

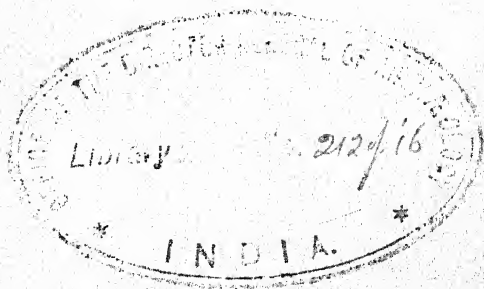
PERSIAN HISTORICAL TEXTS, Vol. II.

MUḤAMMAD 'AWFĪ'S
LUBĀBU 'L-ALBĀB

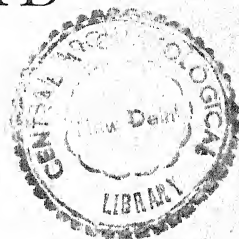
(PART II)

EDITED BY

EDWARD G. BROWNE, M.A., M.B.

PART II OF
THE
LUBĀBU 'L-ALBĀB
OF
MUḤAMMAD 'AWFĪ

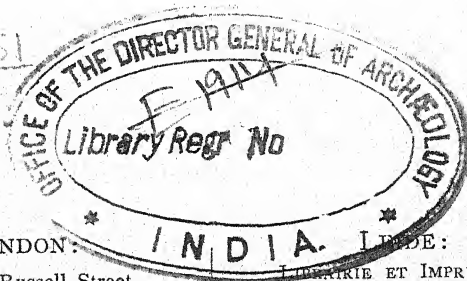

EDITED IN THE ORIGINAL PERSIAN, WITH PREFACE,
INDICES AND VARIANTS,

BY

EDWARD G. BROWNE, M.A., M.B., M.R.A.S.,
*Sir Thomas Adams' Professor of Arabic, Fellow of Pembroke College, and
some time Lecturer in Persian in the University of Cambridge.*

928.91551
Muh/Bro

LONDON:
46, Great Russell Street,
LUZAC & Co.

LEIDE:
LIBRAIRIE ET IMPRIMERIE
ci-devant
E. J. BRILL.

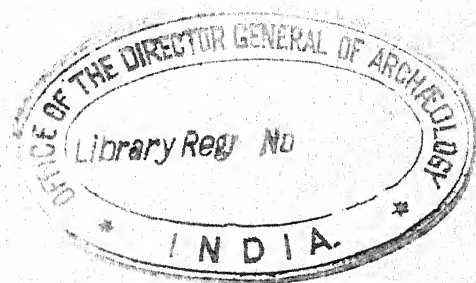
1903.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI

Acc. No 11975

Date 28/12/62

Call No. 928.915.51/Muh/Bro

PREFACE.

In offering to students of Persian literature this second volume of my Persian Historical Texts, inaugurated two years ago by the publication of Dawlatsháh's "Memoirs of the Poets," I need not repeat what I have already said in the Preface to that volume as to the general plan of the series, the urgent need for critical editions of the most important Persian historical and biographical texts, and the considerations which led me to adopt the form and type here employed. Neither is it necessary that I should offer any such apology for the publication of this work as seemed to be required in the case of Dawlatsháh's Memoirs. Of that work manuscripts abound, and there exists a passable lithographed edition; it was already well known, and dates from so recent a period as the last quarter of the fifteenth century. The work of which the second half (advanced before the first for reasons which will shortly be stated) is now published is, on the other hand, both ancient and rare, and has hitherto, notwithstanding its importance, been quite inaccessible to the majority of Orientalists. It was composed towards the end of the first quarter of the thirteenth century, some 250 years earlier than Dawlatsháh's Memoirs, and before the great Sa'dí of Shíráz had become famous; and, if not (as the author pretends) the first Biography and Anthology of Persian poets ever written, it is at least, so far as we know, the oldest work of the kind which has been

preserved" to us.¹ Only two manuscripts of it (the Elliot Codex now in the possession of Mrs. Rylands of Manchester, and the Sprenger Codex in the Royal Library of Berlin) are known to exist, though since it was largely used by the late Riḍā-qulī Khān in the compilation of his *Majma' u'l-Fuṣaḥā* ("Concourse of the Eloquent"), published at Tīhrān in A. H. 1295 (A. D. 1878), it is to be presumed that a third Codex exists (or at least existed at that date) in Persia. Its antiquity and its rarity alike give it a high claim to consideration; and I trust that, whatever criticisms may be made on my text, it will be admitted by all students of Persian that I have done them a service in placing so important a work at their disposal.

To Nathaniel Bland, so far as I know, belongs the credit of first directing the attention of European scholars to this rare book. More than half a century ago, he published in the ninth volume of the *J. R. A. S.* (pp. 112—126) his classical account of the Elliot Codex (which has served as the basis for my text), entitled "*On the earliest Persian Biography of Poets, by Muhammad Aḥfi, and on some other Works of the class called Tasḳirat-ul-Shu'arā.*" This communication was read to the Asiatic society on Feb. 17, 1848, and should be consulted by all students of Persian literature, especially by students of this text. The subsequent history of the Elliot Codex is somewhat curious. It appears not to have been returned to the owner, but to have remained in Bland's possession until the time of his sudden death, when it was apparently sold with the rest of his library, and all traces of it were lost for many years. In 1898, however, Lord Crawford caused to be prepared and privately printed (in an edition of one hundred) a Hand-list of the Arabic, Persian

1 Concerning the older *Manāqibu 'sh-Shu'arā* of Abū Ṭāhir al-Khātini (composed above the end of the eleventh century) see the *J. R. A. S.* for Jan. 1899, pp. 42—43, and pp. 7—8 of the Preface to my edition of Dawlatshāh.

and Turkish Manuscripts in the *Bibliotheca Lindesiana*, that splendid collection of books so judiciously formed, so generously used, and now, alas! so far as the Oriental portion is concerned, so sadly withdrawn beyond the reach of scholars. At p. IX of the Preface prefixed by Lord Crawford to this Hand-list (compiled by Mr. Michael Kerney) it is stated that "in the year 1866 the MSS. collected by Mr. Nathaniel Bland, a distinguished member of the Royal Asiatic Society, were purchased *en bloc* through Mr. Quaritch — a collection rich especially in Persian illuminated books and in memoirs of Persian poets," and comprising "204 Arabic, 364 Persian and 63 Turkish works, in all 631 volumes." And in effect, under the heading "Tazkiratu-š-Šu'arā" on p. 226, we find 'Awff's work bearing the number 308.

It was quite by chance that I came across this privately-printed Hand-list in the Cambridge University Library, in February, 1898, and that, in looking to see what MSS. of Dawlatshāh's Memoirs (on which I was then engaged) were included in the collection, I stumbled upon this important entry. Eager to verify its correctness, I succeeded in obtaining an introduction to Lord Crawford, who placed me in communication with his librarian, Mr. J. P. Edmond, a gentleman of whose courtesy and sympathetic kindness I cannot speak too highly. As the result of a brief correspondence, this precious manuscript, with a liberality altogether beyond praise, was, on March 4, 1898, not only sent to me at Cambridge, but entrusted for an indefinite period to my private keeping.

As soon as the manuscript reached me, I ascertained that it was the actual codex lent to Bland by J. B. Elliot, whose name, with the date 1825, it bore on the first leaf. It was a large volume of 608 numbered pages (not leaves), measuring 25.1 × 15.9 centimetres, and containing 19 lines to the page. The writing was a good, clear, legible and not very ancient Indian *ta'liq* (probably of the sixteenth or

seventeenth century), with rubrications; but portions of the work were written in a different and more ancient hand. The pages were here and there a good deal worm-eaten, and mended in the margins and elsewhere, while some lines left wholly or partly blank (especially towards the end of the volume) testified to lacunæ already existing in the original from which it was copied. The destruction of the margins had resulted in the loss of a good many variants or emendations there noted, though in some cases, where a V-shaped mark had been placed over a word in the text to call attention to an unsatisfactory reading, the variant or emendation had, apparently, never been added. On the whole, however, the MS. was in excellent condition, and I at once set to work to transcribe it from the beginning. Having copied the first 130 pages, however, I came to the conclusion that the second part of the work (chapters VIII—XII, which form the contents of this volume) was more interesting and important than the first, and so, leaving the first part uncompleted, I devoted myself to the transcription of the second, which begins in the Elliot Codex on the third line of p. 265.

Unfortunately, other work prevented me from pushing forward the transcription as fast as I wished, or, as the result showed, as fast as I ought to have done; and in the beginning of August, 1901, when the MS. had been in my possession for nearly three years and a half, I received a letter from Mr. Edmond asking me to return it immediately, but not stating the reason for its recall. I had at that time nearly finished the transcription of the second part (pp. 265—608), and begged hard to be allowed to retain it for a few days longer. Mr. Edmond, with his customary courtesy, did his utmost to meet my wishes, but on August 15 I was obliged to return the MS., having copied the whole of it except pp. 129—265, that is to say the whole of the second

and half of the first part. Only at a later date did I learn that the whole of this fine collection of Oriental MSS. had been sold to Mrs Rylands of Manchester, to be placed, it was said, in the John Rylands Library in that town. The *Times*, I recollect, exulted in this transfer, supposing that these manuscripts would now be more readily accessible to scholars; but since, notwithstanding many efforts on my own part, and the kind intercession of many friends, it seems certain that these MSS. will never be accessible outside Manchester, and doubtful if they will be accessible there within any measurable time, I trust that I may be pardoned for not sharing that exultation. I do not yet wholly despair of being able to complete my work on the first part of this text, for which it is necessary to collate the remaining 136 pp. of the Elliot Codex; but I must still regard the passing of these MSS. out of the hands of their former most generous owner as one of the greatest calamities which have befallen Oriental students in recent times.

What has been said above will, I trust, explain the somewhat unusual course which I have adopted in publishing the second part of this work before the first. The size of the book rendered division necessary, and, in fact, it is quite clear that, notwithstanding the consecutive numbering of the chapters, such division into two volumes was intended by the author, for the first part (chs. I—VII) ends (E., p. 265; S. f. 79^b) thus: —

تَمَّ النِّصْفُ الْأَوَّلُ مِنَ الْكِتَابِ بِعَوْنِ اللَّهِ وَتَوْفِيقِهِ
رَبِّ يَسَّرْ وَتَهَيَّأْ بِالْخَيْرِ

while vol. II (chs. VIII—XII) begins anew with the *Bismillāh*. The fact that, owing to circumstances over which I had no control, the second volume was ready, while the first was not and could not (at least for the present) be completed, is in itself a sufficient excuse for the inverted

order of publication; but, apart from this, the superior interest of this second volume, which deals with poets by profession instead of royal and noble amateurs (to whom the Arabic proverb "the Words of Kings are the Kings of Words" is not always applicable), would alone, I think, justify the course I have taken.

My next step, after the withdrawal from my hands of the Elliot Codex, was to apply, in the autumn of 1901, to the Royal Library of Berlin for the loan of the only other known manuscript of 'Awff's *Lubāb*, viz. the Sprenger Codex, first described by Sprenger in his *Catalogue of the ... Manuscripts of the Libraries of the King of Oudh* (Calcutta, 1854, pp. 1—6), and again in Pertsch's *Verzeichniss d. persisch. Handschrift. d. Königl. Bibliothek zu Berlin*, N°. 637, pp. 596—597. This MS. comprises 168 numbered leaves of 26.5 × 17.2 centimetres, each containing 21 lines. It is defective both at beginning and end, and is marred by many lacunæ, some extending to many pages. Being defective at the end, the colophon, if such existed, is lost; but, to judge by the writing — a small, clear, neat *nasta'liq*, of which the reader can form his own opinion from the fac-simile prefixed to this volume —, this MS. is more ancient than the Elliot Codex by at least a century.

This manuscript was, with the utmost liberality and courtesy, sent by the Authorities of the Royal Library of Berlin to the Cambridge University Library for my use; and, having collated with it the whole of that portion which I had already transcribed from the Elliot Codex, I proceeded to transcribe from it the unfinished portion of vol. I, which I completed on February 18, 1902. Thus a transcript of the whole text is in my possession, but the second half of vol. I awaits collation with the Elliot Codex, now in Mrs Rylands' possession.

The only other help which I have had at my disposal was the *Majma'u'l-Fuṣṣalā* of Riḍā-qulī Khān, which has

been already mentioned towards the end of the first paragraph of this Preface. I wish that I had been able to ascertain what had become of the MS. of 'Awfi's *Lubáb* which he evidently had at his disposal, and which is probably still extant at Tīhrán, but hitherto I have not been successful in this endeavour. Since the *Majma'u'l-Fuṣṣahá* contains only a selection of the verses given in the *Lubáb* (and even these seem in many cases to have been handled with some freedom) it has been of merely occasional assistance, and many passages in the text depend on the Elliot Codex only. Some of these, in spite of all I could do, remain quite obscure, and not seldom I have been obliged to pass for press sentences and verses evidently erroneous or incomplete. Where possible and necessary, I have emended the text according to the best of my knowledge; and, when this failed, I have consulted other scholars. To Professor de Goeje in particular I am deeply indebted for many valuable emendations in the Arabic verses cited here and there, which verses, owing to the ignorance of the copyist, are in general especially corrupt. In the Persian verses I have derived great help from my friend Mawlawí Muḥammad Barakatu'lláh and from my colleague Mr. R. A. Nicholson, whom I have also to thank for passing through the press pp. 241—320 of this volume while I was absent in Egypt during the first three months and a half of this year (1903).

Of the author, Muḥammad 'Awfi (who, as he himself states in vol. I of his *Fawá'idu'l-Hikáyát*, derives his patronymic from 'Abdu'r-Raḥmán b. 'Awf, one of the council of six nominated by the Caliph 'Umar to choose his successor) we know but little save what can be gleaned from this work and from that above mentioned; and nearly all that is known about him is given by Rieu on pp. 749—750 of his *Catalogue of the Persian MSS. in the British Museum*. Briefly, he was a native of Transoxiana, studied at Bukhárá, visited

numerous towns in Khurásán and Má wará'u'n-Nahr towards the end of the sixth and beginning of the seventh century, and afterwards spent a considerable time in India, first at the court of Sultán Náṣiru'd-Dín Qubácha and afterwards at the court of his successful rival Shamsu'd-Dín Iltatmish. Both in this work and in the very interesting *Farwámi'u'l-Hikáyat* (a book which, notwithstanding its enormous size, certainly deserves publication) the author frequently refers to his personal circumstances, and these references I hope to collect and arrange in proper sequence in the Preface to the other volume of this text.

Of the book itself my readers can form their own judgement. It is in some ways disappointing, chiefly in the extreme scantiness of the biographical particulars which it gives. Indeed it is rather an Anthology than a Biography of Poets, and the brief notices prefixed by the compiler to the poetical selections are singularly lacking in definite information, and consist too often of a few far-fetched word-plays on the poet's name. As an Anthology, however, it has a high value, since it offers us copious specimens of the work of many ancient poets otherwise almost or quite unknown to us.

The titles of the first seven chapters, which constitute vol. I, are as follows:

- باب اوّل، در فضیلت شعر و شاعری،
 باب دوم، در معنی شعر از طریق لغت،
 باب سیوم، در معنی اوّل کسی که شعر گفت،
 باب چهارم، در معنی اوّل شعر پارسی که گفت،
 باب پنجم، در لطایف اشعار سلاطین و ملوک و امراء،
 باب ششم، در لطایف اشعار وزراء و صدور و کفّاء،
 باب هفتم، در لطائف اشعار ائمه و علماء و صدور و علماء

This first four of these chapters are very short, occupying only 9 pages of my transcript, or about 250 lines. The invention of poetry is, as by Dawlatsháh (p. 20 of my edition), ascribed to Adam, from whose supposed elegy on Abel (said to have been composed in Syriac, and afterwards translated by Ya'rib b. Qaḥṭán into Arabic) the first two couplets are cited; while the first Persian verses are, as usual, ascribed to the Sásánian King Bahrá́m Gúr (reigned A. D. 420—438). This King is also said to have composed poetry in Arabic, and our author even asserts that he had seen and perused a copy of the royal *Diwán* in the Sar-i-Pul ("Bridgend") Library of Bukhárá, from which manuscript he cites two Arabic fragments, each consisting of two couplets. He next mentions the ballads of Bárbad or Bahlabad, the Court Minstrel of Khusraw Parwíz (A. D. 590—627), but excludes them from consideration as lacking metre, rhyme and other essential characteristics of poetry as understood by the Muhammadans. As I have elsewhere observed (*J. R. A. S.* for January, 1899, pp. 54 et seqq.), this half-legendary minstrel deserves the most attentive consideration of all who would study the origins of Persian Poetry; and it would be interesting to know whether 'Awfí really had any knowledge as to the nature and character of the verses which are said to have exercised so extraordinary an influence on Khusraw Parwíz. Mention is next made of the *qaṣída* alleged to have been composed by a certain 'Abbás of Merv in honour of al-Ma'mún's entry into that city in A. H. 193 (A. D. 808—9), of which, for reasons stated in my *Literary History of Persia from the earliest times until Firdawsi* (pp. 13 and notes, 340 and 452, n. 3), I, along with Kazimirski, am inclined to doubt the authenticity. Thence the author passes immediately to the mention of the Táhírid, Šaffárid and early Sámánid periods with which this volume begins.

I have already expressed my gratitude to my friends Pro-

fessor M. J. de Goeje, Mr. R. A. Nicholson and Mawlawí Muḥammad Barakatu'lláh for the valuable help they have given me in solving many difficult problems presented by this text, and I must add to these the names of my accomplished colleagues Professor A. A. Bevan and Sayyid 'Alí Bilgrámí. Nor can I conclude without once more testifying to the resourcefulness, promptitude and excellent workmanship of Messrs Brill of Leyden, the printers and continental publishers of this series, and in particular to the courtesy of my friend Mr. F. de Stoppelaar, the head of that justly renowned firm.

EDWARD G. BROWNE.

CAMBRIDGE, June 11, 1903.

VARIANTS.

Only two MSS. of the work whereof the second half is now published have been at my disposal, *viz.* the Elliot MS. (hereinafter designated as **E.**), first described by Bland in vol. ix of the *J.R.A.S.*, pp. 112 *et seqq.*, in an article entitled "the oldest Persian Biography of Poets"; and the Sprenger MS. (hereinafter designated as **S.**), described in Sprenger's *Catalogue of the Libraries of the King of Oude*, pp. 1—6, and also in Pertsch's *Verzeichniss der persischen Handschriften der königl. Bibliothek zu Berlin*, N° 637, pp. 596—597. A certain number of the verses are also cited in the excellent *Majma'u'l-Fuṣṣahá* (hereinafter designated as **MF.**) of the learned Riḍá-qulí Khán, who used the *Lubábu'l-Albáb* as one of his sources, and drew largely on the information which it contains. I have not, however, been able to discover what has become of the MS. which he employed. The *Majma'u'l-Fuṣṣahá* was lithographed at Ṭihrán in A. H. 1295 (A. D. 1878) in two volumes, of which the first comprises 657 and the second 679 pages.

From these three sources (the MSS. denoted as **E.** and **S.**, of which the former is the fuller, and, as a rule, the more correct, and vol. i of the lithographed **MF.**) nearly all the variants here given are taken, and in the rare cases where I have used another text of one of the poems cited in this work, the source is fully indicated. The beginning of this second part of the *Lubáb* corresponds with **E.**, p. 265, l. 3, and **S.**, f. 79^b. The other abbreviations in the following pages explain themselves. Nearly all the variants, even the most trivial, are noted. When the rejected variant so closely resembles the adopted reading that no mistake as to its position in the line seems possible, it is given without further comment; but where any doubt might arise, it is followed by the accepted reading, preceded by the word "for". Words omitted in one or other text are generally included in square brackets.

1, 1. S. om. [رب . . باثیر]. — 3. S. سر for بر, and بستی و پستی for الکفوت. — 6. S. ال for الی. — 8. S. مقدسه. — 12. S. الکفوت for الکفوة, and الکفایا. — 13. E. S. ابو for آن. — 16. E. om. [از طرف]. — 18. S. ایجاز for ایجان. — 19. E. تخریر.

2, 3 and 7. E. S. حنظله. — 13. MF. آتش for مجمر. — 14. S. خاک for خال. — 15. S. prefixes الحکیم and ends فی. — 18. E. S. لیث; دیدہ for دیدی; S. and MF. ای for او. — 20. MF. میان غیث و فساد; S. inserts تا before مرغی; MF. همه; S. کہ شکار او; S. in text, corrected to جانا. — 21. S. بهمانا for باہمنا.

3, 1. E. صیانت for ضیانت. — 7. MF. بروی or بروی for ببری, and MF. دیدہ; S. and MF. دید after و; E. has a deleted و after ای for ای. — 10. E. S. شہد for شہید. — 13. S. inserts و before دزدی و مزہ. — 14. S. substitutes گفت for کرد. — 16. S. وار. — 21. S. om. first و. — 23. MF. بدین دو; E. S. تایید for تایید.

4, 3. MF. گرز تو خواستہ نیایم گنج. — 5. E. صحنی as var. of جہانی, for which we should perhaps read جیہانی. — 7-8. These verses are obliterated in S. and omitted in MF. — 10. E. کابر بر بست; S. باغ; MF. زار علی; E. has علی in text, عملی as var. in margin. — 11. E. S. om. [است]. — 12. S. om. [نظم]. — 17. S. برین. — 20. MF. ہر کرا. — 22. E. S. انطراف. — 23. E. S. روزنی; S. om. [او].

5, 1. S. یاسر, حرحا, and سنبان. — 2. S. ایقتنت, and فذلک کم. — 3. S. یسکوک and لا السقی. — 4. S. فرالادی. That فرالادی is correct seems to be proved by the rhyme of 1. S. — 7. E. S. بیہکحانہ. — 8. E. S. بیکھانہ. — 12. S. جوشعل. — 13. MF. خدمنتش. — 14. MF. اگر for ۱۵. S. has از for او. — 16. S. الہری. — 17. S. بو شعیب, and om. MF. [چکد از سیم بر] for خانہ. — 20. S. کیش. — 21. MF. ہرننگ. — 22. MF. نازک for تار کی. — 23. E. S. دو خد. — 24. S. تازی for تازی. — 25. S. از تازی بر.

6, 1. S. om. [جعفر]. — 2. S. اکہ for آگہ. — 8. S. خہ for خہ in first hemistich. — 9. S. معروف. — 13. E. ends بود, و بر بود, both contrary to rhyme. — 17. S. برین پردہ. — 18. S. inserts و after رودک. — 19. S. تمام, and قرأت for قرآن. — 20. S. بران for بدان. — 21. S. om. صوفی for صورتی. — 22. E. S. both read العبک, which seems doubtful; S. om. [صاحب].

7, 5. E. العهد. — 6. S. inserts و after قلاید, and om. [فواید]. — 7. B. om. [نظم]. — 11. S. has ماند for باید. — 12. S. inserts و after طوایف. — 13. S. اورا تزیفی. — 17. In S. استنک is deleted. — 18. S.

اجمال. — 19. S. has محمد for احمد. — 20. MF. has سگری for داستان. — 21. MF. has با جنگ. — 22. E. om. [الطاهر]; E. S. مصعبی گوید, but corrected in margin of E, as in text. — 23. S. om. [و] and again in — 24 after بیندیش.

8, 7. S. از for آن, and تار for نار. — 9. S. MF. om. [بر] and add آن after از; MF. has گیری for داری. — 10. S. MF. om. [از]; S. has خاک for خال. — 11. B. om. [در]. — 12. S. MF. have ازوی for اندر. — 14. MF. از آن. — 15. S. نیندیشد. — 16. S. om. [وله]. — 17. S. بگرفت سو for ارغوانی مٹی که هر کش دید. — 18. MF. سروں for سر, and بر گرفت و آنکه روند. — 19. S. بگداخت for انداخت. — 21. S. om. [در]. — 22. S. فصیحت. — 25. S. om. [و].

9, 1. S. om. [لغز]. — 3. S. سافش after بعلم, but deleted. — 5. S. om. — 6. S. شادمانه باید. — 7. S. چند for جعد. — 8. S. om. [و] before نداد, and again in — 9 after یاد. — 10. S. om. [شعر]. — 14. S. دحاراً به. — 15. S. om. [شعر]. — 16. E. دل بنظره. — 17. MF. نپذیرد نماز for نه بماند رواست; S. has یا for تا. — 18. For the *nisba* I am indebted to de Goeje: here and in — 19. E. has رسخنی, S. ردیخی, and MF. ردیخی. — 20. S. دقت for رقت. — 21. S. om. [بن]. — 24. S. om. [و], MF. عقل نکو; MF. گرفت از ما آنچه دان اینز داد.

10, 1. S. بردست for داشت; MF. او for آن. — 2. E. وز for ور. — 4. S. مزراع for مزراع; (a conjecture) both E. and S. read اونیك. — 7. S. om. [مکنان], [مخدوم], and, in — 8, [پس]. — 9. S. MF. نه همانم. — 12. S. has در قصیده میگوید, erased, and then passes on directly to 23, 6, thus presenting a lacuna of 12 pages and 17 lines of the text, and entirely omitting Nos x—xx of the biographical notices.

11, 3. MF. adds محمد after ابواسحق. — 9. For ولی MF. has وبه.

12, 5. MF. قفای for بیای, and بهرام for مریخ. — 21. E. var. ای. وای اندھا غم و دردا غریبیا.

13, 8. I conjecture رنك. There is a lacuna in E after چنان. — 4. E. گدازنده. — 16. MF. اینك; E. om. [و]. — 17. MF. خفچه از زر خفچه. — 23. MF. بگرد for گرفت. — 24. MF. آمد for آید. — است.

14, 1. می and the final letter of بحار are hardly legible in E. This verse is wanting in MF. and of course in S. — 8. E. om. [در] in مادر. — 13. MF. بدان; E. دی را for وی را.

15, 6. E. زر for زره. — 7. I cannot understand the end of the first

hemistisch, and suspect that the MS. reading needs emendation. — 16. The letters before سال... are very indistinct in the MS. — 17. [زلف] is a conjecture. There is a lacuna here in the MS. For بنی the MS. has نشکپیید. — 24. E. بخاقا. I conjecture بخارا. — 25. E. نشکپیید *contra metrum*.

16, 12. E. om. [سنت] after خیری *con. metr.* — 13. MF. بر کشته. — 14. MF. پرتاب; E. میم اندر میم. — 17. E. om. [به] before جاتی.

17, 2. MF. اکنون for اینک. — 3. MF. بماندش for این. — 20. I am indebted to de Goeje's kindness for the readings here adopted. E. appears to read مدحت for تدلّج, متقلاً for مشقلاً, تدلّج for تدحرج (?). — 24. ندانستمی and مگر رسم سکّه. — 23. MF. در دهان for بر زبان, and او for شه. MF.

18, 12. E. ان الحرم. — 15. E. بن زیاد.

19, 10. E. در انتقاد اعتقاد. — 23. MF. برد for کند.

20, 1. MF. بعجزز for بعمر. — 15. E. نونش for جیمش. — 21. MF. آز for حوص.

21, 8. E. معمول for معمول. — 5. E. غم for عم. — 11. MF. بدھن for بدھن. — 16. E. قضا هست or perhaps قضا چيست. — 18—19. Here again I am indebted to de Goeje for valuable emendations. E. has بنظره for سطره and رمینک for امسک.

22, 10. MF. مبین. — 12. E. مشکونا and میسمه. — 13. E. میسمه. — 15. For پیشانی (conjectural) E. has پیستانی, MF. پیستانش. — 17. MF. الصنعانی. — 21. E. عارض او گوئی راست.

23, 4. E. (apparently) خسران. — 5. E. دلی. — 6. Here S. rejoins E. — 7. S. جوشنی. — 9. S. الاسعانی النشابوری. — 10. S. om. [به] before فصل. — 13. E. S. ماند; MF. هستیش. — 14. E. S. ماند. — 16. S. om. [و]. — 18. For ادبا S. has دیار. — 19. S. om. [و] after تمام. — 20. S. ما, E. has یا. — 23. For جودر نسبت ذکر. — 21—22. S. معزود. — 24. S. ملّمة for مسلمة, and داده for اداره, while E. has داره.

24, 4. E. has دو for در; S. om. [به] before شب. — 7. S. has شنا for ثنا, and om. [بود]. — 8. For بخت S. has بحسنت. — 10. S. رجا می. — 12. E. had a marginal var. on الملقعی which has unfortunately been lost or omitted. — 14. S. MF. چهر for روی. — 17. S. om. [نظم]. — 18. S. has جود for خور. — 20. S. بهاری. — 24. MF. کرده.

25, 1. MF. باد, and نیکیوان گوئی. — 2. For بر شکل MF. آتش. — 3. S. om. [صفت]. — 4. MF. از گل به. — 5. E. سیم for سیم. — 6. S. om. [صفت].

S. بلور MF. سفید S. 6. — بدین جام و این 5. — اگر ندیدی با آب
 فگندست می درو MF. S. 10. — سیمینه تن MF. 9. — لعل adds و after.
 — 16. S. om. [م اوراست]. — 18. MF. پیکر for پنگر; E. has خمیده as
 var. over آلوده. — 20. S. آنک for بدانک. — 21. MF. عزیز کرده.
 ... شبی for هی MF. 23. — خود را که کرد خوار

ترک MF. ترک کسی ایلاق تر ایلاق S. 2. — [و کنیه] S. om. 1. 26.
 و مرد for بدهر MF. [و]; S. om. [و]; S. 7. — نامد S. 4. — کشی ایلاق
 — 13. — بدانند for تواند MF. S. [و]; and om. [و]; بدانند for تواند MF. 8.
 E. S. بود. — 18. S. [و]; and om. [و]; سپید S. — که باز for بماز
 [رونقی] S. om. 23. — 20—21. S. om. [و] S. om. 19. — زند

9. — از for آن S. 8. — حرم او بدید S. [از]ان MF. 4. 27.
 S. om. [معنوی]. — 10. S. om. [او]. — 11. E. S. نشانید بود. — 12. MF.
 — 19. [شعر] S. om. 18. — آنچت S. — که ندارد بقسمت ازلی MF. 12.
 S. ما 23. — از for کز MF. 22. — فی for نه MF. 21. — زلف for لف S.
 وراء النهر سپهرک

3. — یار for باد S. — حلقه اندر حلقه MF. — جود اندر جور S. 2. 28.
 and آن دولت S. 8. — [ناصر] S. om. 6. — او S. has از For
 منصور after [بود] S. om. 10. — افتاد for بود S. 9. — منفتح آن اقبال امیر
 — 11. S. om. [آل] and [و] آن دولت. — 13. E. بانام for انام. — 14. S. om.
 — 16. S. om. [ایو]. — 17. S. om. [سنه]. — 18. S. om.
 دند S. — حکرا و S. 22. — [که] and om. [که] ابو سعید S. 19. — از after [و]
 بود در ذکر S. 24. — دید ایقان E. — اتقان

[آن] S. om. 6. — بر for باو S. 5. — عنصری in [ی] S. om. 3. 29.
 and شعر before و S. inserts. — 8. S. — نهاده S. 7. — [که آفتاب] and
 it after است. — 9. S. — ما for یا S. 9. — 11. S. — شعر for قطعه S. 11.
 — 14. S. — پیر for — 15. S. — معانی S. 16. — For درو E. —
 — 18. S. — ز تیمار for بیمار MF. 17. — وزو MF. — در و S. — درر E.
 — 19. S. — و چو کوک بر MF. — چو بر کوک — 20. For رنگان S. — از اندفن
 — 21. — جسم و MF. — چشمان S. — جسمان for زلکان E. —
 — 22. S. om. [موراست]. — زمانه شاه هشیار MF.

شرق تا غرب S. 8. — [نظم] S. om. 7. — آید S. — زاید For 5. 30.
 — 12. S. om. [نظم]. — 15. E. — زرز — 16. S. — آن رنگ for انریک S. —
 om. [نظم]. — 21—23. S. omits these three lines.

18. — رنجش for رنگش S. — [ش] after زبانهاش S. 3. 31.
 بازی for یاری S. 23. — پیر for بر E.

9. — جم for خم E. 6. — پاك for بادا and برحم S. 3. 32.

دقت [و]. — 17. S. om. [تو] for زدود, زند, and S. سنک. — 13. دل ریاست before دلیری, for which E. appears to read دلیری; S. وقت. — 19. S. om. [شاد], and بت for جنگ. — 21. S. adds و before غرر.

33, 1. S. om. [و مصداق]. — 2. S. om. [آن], and repeats است... که twice. — 5. S. has و پوی و رنگ for و پوی. — 6. S. سیرت for شبیه. — 7. S. منفتح. — 8. S. om. [سعد رحمه الله]. — 9. S. مطالع, and برون for درون. — 10. S. om. [شعر] and [و]. — 12. S. چیز. — 17. S. adds و after وبال. — 18. S. دارم for آیم. — 20. S. المروزی. — 23. E. om. [در] before نشانده. — 24. S. تبوة که جای.

34, 1. S. بدادست. — 3. S. گو و مدحت. — 4. S. MF. قصا for ثنا. — 5. S. MF. بدین for برین; MF. om. [و] before که. — 10. E. گلزار. — 14. The words صدر و مرو are indistinct or perverted in both MSS. — 18. S. در آن آب. — 20. For زرف نگه MF. has و نیک نظر; S. چو شنبلیله. — 22. S. سرم for شرم. — 24. MF. چو. — 25. MF. او for آن, and فتید for بدید.

35, 3. S. به for ز. — 4. S. ز لولو. — 5. MF. و آن صاف می. — 8. MF. تا کر. — 10. S. رقی for رقی. — 9. MF. شقیق. — S. خواجگان for بندگان. — 12. S. کنیم. — 14. S. om. [فهر است]. — 15. Last two words partly obliterated in E.; MF. دانی for دار. — 16. E. بهامی ماند; MF. تر شود for خوبتر. — 25. MF. چون رانی که دوزخ. — 22. MF. فراز for پیشش.

36, 3 and 8. S. om. [فهر است]. — 9. MF. سرور for سرور. — 12. MF. om. [و]. — 13. S. om. — 14. S. در for زر. — 16. S. قطع. — 17. S. غمی for غمی; MF. غمزه. — 18. E. MF. بر چده. — 25. For گفت read شیت عجیب; S. om. [و سخت], and reads عجیب.

37, 3. S. inserts بیت after آن. — 7. MF. دگر for اثر. — 8. S. om. first four words. — 9. E. مگر, چگونہ for بگونہ; MF. نگر for مگر. — 10. E. بسد ز, نشان. — 11. S. om. [و]. — 16. S. MF. om. [رو]; S. inserts bis. — 17. MF. سزاوار داشتن. — 18. MF. سر after ار. — 19. MF. به for ز, and عاشقانت for نیکوانت. — 24. S. om. [الغرض], and reads این معنی for مصداق.

38, 8. S. برین سان, MF. پیریشان; S. گداشتم for از اشته. — 9. S. پرده. — 12. MF. فصل for وصل. — 13. S. MF. محال. — 14. S. خزینه; MF. حدثات. — 15. S. رسید, after عمر and آرم for آرم. — 16. MF. لطیف for عزیز. — 17. MF. om. [و]. — 18—19. Added in margin of E. and omitted in S. — 21. E. بگونہ بال. — 24. S. دید. — 25. MF. و ماند سخنمان; E. var. فسانده امثال. — 25. MF. بود.

— 20. S. for *دقی* S. ; *گر ضامن* for *کی مونس* MF. — 21. MF. *سمن* for *چمن* S. — 22. MF. *بر من چرا بری بر ظن* MF. — 23. MF. *او* for *آن* S. ; *که ندید* for *که*.

44, 2. MF. *احمد بن خواجه حسن* S. — 5. MF. *دل مان* for *دانا* S. — 6. S. *om.* [در]. — 8. S. *om.* [و له]. — 11. S. *سعيد*, and *المنسوری* S. — 12. S. *تکمیتش* MF. — 16. MF. *زمین از* ; *و زمین* S. adds *و* before *آب* S. — 17. S. *نرسته* E. *نرسته* S. — 18. S. *سر* for *بر* S. ; *باوج* for *بابر* MF. ; *موج چون زر پیش آب* as var. *آب* — 19. MF. *inserts و* after *فراز* S. ; *بر* for *بر* S. — 20. S. *غلطان* for *پنهان* MF. ; *اندرو* and *هندروسیش* S. — 21. MF. *ends line* *بر خشک سیر او بی رخ بغور* S. — 22. S. *بیاقوت اندرون مصر* — 23. E. *تیغ* S. — 24. S. *مدفون* ; *گشته* S. MF. ; *بر وی* for *روبر* MF. — 25. MF. *درخشان* S. ; *مدفون* again.

45, 1. MF. *از روشن* for *ازرق* and *دو چشم* S. — 2. S. *پشت* for *پشت* S. ; *خلقی* MF. *خلوئی* E. — 3. MF. *حال و* for *جادو* MF. — 4. E. *و* for *از* MF. — 5. MF. *چون عرعر زین* S. ; *باز* for *باز* S. — 6. MF. *سرو* for *سرو* S. — 7. MF. *رنگش* for *رنگش* MF. ; *عکسش* MF. — 8. MF. *رنگش* for *عکسش* S. — 9. S. *فلک* for *قی* S. — 10. S. *om.* — 11. MF. *نامه* for *نقه* S. — 12. S. *con. metr.* *آهختن* S. — 13. S. *om.* first 5 words, and *misplaces نظم* before the last hemistich. — 14. E. S. *سده* for *سده* (the correct reading of MF.) ; *دو لال* for *در حال* MF. — 15. S. *یاد* for *یاد* S. — 16. S. *om.* — 17. MF. *چرا دهر شد زر* and *کوه* for *کوه* S. — 18. S. *بار* for *بار* and *باشد باو* S. — 19. S. *سده* E. has *شد* S. — 20. MF. *نشان* for *نشان* MF.

46, 1. S. *دایره* for *ایره* S. — 2. S. *om.* — 3. S. *عنان را ز پای* E. seems to read *آزادی* S. — 4. S. *بیاراست* S. — 5. S. *om.* — 6. S. *زرد* and *دمید* S. — 7. S. *om.* [بن] before *علی*, and reads *المنهیر* S. — 8. S. *متخلی* and *شمایل* for *شمال* S. — 9. S. *باشم* for *باشد* MF. — 10. S. *om.* [همراست] S. — 11. S. *om.* — 12. S. *ایزد تر بر نه* MF. ; *ایزد ما* S. ; *نبنند* S. MF. — 13. S. *om.* [آل] S.

47, 7. S. *ای* for *می* E. *om.* [مده] S. — 8. S. *om.* — 9. S. *om.* [و له] S. — 10. S. *om.* [بندیک آن] S. — 11. S. *دیر* for *دیر* MF. — 12. S. *جولوع* MF. — 13. S. *جولوع* S. — 14. S. *om.* [و] S. — 15. MF. *جنت* transposes *جنت* and *کوش* S. — 16. MF. *چون* for *که لب* S. — 17. S. *گفت* S. — 18. S. *یاران* for *یار* MF. — 19. S. *مف.* *بدعا* and *امروز* S. — 20. S. *مف.* *بار* for *بار* S. — 21. MF. *ببندی* MF.

49, 3. S. *om.* — 4. S. *غزل* S. — 5. E. (text) *بنوشتی* S. apparently

شمسبده. — 13. S. om. [و] and انار الله بهانه رجه الله. — 12. S. om. بنشستی.
بناب. — 14. S. om. [نو], and this correction is required by the metre.
چیدن for چندن. — 22. S. om. ترا for پرا. — 19. S.

50, 7. S. om. — 19. S. دال for [ذات], and adds ; after
 20. S. adds تابش شمس after تابش. — 23. S. خونی.

51. 5. S. *بر اهل* for *ز لوج* and *ز اهل* for نام MF. *برورد* for *برورد* S. om. — 7—8 S. om. — 7. MF. *ملك* for *كريم*. — 9. MF. *ملك* for *هي*. — 11. S. *بر اهل* for *بر اهل*. — 17. S. om. first part of line. — 18. E. MF. *كر* for *كر*. — 19. S. *بر اهل* for *بر اهل*. — 20. S. *بر اهل* for *بر اهل*. — 21. S. om. [كه] and has the misreading *بر اهل* at end of line. — 22. S. *بر اهل* for *بر اهل*. — 23. S. om.

52, 1. For this line S. substitutes غزل. — 4. In S. the third قطره is illegible. — 5. MF. ران; S. را for دل. — 6. S. om. [فی]. — 7. S. پاره. MF. باره. — 8. E. S. read بیه for the third فیه; MF. بیدل آمدم بکوه. — 9. MF. باره thrice, and آمدم. — 10. MF. گشت, and مرا بیه for بزاری. — 12. MF. من for مرا. — 14. S. om., and substitutes غزل. — 15. S. om. [چه]. — 16. S. برآن. — 17. S. بدست for بداشت. — 20. E. آنچیز. — 21. S. adds , after کده, and has به for بی. — 23. S. om. [کش].

53, 1. S. گشتن for کس, and also in E., but corrected there; S. کسی و تیره. — 2. S. کشتی. — 4. S. om. [و] after زیر, and [ز] before زیر. — 5. S. بخیر for خیل, and سخن for سخی. — 6. S. بدر. — 7. S. om. [است]. — 9. S. inserts و after رنگ, and reads طعم و طعم. — 14. S. چون. — 18. S. قوی for قوس. — 19. S. پیرایند. — 22. S. حیوانات این. — 24. S. و for تو.

54. 2. S. om. [ك]. — 3. S. adds و after شدند, and om. [جواب] and [می]. — 4. *et seqq.* See A. de Biberstein Kazimirski's ed. of the *Diwân* of Minúchihri (Paris, 1886) pp. 86—93 of the text, and my ed. of *Dawlatsháh*, pp. 41—42. — 6. E. S. شود for کند of MF. — 8. S. گونده. MF. پیدا نباشی. — 14. MF. رسد for زبم; زنده for بهتر. — 18. MF. گریانیم and سوزانیم. — 20—21. MF. transposes من ممر for بعینه من. — 24. For زتی S. has چون ز; E. چو ز; MF. چو ز. — 25. MF. ends line و بگذاری بزر; E. بگذاری; MF. ends line و آن for اشك. — 25. MF. چو ز زبم بخنده نگ یاسم. line

55. 3. MF. در for از. — 5. MF. دگر for و; S. ربا ازان for باران. — 6. MF. سوزی for تابی. — 9. MF. فی طلیکاری بیبک تنی فی وفا اندر دوتی. — MF. بعشق for بهر. — 12. E. S. فتنن for پشتافتن. — 13. S. om. [وله]. — 14. S. MF. یار یار. — 15. S. MF. گل for دل. — 16. Read هر جا دوی S.

is not clear, but looks like *خواره هر و جاه وی* — 17. MF. transposes *هوخواه* and *وفادار* — 18. MF. om. — 19. S. *را* for *زان*. — 20. S. *شکر* for *من هر*. — 21. In E. *بن* is deleted, and I think rightly. — 22. E. *شکر* for *جان ساز*, partly deleted and corrected. — 23. S. *چنان سازوار* for *جان سازوار*.

56, 2. S. adds *و* before *در*. — 4. S. *نقش* for *نفس* and *عقد* for *عقل*. — 5. S. om. [*و له*]. — 8. S. *لبان* or *لثان* for *بسان*, and adds *نظم* after *شام*. — 9. MF. *جعدش* for *زلفش*; S. has *مار* for *ماه*. — 10. S. *قدش* for *خداش*. — 11. S. om. [*ی*] after *سروی*. — 13. S. *نو* for *تر*. — 14. E. om. [*دینار*]. — 16. S. *در رنگیم*. — 17. MF. *وین نیم* for *منم*. — 19. E. S. *شاه سه غم جو* for *سر بر کشیده شاه سپرغم*. — 22. MF. adds *و* after *دامن*. — 24. E. S. *سپاه* for *سپاه*.

57, 1. S. *مواصلی*, and om. [*و*] and second [*جای*]. — 3. E. var. *دل دزد*. — 4. S. *سین با و کاف و تا و کاف* *دیگر* *پاه* *نون* and in second half *نداند*. — 5. The words *ابو عبد الله* are added in the margin of E. only. — 6. S. *عطار* (as one word), with *عطا دزد* as var. — 7. S. *صد* for *صله*. — 8. S. *نظم* for *شعر*, and om. *گویند* before [*می*]. — 10. S. *چشمیت* for *حشمت*. — 12. MF. *بارم* for *تا*. — 13. E. S. *مشرکان* for *مشرکان*; E. S. *پیر* for *بر*. — 15. S. om. [*و*] after *بار*. — 16. S. om.; MF. *از* for *بر*. — 17. S. *روزیه*. — 21. S. *بطرازی قدری*. — 22. S. *بار بیارست*. — 23. S. *و پیرانه سرست*. — 24. S. *خدا و خوری زلف دراز* for *خسب جزئی* corrected in margin to *خزرسنت*.

58, 1. S. om. [*مه*] and reads *خرسند*. — 3. S. *ماه که*. — 4. S. *که* for *کی*. — 5–6. This couplet appears to be deleted in S., which has *آن* for *این*. — 7–8. This couplet appears to be deleted in E., which reads *بنسوخست*. — 9. S. *اگر* for *و گر*; E. *بنه* for *بنه*. — 8. S. *کیست طلسمیت*. — 10. S. om. [*و*]. — 12. E. S. *بیشترست*. — 13. S. om. [*این قطع*] and [*شاهنشاه این*]. — 14. S. *بیتی* for *منجینیف*. — 15. S. and E., but corrected in the latter; S. *سوارست*. — 16. S. *تیرا*. — 17. S. *آهین*.

59, 1. MF. *ابو یزید*; S. adds *یزید* after *بن* and om. after *محمد*; S. *عصایری* and om. [*الرازی*]. — 2. S. om. [*عصایری*]; E. *عصایری*. — 9. S. *آن* *عمر باد* *انجام را*. — 10. S. adds *و* after *درد*. — 12. S. om. [*و*]; MF. om. this couplet. — 15. E. *جگویم*. — 17. MF. *ویر زباده من*. — 19. MF. adds *و* before *از*. — 22. S. *خواره*; MF. om. 21–22.

60, 1. S. om. — 5. S. adds *آب* after *صفت*. — 6. S. *بار اندر* for *حقور*. — 9. S. *حقوق*; MF. *جوب بن* *حققد*; S. [*ابه*]. — 8. E. om. *تا*; د.

— 12—13. MF. om. — 16. S. باری, and دوزخ. — 18—19. S. om. — 20. S. باری for باری.

61, 2. S. رزه for رزه. — 15. S. om. [اربعة]; E. S. الفرداری. — 16. S. کعبه, and بیان for میان. — 17. S. om. [ندی و سبب] after خواند, and has نظم and تازی. — 19. S. om. — 21. S. خبر for اگر. — 23. S. بیبار, and صبر for خبر.

62, 2. S. بیدشه. — 3. S. خیل. — 6. MF. بدینم for بدینم, and شوی for شوم; طاعت می شوی S. — 9. S. om. [تا]. — 12. E. جل for و جل. — 13. S. om., E. و له. — 14. E. آنست; S. کناد for نهان. — 16. S. خوری, MF. also پس for نه پیچچی پس S.; تا for چون MF. — 17. MF. کشی. — 18. S. om. — 19—23. MF. omits these verses. — 19. S. E. ساقی; S. التخم دراری, [فی], and قلت for قلت. — 21. S. تلکاری. — 22. S. خویس for از آن, and بنابر. — 23. S. بیارم and بناری.

63, 1. Thus corrected in E. from ذکر طبقه شعرا S. om. [شعرا]. — 3. S. سیم for عارض for ساعد S. — 8. S. سپهر and سعود. — 9. S. شیم. — 10. S. om. — 11. S. om. first *misrā'*, substituting the *misrā'* immediately below, which is thus repeated twice; S. و, آن, and خندان for جندان. — 13. S. om. — 14. MF. رمان. — 15. S. سیر. — 17. E. بریده. — 17—18. MF. om. — 20. MF. شدی جدا. — 21. S. پیکدمی. — 22. S. پیکده and in — 23.

64, 2. S. پیکده. — 3. S. زمین زمین. — 4. S. چهار دگر بیاید. — 6. S. om. [صفت]. — 7. S. نه بینی. — 12. MF. om. [و], and بر for تر. — 13. S. خیمین, and شود for سود. — 15. MF. بدرنک. — 20. S. بران کسان. — 23. S. om. — 24. S. شکفته باغ. — 25. S. و. — 24—25. MF. om. پیش.

65, 1—2. MF. om. S. جوئی جوئی, and نه بینی. — 2. S. سوزان, and روزی for روزی. — 3. S. بست or یست. — 4. S. om. [و] and فصل و. — 5. S. om. [و] and has. — 6. S. om. [بود]. — 7. S. om. [و له]. — 8. S. om. [و له]. — 9. S. om. [و له]. — 10. MF. سمن را. — 11. S. om. [و له]. — 12. MF. om. [و له]. — 13. S. om. [و له]. — 14. MF. om. [و له]. — 15. S. om. [و له]. — 16. S. om. [و له]. — 17. S. om. [و له]. — 18. S. om. [و له]. — 19. MF. om. [و له]. — 20. MF. om. [و له]. — 21. MF. om. [و له]. — 22. MF. om. [و له].

66, 1. S. پیش. — 2. S. گوید. — 3. S. داشت, and منیدیش, او پس S. — 4. S. om. [و له]. — 5. S. om. [و له]. — 6. S. پدر for پدر. — 7. S. الطیری, var. in E. بطری. — 8. S. om. [و له]. — 9. S. om. [و له]. — 10. S. غزل for نظم. — 11. S. om. [و له]. — 12. S. om. [و له]. — 13. S. om. [و له]. — 14. S. om. [و له]. — 15. S. om. [و له]. — 16. S. om. [و له]. — 17. S. om. [و له]. — 18. S. om. [و له]. — 19. S. om. [و له]. — 20. S. om. [و له]. — 21. S. om. [و له]. — 22. S. om. [و له].

67, 1. S. محسن فرونی. — 2. S. محسنان for حسان. — 6. MF. این
for آن. — 7. E. om. Here begins a lacuna in E. which extends to p. 68,
8. — 14. S. بیش. — 22. S. جبال بلاد.

68, 5. This title, missing in both MSS., is supplied from MF. The
verses which follow (ll. 10—19) are certainly by Bahrāmī, though often
ascribed to the Niḡhāmī'l-Mulk. See my translation of the *Chahār*
Maqāla of Niḡhāmī-i-Arūf-i-Samarqandī, Anecdote xvi (p. 67 and
note of the tirage-à-part = p. 773 of the *J. R. A. S.* for 1899), and p. 59
of my edition of Dawlatshāh. — 8. Here S. has a large lacuna, ex-
tending to the word گلدسته on 70, 2. — 22. E. نكسيموك المصامع, and
apparently عص for غصن, which the rhyme requires. For the emen-
dations in these Arabic verses, I am indebted to Professor de Goeje.
E. ارلی, and om. [علی], which is supplied conjecturally.

69, 1—24. For this page E. furnishes the only text. — 6. E. یبای
for تنای. Here again I am indebted to de Goeje for valuable suggestions.

70, 2. S. نهادم. Here, at گلدسته, the S-text again joins on. — 4.
S. adds و at beginning of line, repeats گویند, and inserts محمود before
سعید. — 5. S. بوده. — 6. S. چاره for جاده, شد بی شد, space left
blank after قصد, and adds ار after تیر. — 7. S. adds و before مرغ. —
8. S. adds آن after در. — 10. S. om. [هیچ], and adds را after بهانه. —
11. S. برآن. — 12. S. مقالت for منقالت, and بغری for بغری. — 14. S.
دو for دو, and او for وی. — 15. MF. غذای for بلای. — 16. MF. غم for
پی. — 18. MF. درو for درآن, and so also in — 19. — 22. S. چشمی,
and جستن for جستی. MF. om. from this line to 71, 8.

71, 5. S. رنجست; E. بر for به. — 6. S. افسونت. — 7. S. درد از آن
بر. — 9. در جان شومد and گفتارش. — 8. S. داستان for داستان, دل زان
MF. از تازگی. — 10. S. مرا. — 11. MF. سنبیل. — 12. E. بشد
for افشان. — 13. S. نظم. — 17. S. دمیدست. — 20.
S. inserts آن after من. — 21. S. پیرشده, and است. — 22. S.
جامه. — 23. E. خامه. — 24. S. جهان. — 25. S. چینی کوار حد
for دلی.

72, 1. E. یار. — 3. S. om. — 6. S. زاده. — 8. S. om. [چون]. — 9.
The words between brackets are conjectural. The MSS. repeat the last
six words of l. 7. — 10. E. رود for زدو. — 12. E. S. نازد for نازد; S. om.
[چو]; E. om. [در]. — 18. S. om. — 19. S. چین. — 23. S. نوشین, and
ends با قوت. — 24. E. از روان یاقوت مشک; S. عشاق از. — 25. S. شکرت.

73, 1. S. کس for خط. — 5. S. نیوشیدم. — 7. S. او for آه. — 9. S.

om. — 15. MF. *زره وار* and *سلیح*. — 16. MF. *نگاریده*. — 23. S. om. [به] before *نسترن*. — 24. S. *بیخ*. — 25. S. *سحر* for *چشم*.

24, 3. S. *عذاب* for *خلاف*. — 4. S. adds *و* after *گلزار*. — 6. S. om. — 8. *از*. — 11. S. *گزارانستی*. — 16. S. *رخسار* and *نکت* تا *که*. — 18. S. *آفتاب* adds *ناب* after *مشک*, and reads *آفتاب* for *پبیج* و *تاب*. — 21. S. om. [و]; S. *بر*. — 22. S. om. [و], and *گل بر*. — 23. MF. *وگر*. — 24. S. om. [و].

25, 2. MF. *کس دیده آتشی که بود قوتش باب*. — 3. S. om. — 8. S. *حور* for *جعد*. — 16. S. om. [و له]. — 21. S. adds *و* before *این* and om. [سه]; E. had a variant on *عزیز*, which is, however, lost.

26, 3-6. MF. om. — 4. S. *بر شکن*. — 7. MF. *بقد*; S. *که او*. — 8. MF. adds *و* after *گل*. — 9. S. *جَنار* and *نه* for *به*. — 11-27, 18. MF. om. — 13. S. *در* for *بر*, and *مجااست*. — 14. MF. om. [آن], S. *این*. — 16. S. om. [و] — 24. *بعقد هان*.

27, 8. S. *هه* for *مه*. — 15. Delete the second *که*. S. om. this and — 16. — 17. S. *بدرختند*. — 18. S. *بر کار*. — 20. S. *پارء*. — 21. S. *نکشتی*; MF. *اگر* for *کجا*, and *صفتش* for *وصفش*. — 24. S. adds *و* after *زر*. MF. omits — 23-24.

28, 1-2. MF. omits. — 3. S. *پبی نهاد* for *بی مہار*. — 4. MF. *کام* for *لگام*. — 5. S. *یاد*, after which MF. adds *است*, omitting [ش] after *گوش*. — 6. S. *نکر* for *مگر*. — 7-29, 12. MF. omits the remainder of this poem. — 7. S. *جنبش* for *خیلش*. — 10. S. om. [و]. — 11. S. *زاد*. — 20. E. *con. metr.* — 22. E. *سلغر* for *ساغر*.

29, 7. S. om. [و] — 9. In text of S. *بیاخت*.

30, 2. S. *دو تا شمنبر*. — 14. S. om. [موئید]. — 20. E. *بنهره*? — 21. S. om. [و].

31, 3. S. *بیآفید*. — 7. S. adds *لو* (*sic*) before *تو*. — 10. S. *داشت* and om. [است] and *باد افواه*. — 17. S. om. [و]. — 19. S. *کُزد*. — 20. S. *میاہ* for *گیاه*. — 24. E. *خورن سیر*, which I think is the better reading.

32, 18. S. omits both points in *جباه*. — 21. S. *نظم*. — 24. MF. *ابر و باد*.

33, 1-2. MF. om., E. *بر* for *بر*. — 7. S. adds *باد* before *شاخ*; MF. om. [و] before *باد*, and has *صبا* for *هوا*. — 10. MF. *سروشک* *سحاب*. — 14. E. *بغرغر*, MF. *بغرغر*. — 16. MF. *معالجتش*. — 17. S. *گلاب* for *تراب*. — 20. MF. *جود* for *کف*. — 21-24. MF. om. — 24. S. om. [و] before *دین*; E. *پیامبر*.

34, 3-12. MF. om. — 5. E. *عست* for *نیست*. — 12. S. *جزم* for

13. MF. به پیشک. — 14. S. بناب for بناب. — 15. MF. زور for حزم. — 16. MF. آرد for دارد. — 17. MF. گزیده for ستوده. — 18. MF. ایستاده. — 19–22. MF. om.

55, 2. S. پاییان *male*, for پایاب. — 4. S. بقایتو (E. بقانتو) in one word. — 6. MF. بنقص. — 9–10. MF. om. this couplet and the remainder of the poem. — 12. S. om. که for کی. — 17. S. بار for پیر. — 20. So E. and S., but perhaps we should reach دجله و زاب.

56, 3. Read یکیست. — 9. S. تفسیر for فیروز. — 13. E. معاشرت *con. metr.* — 16. S. om. [چو]. — 18. In S. خطاب stands as a correction for خصال. — 24. S. om. [که], and دوار, *male*, for دیوار, "vertigo".

57, 2. S. آسمان for آسماء. — 6. S. اقتصاص. — 9. S. ویر مستوالی. — 11. S. با for تا. — 12. S. om. [را] after عارضه فرماید. — 13. S. حرکات for خطرات. — 14. S. مطالع. — 16. S. عزیزی. — 17. E. S. add را after حیاء. — 18. S. adds در before می, and has داعی. — 19. Delete the *tashdid* over the ل in لنیک, for which E. has لالنیک and S. النیک. — 20. S. تعریکی for نغریکی, and [مسکر], in both E. and S. a word stands before حرارت which looks like مرد in S. and مدد in E.; S. عزیزی. — 22. S. مولده for مواره. — 23. S. حالت for شاهانه (*sic*) for شاه نامه; and گشت [و] after. — 24. S. om. حکمت.

58, 2. S. بتمام است. — 3. S. معزی for مغزی, and so again in — 4, and — 5. S. سایق. — 8. S. نهاد بدیع نهاد نهاد. — 10. MF. om. [و] after روز, and شعر for نظم. — 11. MF. om. — 12. S. اندرو. — 13. S. and var. in E. بُد. — 14. S. رمان, MF. رمان. — 15. MF. transposes بهشت and بهار. — 16. S. om. [و]. At the end of this couplet S. makes a break with the words: و درینجا صفت باغ میکنند میگویند نظم. — 17. MF. چشم عبیر for قد عزم. — 18. MF. om. — 20. S. بکشتی. — 21. MF. بخوبی for خوشی. — 22. MF. دیوان for دیوان. — 23. S. سراف.

59, 2. S. چو چنبر. — 3. MF. باغ for کاخ. — 4. MF. آن for او *bis*; S. شخص و, after شخص. — 5. MF. شکل. — 6. MF. توجفتی. The second hemistich of this line and seven following hemistichs (to مرتب in l. 10) are added in the margin of E. — 9. MF. نیبرد for نبرد. — 11. MF. سرور for صفدر. — 12. MF. om. — 14. MF. om. — 16. S. درو. MF. om. this line. — 17. MF. بدیدست. — 18–19. MF. om. — 21. S. آب for ابر. MF. om. this and — 22.

— 23. S. فلک and زمین MF. نراید. — 24. E. S. transposes زمین and فلک MF. فلک بیوماری زمین را بدترانی. — 25 MF. om.

90, 2. MF. om. — 3, E. S. فلک for پلنگ, *con. metr.*; S. نخواعد. — 4. E. MF. نشانى for بکارند; خلاقی; S. بنام for خیام or حسام. — 5. MF. and بر before, که با for بو MF. زان for ران; S. قوی سیر آن بارء کوه هیکل; S. om. [ابرا] for تندی. — 6. MF. کنندی for تندی. — 7. S. جزغ. and om. [و] before مرمز MF. here adds the following verse: —

بکبر پلنگ و برفتار شاهین * بـفـتر هـمای و بزور غضنفر
— 10. MF. om. — 11. MF. و رسم شاهان for شاهان بشادی. — 12. MF. خوش روی for ذی S. مغز و دیده پراز. MF. om. the remainder of the poem, including this line. — 22. S. om. [و هم اوراست], and adds آن before and گفته after بلغ.

91, 1. MF. مشکتری ستد آن خاك. — 2. MF. شکلی and نوری. — 8. — 13. — 18. MF. om. — 21. MF. adds و before آن; MF. معکن; S. کزته است, نه درو ولی. — 23. MF. قزطه ایست MF. فیروزه.

92, 1. S. E. S. بقا for قصر; و از قصر. — 2. S. دادۀ for دادر, and بادای. — 3. S. فوان for فراز. — 9. MF. گردش for گوشه. — 12. MF. و زان گوشه. — 13. MF. بآبدان, and سیم for پوست. — 15. — 16. For, read, ز. — 18. MF. آبی برین نشان و بنائی برین نسف. — 19—24. MF. om.; S. شمس رود. — 23. Read یفرمان. — 24. S. om. [و].

93, 1. S. حلم for حکم. — 5. MF. نهاده, and خیال for فروغ. — 7. S. عکس S. MF. om. — 11. MF. om. — 12. S. سپاه. — 15. MF. کز و نگذرد همی. — 16. S. بر. — 17. S. شاها. — 18—19. These two hemistichs, added in the margin of E., are omitted in S. — 17—20. MF. om. — 20. S. adds من after دل. — 21. MF. ای سروری. — 22. MF. از حد. — 23—24. MF. om. this and seven succeeding couplets.

94, 1. S. مکان گیرد از بری. — 2. S. بایدی for یا پری. — 3. S. صبری. — 6. S. صوری. — 11. S. ماند. — 14. Read خیزران. — 15. MF. بارز; S. adds ز before تیغ. — 16. MF. این لاله. — 17. S. در یاد; MF. از یاد; MF. تیغ. — 18. S. جویشن for خویش. — 21. S. نیزهای. — 22. S. om. [و]. — 23. S. omits the last lines. MF. کشد for برد.

95, 2. S. خنلی for خنگی. — 6. S. در for وز, bene, and برده. — 7. S. یسیر نور. — 1—8. MF. om. — 9. E. ببندش, of which the ش

has been deleted; S. has پیش instead of بیند and om. [ز]; MF. agrees with the reading here adopted. — 11. E. عدوی. MF. om. down to — 16. — 13. S. خسرو که; and زیادت. — 16. S. زبان for زبان. — 17. MF. چشمه. S. گره گوهی; کشندی for کشی. — 18. S. برید, MF. آید for نیند. — 19—96, 4. MF. om. — 21. S. بندگان, and نند for نند. — 22. S. هم for بیم and که حوکه.

96, 1. S. سار for نثار. — 2. S. بال for باد. — 3. S. om. [ز]. — 6. MF. روی for مروج. — 7. MF. کشیده. — 9. MF. بشکل مرد. — 10—11. MF. om. — 12. S. بکیل for بلیک. — 13. MF. کوی for عون; S. and text of E. مثلث for مشک, given as var. in margin of E. — 14. MF. شگفته. — 15. S. ارشنگ. — 18. MF. باغ for شاخ. — 19. MF. کشیده اند for بر کشیده اند. — 22. MF. در for بر; S. آید for آیدان. — 23. S. om. [دل]. — 24. MF. مشعبدست; and خورد for زرد.

97, 1. MF. باد for زخم. — 2. MF. نگار خانه. — 3. MF. شگفته and عرضه کنند. — 5. S. باره for باره, and امسام. — 7—10. MF. om. — 14. S. در for زرد; MF. پشت for موی. — 15. S. for نماید has زر کابن. — 13—16. MF. om. — 17. S. MF. از for ز. — 19. S. اورا for ورا, and زمین for چین. — 20. S. شرننگ. — 21. MF. سخت for برده; S. adds ز before سخت.

98, 1. MF. کشاد. — 3. S. قصد, MF. خدنگ پر مکش اندر کمان بگاه کشاد. — 5—22. MF. om. — 7. S. om. [و] bis. — 8. S. سرهنگ. — 10. S. دلبیر اندر for دلیرانه. — 16. S. رنگ. — 22. E. has an illegible variant on محسا looking like جنان. — 23. MF. سهیل for سپهر. — 24. MF. چنگ, and چنگ. S. om. this line and the next.

99, 1. S. om. this line and the last, both added in margin of E. — 2. For بدست S. substitutes ز سیر from the line above (98, 24). — 4. MF. باره for پاره. — 5—6. E. this verse, added in margin of E.; MF. آیدن for ننگ and پرده های for پرهای. — 6. E. آیدن پایه او for او پایه. — 7—10. MF. om. — 11. S. om. [و این قصیده]. — 12. S. درفشیدن. — 14. MF. آینه for آینه. — 15. MF. آینه. — 16. S. صدق. — 18. MF. میان for دهان; S. adds که before صدق. — 19. S. مشام. — 20. MF. شاخ; S. om. [گل]; MF. رنگ. — 21. MF. بشکل. — 23. MF. سروی for سرو. — 24. MF. تابش for قوت.

100, 2. MF. has again سروی for آتشین; S. آتش. — 3. S. خشم. — 6. MF. کشنده هر ساعت; رفتن هم. — 5. هوا. — 7—10. In MF. these two couplets are combined

as follows: —

طغانشه اپين مؤيّد كه خواندش گردون
خدايگان عاچم شهریار نييك خصال

— 12. S. *بروز* for *بوقت*. — 18. MF. *بروز* for *جويد*.

101, 1—2. MF. om. — 5—6. MF. om. — 7. MF. *بدان*, and *شيران* for *دريا*. — 8. S. *برون* for *برو*, and *جمال* for *فيل*. — 9—10. MF. om. — 9. S. *بحش*, probably for *بجنش*. — 13—18. MF. om. — 13. S. *بدان* for *يلان*. — 15. S. *بلا* for *يلان*. — 17. S. *كف* for *كشوف*, and *عينه* for *مخالف*. — 19. S. *بيكر*, MF. *بيشه*. — 21—24. MF. om. — 21. S. *شجاعت* for *بقر*. — 22. S. *ندر* for *ندر*, and *بقير* for *فصال*. — 24. S. om. [نو], and reads *بتركه*.

102, 1—4. MF. om. — 2. S. *بصورت*. — 4. S. *ريزه*: read *قيفال*. — 5. E. om. [از], MF. *ز*, and *فخنه* for *جنگ*. — 6. S. *مشامش*. — 7. S. *چون* for *خون*. — 9—12. MF. om., substituting four other verses. — 11. S. *بنييز* for *بنير*, and *bene* for *خال*. — 13. MF. *يك*. — 14. S. *كمي* for *كمين*. — 15—16. MF. om. — 17. S. *ضمير*. — 18. MF. *در* for *در*, and *سختاوت*. — 19—24. MF. om. — 21. S. *جاي* for *جان*, and om. [ی] in *عنصرى*. — 22. S. *به* *ز خانه* و *از جيبيل*. — 24. S. *برون* for *بروز*.

103, 1. MF. *عدل* for *جد*. — 3. MF. *خسروى*. — 4. S. *اين*; MF. *نظمهاى*. — 5—6. MF. om. — 8. S. *در* for *وزر*. — 9. MF. *ز بحر خاطر* از ... *بر گيرد*. — 11—16. MF. om. — 12. S. *ازچه*. — 13. S. *جماليت* *بصد سرب محمل*. — 14. S. *خشك* and *دنبال*. — 17. E. *گياء*; S. *باشد*. — 19—**104**, 12. MF. om. — 21. S. *بد رفتند* و *پسندند*. — 23. S. *كى*.

104, 2. S. *بجبر كى*. — 6. S. *قليد*, and *تعدال* or *تغدا*. — 7. S. adds و *after* *عود*. Instead of these verses MF. has: —

جهان پير چو من يك جوان برون ناورد
بلند همت و بسيار فضل و اندك سال
زمرّد و گيسه سبز هر دو يك رنگند
و ليك از بين بنگين دان كشند از آن بجوال

— 14. S. om. [انور]. — 15. S. *ارنى* for *ارنى*, and *سعتى*. — 16. S. *نسخات*, *جوان قريحت* for *جوانه*, *بافت* for *يافت*. — 18. S. *بنيان* *بيبان* for *شتافت*, and *اتفاقيست*. — 19. S. *مصرع* for *ع*. — 20. S. *معشوق*; E. *ز اول* and *ز آخر*. — 23. S. *طلوع* for *طوع*. — 24. MF. om. [و] after *نگار*.

105, 1—2. MF. om. this verse and all the remaining ones except 3—4, and 13—14. — 3. MF. *رواست* and *كرواست*. — 6. E. *برين* for *بر تن*; S. om. [آن], and *خلال* for *طلال*. — 8. S. *رقاص*. — 11. MF.

13. — بیفگندند بصحرا از شیر S. بیفگند بصحرا ز شیر E. — بدن E. om. [], MF. بدن for بزور. — 14. E. و پدر بخسته و MF. بزور پخته. — 18. E. دستانت. — 25. S. و درین, and om. [دیگر].

106, 1. S. ویا for ایا. — 3-4. S. om. second *misrāc* of former and first of latter line. — 5. S. تبدیل for کنبدیل. — 6. E. S. مسیر for سرز. — 9. S. om. [چو]. — 11. S. دروغ for دروغ. — 12. E. S. transpose گرز and تبغ, and S. has کرد for the former. — 13. S. تیره for نیز. — 18. S. قصیده for او. — 20. MF. لب for دم. — 22. S. چشم for چشم.

107, 3. S. حکم for حلم, and om. [چو]. — 4. S. صلح for حلم. — 5. S. بطوع for ضلوع. — 6. S. بنان for بنام. — 7. E. لکنک. — 10. S. رای for سعی. — 13. S. inserts در غزلیات at the beginning of the line, followed by وین; and ends: — 15. S. از مهیت فصل و فصل او منتسم. — 16. MF. بیباقت. — 17. S. وی for ای. — 19. MF. بوسه for خنده. — 20-21. MF. om. and replaces by another verse. — 24. S. گهی; MF. شکفته for شکسته.

108, 3. Here begins a long lacuna in S. extending to 126, 1: MF. adds است at end of line. — 4. MF. روی for رای; E. صور for صدر. — 16. Read صافیست. — 20. Read ایراد کرده for the misprint ایراد. — 22. Read آتشروز. — 23. E. شراب. — 24. E. اراح, emended to ازاح.

109, 1-110, 10. For these Arabic verses E. is the only available text, and it is very corrupt. For most of the emendations I am indebted to the kind suggestions of Professor Bevan, Professor de Goeje (G.) and Mawlawī Muḥammad Barakatu'llāh (B.). — 1. E. المنقی emended from المعنی (B), and نوا from قوام. — 5. E. الغوانی (B.) for العوانی (G.). — 7. E. الماخی emended from المعنی (G.). — 9. E. حصص; G. B. یقاسی for نفاسی of MS.; E. یعالی. — 11. E. باعثات for ماغذات of MS. — 15. E. بحرب العنای; the emendation is G.'s. — 16. E. غریق and شمام, for which B. suggests ثَمَام. — 17. E. نواح, emended by G. and B. to نواج; اوسرت and قض, emended by G. to فتن. — 21. E. رایت. — 23. E. وشحت; G. مجباء (emended by G. to محیاء), and الجبایا التلال. — 25. E. ارجما, emended by G.; اصحا, on which G. writes, "Haereo in اصحا. Legere كَصَح, solis instar, temerarium est. Forte ل. اَجْبِجَا, with bright burning."

110, 2. E. حیانا علی فهوة, emended by B. — 4. E. اکنابها, emended by B., and بالشتا, emended by B. to بالشتا. — 6. Correct to قلوب; E. نصی. — 9. E. بادی for وای. — 10. E. لغیص, emended by B. — 20. E. خطائی.

111, 11. E. یابد for ناید.

112, 4. E. اندود. — 24. Read تیغ.

114, 2. E. چوبها, emended to جوبها. — 5. E. ابن الحد. — 8. E. مكن. — 18. E. كه از. — 24. E. om. all the points except those of the bay یران بالوان and اوست. — 25. E. بینیش in the word I read in the word ش.

115, 8. E. om. all points except in ن in the words I read پیر نادان.

116, 7. E. عبادان, and بدنسب. — 8. E. همه جواد شد. — 19. E. ثعبان for بعیان. — 22. E. علم, and سران for بر آن. — 24. I can make no sense of this, and merely print the MS. reading.

117, 14. I think the right reading is — و در دریا ... اغتراف.

119, 6. MF. سرو for سیم. — 7. E. یاقوت باز for ما قوت یار. — 11. MF. درد و بالای لبنت and از من و از. — 12. MF. bis. — 13. MF. پس یاقوت باز. — 14. MF. om. [و], E. [از]. — 15. MF. چمن چمن داری. — 16. E. ... باز (with a letter obliterated at end) for با زر. — 19. MF. om. End of line wanting in E.: the emendation is conjectural. — 21. MF. بالای. — 22. MF. می.

120, 1. E. صبرم for جرم. MF. رخ for لب. — 3—4. MF. om. — 5. MF. پیش for نزد. — 7—8. MF. om., but replaces by another verse. — 10. MF. آفتاب for آسمان. — 11—14. MF. om. — 19. MF. omits remainder of poem.

121, 5. For [الف بیت] MF. has — التزم الف و را نموده. — 10. MF. سزید for خوشست. — 18. E. adds و سبب. — 20—21. MF. om. — 22. MF. زلفش for لعنت. — 23. E. به for بر. — 25. MF. قبله همت و فتنه نعم و دشمن لر.

122, 3—4 MF. om. and replaces by another couplet. — 6. E. عهد. — 7—10. MF. om. — 14. MF. نیست پیش. — 16—19. MF. om. — 20. MF. وقت. — 22—25. MF. om. — 21. MF. صابی for صولی. — 22. MF. عتبی for عیسی. — 23. MF. کان.

123, 1—2. MF. om. — 4. MF. خلاص درك. — 5. MF. بدردم for برنجم. — 7—8. MF. om. and replaces by another verse. — 9. Shimálí of Dihistán was a contemporary poet. See MF. i, p. 309. — 11—12, and 14. MF. om. — 16. E. بو کلندی. — 19. Read قطعه.

124, 2. E. زمانست. — 16—18. These three couplets are added in the upper margin of the MS. It is not quite certain whether they should be inserted here or lower.

125, 4. E. adds به before نزد. — 20—21. E. om. words in brackets, and has از سوره for سوره. The emendation is conjectural.

126, 1. S. (which here rejoins E.) has **و آخر**. — 2. S. adds **سنجر** before **سلطان**, has **برهان** for **جهان**, and **یافتست** for **یافت**. — 3. S. **بدر کیتی**. — 4. S. **پیغمبر**. — 8. E. om. [که]; S. substitutes — **فرمود**. — 12. S. **بدرستی** for **معنی**. — 15. S. om. [را], and **کوبید ما**. — 16. S. om. [و] after **چهل**. — 17. S. **آن**, and om. [سلطان]. — 19. S. **آن** for **از**, and **است**, and **قصیده** for **شعر**. — 24. S. **یافته** for **رانده**, in text, with **داشته** as var.

127, 3—4. S. om. — 8. S. **زبان در انبان**. — 9. S. **بُزید**. — 11. S. om. [طبعه], and inserts **در دست** after **تو**. — 15—16. S. om.

128, 1. MF. **چه** for **چو**. — 2. The words **رضا دهیم** are partly obliterated in S., and of **دهیم** only **م** follows the final **ل** of the preceding word. — 5. MF. **طبعیم**; S. **ازین**, which in E. is corrected to **ازو**. — 7. MF. **کور**. — 12. S. **از** for **آن**. — 9—14. MF. om. — 14. E. has as var. **و چنانکه از تفاوت طبع**. — 19. S. **بجای من چه کزین گونه صد هزار جفاست**. — 21. S. **بر** for **ز**. — 22. S. **این** for **آن**.

129, 1. S. **لغیم** for **لبم**. — 2. E. **خداست**, B. **رواست** for **جداست**. — 8. S. om. [و] after **کشاد**; E. **برگ** for **بند**. — 9. S. **حرم** for **جرم**. — 10. S. om. [آب]. — 24. S. **بال** for **باد**.

130, 3. S. **کفت** for **کف**. — 9. E. **براند آید**. — 10. S. **آنکه** for **یاک**. — 11. E. **زبان**. — 13. E. **نعل** for **فعل**. — 16. S. om. [یا] after **دریا**. — 21. S. om. [ز] and [تو]. Read **خدمت**. — 24. S. **بعضاست**.

131, 5. S. **ار بدن**. — 7. S. **ز غایت**. — 8. S. **نه نار بیاست**. — 9. S. **منکری**, corrected in margin to **کرم**, and **حامی**. — 10. S. **مغز**. — 11. S. **باشد** for **مغز**; MF. **ز ظل**. — 12. S. **بند کوچه**. — 13. S. **ظلم**. — 14. S. **شاید**. — 15. S. **اندرو**. — 18. S. **تو** for **تر**. — 19. S. **الاجل**, and **ظاهر**. — 20. MF. adds **و** after **دستور**. — 22. S. **املا** for **کاملا**. — 23. Read **اقتضا**. S. has **مقصود** for **مقصود**. — 24. S. **و از نوای**. — 25. E. **ورنه**.

132, 1. S. **طلعتش**. — 2. S. **خلوت** for **سلوت**. — 5. S. **کنید** for **گر**. — 6. S. **زاده** for **داده**. — 10. S. om. [میدهد]. — 11. S. **کنید** for **مغزول** for **مغزول**. — 12. S. **گر** for **کر**. — 13. S. **عمر**. — 14. S. **مغزول**. — 15. S. om. [و این قصیده]. — 19. Read **ادم**. S. has **ارجل** for **ارجل**. — 20—21. MF. om.

133, 1. **پیش**, MF. **نیست**, corrected from **سلا** in S., E. — 2. S. **بنکالند** and **نسانند**. — 5—8. MF. om., and substitutes four other lines. — 7. S. **میل** for **سیل**. — 10. S. om. [بینی]. — 11. MF. **مثنی**. — 12. S. **کرد** for **ز**. — 13. S. om. [نور]. — 15—24. MF. om. — 17. S. **الطراف**. — 19. S. **آیت**. — 21. S. **جداشی**. — 23. S. **بوده** for **جود**. The variant

on indicated in E. has been omitted or cut off. I have no doubt that the reading here given is wrong; something like *از فقر* or *از قحط* appears to be required.

134, 1. S. *ننوان* and om. [و]. — 4. S. om. [مشهد], and adds *که* after *کرد*. — 6. E. indicates a variant on *قدرت را* *یت* which has been omitted or cut off, perhaps *قدرت را یت*. — 13. S. adds *هو گوید* after *و*. — 14. S. *فلک* for *ملک*. — 16. E. om. [و]. — 19. S. om. [ن] in *دهان*. — 20. E. S. *چهار* for *چار* *con. metr.* — 21. S. *طارمیست*. — 22. S. *تو*. — 23. S. *از ترا کمی سطحت*. — 25. S. *کارکن او*.

135, 3. S. *خود* for *جود*. — 4. S. *نیکوتر* and om. [که]. — 6. S. *چرخ* for *خرج*. — 9. E. has *بادا* as var. on *بادند*. — 13. S. *دارنده*, and *مناسب نیست* for *بسیارست*. — 15. S. *کر* for *گر*. — 24. S. *مثل انیم بخته*. — 25. S. om. [و این قطعه].

136, 4. S. *رخ* for *زنج*. — 5. S. has *افلاک*, deleted, after *ساحت*. — 6. S. *در خریدان* and *هموزان بحر*. — 7. S. *کشید*. — 8. S. *فتد*. — 13. S. adds *و این قطعه* at beginning of line.

137, 1. S. *خدای*, om. [سه] and [را], and *حاساکم*. — 4. S. *نقش* for *نفس*. — 6. S. *چون* for *چو* and om. [باری]. — 8. S. *آین* for *آین*. — 9. S. *آتشست*. — 13. S. *گردون سر سر در کشست*. — 15. S. *گردون سر سر در کشست*. — 20. S. *بدید* for *ندید*. — 21. S. *ز* for *که*.

138, 1. S. om. [و له]. — 2. E. *ترمد و*. — 3. S. *بگفت*; E. om. *ی* after *بکدوی*. — 7. E. *چنین* for *حسن*. — 8. S. om. — 9. S. *ابو*, and *برای* for *کمال*. — 10. S. om. [ماده]. — 11. S. om. [الامیر]. — 12. MF. om. [الطولانی]. — 13. MF. om. [از]; *الطور الدا فضل*, S. has *الطور الدا فضل*, *از افضل*, [از]; — 14. S. *بدایع او ز*. — 18. S. *شعر* for *قطعه*. — 21. S. *هیجا* and *مثالت*. — 24. S. *تعبد* for *تعبد*.

139, 1. S. *شکال گردانید*. — 2. S. adds *و به* after *حال*. — 5. E. S. *فنگی* for *قتلی*; *خدا را از خدا*; S. *خدا را از خدا*; E. *فنگی* for *قتلی*. — 7. E. S. *بسیم*, emended by de Goeje to *نیم*; S. *حقیقه* for *حفته*; E. *صلبت*, emended by de Goeje to *صلبت*; S. *صلبت*. — 10. S. om. [از] and *در مقابله*. — 11. S. adds *و* before *رسوئی*. — 13. S. *در مقابله*. — 14. S. *ارزد* for *ب* *پرورد*, and *اسلام* for *استلام*. — 15. S. *ارزد* for *ب* *پرورد*, and *اسلام* for *استلام*. — 16. S. *در* for *در*. — 17. S. *ارزد* for *ب* *پرورد*, and *اسلام* for *استلام*. — 18. S. *لطف* after *و*. — 19. S. *ارزد* for *ب* *پرورد*, and *اسلام* for *استلام*. — 20. S. *عرض*. — 21. S. *ارزد* for *ب* *پرورد*, and *اسلام* for *استلام*. — 22. S. *ارزد* for *ب* *پرورد*, and *اسلام* for *استلام*. — 23. E. S. *ارزد* for *ب* *پرورد*, and *اسلام* for *استلام*. — 24. S. *ارزد* for *ب* *پرورد*, and *اسلام* for *استلام*.

140, 1. S. om. [و] before *در*. — 8. S. *زیر دست*. — 10. S. om. [و نشسته].

141, 2. S. با دو دست. — 3. E. var. یاری. — 5. S. یعنی for بعضی. — 6. E. S. کردئی, corrected in E. to گرددت. — 11. S. کنز for که. — 16. S. فوادست. — 21. S. om. [دست], and adds * after کمر. — 22. S. transposes برده and پرد.

142, 1. S. om. [شود خراب]. — 5. S. جمن طمو معطی. — 8—10. S. om. from بازی in l. 8 to و بدست in l. 10. — 9. E. adds بد after نیک. — 8—9. These verses are added in the margin of E. — 12. S. بو for تو. — 14. S. آمد for اند. — 16. S. زال زار.

143, 4. E. مشی. — 6. S. گاه for کار. — 11. E. S. آغوش for آغوش. — 17. S. دوستان. — 18. E. آیتست; and غایتست; — 22. S. منشین.

144, 3. S. نداند می. — 4. S. می نخوانی, and و for که, and نوشته. — 5. S. تر زن کرا for تو زین اگر. — 6. S. و تو چو ختم. — 7. S. عرضه. — 8. S. عرض for عرض. — 9. S. و من چو با جو. — 10. E. om. [و این]. — 13. S. کاین for کان. — 16. S. adds و before عقل. — 19. E. S. بامتحان, with باستخوان as var. in E.

145, 3. S. om. [و]. — 10. S. از ام, and om [و] after کشاد. — 11—12. S. om. [و شعر ... این غزل]. — 12. S. adds لطف before طبع. — 13. S. نظم for قطعه. — 14. S. بر corrected to در after بازی. — 18. E. بر بر for برتر. — 19. S. باری for بار. — 21. S. کنز است; and از ما بر. — 23. S. om. [و] after عشق.

146, 1—2. S. om. — 4. MF. من for خود; S. transposes می and چه all through the poem. — 6. MF. بخوانی for نمی. — 8. S. چون. — 10. S. در for از, and از ترانی آید. — 12. S. آسایش for کشایش. — 15. S. om. ی after در. — 17. E. مدام, S. پدامی. — 18. S. om. [ی] in first hemistich. — 21. S. بشکند. — 22. S. گریه سوز for کز پی سود.

147, 3. S. چون for جو. — 6. E. هر for هر, and گر for که. — 7. S. om. — 10. E. om. [و]. — 13. S. کنز for کن. — 15. S. تا بوک. — 18. MF. زیستنی. — 21. S. om. [ند]. — هر دم.

148, 2. S. has در آبی for اثیر را بی. — 3. S. om. [در], for محطی, om. [می], and فوج for قنوج. — 4. S. om. روح in one place, and معاریف for مفاریف. — 7. S. om. [ردز]; E. adds که after اوراست. — 8. E. غزل for و له. — 9. S. om. کی. — 13. S. adds و after گوش. — 14. S. آیین واقعه بش... ی آیین. — 15. S. om. [غزل]. — 19. S. شکست جنوفا.

149, 1. S. غزل for و له. — 3. S. ثب کرو. — 5. S. بدی. — 6. S. om.

[بود], and وعدء with hamza. — 8. S. شب. — 9. S. for و له. — 10. S. و له. — 15. S. for خوانم. — 16. S. يا for پا. — 17. S. و له. — 18. S. از for ای. — 19. S. om. — 20. S. به سش. — 21. S. دل. — 22. S. inserts یار again before دل. — 22. S. inserts یار again before دل.

150, 7. S. دیدار متر است. — 11. S. for و له. — 14. S. for توان. — 15. S. ز سر for بر می. MF. for گران. — 19. E. con. metr.; E. S. بر می. — 20. S. om. [می], which E. places where م stands in the text, this [م] bring omitted by both E. and S.; MF. om. [از], otherwise as in text. — 22. E. باز رواست. MF. تا آرد. — 24. E. S. شرف, with شرق as var. in E.; MF. فرماید for بنماید.

151, 4. E. S. وصف for خلف, with latter as var. in E. — 5. S. adds و after آب. — 6. S. om. [و]. — 11. S. رنجی را. — 12. S. om. [و] and the final م of شرم. — 16. S. for و له. قطعه. — 18. S. سگالت. — 18—21. MF. om. — 22. S. ملک for کلک, and دور for دوز. — 23. MF. شراب for و طرب. — 24. MF. و آتش for دانش.

152, 2. For جشن E. has فتح. — 5. S. جشن. — 5. S. هواء مران, and کرد. — 6. S. om. [و]. — 7. S. for و له. قطعه. — 8. E. S. اگر نشانند. — 9. E. text, with reading here adopted as var. in E. — 8. S. جهاز. — 9. E. text, مساجی, S. مساجی or مساجی. — 11. MF. رقعء for قطعء. — 12. MF. آنست and than غایت. — 13. S. یا بگویم. — 14. S. نان فرست. — 15. E. second [م]. — 15. E. خان زن. — 17. S. اسیر for اثیر. — 21. S. om. [الدين]. — 23. S. اثیر for اسیر. — 23. S. پل که. — 23. S. پل که.

153, 1. MF. کنون for هوی. — 3. S. om. [که]. — 4. S. موج for مدح. — 6. S. ظاهر for ظاهر, and او از. — 7. S. بکام. — 15. S. هوی دانم و هوی گویم. — 18. S. بودست.

154, 2. E. text (the var. is here adopted): بر چهرهء ما ز. — 5. S. مار. — 6. S. یکشائی. — 17. Read. — 21. Read ساخته. — 22. S. transposes م and دل. — 24. S. لب تو for سیمت. — 25. S. inserts م before عالم.

155, 3. S. om. [سرشك]. — 5. S. om. [و]. — 8. S. از for ز. — 21. S. transposes تیر and وچو.

156, 10. In S. the points of کم are blotted and uncertain, while the following word looks like تنست. — 11. S. جنگ. — 12. S. om. [تو]. — 15. S. om. [که], and مجموع for مجموع. — 16. S. ناری for بادی. — 17. S. om. [به] before انگشت. — 18. S. جهان for جنان. — 20. S. خیر for خیر. — 22—23. S. om. last half

of former and first half of latter line. — 24. S. **بایست** for **تابست**. — 24. S. **دم** for **دوم**.

157, 2. S. **زینهار** for **زینهار**. — 6. E. **خواهد** for **خواهد**. — 8. E. **از** for **با**. — 13. S. **کوانی** for **گوانی**. — 20. S. om. [ک].

158, 3. S. adds **و** before **م**. — 7. S. **نداشت** in text, with **نگاشت** as var., and om. second hemistich. — 11. S. om. [و]. — 12. S. **نو** for **تو**, and om. [ندویه]. — 18. S. **دست** for **سست**. — 23. E. **ابر نیست**. — 24. S. **ندارد** for **آرد**.

159, 4—6. S. om. — 7. S. **جان گر** for **خاک**. — 8—9. S. om. — 10. S. adds **نه** after **و**. — 11. S. **ساخته** for **خاسته**. — 14. S. **نه** for **به**. — 19. S. om. [کلالت], and **عقل** for **عقد**. — 20. S. **است** for **بست**. I fancy that some word like **مستی** should be inserted before **بصد**. — 21. E. **میان** for **بیان**. — 23. S. om. [امل].

160, 3. S. **دوستیست** and **دوستیست** for **دوستیست**. — 7. S. **داریم** for **در آیم**. — 17. S. **به** for **ید**, in which case we must emend **نروم** to **نبروم**, and read, with C., **نبرم** for **ببرم**. — 23. S. om. [و].

161, 6. S. **جنس** for **حبش**. — 14. S. **اینست** for **اینست**, and om. [و]. — 20. S. **چنان** for **کجا**. — 21. S. **رفیقی** for **رفیق**. — 22. S. om. [در] and has **گذشت**; E. S. **کمال**, but corrected in E. to **کلام**. — 23. For **خودرا** (so corrected in E.) E. had **حورا**, S. **خودرا**.

162, 4. S. **سوی** for **سوی**, and **بر** for **بر**. — 5. S. **شرطیست**. — 8. S. **زین** for **دل**, and **یا** for **با**. — 10. E. **جان و**. — 11. S. **آورد**. — 13. S. **وین** for **وین**. — 14. S. substitutes **و له** for this line. — 18. E. om. [و] before **تکیه** in l. 22 to **کنی** in l. 23, by homoioteleuton.

163, 1. Here begins another long lacuna in S., extending to 174, 18. inclusive. — 23. The word printed as **خونی** is doubtful in E.

165, 2. MF. **برده** for **زار** for **بوسنان**. — 6. MF. **نکر** for **رنج**. — 9. E. **رطق**. — 23. E. **جداى**.

166, 2. E. **چون خزر**. — 6. E. **نسپانم** again for **نسپانم**.

167, 9. E. **ملايين**, emended to **بلايين**. — 25. In E. **مطلع** is a correction from **مخلص**; and **سپومى** stands for **سپوم**.

168, 6. The name before **بن علی** is quite illegible; E. **دوست** for **دست**. — 17. **گویند** is an emendation of **گویند**.

169, 4. E. om. [و] after **روح**. — 13. E. **خان** for **خوان**. — 15. The word involved in the lacuna (where the MS. is worm-eaten) appears to end **مد...**; **و آتش** is emended from **آهن**; E. inserts **بن** after **غمر**. —

18. E. om. [و] after کیش. — 21. E. سون, emended to سوزن. — 22. E. و for ز; after حال a lacuna involves the first letters of the verb ending in دن which I conjecturally read گائیدن. — 23. E. زند یانم. — 24. E. نشرد for فرد.

170, 2. E. چونانک for چونانک. — 4. E. اهل for امل. — 13. E. بار ناره و .. انک. — 14. E. تاره.

171, 3. E. کلاه, emended to کلاه; only the last letter of the word conjecturally read روان is legible. — 5. I can offer no conjecture for دناپ; E. گوید for گوید.

172, 9. E. خداهش. — 14. E. om. last [و].

174, 19. Here S. again joins, after the lacuna beginning on 163, 1. S. زق for تهی. — 20. S. om. [و] after ملک. — 22. S. om. — 23. S. قوطی for قوطی. — 24. S. سگو for نده از.

175, 1. S. ماند for ماند. — 3. S. om. [اما]; S. تعویض for تعویض. — 7. S. و for شد. — 10. Correct پولادت to پولادت or (E.) فولادت. — 13. S. om. [و همراست]. — 18. S. نو for تو. — 19. S. om. — 20. S. ما دل for تن. S. خسته for خسته. — 21. E. رسوا for رسوا. — 22. S. رباعی for و له.

176, 2. S. اسنس. — 3. S. om. [که]. — 7. S. رسید for دوم رسید; رشیدی. — 8. S. سباعه عبات for سباعه عبات. — 10. S. om. شعر و مقدم. — 11. S. مصنون. — 18. S. بخوانی for بخوانی. — 22. S. گر for گر.

177, 6. S. صد مساحت. — 14. S. om. [نیست], E. اینست. — 24. S. نو for تو. — 25. S. جواب for شعر.

178, 1. S. آورد for درو. — 13. S. بزرگت در. — 14. S. ایا حواصل بزرگت در. — 16. S. فتن for فتن. — 19. S. om. [کار] and نو for تو. — 21. S. om. [و].

179, 1. S. و مغیش طرفه زود بود. — 3. S. عجیبی. — 4. S. بروز for تاب. — 7. S. نو for تو. — 9. S. این for آن. — 12. S. باب. — 13. S. برن. — 15-16. S. om. — 23. S. adds شد after تو. — 24. S. آمد for آید, and بد ای for برای, من for ما. — 25. S. ندانی.

180, 1. S. کاری. — 2. S. سزای for هزار. — 3. S. عشقی. — 6-7. S. om. — 8. S. انگور for الکورست. — 9. S. adds قطعه at end of line. — 10. S. شدست, and تا بچرخست for با بحر خشت. — 11. S. برین. — 12. S. adds at the end of this line the couplet omitted above in l. 6. — 14. S. بکران for نگران. — 15. S. قطعه for و له. — 22. S. بکار for نگار. — 23. S. om. — 25. S. بحد for بحد.

181, 8. S. om. [در]. — 14. MF. هجر for عشق. — 15. S. روزی for موئی. — 16. The words placed in brackets are a conjecture by Mawlawī Muḥammad Barakatu'llāh. — 17. S. om. [و], and transposes مور and مو; MF. شبانروزی. — 19. S. ز پس سختی ز پس زاری. — 20. For مو. S. has مور, and MF. بچشم. — 21. S. نهان ندارد for بیاداری. — 22. S. راند و, E. راندود. — 23. For the emendation از اندوه E. has در زن موی چون. MF. omits this and the remaining verses of the poem. — 24. In E. a lacuna replaces the words کو گره.

182, 1. S. بسنجم. — 2. E. وز for و از. — 3. S. که او ننگاردم. — 4. S. رقی for رانی. — 6. S. کران in text, with کمان as var. — 10. S. نشان for فشان, and, by homoioteleuton, omits from چشم in l. 14. — 12. E. نور و رنگ رنگ. — 13. S. گوید for گر. — 17. S. قصاید. — 21. S. محال. E. حدت for جد. — 23. MF. om. [و] before باز.

183, 1. MF. om. [و] after بجد, and نیابد for نگردد. — 2. S. inserts صواب before قضاست. — 3. S. مرواست. — 4. S. کی for که. — 6. MF. بلاست for عناست; گونه for گون. — 8. S. رواست for سزاست. — 12. S. ندا بدانج. — 13. For the conjectural words in brackets, E. has بند که که. — 15. S. تعویذ, and بساط. — 19—22. S. transposes these two couplets.

184, 6. S. یا for با; E. S. om. [ای]. — 8. S. om. [ای]. — 9. S. om. تنگ دلی. — 11. S. نه for نی. — 12. S. گفت for گفت. — 13. S. نپایه. — 15. S. om. [اینست]. — 16. S. وفاست for فناست. — 20. E. نپایه. — 21. S. و مان غنا.

185, 1. S. برده. — 7. S. om. The line is added in the margin of E. — 10. E. om. [ای]. — 11. S. باتنی for با منی. — 13. E. خداوش داور. بندار. S. بیراهل. The emendation is conjectural. — 14. E. حیدر فناست. — 21. S. جناست. — 24. S. om.

186, 1. MF. om. [و]. — 3. S. پیر از for بر آن. — 4. Correct to باغ. — 5. S. خورنق for چورونق. — 6. S. om. [است]; E. S. کوه for دشت of MF.; S. om. [و]. — 7. S. MF. پیر بهار چین. — 10. MF. وین. — 11. E. MF. کوثرین سرشک; var. in E. سرشک. — 12. MF. چمن غذا و. — 15. MF. بنددش. — 16. S. نقاب for نقاست. — 17. MF. MF. یک نام. — 21. S. یا for با. — 20. S. پیر for بر. — 18. E. از. — 22. S. om. second [و].

187, 1. MF. دشت for ست. S. گرد کوه و دشت. MF. و آن for این. — 3. E. S. پیر for بر, and [م], S. om. از, corrected in E. — 4.

For *آن* S. has *از*, MF. *این*. — 5. E. S. om. one *ازنگ*, which is, however, inserted in margin of E.; MF. *کوهساره کوه*. — 6. S. *طیبه است*, MF. *طبره است*. — 8. S. adds *و* before *زار*. — 12. For *چون بهار* S. has *ز خون دو دیده چو*, MF. *نوبهار*. — 16. MF. *مراد* for *روی*. — 17. MF. *و* before *هجران*. — 18. MF. inserts *و* before *هجران*. — 19. S. *کر لا بوده زهر خم*. — 20. S. *سبزه دم*.

188, 1. S. *داند* for *داند*. — 4. MF. *پس* for *پس*. — 5. MF. *پس* for *پس*. — 6. MF. *دل* for *دل*. — 11. S. om. last 3 words. — 13. S. *نیک* for *نیک*, but corrected as in text. — 14. S. *هرگز محل نیاید* in text, corrected in margin to the reading here adopted; MF. has *بر شاه نامدار* for *نیست*. — 15. MF. *عمر* for *جلال*. — 16. S. *شرف* for *شرف*. — 19. S. *بهار* for *بهار*. — 20. MF. and margin of E. *مشعبد*, S. *مسعود*; S. *معنبر* for *معنبر*, and *یا* for *یا*. — 21. MF. *لیکن* *bis*, and S. in second *میگرد*; S. om. *[ی]* after *نور*. — 22. MF. om. *[بر]*, for which S. and E. (in text) read *ی*, with *بر* as a marginal correction in E. — 24. E. S. om. *[و]* before *[پیر]*; S. *پیر* for *پیر*.

189, 1. MF. *چیزی* for *چیزی*. — 2. MF. *الا ای*, and *برای* for *برای*. — 4. S. *حررد* for *حررد*; S. *خون* for *خون*; MF. adds a good many more verses. — 7—8. MF. om. S. arranges the verses in a different order, viz. 1, 4, 2, 8, 5—7, 3. — 8. S. *عاشق*, and om. *[کردن]*. — 18. S. *دیده* for *دیده*, and *کنی* for *کنی*. — 20. S. *شهر* for *پیر*. — 22. S. *میکنی*, and *[خمت]*, om. *خدمتگار*.

190, 7. S. ends *نور*. — 9. S. om. *[بسی]*. — 12. Correct *جم* and *پستش آید* for *پستش اندر*. — 19. S. *خوای* for *خوای*. — 20. E. S. *چشم* for *چشم*. — 23. E. S. *ساز* for *ساز*, with variant in former marked but lost.

191, 4. S. om. *[سوزنی که]*, and *رفتو* for *رفتو*. — 5. S. inserts *و* before *نفس*, and *گیهان* after it, and omits from *روح* in this line to *بود* in the next by homoioteleuton. — 8. S. *درو دکان*. — 9. S. *سوزن* for *سوزنی*. — 12. S. *و گفتا*, and om. *[میر]*. — 13. S. *بجمله*, and *یافتست*. — 15. S. om. *[جذ]*. — 21. S. *در آشکار*, and *زید*. — 22. S. om. *[و]*; MF. *من* for *پس*.

192, 1. S. *خواجهر* و *لیک*. — 2. E. *بهر*, S. *بهر*. — 3—4. MF. om. this and two preceding couplets. — 7. S. om. second *[و]*. — 8. MF. *به* for *که*. — 9. The first *که* is deleted in E. — 9—10. MF. om. — 14. S. adds *و* after *بازار*. — 15. S. *دند* for *دند*. — 15—16. MF. om. — 19—

20. MF. om. this and most of the following verses of the poem. — 21. S. منم for منم.

193, 1. S. سر, and دار مرا. — 3. S. om. [و], and نمایدم. — 4. S. om. [و]. — 7. E. text به تماء, corrected to بگناه in margin. — 10. S. بنزد. — 11. S. املا for اولا. — 12. E. خجالتی که, S. خجالتی که. — 13. S. بیزیر for برین. — 14. S. گره کرده بود. — 15. S. om. [نمد]. — 16. S. کلهی. — 17. S. بدین for برین. — 18. MF. هر مسلمانم. — 19—20. MF. om. — 21. S. MF. بدی for گنه. — 22. For اگر E. has ار, MF. کس ار. — 23. S. بهمار.

194, 1. S. برین. — 2. S. نتوانم. — 5—6. MF. om. — 8. E. S. گر for کز. — 9. S. زبان for زبان. — 9—12. MF. om. — 15. E. ور. — 16. S. گر for گر and om. [گرم]. — 17. S. از for ار. — 19. E. فتق. — 22. S. فتق. — 23. S. تنک or تنک.

195, 1. S. حچک. — 2. E. حچک, S. حچک. — 6. S. om. [ملک]. — 9. S. بلاش for لا. — 10. E. S. کس for چون. — 12. S. حک. — 13. S. بلاش. — 14. E. کویر. — 15. S. کویر. — 16. E. S. کلاخجک, but the correction is obvious, the verse meaning, "I know this much, that in Turkish 'flower' is *chichek*." — 19. E. بدورد کنی و بیار. — 20. S. بدورد کنی و بیار.

196, 2. S. بحسک. — 7. S. پذیر for بدید. — 8. S. om. [و] after نجوم. — 11. S. کنای for کزای. — 13. S. تن for تنی. — 16—17. S. om. — 18. S. om. [نیست]. — 21. S. نیانی and نیازی. — 22. S. زانی. — 23. S. زانی. — 24. S. خوش آوازی for خراش وزی.

197, 2. S. طاعتی. — 3. S. آشکار for انکار. — 4. E. آشکار. — 10. S. از آشکار. — 11. S. بیامبر تازی. — 12. S. بیامبر تازی. — 13. S. کند for کن. — 14. E. om. [سر]. — 15. E. نسیم. — 16. S. نصیب for رفتیست. — 17. S. رفتیست. — 18. S. رفتیست. — 19. S. رزمی. — 20. S. om. [بنو]. — 21. S. رفتیست. — 22. S. رفتیست. — 23. S. رفتیست.

198, 2. E. کیکنند; S. inserts شه again before شو. — 3. S. ز مدح. — 4. S. ز مدح. — 5. S. om. [ست]. — 6—9. E. om. — 10. S. شما غلط گردد. — 11. S. شما غلط گردد. — 12. S. شما غلط گردد. — 13. Both E. and S. simply repeat the last heading (۸۵), evidently by a mere inadvertence. I deduce the first part of the poet's name from the beginning of the next line. — 14. S. جلال for حلال. — 15. E. جلال. — 16. S. جلال. — 17. E. جلال. — 18. S. جلال. — 19. S. جلال. — 20. S. جلال. — 21. The conjectural [فر] is replaced by a lacuna in E. and is simply omitted in S., which also reads این for ازین. — 22. S. لاله زار. — 23. S. لاله زار.

199, 1. S. فصلش. — 2. In S. سمور is altered to سموم. — 3. S. بیدار. — 4. S. بیدار. — 5. S. بیدار. — 6. S. om. [د], and has یش. — 7. E. بیدار. — 8. E. بیدار. — 9. E. بیدار. — 10. E. بیدار. — 11. E. بیدار.

— 12. S. om. [کنند]. E. om. پرسییدن S. 18. — جان گشت ازو درد S. 12. — پیر
عنان S. 24.

200, 4. S. آواز. — 5. For the conjecture از و بان آوا, E. has بان آوا, E. om.
9. — 7. E. for جز خر. — 8. E. S. for در بر. — 9. E. om.
second [و]. — 11. E. جعفر, S. جعفر. — 14. S. ایشان. — 15. S. by mis-
take repeats لکلك for گنجشك. — 16. S. om. [باد]. — 17. E. and متصف, [باد]. —
19. E. con. metr. بکنی. — 21. S. مری and خروشش MF. — بیضه نهید
22. MF. for جوزه, and again بیضه for خایه. — 23. S. om. [به] before
استادان; MF. باستان درین راه.

201, 2. S. om. [به] before ظاهر. — 6. S. om. [من], reads for بود
and inserts و after چند. — 8. S. om. [من تو], for which MF. reads
14. — پیغامبر E. — 11. S. دهد for دم. — 10. S. فوت. — 9. آخر که
S. om. — 15. S. زبنهار, con. metr. — 16. S. کبر for کبر. — 17. S. om.
[که] and [و]. — 20. S. om. [ی] in مهتری. — 23. E. برده. — 24.
S. om.

202, 3. S. احق for احنو. — 4. S. جهان و. — 11. S.
مهتری. — 13. S. جمید; MF. یافه; S. om. [می], for which MF. reads
14. — E. S. خود for جود; MF. خلوت. — 15. MF. کمکی
for گریمنی; E. S. علان; S. illegible; MF. جود. — 16. S. کانی
for کانی; MF. خیز. — 17. E. S. صله. — 18. S. بری. — 21. S. om. second [خوش].

203, 2. S. و ایله. — 3. Correct and اندیشد, طبع after [و]. — 6. S. تا for با. — 11. E. S. نگر, MF. دگر; MF. منت
for کبیرا. — 12. S. دادن for زادن. — 13. S. MF. آید. — 15. S. کبیرا.
16. E. نارون, S. نرون. — 18. MF. بد for بر. — 19. S. نامه for
سگ for شک; S. رزی. — 24. E. [تو] and the second [و]. — 21. S. om. نیاز.

204, 1. S. بهیجا and om. [چون], and زده for ز. — 4. S. om. [به]
before ه. — 10. S. om. [به] before دهان. — 13. E. S. و بنکر. — 14. S. adds نیز before
قطعه. — 15. S. om. [بر], for which E. has پیر. — 18. S. بیای. — 19. MF. پیش وز کم.
20. MF. حاجت for حالت. — 21. MF. شفیع for جمع. — 22. S. om. [کنی].
23. S. و گر نمایند. — 24. S. ما for من.

205, 2. S. ه. — 8. S. بعامت. — 10. S. بدویدم. — 11. S.
غره‌ای. — 15. MF. غری. — 14. E. درخشند. — 13. MF. اقامت.
23. S. لهن. — 19. S. سختم. — 16. S. هست for نیست. — 20. S. جهان
دار و for دان تو.

206, 1. S. repeats بوسه for بیهو; E. پندارند, MF. اندازند. — 4. E. نادر کامد S. جو نامه. — 6. S. نشیبت for نشیب. — 11. E. S. نادر کامد for نادره کانرا. — 16. S. خانه گیرد. — 18. E. ضرور. — 19. S. می for چیزی. — 23. E. S. چیزی for چیزی.

207, 1. E. مهندب. — 2. S. om. [تا خود] and adds قطعه at end of line. — 4. S. تغییر. — 5. S. عقد for عقل. — 8. S. آنج. — 14. S. ویکاورا. — 17. It appears to me that we should read نرسیدست. — 19. E. (آشرد) (pl. of آشرد) is conjectural; S. تنگ for نیک. — 24. MF. ای.

208, 4. MF. آئی for آئی; E. S. روستی. — 5. S. کم for که. — 7. For S. has کبر, MF. کم. — 11. S. پمشتوار for و بشنواز, and هاجو for فعل. — 12. S. چشم; E. رکینه, S. کاینه. — 13. MF. نقل for فعل. — 15—16. MF. om. — 17. E. روستی. — 24. S. شاعرانست.

209, 2. S. زند گاندنی. This and the 2 following words are written in red in one MS., as though they constituted a new heading. — 6. S. بودی for بود. — 8. S. از غم for جز عمر ز, and رگر در for گرد. — 9. S. دیدن for دین. — 10. S. پیری پیش read چو آمدنم for خواندم. — 11. S. om. [چو], and از دیدن for از بدین. — 16. For the conjecture زعلا E. has زغری, S. زری. — 18. S. سراب. — 23. S. دثار for دثار.

210, 1. S. inserts the word قصیده after فصل. — 3. E. صاحت. — 4. S. ری for روی. — 5. S. om. و لطفت سیافت. — 6. S. زمان. — 7. S. om. [طبع] and [عاجم]. — 11. MF. inserts و اندر. — 16. MF. adds و شیرند. — 18. S. بیرند and خوانند. — 19. MF. کی for گری. — 21. S. بمانند. — 24. چو بر پشت حصانند.

211, 1. E. پذیرامتر. MF. om. this line and the next. — 2. S. حرف for خوی; MF. بان خزانند. — 4. S. om. [و]. — 5. S. om. [چو]; MF. transposes زمینند and زمانند. — 7—8. S. om. — 11. S. نایب, MF. نایت. — 14. S. با for در. — 15. MF. نرانند for برانند and اسپ for است. — 16. S. با آب for باب. — 17. E. بکشانند. — 18. S. و. — 20. S. کوب. — 21. S. بکشانند.

212, 2. S. تا تیغ. — 4. S. خشم for چشم. — 5. S. شاد for سال. — 9. S. om. first [و]. — 10. S. کفش مگر. MF. om. these two lines. — 12. MF. از ز و قبا. — 13. MF. شان for آن. — 14. S. شیران for شیرین. — 15. S. کاند. — 16. S. عراند, MF. جلاند. — 17. S. ما بنده. — 18. MF. کاند. — 22. S. om. [و]. — 21—**213**, 2. MF. om.

213, 3. E. زینان for زینان. — 4. MF. زینان. — 5. S. زینان. — 6. S. زینان. — 7. S. زینان. — 8. S. om. [و]. — 9. and 10. MF. که. — 10. E. و for خسرو.

S. om. [که]; S. MF. بستانند. — 12. MF. بخوانند for بدانند. — 13. S. دل for فلك. — 14. S. and text of E. چو تسبیح ندانند: the reading adopted is a marginal correction in E. — 16. S. ناگهی. — 17. S. برخی. — 20. S. om. [پوش].

214, 4. S. عصدی. — 6. S. استادی. — 7. S. یافت for زیافت. — 11. S. om. [و]: Dawlatsháh (p. 67 of my ed.). — 12. Dawlatsháh, جہان for زمین, بار for دم, گر for چون. — 13. Dawlatsháh خفته. — 16. E. S. خویش گوهر بار بار, گوهر for هر دم, در for بر. — 18. Dawlatsháh سنبل for سوسن. — 19. Dawlatsháh, لاله و. — 20. S. om. — 21. S. شمار از بر, and رود for ورد; E. اررد زرد, S. از درد.

215, 1. S. و بلغ یاران اندرو. — 2. E. رنگ اندر رنگ رنگ. — 3. E. S. شوی for شتوی. — 10. S. سمر, Dawlatsháh, ثمر. — 13. Dawlatsháh, بنهاد for بنماید. — 14. Dawlatsháh, بطرف for کنار. — 17. Dawlatsháh, لاله گلرنگ رنگ, S. ناز for نغز. — 18. S. خوشبوی. — 19. Dawlatsháh, سوسن for سنبل. — 20. Dawlatsháh om. [و]; S. om. [چون], and مشکبوی بوی. — 21. S. om. [من]. — 23. S. om.; E. om. [ایضا]. — 25. Dawlatsháh, زی for زمین.

216, 1, 12 and 15. S. om., E. om. ایضا. — 4. S. شب for شب; Dawlatsháh transposes موی and روی. — 5. S. om. [و]. — 6. E. سر, S. بر. — 7. E. S. پیر for بر. — 8. Dawlatsháh, قسم for قسم. — 9. Dawlatsháh, خوب, S. بگاه for بگاه. — 14. For چوب (the reading of Dawlatsháh) E. has رسنگ. — 16. S. دود دود. — 17. S. adds از after سرای. — 22. S. شنک for شنک. — 24. S. text طوی, corrected in margin; S. بیکار.

217, 1, 4, 15 and 18. S. om. — 2. S. برتاب. — 5. S. ای بروز. — 6. E. زی. — 8. S. om. [و]. — 9. E. تا بکردن. — 11. S. شونام. — 16. S. نگردانند. — 19. S. شریک and om. [پیر] in [و]. — 8. S. om. [و]. — 9. E. موی.

218, 1. S. om. [شد]. — 3. S. جندان. — 5, 8 and 19. S. om. — 9. S. و تمنت for وقت. — 14. S. om. [تبیع]. — 15. S. خور for خور; E. S. بد. — 18. S. خرمی for خرمی. — 21. S. نغوب بکام.

219, 2. S. om. [و] — 3. E. replaces the first and S. the second پری by شب. — 5. S. om. [ب] before شب. — 6. S. چشم. — 15. S. نیافته. — 16. S. بار. — 19. S. ندارم for ندانم, and om. [و]. — 23. S. ابو for ابو.

220, 10—11. S. om. — 14. S. رستان, and زهر for بپر. — 20. S. om. همیشه تا که بود. — 24. I think that in this line also we should read [و].

221, 3. S. روز for رود. — 5. S. الحاقانی. — 9. S. میکنند. — 15. S. اورا for او. — 11. S. جواد for جواد. — 12. S. اورا for او. — 15. S. شبوه.

— 16. S. *تسبیح* for *تسبیح*, and *نیافته*, and *در وجد*. — 23. MF. *نارنج* for *بازپچه*.

222, 1. MF. *هنگامه* *چو طفلان*. — 2. MF. *مسکین*. — 3. S. *کآمد*. — 4. S. *هنگام*. — 5. S. *خانه* for *خان*. — 6. S. *درون بام*. — 8. S. *دیوانه* for *ویرانه*, om. [و]. — 12. S. *دو سگ* for *سگی*, and *بلسد بر خوانش*, om. [و]. — 13. S. *که در دید*. — 14. S. om. *ان* in *شیران* for *دورانش*, om. [و]. — 15. S. *و* for *ز*. — 17. S. om. — 18. S. *فند* for *فند*. — 19. S. *خود فرست* for *سپید*; in E. the line ends *خود فرست*, and in S. *خود فرست*. — 22. E. *روز* for *روز*. — 24. S. *خورم*.

223, 1. S. om. *the first* [و]. — 6. S. *اختکی*. — 7. S. om. *[قطعه]*. — 9. S. *و* for *و*. — 12. S. *در* for *در*. — 16. S. *اسیر*. — 21. S. om. [و].

224, 7. S. *تونمن سی*. — 12. S. *بیشه*. — 14. S. om. *[نظم]*. — 16. S. *انگند*, and *خاتون* in singular. — 17. S. *بر آمد* for *بر آمد*, and *بر* for *بر*, and om. *[عست]*. — 21. S. *اقبال* و *تهجی*. — 22. S. *عدو گر*. — 23. E. *که نام او نارست*.

225, 1. S. *اقبال*, and *جنگی*. — 9. S. *چون ناز و*. — 12. S. *عرف* for *طرف*. — 13. For *من* E. has *می*, S. *مر*. — 20. S. *بنگر* for *شکر*. — 22. S. *آفتاب*, deleted, before *آسمان*. — 23. S. has *آسمان*, deleted, before *آفتاب*.

226, 3. S. *بر آب*. — 5. S. om. *[از]*. — 6. S. *دل* for *دوش بر*. — 12. S. *چرخ* for *چرخ*. — 15. E. *بطر*. — 17. S. *چرخ*. — 25. S. *من* for *من*.

227, 5. S. *نگرد و او*. — 6. For *شده* (conjectural) S. has *که*, E. *سه* or *سه*. — 18. E. *بادری*. — 23. S. *باد* for *باد*. — 24. S. *از آن* for *از آن*. — 5. S. om. *[با]*.

228, 14. S. *آنست*. — 16. MF. *ساخت* for *کرد*. — 23. S. *گفته* and *رسول* after *درود* and after *کلی*.

229, 1. S. *کرد*. — 2. S. *ایا*. MF. om. *this and the last line*. — 3. MF. *نحوایم* and *نحوایم* after *نشاط و*. — 5. MF. *نحوایم* and *نحوایم* after *نشاط و*. — 6. MF. *نحوایم* and *نحوایم* after *نشاط و*. — 8. MF. *نحوایم* and *نحوایم* after *نشاط و*. — 9. S. *زاد* for *زاد*. — 10. S. adds *به* before *سپید*. — 11. MF. *دیوار من شده*. — 12. MF. *دیوار من شده*. — 13. MF. *دیوار من شده*. — 14. MF. *دیوار من شده*. — 15. MF. *دیوار من شده*. — 16. MF. *دیوار من شده*. — 17. S. *خورمی*. — 18. S. *نگار* for *نگار*. — 19. Read *بطلع*. MF. om. *this and next line*. — 21. S. *نگاره گاه*. — 22. MF. *بطلع*. — 23. S. om. *[ان]* in *اندران*. MF. omits *this and the next line*.

230, 2. MF. *از* for *با*, and *دل* for *آن*, both omitted by S. — 3. MF. *پیریده*, and *از او* for *از او*. — 4. MF. *از او*. — 7—8. MF. om. — 8. S. *کرد* for *کرد*. — 9. S. *شد*; E. *برش*, MF. *برش*. — 10. MF. *کرد* for *کرد*.

بتاب. — 12. S. om. [و], and باب. — 15—24. MF. om. — 17. S. ناز,
and om. [و].

231, 3—4. MF. om. — 5. E. S. بحر تصنی for بحر قصی. — 6. S. MF.
مقال for مثال. — 7—8. MF. om. — 10. MF. صواب. — 11. E. S. om.
[و] before داد. — 12. MF. نیافریده. — 13—20. MF. om. — 16. S. حراب
for بتراب. — 17. S. کران for کران. — 20. S. و یا for ایا. — 21—22. MF.
om. — 24. MF. شاداب. — 25. For نماید S. has نماید, MF. هماند.

232, 2. MF. شاداب. — 3. S. نقش. — 5—16. MF. om. — 6. E.
مگریدم for گردیدم. — 7. S. قصیبیت. — 9. E. om. [به]. — 13. S. تو for
بارگه. — 14. S. پیر تاب. — 16. S. ز قران. — 18. E. S. insert بارگه
after حیدنا and omit [و نشستنک]. — 19. MF. او for آن. — 19. MF.
و فسون. — 20. S. زر for در. — 22. S. با بند. — 22. S. جمله for جمله. — 23. MF.
for فسوس. — 23. MF. بوستانانسیست for گل ستانی. — 24. MF.
و سروهائی. — 25. MF. بیخ جز خسرو کین. — 25. MF. گل ستانی again; بلغار
for نثار. — 25. MF. بیغما.

233, 1—2. MF. om.; S. مه for مه. — 4. MF. نظار. — 7. S. om. [و];
S. MF. یافته for یافته. — 9. MF. ندانند for ندانند. — 11—14. MF.
om. — 15. S. سال. — 15. MF. درین. — 16. S. اندر. — 16. S. بینم.
— 18. S. دم او دارم. — 18. MF. om. this verse and the previous one.
— 19. MF. نیرو. — 21—24. MF. om.

234, 1. S. کرد. — 3—4. MF. om. S. از for او. — 7. MF. چه for چه.
— 8. S. زرد واهی. — 9. S. زرد فامی. — 9. S. مه for مه. — 10. S. زار
for زار. — 11—12. MF. om. — 12—13. S. om. MF. بار. — 14. MF.
the remainder of this poem. — 16. S. بار for بار. — 18. S. یکی for ازین.
— 20. S. مردرا. — 22. The word بکئی is more or less illegible in both
MSS. — 24. S. تنگ for هنگ.

235, 4. S. از for ز. — 16. S. گرچه for که چه. — 17. S. درست. —
20. S. باعدوی.

236, 2. E. S. بگذار *con. metr.* — 3. S. inserts العیید before الاجل.
— 6—7. S. om. from و دل از و زن و آب. — 8. S. om. [آن]. — 9. S. om.
[می] before گوید. — 13. S. نو for تر. — 19. E. مفتونش. — 22. S. معزی
for مغربی.

237, 1. S. بارزوت for ناردن. — 3. S. از و م for او و م. — 6. S. روان. — 12.
S. بیداری. — 15. S. کشد. — 15. S. [بیک] and om. [که]. — 16. S. کمان را.
— 20. S. آید for بینی. — 20. S. and so text of E., from the margin of which the
variant is taken. — 21. S. om. [لب], and از for ک. — 23. S. باشد.

238, 1. E. عقابش. — 3. E. اوصافی. — 9. S. om. [شعر خوبیش]. — 10. E. حسک and om. [و]. — 11. E. om. [ز]. — 12. S. om. [و]. — 14. S. دارنادی S. — 16. S. عرض for عرش. — 18. S. مردمان. — 23. S. دارنادی for دریائی.

239, 4. S. قلاید for قلاده. — 6. MF. دوست کین for بخرد این. — 7. S. om. [می]; and adds خوب after ببینی. — 8. S. رفاه, om. [و], and توتی. MF. omits this line. — 9. S. پیش for پیش. — 11. MF. بن for تن. — 12. Read پیش for پیش. — 13. S. دور for دور. MF. omits this line. — 14. S. سفش; MF. آسمان; S. بنماند for فشاند. — 16—19. MF. om. — 16. S. و, and ر. — 17. S. om. [و]. — 21. MF. نیم جو for م اثر. S. om. [جو], and بازان. — 22. S. خسک. MF. om. — 23. MF. قدسی, and غم for خم. — 24. MF. نهاده; S. نیزیر for برتر. E. کبر؟.

240, 4. S. inserts رامی را (with the را deleted) before رامین, and طاهر. — 5. S. مفرخ. — 6. S. بلا. — 7. E. مقویان; S. adds و after. — 8—9. S. om. from اند to دیگر. — 12. S. شعری, and تیز for نیز. — 16. S. inserts شعر before او. — 17. E. S. آمد, the correct reading of MF. — 18. S. om. [است]. — 19. MF. نه for نی twice; S. وصال for صال, تیره for نیز, inserts ز after شب, and غمی. — 20. MF. نه for نی, and کوه. S. ویر for در, and نه. — 21. S. قطعه. — 22. S. om. final [نو].

241, 3. S. آن خط and om. [لا] and [بر]. — 6. S. om. [و]. — 10. S. اندران for دندان. — 11. S. بعنایت and om. [و]. — 12. S. اندران. — 13. S. داشتند. — 14. S. بستان. — 15. S. مدرج. — 17. S. کوکبت. — 18. S. آسمانا and آفتابش. — 19. S. آسمان. — 23. MF. پیش for سیف.

242, 1. MF. om., but adds other lines. — 3. S. بیم. — 3—5. MF. om. — 6. S. کرد for گر; MF. مطهرت for مطهرت; S. MF. زند. — 7. S. در. — 8. S. om.; MF. transposes اسد and شود, and adds more verses. — 14. E. زرق; S. نظیر for نظیر. — 15. MF. تبغ for تبغ; S. معقدست. — 17. MF. نذر for نذر; S. خرمش. — 19. S. نزع; E. معقدست. — 20. S. رای for سرای; S. طوف for طوف. — 22—23. S. om.; E. پیش for اینش, and مفسد for مسند; the emendations are conjectural. — 24. S. موجب for معجب, and om. [که]. — 25. S. نزع for نزع.

243, 2. S. بحرف for حرف; E. om. [و]. — 4. S. بدر دراست. — 5. S. تا بند, and محذر for محذر. — 7. MF. بخشید, and بخشد in first place. — 11. For خسته, S. has چسته, MF. خم. — 13—14. MF.

om. — 15. MF. *for* که باشد. — 18. E. *مباح* *for* مباح. — 19—22. MF. om. — 19. S. om. [چو]. — 21. S. *صحیح*. — 24. MF. transposes *امر* and *نهی*, and adds another verse after this.

244, 2. S. *تو* *for* باس *تو*. — 3. S. *خیر تنی* *for* خیری. — 4. E. has *امل خلق* as var. on *اجل خیر*; S. *مباح*. MF. omits this line and the last. — 5—6. S. om. this couplet, and l. 7. to این inclusive. — 5. MF. transposes *مه و سال* and *روز و شب*, and om. [و] between them. — 6. MF. *بود* *for* زده. — 10. S. *جرم* *for* حرم, om. [و], and *چشم* *for* جسم. — 23. S. *چو که* *for* تو.

245, 5. S. om. [از], and *بر کار*. — 6. MF. *بعروس*. — 7. S. *شبه* *for* شه. — 7—8. MF. om. — 9. MF. *چنو* and om. [و]; S. *هرگز*. — 10. S. om. except *رباعی*. — 11. E. *آورد* in first hemistich. — 12. S. *و* *for* و, om. [و]. — 13. S. *بار* *for* یار, and *ما م* *for* روز, and *او ما م* at end of line. — 16. S. *یار* *for* بار. — 20. S. *ایضا* *for* رباعی. — 21. S. om. [خته ام]. — 23. S. *قطعه* *for* قصیده.

246, 2. S. *سلیمان*. — 3. S. *بیال* *for* بیان. — 4. S. *قضاء*. — 5. S. om. [چون]. — 6. S. om. [و گاه ... نالی], and the *ی* in *نمودی*. — 7. S. om. *کرد* before [می]. — 8. S. *بر ولایت*. — 9. S. *و* *با رنگ* *بر ولایت*. — 10. S. *دانی* *for* دان, and *اند* *for* آمد. — 16—17. S. om. [این طبقه]; E. S. *آمد* *for* اند. — 19—20. For *بجهت او راست گشته* S. has *بجمال .. گشت*. — 22. S. om. [تا]. — 23. S. *دشمن* *for* دستش, and *بمسود*. — 24. S. om. [و] in *کندرو*.

247, 1. S. *پوراست* *for* قطعه. — 3. E. S. *bis* *با سکونه*. — 5. E. S. *شورید*. — 6. S. om. [و]. — 7. S. om. [قطعه] at end of line. — 9. S. *یایم* *for* بانم. — 16. S. *همت* *for* سمت. — 17. S. *در* *for* از, and *چهار*. — 18. S. om. first [و]. — 22. S. *بجز* *for* بحر. — 23. S. repeats *بهار جوان* [for *ارزان*] again at the end of this line.

248, 2. S. *نمود* *for* شودت, and *کو* *for* گر. — 3. S. *اقتادم*. — 5. S. *خاطر* *for* فطرت, and adds *فطرت* after *خاطر*. — 7. S. om. [قوت], and adds *قوت* after *دربان*. — 10. E. text *چنین* *for* marginal correction *چین*, which latter is the reading of S. — 11. For *که همیشه*, S. has *همیشه*, E. *که همیشه*. — 12. S. om. [و]. — 14. S. *بچند* *for* بچنگ, and *کمر بر* *for* کمر را. — 15. S. om. [چو], for which E. has *چون*. — 16. S. om. [به] before *رایگان*. — 19. E. om. — 20. S. *شکم* *for* تنگم and om. [از]. — 22. S. om. [و] after *طبع*. — 23. S. *تو ترا*. — 25. The following couplet has been accidentally omitted by the printers at the end of this page: —

در سیف روندگان فکرت را * بر نظم عنان چو در عنان بندم

249, 3. S. *جاهش را*. — 5. S. *میهمانت*. — 9. S. *سپس* *for* سبش. — 11. S. *گر*. — 12. S. *ناچاره* and *کن*. — 15. E. *بحسن*. — 16. S.

آذرت in [ت]. — 19. S. om. [او] and [آن], [ازین]. — 17. S. om. for ما. — اما
 — 20. MF. for نه نی. — 21. S. چین for چین. — E. om. [و].
 — 22. E. جفت for جنت. — 23. MF. احباب. — 25. MF.
 حشاک for بدخواه.

250, 2. S. om. [جهان]. — 4. S. om. [و]. — 6. MF. transposes
 رسیدست and در آفاق. — 7. MF. ترس for خوف. — 11. S. اوصاف. —
 12. S. شود for شده. — 13. S. om. — 14. S. om. [و]. — 15. Correct to
 طاق. — 18. S. جوزهرم. — 22. S. transposes و from after جام to before
 یک. — 24. S. و for او. و رخ, and جام for خام; a marginal variant substi-
 tutes تن for رخ and دل for تن.

251, 3. S. تذر و وار. — 6. S. عقاب for غراب. — 8. S. تختش. — 9. S.
 چشمش. — 10. S. places و after, instead of before, تازه. — 14. S. om.
 — 16. S. شدست for بدست; E. حلال. — 17. S. om. [و] and [آتش].
 — 18. S. om. [این].

252, 2. S. بر سر. — 4-10. S. omits. — 11. S. الاستاد. —
 13. S. انسی, and نهاد و for دو. — 14. S. om. [بیان]. — 16.
 S. گردانید for کوهیند. — 19. S. گفته for پرداز. — 20. S. om. [گرهی].
 — 23. S. خون for چون, and ترا ایمان for الانان, عاقله for عاقله.

253, 5. S. سرائی را. — 9. S. از آنک. — 10. S. om. [و]. — 12. S. ends
 line امروز آشنا, with var. in margin امروزش. — 13. E. طبیعت for
 تو ازین اینجبا و زان, var. in margin: ازین, E. نه ازین. — 14. S. طبیعی.
 — 15. S. سقا for شفا, and خسته. — 18. S. ذلیل.
 — 19. S. نیست for هست. — 21. S. جنگ, and ری for باشی صفی, and
 — 24. S. قصص.

254, 2. S. با for تا; E. بیعی as var. on گوئی. — 3. S. om. [بر]. — 5.
 S. om. [بفرمان], and لرسول. — 8. S. تیر, انداز آتش. — 9. S. قهر و,
 — 10. S. and text of E. سندر. — 11. S. جرعه for
 — 12. S. یار. — 13. S. رجا for زح. — 14. S. حربه.
 — 15. S. که تا آزاد for کیا ایزار. — 16. S. یار و اسهای has با ولایتیهای.
 — 17. S. [ملک]. — 18. S. بداند انتها. — 19. S. احمد از آدم.
 — 20. S. احمد and آدم. — 21. S. transposes آدم and احمد. — 22. S. حنا.
 — 23. S. حنا.

255, 3. S. رخ شدی for رحمن, and تا زچه خود را. — 4. S. رحامی
 for حاجی. — 5. S. [و رای], and adds
 — 6. S. شهرها for شهرها. — 7. S. قوت صلاح. — 8. S. مقتدا
 — 9. S. [و رای], and adds
 — 10. S. [و رای], and adds
 — 11. S. [و رای], and adds
 — 12. S. [و رای], and adds
 — 13. S. [و رای], and adds
 — 14. S. [و رای], and adds
 — 15. S. [و رای], and adds
 — 16. S. [و رای], and adds
 — 17. S. [و رای], and adds
 — 18. S. [و رای], and adds
 — 19. S. [و رای], and adds
 — 20. S. [و رای], and adds
 — 21. S. [و رای], and adds
 — 22. S. [و رای], and adds
 — 23. S. [و رای], and adds
 — 24. S. [و رای], and adds
 — 25. S. [و رای], and adds

256, 3. Var. موسی. — 5. S. پاسبان. — 6. S. فرات for فراس. — 7.
 S. خورم; S. and text of E. سعدی for شعری, the emendation of E. —

11. S. *با حیا* for *تاجها*. — 16. S. transposes *منعت* and *مرا*, and inserts *اولیا* before *ز*. — 18. S. *و بی شکر*. — 19. S. *از آن*. — 21. S. *حواحت* for *جراحت*. — 22. S. om. [بر] after *پیغمبر*. For *احلال* Mr. R. A. Nicholson suggests *إِخْدَاد*, a term explained at p. 254 of vol. i of Goldziher's *Muhammedanische Studien*, which agrees well with *زنسا*, "women", at the end of this line. The last words of this couplet are very corrupt in both MSS. S. has: — *ز کوه رکوه از عون و احلال ارثنا* and E. *احلال از نیا* in text, and in margin *زنسا* — *و احدا را زنسا*. — 23. S. *زار* E. *کوز* for *کرز*.

257, 1. S. *وجه گفت*. — 2. S. *هرزه را*. — 3. S. *ریش* for *آتش*. — 8. S. adds *و* after *شاه*. — 11. S. *سلس*. — 14. MF. *چو* for *ز*. — 15–18. MF. om. — 15. S. *بر سقط*. — 16. S. *فلسفرا نیز*. — 19. MF. *خجریگه*. — 24. S., MF., and text of E. *گوار* for E.'s variant *گسار*.

258, 3–6, and 9–10. MF. om. — 10. S. om. [و غم]. — 15–16. MF. om. — 18. MF. *خونست*, which seems a better reading than *چونست*. MF. omits the remaining lines on this page.

259, 1. S. om. [ترا]. — 1–4, 7–14, and 23–24. MF. om. — 5. MF. om. [از]. — 11. S. om. [تو], and reads *هچون*. — 15. S. *جواب*. — 20. S. om. [و] *درو* MF. *طیبان* for *نوان*; S. *مرغ زار*. — 21. MF. *وز* for *از*. — 23. S. *نیر* for *نیز*. — 24. S. *بیع* for *تبیع*.

260, 1–8, 13–16 and 19–24. MF. om. — 4. S. *بند دهر* for *بند دهد*. — 8. E. S. *چو بار*. — 9. E. S. *تیزت* for *بیریق*. — 13. S. *محال*. — 15. S. *خربط*; MF. *باروتو*. — 16. S. *شهلان*; E. *سهلان*; correct to *شهلان*. — 17. MF. *شون* [شون] S. om. *غریب* for *کنار*. — 21. S. om. [تو]. — 22. S. *نمایش*.

261, 1. MF. om. [و] after *باد*, and *نرانید* S. *بیش* for *مش*. — 2. E. S. *یافتنش* S. *یافتنش* for *کر* S. *گر*. — 3–24. MF. omits. — 4. S. *دو* for *دو*. — 5. S. *بال*. — 6. S. *دستم* and om. [و]. — 7. S. transposes *وقت* and *ننگ*. — 9. S. *از بر اشک* for *ار ترا ننگ*. — 14. S. and text of E. *افتخار* for E.'s variant *اعتذار*. — 16. S. *شفق* for *از*. — 17. S. *چون*. — 19. S. *گر بتواند*. — 20. S. om. [و]. — 21. S. *چون*. — 24. S. *علم* for *علم*.

262, 8. S. *سنگسار*. — 9. S. text *طلبش*, and *قرص*. — 10. S. and text *روزگار*. — 11. S. om. [و]. — 13. S. om. — 14. S. *حاملست*. — 15. S. *نمانده*. — 18. S. *جهان* for *چنان*. I think that these two words should be transposed in ll. 18–19. — 21. S. *چو* for *حق*. — 23. S. om. [و]; S. and E. text *بدین* for *پندیر*.

263, 1. S. om. [ست] in اوست. — 2. S. and text of E. بدان for E.'s marginal correction بلا. — 5. E. S. است تر قبل; a var. in margin of E. has been cut off or otherwise lost. — 7. S. بنده بندہ اش. — 8. E. شکست, corrected by erasure to سلاست. — 9. S. بکوبید. — 10. S. با for بی. — 11. S. کو for گر. — 18. S. مقبل in text, corrected to شامل in margin; کرم is illegible in E. — 19. S. استین for اسیر. — 21. S. از for در. — 23. S. نماند و رانک.

264, 6. E. S. معود for صعود. — 10. S. om. [و], and بسمل corrected in margin to مشکل. — 12. S. فعل کم for نام تو. — 14. In E. آورست و. باز پسین is given as var. on درره و, while باز پسین stands in the text for طرف کلا دیگر. — 16. S. ز در. — 20. S. جمله for زره. — 21. S. شکست.

265, 4. E. S. سپر for سیر. — 8. I am not sure whether the MSS. read حشر (as in text) or حشر. — 11. S. transposes و and جلد. — 15. S. سال; S. نیال and نیال E. seems to have بنال. — 18. For بنترکی شومی ز. — 20. S. نادان for باد آن. — 23. S. om. [که].

266, 4. S. آن for از. — 7. S. شبهی, and inserts شکست after سنفقر. — 10. S. بنوک. — 11. S. عتر شکمت بند. — 12. S. آنکه امیر. — 14. For از بنسکین E. has کارغان; S. کارفان; S. مایه for ماه. — 17. E. گیتیبست for کینست. I do not understand the line, which is certainly corrupt. — 19. E. and var. in margin of S. کشان for کسان. S. transposes ll. 19—20 and 21—22. — 21. S. سخت for سفت. — 22. In E. after ظفر (or ظفیر, as it appears to be written) is an illegible word looking like خدر or حذر.

267, 2. S. چند for پند, and گرو for کرو. — 6. S. دره و سقم. — 14. E. هنر for هنر; S. هنر بکمان for بندگان; S. ناصر for ناصر and inserts او after اقبال. — 16. S. عذوبت. — 17. S. om. [و] after سخت.

268, 5. S. بجم and om. [هر] in بگوهر. — 6. S. باخگر for جگر. — 10. E. بنعل for شعل. — 11. S. زر بود, زر و ز بود; S. ثابته for ثابته. — 20. S. om. [ز]. — 24. S. فعل for فعل, and مقتر for مقیم.

269, 5. E. با بهار. — 6. S. باعتداله. — 7. S. غما for غا. — 8. S. بود for بود. — 9. S. هرجاء عطف دامن بر. — 12. S. جرہ for جر. — 13. S. سترد شها, سزد ستها. — 15. E. om. [که]. — 17. S. om. [و] ... این. — 18. S. ملک. — 19. S. تبعث for تیغت. — 20. S. بیلک for نه فلک را. — 22. S. کرد. — 23. S. شین for زین. — 24. E. has در for در. — 25. S. در for در.

270, 1. S. کسا for کسان, and وزان for اوران, بکشاده جوم.

278, 2. S. فرانون MF. for خور, om. [از]. خورده and [از]. — 3. For او S. has و, MF. نهاده. — 4. MF. omits this and the remaining verses of the poem; S. مرکب for مرگ. — 5. S. رش for درش. — 6. S. آن for ای. — 7. S. خواهد ای, and شوری for شورش. — 9. E. var. چون به بینی زین سان, text بینی. — 10. S. شمرش for B.'s (correct) شمارش. — 11. [از]. — 12. S. om. [و این ... گفت]. — 13. S. om. بر for پیر. — 14. S. سر ار for سرش. — 15. MF. چو for که. — 16. For شکر فیش S. has شکر گف with var. ز شکر گف, MF. چو سوده شکر گفی بر رخ. — 17. MF. om.

279, 1—6. MF. om. — 2. S. text عقق, corrected to عققع in margin. — 3. S. خام. — 4. S. جام for حام, and شام را مظلم. — 5. S. شام and ضیا, انبسام. — 6. S. ماتا. — 7. MF. پرو. — 8. MF. بر آن for پرو. — 9. S. نعتش for متعتش. — 10. E. S. انام for ایام. — 11. MF. دولت for ملت. — 12. E. S. ز جام for لجام. — 13. MF. موکب for موکب, and زلم for لگام. — 14. S. برمد. — 15. E. S. om. the succeeding [و]. MF. om. this and last line. — 16. MF. چون for گر. — 17. S. آنکه for رنگ. — 18. MF. بسوی.

280, 2. S. مشام. — 3—6. MF. om. — 7. MF. کافلاک for کاقبال. — 8. S. بخشش. — 9. S. بال for پاک. — 10. MF. om. — 11. S. در در. — 12. S. در ارزم, and بخشش. — 13. E. om. [به] before سپاه. — 14. MF. در آسایش.

281, 1. MF. روا for سزا. — 2. MF. برای گل. — 3—6. MF. om. — 7. E. ادبا و رام. — 8. S. ادبا. — 9. MF. om. this and next line. — 10. S. om. [و ... این]. — 11. S. قصد قصد. — 12. MF. پیشک for پیشک. — 13. MF. inserts و after آهن. — 14. S. ذر فشان. — 15. S. om. بست for خست, and خست for بست. — 16. S. om. [خ] in خست. — 17. E. نبوسه for نوسه. — 18. S. om.

282, 5. S. adds را after او. — 6. S. بحری بود for تحریر. — 7. S. om. [شعر]. — 8. E. om. [گفته است این]. — 9. S. om. داک for دار. — 10. S. om. [می]. — 11. S. om. this line, except the words اوراست. — 12. S. سیاه. — 13. S. om. مرغ. — 14. MF. ولیک for ولی. — 15. MF. om.

283, 1. S. om. [و] after آب. — 2. S. لاغر for لاکر. — 3—4, 7—10 and 17—22. MF. om. — 5. S. می شود. — 6. MF. یابد for یابد. — 7. MF. پاید. — 8. S. پاید. — 9. S. پاید. — 10. S. پاید. — 11. S. پاید. — 12. S. پاید. — 13. S. پاید. — 14. S. پاید. — 15. S. پاید. — 16. S. پاید. — 17. S. پاید. — 18. S. پاید. — 19. S. پاید. — 20. S. پاید. — 21. S. پاید. — 22. S. پاید. — 23. S. پاید. — 24. S. پاید. — 25. S. پاید.

284, 1. S. text has *نهان* for *شون*. — 2. S. *آفتاب* for *افتاد*, and *خیمها* for *جیمها*. — 4—6. In S. what is here the last of these three couplets precedes the two others. — 4. E. *سسته*, S. *خالها*. — 5. S. *بالها* for *بالها*. — 6. E. *ببر* for *بیر*. — 7. S. om. — 8. S. *عاریت* for *نور*. — 9. MF. *من* for *او*. — 10—11. MF. om. — 10. S. *تروی* for *بروی*. — 12. S. *هواء*; S. MF. *دست*. — 16. S. adds *و* before *مارا*. — 18—23. MF. om. — 18. S. *خرد* for *خود*. — 23. S. om. first [و]. — 24. MF. *روز* for *فصل*, and *شمر* for *شمر*.

285, 2. MF. transposes *کاه* and *نبرگ*. — 3. S. *جاء* for *جان*. MF. om. this and remaining verses of poem, to l. 8. — 9. S. om. — 10. S. *بغم* for *بقر*. — 11. MF. *چو* for *چه*. — 14—15. MF. om. — 19. S. *نیامد* for *اثر*. — 20—21. MF. om. — 22—23 and 24—25. MF. transposes these two couplets. — 22. E. *کوبک*, S. *کوبک*, MF. *کوکب*; MF. *نه* for *از*. — 23. S. *م* for *از*.

286, 1. S. om. [*ایضا*]. — 4. E. *خاک*, S. *جاک*. — 14. S. substitutes *و* for *پهر*. — 18. S. *آتش*, and *ببر* for *بیر*. — 19. E. S. *پهر* for *بیر*. — 20. S. *رقی* for *زقی*. — 22. S. *بستانها*.

287, 1. For *العنبی* S. has *الهمی*, E. *انعینی*. — 2. S. *مجلس مفلس*, and *او* for *بیر*. — 3. S. *فصل* for *فصلا*; E. *سوار* for *سوان*. — 4. S. places *او* before *از* instead of after *معانی*, for which E. reads *معانی*; S. om. [*جمال*]. — 6. S. *روایع* for *رواج*. — 7. S. *رباع* for *رباع*. — 10. S. adds *می آورد* after *بهرامشاه*. — 12. S. *ذو الجلال*. — 14. S. *سحر* for *چرخ*, and om. — 16. S. *زینب* for *زینب*; MF. om. [و] before *خور*. — 17. S. [*گوییان*]. — 18. S. *منادی* for *منادی*. — 19. S. om. [و] before *عرش*. — 20. S. *اوراست* in [ست]. — 22. S. om. *توالش* and *تذویر*.

288, 2. S. *در در* for *در در*. — 3. S. om. [عنق]. — 10. S. *فخر فخر* for *فخر*. — 12. S. *عنق* for *عنق*. — 14. S. *کبر* for *گهر*. — 15. S. om. [*او*]. — 19. S. *خوض* for *خوض*. — 22. S. *جم* for *جسم*. — 23. S. *پاس* for *پاس*. — 24. S. *بازر* for *بازر*.

289, 1. S. *bis* for *حد*, and *دانش* for *دانش*. — 4. S. *حصص*. — 6. E. om. [گر] by reason of lacuna. — 11. S. text *برای*, which is given in the margin. — 13. S. *سکار*, and om. [ز]. — 14. S. *خیر* for *چتر*. — 15. S. om. — 20. S. *جوانی* for *جوانی*. — 22. S. *پیشانی* for *پیشانی* and *بیش*. — 24. E. *غم*.

290, 1. S. *گیرد* for *گیرد*. — 3. S. om. first five words. — 5. S. *ضمیران*. — 6. S. om. [و] in *خیر*, and *حد* for *حد*. — 9. S. *چو حورانی* for *چو حورانی*. — 10. S. *سنبستش* for *سنبستش*. — 11. S. *حور* for *حور*. — 12. S. text *حور* for *حور*.

corrected in margin. — 14. S. om. this line, and substitutes **وله**. — 17. S. **روى زمین** for **زمین**; E. var. **روى زمین**, apparently for **روى زمین**.

291, 3. E. apparently **بنشسته** for **نیشسته**. I do not understand this couplet. — 5. S. om. **[در]**, **[ی]** after **فصلا**, and **[این]**. — 8. S. om. **[از]**, and **بماند** for **نماید**. — 10. S. **بمثال** for **بمثال**, which it again inserts by an inadvertence before **هلال** in l. 13. — 14. S. substitutes **وله** for this line. — 15. S. **سخنی** for **سخنی**, and om. all diacritical points in **پخته**. — 16. S. **زمان** for **زمان**. — 17. S. begins line — **در صفت این چند ترانه**. — 18. S. **چنگ** for **خشک**. — 19. S. **فنی** for **منی**. — 21. S. **خضر**. — **بساط**. — 22. S. **تباشیر** for **تباشیر**. — 23. S. **جو**. — **اندوختی**.

292, 1. S. **حد** for **جد**, and **در** for **دو**. — 2. S. om. **[گفته]**. — 4. S. **نگار** and **زانکه** for **آنکه**. — 21. S. **کتنان** for **یکسان**. — 18. S. **نشاند**. — **بکار**.

293, 4. S. **دریاء**. — 6. S. **مقیمان**, joined. — 7. S. **سیر**. — 11. S. **کاروار**. — 13. S. **فرار** for **فرار**. — 23. S. **در** for **بر**. — 24. S. **نیامیزد**, and **زلف**. — **روزی**. The second couplet on the next page (**294**, 3—4) is by mistake inserted again before this line in S.

294, 1. S. **آید** for **آمد**. — 4. S. om. **[که]**, and **ایستند**. — 5. E. om. final **[د]** in **بندد**. — 12. S. **در باب** for **در باب**. — 15. S. **جهانی** for **جهانی**. — 20. S. **خورد** for **خورد**. — 21. S. **زران**. — **بجانی** for **بجائی**, and **ارزان**.

295, 4. S. om. **[شعر]**. — 5. S. om. **[سحر]**. — 7. S. **قبح**. — 8. S. **یا**. — 9. S. **صبر** for **صبر**. — 10. S. **بد** for **بر**. — 14. S. **می** for **و می**. — 16. S. om. first hemistich. — 17. S. **نیزدیس**. — 21. S. om. **[آن کلک]**. — 18. S. om. **[سلسبیل . . زلال]**.

296, 4. S. **سیوش**. — 5. S. **جود** for **جور**. — 10. This hemistich, which is in its proper place two lines lower (l. 12), occurs here also in both E. and S., but a V-shaped mark prefixed to it in the former shews that it was intended to correct it, though the correction is, unfortunately, wanting. — 11. S. **کرد** corrected to **کرد**. — 13. S. **نفحات**; E. **نفحات**. — 18. S. **نیازی** for **بنای**. — 19. S. inserts **زهی** after **زند**. — 25. S. **زهی**.

297, 3. S. repeats the words **کار خود** again after **نگرم**. — 5. S. **شمس**. — 6. S. **فصله** and **ناصر**. — 7. For **مذکور**, which seems to make nonsense, I think we should read **بد گوئی**. — 9. S. **نمودی**. — 10—11. MF. transposes these four hemistichs, putting the third first, the first second, the fourth third and the second fourth. S. **خورد** for **خورد**; MF.

دیدگان for چشمهای MF; بر کشد for بکند MF; ببرد زود دستهای پدر — 13. S. سرماء, and دمء for دمء. — 14. S. م for م. — 15. S. om. — 16. S. مرا, and عزیز for the conjectural عزیز E. has عزیز. — 17. E. پیشی S; بر خواسته E. — 22. S. غزل و له. — 18. S. بر ست, تر شد. — 23. S. معلون. — 23. S. معلون.

298, 6. E. S. موند, S. transposes the letters of او. — 8. S. بالین for با این, and رخشان for حسان. — 10. S. کردند for کرد. — 10—11. In both E. and S. the words [اتابك ... در مجلس] are omitted in the text, by homoioteleuton, but added in the margin. — 21. S. om. [او]. — 22. S. اسپیده.

299, 1. MF. نندا ز حضرت. — 3. MF. خرابیست. — 5. S. آستانه. — 9. دشمنان and دوستان MF. — 8. MF. transposes ز بهر نرخت نو. — 10. MF. om. — 11. MF. تاچه for چند. — 14. S. روز, MF. om. this and preceding hemistichs. — 17—20. MF. om. — 19. S. چه باهست, and بربن سوام و هوا. — 20. E. om. [و] before طيور. — 21. S. بدست, and غافل for عاقل. This hemistich ends f. 144a in S., and is repeated by inadvertance at the top of f. 144b. — 23. E. تبند, S. apparently بتنید. — 24. MF. بمکفل for بمجمع.

300, 5. MF. و بوقت صبح شور, and روز معلومست, S. also has معلومست. — 7 et seqq. MF. omits. — 7. S. بباد. — 9. S. جزیه for جذبہ. — 14. S. om. [و]. — 17. S. وزید. — 19. S. inserts, after جهان. — 22. S. writes صولتیمی as one word. — 23. The text of S. has سما, corrected in the margin to سها. — 24. S. گشت.

301, 3. S. om. [آن]. — 4. E. براز بخار بخور. — 5. S. حفظ. — 6. S. مال, and محال. — 7—8. S. om. — 15. S. زان for لان. — 20. E. S. خور, and خور for جور. — 21. S. حصر for خصر. — 22. S. عنايةتست, and ملل for ملك. — 23. S. عمر for عم.

302, 12. S. نشود for شود. — 15. S. چو ابر باران. — 17. S. کناره. — 19. S. وفاء. — 24. S. بفلک.

303, 2. S. کن for کر, and پای for باد. — 4. E. سنان. S. ستان. — 8. S. هتاء. — 19. S. جاء for جاء. — 21. In E. جر is a correction from ر. — 23. E. ر for ر. — 23. E. نبرد for بنزد; جون.

304, 5. S. ترا فضا; ذو رافضا E. — 7. S. adds قصیده. — 10. S. طاووس. — 14. S. om. [تو]. — 16—23. These four couplets are given in MF. — 20. MF. عارض for چهره. — 24. S. رحم, and بر for مر. — 25. E. S. ارغوان, which latter is given as a marginal emendation in E.

305, 3. S. سقاء. — 9. S. بطارم, and om. [و]. — 10. MF. اینکه and

- for چه. — 23. MF. در دستش for آرد بار. — 24. S. adds و after بار.
- 313**, 1-6, 9-10, 15-16, and 19-22. MF. om. — 3. S. خور for زب. در, and بر روش for پیروش. — 5. S. بیند for میشود and خویش. — 6. S. نیام for بنام. — 8. S. om. [تبیغ]. — 11. MF. inserts و after گهر [و] before. — 14. S. جواستار. — 15. S. زرق مانع, and om. — 16. S. تر از. — 17. MF. کشید. — 21. S. بیبان و بیبان, E. [و]. — 22. S. نور. — 23. S. نئی for بتی. — 24. MF. بسان for میان; زرق for خهی.
- 314**, 1-6, and 15-18. MF. om. — 3. S. ذات و for و آب. — 4. S. تشبه for بسته. — 5. S. قلم before تار, and [و قار] and [و]. — 6. S. adds و after شرار. — 7. S. om. [و] after سیل; MF. جوشنده for هلاک [و]. — 8. S. یغری; MF. عدویت دیوار. — 9. S. om. [و] after. — 11. MF. دوریه است. — 13. MF. نفاذ. — 14. S. om. [ز], and اقتدار. — 15. S. هزار for هر آن, and نیاز for نثار. — 20. MF. حلق گذار. — 21. S. دیده شد دشمن. — 23. MF. از. — 24. S. زرخ for رخ.
- 315**, 1-4, 13-14, MF. om. — 1. S. توفیع for توتیع. — 5. MF. [شدم]. — 8. MF. درین for مرین; E. قصد; S. om. [شدم]. — 9. MF. بحکم تو قلم و تبغ. — 11. S. خورد, and بار for بار. — 15. S. om. [ین] in درین, and om. [بیت]. — 18. S. om. — 20. S. om. [و]. — 21. S. om. — 22. S. زره, and سبز از for سیرا.
- 316**, 1. S. میگوید. — 2. S. om. [ین] in درین. — 4. MF. خُرد. — 5. E. گوه و از, S. گوه و از; I follow MF. — 7-10. MF. om. — 9. S. با. — 10. E. یشم, S. سیم. — 11. S. باغ هندوستان را. — 12. E. S. om. [که]. — 13. S. باغ با هندوستان ماند, MF. ماند. — 14. S. باغ; S. باغ. — 15. S. باغ. — 16. S. باغ. — 17. S. باغ. — 18. S. باغ. — 19. MF. اختر for ریز; in S. the redundant words لولو فشان follow گوه فشان. — 21. S. ... — 22. MF. تئال for کردار. — 23. S. مرغانی, om. [گانی]. — 24. MF. پیر و for هر دو.
- 317**, 1. MF. شیر دلیران شجاع. — 2. E. om. [درع]. — 3. S. در جنتی. — 4. S. سنبل for سینه. — 5. S. بیخ او از for دج او از, and درختی. — 6. S. میزبان for مهربان. — 7. S. بحدوت پشکند, and از جوفان. — 8. S. در آن. — 9. MF. transposes در and از, and هنر for هنر. — 10. MF. begins line کز. — 11. MF. دریا for گوه. — 12. S. transposes بنان and بیبان. — 13. S. om. [و].

- 318**, 1. S. با. — 2. S. اندر for از, and با. — 3. S. خشمش for خشمش. — 4. S. دم for دم. — 5. S. om. [حق]. — 6. E. حور for حور. — 7. S. حور. — 8. S. om. [حق] and [و این رباعی]. — 9. E. حور for حور. — 10. S. om. — 11. S.

note - بیہق نام شہری - 11-18. MF. om. - 17. S. نسخ. - 19. S. om. [باد], MF. خوش باش و ملک دار. - 20. E. حالی. - 22. MF. گلرخ. - 23-24. MF. om. - 23. S. بود دشمنات روی. - 24. S. om. [ت حزن].

323, 20. S. بحستن for تحسین. - 23. E. عشق for اشک.

324, 1. S. om. [حکم]. - 2. S. حاك (?) for چك; and دست for دست. - 4. E. leaves a blank for [حدیث]. - 6. S. has فصل (but I think deleted) before افاضل, and پدر for پدر. - 7. S. فتیله for فتمه. - 8. S. inserts می before زند. - 15. MF. تا for با. - 17. S. transposes روز and جنگ. MF. om. this line and the next. - 20. S. om. [خیمه]. - 21-24. MF. om. - 23. S. تیر. - 24. S. آگهی.

325, 1-8. MF. om. - 3. S. بودم for بود. - 4. S. بتابید, E. بتابید. - 7. S. پاس for پاس. - 9. MF. دغا for دغا, and صوت for صیت. - 10. MF. نغمه. - 11. MF. ز تیغ. S. خواب for خواب. - 14. MF. تیرش for نیست از. S. یکباس. - 17-22. MF. om. - 22. S. یکباس. - 23. S. om. - 25. MF. اندوده.

326, 1. MF. لون for جرم. - 2. S. زربینی. - 3. S. درقه. MF. om. this and remaining verses of this poem, except the last couplet. - 5. S. و صاف; E. چشم for چشم. - 7-8. E. om. - 9. S. باره for باره, and adds و after از. - 10. For جزه باز ازرق S. has only the letters رم با زرق. - 14. MF. با تبسم for از خنده مالم. - 15. E. S. (I think) عشقی for MF.'s عشقش. S. در for زر. - 16. MF. نباشد. - 17. MF. نباشد. S. om. - 19. S. فزاء. S. جان فزای و خنده آن گفتند. - 18. MF. [و]. - 21. MF. چه سان for یسی. - 21. MF. چه سان for چون.

327, 1. S. پادشاه; MF. separates شاع; S. om. [شاع], as does text of E., corrected in margin. - 2. S. جان and MF. و. - 3-4, 11-12. MF. om. - 4. S. آن for از. - 5. E. om. [و] before ببینی; MF. وقت for گاه. - 10. MF. خون for خوش. - 11. MF. روید for دید. S. خون for خوش. - 12. S. خیم خیمبر for رخم عنبر. - 13. S. المحترم for النکربر, and om. [الی], for which E. has ابو. - 17. S. ممکن for ممکن. - 18. S. نوروز به نام, and رسالت لاله. - 19. S. [و]. - 20. S. om. [او مری ماند]. - 21. S. حورا for حورا. - 24. S. نال for مال.

328, 1. S. زدکار. - 1-6, 19-22. MF. om. - 7. MF. در بر for بر. - 8. MF. adds و after زار. - 9. S. باید for باید. - نوشین for شیرین.

13. MF. بخونی با تو. — 14. MF. نبودى for نباشد. — 15. S. تاکه. — 16. For MF. بینیت تو S. خوی تو, تبیغ text, corrected in margin to the reading here adopted. — 17. S. MF. و for در; E. has پر خم for در, followed by است deleted; S. بخام است, but the correct reading here adopted is given in the margin of E. — 22. S. om. — 23. S. سَم اسپ در جزا.

329, 1. The word حریم and the beginning of the next word are obliterated in E. — 1—4. MF. om. — 3. S. باز for بار. — 4. S. نهران for نهران. — 5. S. adds پیشه باشد after گل, *con. metr.* — 9. S. MF. باره. — 11. S. بملک. — 20. S. زن for زن, and فصل. — 22. S. آن for زن. — 25. S. دست.

330, 1. S. حلف. — 4—6. Of these three hemistichs, S. places the third first and the first third. — 6. S. om. [ی] in گوهری. — 7. S. om. [و] after دست. — 10. S. آن کان for ارکان. — 13. S. places و before instead of after عام. — 18. S. om. [که]. — 19. S. قصیده for نظم. — 24—25. MF. om.; S. بنماء.

331, 4. For حزم S. has جزم, MF. چهره. — 7. S. میکنیم. This line and the next are wanting in E., their place being shewn by a blank space. — 9. MF. سخن for سماع. — 11. E. تر آستان. MF. om. this line and next. — 13. S. بر در شد for بر در ستد. — 14. S. بر for بر, MF. خواجه for خسرو. — 15—24. MF. om. — 17. S. om. [صبح]. — 19. S. بر for بحر و. — 20. S. بار for بار. — 24. S. استغفار.

332, 2. S. بر زعبت. MF. and var. in margin of S. پیر for بر. — 3—4, 7—10, 13—20. MF. om. — 4. S. transposes که and گل. — 7. S. ز. — 8. E. om. [و]. — 11. S. وار for واو. — 12. MF. لولؤ for لاله. — 17. S. بقا again for قبا. — 18. S. جهانراز. — 24. S. سراون, and کشد.

333, 1—2. S. om. — 7. MF. لاوردی, and از شاخ سیم زنک, S. نیک, از شاخ سیم زنک, E. از آنک for زنک, the latter correction being written in pencil in E. over the line. — 16—17. E. S. om. these two hemistichs, which are added in the margin of E. — 19—22. E. om.

334, 1. S. om. [چون]; MF. om. this and next three hemistichs. — 3. S. بابل for بابل; E. S. بباد. — 6. S. دریا. — 10. S. انکار و انکار for انکار. — 12. S. om. [پهلوانی]. — 13. S. مستنیه for مستنزه. — 14. S. om. [میگویند شعر]. — 16. S. تولک for تورك, and om. استلزام for استقام, and شومخ for سرخ. — 17—18. MF. om. — 19. MF. بنماگوشی. — 24. E. S. فراق for قران.

335, 1. S. وین for من, وصلت, and کند, and فراق for قران.

— 2. S. گرگ for کرد, and again کرد. — 4. S. ما for من. — 6. S. چو سروا. — 10. S. adds شعر at the end of this line, as though what follows were a separate poem. — 13. S. om. [پایه ز], and reads السکون بنده; ز بحر السکون بنده; آتشگون. — 15. S. حصم, and om. [دو دست]. — 16. S. بازوش for باروش, and om. [صف]. — 19. S. اندز هند تا ابد بفصل. — 20. S. که ترا بزین for که من

336, 1—6, to the word یاری, together with the last four lines on the previous page, are omitted in both MSS., but added in margin of E. — 5. The title is omitted in E., but evidently a new biography begins here, and I have supplied it from the following line. — 7. S. قصابید and و between وا and خور آسان again for خور آسان. — 8. S. transposes که and او; E. S. om. [در], which is supplied. — 9. E. om. [آمد]; S. آمد for second آمد. — 12. S. رخ ار for تو زرخان is supplied in first hemistich; S. بر for second بر. — 14. S. وز for در. — 18. S. تو. — 20. S. درو for دور. — 20. S. که ترا بزین for که من

337, 2. S. از بس for آتش. — 3. S. ends line باری, with emendation here adopted in margin. — 4. S. om. — 7. S. adds میگوبید after بچه. — 8—11. S. om. — 14. S. om. [از]. — 17. S. om. [ذوق]. — 18. S. فراء, and om. [قصیده].

338, 4. S. عجز for ذره. — 5. MF. و آجا. — 6. E. S. فی for فی. — 8. For سبوی (the marginal correction in E.) the text of E. has سرای and S. سواء. — 10. S. om. [شوی], and وز for و از. — 11. Correct to نیست. — 16. S. ارزی. — 17. S. سبید for سپهر, which reading is doubtful in E. — 18. S. با for بر.

339, 5. S. نسوزد. — 9. S. افتاد, E. بر for از. — 11. S. گردون for کر; گر در, که بر ر, E. appears to read که از در for که از در; the text of S. has حقیقت for طریقت, which is the marginal correction. — 22. S. تیزی for تیری. — 23. S. om. [نبات]; E. بسته عصا سربامی; E. بست عطا مرمها می.

340, 1. S. او for وا. — 2. S. om. [غرا], and places گوبید, to which it prefixes می, before حق. — 5. S. om. [صبا]. — 11. S. om. [به] in بلای. — 12. E. پرز, *con. metr.* — 13. S. زنی. — 14. S. با سمن. — 16. S. و for و. — 17. S. کی for که. — 20. S. و for و.

341, 2. For صفت صنف S. has صنف تعبیه باغ. — 4. S. بند بگذارد. — 5. For تیز S. has چو .. تیز. — 6. S. چرا بر سپاندست for چرا بر سپاندست. — 7. S. جهان for جهان. — 14. S. ندان for بزان. — 18. S. جزمش. — 17—18. This couplet, added in the margin in E. without any clear indication of its

position in the poem, is placed in S. after l. 10. — 22. S. الدین, and om. [و]; E. کز for گر. — 23. E. S. ز دیوانی او, but the reading here adopted is given as a marginal correction in E.

342, 2. S. تکس جانی. — 5. S. یکشائی for یکشاده. — 10. E. S. [فرمان دق]. S. om. زار for از. — 11. E. خاک درت for حالدرت S. سایه. — 12. S. نشاید. — 13. S. ناید for تابید. — 14. S. کز for گر. — 16. S. om. [ن] in بیرون. — 22. S. om. [ب] before شکل.

343, 1. S. خدمت; E. S. حواب; S. زز for آلا. — 3. S. ستان. — 7. S. با نشات مور. — 10. S. بنشانی for نیسانی. — 14. S. بمیرانی. — 15. S. بگزینند. — 21. S. رندگانی در. — 17. S. انصاف, and یمن و عدل. — 22. S. [با نصرت و]. — 24. S. om. [بر عکس]. — 23. S. رواج.

344, 1. S. تا رغم اعدا را for فارغم. — 2. S. رانی for دانی. — 3. S. om. [آ]. — 5. The text of E. has سامانش, corrected in margin to مهمانش. — 6. S. om. [دل], and reads لاغریست. — 8. S. om. [می]. — 16. E. S. [نومهر و نا ذ]. — 21. S. om. رباعی for و نه. — 20 and 23. S. پیر for بر. — 24. E. عزبجه S. عرجه. I conjecture غزبچه, but the dot of the غ has fallen out in the text.

345, 2. S. om. [پسر], [هوراست] and [ی گفتنه]. — 4. S. نر هر نرکس. — 6. S. کز. — 8. S. om. [محمد], and appears to read for the remainder of the name — المانری الفسری. — 9. S. شعراء. — 11. S. adds و before اورا. — 16. S. substitutes و نه. — 17. S. گر بگویم, and om. [از]. — 20. S. پیا for یا, and دمى for دم. — 23. S. بار در دار. read نفسی for the misprint نفسی. — 24. S. پرو for پرو.

346, 3. S. راستیست for آستینت. — 6. S. هریوه for هریره. — 8. S. om. [و] after بون. — 9. S. om. [و] after آسودم. — 11. S. adds است after کرده. — 12. S. ارچه, and جورست. — 13—14. The first hemistichs of both these couplets are wanting in S. — 15. S. om. [سیب]. — 18. S. سیب for جیب. — 19. S. om. [ز] in ازوست. — 22. S. یار for یار. — 23. S. om. [و] after چشم and after کن.

347, 5. S. شعراک for شاعرست (so corrected in E. from شعرای), and فصل for فضیلت. — 5—6. The words و بر آسمان هنر ماه, omitted altogether in S., are added over the line in E. The words در تعبیه are deleted in the text of E. — 6. For حدائت سن S. has خدندت. — 8. E. سلاح for ملاح; S. معانقت for معاقرة. — 10. S. om. [و], وزیر for و نربر. — 12. S. اثناء, and om. [بون]. — 13. S. has apparently سپر, deleted, and the text of E. has apparently زحمت for سر. — 14. S. نامزده. — 19. S. om. [و]. — 20. S. om. — 21. E. S.

بانك. — 24. S. om. [خ]. — 22. S. om. در دست.
348, 1. S. om. for ميسوط. — 2. S. الساجزى. — 4. S. ميسوط for ميسود. — 8. S. سپرى for سپرى. — 9. S. فرموده. — 14. In S. سيد is written under سندن. — 16. E. inserts ار after شه. — 17. S. جو for چون. — 23. S. كش for كن. — 24. S. adds و at beginning of line.

349, 3. E. درينجانب, S. درينجانب; the reading پنجاب is conjectural. — 5. Here again the points are entirely omitted in the first part of نج آب. — 5. S. om. [نحت بر], and غرجه. — 6. S. transposes نخل and نديست. — 8—9 and 10—11. S. transposes these two couplets. — 10. S. مى روى. — 11. S. ارژن for ارژن. — 12. S. بنزد شير. — 13. S. بهرمن for بهرمن. — 15. E. om. [به] before تقويت; S. om. [رنج]. — 16. S. om. [و ثلث كردن]. — 19. S. om. [و] after سبزي and سرخ. — 20. S. كشادى for كشاي. — 23. S. السخري.

350, 2. S. om. [كه] at beginning of line. — 3. S. ويديهه for ويديهه. — 4. S. and text of E. كسى دگر, but transposition indicated in E. — 5. S. بايد. — 6. S. om. [عهد ... پدي]. — 7. S. شيب for بشب. — 11. S. om. [به] before بكشيد. — 15. S. فى الواحدة كه. — 17. S. جرخ for جرخ. — 18. E. مرزا نكو شد for مرزا نكو پسر. — 24. S. گزرى; for گزرى (conjectural) E. has چو for چون; S. سرز; E. سرز.

351, 2. S. دنشو for دنشا, and نشو for نشو. — 4. S. substitutes رلى. — 6. S. جودى. — 11. S. جاني for جاني. — 12. S. عيسى. — 15—16. S. om. — 18. S. چهار for چار, con. metr. — 19. S. om. — 21. S. om. [تا]. — 23. S. شهادت, and راز for را.

352, 2. MF. calls this poet جرجاني; the words [عجيبىء جوزجاني] are not repeated here in the MSS. S. om. [ا] at beginning of اعاجيب. — 4. S. افراء, om. [ابن], and ويست for اوست. — 5—6. This couplet only is given in MF., which supplies the word روشن, replaced by a lacuna in both E. and S. — 6. S. بدرياء. — 8. S. adds و, after سحر, has كوز for كوز, and (in text, but corrected in margin) طيلسان for آسمان. — 11. S. مكنين for مكنين. — 13. S. چين for حسن. — 15. In E. the word read as با might equally be ما or ما. — 20. E. چنانكه. S. سرخ. — 22. S. om. [ن] in ستان. — 23. S. گران تو كنى.

353, 4—5. S. om. — 7 and 8. S. راء for راء. — 9. S. پيش or پيش for پيش, سنگين, and پيش again for پيشك, but corrected in margin. — 11. S. سبك for سبك. — 15. S. حرز for خرد. — 16. S. سبائى. — 18. S. om. [كافيل ... بسته], and بفرمان for فرمان. — 19. S. سبب for سبب. — 21. MF. inserts an additional couplet after this line. — 22.

S. نى for نه. — 23. MF. om. — 24. MF. تن for فن *bis*; S. om. [او]. — 25. S. om. [و] and [ست]; MF. ندیده.

354, 1. S. adds او after ثاف, reads بر پیر for پیر, and om. [ز]; MF. آهوری. — 2. S. om. [چشمه طر]. — 3. S. MF. and text of E. have مادرش را, corrected to پیکرش را in margin of E.; S. از دو, MF. از دو for از و. — 6. MF. om. S. گوئی. — 7. S. گشت and بود. — 8. S. خسته for خسته, بیری for تیری, and سوزن for سودن. — 9. MF. از آن for او. — 10. This couplet, wanting in E. and fragmentary in S., is supplied from MF. — 12. E. S. om. [مجد الدین عیون] in this line. — 13. S. نمود for پیمود, om. [اصفا], and reads غبون for عیون. — 17. S. transposes آن and هست, and reads غذا. — 19. S. آمد. — 20. S. om. [و]. — 21. S. بگو زار, MF. لحنی حزین بیار. — 22. E. S. پرست.

355, 2. S. کنو for کن و. MF. om. this and preceding hemistich. — 4. S. شمرستان. — 5. E. راز, for طبع, which S. om. — 18. S. جوشن for خوش. — 20. S. زمان for و نان. — 22. E. رفعت for رفت. — 23. S. نر for زر.

356, 9. S. adds و after الیملخی. — 10. In E. واغطی, deleted, stands at the beginning of the line. — 13. MF. نى for نه. — 14. S. MF. بگسست for نیکست. — 15—16. MF. om. S. om. second and third [و], and نهار, for نر. — 17. S. om. [و] before ذل. — 18. MF. رنج for در. S. apparently بلا, and om. [و] after مال. — 20. MF. transposes عنا and بلا; S. عناد for عنا. — 21. S. و for از, and بدن تو نام; MF. replaces the words after شمر by شدت یقین. — 23. S. اقتصار for اقتضا.

357, 1. S. الخوافی for الخوانی. — 2. S. هنر از, for هنر او, and قوم for قوم. — 2—3. For [یا قوام بود .. می گذشت] S. has only the two words انواع. — 4. S. شرابی for شرابی. — 6. S. om. [و]. — 7. S. om. [که]. — 11. S. بگویم. — 13. S. پوشید for پوشید. — 14. S. اوراست for اوراست. — 17. The word زاد is conjectural; there is a lacuna in both MSS.; S. و یک روزی. — 19. S. دید for دیر, and زود for رود. — 21. S. نکنند. — 22. S. adds پیش after جمله. — 24. For کردگار, the marginal emendation in E., the text of E. has پیش کاری, S. پیش کار.

358, 1. S. پناجذقی for ساجدی. — 2. S. substitutes for [زاد ... بود] the words رود قطعه, the latter deleted. — 3. S. has بر a second time for جد. — 4. S. کوشکی, and درین for برین. — 7. S. چیزیک for چیزیک, and یار for بار. — 8. S. پشت for پشت. — 13. S. بگذار. — 14. S. سیل for سبل, and بعلوکه, S. نعلخ او که, E. has بغلوله که conjectural.

om. [ک] after او. I take the verse to mean: "He could take off a cataract from the eye with his quarrel (or bullet) in such wise as not to injure the eye"; an exaggerated encomium on his marksmanship. — 18. E. بلك او باك; the reading of S. is adopted. — 20. S. om. the first hemistich. — 21. S. om. the first hemistich, substituting the false heading قطعه, and has مرد for مرد. — 23. S. برون وقتى for برون وقتى, and مير for مير.

359, 1. S. کون گون. — 3. S. پينجدي for پينجدي, and om. [دو]. — 4. S. om. [زن]. — 5. S. اگر for ازو. — 6. The words in brackets here supplied are necessary; it is the second section of this chapter which begins here. — 7. S. om. [النسقى]. — 8. S. انور for انور. — 8—9. S. om. [فلک ... فرش], E. ۴ for و after نديده. — 9. S. اعر for نا; for the conjectural نگرديده, E. has و ديده and S. ديده. — 10. S. قاتل for باقىل, and باقىل for باقىل. Bāqil was a dumb man whose name passed into a proverb for dumbness amongst the Arabs. — 11. E. اسفر for MF's اصفر. — 15—17. For [تنها ... بدین آشیان] S. has از; followed by a lacuna, and then از استان رسد. — 18. MF. transposes دار and تافته. — 19. For MF's reading دو کزان بادی, E. S. have گيسو. — 20. E. om. [و] after برن. — 21. S. مبالغه باز زبان for متابعيت تارم زبان.

360, 2. S. transposes مرا and کجا. — 3. S. نيفتند. — 7—8. This and the other couplets in this poem marked with asterisks are found in MF. also. — 9. S. om. [و]. — 11. E. جلال الدين. — 14. For the conjectural بخندنک, E. and S. both have بجنک, which in the former is deleted, a V-shaped sign placed over it indicating a variant or correction, which, however, is lost. — 17. S. دير for دس. — 19. S. ز for از. — 20. S. بدامن for بلامن.

361, 3—4. E. om. — 6—7. S. om. [بهی ز]. — 7. MF. دلبند for دلدنار. — 8. S. طاووس; S. has کلاه (P for قلاه), MF. کلاه. — 9. S. دگر, *con. metr.* — 11. MF. عطا. — 12. MF. adds و after ابر. — 14. MF. omits this and the remainder of the poem, substituting one other couplet. — 23. S. پناه.

362, 3. S. دست. — 5. S. بخانه, and برون for برون. — 8. S. بارى for باری. — 9. S. سرورى; there is a lacuna in both MSS. after زبان, which some word like سيبى or جهتي (~~~~) is required to fill. S. گر for گند. — 10. E. طبره for تيره; S. گندم. — 11. S. om. [چشم زم جمله]. — 12. S. om. کور. — 13. S. گوشت ... کور. — 15. S. کو for گر. — 17. In S. the first two words in this line look like شاهنامه; S. وفاد وفاد. — 18. S. نعاد

for نقاد. — 20. S. مطلع for مطالع. — 21. The word آن, which seems necessary is wanting in both MSS.

363, 2. S. پاپ. — 4. S. om. [دار و]. — 7. S. کهنه تنی. — 8. S. om. [نو]. — 13—14. S. omits this couplet, which is added in margin of E. — 15. For [کوش ... عصبهای] S. has only ره نهای. — 16. For پتیری چو. — 17. S. om. [در سایه ... اسد]. — 19—20. S. om. [دینی ... ز انکه]. — 20. For دین و کامرانی S. has کام نی, and و, for او. — 22. S. تار for نار.

364, 4. S. دیر نهد for پیر زند. — 5. E. apparently سلبت, both here and in next line; S. چشم دار for مردم, and مردم. — 7. S. شامی for شام; E. indicates a variant on this word, which, however, is missing. — 10. S. در. — 12. S. عبرت for غیرت. — 18. E. تن for من. — 20. S. سیاه. — 21. S. ز. MF. پیراهن در دامن. — 23. S. پیر for bis. — 24. S. begins the line نیار چون نیاری.

365, 2. MF. ز; again for خهی. — 3. S. عکس آب میداری بما گر. — the reading in E. is similar, but erased and nearly illegible, the correction being also omitted. I follow MF. — 4. S. om. [عا چو]. and [چو ... سنانست]. — 6. MF. جانم for عیشم. — 8. S. om. [و غرب for آن کس, and ناصر الدین. — 9. MF. [ساعت]. — 11. S. om. [دستش], for which MF. reads جودش. — 12. S. has شیون again for شهبها for شهبها. — 17—22. MF. om. — 18. S. ستردن, and apparently ستردن. — 22. S. om. [ماعیست]. — 24. MF. با از.

366, 1—6. MF. om. — 1. S. apparently زهیت for زهیت. — 7—8. S. om. — 9. MF. transposes خنجر and ناچنج. — 10. MF. فرو بندد دم. — 11. S. جنان. — 12. MF. ز اهریمن, and پیر آید. — 13. S. and text of E. دوشید. — 14. MF. آب ناردانی; E. آب ناردانی. — 15. MF. om. [و]. — 16. MF. سینه خل. — 17. MF. سینه خور for سینه خد. — 18. MF. ماهر. — 19. MF. ماهر. — 20. S. آسا for آسنا, and [ارزم ... گویال]. — 21. S. پیوستی for بمرستی. — 22. MF. بخت. — 23. S. بخت. — 24. S. بخت. — 25. S. بخت. — 26. S. بخت. — 27. S. بخت. — 28. S. بخت. — 29. S. بخت. — 30. S. بخت. — 31. S. بخت. — 32. S. بخت. — 33. S. بخت. — 34. S. بخت. — 35. S. بخت. — 36. S. بخت. — 37. S. بخت. — 38. S. بخت. — 39. S. بخت. — 40. S. بخت. — 41. S. بخت. — 42. S. بخت. — 43. S. بخت. — 44. S. بخت. — 45. S. بخت. — 46. S. بخت. — 47. S. بخت. — 48. S. بخت. — 49. S. بخت. — 50. S. بخت. — 51. S. بخت. — 52. S. بخت. — 53. S. بخت. — 54. S. بخت. — 55. S. بخت. — 56. S. بخت. — 57. S. بخت. — 58. S. بخت. — 59. S. بخت. — 60. S. بخت. — 61. S. بخت. — 62. S. بخت. — 63. S. بخت. — 64. S. بخت. — 65. S. بخت. — 66. S. بخت. — 67. S. بخت. — 68. S. بخت. — 69. S. بخت. — 70. S. بخت. — 71. S. بخت. — 72. S. بخت. — 73. S. بخت. — 74. S. بخت. — 75. S. بخت. — 76. S. بخت. — 77. S. بخت. — 78. S. بخت. — 79. S. بخت. — 80. S. بخت. — 81. S. بخت. — 82. S. بخت. — 83. S. بخت. — 84. S. بخت. — 85. S. بخت. — 86. S. بخت. — 87. S. بخت. — 88. S. بخت. — 89. S. بخت. — 90. S. بخت. — 91. S. بخت. — 92. S. بخت. — 93. S. بخت. — 94. S. بخت. — 95. S. بخت. — 96. S. بخت. — 97. S. بخت. — 98. S. بخت. — 99. S. بخت. — 100. S. بخت.

367, 2. MF. گشته again for گشتی. — 3—4. This couplet has already occurred on the preceding page, ll. 7—8, but is repeated here by both MSS. — 5. S. دشمن را for عالم را. — 7. S. om. [] at end of خداوند; MF. پایش تخت تو اندر مجلسست. — 8. MF. فسانه for حلیمشان, and فتنه for قیله. — 9. For حکیمشان S. has حلیمشان, MF. فیهین دانم. — 10. S. لکن for الاکن. — 11. MF. رفتم for افتم. — 12. MF. بر. — 13—14. MF. om. — 15. MF. transposes شبام and صبح. — 16. S. بر. — 20. S. om. [از اماتل سهرقند], and م for م. — 21. S. om. [بر]. — 23. S. اشرف for اسراف, and om. [به] before سجستان.

368, 2. S. adds و after کرد. — 3. S. om. from the س of شمس to end of line, inclusive. — 4. S. om. from و شاهان to end of line. — 5. S. مدحی گفت for گشتست, followed immediately by the words فرستاد ... in ll. 14—15, which, however, occur again in their proper place. — 6. S. کت خدائی. — 8. S. پذیرفتم. — 9. For کردگرس S. has بر دگرکس. — 10. S. یاد بانی. — 11. S. گفتی for گفتن. — 12. S. بدو. — 13. S. نیائی for نیائی, and تا جز for تاجر. — 16. The و after آتش is supplied; the first letters of نشانه are illegible in E., and the word might be read ز شانه. — 17. E. انگشتت. — 18. S. transposes ترا and ثنا. — 22. S. مشام.

369, 4. S. چو, and om. [پرسخر نوشد]. — 5. S. om. [صبح], and کرد بخون ناری جو. — 6—7. S. om. [از غمزه ... چشم]. — 7. S. جو. — 13. S. نسب for تنست. — 14. S. حسن for حسین. — 17. E. S. چهار, *con. metr.*; S. قرب for قرن. — 18. S. مسند for مستند. — 19. S. om. [فلک]. — 21. S. نبیند. — 23. S. om. [و] after برو, and قویء تو.

370, 1—2. S. om. — 7. S. نفاق for نفاذ. — 10. S. جیدر (*sic*) three times for حیدر. — 11—12. S. om. — 13. S. فراز نیم. — 14. S. سو. The last word, which I conjecture to be پینو, is illegible in E. — 15. S. معطیء خورد for بعطیء خرد. — 16. S. om. — 17—18. S. شبهء سیه. — 19. S. شریف, یاد for یاد. — 20. S. om. [تر]. — 22. E. نسبت for سبت. — 23. S. ما for من.

371, 5. S. خذر. — 8. E. om. [عنری] owing to lacuna; S. لطیف for لطف. — 9. S. خط again for از. — 10. S. گرد for بر. — 11. S. کرانه. — 13. MF. زنگش. — 14. E. طرهء ذرهء وش; S. زره زره. — 15. MF. لبش, یا for یا. — 16. MF. تبیره for تبیره. — 17. S. یا. — 18. E. موزیکی. — 19. S. موزیکی. — 20. S. موزیکی. — 21. S. موزیکی. — 22. MF. om. — 23. S. موزیکی. — 24. S. موزیکی. — 25. S. موزیکی. — 26. S. موزیکی. — 27. S. موزیکی. — 28. S. موزیکی. — 29. S. موزیکی. — 30. S. موزیکی. — 31. S. موزیکی. — 32. S. موزیکی. — 33. S. موزیکی. — 34. S. موزیکی. — 35. S. موزیکی. — 36. S. موزیکی. — 37. S. موزیکی. — 38. S. موزیکی. — 39. S. موزیکی. — 40. S. موزیکی. — 41. S. موزیکی. — 42. S. موزیکی. — 43. S. موزیکی. — 44. S. موزیکی. — 45. S. موزیکی. — 46. S. موزیکی. — 47. S. موزیکی. — 48. S. موزیکی. — 49. S. موزیکی. — 50. S. موزیکی. — 51. S. موزیکی. — 52. S. موزیکی. — 53. S. موزیکی. — 54. S. موزیکی. — 55. S. موزیکی. — 56. S. موزیکی. — 57. S. موزیکی. — 58. S. موزیکی. — 59. S. موزیکی. — 60. S. موزیکی. — 61. S. موزیکی. — 62. S. موزیکی. — 63. S. موزیکی. — 64. S. موزیکی. — 65. S. موزیکی. — 66. S. موزیکی. — 67. S. موزیکی. — 68. S. موزیکی. — 69. S. موزیکی. — 70. S. موزیکی. — 71. S. موزیکی. — 72. S. موزیکی. — 73. S. موزیکی. — 74. S. موزیکی. — 75. S. موزیکی. — 76. S. موزیکی. — 77. S. موزیکی. — 78. S. موزیکی. — 79. S. موزیکی. — 80. S. موزیکی. — 81. S. موزیکی. — 82. S. موزیکی. — 83. S. موزیکی. — 84. S. موزیکی. — 85. S. موزیکی. — 86. S. موزیکی. — 87. S. موزیکی. — 88. S. موزیکی. — 89. S. موزیکی. — 90. S. موزیکی. — 91. S. موزیکی. — 92. S. موزیکی. — 93. S. موزیکی. — 94. S. موزیکی. — 95. S. موزیکی. — 96. S. موزیکی. — 97. S. موزیکی. — 98. S. موزیکی. — 99. S. موزیکی. — 100. S. موزیکی.

21. -- پیسته for بسته, [دهانش ... مغز] S. om. 19—20. مورد یکی S. om. [آن ... فستقیش].

372, 1. Read عذارش for the misprint غذارش. — 1—8, 11—18 and 23—24. MF. om. — 3. S. adds نحو after ز. — 4. S. om. [ار]. — 9. S. om. [آن]; MF. شاه کیان نهاد; S. گیتی for کی. — 11. S. adds و before گفت. — 15. S. پس. — 22. The words ... بارگه are obliterated in E.

373, 1. MF. خواست and دیدش. — 5—374, 8. MF. omits the remainder of the poem. — 8. S. om. [زوبین — استخوان]. — 9—10. S. om. [کشت ... کمان]. — 11—12. S. om. [ز کف ... نا گهان]. — 13. S. زده for رده. — 14. S. ستان. — 15. S. دما وقت دواو جان. — 16. S. با for تا.

374, 6. S. inserts که before اکنون, and reads کله for گل. — 9. S. adds و at beginning of line. — 10. The first word is obliterated in E., and also from م نگارم to end of line. — 11. The word افتاد is obliterated in E. — 13. The words چندان عجب are nearly illegible in E. — 15. S. درهائی, and om. [در]. — 16. S. گشت پدیدار آفتاب; E. بیناب or بنباب for بیناب. — 17. S. ننماید. — 18. E. نور for حور. — 21. S. پیکر for بنگر. — 22. The first three words are obliterated in E., while the last five in this and the first in the next line are omitted in S. — 24—25. S. om. [در ... اندر].

375, 1. S. خورم for خرم. — 3. E. inserts و after معزّز, S. omits it after الدین. — 4. S. ره for ده. — 5. S. om. [و] after احسان. — 11. S. and text of E. بدهر for جهان, the variant in E. — 13. S. بکنند. — 15. S. ذاتی for دانی. — 22. S. om. [و] after دار; گیر is obliterated in E., and also ساغر. — 24. E. omits the words [نعرهء باد] and that preceding خواست, which S. reads صیناگر. For this I conjecture هنیثاگر, meaning one who congratulates, or wishes joy, by saying هنیثا لک.

376, 1. The words [گلی نای] are obliterated in E. — 2. The words [و رگ] are obliterated in E., which also reads مزمر for مزهر. — 3. The words [آمد در حلق] are obliterated in E. — 5. S. om. [روح]; E. جنان for چنان. — 6. S. om. — 7—8. S. om. from دم to خاست. — 11. In E. the words طبع and نفسی are nearly obliterated; E. has عدم for قدم. — 12. In E. only the first two or three letters of رز are legible. — 14. S. حیدر. — 18. In the text of E. the words اندر اندر, taken from l. 16, are repeated here instead of بارگه اندر, and the variant indicated has been lost or cut off the margin. — 19. In text of E. l. 17 is repeated here, though the correct reading of S., partly obliterated,

is given in the margin. — 21. S. om. [در], and کرز for کرد. — 22. S. صرбай, and so, apparently, E., but partly obliterated.

377, 1. S. transposes خاصیت and خاک در. — 2. E. نکیبیار, S. یکبار, and transposes بر and سر. — 5. S. راء. — 6. S. از آن, and transposes this and طمع. — 7. E. indicates a variant on کشتن, which, however, is omitted in margin; E. ends the line از انسانست, S. از آن سان. — 9. S. گر. — 11. The two first words are scarcely legible in E. The line ends نشستند بنشینست in E., and نیستند ازین است in S. — 12. For the conjectural تو صیت in E. the letters نصیت ... are legible. S. after سخن continues مدح تو خاصیت خاست. — 13—14. In E. the words سخن آرای, and از وقت تو, are all partly obliterated. — 15. S. has ز for حدیث. — 16. S. adds و after دفتر. The line is for the most part obliterated in E. — 17. S. om. [سنجر ... باش]. — 18. The lacuna which I conjecturally fill with the word مرا exists in both MSS., though only shewn in E. — 19. E. S. ادر for عرض; and E. عرض for ادر, but the transposition seems necessary. S. om. from ادر to تاکه in — 20. — 21. S. om. [و] and [این]. — 23. The word ایراکه is illegible in E.; S. ارچه for ارچه.

378, 1. S. کافی for کافی. — 2. S. سعد کافی for معدن کافی, and om. [و] after وافی, and after معمور. — 3. E. om. [هنر], and مستنزه for مشنزه. — 5. S. om. [ن] in شایگان. — 6. S. وناقباشی, and again وناق for ویشاق. — 10. S. adds است after فصل. — 11. S. adds میشود. — 15. In E. زبون is illegible. — 17. E. om. [توصیح البدن], for which S. reads تو سخن برگ. I follow MF. — 18. In E. the word زیارت is nearly illegible; S. غب for غب and om. [را]. — 19. S. om. — 20. S. om. [شد]. — 21. S. om.; MF. اندر for می در. — 22. For MF.'s reading اصبع E. has امحص, S. اخمص; S. خویش for خود. — 23. S. om. — 24. E. میکند, and om. [میکنند], apparently نرویت; S. مصداق for مقصد.

379, 2. S. بی for بی. — 4. MF. om. [و]. — 5. S. MF. تنگ for تن. — 6. MF. فتنهء for فتنهء, and MF. زر, S. رگ. — 7 and 8. MF. اینکه. — 8. MF. خوانیش for گویش. — 9. S. adds و before کار. — 10. MF. زان فروتر for زو فروتر. — 11—12 and 15—24. MF. om. — 12. For مخور for محو. — 14. S. معبر, معاجر, and بر کند ز, S. گنده پیر. — MF. غیبت, and وای و این. — 16. S. گداشت. — 15. S. بی for نه. — MF. [تو]. — 23. S. om. رجم. — 22. E. بار کلی شه مطهری. — 20. S. عبرت.

380, 4. S. بر تو for بر تو. — 5—6. S. om. [و مرا ... آگه], and om. [ف] after نه. — 7—8. S. om. [پیر ... زیر آگه], substituting only the letter د.

— 9—12 and 15—24. MF. om. — 14. MF. پیک for بند. — 16. S. نان for خوان, and om. [آب]. — 17. E. خواستان. — 23. S. om. [و]. — 24. S. سگال; the last two words are only partly legible in E.

351, 2. S. substitutes شهد و شکر بکام خسان بین که در خورست — 3. MF. که گرد, and روان for دوان. — 4. MF. مردم for عمری. — 5. MF. همیشه for بد خواجه; S. دیدی بدان; S. وچو corrected in margin to همیشه. — 6—12. In S. these verses are represented only by the following fragmentary words: —

آری شبان ز سیر بر کو زهار آب شمری همیشه آب بیوسنه شیر حمله چشم — 7. E. شیر for آب. A variant is indicated but omitted. — 13. S. و سیل. — 17. S. قطرهء; MF. سیر for در. — 18. S. om. [و سیر]. — 19—20. S. and MF. om. — 21. S. رگات for رگاب, and adds و after گرفتگی. — 22. S. om. In the lacuna after جمله the missing word appears to begin with ل and end with ک. — 23. MF. زند ویر; S. جنانت. — 24. S. om. و برو برو جو.

352, 2. MF. فلك for رسن, S. شوی for سوی. — 3—4. MF. om. — 11. S. om. MF. ورزید for دارد. The second پارسائی appears to be wrong. E. indicates a variant, which, however, is wanting. — 13. For گر زر S. has کذرر, and, at end of line, بکشند. — 16. S. adds گفتی after ماء, and has جو for چون. — 19. S. خرج for چرخ. — 23. S. om. [گفتا زشت باشد]. — 24. E. معجری.

353, 2. S. om. [اگر... آوینم], and reads انگیزنم. — 3. S. تر for باربر. — 4. S. adds گوید after صاحب. — 5. S. رأیت for دایت. — 6. MF. بازت for آید bis, and که for و. — 9. For پازن E. apparently has (first letter obliterated). — 12. S. اقتدار for اقتصار. — 13. E. البخاری for بخاری. — 14. S. adds و before درودگری; E. بردی for بردی. — 15. S. adds را after درود. — 16. S. adds رنگ, and om. [مشک]. — 21 and 23. S. om. — 22. For بزمین S. has بر only.

354, 1. S. om. the first [مرا], and inserts و after خویش. — 11. S. زدود, for زدود, and adds و before شد. — 18. S. جوان for جون. — 19. S. om. [چرخ... تو]. — 21. For [قصاب... بحل] S. has only قصه. — 22. S. قناره for فناده. — 23. S. شمسی for شمس. — 24. S. لنگ for آنگ.

355, 1. S. با for با. — 3. S. بود for باد. — 5. E. شعر که شعر. — 8. S. شعر for سخن. — 9. S. معروف for معزول, and هجو for هجر. — 13. S. نشیند, E. شنید. I take the word to be شنید, the shortened form of نشیند, plus the negative نه, and separate the two elements to avoid ambiguity. — 17.

S. یکدیگر را after برآء for E. یتیمیه. — 18. S. خطایبان. — S. om. [در]. — 19. S. بانیره. — 20. S. om. [وام ... شد], substituting only او. — 21. S. om. [گفت]. This corrupt passage is to me unintelligible. — 22. S. om. [پرهای ... شما]. — 23. S. گر for کز.

386, 3. The words در هنر are obliterated in S. — 5. S. om. the first [و]. — 11. S. کوی for کو. — 16. S. درد for دزد. — 19 and 21. For بیکدر (conjectural) E. has بکدو, S. یکدو. — 22. E. S. یکدو for conjectural بیکدر; S. و for آمد. — 23. E. سعد الدین for سدید الدین in first place; S. کافی for کافی, and again in — 24.

387, 2—3. S. om. [عالم ... کردند], and باز for بار. — 6. E. S. بینیم for بینم. — 8. S. منشی for منشى. — 9. For شعرت تواریدست, the marginal variant in E., S. and the text of E. have شعر تواز دویست. — 12. S. ببرد. — 15. S. om. — 16. S. نقوش, and بگوش for بدوش. — 19. S. بهی for بهی, and خوش for م بهی. — 20. S. پدر for پدر; E. om. [ملت]. — 21. S. transposes هدایت and کرامت, and om. [کرد]. — 23. S. om. [و] before and after خونیست.

388, 2. S. om. [از کلك ... قطره]. — 3. S. و for در. — شفغ for شغف, and om. [انداخت]. — 4. S. om. — 5. S. om. [استغنا]. — 6. S. om. — 7. S. om. [که دست]. — 10. S. کس for کسن. — 12. S. adds و at beginning of line, and om. the definite article before شریعت. — 13. I have added را after تاج الشریعت. It is wanting in both E. and S., which, however, in — 14, add آنرا after حل. This appears to me incorrect, though it may be an instance of the use of the oblique case after a preposition (like بهر آنرا), which is not uncommon in archaic Persian. Cf. my article in the *J. R. A. S.* for July, 1894, on *An Old Persian Commentary*, p. 434, (β). S. دو بیستی, which is perhaps the better reading. — 15. S. جو for جو. — 16. S. ز کم بختی. For the conjectural در بخت S. has ببرست, E. بپرست. — 18. S. بکشاد. — 19. S. و بی. — 22. S. بکار for شکار.

389, 2. S. om. [را بند]. — 3. S. and text of E. om. [تکلم], added in margin of E. — 4. The words [دل ... خفت] are added in the margin of E. For them S. substitutes چو نادر خفت. In the marginal addition in E. the word جوتا, deleted, stands between او and در. S. اگر چون, corrected to اگرچه. — 5. S. om. [مولانا ... حسام]. — 8. S. آن یار for آن بار. — 13. S. گر نیم for گویم. — 14. S. om. [دینار], which is not clearly written in E. — 16. S. om. [حسن], and نامه for نامه. — 18. S. om. [این ... نشکند], and substitutes only ای. — 19. S. om. [از]. — 20. S.

گنہ. — 21. S. om. [از... سیار]. — 22. S. om. [جز... غدار]. — 23. S. adds another ز before ز, and om. [ستمکار... ٢٢]. — 24. S. om. [و اندرین].
[کتر]. In E. کی is pointed, apparently, کی.

390, 1. S. om. [کو for کو]. — 3. S. om. [و]. — 5. S. شعر for شاعر. — 7. S. adds another ز before ز, and om. [استمکار... ٢٢]. — 8. S. om. [و]. — 13. E. (in margin) adds اشرفی before حسن. — 14. S. om. [ازی] in [ازی]. — 15. S. دیور. — 16. S. پوشست for پوشست; for شنود S. has شود, and before it S. inserts بود and E. an illegible word looking like بحر. — 19. S. om. [کافزیدش... بدچشم], substituting only بدش; and reads جدای for خدای. — 20. S. افتد for او, and om. [خط... آفتاب]. — 21. In S. خویش is partly obliterated; نمای for نما.

391, 1. S. جو, and om. [آی در آی]. — **393**, 18, inclusive. S. omits all this, probably owing to the loss of one leaf of the MS. — 5. E. و رادی. — 16. E. begins this line بید کشتن, of which I can make nothing. Failing any probable conjecture, I have marked a lacuna. — 21—22. This curious construction (اورا... دیده آمد), where the subject of a passive verb is placed in the oblique case, finds a few parallels in archaic Persian: See *An Old Persian Commentary*, in the *J. R. A. S.* for July, 1894, p. 434.

392, 10. This couplet is added in the margin of E., and I think its place (not very clearly indicated) is here. The two words in brackets are a conjectural attempt to fill a lacuna. — 21—22. E. چشمه دار حول.

393, 7. E. چندانکه, *con. metr.* — 12. E. apparently غم for غم. — 19. Here the lacuna in S. ends, and the texts rejoin. — 21. S. om. [ابروی], and طغراء. — 22. S. substitutes the following scattered words: [از... چو زد]. — 23. S. om. [در هر ملک... وقتی که اورا بامری فرستادن]. — 24. S. om.

394, 1. Perhaps we should read بنا, though both MSS. agree in بیا. — 2. In S. و and the ج of جمال are obliterated. There is here, I think, an allusion to the "Moon of Nakhshab" which the Pseudo-Prophet al-Muqanna' (hence called *Māh-sāzanda*, "the Moon-Maker") caused to arise out of a well in or near that place. S. قریحت for بر رخت. — 3. S. اعلاء املاک. — 4. S. om. [و], and [در... بند]. — 5. S. om. — 8. S. om. [نمای]. — 9. S. om. second hemistich. — 10. In S. only is legible of the words ز بحر. — 14. S. om. [چو]. — 15. S. om. [نشد] and the ['] in استخوان. — 17. S. نماید for نماید, and om. [آبوار از]. — 18. S. om. second hemistich, except که. — 19. S. om. except the words

اشك . . من در دست — 20. S. om. last three words. — 21. S. om. last two words and a half.

395, 6—7. S. om. — 9. S. om. [نعل او دید]. — 11. S. om. [چو دید]. — 12. For the conjectural بینند S. has بنیش, E. پندش deleted; E. تنحیم S. بنحیم; S. om. [پیه] . . . پیری. — 13. S. om. for عارض, and آذر for آذر. — 14. S. om. for صبا, صراحی for بجائی, and om. [کردستانی]. — 15. S. om. [رخسارت گرفته] and [پیه]. — 17. S. om. [چونانک]. — 18. S. om. دستت. — 19. S. om. for ملک, بزم. — 21. S. om. ز اهو بر کسان را. — 22. S. om. [بهشتست] for شاعر. — 24. S. om. بازوگر. — 24. S. om. درو for درون.

396, 1. S. om. بنسق. Correct to ز, in رباعی. — 2. S. om. [اصل], and the final [تو]. — 3. S. om. کری. E. S. om. جملاء داوہاء ما. the emendation (زه = زاه, in obscene sense) was suggested by Mr. R. A. Nicholson. — 4. S. om. [السمی قندی], except the first three letters. — 6. S. om. [است]. — 7. S. om. چون دفتر for زو تر. — 8. S. om. [سپید است], and om. [در سر]. — 9. S. om. — 10. S. om. except first three words. — 11. S. om. from حفر to end of line; E. om. بست and یا. — 12. S. om. the first [است]; E. اییابیت. — 14. S. om. [فصل سیوم], after which the words از باب یازدهم should be supplied. — 15. S. adds ان after الحکیم. The reading الکنجوى or الکنجاء appears to be required. — 16. Here ends the Berlin MS. (S.), after the word فضایل, at the bottom of f. 168b.

397, 6. For the conjectural کشد, E. has کشاید, deleted, with indication of a variant which has been lost. — 16. The word آنکی is pretty clear; the sense I take to be, "Seek for one little moment [to know] how Nizâmî fares". — 18. The text of E. has گندم می خورم, corrected in margin to the reading here adopted. — 19—24. Added in margin of E. A marginal gloss explains نهالچہء as = نچ.

398, 6. I am uncertain whether E. reads می or من. — 7. For the marginal correction ساقی the text of E. has سائی, corrected over the line to ساغر; عقیق is a correction for عنایت. — 24. I think the * in کرد is meant to be deleted in E., and this is perhaps preferable.

399, 9. The word یکی is deleted after که. — 13. Or نجس may be read. — 16. Correct to ریاحین. In E. گلدار is written as one word. — 19. In E. the line ends جوید بوست; a variant is indicated, but is missing. The reading adopted is conjectural.

400, 4. The definite article before لُبائی, omitted in text, is added in margin. — 5—6. The words [دو . . . یکی], omitted in text, are added

in margin. — 16. In the margin of E. is a variant on the words [جمال ... خیال], which runs, چشم غزال و جمال نارو, the last word not being clear.

401, 6. E. روزگاریت, but the letters یت are deleted. — 11—13. The words [زواهر ... میگوید] are added in the margin of E; in the text only the words اطراف آفاق انتشار occur.

402, 2. This couplet is added in margin of E; نَز is an emendation for the MS. reading در. — 15. For the conjectural صباغت (which, however, in connection with زرگری, seems to me pretty certain), the text of E. has صنعت, followed by باعث deleted, with a marginal emendation صناعت.

403, 1. This couplet is added in the margin of E. — 6. E. دو for و after سر. — 9. E. چهار for چار, *con. metr.* — 13. با خضر is a conjectural emendation for ما خضر. — 17. E. آرزو for در, and نو for درو, and تو for نو. — 19. E. has نذر for conjectural تذر.

404, 8. I am doubtful whether the MS. reading is خنگ or خینگ. — 10. E. حاضر. — 14. E. om. [و]. This and the previous line are added in the margin.

407, 5—8. The lacunæ indicated by asterisks correspond to spaces left blank in the MS., probably owing to a defective original, for the leaves of E. are intact and uninjured. This remark applies to numerous other lacunæ which mar the remaining pages. — 8. E. کشی for کشتی, *con. metr.* — 17—18, 23—24. MF. om. — 20. MF. کویت for پایت.

408, 1. MF. میبند for میند. — 2. MF. گوهر ریز for شکر بار. — 3—14, and 19—22. MF. om. — 10. E. has a deleted م after امید. — 15—16. The following couplet in MF. appears to be intended to correspond with this: —

وارث تخت شاهی خسرو ملک خورشید ملک
آن جهاندار که چترش سعد اکبر میکشد

— 23. MF. کند. — 24. MF. خدمت. — 25. MF. درگاه.

409, 1—6, 8, 11, 22—25. MF. om. — 9—10. MF. transposes these two hemistichs and makes them into one couplet, reading شب شای. Read اطراف for اطرائی. — 14. MF. شب و چون شب. — 15. MF. transposes ناعید and ماروت. — 16. MF. در. — 19. MF. بار. — 20. MF. کار.

411, 2. The word درخشان is supplied conjecturally. — 9. E. گوشمال without ی. — 21. For the marginal correction سر نبری, سرش

the text of E. has بدیده سر; but the metre evidently requires the transposition here made.

412, 2. I think that the reading زغم آنگاه would suit the metre better. — 11. E. محض for محض. — 13. Read مختارپست. Concerning the poet Mukhtārī of Ghazna — a contemporary of Sanā'ī — see my edition of Dawlatshāh, pp. 93—94. — 16. In E. the line ends with مقترطی, which does not rhyme, and is therefore inadmissible. — 22. A V-shaped mark over بطیره indicates a variant, which however, is missing.

413, 5. E. حبه حمانه. — 11. Correct the misprint at the beginning of the second hemistich to خاطر.

414, 5. E. شده con. metr. — 7. MF. مایه for از سر. — 13. In E. half a line is left blank after this line. — 16. E. الضایع. — 18. E. صباغت. The fact that this poet was a gold-smith by trade renders this correction and the last obvious. E. adds توحید after میگوید. — 20. In the MS. this line begins (without lacuna) رشش.

418, 5. E. بای بر خود. — 12. E. نهار, which I have corrected to بهار. — 21. E. adds ام after آورده. — 22. E. الال for الاجل.

419, 2. Correct to مستغنی. In E. a deleted از stands after کمر. — 4. E. سببرک, but I cannot identify the place; I thought of شبرکان, but doubt if this form occurs or is possible. — 8. E. بانك for با اندك. — 11. Mr. R. A. Nicholson was fortunately able to find this verse in the *Yatīmatu'd-Dahr*. In E. it stands: —

خیر المذبح من مدحته * شعر البلاء فی کمال ناد

— 17. E. چوتو for چتو. — 20. E. om. [ست] after زرستانى. This and the preceding couplet are added in the margin. — 21. E. گهری.

420, 1. I have supplied ست after او. — 10. E. اوست for است. — 11. E. زهره for زهر. — 23. In E. مفخر القدماء is a correction from معجز الاقدام.

421, 3. E. فنی for فن, which the metre requires. — 18. E. چهره را.

422, 17. E. برنی, emended to بری.

423, 21. The word خوی is added in the margin of E., and apparently comes in at this point.

424, 1. E. شعرا for شعرا.

425, 13. E. باقیست for باقیست.

426, 24. I have not thought it necessary to change the spelling of the MS. to the normal خوشبوی.

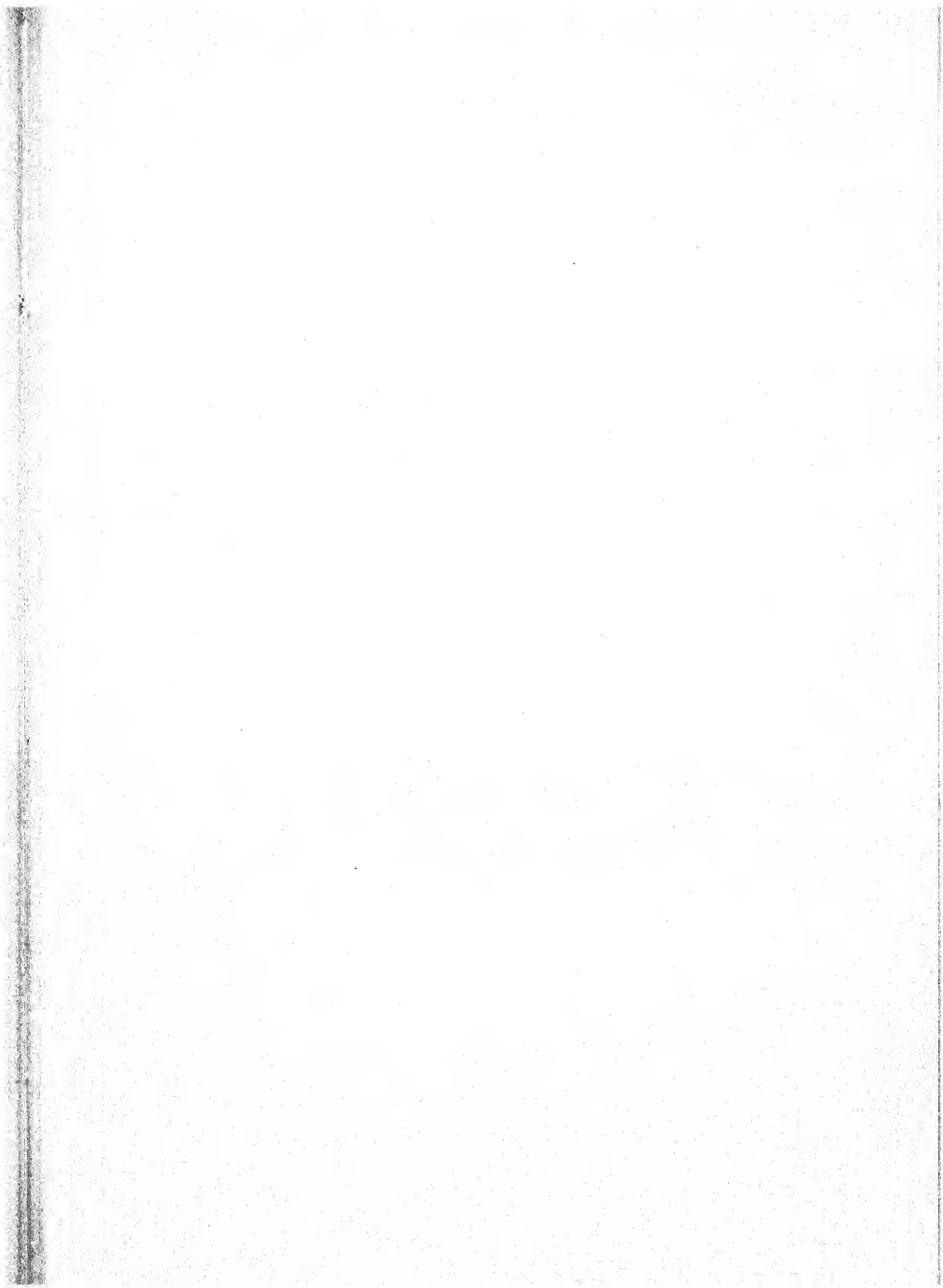
427, 10. I think سجده گاه would be a preferable reading.

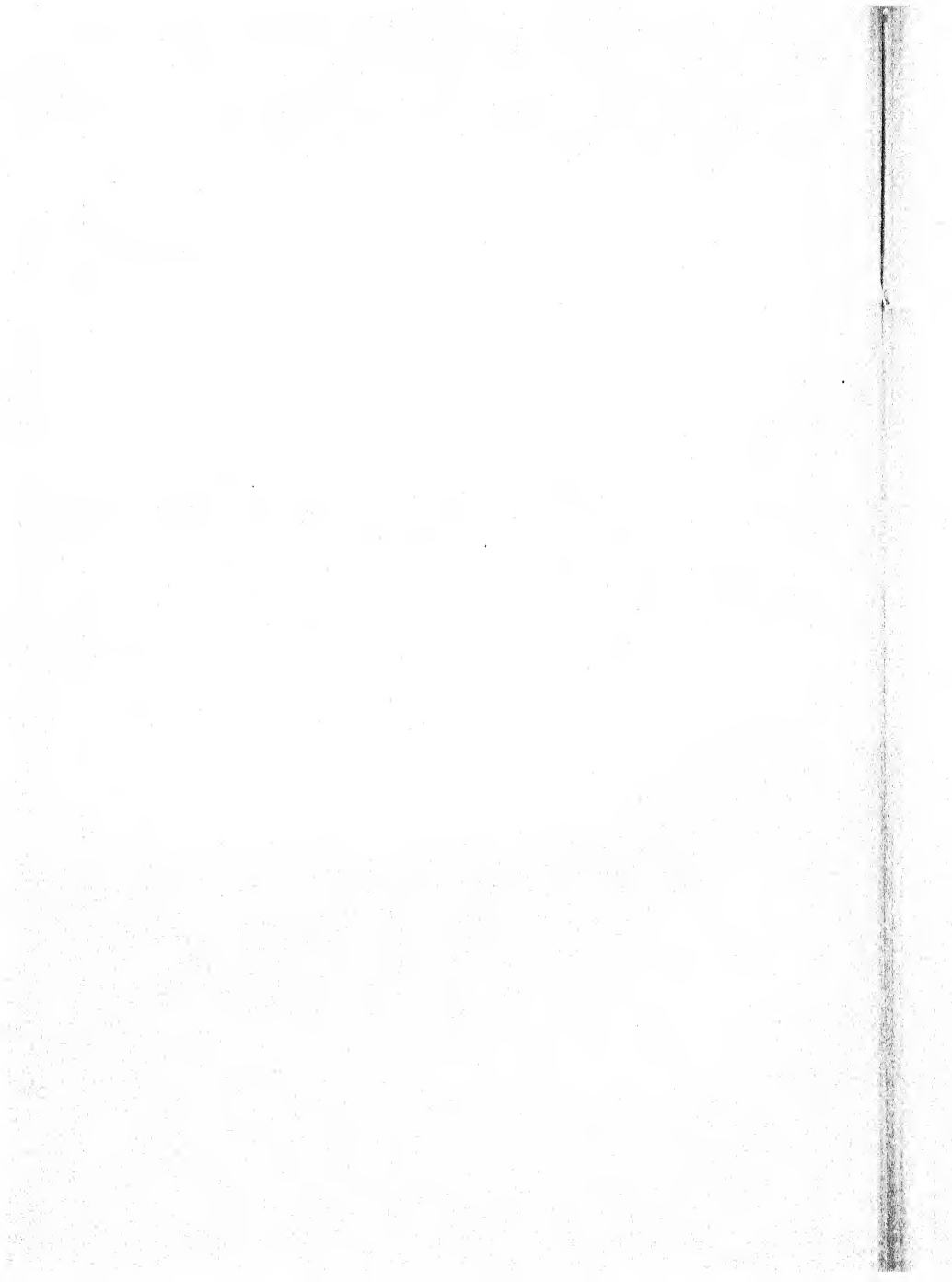
428, 4. The reading مستقیمان is uncertain: E. has مستقمان, with two points under the fifth letter. — 5. E. بندگیست. — 23. MF. از for ز.

429, 15. The words خطاست نسبت, with which the next line begins, would supply the lacuna here, both as regards sense and metre, and this or an equivalent expression is evidently required. — 16. I think the correct ending of the line should be بوزند بچین. — 18. MF. این for آن. — 19. MF. گذشت for خوشست. — 23. MF. خیال for هر معبد for اهل سخن که.

430, 4. For MF.'s مشک E. has گند. — 5. For آید we should undoubtedly read اید. — 12. E. اعداء for اعداء.

431, 1. E. کز for گر. — 9. E. چنان for چنان.

سکندرنامه نظامی، ۴۹۶،

شاد بهر (للعنصری)، ۴۳،

شاهنامه فردوسی، ۴۳،

شاهنشاه نامه (لمجد الدین الپائیزی)، ۴۴۵،

صد عشق نامه (للسیفی النیشابوری)، ۱۵۹،

عین الحیاة (للعنصری)، ۴۳،

لُباب الالباب (للعَوفی)، ۱،

مجنون و لیلی (للتظامی)، ۴۹۶،

مخزن الاسرار (للتظامی)، ۴۹۶،

نوروز، رسالۀ جلالیّه در تفسیر — (لضیاء الدین عبد الرافع بن ابی
الفتح الهروی)، ۴۳۷،

وامق و عذرا (للعنصری)، ۴۳،

ویس و رامین (لفخر الدین اسعد المجرانی)، ۴۴۰،

ینبۀ الدّهر (لابی منصور الثعالی)، ۴۳،

فهرست الکتب،

- آفرین نامه (لابی شکور)، ٢١،
 اختیارات شاهنامه (مسعود سعد)، ٢٣،
 الفیه و شافیہ (للأزرقی)، ١٧،
 بزم آرای فخری (للعنّی)، ٢٨٧،
 پهلوان نامه (لمؤید الدین النسفی)، ٢٥٩،
 تحفة العرافین (للخاقانی)، ٢٢١،
 الجامع الصغیر (لفخر الدین)، ٤٢٢،
 جلالیه، رسالہ - در تفسیر نوروز (لضیاء الدین عبد الرافع بن ابی الفتح
 المهری، ٢٢٧،
 حماسه الظرفاء (لابی محمد عبد الکافی الزوزنی)، ٤،
 خجسته نامه (للبراهی فی علم العروض)، ٥٦،
 خسرو و شیرین (للنظای)، ٢٩٦،
 خنگ بت و سرخ بت (للعنصری)، ٢٢،
 رسالہ جلالیه (در تفسیر نوروز)، ٢٢٧،
 زبور داؤد، ٢٠١،
 زینت نامه (للرشیدی)، ١٧٦،

هجر، ۶،

هراة، هرات، هری، ۶۱، ۱۶۷، ۴۵۷، ۴۹۴،

هرمز، ۴۴۹،

هره (کوه)، ۱۷۱،

همدان، ۴۴۶،

هندستان، ۴۴، ۵۰، ۹۸، ۴۱۸، ۴۴۶، ۴۸۰، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۵۴،

هندو، ۴۴۶، ۴۴۹، ۴۰۴، ۴۴۶، ۴۴۴، ۴۷۰، ۴۰۴، ۴۴۰،

هندوئی، زبان —، ۴۴۶،

یغ، ۷۸، ۴۴۴، ۴۴۴، ۴۰۴،

ین، ۴۷، ۴۱۴، ۴۸۰، ۴۹۴، ۴۵۴،

یونان، ۴۴۹،

کپاک، ۲۴۳،

گرگان، ۱۶۷،

گنج شایگان، ۴۵۲،

لوکر، ۱۵،

لوهور، ۲۴۱، ۴۰۵، ۴۱۱،

مازندران، ۴۰۷،

ما وراء النهر، ۲۸، ۶۷، ۱۷۶، ۱۹۹، ۴۵۹، ۴۸۲، ۴۰۱،

مراغه، ۴۷۱،

مَرُو، ۴۴، ۴۸، ۵۰، ۱۴۸، ۱۵۳، ۱۶۳، ۱۶۷، ۱۷۵، ۴۹۲، ۴۹۳،

مَرُو شاهجان، ۱۱۵، ۱۶۷،

مروه (کوه)، ۲۵۶،

مصر، ۱۱۶، ۱۶۶، ۲۸۰،

الملاحدة، ۴۴۷،

نخشب، ۴۹۴، رجوع کن به نفس،

نسا، ۱۸۵، ۲۵۶، ۴۴۵، ۴۰۴،

نسف، ۱۹۱، ۴۹۶، رجوع کن به نخشب،

نیشاپور، ۲۳، ۵۸، ۱۶۷، ۱۷۰، ۴۳۹، ۴۴۶، ۴۵۷، ۴۹۷،

نیل، ۴۸۶،

نیمروز، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۶۷،

وخش، ۱۶۷،

ولولج، ۱۶۷،

فرات، ۲۵۶،

فرخار، ۲۹، ۲۳۲، ۲۳۳،

فرغانه، ۱۸۵،

فی، ۱۷۴،

قُنْدُز (کرمان)، ۳۴۹،

قندهار، ۲۶۱،

قی، ۳۳۳،

قیروان، ۲۵۲،

کابل، ۲۱۶،

کاشان، ۱۷۴،

کاشغر، ۳۷۱،

کربلا، ۱۸۵، ۲۵۴،

کرد، ۱۵،

کردستان، ۳۹۵،

کرکانج، ۱۶۷،

کرمان، ۱۱۶، ۳۴۹،

کش، ۲۰۵، ۳۹۴،

کشمیر، ۲۱۶، ۳۳۳،

کج، ۱۶۷،

کنعان، ۱۱۶، ۱۶۶، ۴۲۱،

کوثر، ۳۰۸،

کوفه، ۲۵۴،

کیرنگ، ۹۸،

صغانيان، رجوع كن به چغانيان،
صفا، كوه - ، ۲۵۶،

طبرستان، ۲۸،
طراز، ۹،
طروق، ۱۶۷،
طور، ۲۱۶، ۲۰۱،
طوران، ۱۶۷،
طوس، ۱۴۴، ۱۶۶،
طی، ۲۰۸،

عجم، ۱۱۶، ۱۶۸، ۱۷۷،
عدن، ۴۳، ۱۷۸، ۲۲۱،
عراق، ۴۸، ۵۴، ۵۹، ۶۷، ۹۸، ۲۹۸، ۳۰۷، ۳۹۶،
عرب، ۱۱۶، ۱۶۸،

غانتر (سمرقند)، ۲۷۷،
غز، ۱۷۴، ۱۷۵، ۲۳۳، ۲۳۴، ۳۴۹،
غزنه، غزنین، ۶۷، ۲۴۱، ۲۹۷، ۴۰۵، ۴۱۶،
غور، ۱۴۹، ۲۵۶،
غیلان، ۱۶۷،

فاریاب، ۱۷۵، ۲۹۸،
فاطمی، ۶،
فدك، ۱۴۳،

زاب، ۸۵،
 زابلستان، ۴۹،
 زاوه، ۴۵۸،
 زمزم، ۱۱۴،
 زنگ، ۴۲۶، ۴۱۰،
 زنگی، ۴۲۶، ۵، ۴۲۱،

ساری، ۲۴۰،
 سبا، ۱۹۸، ۴۲۱،
 سبرك، ۴۱۹،

سجستان، ۴۴۸، ۴۶۷، رجوع کن به سیستان،

سرخس، ۲۰۸،
 سفینه، مدرسه — (در بخارا)، ۴۹۱،
 سمرقند، ۶، ۴۸، ۴۷، ۴۸، ۱۸۱، ۴۰۷، ۴۶۷، ۴۸۴، ۴۸۸، ۴۹۶،
 سمنگان، ۴۱۹،
 سند، ۲۸۰،
 سنگان، ۱۷۰،
 سونام، ۲۱۷،
 سومنات، ۵۱، ۵۰،

سیستان، ۴۴۸، رجوع کن به سجستان،

شام، ۲۱۷، ۲۸۰،
 شُشتر، ۱۱۱، ۳۷۳، ۴۲۰،
 شله، ۱۷۱،
 شهلان (کوه)، ۲۶۰،

الحجاز، ۵۴،

ختلان، ۱۶۷،

ختن، ۴۳، ۱۱۲، ۱۷۸، ۴۱۸، ۴۲۲، ۴۵۴،

خراسان، ۴، ۷، ۱۰، ۲۷، ۲۸، ۴۱، ۴۶، ۶۰، ۶۷، ۱۱۹، ۱۶۴،

۱۶۷، ۱۷۴، ۲۰۹، ۲۹۸، ۴۱۲، ۴۱۸، ۴۲۲، ۴۴۶، ۴۴۹، ۴۵۸،

۴۶۷، ۴۱۴،

خرخبر، ۲۲۲،

خرقان، ۴۹۳،

خطا، ۴۴۲، ۴۵۴، ۴۸۵، ۴۰۶، ۴۰۹، ۴۲۷،

خفجاق، ۲۲۲،

خالج، ۲۲، ۴۷، ۷۸،

خوارزم، ۴۴۸،

خواف، ۴۵۸،

خورنق، ۲۶، ۱۸۶،

دجله، ۲۴، ۸۵،

دری (لغت -)، ۴۲،

دندانقان، ۲۸،

دهستان، ۴۵۵،

رافضی، ۲۹۸،

رودك (سمرقند)، ۶،

روم، ۴، ۹۸، ۱۱۵، ۱۷۶، ۴۴۶، ۴۵۲،

روی، ۲۴۴، ۲۹۴،

ری، ۱۰۶، ۴۰۹،

بردسیر (کرمان)، ۴۴۹،

بلخ، ۲۸، ۴۶، ۱۶۷، ۱۷۴، ۱۷۵،

بلغار، ۴۴۳،

پنجاب (کرمان)، ۴۴۹،

تاتار، ۱۷۴، ۱۹۷، ۴۸۹، رجوع کن به تار،

تبت، ۱۱۱، ۱۷۸، ۴۷۰،

تار، ۴۴۳، ۴۲۱، رجوع کن به تاتار،

ترک، ۵، ۱۷۴، ۱۷۷، ۲۱۴، ۲۲۶، ۲۴۴، ۲۴۷، ۴۰۴، ۴۴۶،

۴۴۸، ۴۷۰، ۴۷۱،

ترکستان، ۱۱۶، ۴۹۶،

ترمذ، ۱۲۳،

توران، ۱۱۵، ۱۶۷،

جام، ۱۷۴،

جبال، بلاد -، ۶۷،

جیحون، ۴۱، ۴۲، ۸۵،

چغانیان، ۱۱، ۱۴، ۴۲،

چگل، ۴۶۱،

چین، ۵، ۱۹، ۴۲، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۸۶، ۱۹۰، ۴۲۴، ۴۴۳، ۴۴۵،

۴۲۸، ۴۰۶، ۴۳۵، ۴۳۹،

حران، ۱۱۶،

فهرست الاماکن و القبایل،

بِسکون، ۹۱، دریای -، ۴۴۵،

آمل، ۴۴۰،

آمو (دریا)، ۴۸۶، ۴۹۳،

ایبورد، رجوع کن به باورد،

ارَم، ۴۱۲،

ارمان، ۱۱۶،

اوزجند، ۱۸۵،

اوش، ۱۸۵،

اهواز، ۱۹۷،

ایران، ۱۶۷، ۱۷۰،

بابل، ۴۵۳،

باخرز، ۱۵۶، ۱۶۷، ۱۷۴،

بادغیس، ۲،

یاقو، ۴۱۰،

بامیان، ۴۱۹،

بامین، ۱۶۷،

باورد، ۱۶۷،

بخارا، ۸، ۹، ۱۵، ۱۶۴، ۱۹۱، ۴۰۹، ۴۷۸، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۷،

۴۹۱، ۴۹۲،

بدخشان، ۱۶۶، ۱۸۶، ۴۲۱،

النوكى، سعد الدين مسعود - ، ٢٩١-٢٩٥،

الواعظى، ابو بكر بن محمد البلخى - ، ٢٥٦،

وامق، ٢٣٥، ٤٢٩،

الولواجى، روحى - ، ١٦٥-١٧٤، ٢٥٨،

الولواجى، ابو عبد الله محمد بن صالح - ، ٢٢،

هامان، ١١٦،

هلال قاينى، ٦٥،

همدانى، بديع الزمان - ، ١٧،

هند بن عتبه، ٤،

محموم، ١١٦،

ميجى البرمكى، ٤٢٠،

ابو ميجى طاهر بن فضل الصغانى، ٢٢، ٢٢،

يعقوب، ١١٦، ٢٢١،

يمين الدولة، رجوع كن به محمود بن سبكتگين الغزنوى،

يمين الدولة، ٢٧٥، رجوع كن به بهرام شاه،

يوسف (نبي)، ١١٦، ٢٢١، ٢٤٠، ٤٢١،

يوسف بن ناصر الدين، ابو المظفر - ، ٤٠،

يونس، ١٩٩، ٢٠١،

- بریمان، ١٧٠،
 نصر بن احمد السامانی، ٦-٧، ٩،
 نصر بن اسمعیل بن نصر السامانی، ٣،
 نصر بن محمد الاستغنائی، ٢٢،
 ابو نصر، ٢١٩،
 ابو نصر بن ابرهیم الطالقانی، ٦٩،
 نصیر شعرانی، ٢٤٧،
 نصیر الدین سید الوزراء، ٢٤٨،
 نصیر الدین (مدوح عبد الواسع الجلی)، ١٠٥،
 نصیر الدین (مدوح ظہیر الدین فاریابی)، ٢٠٠،
 نظام الدین غیاث الدولة، ٨٢،
 نظام الدین (مدوح عبد الرافع الهروی)، ٢٢١،
 نظام الدین شاہ، حسین بن حسین -، ٢٦٩،
 نظام الملک، ٦٩، ٢٠٧،
 نظام الملک بن نظام الملک، ابو بکر -، ٧٥، ٧٧، ٧٨،
 نظامی عروضی سمرقندی، ٧، ٢٠٧-٢٠٨،
 نظامی گنجہ، ٣٩٦-٣٩٧،
 ابو نظر عبد العزیز بن منصور، رجوع کن بہ عسجدی،
 نعمان، ١١٦،
 نکیر، ١٨،
 نمرود، ٢١٠-٢١١، ٢٤٨،
 نوح (پیغمبر)، ٢٤، ١١٥، ١٦٦،
 نوح بن منصور السامانی، ٩، ١٢، ١٥، ٢٨،
 نوذر، ١١٢، ٤٠٨،
 نوشیروان، ١١٥، ١٧١، ١٧٩، ٢٧٠، ٢٧٣،

موفق الدين مستوفى المالك، ٢٨٩،

مؤيد الدين النسفي، ٢٥٩-٢٦٣،

مؤيد الملك شهاب الدين عبيد الله، ٨،

ابو المؤيد البلخي، ٢٦،

ابو المؤيد الروني البخاري، ٢٦-٢٧،

الميمندي، رجوع كن به منصور بن مسعود،

ناصر، آل -، رجوع كن به غزنويان،

ناصر العلوي، ٢٦٧-٢٧٦،

ناصر لغوي، ٦٥-٦٦،

ناصر الدولة محمد بن ابراهيم بن سيجور، ١٨،

ناصر الدين ابو الحسن نصر، ١٨٨، ١٩٠،

ناصر الدين «خسرو سادات شرق و غرب»، ٢٦٥،

ناصر خسرو، ٢٠٢، ٢٦٥؟

ناصر الدين عثمان، ٢٤٨،

ناصر الدين قُباچه، ٤٢٤،

ناصر الدين ابو المظنر، رجوع كن به سبكتكين،

ناي (قلعه)، ٢٤٦،

نجار، رجوع كن به ابو سراقه عبد الرحمن البلخي،

النجاري السمرقندي، ٢٨٣-٢٨٤،

نجم الدين، رجوع كن به نظامي عروضي سمرقندي،

ابو النجم احمد بن قوص، رجوع كن به منوچهری،

نجيب، ٢٠٢،

نجيب الدين ابو بكر الترمذي الخطاط، ٤١٥-٤١٦،

نجيب الملك، ثقة الدين -، ١٥١،

١٧٤، ٢٢٢، ٢٢٤، ٢٧٧، ٢٨٩، ٤٠٥،

مهرى جرجاني، ابو زراعه - ، ١٠-١١،

معنوى بخارى، ٢٧،

معين الدين سراجى بلخى، ٢٢٢-٢٢٤،

ابن مقله، ٤٢١،

ابو المكارم الحسين، ١، رجوع كن به عين الملك،

ملكشاه سلجوقى، سلطان - ، ٦٩، ١٧٦، ٢١٢، ٢٩٧، ٢٢٧،

ابو الملوك سراج الدولة، ٢٢٤،

منجيك، ابو الحسن على محمد الترمذى، ١٢-١٤،

منشورى سمرقندى، ٤٤-٤٦،

منصور شاه، ٤٢٤،

منصور بن على الرازى، رجوع كن به منطقى،

منصور بن مسعود بن احمد الحسن الميمندى العارض، ٢٤٤، ٢٤٥، ٢٤٨،

منصور بن نصر بن احمد السامانى، ابو صالح - ، ١٢،

منصور بن نوح السامانى، ابو الحارث - ، ٢٨،

ابو منصور الثعالى، ٢٢، ٤١٧،

ابو منصور عبد الرشيد بن احمد بن ابى يوسف الهروى، ٦١،

ابو منصور غماره بن محمد المروزى، ٢٤-٢٦،

ابو منصور محمد بن احمد، رجوع كن به دقيقى،

منطقى، منصور بن على - ، ١٦-١٨،

المنتقى، امير ابو ابراهيم - ، ٢٤،

منكر، ١٨،

منوچهرى، ابو النجم احمد بن قوص - ، ٥٢-٥٥،

مورد، رجوع كن به منطقى،

موسى، ٤٠، ١٨٧، ١٩٠، ٢٠٢، ٢٥٦، ٢٦٩، ٢٠٦، ٢٢٧، ٤٢٢،

مسعود معد سلمان، ٢٢، ١٦٧، ١٧٧، ٢٤٦-٢٥٢،

مسعود بن سعد شالی کوب، ٤١١-٤١٢،

مسعود بن محمود غزنوی، سلطان -، ٢٨، ٥٠، ٥٨، ٦٢،

المسیح، ١٨، ٢٢٤، رجوع کن به عیسی،

مصطفی، ٢٢١، ٢٥٢، ٢٥٤، رجوع کن به محمد رسول الله،

مصعبی، ابو الطیب الطاهر -، ٧،

مظفر، ابو الفتح -، ٢٢٥،

مظفر بخی، ٦٢-٦٥،

مظفر الدین، رجوع کن به قزل ارسلان،

ابو المظفر، ٢٧٥، رجوع کن به بهرام شاه،

ابو المظفر ابرهیم، رجوع کن به ابرهیم رضی الدولة،

ابو المظفر سید شاه، ٤٠٨،

ابو المظفر طاهر بن الفضل، ١٢،

ابو المظفر المکی بن ابرهیم بن علی البیجهری، ٤٦،

ابو المظفر ناصر الدین، رجوع کن به سبکتگین،

ابو المظفر نصر بن محمد، رجوع کن به استغنائی،

ابو المظفر یوسف بن ناصر الدین، ٤٠، ٤١،

ابو المعالی جبرئیل بن احمد، رجوع کن به قدر خان،

ابو المعالی الرازی، رجوع کن به دده خدای،

معتمد الملك، ١٢١،

معروفی بلخی، ٦، ١٦،

معز الاسلام، رجوع کن به نجیب الدین ابو بکر الترمذی،

معز الدین، سلطان -، ٢٢٧، ٢٧٢، ٢٧٥، رجوع کن به سنجر،

معزی، ابو عبد الله محمد بن عبد الملك -، ٦٩، ٧٦، ٨٨، ١٤٨،

محمد بن عمر الفرقدی، ٢١٢-٢١٨،

محمد الكاتب البلخی، رجوع کن به شمس الدین،

محمد بن محمد، سید تاج الدین -، ٢٠٨،

محمد بن مسعود، سیف الدولة -، ٢٤٩، ٢٥٠،

محمد بن موسی الفرلاوی، ٥،

محمد بن ناصر العلوی، ٢٦٧-٢٧٠،

ابو محمد البدیع بن محمد بن محمود البلخی، ٢٢-٢٣،

ابو محمد عبد الله بن محمد البلخی، ٤٦-٤٧،

ابو محمد عبد الکافی الزوزنی، ٤،

ابو محمد بن محمد، رجوع کن به رشید سمرقندی،

محمود بن سبکتگین بین الدولة، سلطان - غزنوی، ٢٢، ٢٤، ٢٨، ٢٩،

٣٠، ٣١، ٣٣، ٣٤، ٣٩، ٤١، ٤٢، ٤٤، ٤٧، ٤٨، ٤٩، ٥٠،

٥٣، ٥٩، ٢٨٨، ٢٩٢،

محمود، میر -، ٢٥٨،

محمود بن علی السامانی المروزی، ١٤٥-١٤٧،

محمود بن عمر الجوهري، رجوع کن به ابو المحامد،

محمودی، زبئی علوی -، ٢٩-٤٠،

محمودیان، رجوع کن به غزنویان،

مختاری، ٤١٢،

مرادی، ٨،

المرتضی، ٢٢١، ٢٥٣، ٢٥٤، رجوع کن به علی بن ابی طالب،

مریم، ٢٦، ١١١، ٣٤١،

مسرور بن محمد الطالقانی، ٤٢-٤٤،

مسعود دولتیار، سعد الدین -، ٢٨٥، ٢٨٧-٢٨٨،

مسعود رازی، ٦٣،

- مجد الدين آدم السنائي، ٢٥٢-٢٥٧،
 مجد الدين افتخار الحكماء ابو السعري، رجوع كن به صندلی،
 مجد الدين ابو البركات، ٢١٨-٢٢٢،
 مجد الدين رئيس خراسان، ١١٩،
 مجد الدين عدنان، ٢٧٨،
 مجد الدين عيوق، ٢٥٤-٢٥٥،
 مجد الدين محمد البائيزي النسوي، ٢٤٥-٢٤٦،
 مجنون العامري، ٤٤، ٢٢٥،
 مجير بيلقاني، ٢٢٢،
 ابو المحاسن، رجوع كن به ازرقی هروی،
 ابو الحامد محمود بن عمر الجوهري الصايغ الهروي، ١١٠-١١٧،
 ابو المحجن، ١١٤،
 محسن قزويني، ٦٧،
 محمد رسول الله، ١، ٣٤، ٢٠١، ٢٠٢، ٢٢٠، ٢٢١، ٢٥٢، ٢٥٣،
 ٣٦٧، ٣١٢، ٣٤١، ٤٣٠، ٤٢٢، ٤٤٠،
 محمد بن محمود غزنوي، سلطان -، ٥٠،
 محمد سلجوقي، سلطان -، ١٤١،
 محمد بن ابراهيم بن سيجور، رجوع كن به ناصر الدولة،
 محمد بن ابی بكر، ٢٨٩،
 محمد بن بهروز بن احمد، خواجه -، ٢٤٢،
 محمد بن سام، ٣١٢، ٢٢٧،
 محمد عاشو، ١٧٠،
 محمد بن عثمان الغني الكاتب، ٢٨٧-٢٩١،
 محمد بن علي، رجوع كن به سوزني،
 محمد بن علي الصايغ، ٤١٤-٤١٥،

الكوشككي، شرف الشعراء - الفايبي، ١٧٤-١٧٥، ٢٥٨،
 كوكبي مروزي، ٦٥،
 كوهياري طبري، ٢٤٠،
 كيان، ٢٧٢،
 كنجسرو، ٢٧٠، ٢٢٥،

گيو، ١١٦،

لامعي، ٢١٩،
 لبيبي الادبي، ٤٠-٤١،
 لطيف الدين زكي مراغه، ٢٢٨، ٢٧١-٢٧٧،
 لقمان، ١١٦، ٢٢١،
 لوط، ١١٦،
 اللوكرى، ابو الحسن على بن محمد الغزالي -، ١٥،
 ليث، آل -، ١-٢،
 ابو الليث الطبري، ٦٦،
 ليلي، ٤٤، ٢٢٥،

ماني، ١٨٦، ١٨٧، ٤٠٥،
 مبارك، خواجه -، ٢٥،
 مبارك شاه، رجوع كن به شمس الدين،
 متي، ١٩٩،
 ابو المثل البخاري، ٢٦،

مجد الدولة (وزير هرات)، ٢٩٢،
 مجد الدولة و الدين سيد الكتاب، ٤١٨،

قرا سُفَر، ۲۶۶،

قزدارى، رابعة بنت كعب -، ۶۱-۶۲،

قزل ارسلان سلجوقى، ۲۲۲، ۴۰۲، ۴۰۵،

قُصَى، ۴۰۸،

قطران، ۱۶۷، ۲۱۴-۲۲۱،

قرئى جرجانى، ابو القاسم زياد -، ۱۹-۲۰،

قوام الدين غياث الدولة، ۸۳،

قوام الملك طغرئى، ۲۴۶،

قواى الخوافى، ۴۵۷،

قيصر روم، ۱۷۶، ۲۵۰، ۲۹۴، ۴۲۷،

كافرك غزنين، جمال الدين ناصر شمس -، ۲۹۷،

كافى، رجوع كن به ابو الفرج روفى،

كافى البخارى، سعد الدين -، ۴۷۸-۴۸۲، ۴۸۶-۴۷۷،

كافى الكفا، رجوع كن به اسمعيل بن عباد،

كاوس، ۱۶۷،

كاوه آهنگر (درفش كاويان)، ۱۴، ۲۴۸،

كرگس (يعنى ابو الفضل عثمان بن احمد الهروى)، ۴۱۰-۴۱۱، ۴۴۶،

۴۴۸، ۴۶۸،

الكريمى السمرقندى، رجوع كن به بهاء الدين،

كسائى مروزى، ۴۲-۴۹،

كسرى، ۱۱۴، ۱۶۸، ۴۵۲،

بنت كعب القزدارى، رابعة-، ۶۱-۶۲،

كليم الله، ۴۰۱، ۴۴۲، رجوع كن به موسى،

كمال الدين افتخار الحجاب الحسين الحسنى الحاجب، ۴۱۳،

فضل بن عباس، رجوع كن به رَتَّبَنِي،

فضل بن يحيى البرمكي، ٢٥٥،

فضل بن يحيى صاعد القاضى، ٢٥٥،

ابو الفضل عثمان بن احمد الهروى، ٢٤٦-٢٤٧،

ابو الفضل مسرور بن محمد الطالقاني، ٤٢-٤٤،

فغفور چين، ١٧٦، ٢٥٠، ٤٢٥،

فقيهى مروزي، ١٦٤-١٦٥،

فلک الدين ابرهيم الساماني، ٤٠١-٤٠٢،

فهمي البخاري، محمد الدين -، ٢٨٦-٢٨٧،

فيروز مشرقى، ٢،

قابوس بن وشمكير، ١٨، ١٩،

قارن، ١١٢، ٢٦٧،

قارون، ١١٢، ٢٧٠، ٢٢٢، ٢٦٧،

ابو القاسم احمد بن حسن شمس الكفاة، ٤٤،

ابو القاسم اسمعيل بن عبّاد، الصاحب -، رجوع كن به اسمعيل بن عبّاد،

ابو القاسم حسن بن احمد، رجوع كن به عنصرى،

ابو القاسم زياد، رجوع كن به قمرى،

ابو القاسم بن ابي العباس الاسفراينى، ٢٢،

ابو القاسم نوح بن منصور الساماني، ٩، ١٢، ١٥، ٢٨،

قاضى اسفراينى، ٢٦٨،

القاني، رجوع كن به شرف الشعراء،

قُبّاجه، ناصر الدين -، ٤٢٤،

قياد، ٢٠٨،

قدر خان، ١٧٦، ١٧٧،

الفقی، رجوع کن به علی بن محمد الغزنوی،
ابو الفتوح (مطرب)، ۲۵۴،

فنجی مروزی، ۱۴۸-۱۵۳،

فخر الدین، ۴۱۱،

فخر الدین اسعد المجرانی، ۲۴۰،

فخر الدین جان (صاحب الجامع الصغیر)، ۴۲۲،

فخر الدین حسین بن ابی بکر الاشعری، رجوع کن به عین الملک،

فخر الدین، رجوع کن به خالد بن الرّیّع،

فخر الدین مسعودی، ۱۶۳-۱۶۴،

فخر الدین زنگی بن منور، ۴۰۵،

فخر الملک، رجوع کن به طغانشاه،

فرالاوی، ابو عبد الله محمد بن موسی -، ۴،

ابو الفرج الرونی، ۲۲۸-۲۲۹،

ابو الفرج بن مسعود الرونی، ۲۴۱-۲۴۵،

فرخ زاد، امیر -، ۱۱۰، ۱۱۲،

فرخی سجزی، ابو الحسن علی بن جولوغ -، ۴۷-۵۰، ۱۶۷، ۲۲۲،

فردوسی طوسی، ۴۲-۴۳،

فرزدق، ۲۲۶،

فرعون، ۱۱۶، ۲۰۲، ۲۴۲، ۲۴۸،

فرقدی، محمد بن عمر -، ۲۱۲-۲۱۸،

فرید الدین جاسوس الافلاک علی المنجم السنجرى، ۳۴۷-۳۴۸،

فرید الدین العطار النیشابوری، ۳۲۷-۳۲۹،

فرید غیلان، ۱۶۷،

فریدون، ۴۲، ۱۱۵، ۱۶۷، ۴۰۹،

فضل الله، ۱۷۲،

عميد ابو الفتح البُستى، رجوع كن به بُستى،

عميد، خواجه - ، رجوع كن به مسعود سعد،

عنصرى، ابو القاسم حسن بن احمد - ، ٢، ٢٨-٢٢، ٥٥، ٦٦، ٦٩،

١٤٢، ١٤٨، ١٩١، ٢٢٢، ٢٢٣، ٢١٢، ٢٨٢، ٢٨٩، ٢٩٦، ٤٠١،

٤١١،

عيسى (المسيح)، ١٦٨، ٢٢٤، ٢٥٦، ٢٧٠، ٢٢٧، ٢٤٠، ٢٤١، ٤٢٢،

عين الملك، فخر الدين حسين بن ابى بكر الاشعرى - ١، ٤١٨، ٤١٩،

٤٢٢، ٤٢٧، ٤٢٩،

عبّوق، مجد الدين - ، ٢٥٤-٢٥٥،

غزالى لوكرى، ابو المحسن على بن محمد - ، ١٥،

غزالى مروزى، ١٦٢،

غزنويان، ٢٢، ٢٤، ٢٨-٦٧، ٦٩، ١١٠،

غضائرى، ابو زيد محمد بن على - ، ٥٩-٦٠،

غورى، ٢٥٦،

غيات الدولة قوام الدين، ٨٢،

غيات الدين محمد بن سام، ٢١٢،

فاطمة بنت رسول الله، ١٢٢،

فاطى، ٦،

ابو الفتح البُستى، رجوع كن به بُستى،

ابو الفتح، خواجه - ، ١٢٨،

ابو الفتح طاهر، ١٢٩، ١٣١، رجوع كن به افتخار الدين،

ابو الفتح، رجوع كن به ملك شاه،

ابو الفتح مظفر، ٢٢٥،

- علاء الدين انسر، رجوع کن به انسر،
 علاء الدين، سلطان اسکندر - ، ٣٤١،
 علاء الدين ملک الحبال، سلطان - ، ١٢٨ - ١٢٩،
 علاء الملک شرف الدين اميرک، ٣٩٤ - ٣٩٥،
 علك، طاهر - ، ١٩٥،
 على بن ابی طالب، ٤، ٤٤، ١١٨، ١٢٢، ٢٢٠، ٢١٢، ٢٧٥،
 على آلی (آبی؟) ٢٠٨،
 على بن احمد السيفی النيشابوری، ١٥٩ - ١٦١،
 على افتخار الدين، ١٩٧،
 على (افضل دولت)، ١٧٢،
 على ابو رجا، رجوع کن به شهاب الدين شاه،
 على شطرنجی، رجوع کن به شطرنجی،
 على بن عمر الغزنوی، ٤٠٥ - ٤٠٧،
 على بن محمد الفتحی الغزنوی، ٤١٢ - ٤١٤،
 ابو على بن المحسن المروزی، ٢٣٩ - ٢٤٥،
 ابو على رجائی، ٢٤،
 ابو على بن سینا، ٢٢٥، ٢٥٢،
 ابن علی، ... - ، ١٦٨،
 عماد الدين الغزنوی، ٢٥٧ - ٢٦٧،
 عمادی، ١٢٤، ٢٦٤، ٢٦٧،
 عمارة بن محمد المروزی، ابو منصور - ، ٢٤ - ٢٦،
 عمر بن الخطاب، ٢٦٧، ٢٧٨، ٣٧٦، ٤٠٧،
 عمران، ١٩٠،
 عمرو بن لیث، ٢،
 عمیق البخاری، شهاب الدين - ، ١٨١ - ١٩١،

عبد الرافع بن ابي الفتح الهروي، ٢٢٧-٢٢٤،
 عبد الرشيد بن احمد بن ابي يوسف الهروي، ٦١،
 عبد العزيز صدر سعيد، ٢٨٥،
 عبد الكافي الزوزني، ٤،
 عبد المجيد العبهرى، ٢٩٥،
 عبد الملك بن نوح الساماني، ١٦،
 عبد الواسع الجبلى، ١٠٤-١١٠،
 ابو العبك (?) بختيار، ٦،

عبيد الله بن احمد، رجوع كن به عتبى،
 عبيد الله شهاب الدين، رجوع كن به مؤيد الملك،
 عبيدان، ١١٦،
 العتبى، ابو الحسن عبيد الله بن احمد -، ١٥،
 العتبى الكاتب، محمد بن عثمان -، ١٢٢، ٢٧٨-٢٩١،
 عجبي خجندى، ٢٨٩-٢٩٠،
 عجبي جوزجاني، ٢٥٢-٢٥٤،
 عدنان، ١٦٨،
 عدنان، مجد الدين -، ٢٧٨،
 عذرا، ٢٢٥،
 عزيز الدولة (عزيز دول)، رجوع كن به نصير الدين،
 عسجدى، ابو نظر عبد العزيز -، ٥٠، ٥٢،
 عضايرى، رجوع كن به غضايرى،
 عطار، فريد الدين -، النيشابورى، ٢٢٧-٢٢٩،
 عطاردى، ابو عبد الله عبد الرحمن -، ٥٧،
 عقيل، ١١٨،
 علاء الدولة، سلطان -، ٢٦٧،

طغرل، ۲۶۲، ۲۶۵،

طغرل وشاقباشی، ۳۷۸،

طلحه، شهاب الدین ابو الحسن - ، ۱۵۶-۱۵۳،

طوطی، ملک - ، ۱۴۸، ۱۴۹،

طه‌پورث، ۱۱۵،

طیّ، رجوع کن به حاتم الطائی،

ابو طیب الطاهر المصعبی، ۷،

ظہیر الدولة، رجوع کن به مسعود بن محمود،

ظہیر الدولة، رجوع کن به نظام الملک بن نظام الملک،

ظہیر الدین فاریابی، ۲۹۸-۳۰۷،

عارفک، سراج الدین - ، ۴۸۵،

عاشو، محمد - ، ۱۷۰،

ابو العباس الاسفراینی، الوزير - ، ۲۲،

ابو العباس الفضل بن عباس، رجوع کن به الربیعینی،

ابو عبد الله جعفر محمد، رجوع کن به رودگی،

ابو عبد الله روثبه بن عبد الله التکی اللهوری، ۵۷-۵۸،

ابو عبد الله عبد الرحمن بن محمد، رجوع کن به عطاردی،

ابو عبد الله محمد بن احمد، رجوع کن به جهانی (جهینی؟)،

ابو عبد الله محمد بن الحسن، رجوع کن به معروفی بلخی،

ابو عبد الله محمد بن صالح، رجوع کن به ولولخی،

ابو عبد الله محمد بن عبد الله، رجوع کن به جنیدی،

ابو عبد الله محمد بن عبد الملک، رجوع کن به مُعزّی،

ابو عبد الله محمد بن موسی، رجوع کن به فرالای،

الصايغ، شهاب الدين محمد بن علي - ، ٤١٤-٤١٥،
 الصايغ، رجوع كن به جوهرى هروى،
 صدر الدين، ٢٠٠، ٤٠٢،
 صدر سعيد، عبد العزيز - ، ٢٨٥،
 صفانيان، رجوع كن به چغانيان،
 صفاريان، ٢-٢،
 صفى الدين، ٤٠٤-٤٠٥،
 صفى الدين احمد، ٤١٦،
 الصندلى، مجد الدين افتخار الحكماء ابو السعري، ٢٣٤-٢٣٦،
 الصولى، ١٢٢،

ضحاك، ١٦٧،
 ضياء الدين السنجري، ٤٢٦-٤٢٨،
 ضياء الدين عبد الرافع بن ابى الفخ الهروى، ٢٢٧-٢٣٤، ٤١٢،
 ضياء الدين قاضى نولك، ٢٣٤، ٢٣٥،
 ضياء الدين محمود الكابلى، ٤١٦-٤١٨،

طاهر، آل - ، ٢،
 طاهر، ابو الفخ - ، ١٢٩،
 طاهر بن الفضل بن محمد، امير ابو المظفر - ، ١٢، ٢٢٠،
 طاهر علك، ١٩٥،

ابو طاهر الطيب بن محمد، رجوع كن به خسروانى،

طيل (يعنى رفيع)، ٣٤٦،
 طغانشاه، شمس الدولة - بن محمد السلجوقى، ٨٧، ٨٨، ٩٢، ٩٧، ١٠٠،
 طغراني، ١٧٢، ٢٢٦،

- شمس الکفّاء ابو القاسم احمد بن حسن، ٤٤،
 شمس المعالی، قابوس بن وشمگیر -، ١٨، ١٩،
 شمس الملک، رجوع کن به ناصر الدین ابو الحسن،
 شمس الاعرج البخاری، ٢٨٤-٢٨٥،
 شمس دہستانی، شرف الحکماء -، ٢٥٥،
 شهاب الدین، ٢٥٨،
 شهاب الدین، رجوع کن به عمیق البخاری،
 شهاب الدین احمد بن المؤید السمرقندی، ٢٦٢-٢٦٧،
 شهاب الدین ابو الحسن طلحہ، ١٥٢-١٥٦، ١٥٩،
 شهاب الدین شاہ علی ابو رجا الغزنوی، ٢٧٦-٢٨٢،
 شهاب الدین شرف الأدباء، رجوع کن به صابر بن اسمعیل،
 شهاب الدین عبید اللہ مؤید الملک، ٨٠،
 شهاب الدین محمد بن علی الصایغ، ٤١٤-٤١٥،
 شہائی غزّال خجندی، ٣٩٢-٣٩٣،
 شہریاری، ٢٣٦-٢٣٧،
 شہید بلخی، ٢-٥، ٦،
 شیرین، ٢٤٥،

- صابر بن اسمعیل، ١١٧-١٢٥، ١٥٢،
 الصّابی، ١٢٢،
 الصّاحب، رجوع کن به اسمعیل بن عبّاد،
 صاحب اجلّ، ١٣٤، ٢٨٢-٢٨٣، ٢٨٧،
 صاحب ری، ١٠٦،
 صالح بن محمد المروی، ٥،
 ابو صالح منصور نصر احمد السّامانی، ١٢،

شالی کوب، رجوع کن به حمید الدین مسعود بن سعد،
 شاهنشاه بن شاه نیشاپور بن ابرہیم، ۵۸،

شرف الادباء، رجوع کن به صابر بن اسمعیل،

شرف الحکماء، رجوع کن به فتوحی مروزی،

شرف الحکماء، شمس دہستانی، ۲۵۵،

شرف الدین پنجہی، ۲۵۸-۲۵۹،

شرف الدین حسام، ۲۸۹،

شرف الدین مسعودی، ۱۶۲،

شرف الزمان، رجوع کن به قطران،

شرف الزمان ابو الحسن، رجوع کن به ازرقی،

شرف الشعراء الکوشکی القانی، ۱۷۴-۱۷۵،

شرف الملك رضی الدین، ۴۲۵،

شرف الملك، رجوع کن به ابو بکر الاشعری،

شطرنجی، دھقان علی -، ۱۹۹-۲۰۷،

شعیب، ۲۰۶،

ابو شعیب صالح بن محمد اہروی، ۵،

ابو شکور، ۲۱،

شمس بازی، میر -، ۳۵۸،

شمس الدین، ۳۸۶، ۳۹۱،

شمس الدین طغانشاہ، ۸۷، ۹۲، ۹۷، ۱۰۰،

شمس الدین مبارک شاہ ابن الاعز السنجری، ۳۴۸-۳۴۹،

شمس الدین محمد الکاتب البلیخی، ۴۲۰-۴۲۳،

شمس الدین محمد بن عبد الکریم الطبسی، ۲۰۷-۲۱۱،

شمس الدین محمد بن المؤید المحدثی المعروف بخاله، ۳۸۲-۳۸۳، ۳۹۲،

شمس الدین، ملک -، ۳۶۷-۳۶۸،

۴۲، ۴۲۱، رجوع کن بہ اسکندر،

سکندر، سلطان - ، ۴۴۵،

سلجوق، آل - ، ۶۷، ۸۷، ۸۸،

سلم، ۱۱۵،

سلمان، ۱۹۴،

ابو سلیک گرگانی، ۲-۳،

سلیمان، ۱۱۷، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۹۸، ۲۰۴، ۴۴۱، ۴۲۳،

السمائی، محمود بن علی - المروزی، ۱۴۵-۱۴۷، ۱۵۴،

سنائی، مجد الدین آدم - ، ۱۱۷، ۲۵۲-۲۵۷،

سنجر سلجوقی، سلطان - ، ۷۰، ۱۲۶، ۱۳۴، ۱۷۴، ۱۷۵، ۲۲۲، ۲۷۶،

۲۹۸، ۴۴۹، ۴۷۲، ۴۷۵، ۴۸۵، ۴۹۴،

سنقر، آق - ، ۲۶۶،

سنقر، قرا - ، ۲۶۶،

سنی، ۲۹۸،

سوری، سلطان - ،

سوزنی، محمد بن علی - ، ۱۹۱-۱۹۸، ۲۰۸، ۲۰۹،

سہراب، ۱۴۳،

ابو سہل، ۲۳۰،

سیاوش، ۱۱۶،

سیف الدولة محمد بن مسعود، ۲۴۹، ۲۵۰،

سیفی نیشاپوری، ۱۵۹-۱۶۱،

سیجور، ۱۸،

ابن سینا، شیخ ابو علی - ، ۲۴۵، ۲۵۴،

شافعی، ۱۹۵،

- سبكتگين، ناصر الدين - ، ٢٨،
 سحبان وائل، ١٥٢، ١٦٩، ٢٢١، ٢٥٩،
 ابو السحري، رجوع كن به صندلى،
 سيد الدين على بن عمر الغزنوى، ٤٠٥-٤٠٧،
 سراج الدولة، ابو الملوک - ، ٢٢٤، ٢٢٦، ٤٠٥، رجوع كن به خسرو ملك،
 سراج الدين عارفك، ٢٨٥،
 سراجى اسفراينى، ٢٥٨، ٢٨٥،
 سراجى بلخى، معين الدين - ، ٢٢٢-٢٢٤،
 سراجى، جمال الدين محمد بن على - ، ٢٢٤-٢٢٧،
 ابو سراقه عبد الرحمن البلخى الامينى التجار، ٤١-٤٢،
 سعد، ٢٢،
 سعد سلمان، ١٦٧،
 سعد طبيب، ٢٥٧،
 ابو سعد، ٢٥٧،
 ابو سعد احمد بن محمد، رجوع كن به منشورى،
 ابو سعد مسعود، رجوع كن به مسعود بن محمود،
 سعد الدين، ٢٥٨،
 سعد الدين اسعد التجارى السمرقندى، ٢٨٢-٢٨٤، ٢٩٥، ٢٩٦،
 سعد الدين كافى التجارى، ٢٧٨-٢٨٢، ٢٨٦-٢٨٧،
 سعد الدين مسعود النوى، ٢٩١-٢٩٥،
 سعد الدين مسعود دولتيار، ٢٨٥، ٢٨٧-٢٨٨،
 سعدى، ٢٥٦،
 سعيد الطائى، زين الشعراء - ، ٢٢٨-٢٢٩،
 ابو سعيد محمد مظفر محتاج چغانى، ١١،
 سكر روى، ٢٩، ٤٢، ٥١، ٢٢٢، ٢٤٢، ٢٥٢، ٢٧٢، ٢٨١، ٤٠٩،

روحانی، ابو بکر بن محمد بن علی - ، ۲۸۲-۲۸۶،
 روحی الولولاجی، ۱۶۵-۱۷۴، ۴۵۸،
 رودگی، ابو عبد الله جعفر محمد - ، ۴، ۵، ۶-۹، ۱۰، ۴۱، ۶۹،
 ۳۹۸، ۴۱۱،

روزبه بن عبد الله النکئی اللهوری، ۵۷-۵۸،
 روستم، ۱۱۶، رجوع کن به رستم،
 رونقی، ابو المؤید البخاری - ، ۲۶-۲۷،
 رونی، ابو الفرج - ، ۲۴۸-۲۴۹،
 رونی، ابو الفرج بن مسعود - ، ۲۴۱-۲۴۵،

زال، ۱۱۶، ۲۱۷،
 ابو زراة المعری المجرانی، ۱۰-۱۱،
 زربیس، رجوع کن به اسمعیل بن ابرهیم الغزنوی،
 زلیخا، ۱۱۱،

زنگی بن منور، ۴۰۵،
 زوزنی، ابو محمد عبد الکافی - ، ۴،
 زیاد، ابو القاسم - ، رجوع کن به قمری،
 زیاریان، ۱۸،
 ابو زید محمد بن علی، رجوع کن به غضایری،
 زین الشعراء، رجوع کن به سعید الطائی،
 زیتنی العلوی المهودی، ۴۹-۴۰،

سام بن حسین، بهاء الدین - ، ۴۵۴، ۴۵۳،
 سام نریمان، ۱۷۰،
 سامان، آل - ، ۲-۲۸، ۶۹، ۴۰۱،

درّی، حکیم - ، ۴۹۲،

دقیقی، ۶، ۱۱-۱۲، ۴۳،

دولتیار، سعد الدین مسعود - ، ۴۸۵، ۴۸۷-۴۸۸،

ده خدای ابو المعالی الرازی، ۲۲۸-۲۲۶،

دهقان علی شطرنجی، رجوع کن به شطرنجی،

ابن دُکا، ۲۲۸،

ذو الفقار علی، ۴،

رابعة بنت کعب القزداری، ۶۱-۶۲،

رای، ۴۲۷، ۴۴۲، ۴۲۲،

الرّیّیّی، ابو العباس الفضل بن العباس - ، ۹-۱۰،

ابو رجا، رجوع کن به شهاب الدین شاه،

رجائی، ابو علی - ، ۲۴،

رخش، ۱۱۶، ۱۱۸،

رستم دستان، ۷، ۲۴، ۷۸، ۱۱۴، ۱۱۶، ۱۱۸، ۱۴۲، ۱۹۷، ۳۶۱،

۳۰۶، ۴۴۹، ۴۶۴، ۴۷۶،

رشیدی السمرقندی، ۷، ۱۷۶-۱۸۱،

الرضیّ، الامیر - ابو القاسم نوح بن منصور السّامانی، ۱۲، ۱۵،

رضیّ الدولة ابرهیم، سلطان - ، ۲۴۱،

رضیّ الدولة، رجوع کن به ابو بکر الاشعری،

رضیّ الدین، ۳۰۷، ۴۸۴،

رفیع الدین اللّسنائی الاصفهانی، ۴۰۰-۴۰۱،

رفیع الدین المرزبان الفارسی، ۴۹۸-۴۰۰،

رفیع المروزی، ۱۶۱-۱۶۳، ۴۴۶،

ابو حنیفه اسکاف، ۱۷۵-۱۷۶،

حیدر، ۲۷۶، ۲۸۹، رجوع کن به علی بن ابی طالب،

خاقان، ۴۲۲،

خاقانی، ۲۲۱-۲۲۴،

خالد بن الربیع المکی الطولانی، ۱۴۸-۱۴۵،

خاله، رجوع کن به شمس الدین محمد بن المویّد،

خان، ۲۲۷، ۲۴۲،

خانم، ۱۶۸،

خبّازی نیشاپوری، ۲۷،

خسرو پرویز، ۲۴۵،

خسرو ملک، سلطان - سراج الدولة، ۲۲۴، ۲۲۷، ۲۲۹، ۴۰۵، ۴۰۶،

۴۰۷، رجوع کن به سراج الدولة،

خسروانی، ابو طاهر الطیب بن محمد -، ۲۰، ۲۲،

خسروی سرخسی، ابو بکر محمد -، ۱۸،

خسروی، شیخ جمال الدین ابو بکر بن المساعد -، ۴۰۷-۴۱۱،

خضر، ۲۲۲، ۲۹۵، ۴۳۰،

الخطاط، رجوع کن به نجیب الدین ابو بکر الترمذی،

خلیل الله، ۲۱۱، ۲۲۹، رجوع کن به ابرهیم،

خوارزمشاه، ۲۴۵، ۲۹۱،

خیال مروزی، ۲۷،

خیر کافی، ۲۰۲،

دارا، ۱۲، ۱۱۳،

داؤد، ۱۸۷، ۲۰۱،

- ابو الحسن طلمه، شهاب الدين - ، ١٥٢-١٥٦،
 ابو الحسن عبيد الله بن احمد، رجوع كن به العتبي،
 ابو الحسن علي، رجوع كن به علي بن ابي طالب،
 ابو الحسن علي بهراي، رجوع كن به بهراي،
 ابو الحسن علي بن جولوغ، رجوع كن به فرخي،
 ابو الحسن علي محمد الترمذي، رجوع كن به منيخ،
 ابو الحسن محمد بن ابراهيم بن سيمجور، ١٨،
 ابو الحسن مرادي، ٨،
 ابو الحسن بن ناصر العلوي، ٢٧٠-٢٧٦،
 ابو الحسن نصر بن اسمعيل، رجوع كن به نصر بن اسمعيل،
 ابو الحسن نصر ناصر الدين، ١٨٨،
 حسين بن علي، امام - ، ٢٧٥،
 حسين بن علي (سنجر السلجوقي ؟)، ٢٧٥،
 حسين بن حسين نظام الدين شاه، ٢٦٩،
 حسين بن ابي بكر الاشعري، ابو المكارم - ، ١، ٤٢٢، ٤٢٧، ٤٧٩،
 رجوع كن به عين الملك،
 حفاقي، رجوع كن به خاقاني،
 حنوري، رجوع كن به ابو الحارث حرب بن محمد،
 حميد الدين، ٢٠٢، رجوع كن به خير كافي،
 حميد الدين (حمدوح مؤيد الدين النسفي)، ٢٦١،
 حميد الدين تاج الشعراء الدهستاني، ٢٥٥-٢٥٦،
 حميد الدين الجوهري المستوفي، ٢٠٨-٢١٠،
 حميد الدين مسعود بن سعد شالي كوب، ٤١١-٤١٢،
 حنظله بادغيسي، ٢،

جمال الشعراء، رجوع کن به عبد المجید العبهری،

ابن الحنّ (ابن الحنّی)، ۱۱۴،

جنّی بیا، الحکیم - ، ۳۹۴-۳۹۶،

جندال، ۲۱۸،

جُند (البغدادی)، ۲۲۱،

جُندی، ابو عبد الله محمد - ، ۳۲-۳۴،

جوهری الهروی، ۱۱۰-۱۱۷،

الجهانی (الجهینی ؟) ابو عبد الله محمد بن احمد - ، ۴،

جپال، ۴۲، ۵۴،

چغانیان، ۱۱، ۱۲، ۲۲،

حاتم الطائی، ۷، ۲۲، ۱۰۶، ۱۱۸، ۱۹۷، ۲۰۶، ۲۰۸، ۲۷۲، ۲۷۶،

ابو الحارث حرب بن محمد الحفوری الهروی، ۶۰-۶۱،

ابو الحارث، رجوع کن به منصور بن نوح السّامانی،

الحلّادی، رجوع کن به شمس الدین محمد بن المؤید،

حرب بن محمد الحفوری الهروی، ۶۰-۶۱،

ابو الحزن، ۲۳۰،

حسام، شرف الدین - ، ۲۸۹،

حسّان بن ثابت، ۱۶۸، ۲۲۱، ۲۳۶، ۴۲۴،

حسّان العجم، ۲۲۱، رجوع کن به خاقانی،

حسن بن احمد، رجوع کن به عنصری،

حسن، سیّد - ، ۴۱۵،

ابو الحسن، سیّد - ، ۲۲۱،

ابو الحسن شهید البلخی، رجوع کن به شهید،

الثعالبي، ابو منصور - ، ٢٢، ٤١٧،

ثقة الدين نجيب الملك، ١٥١،

ثقة الملك شهریار، ٢٤٠، ٢٤٦،

جاسوس الافلاك، رجوع كن به فريد الدين على المخيم السجري،

جبرئيل (الروح الامين)، ٢٦،

جبرئيل بن احمد، ابو المعالي - ، رجوع كن به قدر خان،

الجبلي، رجوع كن به عبد الواسع،

جعفر، ابو الجليل - ، ٢١٦،

جعفر البرمكي، ٤٢٠،

جعفر الطيار، ٢٧٢،

جعفر محمد، رجوع كن به رودكي،

جلال [الدين]، ٢٩١،

جلال الدين شاه، ٢٥٨، ٢٦٠، ٤١٩،

جلال، الحكيم - ، ١٩٨-١٩٩،

ابو الجليل جعفر، ٢١٦،

جم (جمشيد)، ٢٢، ٤٩، ١٢١، ٢٧٢، ٢٧٥، ٤٠٧، ٤٢٢، ٤٢٧، ٤٢٩،

جمال اشهرى، ٢٢٢، ٢٢٤،

جمال الدين (مدوح مؤيد الدين النسفي)، ٢٦٢،

جمال الدين ابو بكر خال الترمذى، ١٦٤،

جمال الدين ابو بكر بن المساعد الحسروى، ٤٠٧-٤١١،

جمال الدين محمد عبد الرزاق الاصفهاني، ٤٠٢-٤٠٤،

جمال الدين محمد بن على السراجي، ٢٢٤-٢٢٧،

جمال الدين محمد بن ناصر العلوى، ٢٦٧-٢٧٠،

جمال الدين ناصر شمس، رجوع كن به كافرك غزنيين،

بهرای، ابو الحسن علی - ، ۵۵-۵۷،

بهرز طبری، ۶۰،

بهن، ۱۲۰، ۴۰۸،

بیدواز، کوه - ، ۱۷۱،

بیژن، ۱۱۴، ۱۱۶،

بیقی، ۲۲۲،

البائیزی النسوی، محمد الدین محمد - ، ۴۴۵-۴۴۶،

پهلوان جهان ضیاء الدین قاضی تولک، ۴۴۴، ۴۴۵،

پهلوانی، ۴۴۴،

تاج الافاضل، رجوع کن به خالد بن الرّبیع،

تاج الدین اسمعیل الباخری، ۱۵۶-۱۵۹،

تاج [الدین] خرقانی، ۲۹۳،

تاج الدین رئیس خراسان، ۲۱۸،

تاج الدین، سید محمد بن محمد - ، ۲۰۸،

تاج الدین صدر الشریعة، ۴۸۸،

تاج الشعراء، رجوع کن به سوزنی،

تاج الشعراء الدهستانی، حمید الدین - ، ۴۵۵-۴۵۶،

ترکو، رجوع کن به بدیع الدین،

ترکی کشی ایلاتی، ۳۶،

تکش خان، ۴۴۲،

تور، ۱۱۵،

تولک، پهلوان جهان ضیاء الدین قاضی - ، ۴۴۴،

بدر الدين، ١٥٠،

بدر الدين شرف الشعراء القواي الرازي، ٢٢٦-٢٢٨،

البدرى الغزنوى، ١٠٠ ابن احمد -، ٦٧،

بديع بن محمد بن محمود البلخي، ٢٢-٢٣،

بديع الدين تركو السنجري، ٢٤٩-٢٥١،

بديع الزمان المهداني، ١٧، ٢٠٧،

برهان اسلام، ٣٩٢،

برهان، آل -، ٣٨٧،

البستي، ابو الفخ -، ٣١،

بغرا، ٢٦٦،

بغروش، ٤١٩،

ابو بكر بن الخطّاب (الخليفة)، ٢٥٤،

ابو بكر (اتابك)، ٢٩٨،

ابو بكر الاشعري شرف الملك، ١،

ابو بكر بن محمد البلخي الواعظي، ٢٥٦،

ابو بكر محمد بن علي، رجوع كن به خسروئ سرخسي،

ابو بكر بن محمد بن علي، رجوع كن به روحاني،

ابو بكر نظام الملك بن نظام الملك، ٧٥، ٧٧، ٧٨،

بليقيس، ١٩٨،

ابن البواب، ٤٢١،

بهاء الدين سام بن حسين، ٢٥٢، ٢٥٤،

بهاء الدين الكرّمي السمرقندي، ٢٦٧-٢٧١،

بهرام، ٢١٧،

بهرام شاه بن مسعود، ابو المظفر -، ٢٦٧، ٢٧٥، ٢٧٦، ٢٧٧، ٢٧٩،

٢٨١، ٢٨٢، ٢٨٧، ٢٨٨، ٢٩١، ٢٩٣، ٢٤٨،

- شهری، رجوع کن به جمال شهری،
 اصیل الدین بن النجیب السمرقندی، ۲۹۶،
 افتخار المجتباب، رجوع کن به کمال الدین،
 افتخار الحكماء، رجوع کن به صندلی،
 افتخار الدین، علی -، ۱۹۷،
 افتخار الدین ابو الفتح طاهر، ۱۲۹، ۱۴۱،
 افتخار الشعراء، رجوع کن به جمال الدین ابو بکر بن المساعد الخسروی،
 افراسیاب، ۲۲۵،
 افلاطون، ۱۲۵،
 اقلیدس، ۱۲۵،
 اکوان دیو، ۱۱۶،
 اُلُغ قُتْلُغ، ۱، رجوع کن به عین الملک،
 امیر حکیم اوحد الدهر، ۱۴۴،
 امیر الشعراء، رجوع کن به مُعَزّی،
 امینی، رجوع کن به ابو سراقه عبد الرحمن،
 انوری، اوحد الدین محمد بن محمد -، ۱۱۷، ۱۲۵-۱۲۸، ۱۴۹،
 ۲۲۶، ۲۴۴، ۲۸۹، ۴۰۴، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲،
 اوحد الدهر، رجوع کن به امیر حکیم،
 اوحد الدین محمد بن محمد، رجوع کن به انوری،
 اویس قرنی، ۲۲۲،
 ایرج، ۱۱۵،
 ایلاقی، ترکی کشی -، ۲۶،
 الباخری، رجوع کن به تاج الدین،
 باقل، ۱۶۹، ۲۵۹،

احمد بن محمد، ابو سعد - رجوع كن به منشوری،

احمد بن محمد الميم (?)، شیخ - ، ٤١٢-٤١٣

احمد بن المؤید السمرقندی، رجوع كن به شهاب الدين،

ابن احمد البدری الغزنوی، ٦٧،

ابو احمد محمود سبکنگین، امیر - ، ٤٩،

اخطی (امیر ترمذ)، ١٢٢،

ادريس، ٢٦٧،

اديب صابر، رجوع كن به صابر بن اسمعيل،

ارسلان، ملك - ، ٣٩٨، ٣٩٩،

ازرقی الهروی، ١٦-١٠٤، ٢٢٤،

استغنائی نیشاپوری، ٢٢-٢٤،

ابو اسحق ابرهیم بن محمد البخاری الجویباری، ١١،

اسفراینی، قاضي - ، ٢٦٨،

اسفندیار، ٢٦١،

اسکاف، رجوع كن به ابو حنیفه،

اسکندر (الروی)، ١١٥، ٢٥٢، ٢٧٥، ٣٩٥، ٤٢٥، رجوع كن به سکندر،

اسکندر، سلطان علاء الدين - ، ٢٤١،

اسمعيل بن ابرهیم الغزنوی المعروف به زرريس، ٢٩٥-٢٩٧،

اسمعيل، ناج الدين - ، رجوع كن به باخرزی،

اسمعيل بن عبّاد، الصاحب - ، ١٦، ١٧، ١٨، ٢٢، ٤١٩، ٤٢٠،

اسمعيل بن غصن، ٦٨،

اشرف الدين، رجوع كن به ابو الحسن بن ناصر العلوی،

اشرفی السمرقندی، سید حسن - ، ٢٩٠-٢٩٢،

الاشعری شرف الملك ابو بكر - ، ١،

الاشعری، عین الملك حسین بن ابی بكر - ، رجوع كن به عین الملك،

فهرست الرجال،

- آدم (ابو البشر)، ٢٦، ٤١، ٢٥٤، ٢٥٥، ٢٨٨،
 آدم، محمد الدين -، رجوع کن به سنائی،
 آزر (پدر حضرت ابرهیم)، ٢٩٥، ٤٠٥،
 آصف، ٤٢٠، ٤٢٧، ٤٢٩،
 آق سنفر، ٢٦٦،
 ابرهیم (خلیل الله)، ٢١١، ٢٢٩،
 ابرهیم، سلطان رضی الدولة -، ٢٤١،
 ابرهیم السامانی، رجوع کن به فلك الدين،
 ابرهیم بن محمد الجویباری، رجوع کن به ابو اسحق،
 ابو ابرهیم المنقص (؟)، ٢٤،
 ابلیس، ١٢،
 اتابك ابو بكر، ٢٩٨،
 انسز بن محمد بن ملكشاه، ١١٧، ١١٨،
 اثیر اخسیکتی، ٢٢٢، ٢٢٤-٢٢٨،
 اثیر الدین شرف الحكماء الفتوحی المروزی، ١٤٨-١٥٢،
 احسان امرآ چغانیان، ١٢،
 احمد (یعنی رسول الله)، ١٩٩، ٢٥٢، ٢٥٤، ٢٥٥، ٢٨٨، رجوع کن به
 محمد رسول الله،
 احمد بن ابرهیم الطالقانی، ٦٩،
 احمد بن حسن، ابو القاسم - شمس الكفاة، ٤٤، ٢١٩،
 احمد، صفی الدین -، ٤١٦،

منم بدولت آن مرد کز جهان هرگز
 نخواست هیچومنی در همه شهر سنین
 بس است حجت قاطع کمال فضل مرا
 هین کتاب که هر حرف ازوست دُرّ نین
 نگفت از من بر فلک برین تألیف
 ز فرّ نام تو تحسین صورت تحسین
 مگر ابادی جود مرا بسجد طبع
 که شد شکسته ترازوی و همرا شاهین
 * * رو صنایع چنان که تا باشم
 بنعت تو ری و بمنت تو رهین
 همیشه تا که بود اشتقاق یسر و یسار
 مدام تا که بود اتفاق بین و یمین
 زمانه را ز یسار تو باد جمله یسار
 سپهر را بزمین تو باد جمله یمین
 ز خلق بر تو ثنا باد و از فلک آحسنت
 ز بخت بر تو دعا باد و از ملک آمین
 ربّ العالمین

تم تم تم
 تم

چو باد ناصح قدرش بر آمد بفلک
 چو آب حاسد جاهش فرو شک بزمین
 شدست جمع هر آهو که هست در خصم
 و لہک نافہ اخلاق اوست مشک آگین
 زہی بیان ترا لذت حیات آبد
 زہی کمال ترا حاصل کمال یقین

۵

رسیدہ مرتبت رفعت تو بر سرین
 گذشتہ رایجہ سیرت تو از سرین
 چگونه مثل تو صاحب قران بود چو ترا
 خدای داد ہمہ چیزها مگر کہ قرین
 بر اہل عقل چو کردند عرض دفتر تو
 نبود بار ز اعداء تو مگر ترقین

۱۰

ز آفتاب مدار رنگ * * * * *
 کہ از خجالت * * * * *
 تراست علم خضر عرجا * * *
 محمد سقوت وحی مبین * * *
 کند حسود تو بر کنہ * * *
 بود اندر شکر علا جنین * * *
 از آن سبب کہ جمالت فی * * *

۱۵

ہر سہ حرف هست متین * * *
 * * * * *
 نون را بچشم در تنوین * * *

۲۰

* * * * *
 تلقین * * * * *

۲۴

* * * * * بگو کدام درختست

* * * * *

* * * * * مکان تو دل عشاق

* * * * *

* * * * * ملم بدرد چو وامق

* * * * *

* * * * * چو صبحدم همه

* * * * *

* * * * * براسقی رخ نو

* * * * *

رخ نو صورتِ حسُنست و هست پیوسته

نشسته طرّه نو در میان حسن چو سین

چو چشم عقل نظر بر لب و رخ تو فکند

چه گفت گفت چنین بایدم جمال چنین

* * * * * آن لب اگر کنند بجان

خطاست نسبت آن رخ اگر بدند چنین

چو خاتم است دهان تو و سلیمان وار

زمانه آمد از آن خاتمت بزیر نگین

خوشست ناله من در فراق طلعت تو

چو قدر صدر جهان از فراز چرخ برین

ستوده آصف جم افتدار عین الملک

حسین نام حسن خلق فخر دولت و دین

کسی که مدحت او در ضمیر هر معبد

ستوده تر ز نشاط است در دل غمگین

غوطه سیری بحر در * * * * *
 قلم دست کریان * * * * * آشناست
 از زلال دل نو کاشه * * * * *
 مستفیان ظلم را * * * * * عین شناست
 صاحبها در بندگیّت ایام برنائی تمام
 صرف کردم جاه تو بر صدق این دعوی گواست
 ملجاء خود جز جناب جاه تو نشناختم
 از جوانی نا گه پیری که هنگام عناست
 عهد برنائی گذشت اکنون و موم شد سپید
 وز زمانه نا امیدیهاء دیگر در قفاست
 در جوانی چون عزیزم داشتی از راه لطف
 حق پیری را کنون گر شاكرم داری رواست
 با دعا سازم که در مدح تو عاجز یافتم
 خاطر خود را اگر چه مبلغ حمد و ثناست
 رتبت صدر وزارت جاودان جاه تو باد
 کز ترقی جاه تو پیرایه عزّ و بقاست

ختم الکتاب،

هر چند مدایح و محامد این ذات بی نظیر غایت ندارد اما این تألیف را
 برین يك قصیده که زاده خاطر پژمرده و طبیعت افسرده است کرده آمد
 و این شبه را برای دفع عین الکمال در عقد این مفاخر کشید شد چه
 دیرست تا گفته اند در رشته کشید با جواهر شبه و امیدست که بعزّ قبول
 و نظر این صاحب قران جهان مخصوص و ملحوظ گردد
 قصیده

توانگر بر رخ و اشک از آن بر سیمین
 که شد ز فرقت تو چون زر آن و چون سیم این

خواب نرگس گریه بست از نازه روئی نسترن
 دیده عاشق فریش بی سهر یا رب چراست
 می کشاید سفره از غصه یعنی وقت دفع
 نقد این معنی عروس باغ را کابین بهاست
 زین طراوت نا ابد خالی نه بینی باغ را
 ز آنکه او دولت سرای صاحب دریا عطاست
 خواجه آفاق عین الملک کر تعظیم او
 آسمان مرتبت را آفتاب کبریاست
 آصف جمشید رتبت فخر دین و دولت آن
 کاستان چرخ سایش سجده جای اصفیاست
 ای فلک قدری که تخت رای عالم تاب تو
 با کمال استقامت اوج خرشید سیاست
 کلک تو تا در پناه خویش دارد تیغ او
 عالی ز آسیب او در ورطه خوف و رجاست
 تا ز خورشید جلالت بهره یابد فلک
 سالها شد تا برین امید مرفوع هواست
 دید دست ابر احسانت ز حیرت عقل گفت
 تا پیامزد کرم بحر سحر گستر کجاست
 گوی خاکی شکل را پیوسته از بهر ثبات
 بر میان از سایه حلم تو خطی استواست
 ای حسن خلق حسین اسمی که از بهر شرف
 بخت بر درگاه امرت بنده فرمان رواست
 در مقام کر عیار * * * عطر
 زیرکان دانند کآنجا مشک ما بوی خطاست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

کردی سیم زان شب گیسو که تراست
 نیکوست رخت و لیک بد خو که تراست
 در پهلوی نیر مزه مردم کش
 آخست زهی کمان ابرو که تراست

رباعی

ه هوراست

آغاز نهاد فتنه بازش چکم * چون داشتهام محرم رازش چکم
 بسیار ز خشم دست بردست زدم * کوتاه نشد دست درازش چکم

رباعی

هوراست

هر لاله که چشم کوهساری بودست * صد قطره ز خون تاجداری بودست
 مسپر بشدم سبزه بستان گستاخ * کان و سیمه ابروی نگاری بودست

(۱۶۹) الاجل فخر الشعراء ضیاء الدین السنجری،

* * * و افاضل ابن دولتست *
 * * * اقبال معتکف و قضا *
 * * * اما این يك قصید که *

تا نسیم خوش مزاج طره * ۱۰

صحن مینا رنگ بستان کن *
 خیل لاله کر کین گاه بهار آمد پدید

بر بساط باغ آنک با زمانه در و غاست
 ابر خلفان خرقره را بر چارسوی شش جهت
 پیرهن عشاق وار از آرزوی گل قباست
 از گل سوری پدید آمد مگر سور چین

ارغنون پرداز سوری عندلیب خوش نواست
 گرچه از طفلان نو عهدست پر آغوش باغ
 قد خشبوی بنفشه از غم پیری دو ناست

گر مثالت فی المثل رفته سوی فغفور چین
بی توقّف زو جواب تو اَطْعَنَّا آمده

ابر نیسان کم زده لاف سخاوت چون گفت
در گهر بخشی فزون از هفت دریا آمده

بادۀ جامر تو ای اسکندر ثانی بزم
چون زلال چشمه حیوان مصفا آمده

چون کشتی لشکر بعزم رزم لشکرگاه تو
جمله هامون و دشت و شیب و بالا آمده

ای جهانگیری که بر اوج سریر سلطنت
آفتاب منطقته مانند جوزا آمده

بر درت خود را شمرده * * * خد
پایگاهش نارك افلاک از آنجا آمده

تا جهان باقیست فر * * *
و مقهور تو اعدا آمده

از جناب حضرت * * * * *
دولت تو دین و دنیا آمده

بر فلک ملک بارو * * * * *
مرهم دم ترا بر بخت برنا آمده

و این رباعی در حق صاحب قران شرف الملك رضی الدّولة والدّین
۲۰ نغمه الله برحمته گفته است رباعی

ای صدر بفر ملک عجم چون تو نیافت
شه صاحب فرخنده قدم چون تو نیافت

بسیار بگشت روز و شب دست بدست
نیغ و قلم و عدل و کرم چون تو نیافت

۲۰ و این رباعی هوراست رباعی

این نوع را وسیلت حصول مقصود خود بشناخت و شعر شعرا را رونقی دید

* * * * * بدانست شیوه نمود شعرا و از شعر متقدمان

* * * * * در گذشته است و اگرچه

* * * * * جهان و صاحب صاحب قران

شعر * * * * * گفته است

ای ظفر هدم ترا از بخت برنا آمده
نامه تأیید تو اِنَّا فَتَحْنَا آمده

ناصر دین خسرو دنیا قباچه شاه شرق
ای مه چتر تو بر گردون مینا آمده
از پی اعلاء دین نَصْرٌ مِّنَ اللّٰه در ازل
بر سر منصور شاهی تو طغرا آمده

۱۰

حلیه خط * ز القاب تو زینت یافته
چهره سکه ز انساب تو زیبا آمده
منظر قصرت ز کیوان در گذشته از علو
مسند قدرت بر از عرش معلّا آمده

۱۵

سنت ذات جوان بخت تو ملت پروری
رای تو در ملک داری پیر دانا آمد
ظلم پیدا فتنه پنهان کرده روی از هیبت
امن سر پوشیده از عدلت بصحرا آمده

۲۰

نوبتی در گهت خنگ فلک بوده از آن
نعل او ماه نو و طوقش ثریا آمد
مهر کورا نام شاهنشاه انجم کرده اند
پیش خورشید ضمیرت ذره پیدا آمده

هر که موقوف رضاء تو نبوده عمرا و
هیچ کارش از جهان پیر برنا آمده

۲۵

* * * بخل و کین را نان در انبان یافته
 از سواد موسی کلکت بد بیضاء ملکت
 همچو موسی از عصا اعجاز ثعبان یافته
 خصم بد کیش ترا چرخ کمانوش روز عید
 از حسامت بر بساط کینه فرمان یافته
 بی خود از بهر شرف بر خوان عیدت روزگار
 شیر گردون را چو جدی و ثور بریان یافته
 صاحب سلطان نشانی گویت چون انوری
 کان ز یزدان تا ابد ملک سلیمان یافته
 ای مقیم از دست غوغاء غریبان شمس را
 در حجاب ابر جود خویش پنهان یافته
 باز خر از دست دشواری ایامش بلطف
 چون ز جودت میشود مقصود آسان یافته
 تونبی خلقی و طبعش در سرای مدح تو
 همچو حسان از نبی صد گونه احسان یافته
 تا جهان باشد بقاء دولت و جاه تو باد
 ای جلال و عزّ و جاه از فضل یزدان یافته

* * * (۱۶۸)

۲۰ * * * و فضل بر سر آمده و در فنون فضایل و ضروب شمایل افاضل
 عالم را در خوی خجالت انداخته و با آنک از ابتدای کبار و علماء نامدارست
 چه جامع الصغیر قاضی امام فخر الدین جان را تمام یاد میدارد و در بخارا
 شریک غم این داعی بود و هر دو ابن تألیف را حفظ کردند و بحث کرد
 ۲۴ و ائمه و علما دانند که این چه سرمایه است فاما چون درین بلاد و دیار

دل بسی سودای زلفت در سر آورده ولیک
 همچو خال خویش زلفت را پریشان یافته
 لطف را دام دو زلفت دانه جان ساخته
 عاشقانت مرغ دل را صید آن دان یافته
 هر مدد کر لعل تو یابد بگاه بوسه جان
 کی شود ز آب حیات ای دوست چندان یافته
 آب حیوان لعلِ نست و معجز عیسی خرد
 دام از خاک در دستور گیهان یافته
 صاحب جمشید رتبت فخر دنیا عین ملک
 آنکه ملک از رای او تمکین و امکان یافته
 مفخر عالم حسین آن صاحب عادل که عقل
 خاک پایش ناج فرق رای و خاقان یافته
 صاحب گردون جنبی کر ضیاء رای او
 آفتاب اندر کمال خویش نفسان یافته
 ای ز اوج سدره تخت پایه برتر داشته
 وی فلک را قدرت اندر تحت فرمان یافته
 برقِ شمشیر و شهاب کلک در بار ترا
 عقل کل بر چرخ نصرت زخم شیطان یافته
 گاه چو گان زیر رانت ابلق گردنده را
 رایض گردون بسان کوه گردان یافته
 بر ثبوت حجت و دعوی * * *
 از تیغ رایت برهان یافته * * *
 خشک سال آرز و حرص * * *
 جان نگاه صله باران یافته * * *

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

مستجمع تر از و نشیند در خط بدرجه که ابن البواب انگشت بر حرف او
 نتواند نهاد و این مقله دیده از مشاهده دلبران خط او بر نتواند داشت،

از هر فنی که باز جوئی اورا * آن فن بیامدست گوئی اورا

در شعر عدیل انوری و در خط عطاردش مشتری و با این وفور فضایل
 بساحت خلق و کرم طبع و لطافت ذات و دوست انگیزی و مردم داری
 موسوم و خلاصه آن فضایل آن است که از مداحان صاحب قران است
 و این قصیده غزرا ازوست،

ای لب لعل مزاج آب حیوان یافته

یافته * * * * *

هرچه بوده مر سکندرا * * *

یافته * * * * *

حرز عین از نخلت * * *

یافته * * * * *

شهبسوار حسن در میدان خوبی مر ترا

بر کمیت دلربایی نیز جولان یافته

روز عید از گرد بکرانت مشام عاشقان

نکته مشک تار از خالک میدان یافته

خال زنگی چهره را بر لعل جان بخش خرد

نقطه از کفر بر رخسار ایمان یافته

دُر بسی بارید جزم در غم لعل و نشد

چون لب نوشینت اعلی در بدخشان یافته

یوسف کنعان حسنی و دو عتاب تو هست

سال و ماه پایمال دست گرگان یافته

دُر دریای ملاحه صورت زیبای تو

اشکم اندر عشق خود هم رنگ مرجان یافته

گفتم محیط عالم دولت دوات او [ست] * گفتا شعاع او بفلک داده اخضری
 گفتم که بمن شاه بفرخند رای اوست * گفتا شود مستر او دیو و هم پری
 گفتم که تقویت ده دین محمدست * گفتا بیای حادثه شاید که بسپری
 گفتم سر عدوش نماید چو گردنی * گفتا که تربیت گر ملک سکندری
 گفتم ندیدم که پیاده است پیش او * گفتا سوار چرخ ازین خنگ گوهری
 گفتم که طالعش مدد سعد مشتریست * گفتا از آن دهد اثر فرخ اختری
 گفتم که پاسبان درش هندوی سپهر * گفتا از آن گرفت زشش چرخ برتری
 گفتم چو دید حاسد اورا جهان چه گفت * گفتا بزخم خنجر مریخ در خوری
 گفتم که آفتاب بکان در نگیه زد * گفتا ز بهر خانم او کرد زرگری
 ۱۰ گفتم دیر اوست مگر تیر بر سپهر * گفتا نناگریست بلفظ خوش دری
 گفتم بزم او بود از زهره مطربی * گفتا بدست او سزد از مهر ساغری
 گفتم که ماه را چه صفت نزد جاه او * گفتا بگریه آید و او هست هردری
 گفتم که طفل خلقت ملکست دولتش * گفتا فلک بهر ورا کرده مادری
 گفتم بسا وزیر که وی را چو چاکرند * گفتا گو نواختن و بنده پروری
 ۱۵ گفتم خدای داد ورا وصف آصفی * گفتا صفاء صاحب و بجی و جعفری
 گفتم ز شاعران که چنین نظم کرده بود * گفتا فرید کافی در عهد انوری
 گفتم نه شاعرم که سپهدار بوده‌ام * گفتا که با سری چه به از فضل بر سری
 گفتم دعاش گویم آمین کن از صفا * گفتا که بهتر آنک بود از ریا بری
 گفتم که ناز بخشش خورشید نور بخش * گفتا که مه ضیا دهد از چرخ چنبری
 ۲۰ گفتم که باد دایم و نا محشرش فروز * گفتا جلال و دولت و اقبال و سروری
 گفتم که جای او زبر از چرخ آفتاب * گفتا که پای او زبر از فرق مشتری

(۱۶۷) الاجل المحترم شمس الدولة و الدین سیّد النّدماء ناج الفضلاء

مفخر القدماء محمد الکاتب البلی،

۲۴ جوانی که چرخ پیر نظیر او ندیده‌است و گردون گردان درین گیاهان ذاتی

رفعت کمال بزرگی و از شرح
 مستعنی است مدتها در مالک بامیان کمر اقبال با میان او الف گرفته و
 دشمنان دولت خود را حلقه کم طناب در گلو انداخته و ایالت ولایت
 سمنگان و سبرک و دیگر نواحی باسم و رسم او قلم سر بر خط تیغ او نهاد
 و تیغ بهزار چشم نقش قلم مشکبار او را در نظر آورده صاحب السیف و
 القلم باتفاق همه زبانها لقب او آمده در حضرت سلطان جلال الدین لقب
 او بغروش و افاضل آن حضرت را داغ و دُرُوش محنت او بر ران و
 گوش و با آنک او را مادحان مدح بسیار گفته اند فاما او بامنداح
 حضرت وزارت مفاخر و مباهی است و این بیت صاحب عباد سخت
 ۱۰ مناسب این حالست

إِنَّ خَيْرَ الْمَدَاحِ مَنْ مَدَحَتْهُ * شُعْرَاءَ أَلْيَادٍ فِي كُلِّ نَادٍ

قصیده گفته است در جواب و سؤال در مدح آن خورشید آسمان
 جلالت
 قصیده

گفتم بدان نگار که خورشید انوری * گفتا زوی نکونم را نیک بنگری
 ۱۰ گفتم که دل ربائی جانا ز عاشقان * گفتا بزلف عنبرے و چشم عبهری
 گفتم مه چهارده بر سپهر حسن * گفتا مه مراست هزار از تو مشتری
 گفتم ببندگی تو اقرار می کنم * گفتا چو تو بسیست کنونم بجاگری
 گفتم که جان بنزد تو آرم بخدمتی * گفتا که تخنه ایست ز بی سبی و زری
 گفتم ز گفتهاء خودت قطعها دهم * گفتا بدان متاع ز بهرم چها خری
 ۲۰ گفتم گهر فشانی [ز] اوصاف شاعر یست * گفتا که ز رستان یست آئین دلبری
 گفتم که شعر من گهر بحر خاطرست * گفتا که شعر خواهم دیبای ششتری
 گفتم ثنای صاحب آفاق خوانمت * گفتا که چون بخوانی خوانم برابری
 گفتم که عین ملک جهان فخر دین حق * گفتا که آن حسین ابو بکر اشعری
 گفتم بیان اوست مه از تیغ خسروی * گفتا بنان اوست به از رُخ صفدری
 ۳۰ گفتم گهر بر آرد غواص کلک او * گفتا ز بحر وصل که آشناوری

۴۱۸ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سنجری (غزنین و لوهور)

کرت کتب بواسطه غرق و حرق و سرق در معرض تلف افتاده این
قدر که درین مجلد ایراد کرده * * * * * این نوع شیوه
این داعی مضایقت و مصانعت * * * * * حالی در تحصیل
آنست بر * *

۵ ای آنکه ز رای پای بر خور داری * بادات همیشه عزّ و برخوردار
بر خورداری خوشست از مال و جمال * از مال و جمال خویش برخوردار

باب دوازدهم در ذکر لطایف اشعار صدور و افاضل که بدین حضرت

مخصوصند و برین دولت موسوم،

هر چند این حضرت مشحون است بعلم و فضلا آسمانیست کواکب ناقب
۱۰ ارباب مآثر و مناقب در وی لایح شد بوستانیست ازاهیر فضل و شگوفه
هنر در وی فایح گشته پادشاهی عدل گستر و وزیر عالم پرور تیغ آن با
قلم این لایق در خور جهان شاه و وزیر اعتدال ایام بهار بافته چون
آفتاب جلال صاحب اجل کبیر عین الملك ملک الوزرا امد الله ظلال
جلاله از آسمان ملک و سلطنت ناصری که تا دامن قیامت آن آیند باد
۱۵ و این پابند طالع شد افاضل جهان دژه وار در هوای این آفتاب هوا
گرفتند و بآن مهر مهره باختن آغاز کردند و من بعضی افاضل را ذکر کم
و طرفی از طرف ایشان در قلم آرم و چون من درین حضرت قریب
العهدم و با تمام فضلاء سابقه معرفت نبوده است و اتفاق مخالفت نیفتاده
و برین چند معدود اقتصار خواهیم کرد تمامت این افاضل را اجل محترم
۲۰ مجد الدولة و الدین سید الافاضل و الکتاب دام فضله در دیوان ذکر
کرده است و اشعار ایشان بتمام و کمال آورده

* * * * * (۱۶۶) الصدر الاجل

* * * * * ۲۲ عین که عین بصیر اقبال

صبا گر خاک پای تو بدوزخ پاشد از دنیا
 زمین آن ندا آید بدوزخ یا عفا عنکم
 ضیا مدحت چه داند گفت کاندر عالم خاکی
 ز آب روی شاگردان تو یک نم بود قُلُوم
 کلاه شام نا قلاش مغرب دوزد از قُنْدُز
 قبا ی صبح نا خیاط مشرق بُرد از قائم
 مطرًا دار بزدان حا * * لب
 دل اعداء تو گفته بسان سینه گندم

رباعی

۱. گر عکس کلاه بچما * * * شاه چرخ بر خاک * * * زنده
 نزدیک آمد که * * * کم کلاه تو قبا چاک * * * زنده
 هموی گوید

رباعی

چشم ز تو خون گریست حیرانش مکن * * * وز پسته بزهر خند گریانش مکن
 در زلف فرا همت دلی دارم من * * * ز بهار شکسته است پریشانش مکن
 ۱۵ هوراست

رباعی

گر شام تو نور صبح در بر دارد * * * روز رخ تو شب معنبر دارد
 از دست تو راست پای نتوان جستن * * * چون زو کثری زلف تو در سر دارد
 هوراست

رباعی

از روی تو زلف روی دری نابد * * * بر ماه نو حلقه حلقه بری نابد
 ۲۰ نا پیش بدست شانه پایش نکنی * * * بر خویش هی پیچد و سری نابد
 حق این مجموعه آن بود که در اتمام آن سالها از مؤلف بمعانیت افاضل
 محمود خود مبذول داشتی چه شنیدم که ابو منصور ثعالی یتیمه الدهر را
 در چهل سال ساخته است معلوم رای رفیع باشد که در جهان افاضل و
 امثال بسیارند و بسیار بوده اند و لطف طبع جمله را کسی دشوار جمع
 ۲۵ نتواند کرد و این داعی را نیز انواع نا آمدنیا در راه آمدن است و بخند

در عشق تو من شکست * * * * *
هموراست رباعی

ز آن پیش که در غمت * * * * *
چون کار دید بدمت * * * * *
هموراست رباعی

با بند گهی چو شیر و شکر گردی * که فاصد خون جان چاکر گردی
تو مردمک چشم منی زان سببست * که من تو بهر چشم زدن بر گردی

(۱۶۵) الحکیم ضیاء الدین محمود الکابلی،

از احداث شعرا و افاضل ائمه در غزنین بنزدیک داعی اختلاط داشتی
۱۰ و بمجاورت او استثنای حاصل آمدی و این قطعه و چند رباعی بخط خود
یادگار نبشته است قطعه این است

ایا در عالم عزّ و جلال و قدرت از قَلّت
کمال کلّ موجودات جمله آفریش گم
چو نعل اندر هوای رفعت جاه نو سال و مه
براق آسمانها را ز پوی و تگ قناده سُم
کجا امکان بود ادراک اوج کبریای تو
که در کم عدم افتد ز فکرِ خاطرِ مردم
صنّی دین معین ملت استاد ملوک احمد
توئی والا خداوند فلک چاکر غلامِ انجم
زمانه بشکند از غایت نائید فرمانت
جهان کر بهری سازد ز نه طاق مدوّر خم
بگاه حلم عداً از نهیب ضربت عدلت
بریزد زهر از مار و بیفتد نیش از کژدم

۱۵

۲۰

۲۴

نقش بند قدرتش بر وحشیان از خون ناب
 در صمیم ناف آهو مشک اذفر میکند
 هر سر مه شخته تکلیف او چون بندگان
 حلقه ماه نو اندر گوش اختر میکند
 کیمیا رحمتش از بهر اسباب وجود
 دامن کانرا چو جیب غنچه بر زر میکند
 صبح را تقدیر او از شیر چادر میدهد
 شام را تقدیر او از قیر معجر میکند
 موج دریا جلال بی زوالش هر بهار
 کلبه‌ها خاک را پر زر و زیور میکند
 درج گوش غنچه را تشریف لولو میدهد
 خف لعل لاله را پر مشک و عنبر میکند
 از نهیب دست برد قهر او در بوستان
 چون فلک شاخ بنفشه قد چو چنبر میکند
 گاه نرگس را ز زر پخته افسر میدهد
 گاه سوسن را ز سیم خام خنجر میکند
 و از اشعار او بیش ازین استماع نیفتاده است هم برین اقتصار کرده،

(۱۶۴) الاجل معز الاسلام نجیب الدین ابو بکر الترمذی الخطاط،

از افاضل آن عصر بود و در جد و هزل بی نظیر و اکثر شعرا و
 ۲۰ مطبوعات و لطیف و خط او چون دُر منشور و شعرا و چون عقد منظوم
 گوئی که سید حسن ازین بیت خط او را خواسته است،
 بیت
 هر خط که او نویسد شیرین از آن بود * کان هست صورت سخنان چو شوگرش
 و این رباعی از گفتار اوست،
 رباعی

از قدرت تو لاله برد در * * * * *
 از خار نماید کرم تو کا * * * * *
 از صخره صفاً تو کنی الا * * * * *
 تا بند بفرمان تو شد چشمه خورشید * گردنده بتقدیر تو شد گنبد خضرا
 ۵ چون رحمت تو بدرقه چشم و زبان شد * آن نرگس بینا شد و این سوسن گویا
 ای وصف تو بی علت اسباب توانگر * وی ذات تو بی آلت و ترکیب توانا
 جودت نه چو جود دگران از پی علت * خشمیت نه چو خشم دگران مایه صفرا
 هر روز بفرمان تو گردان و روانست * این کشتی یا قوت برین نیلی دریا
 پاشی بکرم بر سر گل دانه لؤلؤ * پوشی بنعم در برگ گل جامه دیا
 ۱۰ و این رباعی هم از وی نقل کرده اند بزبان اهل حقیقت گفته است و

الماس بیان در حقیقت سفته
 رباعی
 در عشق بکاه جسم نا جان گردی * شیر افکن شهسوار میدان گردی
 کفرت چو کمال گیرد ایمان بینی * اینت چو تمام نیست شد آن گردی
 تسلیم ز راه عشق جان یافتنست * معشوق لطیف را بهمان یافتنست
 ۱۵ این را کم کن اگر نو آن میطلبی * کین کم کردن ز بهر آن یافتنست

(۱۲۶) الحکیم شهاب الدین محمد بن علی الصایغ،

شهاب زرگر از مذکوران خراسان و مشهوران جهان بودست و در علم
 صیانت ماهر و بر صناعت شعر کامل و اورا توحیدست میگوید شعر

صنع بی عیبش ز * * * * * میکند
 [امر] بی ریش ز آبی دُرِ انور میکند
 ۲۰ خالک را بر آب * * * * *
 داد * * * * * پناه هفت کشوری کند
 در گلستان رضا * * * * *
 ۲۴ راز خامه قدرت مصور میکند

غرم در آرزوی نواز پای تا بسر * کآیم بدست نی و نو جو یای بر حق

(۱۶۱) السید الاجل کمال الدین افتخار الحجاب الحسین الحسنى الحاجب،
آن حاجی با پیشانی که نور دبدۀ فضل و غرۀ روی معانی بود عرصۀ
فضایل اورا فساحتی و بیان زبان اورا فصاحتی هرچه ظاهرتر بود در
دولت سلطان شهید نغمۀ الله برحمتہ [وَأَسْكَنَهُ رَحْبَةً جَنَانِيَه *
اختصاص مشرف * * * شد و لطایف اشعار او فراوانست
درعه * * * و وقتی ضیاء الدین عبد الرافع بن فتح الهروی
که جهان فضل و آسمان هنر بود بنزدیک او قطعۀ فرستاد و او بچوباب
آن قطعہ این ابیات انشا کرد و ارسال فرمود،
قطعہ

۱۰ افضل مشرق ضیاء دین که ز خامه * تیر فلک را گهر نثار فرستد
سوی عروسان بکسر لفظ و معانی * خماطر او طوق و گوشوار فرستد
عقل ز ادراک هرچه عاجز ماند * زود بدان طبع هوشیار فرستد
اختر خیزد بجای گوهر از سنگ * نور ضمیر ار بکوهسار فرستد
عرصۀ میدان فضل را مہمانا * توسن گردون چنو سوار فرستد
۱۰ خلق خوش او سوی مشام افاضل * نفخت گلہاء نو بہار فرستد
نامہ بختش نہند نام چو حالی * شعر تر خویش یادگار فرستد
غایت اخلاق خوب اوست و گرنی * مدح چنو کس بن چه کار فرستد

(۱۶۲) الحکیم علی بن محمد الفتنی الغزنوی،

فتنی که مفتاح خزاین هنر در بنان او بود و فائزہ دفتر فضایل بیان او
۲۰ استعارات ابدار او بدل نزدیک و عبارات دلکشاء او مطبوع، از اشعار
او یک قصیدہ کہ در توحید صانع گفته است بیش مطالعہ نیفتاده است
مختارات آن تحریر افتاد،

۲۲ ای ذات تو از آفت و از [عیب مبرا] * * * * *

گه گهی زار شود گرید چون ابر بهار
 از غم آنکه تنی دارد چون برگ خزان
 بخورد مشک پس از دیده فرو بارد در
 مشک خواری نیدیدم که بود در باران
 نکند هرگز در فضل و هنر يك دعوی
 ليك بنماید از فضل و هنر صد برهان
 هرچه بر سیر فلک مبهم و * * *

* * * * *

(۱۶۰) الشيخ احمد بن محمد الميم * * * * *

۱۰ * * * * * خاست بمدد طبع وقاد و * * * * *
 باعث و محروص آمد بر آنک * * * * *
 * * * * * * * * * *
 اشهار یافت و آن قصید که بر منوال
 شعر مختاویست از اشعار او مختارست،

ای باغ روی دوست بنسرين مغربی * وز نو بهار باغ ارم برده رونقی
 ۱۰ از رخ بگاہ جلوه بهاری ملونی * وز لب بگاہ بوسه شرابی مروقی
 گه چون فلک بتاج مرصع متوجی * گه چون چمن بقرطه رنگین مطرفی
 ماه تمام بر فلک سبز پوش نیست * چون عارض تو پیش خط سبز فستقی
 هرگه که در علاقه زلفت نگه کم * گویم که عنبرین کله بر گل معلقی
 فی طوسی و نه کبک و نه قری وصلصلی * لیکن بطوق غنغب هر يك مطوقی
 ۲۰ با چهره تو کاتش لاله است و آب گل * زهدست ز ابلهی و صلاحست ز احقی
 باجزعت از چه روی توان بود پارسا * بالعلت از چه نوع توان زیست متقی
 گر شه در ا بوسه بری ذوق متصفی * ور مشک را بطیره کنی طیره بر حقی
 نقاش روی خوب تو انصاف روی تو * داد آن چنانک حرفی نگذاشت با تنی
 ۲۴ گرد در کمال عشق تو مطلق شدم رواست * کر غایت جمال در آفاق مطلق

ماه در قصر فلک * * * * *
 با [درخشان] مهر روی تو مثالی دیگرست
 سوسن لطف ترا در بوستان دلبری
 از جمال و حسن صد گونه نهالی دیگرست
 میم و دال لعل و مشک از دام چون گسترده
 گرز نام فخر دین میی و دالی دیگرست
 و هم درین قصید میگوید

ای سرافرازی که از دست جنای روزگار
 حاسدت را هر زمانی گوشمالی دیگرست
 زایر جود ترا از دست زر افشان تو
 هر زمان نو نو امیدی سوی مالی دیگرست
 سالها سلطان [من] در کوی مدحت کام زد
 گفتمش دیدی تمامت گفت سالی دیگرست

(۱۵۹) الاجل حمید الدین مسعود بن سعد شالی کوب

۱۵ از احرار خطّه لوهور بود و در طبع زکی و شعر وی قرین عنصری و
 رودگی و در لوهور از بزرگی شنیدم که این قطعه در صفت قلم گفته است
 و الحقّ لطیف و مشهور است
 قطعه

حبذا ملك هايون تو كآب چشمش
 بی گمان دارد خاصیت آب حیوان
 هست اسرار نهان در دل او بسیاری
 تا نبُری سرش پیدا نکند سر نهان
 دو زبان باشد نهام و درین نیست شکی
 نیست نهام چه گر هست مرا و را دو زبان

هر زمان لشکر کشد از زنگ برا

* * * * *

غزل

و این غزل

تا چند پیش تیر غمت دل سپر کنیم * در عشق نام خویش بگیتی مهر کنیم
 ۵ از بیم ناولک مژه و تیر غمهاست * گاهی کمان ز پشت گه از دل سپر کنیم
 هر ساعتی ز موج فراق بجز غم * خانه ز آب دیده بسان شمر کنیم
 دلها ز یاد آتش غم خشک شد بتا * تا ز آب دیده خاک قدمهاست تر کنیم
 در آرزوی سوسن بستان روی تو * از ابر غم دو چشم بسان مطر کنیم
 گه از هوای لعل تو از دیده در کشیم * گه بر امید سیم تو از چهره زر کنیم
 ۱۰ بر جان ما مبند کمر ای کشاده عهد * چون ما ز جان بخدمت ای مه کمر کنیم
 تا روی خوب نو که کمالست در جمال * در پیش ماست کی سخن مختصر کنیم
 سوگندها خوریم که بودیم در بهشت * چون در میان کوی تو جانا گذر کنیم
 از فرّ ماه روی تو چون بدر شد هلال * تا وصف روی خوب ترا با قمر کنیم
 در حقه عقیق اگر دُر نهی سزاست * زیرا که ما بجزع ز عشقت گهر کنیم
 ۱۵ گفتم بطنز دوش که رو یار نوگرین * آن روز خود مباد که یار دگر کنیم
 تا تاج روزگار شویم ای پسر ز فخر * خاک درت چو دیده هی تاج سر کنیم
 غزل
 هورااست

ای که از حسن تو خوبی را جمالی دیگرست
 ای که از لطف تو گیتی را کمالی دیگرست
 ۲۰ بر بساط حسن در قصر شرف بر تخت لطف
 شاه رویت را بهر لحظه جمالی دیگرست
 در شب زلفین تو رو * * * * *
 بر بدر بر بسته * * * * *
 در گلستانی که * * * * *
 سرو از شرم قدت مانند تالی دیگرست

ای جوان بختی که چرخ پیر پشت روز بار
از ثریا یاره وز خورشید افسر میکشد
تیغ تو در وقت صف نام از فریدون می برد
کلك تو در وقت آن خط بر سکندر میکشد
در هوای مهر تو ناهید بریط میزند
از برای عون تو بهرام خنجر میکشد

و هو گوید در صفت زلف یار

زلف آن زیبا رخ شیرین لب طرفه پسر
شمس پوشد در عبیر و مشک پاشد بر قمر
گاه گردد چون شب رقاص بر اطراق روز
هر زمان لعبی کند با عارض آن خوش پسر
که گره بندد ز عود خام بر رنگین سمن
که زره بافد ز مشک ناسب بر سمین سپر
که شود مانند شب خورشید را گیرد کنار
که شود هاروت و مر ناهید را گیرد بهر
که چو پرکاری و محور ساخته در يك وطن
که چو زنجیری و حلقه یافته در یکدگر
گاه بارد بر بساط نسترن مشک خطا
گاه کارد بر زمین یاسمن شمشاد تر
که مسلسل گردد و بندی نهد بر پای دل
که مغرب گردد و نیشی زند اندر جگر
جوشن مشکین ترا سمین سپر

* * * * *

اینك در شمشاد عنبر بارد

* * * * *

مشک عنبر بیز تو بر ماه چوگان میکند
 لعل گوهر ریز تو از پسته شکر میکشد
 وصل هر ساعت تمرا خوارتر در می نهد
 هجر هر لحظه دلم را تنگ در بر میکشد
 تاکه جان از دیده وز یاد غمت شد خاکسار
 آب رویت در دل خون گشته آذر میکشد
 در هوا از جابری باز غمت در وقت صید
 مرغ اقبال مرا هم بال و هم پر میکشد
 تا درخت حسن تو در باغ خوبی بیخ زد
 شاخ امید غم هم برگ و هم بر میکشد
 شاد باش ای بر * * * شاه
 رایت اقبال من بر چرخ اخضر میکشد
 بو المظفر سید شاه * * *
 کز برای حاسد او چرخ لشکر میکشد
 آن جهانداری که * * *
 با شهنشاهی که چترش سعد اکبر میکشد
 شهرباری کز صفت ملکش دو عالم می سزد
 تاجداری کز شرف تختش دو پیکر میکشد
 وقت میدان مرکب او صد چو بهمن می برد
 روز هیجا رایت او صد چو نوزد میکشد
 تا ز رویش لطف بیند چشم نرگس میکند
 تا ز جودش بهره یابد دست عرعر میکشد
 حلقه بهر خدمت او گوش خاقان می برد
 غاشیه بر درگاه او دوش قیصر میکشد

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

همیشه دولت بیدار بادا * که از وی فتنه را در خواب کردی
 هموراست
 رخ بنفاز قمر آورده * لب بکشداد و شکر آورده
 زلف تو بر گوش هانا شی است * کش بنظاره سحر آورده
 ° ای چو گلک عارض *
 سبزه بر آید ز گل ابر *
 در غم خود بر زر روم *
 دل ببری گوشه کشی *
 رای تو چون رایت شه شد که باز * روع بغزو دگر آورده
 ۱۰ سلطان خسرو ملک آنکش سپهر * گفت رسوم عمر آورده
 در کرم و عاطفت و رزم و بزم * سنت جد و پدر آورده

(۱۵۸) الشیخ العید جمال الدین افتخار الشعراء ابو بکر

بن المساعد الخسروی،

خسروی شاعری معنوی بود در دولت خسرو ملک اقبالها دید و در
 ۱۵ اوایل ایام سلطنت معزی قبول یافته و شمال جلال و قبول آن خرشید
 صبا مرکب بدو تافته در مدح سلطان شهید نغمه الله برحمته مگوید شعر
 نا عروس حسن تو از لطف زیور میکشد
 شاه دل را عشق تو بر تخت جم بر میکشد
 آب رویت را چمن از تحفه بر رخ میزند
 خاک پایت را فلک از دیده بر سر میکشد ۲۰
 گوهر نوشین تو در لعل لولو میهد
 سوسن سمین تو از لاله عنبر میکشد
 نوبت لطف و کمال بر زمین گل می زند
 رایت حسن و جمالت بر فلک خور میکشد ۲۴

خطا گفتم صواب آید قبا با چین و با صورت
 نگاری را که او رشك بت چین و خطا باشد
 ز تو گر بوسه خواهم بجان بفروشی و گوئی
 تو کی دیدی که بوس ما چین ارزان بها باشد
 ز لطف چشم میدارم که گوتم هر دم از لطف
 چو گوش آسمان از کوس سلطان پر صدا باشد
 ملك خسرو ملك شاهی که نصرت چاکرست اورا
 چنان منصور شاهی را چنین چاکر سزا باشد
 اگر با بندگان شاه در میدان روی روزی
 بدین چستی و چالاکی هانام روا باشد
 که با لعل دل آسایت نه بیند مجلس عالی
 که لعل قیمتی بیشك نکین پادشا باشد
 چو گرز استخوان خصم در اعضا کند سرمه
 ز فخر دست برد او فلك را توتیا باشد
 چو شاه هفت کشور اوست اورا زیدار گوید
 که حکم مطلق گردون نفاد امر ما باشد

شعر

هموراست

وداع دیده پر آب کردی * از آن آتش دلم پر تاب کردی
 رخت گریان که از رشك جمالت * مه و خورشید را بی تاب کردی
 زهی مای که گاه نطق گوئی * مکان در عقیق ناب کردی
 رخت محراب روح بود ناگه * مرا محروم از آن محراب کردی
 و گرنی بهر نقل جان فراهم * نبات و پسته و عناب کردی
 ز لعل افشاند نم بر روی چون زر * سواد دیده چون سیاب کردی
 مرا کشتی و لیکن زنده نام * بمدح شاه نصرت یاب کردی
 ز خون دشمنان از تیغ چون آب * سراب تفته را سیراب کردی

هوراست
رباعی
این آتش عشقی که دلم باز افروخت * آیا ز کدام لا اُبالی آموخت
در عشقی سیاه روی شد چون انکشت * تا باز دگر باره چو انکشت بسوخت
و در مرثیه فخر الدین زنگی ابن منور گوید

۵
گر یافت ز چرخ ذات آن صدر نصیب
دردی که علاج آن ندانست طیب
ز آن بود که او غریب و دشمن چرخست
زنگی منور بجهان دیده غریب

فصل چهارم در ذکر فضلاء غزنین و لوهور،

۱۰ (۱۵۷) الاجل الاخصّ سدید الدین شرف الندماء علی بن عمر الغزنوی،

دیوان شعر معزی غزنوی از بیت خانه آزر و ارتنگ مانوی حکایت ی
کند و از لذت وصال یار و مشاهده زلف و خال دلدار نشان میدهد،
عرصه فضل و هنر او بی تنهای بود و خطه غزنین بوجود او مناخر و
مباهی و این قصیده در مدح سلطان سراج الدولة خسرو ملک گفته است

قصیده

۱۵

دلی کاندر غم عشق تو در بند وفا باشد
پسندی از وفاء خود که از وصلت جدا باشد
ز رنج خیزران قدت که در آماج خم گیرد
چو در عشقی نو یکتا ام مرا بالا دونا باشد
ز رشک کُزته تنگ چه گویم نا چه دلشنگم
که بی مهر وفا یاری در آغوشم چرا باشد
قبای ساده پوشی به که خون گریه هی چشم
که باری کیست آن صورت که هم تنگ قبا باشد

۲۰

۲۲

گر تفضّل کند خداوند * پارهٔ کاه و جو بفرماید
ورنه رخصت دهد که اندر شرع * روزهٔ عید داشتن شاید

(۱۵۶) الاجل صفی الدّین

جوانی بصورت پیری بسیرت لطیف طبع که ایام کهل بدو مفاخر و تقدّم
او بر اقران ظاهر، در نسا اورا دیدم و ازو فواید اقتباس نمودم این
قطعه بر منوال شعر انوری گفته است

چو يك دو یار تهمت مرا بستی گفت
که گر شراب خوشت نیست خيگ و خر بفرست
سه چار بیت فرستادمش بدان معنی
که پنج شش هفتی ار هست ما حضر بفرست
جواب قطعه فرستاد رقعۀ ده سطر
نه بهر آنکه خر و خيگ زودتر بفرست
نوشته این که چو لعل مذاب و چشم خروس
مروّ و مَرّیّ حاصل است زر بفرست
و گر مثل نبود زر نقد هر شاید
بنسبه جامه از دوستی بخر بفرست
ورین دو نیست بده پانزده قبالکگی
بخط خویش و گواهان معتبر بفرست

این رباعی هم اوراست رباعی

۲۰ افکنده بباغ نو بنو مفرش گل * شد باغ بهشت شکل و حورا و ش گل
شد زآب و هواء عدل در خاک نسا * از فر تو اندر دل سنگ آتش گل

هموراست رباعی

ای آتش عشق یار دل سوزی کن * وی یاد هواش آتش افروزی کن
۲۱ دردیست که درمانش هم از درد کند * یا رب تو از آن درد مرا روزی کن

بجر عالم که واسع الرحم * کوه حالم که ثابت ارکام
از بلندئ قدر و پستی حال * آفتابی ببرج میزآم
گرچه از ساز عیش بی برگم * در نوا بلبل خوش المحام
بجر و کاتم از آن هی خیزد * از دل و دیکه لعل و مرجام
شاعرم من نه ساحرم هم نه * پس چهام سر لطف بزدانم
بی سر و پای نافته گویم * بی دل و دست چفته چوگانم
همچو شخصی نگاشته بی روح * در کف روزگار حیرانم
گاه خندان چو شمع میگریم * گاه گریان چو ابر خندانم
بسته چارمخ دهرم از آنک * خسته نه سپهر گردانم

۱۰. هوراست از صدر الدین تشریف خواهد

ای بزرگی که دست نعمت تو * هست بر نام و ننگ سر پوشم
تو پستندی که من درین حضرت * همه کرباس مختصر پوشم
چه بهانه نهم سخاے ترا * که ازین گونه ما حضر پوشم
غم من جز تو کس نخواهد خورد * گر همه ساله آستر پوشم
گفتم از خدمت چو قوس قزح * حله بالای یکدگر پوشم
کی گمان بردم این که همچون ابر * آب بسته شود زیر پوشم
آرزوی کندتم که درو * خلعت خاص تو مگر پوشم
ی توانم بزر خرید و لیک * نه چنان بایدم که در پوشم
زشت باشد که من به پیران سر * پیش تو جامه نذر پوشم
تو بک ورنه زان دیگر کس * بخدای و رسول اگر پوشم

هوراست
۲۰ قطعه

صائم الدهر اسپکی دارم * که بده روز روزه بکشاید
در رکوعست سال و مه لیکن * که گهی در سجود افزاید
پاره کاه آرزو کردست * مدتی رفت و برنگی آید
روز عیدست و هر کسی امروز * بطعای دهر بیالاید

سردهان خویش را در دور خویش * از می سودا خراب افکنده
هندوان همسایه اند از بیم دزد * قفل بر یاقوت ناب افکنده
هموراست غزل

زهی سوداء تو سرها گرفته * زهی عشق تو جان در پا گرفته
بدام زلف در درياء خولی * هزاران ماهی دها گرفته
تو با یاران ره صحرا گریده * مرا در کج غم سودا گرفته
رهی زهر فراق را چشیده * تو جام باده صهبا گرفته
خیالت هر شبی صد عقد گوهر * از آن در چشم شب پیا گرفته
زهر گوشه بخون آغشته سیلی * ز چشم من ره دریا گرفته
سحرگاهان ز آهم پرده بود * به پیش گنبد خضرا گرفته
بران رخساره بر هندوی زلفت * سراسر کشور یغما گرفته
بدوران جمال تو خردها * چو از مسکن ره عنقا گرفته

(۱۵۵) جمال الدین محمد عبد الرزاق الاصفهانی،

در لطف طبع یگانه و در فضل و هنر نشانه زرگری که آفتاب در
۱۵ صنعت صیاغت شاگرد خردکاری او بودی و ماه فلك نور از پرتو ضمیر
او ربودی چمن فضایل بزهرات مکارم اخلاق آراسته و از خاشاک رذایل
پیراسته و این قصیده که در فخر خود میگوید برهان هبت رفیع اوست
قصیده

منم آن کس که عقل را جانم * منم آن کس که روح را مانم
دعوی فضل را چو معنی ام * معنی عقل را چو برهانم
گلبن روح را چو صد برگم * باغ دل را هزار دستانم
نثر را نو شکفته بستانم * نظم را دسته بسته ریحانم
دفتر علم را چو فهرستم * نامه فضل را چو عنوانم
دیده عقل و فضل را نورم * گوهر نظم و نثر را کانم

با ما نو چرا نسازی ای دوست * مارا ز چه دوست می شماری
و هم اوراست در اثناء غزلی میگوید
قطعه

لاله پنداشت هست چون رویت * وز تو اکنون قفا می خارد
سوسن از بهر چیست کازادی است * بنده بودن ترا می بارد
۵. بچه دارد بنفشه سر بر خالک * پیش زلف تو سجده می آرد
ای نگاری که چون تو هیچ نگار * قلم روزگار ننگار
در تو از نیکوئی چه شاید گفت * می روی وز تو لطف می بارد

(۱۵۴) الامیر العالم فلك الدين ابراهيم السامانی،

واسطه قلاده آل سامان که ارباب دانش بسامان از حسن رای او بودند
۱۰ و تنزه فضلا در چمن لطایف از طبع دلکشای او اگرچه مولد او بلاد
ما وراء النهر بود فاما در زمین عراق نشو و نما یافته بود و جواهر زواهر
اشعار او از آن معدن در اطراف آفاق انتشار کرده و این غزل آبدار از
درهای لطایف صدف ضمیر اوست که میگوید
غزل

کلاله بر فشان از هم که آن تنها می زبید

بگرد روز رخسارت جز آن شبها می زبید

۱۵

کلاه صبر بر بودی قبای عشق چون پوشم

که جز پیراهن وصلت برین بالا نمی زبید

عقیق دُر فشان را شی روزی ما گردان

که اندر دیده‌ها ما چنین تنها نمی زبید

مکن مگذار تا هر کس سر کوی غمت گردد

۲۰

که کار شب روان غم ز هر رعنا نمی زبید

غزل

هوگفته است

زلف را در بند تاب افکنده * نرگسان در دست خواب افکنده

۲۴ زان دوجادوی کمان کش روز و شب * بیدلان را در عذاب افکنده

تا بغزل در همیشه از جهت عذر * شاعر خواند خط عذار بنفشه
باشد هم رنگ آفتاب گل زرد * باشد دایم فلك شعار بنفشه
باد سرت سبز همچو سرو و حسودت * چون بشب باد بی قرار بنفشه

(۱۵۳) الاجل رفیع الدین اللبانی الاصفهانی،

که معدن جواهر فضل و منبع زلال افضالست دو رفیع بوده اند که در
رفعت محلّ پهای فضل فرق فرقان یی سوده اند یکی رفیع مرزبان که
اورا پیاری دبیر گفتندی و دیگری رفیع لبنان و بحکم تقدّم رفیع مرزبان را
مقدم داشته اند اکنون شبهه از رواج شامه فضل رفیع لبنان در قلم آید
که در غزلی یی گوید

۱۰ یار گل رخ ز در در آمد مست * دسته از گل شگفته بدست
چهره بی خنده همچو گل خندان * چشم بی باده همچو نرگس مست
گرد عارض ز خط بنفشه ستان * زلف را داده چون بنفشه شکست
همچو سوسن ربان خود بکشاد * بجدبشی دلر چو غنچه بیست
گرچه ننشست همچو سرو از پای * ایستاده بیباغ دل بنشست
۱۵ گفتم ای دل چه گویش دل گفت * از ظرفش هرچه گوئی هست

و این غزل که از خیال وصال یار با جمال حکایت میکند اوراست
ای روی تو چون گل بهاری * بر خیز و بیاری چه داری
روزبست خوش و تو دلبر خوش * جای خوش و وقت شاد خواری
در مذهب عاقلان چنین جای * شرطست که عیش خوش گذاری
۲ ی باز خود از دولب شکر بار * تابی نخوری شکر نباری
در لطف چو یاسمین تابی * بر حسن چو ارغوان سواری
رخساره ز می چو لاله گردان * ای آنکه هزار لاله زاری
از روی تو بر شکوفه جورست * وز زلف تو بر بنفشه خواری
۲۴ با چنگ بساخت نای نالان * یارب چه خوش است سازواری

چون خط معشوق نیست نازه و خشبوی * از غم آنست سوگوار بنفشه
 گرچه شود در خط از چه گردد غمگین * چون خط او نیست مشکبار بنفشه
 کوژ و توانست و هم ز شرم خط یار * سر ببر افکنده شرمسار بنفشه
 طبع زبان از قفا کشید برونش * تا نبرد نام خط یار بنفشه
 حاسد گوید بر آمد از گل او خار * آه نداند هی ز خار بنفشه
 هست ز بهر شکار جان و دل خلق * بر گل رنگین شده سوار بنفشه
 دولت ما بین که گرد باغ رخ دوست * هم دل و جان می کند شکار بنفشه
 نی که چو بیمار دید عشق دل ما * رفت بر لعل آن نگار بنفشه
 ز آنک بدرمان بود بنفشه و شکر * خواست که گردد شکر نثار بنفشه
 ۱۰ آری هر که که با شکر نبود یار * ناید بیمار را بکار بنفشه
 ای پسر خوش ترا که گنت که ناگاه * بلعجبی کن ز گل بر آر بنفشه
 از من دل سوخته شنو بنصیحت * گرد من بیش ازین مکار بنفشه
 تا ز تحسّر مرا نباید گفتن * آه که بر گل نهاد یار بنفشه
 آه که بر لاله خیره آمد سنبل * آه که گل را نهاد خار بنفشه
 ۱۵ ما دل خود خوش هی کنیم و گر نی * گل را کردست در حصار بنفشه
 شاه زیبا حین گلست حرمت گل دار * کس نکند بر گل اختیار بنفشه
 نازه و تر تا بجشر باشد چون ورد * زین غزل نغز آبدار بنفشه
 زین غزل مرزبان چو سرو و صنوبر * سر بفلک برد از افتخار بنفشه
 چون نرود بر فلک سرش چو بدوبست * با لقب و نام شهریار بنفشه
 ۲۰ شاه جهان ارسلان که کرد ز خلش * بوی خوش خویش مستعار بنفشه
 پشت حسودش بنفشه خواندم و تا حشر * برد فرو سر ز ننگ و عار بنفشه
 دایم چون نیکخواه و حاسد ملکش * سرو بود فربه و نزار بنفشه
 در چین ملک او که روضه خلدست * باشد پاینده چون چنار بنفشه
 نیست عجب گرز حرص دیدن بزمش * چشم چو نرگس کند هزار بنفشه
 ۲۵ شاه نگردد بسال و ماه چو او خصم * سرو نگردد بروزگار بنفشه

(۱۵۳) الاجل رفیع الدین المرزبان الفارسی،

رفیع فارسی که فارس میدان بلاغت و اختر آسمان سعادت بود شعرا و در علو از عرش در گذشته و لطایف سین او بساط نظم عصری و رودگی در نوشته و این قصیده مصداق این دعوی و برهان این معنی است

قصیده

گل در رخ ی چنان بختیدید * کش مغز در استخوان بختیدید
ساقب رخ چون عقیق بکشد * ناگه بهمه دهان بختیدید
شد باغ ز خنداش چنان خوش * کاندن تن لاله جان بختیدید
ی نیز ز شادی ارچه پهرست * در روی گل جوان بختیدید
از خند این دو یار همد * جان تازه شد و جهان بختیدید
با لاله عقیق همسری جست * یاقوت میان کان بختیدید
ای دوست بیا که چون رخ تو * گل بر مه آسمان بختیدید
چون چشم من ابر زار بگریست * چون روی تو بوستان بختیدید
رعد آمد و بر کشید نعره * بیهوده و برق از آن بختیدید
چندان بگریست ابر بر صبح * کر گریه اش ارغوان بختیدید
آخر خورشید از ابر چون جام * در دست خدایگان بختیدید
سلطان ملك ارسلان که تیغش * بر جوشن دشمنان بختیدید
بر حاسد او زمانه بگریست * کان خنجر جان ستان بختیدید
در معرکه چون گرفت نیزه * بدخواه ملك سنان بختیدید

قصیده

۲۰ هوراست

از گل و سوسن نمود یار بنفشه * دایره شد گرد لاله زار بنفشه
روی دلافرز یار تازه بهارست * نیست عجب خاصه در بهار بنفشه
عارض معشوق و خط او بچه ماند * لاله گرفتست در کنار بنفشه
تا خط او دید گرد لاله دمیک * پشت دوتا کرده بنه وار بنفشه

خطبه و سکه فضایلش بنام او ختم شد و جز این مثنویات از وی شعر
کم روایت کرده‌اند در نيسابور از بزرگی شنیدم که از وی نقل کرد شعر
هزار بار بچان آمدست کار مرا * نگشت عشق تو الا یکی هزار مرا
ز خام کاری کاری چنان مکن با من * که هیچ کار تو نآید هیچ کار مرا
در آن زمان که نداری سر جفا بردار * دودست و گوی خدایا برین مدار مرا
چوبی کنار و میانست عشق تو لا بُد * میان دل [کشد] از دیده در کنار مرا
در آب چشم و گل خاک ره فرو شمام * بیک عنایت ازین آب و گل بدار مرا
هم اوراست

جو بچو محنت من زان رخ گندم گونست
که همه شب رخ پرکام از آن پر خونست
دانه گندم او سنبل تر دارد و باز
کمترین خوشه او سنبله گردونست
من نه خوردم بر ازو صبرم ازو گندم خورد
کز بهشت در او جسم رهی بیرونست
من چو گندم شمام از غم او دل بدو نیم
ای غم آور آنکی جو که نظامی چونست
از ترازوی دو زلفش چو جوی مشک خرم
گندی می خواهم افزون که سخن موزونست
در مرثیه پسر گوید

۲۰ ای شده هم سر خوبان بهشت * آینه‌ان عارض و آنگه بر خشت
بر رخ عمر بسر بردن خوش * دوزخی نا شده رفتی به بهشت
خط نیاورده بتو عمر هنوز * این قضا بر سرت آخر که نوشت
چه عجب گر شودی جان و جهان * خاک از دیده من خون آغشت
سبزه زاری خطت اندر خاکست * آب کی باز توان داد بکشت
۲۴

بنسب آمد جنتی این رباعی بگفت

رباعی

سعد ای شد نحس اصل بد روزی تو * بر بسته فلک میان بکین توزی تو
نو نقش کثری و ناگه از آمدنت * شد جمله زا و هاء ما روزی تو

(۱۵۰) اصیل الدین بن النجیب السمرقندی،

از لطیف طبعان سمرقندست و ایات او در غایت لطف و طراوتست و
آچه او گفته است محض لطف طبع است در حق سعد نجاری گوید رباعی
نجار بچاکری توئی در خور مغ * شعر تو خطاست جمله چون دفتر مغ
چشمیت بکلاه مغ هی ماند راست * زیراك سپید است و کثر و در سر مغ
در حق پسر کاک پزی گوید

۱۰ روی تو بروشنی سبق برد از مه * وز نور تو در نوکی توان کرد نگه
با منبر تو چرخ یکی پست حنیر * با کاک تو جرم مه یکی قرص سیه
و او از احداث است بیش ازین از لطایف ایات او استماع نیفتاده است
برین قدر ختم افتاد،

فصل سیوم در ذکر شعرای عراق و مضافات آن،

(۱۵۱) المحکم الکامل نظامی الکعبه،

۱۵

نظامی گنج که گنج فضایل را بدست بیان بر پاشید و خزانه لطایف را بر
فرق جهانیان نثار کرد ابکار لطایفی که وراء استار مخزن اسرار و متواری
اند اگر رخ بنمایند دهاء عشاق بر بایند و تنگ چشمان معانی که در
ترکستان نظم مجنون و لیلی اند اگر پرده از رخ بر اندازند عقول عقلاء
۲۰ روزگارا شکار کنند چون در شیرین سخنی بر سریر فضل خسرو بود قصه
خسرو و شیرین چنان نظم کرد که روان عنصری تلج کام شد و چون
۲۲ مالک مالک بلاغت بود قصه سکندر چون آینه در چشم سامعان نمود

فکند از لعل او در گلشن روح * نسیم عنبر سارا زمرّد
 خطش بر عارض سمین نماید * مرکب در ید بیضا زمرّد
 نسیم خط او چون بخت دستور * فشانند از خالک بر صحرا زمرّد
 علاء الملک آن فرخنده دستور

که بر گنج ممالک هست گنجور

و وقتی اورا بقصید امتحان کردند ردیف پیاله این قصید بر بدیهه بگفت

قصید

چو آرد سوی لب دلبر پیاله * کند لعلش پر از شکر پیاله
 دو چشم در پیاله لعل او دید * ز لعلش فتنه شد دل بر پیاله
 اگر خندد بوقت نوش گردد * صدف کردار پر گوهر پیاله
 چو دید از مطلع رخسار چشم * صفاء عارض او بر پیاله
 یقین شد که بینند اهل تبخیم * خیالات پری را در پیاله
 چو آذرگون نماید بر کف دست * ز روی آن بت آزر پیاله
 نو گوئی از صراحی کردستانی * بجای آب پر آذر پیاله
 زهی از عکس رخسارت گرفته * فروغ لاله احمر پیاله
 اگر نوشم ز هجرت باده گردد * ز اشکر ارغوان منظر پیاله
 دلم دارد ز عشقت فخر چونانک * ز عشق منخر کشور پیاله
 علاء الملک دستوری که دستش * نماید همچو جرم خور پیاله
 فلک قدری که زبید بزم اورا * قدح نه چرخ و هفت اختر پیاله
 خضر علی که گردد بر کف او * پر از مطلوب اسکندر پیاله
 صبا خلقی و آهو نرگسان را * کند در بزم توساغر پیاله
 بهشتست از وجودت بزم و پیدا * درو چون چشمه کوثر پیاله
 میان در خدمتت بستست دایم * بسان جرم دو پیکر پیاله
 عدو در دست قهرت همچنانست * که اندر دست بازیگر پیاله

و سعد نجار که ذکر او تقریر افتادست احوال است و کثر چشم وقتی

(۱۴۹) الحکیم جتنی بیا،

از لطیف طبعان نخب است طبیعت او غیرت چاه کش و جمال قریحمت
او [در] لطایف معانی ماه کش در خدمت علاء الملک شرف الدین امیرک
اختصاص یافته بود و چند قصیده در مدح او برداشته این ترجیع بند
در مدح او گفته است،

چو بارد یارم از گلنار گوهر * شود گل خار و ماند خوار گوهر
سزد کر دیده تنگ شکرش را * خرد مردم بصد خروار گوهر
ببارد پیش چشم من که دریا * نماید چون لب دلداری گوهر
بالماس مژه اندر شب و روز * بسی ستم ز هجر یار گوهر
کم غلطان ز موج اشک هر دم * ز بحر دیده بر رخسار گوهر
مگر چشم سر کلک وزیرست * که یی بارد صدف کردار گوهر
علاء الملک دستوری که کلکش

کشد آفاق را در حد ملکش

چو دلدارم کند گوهر فشان لعل * فشانم بر زر از جزع آن زمان لعل
که سودای لیش در کله افکند * که مغز او نشد در استخوان لعل
لیش لعلست و مهر از خانه نور * نگارد مهر مهر خود دران لعل
باشکم نسبتی دارد همانا * نماید آب وار از بهر آن لعل
ز عشق آن لب جان پرور اوست * که خون میگرید اندر جرم کان لعل
ز اشک چشم من در دست دستور * ز خاتم میدهد گوئی نشان لعل
علاء الملک دستوری که بختش

نهد بر گوشه افلاک تختش

چو گشت از لعل او پیدا زمرد * نهان شد در دل خارا زمرد
دولعل سرخ رواز اشک باشد * حجاب لولو لالا زمرد
دل با رنج عشق او چنانست * که نور چشم افعی با زمرد

قدم من بگفت

قطعه

شعرا ستوده حالی بود * که از آن بود در دلم حسدی

چون شهابی رسید باز از مرو * شعرا رسید چشم بدی

و گفت وقتی شعر حکیم درّی را نعدی میکردم شمس خاله این دو بیت
بگفت،^۵ قطعه

فرزانه شهاب الدین دستور الافاضل * رأی تو بجز پیش رو غیب نیامد
چندان نکت نغز که در گفته درّیست * این طرفه که در چشم تو جز عیب نیامد
و این قطعه در حقّ وزیر هراة گشتست هجو مجد الدولة
قطعه

خدایگان وزیران شهاب دولت و دین * که گاه جود کشت آب بحر و کان ببرد
گاهی ز عدل تو ممکن نمی شود که ستم * بکهرباء رخ از راه کهکشان ببرد
گر آستانه خود بر فلک برد ایام * گمان میر که سر از خط آسمان ببرد
ز تاج خرقان شاید نبیره ماندست * که هر کجا برود غم بی کران ببرد
مقامی که بتزویر هر لباساتی * ز نقش شش جهت کعبتین نشان ببرد
نیابت تو ورا در سرست سالی شد * زهی دماغ تبه خود کس این گمان ببرد
۱۰ مقلّم ارشود ای صدر نایب تو بدان * که تا بهیزم دیگ تو رایگان ببرد
تو نیک نای و میدانم از عقیدت او * که آب روی تو از بهر نای نان ببرد
دراز دستی او چون ترا شود معلوم * خیال شبّهت گفتارم از میان ببرد
دریغ نبود آخر که اینچنین صیدی * ز دام تو بجهد رایگان و جان ببرد
هموارست رباعی

۲۱ ایام چو ما بسته امید تو باد * عید همه کس روی چو خورشید تو باد
ابروی سپهر و سیه گون یعنی ماه * طغرای مثال عمر جاوید تو باد
در هجو ملک سنجر گوید وقتی که او را بآموی فرستادند

سنجر که بمنصب از تنگ و پوی رسید * آخر چو زبان بکام بد گوی رسید
۲۴ يك موی ازو تا باجل بیش نبود * المنة لله که بآموه رسید

شاهان گفت از جود سخای دگرست * در سایه چترت آفتابی دگرست
در خاک نهد هر نفسی دشمن را * تیغ تو که هر زمان بر آبی دگرست
هوراست رباعی

گفتم که بد انداز جگر سوختم * امروز نظر گماشت بر سوختم
پرسید که بر آتش عشقم چونی * گفتم که باقبال تو در سوختم
و این غزل هم از وی نقل کرده اند
ای حسن با جمال تو بازار یافته * اندیشه از وصال تو آزار یافته
تو آفتاب حسنی و عکس جمال تو * چون مشتری هزار خریدار یافته
تعویذ من تمام نکردی که در سماع * در گردن تو دست چو طومار یافته
۱۰ جان مرا رخ تو چو [پروانه سوخته] * عشق مرا غم تو چو طیار یافته
هر کس که چشم شوخ تو دید بهر نظر * در دل نشان غمزه خون خوار یافته
باد صبا ز زلف تو در هر سپید دم * با خود هزار کلبه عطار یافته
هر کس که با غم تو نکوشید در جهان * از غم ز کار ماند و غم کار یافته
تفصیل عاشقان ترا بر شمرده عقل * اندک شمار کرده و بسیار یافته
۱۵ از نقطه دهان تو امید را دلم * در گرد نقطه تو چو پرکار یافته
مرغ طبیعتم بگه وصف لعل تو * آب حیات در سر منقار یافته
بودم گمان و گشت بقیتم که در جهان * جویند هست و نیست کسی بار یافته
ذکر گمان ابروی تو هر که کرد زود * زه در دهان خویش چو سوفار یافته

(۱۴۸) شهابی غزال خجندی،

۲۰ شهابی که شهاب ثاقب فلک هنر بود اگرچه میزان چشم او چشمه وار
احول بود و در دو کفه چشم او تفاوتی اما زبانه زبان او نقود طبیعت
راست چنان سنجیدی که در آن ذره طعن نگیجیدی و یکی از لطافت طبع
او آن بود که مطایباتی که در حق او گفته بودند یاد داشتی و حکایت
۲۴ کرد از او شنیدم که وقتی از مرو بخارا رفتم برهان اسلام این دو بیت در

چون بدیدم چه گفتش گفتم * مرحبا مرحبا در آی در آی
و بدوستی عیادت نامه نویسد

قطعه

شك نیست که شمس دین و دولت * در مرثیه جلال باشد
چون چرخ بر آستان مخدوم * با حرمت با کمال باشد
با دیده مردی و رادے * دل جوی تر از خیال باشد
در روضه صحبت و سلامت * سر سبزتر از نهال باشد
ذانش که جمال سال و ماهست * در عصمت ماه و سال باشد
و آن رخ که هرگز مبادا * بر شاه ره زوال باشد
جانست و بقول اهل حکمت * رنجورئ جان محال باشد
۱۰ و قصیده گفته است در حق بزرگی این سه بیت از آن قصیده است بیش
بر خاطر نبوده

ای خط دلفریب که بر مه دمیده * زنجیر بی دلان ملامت رسیده
با ارغوان تازه جمال بنفشه * بر پرنیان ساده خیالی کشیده
خط نوایتیست ز خوبی و حسن را * بسیار خوانده و برو بر دمیده
۱۰ در مدح سلطان خوارزم شاه گوید

.... امل رای صواب تو فتاد * دریای اجل تیغ چو آب تو فتاد
تا آب حیات را سر خلق نماند * زحمت همه بر خاک جناب تو فتاد

هم در مدح او میگوید

تیغ تو که عالم بفرغان آید ازو * آییست که دشمن بزبان آید ازو
۲۰ هر ذره که از خاک درت برگیری * بوی سر شاهان جهان آید ازو
و در شهر سته سبع و تسعین و خمس مائه اورا در بخارا در مدرسه سفینه
دیده آمد و ازوی این رباعی استماع افتاد

رباعی
سایل که زده رجز دل خسته نیافت * هرگز در ولاء ترا بسته نیافت
ایام نریخت خون خصم تو چو گل * تا از سر تیغ تو چو گل دسته نیافت

رباعی

كلکش اگرچه شب صفت و روز پیکرست * يك روز نیست کو صف پیکار نشکند
 یا رب چه لشکر است در ایام کلك او * کز صد هزار لشکر جزار نشکند
 مرغیست طرفه مرغی کو شیر چرخ را * گر بشکند بمخلب و منقار نشکند
 ای معجز زمین که عطارد بر آسمان * بی کلك تو دفاتر اشعار نشکند
 يك شاعر نو نشکند اوراق شعر نو * کز تو هزار صرّه دینار نشکند
 يك بامداد نیست که در بزم توجّهان * بر سفره عطاء تو ناهار نشکند
 زواری کف تو ندارد در انتظار * ز آن رو که تا یکی دل زواری نشکند
 چندین مبالغت مکن اندر حیا وجود * تا ابر و بحر را ز کفت کار نشکند
 گر قلعه بقاء ترا تا هزار سال * دوران چرخ دایره کردار نشکند
 ۱۰ صد شعر گر بگویم ناید یکی چنانک * هرگز نگار طره بهنجار نشکند
 چندانکه جرم چشمه خورشید نشکند * چندانکه سقف گنبد دوار نشکند
 بادا ثناگر تو زمانه چنانک هیچ * تا روز حشر خامه گفتار نشکند

(۱۴۷) السید الاجل اشرفی السمرقندی،

اشرفی که در بدبیه گوئی و لطیفه پردازی مثل ندارد لطافت سخنش نسیم
 ۱۵ سحر را دبور ادبار خواند و ظرافت شعر او سحر ساحران را بی طراوت
 ماند اگرچه گران گوشست اما سبک روح است آهسته شنود اما صدای
 صیت فضل او بجمله اسماع رسیده است این غزل از لطایف طبع اوست
 غزل

سوخت جانم بچشم فتنه نمای * کافریدش برای فتنه خدای
 ۲۰ روی او آفتاب مشکین خط * خط او مشک آفتاب آرای
 با دل خویش هر زمان گویم * کان بت عیب جوی عشوه نمای
 گر رضای مرا بجوید آه * ور وفای ترا ندارد وای
 دوش می خوردی بیاد رخس * باده چون وصال جان افزای
 ۲۴ که در آمد بنزد من ناگاه * غرقه در خوی ز رنج سر تا پای

(۱۴۶) عجیبی خجندی،

از اعاجیب ایام و نوادر روزگار بود عنصری آن طبع زاینده را بنده و انوری با نور طبع او سایه بر خود نا افکنده روان معزّی از غیرت نکلم آن خجندی دل پر خون و سخن او در خنّت اگرچه باد بود اما بغایت موزون، جواب مولانا شرف الدین حسام گفته است و نشکند ردیف آن گردانند

قصیده
 يك آرزوی من ز گل یار نشکند * تا در جگر مرا غم او خار نشکند
 رویش نهاد بر دل من بار غم و لیک * پشت دل من از پی آن بار نشکند
 هر بار عهد کرد بوصل و شکست باز * لیکن اُمید هست که این بار نشکند
 ۱۰ بر من چو حلقهء زره کی شود جهان * گر حلقهء زلف زره وار نشکند
 گه جز ببند زلف دل خلق نگسلد * گه جز بخیل خال شب تار نشکند
 کس نشکند مکابره بکنار زان دو زلف * کش آرزوی نافه تاتار نشکند
 هر روز چشم من ز چه معنیست پر خمار * گر نیم شب هی در خمار نشکند
 گلزار اگر مقابل رخسار او شود * هرگز بود که گونه دینار نشکند
 ۱۵ گل کیست پیش عارض آن ماه آسمان * کورا ز شرم رنگ ز رخسار نشکند
 ای آفتاب حسن بگردون نظر مکن * تا مه ز شرم حقه انوار نشکند
 با طره شکسته ببازار بر میآ * تا روی نیکوان را بازار نشکند
 مشکن طلسم دوستی و دشمنی مجوی * تا بار دیگر این دل افکار نشکند
 با من ببند عهد و بیاموز از آسمان * کو هیچ عهد سیّد احرار نشکند
 ۲۰ بحر هنر موفق دین آنک طبع او * گاه سخا ز ابر گهر بار نشکند
 مستوفی ممالك خسرو که رای او * از رایت ستاره سیار نشکند
 والا محمد بن ابی بکر کو بقهر * جز ناواک زمانه غدار نشکند
 گیتی ز ظلم نشکند از هم بدست عقل * تا گردن سپهر ستمکار نشکند
 ۲۴ با او جهان حسد نکند و اندرین قدر * کی بانگ کوس حیدر کرار نشکند

بصانعی که نساویر کاینات حدوث
 ز کلك صنع بيلك قطره آب می بندد
 چو نعل مهرا و آتش شفق انداخت
 سپهر را بخط حکم خواب می بندد
 کمال عزّت او از جلال استغنا
 کسوف وحشت بر آفتاب می بندد
 که دست فرقت تو ای فلان دولت و دین
 مرا بهر مژده دُرّ ناب می بندد
 و این رباعی او گفته است

۱۰ بر کس ز وفا چو ی رقم نتوان زد * زین پس بره مهر قدم نتوان زد
 جز ز آینه روی همدی نتوان دید * زان نیز چه فایده چو دم نتوان زد
 وقتی در خدمت تاج الدین صدر الشریعت بودم خریده آوردند چون
 بنناول آن شغل افتاد ناگاه کارد خطا شد و انگشت تاج الشریعت را بهرید
 و در حال او بر بدیهه این دو بیت گفت
 رباعی

۱۵ ای با قَدَرَت بلندئ کیوان پست * شد آرزوی تو جود تو مست
 گردون بهزار حیلہ نا کم بخشی * يك شاخ ز بحر پنج شاخ بر بست
 و در مدح سلطان سمرقند گفت
 رباعی

ای بندۀ درگاه رفیعت که و مه * عدل تو ز بند چرخ بکشاده گره
 در معرکه بهرام چو تیغ تو بدید * چون تیر دهان باز یماند از پی زه
 و این لغز در صفت انگشتین گفته است
 قطعه

چیست جرمی خفته قد مانند جانان دلفریب
 چپ دهندش سروران هر که آید شان بکار
 دست گیر مرد و زن باشد ز نیکو سیرتی
 زین قبل شد در زمانه سرخ روی و نامدار

این قطعه بر بدیہہ بگفت،

قطعه

شہ زادگان عالم ہر مرثیہ کہ بود
کردند از زبان شکر بار خود ادا
در شعر سعد نحس چو رای صواب شان
بگرفت صد خطا و خبر شد از آن مرا
گفتم بہر کجا کہ بینم بگویمش
کای کون فراخ کوسہ بی ننگ بی حیا
شعر تو منشی است سراغ بصر برش

شعرت تواردیست سراسر ہمہ خطا

۱۰ و وقتی سعد الدین کافی را چشم بدرد آمد و یک چشم را بجهت آن بسنہ

بود، فہمی بر بدیہہ این رباعی بگفت

درد آمد و در دیک کافی تن زد * چشمش بپڑید و زخم چون آہن زد
یا رب بگمار تا کہ جلاد اجل * چشم دگرش بیند و گردن زد
و وقتی صاحب اجل را گوش درد میکرد، این رباعی در آن معنی بگفت

رباعی

۱۰

طوق شہ سیارہ بفوش تو رسید * وز بخت دواج ہم بدوش تو رسید

در من چو نظر نکرد چشم کرم * درد دل من بنک بگوش تو رسید

(۱۴۵) سعد الدین مسعود دولتیار،

۲۰ جوانی در ہر ہنر تمام بہتی عالی و خلقی خوش از موالی خاندان آل
برہان بود اگرچہ او در اسلام متولد شد بود فامّا پدر او در ملت آتش
پرستی بود کہ آفریدگار تعالی او را سعادت ہدایت کرامت کرد و پسر
لطیف مقبول ارزانی داشت و جملہ اکابر بخارا بمحاورہ او مؤانست
جستندی و او را اشعار لطیف و خوبست و وقتی نزدیک این داعی قطعه

قطعه

۲۴ فرستاد

(۱۴۴) المحکیم محمد الدین فہمی البخاری،

امی بود اگرچه کتاب ندانستی اما کس انگشت بر حرف او نتوانست نهاد
در هنر و رنج تحصیلی نداشت فاما رایت شعر از اوج شعری در گذاشت
جمله معانی او بکر بود و جمله الفاظ او منقح ذات او اعجوبه بود از
اعاجیب روزگار و نادره از نوادر ایام و شهرت او برین يك دو بیت
بود که در غزلی گفت

هرگه رخ رنگین تو از کوی بر آید

فریاد دل خسته ز هر سوی بر آید

گویست ز بخدان تو ای دلبر و هرگاه

چوگان دو زلف تو بدان گوی بر آید

۱۰

اندر کو مغرب فتد این گوی زر اندود

فریاد ز زهاد یکی گوی بر آید

دادی تو مرا وعده بدان عارض چون سیم

ترسم که بدان وعده تو موی بر آید

ز آن موی تو صد فتنه بمن روی نهادست

چون دزد که از جانب آموی بر آید

۵

و وقتی بتزیدك داعی قطعه فرستاد در تهنیت قدم رمضان که این

دو بیت در آنجا بود میگوید

تافت مه چون بیکدر نور ز چرخ نیلی

چونک خورشید ازو دور بر آید بدو میل

۲۰

بیکدر نیل بود بر رخ پر نور و لیک

بیکدر نور پدید آمد بر روی چو نیل

و میان او و سعد الدین کافی مشاعر است و مہاجات، وقتی سعد

الدین کافی در وفات شمس الدین ابن مرثیہ پرداخت در آن نخطیہ کردند

او در مضار بیان نازیان باد پای لطایف فضلارا باز پس می انداخت،
وقتی سعد الدین مسعود دولتیار مرثیه گفت صدر سعیدرا که صاحب
صاحب قران وارث اعمار جمله صدور بود جماعتی از ظرفا اورا حرکت
دادند و گفتند این شعر سراجی است، شمشى گفت

مسعود نحس پیکر مَغ زاده شعر گفت

روزی که صد هزار دل از درد بود داغ
گفتا که شع شع منست این که بر فروخت
روشن شدم که شعر سراجی است چون چراغ

و اگرچه هزل است و فحش اما در هجو سراج الدین عارفك معروف گوید

عارفك خوردی پلیته تا سراجت شد لقب

تا بیدم دوغ ریزم هر شبی چون روغنت
گیر خواهم گفت زن را از بر من دور کن
تا نه شیند گرد این دُشنام بر پیرامنت
گرچه گویم من نگویم ی بگویم گیر خر
تا کجا تا خایه در چه در کُس و کون زنت

۱۰

۱۵

و در وقتی که صدور بخارا بعد از عهد دولت صدر سعید عبد العزیز
نغمه الله بر حمته باردوی رفتند و بخدمت خطایبان مایلت می نمود و
بتمویه ملک سنجر جمله بهراء یکدیگر اموال خطیر در خطری نهاد رفتند
و مثالها آوردست و با نیزه و نکسه بجاصل کرد و البته آن فرمانها بنفاد
نرسید و جمله وام دار و مفلس شد و دیهبا بی آب و اسباب خراب شد
شمسى این رباعی گفت

رباعی

ای از خط حکم رفته پرهای شما * بر راه خطا بود سفرهای شما

گفتند که کار کثر بر راست شود * گر راست شود دریغ زرهای شما

۲۴

۲۸۴ باب یازدهم، شعراء آل سلجوق بعد از عهد معزی و سجری (ما وراء النهر)

دیوانه مرا دو زلف بر بند تو کرد * بیگانه مرا از خویش پیوند تو کرد
قصه چه کنم دراز کونه اینست * مارا بسمرقند سمرقند تو کرد
هموراست رباعی

ای روی دل دل شد جز سوی توئی * تن را دل و جان بجای یک موی توئی
بیمچاره دل خون شده را وقت سرشک * از دیده گذر باشد و از روی توئی
هموراست رباعی

از مشک بگلبرگ تو بر زنجیره است * در پیش رخ تو شمع گردون خیره است
تو چون قلبی و من چو کاغذ که چنین * از رفتن تو جهان بمن بر تیره است
و یکی را از معارف هجو کند میگوید
با من چو رضی دین خط آموخت نخست ۱۰

بس زود در آمدم و شد آخر سست
بسیار گرفتیم من و او تعلیم
من عین نگون کردم و او کاف درست

در مدح سلطان سمرقند گوید
۱۰ شاهاکرم و جود ترا پیشه رسید * سهم از تو بشیر شرزه در بیشه رسید
تیر تو چه نیز پای پُران پیکست * کاندردل خصم تو چو اندیشه رسید
هم در مدح سلطان گوید
رباعی

ای شاه جوان بخت جوان بختی * شایسته تاجی و سزای تختی
از بر می کوش چرخ شد بند تو * چون دید عدو ز بیم چرخست سختی
هموراست ۲۰
رباعی

آن دلبر قصاب ز من باد بجل * هر چند که برگرفت و کردم بسمل
زلفش چو قناره شد سراسر معلاق * آونگ بجای گوشت از وی همه دل

(۱۴۲) الحکیم شمس الاعرج البخاری،

۲۴ حکیم شمس که از لطیف طبعان بخارا بود اگرچه لنگ بود اما جواد قریح

و این رباعی از نتایج طبع اوست
 چون حرف اگر با سخنی آوزم * در هر معنی لطیفه انگیزم
 و رجز بثناء تو زبان تر گردد * همچون سخن از سر زبان بر خیزم
 و هموراست در درد پای صاحب
 ۵. گر درد کند پای فلک پیامت * سرّیست در آن عرضه کنم بر رأیت
 چون از سر دشمنت بجان آید درد * آید بتظلم و فتد در پایت
 هموراست
 گجشك درت را نظر شاهین است * چرخ تو كله دار فلک نمکین است
 بر چرخ فلک ز بهر پای پازن * خورشید مگر جلاجل زرین است
 ۱۰. و اگرچه لطایف اشعار او بسیارست فاما چون مدّتی که داعی از ما وراء
 النهر غربت کردست آنچه بر خاطر بود فراموش شدست و آنچه مسودات
 بود ضایع گشته برین قدر اقتدار افتاد،

(۱۴۲) سعد الدین اسعد النجاری السمرقندی،

درودگری که روان عنصری بروی درودگست چون رود لطایف را بر
 ۱۰ ساز بیان بندد از ذوق آن عطارد دو رود از چشم روان کند اگرچه
 در میدان بیان سوارست و نظم او در ساعد لطافت سوار فاما اکثر نظم
 او رباعیات است و در آن شیوه شهرتی دارد و در آن فنّ مهارتی و آن
 طریق عالیتست و از وی شعر و قطعه کم روایت کرده اند رباعی چند گفته
 است کم گفته می گوید
 رباعی

۲۰. ای زلف تو رنگ برده و بوی از مشک
 چو گان شه و بُرده بسی گوی از مشک
 يك موی که از فرق تو افتد بزمین
 فرقی نکند کسی يك موی از مشک

گر تو قمر شوے سفر تو بروز نست
 ورتو رسن شوی گذر تو بچنبرست
 پرهیزکن ز صحبت نا اهل هان و هان
 ار چند روی نازه و با زر چو عبهرست
 دانی چرا خروشد ابریشم رباب
 از بهر آنکه دایم هم کاسه خروست
 زنهار سعد کافی در خلق دل میند
 دل در خدای بند که خلایق اکبرست

و این رباعی همو گفته است رباعی

۱۰ نیک و بد خلق را قضائی میدان * خلفان زمانه را ربائی میدان
 امروز هر آنکه پارسائی ورزد * آنرا سبیش ز پارسائی میدان

هموراست رباعی

گر زر داری ناز تو سلطان بکشد * بیداد تو جانان تو از جان بکشد
 آنکس که چو کارد با تو در بند ز رست * گر تیغ ز نیش از بن دندان بکشد

۱۵ شمس الدین محمد بن المؤید المحدثی المعروف بجاله (۱۴۱)

که هاله یعنی خرمن ماه گدای ضمیر اوست و عطارد چون سنبله خوشه چین
 کِشْت زار لطایف او در کمال لطف طبع و جمال فضل و حسن معاشرت
 و لطف منادمت عدم المثل وقتی مر صاحب اجل را هجوی گفته قطعه

دوش دیدم صاحب پر دخل خرج انگیز را
 آتشی بر سر چو شمع و نافته دل چون سراج ۲۰

گفتم ای دستور گردون مرتبت در ملک شاه
 آبداری همچو بخت و سرفرازی همچو ناج
 این تفکر چیست گفتا زشت باشد ای جوان
 معجزی در عهد ما با ملک و آنگه بی خراج ۲۴

آتش بجان خوش نفسان در چه لایق است
 و اینک دهان کاغذ حس پر ز شکرست
 حرص آنچنان شدست بگرد جهان روان
 مردم برای شربت آبی سکندرست
 دیدی بدان شبان که گرفتگی همیشه شیر
 آری شبان ز شیر گرفتن توانگرست
 در کوزه‌ها شیر فزودی همیشه آب
 بفروختی بخلق که شیر مطهرست
 پیوسته شیر خود را با آب میفروخت
 پنداشت کارها هم سال برابرست
 بنگر بدان شبان چه رسید از بلای حرص
 اینک بگویمت که دلت نیک غفورست
 سلی در آمد و رمه خواجه را ببرد
 فریاد کرد خواجه که چه شور و چه شرست
 آواز داد هاتش از گوشه و گفت
 کین خالک توده خانه پاداش و کیفرست
 آن فطرهای آب که بر شیر می زدی
 شد جمع و سیل گشت و چنین فتنه گسترست
 ای مرد خسته دل توئی اکنون چو آن شبان
 دانی که چیست آن رمه این زر و زیورست
 خشک از زکات باز گرفتگی و در دریغ
 بردند جمله مژگان تو برست
 در کار حق خیانت و تزویر خوب نیست
 انگار روز عمر تو خود روز محشرست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

چون مشرق است خانه و نان تو آفتاب
 سایل چو صبح بر در تو پهرن درست
 طاوس را بدیدم ی کند پر خویش
 گفتم مکن که پر تو با زیب و با فرست
 بگریست زار زار و مرا گفت ای حکیم
 آگه نه که دشمن جان من این پرست
 ای خواجه پر و بال تو میدان که زر نست
 زیرا که شخص پاك تو طاوس دیگرست
 گر زر نباشدت چه ستاند کسی ز تو
 معلوم شد که دشمن جان تو این زرست
 یا رب چه افتاد که بر بام روزگار
 خلق از مطوق بمنال کبوترست
 بلبل که شاه بود سراسیمه فح است
 دهد که پیک بود سزاوار افسرست
 درویش ژند جامه ندیدست و خوان نان
 گوئی که خوان خواجه مگر آب کوثرست
 آتش که آن ز خانه همسایه خوانتان
 در ژنده کنند که حالی میسرست
 یک ژند جامه بند و بدست خوانتان
 یا رب زهی حدیث شگرفی که منکرست
 من با یکی حکیم بعدی درون بدم
 گفتم چرا که حال تو بس بی مقررست
 بگریست آن حکیم و مرا گفت ای جوان
 بر حسب آن شکال جوابی مخبرست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بیدار شو دلا که جهان پر مزورست
 بر نخل روزگار نه برگست و نی برست
 افلاك عاقل افکن و دیوانه برگش است
 ایام آشنا گش و بیگانه پرورست
 زن کیست مرکبی که نگ او ز شهونست
 زر چیست فتنه که رگ او ز آذرست
 دام بلاست آنکه نوی گوئیش دل است
 دیگ هواست آنکه نوی خوانیش سرست
 بی آب همچو دلو تهی گشت کار دین
 مانند دلو هر نفسی زان فروز ترست
 با ستر باش ز آنکه درین دور روز و شب
 مرفق گند پر جهان را دو معجزست
 سیم حرام اگرچه سپیدست همچو شیر
 چندین مخور تو نیز که نی شیر مادرست
 ای آنکه طبع همت تو در سخا گداست
 و ای آنکه گوش عبرت تو در وفا کرست
 بشنویکی حدیث که مانند آب بحر
 تلخست این حدیث ولی پر ز گوهرست
 بنگر یکی ببرد مک چشم خویشتن
 کاندر میان پارگی پیه مظهرست
 پیرایه چو ساخت بزرگان دهد سبک
 از روی رحم ز آنکه مژه نیک لاغرست
 از تو بخوانت اندر پیمانه کنی
 ندهی بدان غریب نحیفی که بر درست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

(۱۴۰) الاجل سعد الدین شرف المحکما کافی البخاری،

سعد کافی که با فضلی وافر و وافی بود خطه فضایل بکان او معبور و بنیان
هزار او محکم و بساتین فضایل او متنزه افاضل و ریاض لطایف او همه
گلزار ظرایف گل الفاظ او بی زحمت خار خشبوی دهنه وی جان پرور
اشعار او در جام کلام بی درد سر خمار ایضا و شایگان مست کننده در
بخارا از متعلقان و شاقبائی طغرل بود و و شاق بائی در جوار حال مولف
کتاب مجد الدین عدنان صدر العلما سید المحکما می بود اتفاق افتاد که
مجلس بزی ترتیب کردند و جشنی عظیم ساخت و مغنیان چابک دست
خوش داستان نشانند، سعد الدین کافی را گفت قطعه بگوی تا ملک الاطبا
۱۰ مجد الدین عدنان حاضر شود این چند بیت که برهان فضل او درین
ابیات باهرست و کمال قوت او درین ظاهری نویسد
بیت

زهی حدیقه اشجار فضل مجد الدین
که روی بخت تو در شرع لاله گون گشتست
پیش همت تو بر کان کروهه چرخ
محیط ماه چو گل مهره زبون گشتست
قر ز رخ دق و آفتاب ز استسقا
بهت تو صحیح البدن کنون گشتست
بکن ز یارت غب دوستان مخلص را
چو صحت هنرت نیک تر فزون گشتست
۱۵
۲۰ میان مجلس ما چنگ ناله مند شدست

دلیل اوست که می در پیاله خون گشتست
سزد که رنجه کنی اصبع مبارک خویش
به نبض چنگ یکی بنگری که چون گشتست

گشت خاصیتِ خاكِ درِ ميمونِ تو آنك
هر سري گامد بكيبار بر او سر خاست
دارد اين دعوى برهانها ز آن جمله يكي
باري اينست كه نظم خوش من چاكر خاست
عسكري گشت مرا طبع شكر زاي چنانك
طوطئ ناطقه را ز آن طبع شكر خاست
خنجري گشت لسان كشتن من ز انسانست
كآب روي هنر از گوهر آن خنجر خاست
منت ايزدرا اگر نظم خوشم شد مشهور
شهرت شعر من از بندگي اين در خاست
بر سرم نام بزرگ تو نيشته زينست
وز زيانم سخن [صيتِ تو] خاست ار بر خاست
تو شدي سنجر وقت و زكي از بهر ترا
چون معزّي سخن آراي و ثناگستر خاست
ناكه ابيات معزّي و حديث سنجر
خواهد از دفتر اشعار همه كشور خاست
در جهانگيري چون سنجر سر دفتر باش
كه [مرا] همچو معزّي ز تو سر دفتر خاست
عرض جوهر طبعت الم سال مباد
ناكه گويند حكيمان عرض از جوهر خاست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

رباعي

و هوراست اين رباعي

در طاعت اگر مفصّرَم اي قادر * نويمد نيم ز رحمت من قاصر
ايراکه گناه ارجه بس بسيارست * از رحمت تو بيش نباشد آخر

۲۴

نوحها از گلوی نای و ز روی دف زاد
 نالها از وتر چنگ و رگ میزهر خاست
 می لعل آمد در حلق بلورین گفتی
 در صمیم شکم قبه آب آذر خاست
 لحن خوش روح چنان داد که در وقت [سماع]
 قوت سامعه گوئی که ز سیستبر خاست
 خاوری گشت در آن لحظه دم خرم شاه
 کافتاب طرب از مطلع آن خاور خاست
 اخضری گشت در آن حال کف فیاض
 که سحاب کرم از جنبش آن اخضر خاست
 طبع او در نفسی هدم دامنهای کرد
 هرچه در عمر دراز از دل کانهها زر خاست
 ای خداوندی کاندر گه انصاف و مصاف
 از تو عدل عمر و پر دلی حیدر خاست
 زنده شد مردی حاتم و مردی رستم
 چون بزم اندر نشستی و بزم اندر خاست
 و آن بزرگان جهان را ز پی کسب شرف
 شغف خدمت آن بارگه انور خاست
 پای اندر ره این حضرت عالی آورد
 هر سزی کر پی آراستن افسر خاست
 تا نه بس دیر جهان بر در تو گرد آرد
 هرچه از گردش صرنای فلک سر سر خاست
 راست چون دولت عالی تو روز افزون شد
 هرچه در دولت تو شاه بلند اختر خاست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

نیک زیبا و خوش و خرم و موزون آمد
 ز آنک در عهد خداوند ملک سنجر خاست
 خسرو شرق معز الدین و الدنیا آن
 کز کف و خنجر دنیا ده و دین پرور خاست
 کان احسان و علو شاه حسین ابن علی
 که ستوده چو حسین و چو علی صفدر خاست
 ملکی کز گهر عالی جمشید آمد
 سنجری کز نسب طاهر اسکندر خاست
 گشت در عقد زمان واسطه هر دو گهر
 گرچه از کان جهان ز آن دو گهر بهتر خاست
 فخر هر دو سلف خویش شد امروز بدهر
 کز صدف لؤلؤ شهوار و ز نی شکر خاست
 نکند فخر و نکر دست بملک و بنسب
 گرچه در اصل ملک زاده بجز و بر خاست
 هست چون گوهر عقلش شرف ذاتی از آن
 که هم از اول چون عقل نکو گوهر خاست
 مخبر و منظر او شاهد فخر و فر اوست
 که از آن مخبر و منظر همه فخر و فر خاست
 عین لطف آمد آن مخبر ربّانی از آن
 که همه رأفت ربّانی از آن مخبر خاست
 اندر آن وقت که در عرصه بزم از پی عیش
 دار و گیر طبق نقل و ی و ساغر خاست
 وز پی نوش ی و خوشی طبع از هر سوی
 نعره باده و نعمت و هنیّاگر خاست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

در مدح شاه لولو شهوار نام کرد
 هر دژ کرو بر آمد و در رسیان نشست
 آن بلبست بنده که تا بال باز کرد
 از آشیان خویش برین آستان نشست
 چندین چو حلقه بر در نسیان چه کار ماند
 اکنون که گل بشاهی در بوستان نشست
 جاوید مان که هم بگواهی عدل تو
 بر لوح عمر تو رقم جاودان نشست

۵

قصیده

این قصیده از نتایج طبع اوست،

گرد کافور نگارم خطی از عنبر خاست
 گرچه بس نادره افتاد و عجب دل بر خاست
 روی او بود ز بس خوبی دریاء جمال
 نیست چندان عجمار ساحلش از عنبر خاست
 فی که خورشید بدان عارض و آثار خطش
 ذرهائی است که در پیش ضیاء خور خاست
 زلف بر داشت خطش گشت پدید از بیناب
 ذره بنماید در نور چو سایه بر خاست
 نور رویش مگر از زلف بنجم عکسی یافت
 یا از آن عکس در آن حسن اثری دیگر خاست
 ناگهان گرد لب لعل و رخ شیرینش
 آن خط سبز خوش قوس قزح پیکر خاست
 تا مگر سوی دهان بر سر زلفش آن خط
 هست دودی که از آن مشک وزان مجهر خاست
 عقل حیران شد در وصف وی و چنان گفت
 اندر آن سبزه که پیرامن آن کوثر خاست

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

در هر نشست و خاست که دیدت زمانه گفت
 شد زنده باز حاتم و نوشیروان نشست
 در مدح بحر طبع تو هر کس که لب کشاد
 مانده صدف دُرّش در دهان نشست
 روزی که گرد فتنه ز روی زمین بخاست
 وز خون ستونه در شکم آسمان نشست
 خنجر چو آب سوه نشیب جگر شتافت
 زوپین چو مغز در گذر استخوان نشست
 انکشت چشم روشن جان کشت در کنار
 هر تیر کز برای کین در کمان نشست
 مار کند حلقه زده چون ز کف بجست
 در گردن سران چو قضا ناگهان نشست
 مرغ مُسَمّن آمد در باب زن زده
 شخص گزاره گشته چو اندر سنان نشست
 هر کس که بر بساط دعا رفت داد جان
 تا تیغ تو بضربه کین در میان نشست
 بر خاست الامان ز چپ و راست چون گفت
 در قبضه پلارک فتنه نشان نشست
 شد خُرد حقّه مهره گردنش کعبتین
 وز نقد عمر کیسه تهی بر کران نشست
 شاهها بین مدح نو آواره زکی
 بر ابلق زمانه کشاده عنان نشست
 غواص عقل هر که کر بهر دُرّ نظر
 در بحر طبع او ز پی امتحان نشست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ناگه دمید خط غدارش آلف مثال
 نون خط لیش چو بلب بر عیان نشست
 یعنی که این ز غایت خوبی کنایتست
 بر درج حسن او الف و نون از آن نشست
 شد بی قرین در آن مگرش بر مثال حسن
 توفیق فرخ شه صاحب قران نشست
 خسرو معز دنیا و دین آنک ملک و دین
 زد در پناه امن و ضمان امان نشست
 آن شاه کی نژاد ملک سنجر آنک او
 بر حق بچار بالش ملک کیان نشست
 در مسند جلالت هر کش بدید گفت
 بر تخت پادشاهی بخت جوان نشست
 آید برون ز پرده عروس جهان تمام
 اکنون که نام شاهی او بر جهان نشست
 بس زود هفت کشور يك ملک کشته دان
 در ملک چون چین شه کشور ستان نشست
 شد بر کران درشت پسندی روزگار
 کاندرا میان کار شه خرده دان نشست
 گم گشت نام فتنه و کم شد نشان ظلم
 کین شاه نیک نام مبارک نشان نشست
 در يك قبا سکندر و جمشید را بین
 در صف بارگه چو کمر بر میان نشست
 ای خسروی که هیچ زمانی فلك ندید
 مثل تو خسروی که بآخر زمان نشست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

زین چرخ دراز مدّت کونه رای * راهیست دراز پیش و من کونه پای
بی هیچ دراز و کونه ای ملک آرای * من کونه را دراز گوشتی فرمای

(۱۳۹) لطیف الدین زکی مراغه،

لطیف جهان و افضل گیهان اصل او از مراغه بود اما مولد و منشاء
او در کاشغر اتفاق افتاد از آن سبب ترکان تنگ چشم معانی که از خدر
فکر او برون آمدند بجمال دلبر و کمال جان فزائی بودند و اگرچه لطایف
اشعار او از حدّ و عدّ متجاوزست و همه مقبول فاما برهان فضل و دلیل
هنر و حجت لطف طبع او این قصیده تمام است که

- تا گرد ماه عارضش از خط نشان نشست
گوئی که گردد غالبه بر ارغوان نشست ۱۰
یا بر کران چشمه خور سایه او فتاد
یا در میان شغلّه آتش دخان نشست
یا حلقه حلقه رنگش بر طرف آینه
ز آن طره ذره ذره وش عنبر فشان نشست
یا بر بقین صادق عقل مصیب رای ۱۵
از وهر تیره غایلهاء گمان نشست
با خط سبز لعل لبش بین که گوئیا
بر نیم برگ موز یکی ناردان نشست
بر گرد نقل دان دهانش نگاه کن
تا مغز پسته از شکرش بر چه سان نشست ۲۰
گوئی چو طوطی آن خط زیبای فستقیش
از بهر شکر آمد و بر نقل دان نشست
طوطیست آن خط و دهانش ترجمان بلی
طوطی برای نطق بر ترجمان نشست ۲۵

گر بتبت برد ای شیر نسب لطف تو باد
 خالك تبت بزند لاف ز ناف آهو
 گر شود دشمن جاهت همه دان چون انجیر
 کندش کین تو از پوست برون چون آکو
 صبحرا گر مدد از رای تو بودی هر روز
 نشدے زلف عشا پرده رخسار غدو
 ای که در حلقه زنجیر نفاذ امرت
 حلقه در گوش سزد ترك فلك چون هندو
 لایق و درخور نست آنکه بگفت آن استاد
 پسر حیدر حیدر دل حیدر بازو
 کار اقبال تو از کار بد اندیش جداست
 نبود کار خدای چو فسون جادو
 سر فرازایم از جنس کسانی که ز جهل
 شکر شکر ندانند بذوق از [پینو]
 از کریمان اگر نیست وجوه شبه
 خاطر هست محیطی که بود پر لؤلؤ
 تا بعالم کرمت معطی خوردست و بزرگ
 تا بدی رشته هر بد بخصال نیکو
 باد ایام شریف ز نکو نیکو تر
 باد پیوسته ز هر بد بتر احوال عدو

قطعه

و هم اوراست در نزاهت نفس خود گفت
 دلیل نسبت من همتیست بی همتا * چنین دلالت جز هدیه خدائی نیست
 درین زمانه ز ابتاء جنس من هستند * که کارشان بجز احیاء بی حیائی نیست
 طریق شعر اگر چند ره بکدیه برد * بنفس خویش مراسیرت گدائی نیست

رباعی

۲۵ و از دوستی دراز گوئی خواهد برین رباعی

قصیده

و این قصیده در حقّ سیّد اجلّ نظام الدین گوید

ای زده ناولک مزگان ز کمان ابرو

بر دلی کو سپر صبر فکند از هر سو

چون سحر نرگس پُر سحر تو شد تیر انداز

صبح سوداء تو در تیغ زدن کرد غلو

همه شب تا سحر از غمزه سحر انگیزت

چشم اختر شرم کرده بخون باری خو

در هوای تو چو من ذره صفت بسیارند

آفتابی چو رخت بر فلک خوبی کو

دلبری از سر زلفین تو رونقها یافت

همچو از خدمت مخدوم جهان عز و علو

ملک السّاده نظام الدین شاه عزّت

مَلِكْ مَلِكْ نسب خسرو صاحب گیسو

حسن اقبال حسین ابن حسین آنکه بدهر

آزرا تیغ ایادیش ببرید گلو

ای بتو هفت زمین را اثر هشت بهشت

چار ارکان بدو صد قرن ندیدند چو نو

نیست با مسند تو منصب کیوان همبر

هست با طالع تو سعد فلک هم زانو

چشم توفیق تو چون غمزه اکرام زند

حرص را نیز نبینند گره در ابرو

زحل از روی فلک در شکم خاک افتد

گر برو عزمر قوی تو بسایند پهلو

طرّه دیدن امثال تو چون شانه کنی

جز در آینه نیینی بهمه حال کنو

آرند، خواست که بر جنیت سوار شود اسپ پای او بگرفت و افکار
کرد بر بدیهه این قطعه بگفت:

سُرورِ دلِ سَرورِ شمس دولت * قوی دست بادی تو در پادشائی
توئی آنکه از سرفرازان و شاهان * به پای ظفر تارک چرخ سائی
من آنکه معروف گشتست طبعم * بدخل نکوئی بمکرم ستائی
توئی آنک نیغ نرا داد دایم * جهان بر عروس ظفر کدخدائی
قبولِ جناب تو می جست بنده * که تا یابد از رد گردون رهایی
بشرف تمکین رسانید بختم * پذیرفت مدم بجاهت روائی
نماید هی مدح من نزد کرگس * چو طاؤس در خانه روستائی
۱۰ بر آن بادپائی که همدست چرخست * که گردد دوکون از نگ او هوئی
تو گفستی سوارت کم بر چین اسپ * که در خدمت ما پیاده نشائی
چو بر خاستم تا نشینم برو گفست * تو باری چه شایسته پشت مائی
بدان کوفتم پایت از دست نکبت * که تا جز بسر پیش خدمت نیائی
و در حق قاضی اسفراینی مدحی گفست و چون حق او شناخت این قطعه
۱۰ فرستاد،

زهی چو آتش [و] پنبه شد نشانه دیدار
ترا نیش نه و انگشت نه مگر که فروغ
دروغ گوید هرکو ترا ثنا گوید
منت بگفتم و شناختم دریغ دروغ

۲۰ و او را گفتند شعر روان نی گوئی، گفت

تفکر از پی معنی هی چنان باید
که از مسامّ دل و دیده جوی خون راند
شباب نیک نیاید درنگ به در نظم
هر آنچه زود بگویند دیر کی ماند

حسام نو اجل کردار در صف جان ربا گشته
 اجل سر گشته و حیران ہی گشتی بہرامن
 چنان از کشور دشمن زراعت مندرس کردی
 کہ کس در وی نی بیند بجز در گردِ مہ خرمن
 بنامیزد تو میدانی نمودن چشم عالم را
 بجنش نعمت قارون بکوشش قوتِ قارن
 خداوندا بزرگان اند پیش تخت تو حاضر
 نشانہ بودہ در ہر فضل و فتنہ گشتہ در ہر فن
 فلک با کلکشان عاجز قضا با حکمشان قاصر
 روان بر نخلشان عاشق خرد با لفظشان الکن
 ندانم تا کجا رفتم ہمدانم کنون بارے
 چو کم عقلاں در افگندم بمیدان کُترے توسن
 مثال بندہ و صدر تو در اثناء آن خدمت
 ہان بیوہ است و باز شاہ و باز انداختن ارزن
 الا نا بہر شام و صبح سازد چرخ مشاطہ
 گہی مر ماہ را بارہ گہی خورشید را کرزن
 بشمشیر از طریق عمر راہ دشمنان بر بند
 بانصاف از زمین ملک بیج دشمنان بر کن

(۱۳۸) الاجلّ المحترم بہاء الدین الکریمی السمرقندی،

۲۰ از امثال سمرقند بود و لطایف الفاظ او ہمہ شکر و قند بود، اگرچہ مرکز
 دائرۂ فضل بود اما دائرہ وار بر مرکز خراسان احاطت یافت و چون
 آفتاب در مملکت نیم روز کالی حاصل کرد، در آن وقت کہ در ندوار و
 تطواف بامید الطاف اشراف بسجستان آمد ملک شمس الدین رحمہ اللہ
 ۲۴ در حقّ او الطاف بسیار فرمود و جنیت خاصہ فرستادہ تا اورا بحضرت

بماند گر رسد نهیت سپهر از قوت دوران
 در آید گر بود امرت جهان در چشمه سوزن
 اگر خدمت کند گیتی بختش دامنش بر کن
 و گر گردن کشد گردون بکوشش گردنش بشکن
 شود مهر تو در هر دل چو حکم چرخ بر هر کس
 رسد جود تو در هر در چو نور مه بهر روزن
 چنان از کشور دشمن زراعت مندرس کردی
 که در وی کس نی بیند بجز در گرد مه خرمن
 در آن روزی که از هیبت ز بیم ناخن و خنجر
 فرو شد دم بازدرها بر آمد جان اهرین
 ظفر جنبان شک در آب چون سیاب در آتش
 جهان سوزان شک پنهان چو آتش در دل آهن
 هی جوشید خون از حلقه تنگ زره بیرون
 بر آن گونه که آب از نار پالائی پیلان
 سنان و رمح خون خواران چو فقر و فاقه سینه خور
 سر شمشیر عیاران چو آب باده مرد افکن
 زبان تشنگان در کام همچون نعل بر آتش
 بزیر خود مغز سر شک چون سرمه در هاون
 چو اندر رزم دل بستی بدان گوپال کوه آسا
 چو اندر کینه پوستی بدان شمشیر شیر اوزن
 بچست از کاسه سر کعبهتین دیده گردان
 بسان نرد شد میدان و مهره مهره گردن
 هلال عید را مانست چرخ پیلان اندازت
 که بکشادند ازو روزه وحوش از کشته دشمن

۵

۱۰

۵

۲۰

۲۴

اگر طره بيفشانی و گر رخساره بنمائی
 زهی درد شب تیره خهی شرم مه روشن
 ز عکس لب مئی دادی بما کر جرعه جامش
 میان چشم مردمها چو مستانند در گلشن
 فراقست راست با عرم مزاج شیر با شکر
 وصالست راست با جانم خلاف آب با روغن
 زبانت می نیاساید ز تلخ عاشقان گفتن
 چو از مدح سر سادات يك ساعت زبان من
 ستوده ناصر دین خسرو سادات شرق و غرب
 که دستش جود را کان است و طبعش فخر را مسکن
 خداوندی که دستش کرد رنج دوستان راحت
 عدو بندی که تیغش کرد سور دشمنان شیون
 بیدانش کمین بنده مه از بهرام خنجر کش
 در ایوانش کمین مطرب به از ناهید بریط زن
 سنانش را کمر بنده بنهت نیزه خطی
 کفش را گوش سوراخی بر غبت گوهر معدن
 چو تیغ از صحبت دستش ظفر یابد بر زم اندر
 سترون گردد ار هیبت همه شهباء آستن
 چنان عاجز شد از عدلش جهان کاندلر همه صحرا
 نه خفتان است با لاله نه ژوپین است با سوسن
 و رای دشمنان تو کسی این نمی خسپد
 همین ماهست با مغفر همین ماهیست با جوشن
 ایا عادل جهاننداری که اندر عرصه گیتی
 فرو ماندند ظلم و فتنه با مردیت همچون زن

هر کجا نوربست در عالم اسیر ظلمت است
 هر کجا سوریست در گیتی قرین شیون است
 بفکند دیهم ملک ارچند والا پادشاست
 بر نهی سر دود مرگ ار چند عالی روزن است
 آنکه سبلی می نهی بر گوش مردم چشم وار
 تا بدست مرگ چون در مانک سبلی کن است
 از شبنون اجل شام شبی امین نخت
 قلعه را گرباره از خارهاست و در از آهن است
 هر کرا شست اجل افتاد در گرداب عمر
 خسته گردد گر چو ماهی روز و شب با جوشن است
 تیرگی این صفه روشن تر شود لیکن هنوز
 چشم عبرت بین مارا سرمه اندر هاون است
 گرد آن چون چنبر غریل برگشتن خطاست
 کاسمان چشمه چشمه رزق را پرویزن است
 بر سر کوئی فناعت حجره خواهم گرفت
 جان برشوت میدم حالی و باقی بر من است
 کافرم گر رنج خود بر یک مسلمان افکند
 نیم نانی میخورم تا نیم جانی در تن است
 و این قصیده از اُمّهات فضایل اوست

قصیده

بناگوش تو ای ترک سمن سیمای سیمین تن
 سمن را خاک زد در چشم و گل را چاک پیراهن
 زخندان تو چون گوئیست و چون چوگان مرا قامت
 گریبان تو پُر ماهست و پُر پروین مرا دامن
 بنازد چون بنازی تو لطافت را طرب در دل
 بخندد چون بخندی تو ملاحتر را روان در تن

ز آن گریبان هرکه سر بر کرد روزی یا شی
 آسمان بر پای او بوسه زنان چون دامن است
 آنکه اندر کشت سبز آسمان از فضل او
 هم عطارد خوشه دار و هم قمر با خرمن است
 گنبد گردان پیش امر او همچون رهیست
 رستم دستان بدست قهر او همچون زن است
 از من و تو کهنه تر بنده است حکمش را سپهر
 و انگش بنگر که طوق ماه نو بر گردن است
 در گذر زین عالم گندم نمای جو فروش
 کز جناء او دل احرار ارزن ارزن است
 خوش هوا صحنی است لیکن شیر شرز در قفاست
 با نوا گنجیست لیکن ازدها در مکن است
 زخم احداث زمان بی مرهم آسایش است
 بیت احزان جهان بی مونس پیرامن است
 در ریاضت کوش کاندر عصه های راه دین
 سبز خنگ چرخ با تیری چو کره توسن است
 تن زنی در سایه چون خورشید باشد در اسد
 زیر شیر شزره ای مسکین چه جای مسکن است
 مرد دینی درد دین را باش و کامر دل بمان
 ز آنکه دین و کامرانی همچو آب و روغن است
 حله جنت کسی دوزد که امروزش ز سوز
 تن چو تار رسبان و دل چو چشم سوزن است
 خواب خرگوش اجل کفتار وارت بسته کرد
 الحذر کین بیشه را هر روبهی شیر افکن است

اقبالش ار بخواهد چون آتش آب را
از سطح خاك تيره بسف سما برد
دست چو صبحدم سوی پروانه امید
در شامگاه حرص چراغ وفا برد
دلها اگر بخامه چون زعفران ربود
جان عدو بخنجر چون کندنا برد

و این قطعه از لطایف طبع اوست

صدر ایام جمال الدین باقی بادی * تا که آراسته داری سخن آریان را
سرور خلق توئی زان ... کره خلی * دست تو دفع کند محنت بینایان را
۱۰ من آن بنده که دانم که تو دانی که مراست * خاطری طیره کند همه دانایان را
عوض گوشت نخام بجز انگشت و لیک * خاك در چشم زخم جمله شکر خایان را
من مسلمانم و آخر چومه روزه رسید * گوشت باید که خورم کوری ترسایان را
و این رباعی هم گفته است در مفاخرت،

از من پدر پدر من آن متحنی * کردست بکوی نیک نامی وطنی
۱۰ ز آن چاك زخم چو صبح هر پهرنی * کورا چو منی بود مرا کو چو منی

(۱۲۷) الاجل الافضل شهاب الدین احمد بن المؤید السمرقندی،

شهاب آسمان معالی و خلاصه ایام و لیالی مه در مسیر مشیر خاطر و قناد
او و مهر بر فلک در مهر ضمیر نقاد او، لطایف اشعار او بحسن صنعت
و لطف عذوبت موسوم است و تقدّم او در صناعت ارباب براعت را
۲۰ معلوم و مطلع دیوان او باین قصیده که حسن بیان و لطف از اثناء
[آن] لایحست آراسته است

قصیده

بر در مخلوق بودن عمر ضایع کردندست
خاك آن در شو که آب بندگان روشن است

پیدا شود مرا که ترا پایه نا کجاست
 گر عقل پاک تو بسر امتحان رسد
 بی تو جهان مباد چنان باد تا ابد
 تا آب رفته باز بروی جهان رسد

قطعه

و این قطعه هوراست

بوئی که از بهار نسیم صبا برد
 گوئی همی ز طره دلنبد ما برد
 طاوس از بنفشه کلاه دگر نهد
 وز سبزه پشت طوطی دیگر قبا برد
 شمشاد طوق فاخته گردد بکوه سار
 خلخال لاله کبک دریا غطا برد
 لشکر کشید ابر بقلب و جناح او
 قوس قزح نگر که چه رنگین لوا برد
 ای پادشاه حسن که در باغ نیکوئی
 باد غم تو افسر هر پادشا برد
 لعلت سعادت در هر پادشا دهد
 جزعت سلامت از دل هر پارسا برد
 ما و هوای تو که درین وقت دست عشق
 دامن گرفته پیش سماع و هول برد
 بلبل کنون بروضه اقبال عشق رفت
 کس رخت عاشقی برآی ریا برد
 چشم بهار رعنا بیند چو ما اگر
 از خاک پائے ناج اجل توتیا برد
 والا حمید دین که ز درگاهش آسمان
 منشور کبریا و مثال رضا برد

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

گفتم عنان دل بکف آرم ولی کنون
 دستی کجا مرا که بدان خوش عنان رسد
 ز آسیب روزگار بیفتد ز دست من
 هر لقمه که از تو مرا با دهان رسد
 بر حسن خویش تکیه مکن رخ ز من متاب
 کآخر بهار حسن ترا هم خزان رسد
 آهسته دار جور و بیندیش ز آنکه من
 دل باز خواهم از تو چو کارم بجان رسد *
 تو آفتاب حسنی و هر شب فغان من
 چون بخت پهلوان ز تو بر آسمان رسد
 مقصود آفرینش عالم جلال دین
 کر جود او بهر طرفی کاروان رسد
 دشمن ز پیش او چو کان باز پس جهد
 هر گه که دست او بخدنگ و کان رسد
 زخم گران رسد ز سنانش بدشمنش
 وز دست او بدوست صلات گران رسد
 از دیر باز خلق جهان منتظر بدند
 تا کاینات را چو تو صاحب قران رسد *
 غواص آفرینش از آن بود در طلب
 تا چون نو در بدامن آخر زمان رسد
 گاهی که یافت تربیت و تقویت ز تو
 چون ثابت است بر کمر کهکشانش رسد *
 در خدمتت گریخته ام ز آنکه بخت من
 گر بر فلک رسد بهمین نردبان رسد *

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

شمس بازی ز من خضاب آموز * تا دگر مُوت کوز گون نشود
ریش در کاسه زن که تا محشر * آن سیاهی ازو برون نشود

شرف بنجدی این دو بیت نیز فرستاد
قطعه

تو گفתי ریش زن در کاسه خویش * سیه گردد کز آتش تاسه دارد
خورم سوگند اگر در خانه خود * برون از کاسه سر کاسه دارد

فصل دوم [از باب یازدهم]، در ذکر شعراء ما وراء النهر،

(۱۳۶) استاد الشعراء مؤید الدین النسفی،

مؤید که بر لشکر هنر مؤید بود و رای او رشك خورشید انور، فلك پر
چشم مانند او ندیدك و فرش اغبر زمین حامل مثل او نا بوده و نگردیدك،
۱۰ سبحان وایل در جنب او باقل و عطارد لطایف اشعار اورا ناقل، دیوان
اشعار او چون کبریت احمر و یاقوت اصفر عزیزست و کم یاب و پهلوان
نامه که بر منوال مثنوی پرداخته است آب جمله شعراء برده است و
این چند قصید از لطایف اشعار اوست،
قصید

از جور چرخ هرچه بجمله جهان رسد
تنها ز جور چشم تو بر من هان رسد
جانم بخاك پای تو دارد طمع و لیک
سیمرغ نیست او که بدین آشیان رسد
چون گیسوی تو نافته دارد دل مرا
بادی کزان دو گیسو عنبر فشان رسد
دل برد و من بدادم و يك شهر غم خوراست
ترسم که بر مبالغه بازم زیان رسد
از مغز من برون نشود لاف عشق تو
درِ توام اگرچه بهر استخوان رسد

۱۵

۲۰

۲۳

(۱۲۵) شرف الدین بختی،

از حدود زائ و نواحی خوف بود اما لطیف شایل و خوب اوصاف
بود، هزل بر جد وی غالب و هجا بر مدح او راجع، در نظم شیوه
کوشکی و روح را تتبع کرده و بر آن نظم و نفع اشعار پرداخته، درین
قطعه یکی از معارف خراسان را هجای کند و میگوید

صاحباً سعد دین نو دولت * نغم بیداد و فتنه ی کارد
اندرین ملک خون گرفت دلش * ز آنکه چربک زدن نی یارد
پست شد زیر بار آفت چرخ * خویشتن سرفراز پندارد
پادشاه جهان جلال الدین * که جهان مثل او دگر نآرد
آنک در رزم نوک نیزه او * کامر افعی چرخ می خارد
ابر دستی که بر وی و عدو * روز و شب خون و درهی بارد
کوه خارا سبک عنان گردد * گر رکاب گران بیفشارد
زهره زهره فلک بدرد * نیزه گر سوے چرخ بگارد
سبل از روی دیده بر گیرد * بغلوله که چشم نازارد
با بلندئ رای او کیوان * سخن ارتفاع کی یارد
آن گران قلیان ناخوش را * از برای چه کاری دارد
چون ازو زر و سیم بستاند * کم این روسپی زن انگارد
ملک او پالت در قلمر گیرد * آنکه اورا بمالک اسپارد

هوراست رباعی

۲۰ میر محمود شاهدیست چنانک * عاشقش زود عیب ناک شود
و گرش دیرتر فتد انزال * مرد در زیر او هلاک شود
زین چین شاهد ای شهاب الدین * دامن کون مرد چاک شود
و سراجی اسفرابی که از افاضل خراسان بود وقتی میر شمس بازی را
۲۱ هجوی کرده بود و بخضاب اورا تعیر کرده میگوید
قطعه

(۱۳۴) الامیر الاجل قوای الخوافی،

امیر قوای که قد هنرازو با قوام و حد فضل بدو با قوام بود اما بقوام
و خوائی فضل در وقت پرواز هواء بیان از امطار سما در ی گذشت
و در نیشابور از وی شنیدم که در هری سعد طیب مرا شربی داد علی
که داشتم زیادت شد این بیت فرد بنزدیک وی فرستاد، بیت

دی سعد طیب شربی داد مرا * در حال بخوردم و بقا داد مرا
و این قطعه که بر صنعت هزل است او گفته است، قطعه

زن بردان درگه قاضی * از شما نیک نیک دانستم
هان و هان تا شما نپندارید * که من از هجو جملتان لنگم
ی چه گوئی کجا فرو گیرم * بار هجوست تنگ بر تنگ
هم نگویم اگرچه هست بوزن * ریش قاضی دو بار هم سنگم

رباعی هوراست

سیه کرد بو سعد ریش سپید * چو بیرید از زندگانی امید
شتر غازرا ماند آن روی او * سیه روی و گدگ میانه سپید

رباعی ۱۵ و این رباعی اوراست

ده گونه شگفت گل درین روزی بیست
صد کله بیاغ [زاد] و یک روز نزیست
بر رخم من و حال خود و کار جهان
دیر آمد و زود رفت و خندید و گریست

رباعی ۲۰ هوراست

آخر بکند فلک شمار من و تو
باز اندازد بجهله کار من و تو
هم پیش من و پیش تو آرد روزی
کردار من و تو کردگار من و تو

بدان خدای که بی حکمت و ارادت او
بدی و نیکی هرگز بانس و جان نرسد
که هیچ دم نزنند در هوای تو دل من
کز آن نسیم وفای توام بجان نرسد
نیازمندی خدمت بغایتی برسید
که وهم خلق دو اسپه بگرد آن نرسد
بدیگران چو خطاب تو می رسد هر وقت
چرا بمن که نیم کم ز دیگری نرسد

(۱۲۲) الحکیم ابو بکر بن محمد البلیغی الواعظی،

۱۰ شاعری بود معروف و بزهد و ورع موصوف اگرچه از اوساط شعرا بود
و لیکن اکثر اشعار او توحیدست و فضایل صحابه و شمایل یاران گزینه
چنانکه این بیتی چند از قصیده نمودار گفتار اوست، می گوید قصیده

نی از زحل بدی و نه نیکی ز مشتری
هست این همه ز داور و نیکست دآوری
هر نیک و بد که هست ز تقدیر و حکم اوست
نزد دور دایرست و نه از چرخ چنبری
اندوه و رنج و راحت و شادی و عز و ذل
رنج و عنا و فاقه و مال و توانگری
بخت جوان و دولت مسعود و روز سعد

بد بختی و بلا و عنا و بد اختری
از فضل و عدل حق شمر از خود مدان تو تا

نام هوای ز نامه اعمال بستر
۲۲ و ذکر اشعار او برین نبط است برین ابیات اقتضار افتاد،

کن جان و دل کباب درین عالم خراب
ز آن جرعه شراب کرو باشد ت فتوح

(۱۴۱) الاجل شرف الحکماء شمسئ دهستانی،

شمس فلک حکمت و قطب آسمان فطنت اگرچه از دهستان بود اما شهرستان
فضایل و شمایل بود و این غزل از نتایج طبع اوست میگوید
غزل
بر دل ز جور عشق تو بنگر چه میرود
بر تن ز روزگار ستمگر چه میرود
با صد هزار خلقی مسلمان نگاه کن
کآخر از آن دو غمزه کافر چه میرود
با تو بجوی وصل نرفت آب هیچ کس
از دیده‌ها هجر تو خون گرچه میرود
در عالم ای تو روز دو عالم بنیکوئی
الا حدیث عشق تو دیگر چه میرود
دل خواستی ز ما چو ز تو بوسه خواستیم
چون دل بداده‌ام سخن در چه میرود

۱۰

۱۵

(۱۴۲) الاجل حمید الدین ناج الشعراء الدهستانی،

حمید که طبعی داشت چون آب و آتش و شعری چون بوستان جنان
خوش از بزرگی شنیدم که ازو نقل کرده میگوید
قطعه
بزرگوارا آنی که بی عنایت تو
ز اهل فضل و هنر کس بنام و نان نرسد
به پیش رأی رفیع تو بر زمین کس را
حدیث رفعت خورشید آسمان نرسد
بزند طبع گهر بار و کف زر بخت
زمانه را سخن بحر و لاف کان نرسد

۲۰

۲۴

خجل از ناف پر ز سنبل اوست * نافه آهؤ خطا و ختن
 ناف او گرچه چشمه طربست * نیک ماند هی بچاه ذفن
 سبز و زردست در بهار و خزان * پیکرش را ازار و پیرامن
 طرفه تر آنکه هر بهار هی * آخشیان کندش آستن
 رنگ اورا گمان بری که مگر * با عقیق است وصل دُر عدن
 یا بر آمیخت گویا بثل * ساقی اندر پیاله ی بلبن
 گشته همخانه سماع و شراب * بوده همشیره گل و سوسن
 جسته اندر دهان او تیری * بر مثال زمردین سوزن
 خنجر شاهرا مگر بد گفت * تیر از آن خورد در میان دهن
 شاه خورشید رای سام حسین * آن بخلق حسین و خلق حسن ۱۰

(۱۳۰) مجد الدین عیوق

مجد الدین عیوق که منبوق مرقد فضل او فرق فرقد و عیوق سپهر و
 زبرجدی پیود و لطافت نظم او از صفاء شراب صبح و غبوق خوشتر
 و حسن شعر و نظام نظم او از وصل یار دلکش تر این غزل از نتایج
 ۱۰ طبع و پست غزل

چون صبح شد پدید بسازای پسر صبح
 کن در پیاله راح که هست آن غذای روح
 کن خواب بر فسوس چو بر خاست بانگ کوس
 بر ناله خروس خوش آید هی صبح
 زنه چنگ بر کنار و بده باده بی شمار
 طرفی بگوئے زار ز گفتار بو الفتوح
 زین دار بت پرست که اندر جهان برست
 جز باده هرچه هست ازو توبه نصوح

دیو از شهاب گشته گریزان بران مثال
 چون خصم منهزم ز سنان خدایگان
 اندر شی چنانکه غضنفر شده دلیل
 و اندر شی چنانکه دلاور شدی جُبان
 من روی سوی راه نهاده بفال سعد
 امید خود بریده ز پیوند خان و مان
 راهی چنانکه آید ازو چشم را خلل
 راهی چنانکه باشد ازو روح را زیان
 رنگش چو نیش کژدم و سنگش چو پشک مار
 زین عقل را عقوبت و زان طبع را فغان
 در آب او سمک نرود جز بسلسله
 بر کوه او ملک نرود جز بندبان
 هر چند ریگ و سنگ و کوه و غار او فرود
 ریخ و بلائے تن ضرر و آفت روان
 زو در دلم نبود خطر ز آنک همچو حرز
 راندر هی ثنای خداوند بر زبان
 خسرو بهاء دولت و دین سام بن حسین
 کاقبال هست بسته بفرمان او میان

و این قصید از اُمّهات قصاید ویست در صفت سبب
 قصید

۲۰ چیست آن قصر بی در و روزن * خیره زو پیکر سُهیلِ بمن
 شکل او همچو هیأت گردون * شخص او همچو کوکب روشن
 هست قصری به پنج صُفّه و لیک * نه دریچه درو گرفته وطن
 روضه حور کرده از تن او * در چنان صنع خالق ذوالمن
 فنّ او شادائی دلست و جز او * کس ندیدست ده دل و یک فن
 دهن و ناف اوست بر سرو پای * زین عجبتر کسی ندید بدن

۲۵

(۱۲۹) عجبی جوزجانی،

عجبی جوزجانی که از اعاجیب ایام و لیالی بود و گوش و گردن فضل
بزبور بیان او حالی لطایف الفاظ او چون سحر بایی دل رُبای و چون
نسیم سحر جان افزای این قصیده از لطایف طبع و بیست
قطعه

چون شمع روز روشن از ایوان آسمان
ناگه در اوفتاد بدریای قیروان

دوش زمین و فرق هوارا ز قیر و مشک
سحر سپهر کوثر ردا کرده طیلسان

آورد پای مهر چو در دامن زمین
بگرفت دست ماه گریبان آسمان

بر طارم فلک چو شه هند شد مکین
در خاک تیره شد ملک رومرا مکان

گردون چو ناج کسری بر معجزات حسن
از دُر و لعل چتر سکندر برو نشان

با همچو شکل صَرَح مُهرَد به پیش چشم
بر روه او فشانده همه گنج شایگان

زهره چو گوی سمین بر چرخ و در برش
دنبال برج عقرب مانند صولجان

بهرام نافت از فلک پیچین همی
چونانکه دیده سرخ کند شرزه ژبان

برجیس چون شامه کافور پر غیر
کیوان چو در بنفشه ستان برگ ارغوان

پروین چو وقت پویه گران تر کنی رکاب
جوزا چو گاه حمله سبکتز کنی عنان

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

وله

دنیا که درو زنده دل را مرگست * نشو گل عیش من زانندک برگست
اصلیست خرد که فرع اورنج دلست * شاخیست هنر که بار او بی برگست

وله

گر نقد کرم دلا درین رسته نماند * خوش باش که هیچ فاقه پیوسته نماند
تا ساکن خانه وجودی هرگز * یک روز در روزی تو بسته نماند

وله

تا کی باشی برای نالی بامید * هر جائی و هر دری چو قُصِ خورشید
با زاده خاطر و نم دیده بساز * کین آب سیاه نست و آن نان سپید

وله

مسکین دل من که روز غم را زادست * با عشوه جانی تو نن در دادست
عیشی دارد با دهنست پیوسته * پیچاره عظیم تنگ عیش افتادست

وله

یک چند ز وصلت دل رنجور آسود * رفت آن همه روزگار گوئی که نبود
۱۰ روی فلک آینه گون باد سیاه * تا از چه مرا روی فراق نو نمود

وله

چون شاهد روح خانه پرداز شود * این فرع باصل خویشتن باز شود
بر ساز وجود چار ابریشم طبع * از زخمه روزگار ناساز شود

وله

۲۰ گل را چو دم باد صبا خار نهاد * از پوست برون آمد و بر خاک افتاد
بلبل چو بدید گفتش ای حور تژاد * بد کردی تو که تکیه کردی بر باد

وله

۲۴ رُمجِ تو شها دست دراز ظفرست * شمشیر تو آینه راز ظفرست
گر خصم تو سیرغ شود هم نبهد * از زاغ کهان تو که باز ظفرست

نیامد که یکی را از بنات کرام در حباله خود آری و از مناکحه بنت الکرم
که اُمّ الخبایث است بمصاهره بنات کرام که اُمّ المکارم باشد رغبت کنی،
این قطعه بیدیه گفت

مرا کسی ز زبان دگر کسی دے گفت
که ای فلان چو جهان جاودان نی باید
گذشت عهد شباب و برو پدید آمد
نشان شیب کنون گر کنی زنی شاید
از آنک از پی ایقاع نوع نسل ترا
مگر ز جنس تو روزے نتیجه زاید
نکاح بر توره صد سفاح بر بندد
صلاح بر تو در صد فلاح بکشاید
از آن سوال جگر خای او برنجیدم
جواب دادم و گفتم که ژاڑی خاید
کسی که کرد بدو عافیت سلام علیک
جز از سلامت فی الوجهه کی بیاساید
ز چند گونه کفایت که در هنر دارم
کفاف خرج من ای خواجه در نی آید
مرا نکو شد و کاریست زین زمان الحق
که بر سرم زنی کیر خوار می باید
نباشد این ز حکمی که من زنی خواهم
بنان و جامه و او را دگر کسی گاید

وقتی یکی را از معارف اسپ بینداخت این دو بیتي بگفت

آن اسپ ترا عظیم شیرین انداخت * انصاف به کر در تحسین انداخت
در ره گذر تو تیز گفتارے بود * اسپت چو بدان رسید سرگین انداخت

در دور زمانہ بخل ازین مطعونان * شد فاش چنانکہ حکمت اندر یونان
گر رستم دستان بخل زندہ شود * یک نان نستاند بسنان زین دونان
در آن وقت کہ در پنجاب کرمان محبوس بود گفتہ است قطعه

اے سنجرِ سخن ز خراسان دولتی
در بیع آب محنت بر غُر چه ی کنی

پیش جماعتی کہ ندیدست بخل شان
سر در سر کلاه بقندز چه ی کنی

انگوریت چو هست مویزی چه میخوری
چون گوشت برہ داری از بُز چه ی کنی

اندر پی نحوست کیوان چه ی دوی
بیزارے از سعادت اُرمز چه ی کنی

ہنگام گوج و موسم رفتن بردسیر
ای نا حفاظ سفلہ بہر مز چه ی کنی

رباعی

حکمت چه بُود بتقویت جان کردن * بر خورده رنج کسب آسان کردن
انصاف بد کہ ناخوشیہا دارد * از بہر دونان خدمت دونان کردن

رباعی

ای گِرَدَہ جو کردہ خرد کردہ تو * پروردہ بخت نیک پروردہ تو
سبزی و کبودی فلک را غیرت * از سرخ و سپیدی سراپردہ تو

(۱۲۸) الاجل بدیع الدین ترکو السنجری،

۲۰

بدیع ترکو کہ ترکان ضمیر اورا بر آن خوب روی و بزرگان طبع او خوب
چہرہ گان کشادہ موبند نقاش چابک دستی کہ بقلم نقوش مغیبات را چہرہ
کشادی و صورت نگارستان را با جان نگاشتی روزگاری بر قانون حکمت
۲۴ میگذاشت وقتی دوستی اورا گفت تا کی در مقام عذوبت قرار ی کنی وقت

گرد سرکوی تو هی کردم ز آنک * خاک رمه چشم گرگ روشن دارد

(۱۲۷) شمس الدین مبارک شاه ابن الاعزّ السنجری،

مبارک شاه که فخر نیم روزست و عقل در مکتب فضل او نو آموز بساط
فضل او در بسیط عالم بیان مبسوط و عالم بلاغت شاه براعت اورا
مضبوط، در سیستان از لفظ او شنیدم که در حقّ نصیر الدین سید الوزرا
گفته است

نصیر الدین که فراش سعادت * خیام احتشامت بر فلک زد
امل را بعد تحصیلات سیری * بعون همت او شد یکی صد
مرا این وعده فرمود از سر لطف * چو شعرم نیک دید و حالت بد
۱۰ که بستانم ترا از شاه شریف * برو چیزی نهم از خاصه خود
کم و بیشم نداد از خاص خود هیچ * بتر کز پادشاهر هیچ نستند
و در آن وقت که شرف الافاضل کرگس خوارزی بانجم سبستان رفته
بود یکی بود از معارف آن حضرت بخل منسوب و بتنگ چشمی مشهور،
کرگس بزخم زبان از وی دراز گویی ستد، سید شمس الدین مبارک شاه
۱۰ این رباعی بنزدیک کرگس فرستاد، رباعی

گیرم زشه اطلس و اکسون ستدی * زرّاز دو هزار سرخ افزون ستدی
ای مرکب نمرود تو از فرعونى * کوجوندهد باسب خر چون ستدی
و در صفت بهرامشاه گوید رباعی

کان با کف زر بخشش تو پہلو نزنند * در پیش تو لاف ناف آهو نزنند
۲۰ چشم تو بخشیدن صد گنج گهر * ابرو نزنند و گره بر ابرو نزنند
در مرثیه ناصر الدین عثمان گوید رباعی

بی تیغ تو فتنه کامرانی دارد * و اسلام ز کفر نا توانی دارد
سربرکش و بنگر که زمرگ توجهان * در پای بلا چه زندگانی دارد
۲۴ در دمّ اهل روزگار گوید رباعی

رباعی

گفتم گهر ار سُنْتَه بود اولیتر * و آن نرگس اگر خُفْتَه بود اولیتر
گفتا ز دو فتنه عالی بر خیزد * گر ز آن دو یکی خُفْتَه بود اولیتر

(۱۲۶) الاجلّ فرید الدین جاسوس الافلاك علی المتجّم السنخری،

۵ فرید الدین سنخری شاعر یست که بر بساط فضیلت شاه بود و بر آسمان
هنر ماه و رخ در نعبیه سپاه، اگرچه در اوایل ایّام جوانی و حادثات سنّ
و عنفوان شباب در کوی جست و جوی لذّت قدمها گزاردہ بود و در
صبح و رواح از مشاهد صبح و ملاح و معانقت صہبا و راح کامہا راند
اما در آن وقت کہ من بخدمت او رسیدم بر سجدّہ عبادت نشسته بود
۱۰ و از سر جملہ بر خاسته و برادر او صدر اجلّ نصیر شعرانی وزیر ممالک
نیمروز بود و او در مسجد پیوسته معتکف بودی و البتہ برادر التفات
نکردی و وقتی بتزدیک داعی آمدی و در اثنای محاورت آنچه گفته بود
تقریر کرد گنت وقتی کہ ملاحہ زحمت ی دادند و لشکرها بدان سمت
نامزد شد بود وقتی بدوستی گذر کردم جماعتی از حریفان را دیدم مخمور
۱۵ شراب شبانہ بر خاسته و سر و روی کراشید و خانہ عظیم بر ایشان نا
مرتب این دو سه بیت بگفتم،
قطعه

بامدادان ی گذشتم یافتم * ملحدے شش هنت در ویرانہ
راستی گفتم چو دیدم آن زمان * هر یکی را راست چون دیوانہ
اینست بس مجهول صاحب دعوتی * و اینست بس ادبار دعوت خانہ

۲۰ و این رباعیات هم ازو استماع افتاده
رباعی

راه دل من آن بت دلخواہ زند * دُزدست عجب نبود اگر راه زند
چاہیست کہ چاہ زخمش میخوانند * زلفش همه ره بر سر آن چاہ زند

رباعی

۲۴ با آنک دل تو طبع آہن دارد * جان در سر زلفین تو مسکن دارد

و هموراست وقتى در پیش معشوقه ی گریست و معشوقه بآستین اشك از
رخسار او پاك ميكرد و این بگفت، رباعى

اشك من اگر ستردى اى عهد شكّن * بس منت نیست ز آستینت بر من
چون كار تو آب روی بردن باشد * بر روی من آب كى توانی دیدن

۱۲۵) الاجل ابو الفضل عثمان بن احمد الهروى

حاجى هریوه از لطیف طبعان خراسان بود و اگرچه بشعر و شاعرى
نسبت نداشت فاما چون اشعار و ابیات او متین و لطیف بود نام او
در سلك شعرا آورده شد، مدتی در نیشابور بودم و بمحاوره او آسودم
و میان او و رفیع مشاعرها بود و رفیع اورا کرگس خواندى و او رفیعرا
۱۰. طبل بسبب آنکه بسیار خوردی و این يك رباعى در حق او گفته است
و اورا هجو کرده
نظم

گر دى طبل تو اى رفیع برست * ازچه میباش همه بسوى خورست
چون دُهل در شكجه بادی از آنك * طبل تو درّه خوار هر پسرست
گر دُهل نیست كردنت چونست * كه ز كاخش مدام كم سپرست
۱۵ و این رباعى ازوست و این معنى ملك اوست و پیش ازو ازكس استماع
نیفتاده است
رباعى

دى گفتمش اى گشته دل از مهر تو خون
برسبب تو چیست نقطه غایبه گون
گفتا ز لطافتى كه در سبب منست
آن دانه بود كه ی نماید ز درون

رباعى

معشوقه كه عمرش چو غم باد دراز * امروز نطفی دگر كرد آغاز
۲۲ بر چشم من افكند دى چشم و برفت * يعنى كه نكوئی كن و در آب انداز

روزی که قباچه سیه ی پوشد * در ظلمت شب صورت جان ی بینم
و هموراست در معنی پسرکله دوزی گفته
دلدار کله دوز من از روی هوس * ی دوخت کلاهی ز نسیم و اطلس
بر هر ترکش هزار زه ی کردم * با آنکه چهار ترکرا یک زه بس
در حق پسر علاقه بندی گفته است
رباعی
ز آن کز لب او کان گهر کیسه نهاد * قلیست هر آن نقد که در کیسه نهاد
بند سر کیسه میخردم او گفت * عاشق دیدی که بند بر کیسه نهاد

(۱۲۴) الاجل محمد الدین محمد پائیزی النسوی،

از شعرای سلطان سکندرست و بکمال لطف و طبع موصوف و در شهر
۱۰ سنه ست مایه اورا در نسا دیدم و شاهنشاه نامه ی ساخته و وقایع سلطان
خوارزم شاه را نظم میکرد، اورا قصاید و مقطعات کترست اما رباعیات
ایهام و ذو الوجوهین بسیارست و همه مطبوع و بیتی چند ایراد کرده آمد
ی گوید
رباعی
باشد که خدای روزگاری بدهد * و این واقعه را سر و کناری بدهد
۱۰ پیراهن کاغذین کم پیش خطت * تا با خط تو مرا قراری بدهد

در پیش تو گر بگرم ای دلدارم * تا ظن نبیری که از تو در آزارم
خط تو که دود آتش نیکوئی است * در چشم من آمد آب از آن ی بارم
رباعی

۲۰ در مجلس تو هر که دی ساغر زد * پا از شرف و قدر بر اوج خور زد
با دست تو بسیار بکوشید شها * دریا چو توان نداشت کف بر سر زد
رباعی

دردا که دی یار در راز نزد * با من نفسی بوصل دمساز نزد
۲۴ هر تیر جفا که داشت بر سینه من * زد تا پر و هیچ یک بمن باز نزد

بمان بر تخت بخت از بهر آن تا رغم اعدارا
هر آن کام و مرادت کت هی باید هی رانی

و سیدرا اشعار آبدار بسیارست اما برین رباعی و غزلی چند اختصار
خواهد افتاد، میگوید
رباعی

دل گر نه تراست غارت جانش کن * عیدست بوصل خویش مهمانش کن
جان پیش تو می کشد دل و میگوید * هر چند که لاغرست قربانش کن
رباعی

ی میرم زار و صورت جان در پیش * بر آتشم و روضه رضوان در پیش
در ظلمت عشق طرفه حالیت مرا * نشنه جگر و چشمه حیوان در پیش
رباعی

هر خاک که بر دامن هر هشیاریست * دارد گهری که قیمتش بسیارست
بل سرمه نور چشم دلسوخته ایست * یا نیل کمان ابروی دلدارست
رباعی

چون خاک درت شد محک دیدۀ من * بشناس حقوق نلک دیدۀ من
۱۰ بنگر که هنوز نقش روی غم تست * در آئینه مردمک دیدۀ من
رباعی

گر دیده رخ تو خواست پر نورش دار
وز گریه چو تر شود ز خود دورش دار
در دل هوس قامت چون سرو تو کرد
اورا سر راستیست معذورش دار
رباعی

جز با غم تو مهر و وفا نتوان کرد * تقصیر غم ترا قضا نتوان کرد
آمیخته ام با تو چو زر در سیاب * نا سوخته ام از تو حذر نتوان کرد
رباعی

۲۴ زین عزیچه غارت جهان ی بینم * او بی خط و فرمانش روان ی بینم

الاغ خدمتت مه شد که برگردون چو آب زر
 خطوط امر خویش از نخته سپین میخوانی
 در آن روزی که از خارستان در گلبن هیجا
 ز روے نرگس چشم مخالف لاله رویانی
 دهد از عکس خون کشتگان سبزه تیغت
 سپهر نیلگون را حُرَّتِ یاقوت رُمّانی
 درون حلقه درعِ عَدُو تا با نشان میرد
 کنی از مهره پپگان نگین لعل پیگانی
 حروف نام خصم از روی لوح خاک بر خیزد
 چو ز آب تیغ آتش زخم باد خصم بنشانی
 فضای محکی گر ز آسمان سوی زمین آید
 اگر خواهی هم از راهش بسوی خصم گردانی
 تو آن شاهی که بهر وزن بذل بیقیاس تو
 محیط نُه فلک را وَهْم نپسندد بمیزانی
 چنان آباد شد گیتی ز بطنِ عدل و انصافت
 که چون بنیاد خُلدِ اِمن شد از آسیب ویرانی
 جهان را زندگی از روی اقبال تو می بینم
 که از روی حقیقت صورت اقبال را جانی
 بنیلی ماند از سپری سر تیغ جهان گیرت
 که بر رخساره دولت از آن نیلیست چوگانی
 همیشه تا سهارا چرخ نگریند بخورشیدی
 که تا برجیس را بر عکس بنشانند بکیوانی
 طراز رایت و عکس دواج دولت بادا
 سعادات فلک با نصرت و تأیید یزدانی

۵

۱۱

۱۵

۲۰

۲۴

سلاطین جهان را خاک پایت افسرِ سر شد
برُئیت ز آنکه فخرِ دوده سلطان نُکش خانی
پیش صیت احسانت گه پیبودن عالم
صبارا پای در سنگ آمدست از تنگ میدانی
بفتح اشارت صد هزاران قلعه بکشائی

۵

ببرهان ولایت صد هزاران شهر بستانی
بگاه موج احسان غایت لب خشکی بگری
بوقت بذل گوهر مایه دل تنگی کافی
ترا زبید که هر روزی برای بندگی تا شب

۱۰

نهد چون سایه بر خاک درت خورشید پیشانی
بعون ایزد ار فرمان دهی کمتر غلای را
بیک ساعت نشاند خان خانان رائی و خانی
و گر خان خطا با تو ز کیش خود برون ناید

صواب آنست کر تیغش کی در رزم قربانی
برای مالش فرعون ظلم و فتنه در گیتی

۱۵

کلیم وقتی و رُحمت برون آمد بشعبانی
عروس فتح روی از پرده تقدیر بنیاید

چو زلف پرچم عالی سر رایت بجنبانی
ز بیم بیج رحمت کازدهای گنج ملک آمد
عدو همچون کشف در سنگ خارا گشت پنهانی

۲۰

زُحل بر بام هفتم طارم اخضر بدرگاهت
بشکل هندوی پیر آمدست از بهر دربانی
سکندر آنچه در استار ظلمت خواست تا یابد

ز کوثر داد خورشیدت بزرربن جام نورانی

۲۴

باد با خنجر پر گوهر رو هینا رنگ
 در صف نعبه باغ بدان ی آید
 مریم غنچه که عیسی گلش در رحم است
 روی بکشاده چو ابکار جنان ی آید
 نا اگر خار کند همچو سنان سر نیز
 بید نگذارد و گوید که خزان ی آید
 سرو آزاده چرا بر سر پایست مگر
 در ره بندگی صدر جهان ی آید
 قدر قدرش که زحل سوده سراز پایه اوست
 برتر از دست رس و هم و گمان ی آید
 ناله رعد چرا ی شنور از لب ابر
 گرنه از غیرت دستش بنغان ی آید
 هم روی کردن با صیت جهان پیمایت
 نه پیا ی هوس باد بزان ی آید
 تا که از واسطه نامیه در فصل بهار
 نو حیاتی بتن شاخ جوان ی آید
 نیست بی عزمش اگر باد سبک ی پوید
 نیست بی حزمش اگر کوه گران ی آید
 در مدح سلطان اسکندر گفته است،

شعر

زهی از روی شمشیرت قوی پشت مسلمانی
 سلیمانی و امرت را مستغفر انسی و جانی
 علاء دین و دنیا کز سلاطین جز تو مرکس را
 ز دیوان ازل صادر نشد منشور سلطانی
 محمد خلقی و همچون محمد راحت خلقی
 محمد نای و همچون محمد اصل احسانی

۲۰

۲۵

محاورت افتاده بود و از لطایف انفاس او اقتباس کرده آمد، این قصیده غرّا در صنت بهار در حقّ یکی از کبار گوید،

از صبا وقت سحر بوی جنان می آید
کین صبا از طرف عالم جان می آید

عاشق روی گل ار نیست صبا بلبل وار

از چه آشفته و شبگیر نهان می آید

نظره کن. بتصاویر سراپرده صنع

ناکه هر يك بچه شکل و بچه سان می آید

پیر ناگشته بنفشه است که بر روی چمن

منحنی پشت ز بار حدثان می آید

سر دامادئ گل دارد بلبل که بلاف

بزر و سیم کف و کیسه چو کان می آید

با سرخوش ز فی عشق چو مستان گه صبح

باسمن ترك کله چاک زنان می آید

لاله چون یوسف آلوده بخون پیراهن

جامه مالیده و آسیب زمان می آید

بجز افسون زبان بند که سوسن خواند

بلبل آن قصه که گوید هذیان می آید

ابر با چشم تر و صاعقه سینه چو شمع

آتش افروخته و آب فشان می آید

لاله پرورده آن شیر نبات انگیزست

که ز پستان سحابش بدهان می آید

دم عیسی است مگر در لب پر خند گل

کر نمیش بدماغ اصل روان می آید

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

وله،

عشق جمال جانان دریا آتشین است
گر آتشی بسوزد زیرا که روی اینست
جائی که شمع رخشان ناگاه بر فروزد
پروانه چون بسوزد آن سوختن یقین است
گر سیر عشق خواهی از کفر و دین گذر کن
کأنجا که عشق آمد چه جای کفر و دین است
عاشق که در ره آید اندر مقام اول
چون سایه بخواری افتاده بر زمین است
چون مدتی بر آید سایه نماند اصلاً
کز دور جایگاهی خورشید در کمین است
هر کس که دُرّ معنی زین بحر باز یابد
در ملک هر دو عالم جاوید نازنین است
تو مرد ره چه دانی زیرا که مرد ره را
اول قدم درین ره بر چرخ هفتمین است
کارے قویست و عالی که از در طریقت
در هر هزار سالی یک مرد راه بین است
عطار اندرین ره چاهی فتاد کأنجا
برنرز جسم و جان است بیرون ز مهر و کین است

(۱۲۳) السید الاجل ابو علی بن الحسین المروزی،

سید بو علی نادره دهر و واسطه عقد ایام بود آب از طبع او لطافت
وام میکرد و آتش از ذکاء خاطر او تیزی می ربود از غیرت شکر سخنانش
نبات مصری بسته عصایر باز می داشت و از نخلت نظم او ثریا در
۲۴ سروی حمل نهان می شد و مدتی در نیشابور با ام اتقا محالست.

آخر بعجز معترف آیند کاه اله
 دانسته شد که هیچ ندانسته‌ام ما
 جائی که آفتاب بتابد ز اوج عز
 سرگشتگی است مصلحت ذره در هوا
 آنجا که بحر نا متناهی است موج زن
 شاید که شب غی نکند قصد آشنا
 و آنجا که کوس رعد بغرد ز طاس چرخ
 زنبور در سیوی نوا چون کند ادا
 چون آب نقش می پذیرد قلم بسوز
 در آب شوی لوح دل از چون وز چرا
 چون نیسب آفتاب حقیقت نشان پذیر
 ای کم ز ذره هست نشان دادنت خطا
 سبحان صانعی که کشاید بهر شی
 از روی لعبتان فلك نیلگون غطا
 از زرر حقّه مهره انجر کند پدید
 ز آن مهرها بجهت ازرق دهد ضیا
 شب را ز اختران همه دندان کند سپهر
 چون زنگی که او فتد از خند بر قفا
 در دست چرخ مصله ماه نو دهد
 تا اختران آئینه گون را دهد جلا
 در پای اسپ شام کشد اطلس شفق
 در جیب ترك صبح نهد غنبر صبا
 گوئی که آفتاب مگر ذره ذره کرد
 بر کهکشان ز ریزه مرجان و کهربا

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

رباعی

بر خامه و نامه من از بس زارى * چشم آب فشان کرد و دل آتش باری
سوز دل من قلم نیارست نبشت * آرے نبود کارِ فی آتش کاری

رباعی

گفتم بدل شکسته چون داری کار * با زلف شکسته خم اندر خم یار
دل گفتم تو فارغی ز ما دست بدار * ما هر دو شکسته را بهم باز گذار
در معنی درزی بجه

دل دوخت قیای عشق آن خوش پسر
بر روی فکنده بخیه روی چو زرم
در تاب غمش ز رشته باریک تر
نا بوی که چو رشته بر دهانش گذرم

(۱۳۳) الاجل فرید الدین افتخار الافاضل ابو حامد ابو بکر

العطار النیشابوری،

فرید عطار که عطر فضل او در اقطار آفاق ناشرست و از مثلك فضل
۱۵ او مربع ربع مسکون فایح از راه نسبت اگرچه از عطارد بچهار کیمست اما
عطارد که تیرست پیش او کمان باشد، سالک جاده حقیقت و ساکن
سمجاده طریقت و روح سخنش روح بخش اهل ذوق و چاشنی کلامش
جان فزای ارباب شوق و ذوق و ابن قصیده توحید که بیان حسن
اعتقاد او در آن ظاهرست از منشآت اوست بیتی چند که بر خاطر بود
۲۰ ایراد کرده آمد

توحید

سبحان خالق که صفاتش ز کبریا
در خاک عجز می فکند عقل انبیا
گر صد هزار قرن همه خلق کاینات
فکرت کنند در صفت عزت خدا

تا بگرد روی ترکان زلف هندووش بود
 همچو اندر گرد روم از زنگ غوغا آمده
 باد اقطاع کینت ترک و هند و روم و زنگ
 این دعا منشور اورا شکل طغرا آمده

(۱۲۱) شهر یاری،

شهر یاری که فضلالی شهر یاری از بیان دلستان او خواستندی و افاضل
 خراسان بر مائذ فضل او خور آسان یافتندی و قصاید و مقطعات
 او مشهور نیست فاما رباعیات او که از لطف طبع نشان دارد در اطراف
 جهان سابرست و بیتی چند که وقتی شنیده آمد است ایراد کرده آمده،

رباعی

۱۰ میگوید

بس مرغ امید را که پر سوخته * بس نافته دل را که جگر سوخته
 پر سوختن رخا ز خورشید تو بود * خورشید رخا تو از چه پر سوخته

رباعی

بس خسته دل و بسته زبانم بی تو * وز بار دل و محنت جانم بی تو
 یا حسرت آنکه در غریبی میرم * یا خجالت آنکه زنده مانم بی تو

۱۵

رباعی

بی وصل تو يك نفس ره خوش دل نیست
 گوئی که ترا برین عناکش دل نیست
 احوال دلم مپرس کان بپساره
 چو بیست درو فتاده آتش دل نیست

۲۰

رباعی

جانا ز رخت نمی گزیرد چشمم * نقش دگری نمی پذیرد چشمم
 این تشنه دیدار تو غرقست در آب * ترسم که در آب نشسته میرد چشمم

۲۲

با بُن دندان ز وصلت کنه هنگام فراق
 گرگ سرنیزه رها کرده مدارا آمده
 من چو مجنون یا چو وامق رفته از دل صبر و هوش
 تو سوی من همچو لیلی یا چو عذرا آمده
 از پی بوسیدن خاک کف پای ترا
 دست از غم شسته من پشت بسرو آمده
 وز برای استماع شعر من بنده تو باز
 پیش تخت پهلوان شاه ولا آمده
 صدر عالم آن ضیاء الدین که اندر مدح او
 این طلوع مطلع مطبوع غرّا آمده
 اے جهان را از سنات نقش آرا آمده
 وز معالی آسانت چرخ اعلی آمده
 کمترین پایه ز بذلت بحر آبسکون شده
 کهنترین پایه ز قدرت حرم اقصی آمده
 خصم دین را بین که بر سر مانده چون کز دم دودست
 ماروش رخ تو چون در صف هیما آمده
 آتش اندر سنگ خارا گشته خاکستر مزاج
 آبگون تیغ تو چون در سنگ خارا آمده
 قوّت اسلام اندر هند تا ابد بفعل
 صورت اقبال تو دین را هیولی آمده
 در برون آوردن هر مشکل کُلی چو عقل
 وهر تو بیرون محسوسات بینا آمده
 در بیان سرّ معقولات جزوے لا جزم
 خاطرت رشک روانِ ابنِ سینا آمده

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ای آنکه خاک را کف پای تو چون بهار
زیب و جمال گنبد دوار میدهد
بلبل بیاد مجلس تو ی خورد بصبح
هر باده که ابر بگلزار میدهد
از بهر گوش و گردن ایام دولت
دریای طبع لؤلؤ شهر میدهد

(۱۲۰) الاجل المحترم مجد الدین افتخار الحکماء ابو السجری الصندلی،

صندلی که در زیر فلک ابنوسین خورشید بر مثل او سایه نگسترده و مادر
دولت در حجره فضل فرزند چون او نپرورده خاطر خطیر او در اختراع
۱۰ لطایف معانی و اقتراح ابتکار ید بیضا و دم مسیحا نموده و آفتاب سائی
که بر سپهر ازرق دعوی انوری میکند از علو مدایج معزی و لطایف
پهلوانی او در حجاب خلعت محتجب گشته دیوان او بستان جان افاضل و
مستنیره ضمیر امثال است و همه سخن او عالی و مصنوع و دلکشای و
مطبوع است و از اول دیوان او تا آخر جمله مختار اما بجهت استلزام
۱۰ کتاب یتقی چند از قصاید او که قلاید بحور فضل است آورده شد، در
مدح پهلوان جهان ضیاء الدین قاضی تولاک میگوید
شعر

ای چو دل رفته ز ما چون جان بر ما آمد
همچو دل زین روی جان را بر تو سودا آمد
ای خرامیده ز پیشم با بنا گوش چو سیم
با خطی در گرد سیم از مشک سارا آمد
من چو جوزا بر میان جان کمر عشق ترا
تو چو زهره گشته راجع سوی جوزا آمد
همچو گل نازک چو ربان خرم از من رفته باز
همچو نرگس شوخ و همچون لاله رعنا آمد

تا بر سر عروس چمن دُر فشان کند
 دریا بابر لؤلؤ شهرار میدهد
 هر گوهر نفیس که در کان نهاده بود
 خورشید باد صبح بگلزار میدهد
 گلبن حکایت از بت کشمیر میکند
 سوسن نشان ز لعبت فرخار میدهد
 گردون لاجوردی از خاک نیل رنگ
 شنگرف میدماند و زنگار میدهد
 قارون شدست باغ پس از نیستی از آنک
 سیم و زرش شگوفه بخروار میدهد
 یاقوت آبدار گرای هی شود
 هر قطره که ابر بگلزار میدهد
 انهار وصف رزمه بزار می کند
 اشجار بوے کلبه عطار میدهد
 چون طوطیست شاخ زمرد سلب که حق
 از لعل آبدارش متعار میدهد
 زرد و نزار نرگس بر پا تی درست
 از رشک لاله گونه بیمار میدهد
 فر مدیح صدر جهان عندلیب را
 بی سعی نفس ناطقه گفتار میدهد
 از بهر خواب فتنه که پیوسته خفته باد
 وی را خدای دولت بیدار میدهد
 هرگر بنفشه بار نیاورده بود گل
 تیغش بنفشه ایست که گل بار میدهد

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

وقتی خوشست و چهره کشایان نو بهار
دارند پر ز نعمت فرخار آستین
آراست همچو لعبت فرخار در چمن
هر شاخ گل که داشت پیر از خار آستین
از مشکبار لاله و کافور گون سمن
شد باغ را چو طبله عطار آستین
از عکس جام باده نو گوئی که برگ گل
بوسیده دست ساقی و خمّار آستین
پر مشک کرد لاله نغان کش قبا
پُر زَر و سیم نرگس عیار آستین
کرد از برائے خدمت بزم عروس وار
گلزار پر ز لؤلؤ شہوار آستین
چون روی همچو ماه ترا دید بامداد
افشانند بر جمال تو گلزار آستین
تا چرخ نیلگون سلب باغ را کند
دامن ز لاجورد و ز زنگار آستین
بادا قباء عمر ترا از بقا تنه
وز عصمت خدای جهاندار آستین
بر جامه حسود تو از فقر و اضطرار
بی بود باد دامن و بی تار آستین

شعر

شاه فلک ز تخت شرف بار میدهد
گل همچو نو عروسی دیدار میدهد
سروان چو سروان حشم صف ہی کشند
یعنی که شاه تخت فلک بار میدهد

زلف معتبر تو حجاب رخت بس است
 خیره مپوش بر گل رخسار آستین
 هر چند کانش رخ تو هست بی گرند
 با این همه ز حزم نگه دار آستین
 ناگاه مباد چون دل پر تاب من شود
 در آتش رخ تو گرفتار آستین
 دامن کشان تو میروی از کبر و میکم
 پر خون من از دو دیده خون بار آستین
 درج دهان تنگ کشائی چو در سماع
 در گیرد از لب تو بخروار آستین
 بوسد بعشق زهره زهرا ترا ستان
 در رقص بر زلف تو هوار آستین
 پردر شد از تو دامن آخر زمان چنانک
 پر زر ز جود خواجه احرار آستین
 والا نظار دین که ز بهر نثار او
 گلبن کند پر از گل و دینار آستین
 هر روز وقت صبح فشاند چو مخلصان
 بر آستانش گبید دوار آستین
 شد جیب بحر و دامن کانهایی ز نقد
 تا گشت با کفش بسخا یار آستین
 هر کو ببندگیش مقرر نیست مقلان
 بر روی او زنند بانکار آستین
 ای آنکه پیش پای تو هر مرد سرفراز
 در گردن افکند بستغفار آستین

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

چونانک روح و راحت و شادی بچان خلق
از فزّ ظلّ رأیت سلطان هی رسد
شاهی که پیش خدمت او هرکه خسروست
از بهر فخر از بُن دندان هی رسد
از بهر زیب و زینت و تاج و سریر اوست
هر گوهری نفیس که از کان هی رسد
وزمین جود دست و نثار قدم او
در جوف بحر لؤلؤ و مرجان هی رسد
از دولت و سعادت ذات شریف اوست
هر تحفه کر طبایع و ارکان هی رسد
از کوس همچو رعد و ز تیغ چو برق او
بر فرق خصم آفت طوفان هی رسد
انعام عام و عاطفت او بهر مکان
بیرون ز حدّ و غایت و امکان هی رسد
بر کشتهاء خشک امید جهانیان
فیض کفش همیشه چو باران هی رسد

و این قصیده غزّاکه رشک جریّد عذراست باמתحان ردیف آستین گفته
است و پیش از وی هیچ کس که سر از گریبان فضل بر کرده است دامن
سخن چنین قصیده نپرداخته است، قصیده

جانا مپوش بر گل رخسار آستین
وز خون مرا مخواه چو گلنار آستین
گلنارگون شدست ز خون دو چشم من
از عشق آن دو نرگس خون خوار آستین
خواهی که تا فقاء مه آسمان دری
بنای روی چون مه و بر دار آستین

فتنه را کونه بود دست از حریم ملک تو
تا بود دست همیشه باد چون رح طویل
کیش آزر محو شد از تیغ آتش بار تو
وز سنان آبدارت تازه شد دین خلیل
تا همیشه شاخ گل با جام مل باشد حریف
تا همیشه خال لب با حسن رخ باشد عدیل
دست تو بادا طویل و جاه تو بادا عریض
عمر تو بادا کثیر و عمر بد خواست قلیل
بارۀ دست ترا از فضل حق بادا نگین
بارۀ عمر ترا تأیید حق بادا فصیل

۵

۱۰

شعر

و هو گفته است در مدح سلطان خسرو ملک

ای دل بیار مزده که جانان هی رسد
وی دین جای ساز که مهبان هی رسد
وی تن اگر چه کار تو از غم بجان رسید
جان را فرست پیش که جانان هی رسد
کار نشاط و لهو ز سر تازه کن کنون
چون رنجهاء هجر پایان هی رسد
ایام درد و محنت و شدت همه گذشت
هنگام روح و راحت و درمان هی رسد
چون بلبلان نوا زن اندر بهار فضل
کان تازه گل بهمن گلستان هی رسد
ز آن بس که ابر چشم تو بگریست بر رخت
امروز بر رخت گل خندان هی رسد
آرے عجب مدار که از آب ابر چشم
در باغ و دشت لاله نغان هی رسد

۱۵

۲۰

۲۵

از طبلانجه روی چون زرنیخ من زرکار شد
تا کشیدی گِردِ شنگرفِ رخت خطی ز نیل
تو چو رضوانی لبِت چون سلسبیل و رخ بهشت
جان خود را کرده ام بر سلسبیل تو سبیل
جان دیگر یابم و هرگز نبرم بعد ازین
گر بمن بخشی دمی ز آن روح پرور سلسبیل
رنجیل عذب داری در لب نوشین خویش
وز غم عشق تو دارم من تنی زار علیل
جان من یابد شفا و کم شود رنج دلر
گر لب نوشین تو بخشد بجام زنجیل
بس ظریف افتاد در بستان خوبی روی تو
از لب همچون رطب با قامت همچون نخیل
در همه عالم نبوده کس بخوبی تو یار
گر نخیل تو نبوده در رطب دادن بخیل
تا کی از تیغ و سپر با ما سخن گوئی بس است
روے تو همچون سپر بینیت چون تیغ صقیل
تیرِ مُزکان در کان پر خمر ابروے تو
دلربای آمد چو اندر دست شه تیغ سلیل
ماه عالی رایش هرجا که تابد مهروار
آسمان هادیش باشد مشتری گردد دلیل
شاد باش اے آفتابی کر کمال مرحمت
ظلّ عدل و راقّت تو هست در عالم ظلیل
بس عجب نبود که زیر سُمّ اسپت در چرا
از زمین سر بر زند شاخ زمرد چون فصیل

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

پادشا خسرو ملکشاهی که هر سالش خراج
 می فرستد رای مرجان خان دُر و قیصر عقیق
 لیک چون بر سر نهد تاج آسمان و آفتاب
 آن یکی باشد برو فیروزه آن دیگر عقیق
 شمس شاهان است و بینی وقت بزم و روز رزم
 در یسارش جام لعل اندر بین خنجر عقیق
 ای عجب ده قرن باید تا یکی سنگ از قضا
 گردد اندر جوف معدنها ز نور خور عقیق
 لمعه خورشید تیغش چون فتد بر فرق خصم
 در زمان اورا هی خون روید از مغفر عقیق
 تیغ [آتش بار] ریزد خون چنان کز موج آن
 لاجوردین چرخ را گردد خم خیبر عقیق

(۱۱۹) الاجلّ النخیر ضیاء الدین عبد الرافع بن ابی الفتح الهروی،

عبد الرافع جهان فضل و مکان هنر و آسمان مجد و بزرگی بود در فضل
 ۱۰ مدار دوران و در لطف نادره زمان و در علم طبّ مهارتی کامل داشت
 و در فنون لغت بشارتی شامل، طبع او چون دست موسی بود و در علم
 طبّ ویرا نفس عیسی و در دولت سلطان خسرو ملک محترم و متعین
 بود و رساله جلالیه که در تفسیر نوروزیه نام او نظم کرده است بر بزرگی
 او برهان باهر و حجّت ظاهرست و در نوبت سلطان شهید معز الدنیا و
 ۲۰ الدین انار الله برهانه بواسطه فضل و هنر جانب او مرعی ماند و ابن
 قصیه در ثناء آن شاه هلال رکاب جوزا ستام محمد بن سام تغیه الله
 بر حمته پرداخته است،
 قصیه

تا بر آمد از رخ شنگرف رنگت برگ نیل
 جسم من شد شاخ نال و چشم من شد رود نیل

شکل جرم او میان لون یاقوتی شفق
 جام زرّینی پر از خمر مرّوق مینمود
 دهر گوئی ناچینی بر ورقه کحلی نهاد
 در جهان اهل جهان را دست مطلق مینمود
 ما چو روحانی شد اوصاف او در چشم ما
 همچو سیمین غنّیب قورم فرزدق مینمود
 بود نوسن ابلق دهر و بیابانی سپهر
 زان بیابان او چو نعل نوسن ابلق مینمود
 گه چون نیمی یاره از بازوی خوبان ی بتافت
 گه چو یک چنگل ز جرّه باز ازرق مینمود
 از هلال عید کار چرخ و انجم راست چون
 کار دنیا از سراج الدولة رونق مینمود
 شعر

سلك لؤلؤ تا نمود او با تبسم در عقیق
 من هی بام ز عشقش بر رخ چون زر عقیق
 شکر و لؤلؤ پاشد در سخن گفتن لبش
 بس غریبست این که پاشد لؤلؤ و شکر عقیق
 گاه نطق جان فزای و خنده دلکش نگر
 تا ببینی شکرش در پسته لؤلؤ در عقیق
 بر عقیق لب در آمد چون زمرد خطّ او
 خود چه سان زیبا بود خطّ زمرد بر عقیق
 کهر با رخ گشتم از عشق لب چون بسدش
 هر زمان گیرم کنون آن کهر بار را در عقیق
 از من بی سیم و زر چون یار من زر خواستست
 کردی باید سؤال از شاه بحر و بر عقیق

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

کوناه کرده صبر مرا محنت فراق
 بر من دراز گشته چو یوم الحساب شب
 بودم بدان امید که خورشید وصل را
 بر من یکی بتابدی چون ماهتاب شب
 بر من گذشته ای لب شیرین یار تلخ
 چون روز خصم خسرو مالک رقاب شب
 کینسرو جهان که ز باس حسام او
 هر دم ز خواب بر جهد افراسیاب شب
 روز و غا بگوش یلان صوت کوس او
 خوشتر بود ز نعت چنگ و رباب شب
 بد خواه روز رزم بنیخ چو آب تو
 غلطد بخون چنانکه خور اندر نقاب شب
 رخشد بروز معرکه از گرد فیرگون
 تیغش بدان صفت که درفشد شهاب شب
 شاه از عشق صبح فتوح تو می کند
 در آمدن برای گذشتن شتاب شب
 روزی که بر عدوت نباشد چو شب سیاه
 راند ز بس عتاب بران روز آب شب
 گر نیستی زمانه برای رضای تو
 شمشیر روز بر کشدی از قراب شب
 روزی هر آنکه زد بخلافت نفس و را
 بکپاس زنده پیش نه بیند صواب شب

شعر

دوش گردون در صفت بحری معلق میخود
 ماه نو بر وی چو زر اندود زورق میخود

در عالمی که حاکم عشق تو کرد حکم
 يك چك عشق ما نشد از صد گول درست
 بی دولت وصال تو ماندیم ز آنکه هست
 در وعده وصال حدیث تو نادرست

۵ (۱۱۸) الاجل جمال الدین فخر الشعراء محمد بن علی السراجی،

سراجی که شمع جمع افاضل بود و بدر سپهر فضایل دل مشعل گردون
 از رشك عالم سخن او چون فتیله تافته و شرف قربت ابو الملوک سراج
 الدولة یافته و این قصیده غزلی که نور معانی او روزرا طعنه زند اگرچه
 ردیف ابیات او شبست در مدح سلطان خسرو ملک میگوید و همین
 ۱۰ قصیده بر تقدّم او دلیل روشن و برهان واضح شعر

چون خواست روی خویش نمود از حجاب شب
 بر روی روز بست ز ظلمت نقاب شب
 سیمرغ آفتاب چو افتاد در غروب
 ناگه طلوع کرد چو پَر غراب شب
 بالاشکر نجوم بر آمد ز باختر
 ناخچ ز ماه ساخته رخ از شهاب شب
 گویی که عرض کرد همی بهر جنگ روز
 در صحن آسمان سپه آفتاب شب
 ز آنسان جهان گرفت که گویی فلک مگر
 فیروزه خیمه ایست مر اورا طناب شب
 گیتی که گشته بود ز عمر دراز پر
 کردش ز مشک سوده و عنبر خضاب شب
 آفاق تیره گشته و از تیرگی درو
 من همچو آنکه می که بود در حجاب شب

(۱۱۷) الاجل معین الدین سراجی بلخی،

شمع جمع افاضل و سرو جویبار فضایل بود سراج و هاج سپهر از غیرت
پرتو مشعلۀ قریحت او سوخته و افاضل و امثال خراسان هر يك از شعلۀ
خاطر او در تراکم ظلمات محن هزار چراغ افروخته و این چند بیت از
غزلیات او تحریر افتاد تا از روائع و بدایع اشعار او بدین ابیات استدلال
گرفته شود،

غزل

هر کجا عشق یاری آید * ناله عقل زار می آید
گلستان نیست عارضش که درو * گل خوبی یاری آید
در دو چشم خیال عارض او * عوض نو بهار می آید
بر من از نام عشق او شب و روز * ستم روزگار می آید
من کیم خود که سال و ماه مرا * غم او غمگسار می آید
چون خریدار او نیست عشق * خسرو روزگار می آید
ای جوادی که ملک و ملّت را * از حسامت حصار می آید
بر محکم قبول می مهرت * زر جان کم عیار می آید
شجر نظم را بمدحت تو * از معانی ثمار می آید
ساعد بخت را ز خدمت تو * از جوانی سوار می آید

غزل

ای عهد تو شکسته و پیمان ما درست
در هر دلی ز عشق تو داغ بلا درست
هم بیدلان ز فرقت تو در عنا دژم
هم عاشقان بچستن تو در وفا درست
عهد تو در نمودن سستی خلل فزود
عهد ترا شکسته توان گفت یا درست
دامن ز اشک دیده بخون در توان کشید
چون در غم تو نیست گریبان ما درست

گر گشته ام بنقض غبار سمند تو
 لفظی بهیچ صورت و رمزی بهیچ فن
 در ذکر و در حکایت و در شعر و در غزل
 در شکر و در شکایت و در سرّ و در علن
 گوینده ز ارنسام بساط رفیع تو
 همچون اُوئیس را حسبی بست در قرن
 در من حسد کِیا و ز من درد سر چراست
 فی راح در دل من و فی روح در بدن
 فی مُل نه مال دارم و فی فرش و فی بساط
 نه زر نه زور دارم و فی رحل و فی عطن
 آزاده کجاست که گیرد مرا بغل
 بیرون کند ز بیهق و گوید که الوطن
 فی فی که شمع جمع منم کر صبح فضل
 از آب چشم و آتش دل پر کنم لکن
 گر روز محتم بسر آید ز دور چرخ
 يك شب بفرق بر نهم این جان خوشتن
 من صرصر هلاکم و او نسج عنکبوت
 گر هیچ عقل دارد ازین پیش گو متن
 خوش باد باش تو و جهان گیر و زرستان
 خالی مباد هرگز در آمد و شدن
 دست ز جام زرّین و پای از رکاب سیم
 پشت ز بالش و برت از دلبر ختن
 خودی برومان که برد دشمن آب روی
 خودی خور و من که خورد حسدت حزن

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

باد صبا پیام گل آورد دوش و گفت
 کای خاطر تو صیقل ارواح را مسن
 از من ترا نصیحت دارد نغیرے
 رای نقیب روی زمین سید زمن
 گفتم که ای صبا خبر این بودن از سبا
 بر خیز در زمان گذری کن سوی عدن
 گو کای سپهر مکرمت و آفتاب جود
 ماه امل مکان کرم مرکز فطن
 گر دشمنی قیص غرض را بخون زور
 آلوده کرد مشنو از آن بخرد سخن
 ای یوسف زمانه نگه کن که این ره
 چون گرگ فارغست و چو یعقوب منتخن
 سوگند مومنان بخدای و بشیر صدق
 و آنکه بحق سید سادات ابو الحسن
 سوگند قاضیان بخدای که بر کشید
 هفت آسمان و کرد درو انجم انجم
 سوگند صوفیان بصفا و بطیب وقت
 سوگند عارفان ب وفا و بحسن ظن
 سوگند اهل معنی بالمخ و الوفا
 سوگند اهل تقوی بالفرض و السنن
 سوگند عاشقان بوصال و کنار و بوس
 روز وداع و فرقت احباب در دمن
 سوگند الیهان که مرا مرده بینیا
 و آنکه بدست خویش پیچید در کفن

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

سیمرخ حسن بود و لیکن ز پنج مرغ
 بودش سبب مرگب و اخلاق مقترن
 همت ز باز و فرزهای و نگ از نعام
 طوق و غیب ز فاخته طاقت ز کرکدن
 زین کردمش بلطف و نشستم برو بلعب
 همچو فریشته که نشیند بر اهرمن
 رای چو چشم مور و درو حلقه کرده مار
 بوسهل بود سهلش و حزنش ابو الحزن
 از دست چپ هلال چو سمین یکی کمان
 در دست راست روز چو زرین یکی مچن
 گفتی هلال یوسف و شب تیره چاه بود
 عیوق دلو و بسته مجرّه درو رسن
 گفتم که ای غراب مگر بهر اغتراب
 دادت خدای پر که مرا در جهان فگن
 گفتا که پر ندارم لیکن همی ز شوق
 سوی جناب سید ایران کنم. اون
 صدر زمانه قبله اقبال تاج دین
 ناجی کزوست جوهر اقبال را ثمن
 از رای اوست چشمه خورشید با رمّد
 وز جود اوست دیده امید با وسن
 شش چیز دادش ایزد خالی ز شش و پنج
 وین منت از خدای رؤفست و ذو المنن
 نفس از هوا سر از هوس و همت از ملال
 دست از درم دل از غضب و جبهت از عطن

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

می ریخت بر صیفه گل برگ ناردان
 می کند نار بر بر سیمین ز نارون
 رضوان تو گفته که بمشورهای سیم
 شبنم می بچیند از برگ نسترن
 گفتا که ای وصال تو يك روزه همچو گل
 من بر تو همچو بلبل دل خسته مفتن
 گیرم که تیره شد ز حوادث صفای تو
 آخر کجا شد آن همه عهد و وفاء من
 بر کف شراب و می چکی زحمت سراب
 در بر سهیل می چکی دورت بین
 گفتم رهین عشقم و دایم زمام حکم
 دارد سفر بقبضه تدبیر مرتبه
 کردم ترا وداع و بر آسودی از صداع
 رفتیم و غرَّ جارك بالحدِّ و الظَّعن
 خیز ای غلام شانه کن آن ادهم این حدیث
 دارد شجون و هیچ نراید بجز شبن
 زین هیکلی لطیف نه چونانک لامعی
 می راند سوی بارگه احمد حسن
 آورد پیش شانه زد آن زلف تابدار
 همچون یکی صنم که بیارایدش شبن
 گفتم یکی عروس بدیع آمد از حبش
 از عنبرش سراخج و از مشک پهرن
 گفتم که از زبرجد خالص چهار کعب
 گوئی ز سینه‌ها زمین می کشد لب

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

تا دلم جان کند اندر سر بیدادی تو
 نا جواب غم بیدادگرت باز دهم
 فی خَشِّش باشم ترسم که سرت بر گردد
 که ازین قصه اگر هیچ سرت باز دهم

و این رباعی در حق پسر فی زنی گفته است رباعی

ای فی زن پیمان شکن حور تژاد * چون فی زدم تو چند پیام باد
 یکبار چونی مرا شکر بخش از لب * تا همچو فی از دم تو نکم فریاد
 و این رباعی در حق درزی بچه گوید، رباعی

دل در غم درزی بچه حور تژاد * چون رشته بتاب محنتش تن در داد
 ۱۰ بسیار چو سوزن ارچه سرتیزی کرد * هم بجه فی زربش بر روی افتاد

(۱۱۶) الاجل محمد الدین ابو البرکات، رحمة الله علیه،

از اجماد خراسان و افاضل گیهان بود شهد سخنش صافی و غسل کلامش
 شافی و در فنون فضایل بر سر آمد و رای او غیرت خورشید انور آمد
 این قصیده از فلاید قصاید اوست در مدح تاج الدین رئیس خراسان
 ۱۰ گفته است، شعر

آمد گه وداع بچشم آن مه ختن
 دو جزع پر فتور و دو باقوت پر فتن
 بر دُر ز لعل میم و در آن میم صد شکر
 بر گل ز مشک جیم و در آن جیم صد شکن
 لولو چکان ز نرگس بر لاله در عتاب
 سنبل چنان بندوق بر صدغت از سن
 چون یاسمین که باشد نسرين برو صبا
 با آسمان که دارد پروین برو سکن

چون حصاری بر شجاعان دلیر جنگوے
جمله مرجان درخ و زرین تیغ و یاقوتی سنان
چون درختی بچ او از آهن و از سندروس
شاخ و برگ و بارش از شنگرف و زر و زعفران
شخص زرینش چو خد نیکوان لاله صفات
فرق مشکیش چو خط دلبران سنبلستان

قصید

و در مدح میگوید هم درین قصید

آز جز نان طمع بر خوان جودت نشکند
ز آنک از تو تازه تر هرگز نه بیند میزبان
کلك تو اختر نماید از معانی در مسیر
لفظ تو گوهر فشاند در محافل از بیان
و این اگر از روی معنی اندرین می بنگری
پس تو دریا در بیان داری و اختر در بنان

و از دوستی شراب اقتراح کرد

آتش گردون زدست اندر دلم * تا بنگذارد که یک دم خوش زخم
من نیم اقبال تو تا هر زمان * بانگ بر گردون کردش کش زخم
یک صراحی آب چون آتش فرست * تا ازان آبی برین آتش زخم

غزل

گر سه بوسه بلب چون شکر باز دم
آخر از حال دل آنجا خبرت باز دم
زاده چشم مرا لعل بدانم که اگر
روز وصلی بود از چهره زرت باز دم
هر دم آم بسرکوی تو بر بوسه وصال
دل بدست ستم کینه ورت باز دم

۲۰

۲۴

هر چند مطایبه است تا دانی * کاین بار سخن بتیغ میگویم

قصیده

و درین قصیده صفت زمستان میکند،

سونس الماس می بارد فلک بر آبگیر
خورده کافور می ریزد هوی بر بوستان
شد ز سرما بسته در پولاد گوهردار آب
و آب چون پولاد گوهردار شد در آبدان
غایت سرما رسید آنجا که از آسیب او
می نیارد بود يك ساعت برهنه آسمان
تا طناب خیمه ابر اندرو بندد هوی
هر زمان از بشم و نقره میخ سازد ناودان
باغ می ماند بهندستان ز انبوهی زاغ
و آب ماند تیغ هندی را که مالی بر فسان
شاخها کافور بار آورد و این نبود عجب
شاخ اگر بار آورد کافور در هندوستان

قطعه

۱۰ و هم درین قصیده صفت آتش میکند

آتشی کر عکس او چون ماهی زرین شود
زورق ماه اندرین دریا همچون بادبان
آفتابی لعل پاش و اخگری اختر نمای
گلبن دینار بار و لاله لولو فشان

قطعه

۲۰ و هم در اینجا صفت محرقه آتش کند

آهنی دایمی پر از مرغان زرین پر و بال
پای و سرشان هم شبه تمثال و هم یاقوت سان
طرفه مرغانی که گاهی پر زدنشان در هوی
هم بیفتد پر و بال و هم بریزد استخوان

چو هست آلت توفیق و رزم تو چکند
زمانه گر نکشد حیف و بار تیغ و قلم
خدایگانا این بینهاء خوب بدیع
نوادریست هم از اعتبار تیغ و قلم
اگرچه هرچه درین شعر خوب خاطر زاد

یکی نباشد از صد هزار تیغ و قلم
ولیک هست زمانه گواه من کاین بار

برین قصیده شدم شهریار تیغ و قلم
بامر و حکم قلم تیغ تا شود گلگون

شگفته باد ز تو نوهار تیغ و قلم
شکافته سر و خایسک خورده باد عدوت

چو تیغ و چون قلم از کارزار تیغ و قلم
همیشه دست تو بادا چو دست رس داری

بدست گیری دین دسنيار تیغ و قلم
و درین قصیده صفت گلها و ميوها یاد میکند و میگوید

همه عقیق لب و سرو قد و نرگس چشم
همه سمن بر و گل عارض و بنفشه عذار

ابی

گمان بری که مگر هست گوی زر اندود
برو ز صندل سوده نشسته گرد و غبار

سیب

چو مهرهء زمرد میان زر تنك * کند پدید رخ سیب سبز از اشجار
شد منقط روی زمردش بعقیق * چنانکه نقطه شنگرف بر رخ زنگار
و در قطعه میگوید

هم تیغ ترا چو برق میخوانم * هم دست ترا چو میغ میگویم

عجب نباشد اگر مدح خوان شوند ترا
 زبان پر گهر شاهوار تیغ و قلم
 بر مخالف ذات و دو چشم خصم ترا
 کبود کرد و سیه نیل و قار تیغ و قلم
 بآب و نار تشبه کند و زان دارد
 زمانه یکسر موج و شرار تیغ و قلم
 چو سیل و صاعقه کوشنده اند و پویند
 بغرق و حرق عدو آب و نار تیغ و قلم
 بزهر و قهر بر آری هی هلاک و دمار
 ز دودمان عدو زان دو مار تیغ و قلم
 میان نهی و دو رویست دشمن تو مگر
 باصل هست ز خویش و تبار تیغ و قلم
 برنگ مهر و سپهرند وز نفاذ تو هست
 فروز ز مهر و سپهر اقتدار تیغ و قلم
 هراَن ستاره که بد چرخ را نثار تو کرد
 ز روی ظاهر و باطن نثار تیغ و قلم
 اگر نه عدل تو بودی کجا رها کردی
 زمانه زر و گهر بر عذار تیغ و قلم
 نبوده است و نباشد ز خسروان جهان
 نظیر و مثل تو کس حق گزار تیغ و قلم
 ز انتقام تو آن دید دشمن تو چو شد
 انامل و کف تو جفت و یار تیغ و قلم
 که دید از آهن و آتش باوّل و آخر
 رخ شخوده و فرق فگار تیغ و قلم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

عجب بود چو برنگ و بلون سیم و زرند
بدست او در چندان قرار تیغ و قلم
فلک پیاده شود ز اسب خویش چون ببند
انامان و کف او را سوار تیغ و قلم
چنانکه بر روش روزگار زد عدلش
نیامر گشت قلمدان حصار تیغ و قلم
بر حسود و رخ بد سگال او دارد
بزرده و بکمودی شعار تیغ و قلم
برهنه خوبتر و سرنگون شریفترست
حسود اوست مگر مستعار تیغ و قلم
یکی بخندد بر دشمنش یکی گرید
برزم و بزمش اینست کار تیغ و قلم
فروغ لون رکاب و نگین او دارند
از آن شدست جهان خواستار تیغ و قلم
رهی و ماح او را کمر دهند و گهر
زبان لال و میان نزار تیغ و قلم
بی کشیده جهان انتظار دولت او
چنانکه دانش و داد انتظار تیغ و قلم
ستودن فلک تیغ گون قلم چو برفت
حواله گشت بدو گیر و دار تیغ و قلم
چنان نشانند درو گوهر بیان ز بنان
که پُر ز دُر و گهر شد کنار تیغ و قلم
زهی بسان نبی پیشوای دولت و دین
زهی بسان علی کامکار تیغ و قلم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

(۱۱۵) المحکم الکامل شرف الافاضل محمد بن عمر الفرقدی

که مرقد فضل بر فرق فرقد می نهاد و شکر آب بیان او سكرات جهل را
تسکین می داد، در خراسان بکمال هنر و قوت فضل از اقربان در
گذشت و بساط نظم عنصری را بدست حسن شاعری در نوشت و در
حضرت سلطان سعید غیاث الدین و الدین محمد بن سام نغمه الله بر حمت
از مخصوصان بود و اشعار معسول او در آن بارگاه مقبول، این چند
بیت در حق او گفته،

ای تیغ تو بی مجال تاخیر * چون تیغ سپید دم جهانگیر
در عالم کهل یکی جوان بخت * مثل تو نداد گبید پیر
ای بر در بارگاه جاهت * نه حلقه چرخ همچو زنجیر
و قصیده گفت با امتحان افاضل ردیف تیغ و قلم و سخت لطیف میگوید،

قصیده

کس از ملوک جهان یادگار تیغ و قلم
نبوده است مگر شهریار تیغ و قلم
نخسته خسرو سلطان شرق و غرب کزوست
بشرق و غرب جهان کار و بار تیغ و قلم
غیاث داور دنیا و دین که قدرت او
چو روزگار شد آموزگار تیغ و قلم
ملك محمد سام جهان ستان که فزود
بنرِ یمنِ یمنش یسار تیغ و قلم
برزم و بزم چه مرجان فشان چه لولوبار
بسمِ خام و برز عیار تیغ و قلم
گاهی بنفشه دمدگاه لاله در دستش
ز بید و نرگس بی برگ و بار تیغ و قلم

باد کبر و سلطنت گوش دلش را ی نماند
کر خلیل الله شنیده حجت پیغمبری
لا جرم دارای گیتی پشه را نصب کرد
تا کند هر لحظه با او مصاف و داوری
پشه چون بی اعتضاد نیزه و عون سپر
یافت از ناپید حق بر کشتن او قادری
قابض ارواح را فرمان رسید از فیض حق
کای همای جانستان ذروه نیلوفری
خیز نا جان هوس پرورده آن خاکسار
از پی آرایش دوزخ سوی مالک بری
آن بلا دانی بنمود از چه معنی ی رسید
با نوگویم گر مرا از اهل تهمت نشیری
ایزدش هر لحظه میفرمود تعذیبی دگر
تا چرا آورد بیرون رسم کرگس پروری
رباعی

دی ان مه من چو روی از مهر بتافت
مه زیور نیکوئی ز رخسارش یافت
گفتم که چرا موی نمی بافی گفت
نی کار که آخر بجهان شعر که بافت
رباعی

گیسوی تو در سیه گری موی شکافت
با پشت تو شد جفت وز مه روی بتافت
تا خود چه رسد بروی شمشاد اکنون
چون گیسوی پر خمت چنان پستی یافت

خواهی که صدف دیک گهر باز ندارد
 هنگام سخن عرضه مکن رشتۀ لؤلؤ
 ما لالهستان کرده ز خون روی و تو آنکه
 در خواب کنی نرگس خون خواره جادو
 ای زلف شب انگیز و رخ روز تمامت
 چون عنبر و کافور بهم ساخته هر دو
 آخر دل بی جرم مرا چند بر آری
 زنجیر کشان تا بسر طاق دو ابرو
 گفتمی که بزر کار تو روزی سره گردد
 آری همه امید من اینست ولی کو
 گردون ستمکار جفا پیشه نماند
 تا از تو شود کار یکی دل شک نیکو
 بستم در اندیشه که چیزی نکشاید
 زین خانه شش گوشه و زین پرده نه تو
 آن به که نیم روی بدرگاه وزیری
 کز بهر شرف چرخ کشد غاشیه او
 آن ملک طرازی که دگر بار جوان شد
 از دولت او دهر خرف گشته بد خو
 آن کز هوس راستی طبع لطیفش
 هر سال رود چشمه خور سوی ترازو
 گر شرح دهد تیر فلک منصب کلکش
 بی آب شود خنجر بهرام بباکو

قطعه

و این قطعه در هجو کرگس گفته است،

آن شنیدستی که نمرود از مقام افتخار
 مدتی می سود بر گردون کلاه سروری

هر دم بسوی مشرب عذیش ز آب چشم
گردون هزار نامه نبشت از زبان فی
ای چرخ ربتی که بخارا بدور تو
در چشم چرخ همچو زمین خوار کرد ری
عزم تو گاه سیر بخورشید گرم رو
از راه طعنه گفت که آهسته نیک پی
چون شد ز عکس خط تو آکسون شب تمام
گشت از خجالت آب روان از مسام خوی
بگذار تا بخط و گفت اقتدا کند
شام سیاه کاسه و صبح سپید پی
کیوان باوج قصر تو هرگز کجا رسد
چون هست آستانه تو فوق کل شی
صدرا مدان ز جنس دگر شاعران مرا
دانم که اهل رشد شناسی ز اهل غی
در شیوه سخن نرسد هیچ کس بمن
هرگز بگرد شمس رسیده است هیچ فی
تا لازم حیات بود اعتدال طبع
بادا رسیده صیت جلال تو حی بجی

قصیده

از روی تو چون کرد صبا طره بیکسو
فریاد بر آورد شب غالیه گیسو
از زلف سیاه تو مگر شد گریه بان
کز مشک بر آورد فلک نعیه هر سو
از شرم خط غالیه تاثیر تو مانده است
در وادی غم با جگر سوخته آهو

از می بیارگاه روان قاصدی فرست
 چون کرد قاصدان صبارا زمانه پی
 از خط سبز پیکر معشوقه بهره گیر
 کایام کرد مفرش مینای باغ طی
 گلگون عیش را پس ازین تنگ دار
 چون ملك باغ پست شد از ترك ناز دی
 هر دم حدیث صفت کوثر چه میکنی
 نسپرده بزم خسرو و عشرت بزیر پی
 صاحب قران مسند اقبال تاج دین
 کالی دگر گرفت ازو گوهر قصی
 والا محمد بن محمد که پیش او
 بر چهره قباد نهد روزگار کی
 طوطی مقالاتی که ز تاثیر نطق او
 شاخ شکر دمید ز جرم نحیف فی
 چون دست او صحیفه اقبال نشر کرد
 در ناله آمدند کریمان آل طی
 پرسیدم از خرد که فلك هست صدراو
 از ساق عرش منہی تقدیر گفت هی
 فی گفت عقل دوش که حای و هم کیست
 آواز داد چرخ که رای رفیع وی
 آن چرخ سرعتست سمنش که نعل او
 ابروی فتح نقش کند بر رخ جدی
 فکرت مسیر وهر سپاهی که می کشد
 دست فلك دوال رکابش ز بال کی

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

شاهها خلاق از تو عزیز و توانگرند
 درویشم سزد که بدست هوان دهد
 پوشیده زهره جامه زر بفت و مشتری
 محتاج خرقة ایست که در طیلسان دهد
 در عهد چون تو شاهی کر فضله سخات
 هر روز چرخ را شب دریا و کان دهد
 شاید که بعد خدمت یکساله در عراق
 ناام هنوز خسرو مازندران دهد
 تا آسمان چو کسوت شب را رفو کند
 که از شهاب سوزن و گه ریمان دهد
 بادی چنانکه کسوت عمر ترا قضا
 يك سر طراز مملکت جاودان دهد

۵

۱۰

(۱۱۴) الامام الاجل شمس الدين محمد بن عبد الكريم الطيبي،

نادره ایام و لیالی که او خزانه جواهر و لآئی معانی بود خواطر و اذهان
 ۱۵ فضلا بکنه نکته که او پرداختی نرسیدی و طباع سلیم و خواطر مستقیم
 در پیش قریحت او موعج نمودی، در سمرقند فضایل او سر شد و
 صاحب اجل نظام الملك صدر الدولة و الدین اورا در ظل عنایت و
 رعایت خود آورد و او آنچه در مدح او پرداخته است همه عذب و
 دلاویزست و اشعار آبدار او بسبب ذوق و لطف شهرتی گرفته است،

شعر،

۲۰

خیز ای گرفته روی مه از طلعت تو خوی
 تا چهره حیات بشویم ز آب می
 پر خنده دار صبح دم از می لب قدح
 تا کی دم زمانه خوری چون دهان نی

۲۴

هر سر گرائی که کند خصم تو بعمر
 بازویش وقت حمله بگزر گران دهد
 ای خسروی که حفظ تو هنگام اتمام
 گوگرد را ز صولت آتش امان دهد
 هر جا که رایت از در تدبیر در شود
 تقدیر بر وساده حکمش مکان دهد
 پیرند چرخ و اختر و بخت تو نو جوان
 آن به که پیر نوبت خود با جوان دهد
 فتر همه سلطنت آنرا بود بحق
 کش حکم تو بسایه چترش امان دهد
 هر اهلی که در سر چوبی کند راست
 چون رمح تو چگونه قرار جهان دهد
 اعجاز موسوی ندهد هر کجا کسی
 چوبی شعیب وار بدست شبان دهد
 صد قرن بر جهان گذرد تا زمام ملک
 اقبال در کف چو نو صاحب قران دهد
 در رزم رستی نو و در بزم حافی
 گردون ترا عنان قزح بهر آن دهد
 با بحر بر زنی چو بدست قدح نهد
 وز مهر کین کشی چو بدست عنان دهد
 هر کو چو تیغ با تو زبان آوری کند
 قهرت جواب او بزبان سنان دهد
 بر گرد بارگاه تو کیوان شب بتافت
 تا روز بوسه بر قدم پاسبان دهد

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

وقتست اگر لب تو بعهده مزوره
 بیمار عشق را شکر و ناردان دهد
 مائیم و آب دیده که سقای کوی دوست
 صد مشک ازین متاع بیک نای نان دهد
 آن بخت کو که عاشق رنجور قوی
 با این دل ضعیف و تن ناتوان دهد
 و آن طاقت از بجای که صدائی ز درد دل
 در بارگاه خسرو خسرو نشان دهد
 فریاد من ز طارم گردون گذشت و نیست
 امکان آن که زحمت آن آستان دهد
 نه کرسی فلک نهد اندیشه زیر پای
 تا بوسه بر رکاب قزل ارسلان دهد
 در موضعی که چون دم روح القدس ز باد
 نصرت همای رایت اورا روان دهد
 تیغش ز کله سر بی مغز دشمنان
 سرین چرخ را چو هما استخوان دهد
 در برگ ریز عمر عدو صرصر اجل
 نوروز را طبیعت فصل خزان دهد
 و اطراف باغ معرکه را تیغ آب رنگ
 از خون کشتگان گل و ارغوان دهد
 تر دامنی دشمنش از روئے خاصیت
 رنگ از برون جوشن و برگستان دهد
 راه نجات بسته شود بر زمین چنانک
 مرگ از حذر عنان بره کهکشان دهد

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

آن سرکه چرخ از سر تکلیف بر گرفت
در امثال حکم تو بر آستان نهاد
تا در قبول عقل نیاید که آدی
دل بر بقاء مملکت جاودان نهاد
جاوید زی که نوبت ملک ترا فضا
در وجه دفع فتنه آخر زمان نهاد
هوراست

شرح غم تو لذت شادی بجان دهد
لعل لب نو دلم شکر در دهان دهد
طاؤس جان بجلوه در آید ز خرّی
گر طوطی لب بجدیّی زبان دهد
شمعیست چهره نو که هر شب ز نور خود
پروانه عطا به آسمان دهد

خلق ز پرنو تو چو پروانه سوختند
کس نیست کز حقیقت رویت نشان دهد
زلفت بجادوئی ببرد هر کجا دلیست
و آنکه بچشم و ابروی نا مهربان دهد
هندو ندیدم که چو ترکان جنگ جوی

هرچه آیدش بدست بتیر و کمان دهد
جز زلف و چهره تو ندیدم که هیچ کس
خورشید را ز ظلمت شب سایبان دهد
مقبل کسی بود که ز خورشید عارضت
هجرانش تا بسایه زلفت امان دهد

گر در رخ بختی بر من منه سپاس
کان خاصیت هی چون زعفران دهد

شاه جهان مظفر دین خسرو عجم
 کز فخر پای بر سر هفت آسمان نهاد
 در تنگ نای بیضه تدبیر عدل او
 نقاش طبع صورت مرغ شیان نهاد
 قدرش رکاب با فلک اندر رکاب شد
 فرمانش با زمانه عنان در عنان نهاد
 ای صفدری که در صف هیجا ترا خرد
 هتای پیل جنگی و شیر ژبان نهاد
 از انتقام عدل تو با ضعف خویش کبک
 در چشم باشه و دل باز آشیان نهاد
 چشم بنفشه صوب قهرت بخواب دید
 سر چون عدوت بر سر زانو از ان نهاد
 بر بام هفت قلعه گردون هزار شب
 حزم تو پای بر زیر پاسبان نهاد
 تویی قرینی از همه اقران از آن قبل
 نامت زمانه خسرو صاحب قران نهاد
 دستت سبک مخالف دین را بیاد داد
 ز آن بادهای که در سر گرز گران نهاد
 جاه تو اسپ بر سر مهر سپهر ساخت
 جود تو داغ بر دل دریا و کان نهاد
 جز سرمه اجل نبرد حسرتی که دهر
 در چشم دشمن تو بنوک ستان نهاد
 نیر تو مسرعیست که پیش از زه کان
 نقدیر مزده ظفرش در دهان نهاد

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

قصیده،

تا غمزه تو تیر جفا بر کمان نهاد
 خوی تو رسم خیره کشتی در جهان نهاد
 بس جان نازنین که بلارا نشان شده
 زان تیرها که غمزه تو در کمان نهاد
 صبرے که در میان غم دستگیر بود
 از دست محنت تو قدم بر کران نهاد
 عیبی که چشم عقل بدوزد ز تیرگی
 دست زمانه در سر زلفت عیان نهاد
 و اندیشه که کم شود از لطف در ضمیر
 گردون براز با کمرت در میان نهاد
 بر ره نشسته دیده که تا چون وفا شود
 آن وعدها که لطف تو در گوش جان نهاد
 در خط شوم ز سبزه خط تو هر زمان
 تا لب چرا بر آن لب شکر فشان نهاد
 بر سر زخم ز غیرت زلفت که از چه روی
 سر بر کنار تازہ گل و ارغوان نهاد
 این گونه مشکلات که در راه عشق نست
 دل بر وفای عهد تو مشکل توان نهاد
 دامن یقین که نشکند الا ثنای شاه
 مہری که عشوه تو مرا بر زبان نهاد
 منت خدایرا که بنام خدایگان
 بر چرخ پیر مسند بخت جوان نهاد
 دست زمانه گوهر شاهی بفال نیک
 در آستین حکم قزل ارسلان نهاد

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

صریرِ کَلکِ تو در کشفِ مشکلاتِ جهان
 چنانکه نغمهٔ داود در آداءِ زیور
 بزیرِ دامنِ افلاکِ خلقت آن مجمر
 که کرد جیبِ اُفق را پُر از بخار و بخور
 بگردِ خطّهٔ اسلامِ حفظت آن خندق
 که ی تبايد شعری برو مجال عبور
 سوے حرمِ خلافت ترا همان آتش
 نموده راه که اوّل کلیم را سوے طور
 تو روی با علی کرده که رایت صبح
 بزیر سایهٔ آن کم شود بوقت ظهور
 ترا بجبلِ متین است اعتصامِ چه باک
 اگر گسسته شود رشتهٔ سنین و شهرور
 چراغِ بخت تو زان شمع بر فروخته‌اند
 که آفتابِ پیروانه خواهد از وی نور
 نهالِ جاه تو زان حوض یافتست نما
 که از ترشح او حاصل آمدست بحور
 فراست تو چو افکند نور بر عالم
 نماید در تنقِ غیب هیچ سیر مستور
 های همت تو گردنان گردون را
 ز عجز و ضعف چو عصفور دید و ما العصفور
 همیشه تا نتوان کرد حصر دور فلک
 ترا چو خور فلک باد عمر نا محصور
 صلاحِ ملک و ملل بر عنایت مبنی
 دوامِ دین و دول بر کفایتِ مقصور

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بدان طبع که دهان خوش کنی ز غایت حرص
نشسته مترصد که فی کند زنبور
ز کرم مرده کفن بر کشتی و در پوشی
میان اهل مروّت که داردت معذور
بوقت روز شود همچو صبح معلومت

که با که باختۀ عشق در شب دیچور
بیاده دست میالای کان هه خونست
که قطره قطره چکیدست از دل انگور
دل مرا چو گریبان گرفته جذبۀ حق
فشاند دامن همت بخاکدان غرور
بشد ز خاطر اندیشه می و معشوق

برفت از سرر آواز بریط و طنبور
ز هرچه کردم و گفتم کون پشیمانم
بجز دعا و ثناء خدا بگان صدور
وزیر مشرق و مغرب نصیر دولت و دین

که باد رایت عالیش تا ابد منصور
نه بر حدیقۀ فکرش وزیده باد غلط
نه بر صحیفۀ عزمش نشسته گردِ فتور
ز طول و عرض جهان کمال او صد ره
مهندسان خرد معترف شده بقصور

نشسته در دل و چشم ملوک هیبت او
چنانک صولت می در طبیعت مخبور
زهی دقایق لطفت خفی چو جرم سها
و لیک گشته چو خورشید در جهان مشهور

بگوش جان من آمد نداء حضرت قدس
 کہ ای خلاصہ تقدیر و زبدهٔ مقدور
 جهان رباط خرابست بر گذرگهٔ سیل
 گمان مبر کہ بیک مشت گل شود معور
 بر آستان فنا دل منہ کہ جائے دگر
 برائے عشرت تو بر کشیده اند قصور
 مگر تو بی خبری کاندترین مقام ترا
 چہ دشمنان حسودند و دوستان غیور
 بکوش تا سلامت بمآمنی برسی
 کہ راه سخت مخوفست و منزلت بس دور
 بین کہ تا چہ نشیب و فراز در پیش است
 ز آستان عدم تا بہ پیشگاه نشور
 ترا مسافت دور و دراز در پیشست
 بدین دو روزہ اقامت چرا شوی مغرور
 تو در میان گروہی غریب مہمانی
 چنان مکن کہ بیکبارگی شوند نفور
 بین کہ تا شکست سیر و تنٹ پوشیدست
 چہ مایہ جانورند از تو خستہ و رنجور
 چہ بارہاست ز تو بر تن سوام و ہوام
 چہ داغہاست ز تو بر دل وحوش و طیور
 بدشت جانورے خار میخورد غافل
 تو نیز میکنی از بہر سلب او ساطور
 کناغ چند ضعیفی ز خون دل بنند
 محفل آری کین اطلس است و آن سیفور

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

باب یازدهم،

در ذکر لطایف شعرائی که درین قرن بوده‌اند بعد از عهد دولت
معزی و سنجری،

فصل اول، در ذکر شعراء خراسان،

۵ (۱۱۲) الاجل صدر الحکماء ظہیر الدین فاریابی نور اللہ مرقہ،

افضل الزمان و اکمل انسان آسمان مجاهد و جهان مآثر اگرچه مولد او
فاریاب بود اما مینہ و میسرہ سپاہ بلاغت او قلب جملہ فصحاء عجم
میشکست با این ہمہ اشعار رخشان سر بر آستانہ او ی نہاد نتایج طبع
راست اورا در عراق خاطبان راغب خاستند و ملوک این اطراف
۱۰ بضاعت فضل اورا خریداری کردند در دولت اتابک ابو بکر آسایشها
یافت و چنین شنیدم از بزرگی کہ شی در مجلس اتابک ابو بکر این
رباعی بگفت

ای وِرد ملایکہ دعاے سر تو * سر نیست زمانہ را بجایے سر تو
با دشمن تو نیام شمشیر تو گفت * سِر دل من باد قضاء سر تو
رباعی

۱۵

شاہا ز تو کار ملک و دین با نسق است
وز عدل تو جانِ ظلم و فتنہ رمق است
در عهد تو رافضی و سنی با ہر
کردند موافقت کہ بو بکر حق است

۲۰ و ثنات دیوان او مطبوع و مصنوع است و شعر او لطفی دارد کہ لطف
او هیچ شعر دیگر ندارد و این چند قصیدہ از اشعار او در قلم آمد، قصیدہ

سپیدہ دم کہ شدم محرم سراے سرور
شنیدم آیت توبوا اِلٰی اللّٰہ از لب حور

۲۲

در ره عشقت بسی عاشق بینم چو خود
پای ز حسرت بگل دست ز اندۀ بسر
هی نگرم روز و شب کار خود از پیش و پس
نیستم از چپ و راست جز ز تو زیر و زبر

(۱۱۲) الاجل جمال الدین ناصر شمس يعرف بکافرك غزنين،

ناصر شمس که ریاض فضل او ناصر بود و دیۀ عطارد بجمال او ناظر و
در غزنين از مشاهیر شعرا بود و هزل بر وی غالب و هجاء اکابر و مذکور
امثال شیوه او بدان سبب خالق اورا تعظیم کردند و از بیم زبان او
اغراض اورا وفا نمودندی و در هجو یکی میگوید
قطعه

۱۰ پدرش گر بنانش دست برد * بشکند خورد ناخنان پدر
پسرش گر بخوانش در نگرد * بر کشد چست دیدگان پسر
وله

آنچه سرمای بُخْلِ خواجه کند * به دی درون دمه نکند
از بخیلی که هست کبرش را * بکس زن درون همه نکند
قطعه

۱۰

هر که در آم ز در حُجْرۀ خواجه * از بهر من آن غرّ بر پای نباشد
ترسد که فرو ریزد کبر از در کونش * چندان که در آن حُجْره مرا جای نباشد
غزل

تا ولایت بدست ترکانست * مرد آزاده مرد بی نوانست
جهد کن تا درید کون باشی * روز روز دریده کونانست
قطعه

۲۰

این قوم را نگه کن در خون یکدگر * بر خاسته همه بشی خون یکدگر
۲۲ قوی سیفعلون و گروهی سیفعلون * کردند پاره پاره همه کون یکدگر

هر روز چند بار مرا از فراق خود
 از عقل می ستاند و بیهوش میکند
 بر کس میاد آنکه برین سوخته جگر
 آن عارض و کلاله شوش میکند
 گویم ز جور هجرش فریادهای کنم
 باز مرا امید وصلش خاموش میکند
 ناکام بین که از بن دندان می کشم
 هر بد که بر من آن رخ نیکوش میکند
 هر ساعتی که یاد غمش میکند دلم
 † روزمر سیه ز نور بناگوش میکند †
 چشمم سپید کرد ز زلف سیاه خود
 روزمر سیه ز نور بناگوش میکند

و این غزل هم از نغمات روض طلیعت و نغمات سحر قریحت اوست غزل
 با رخ چون ماه تو ماه ندارد خطر
 با لب چون نوش تو قدر ندارد شکر
 زلف پریشان نست آفت هر مرد و زن
 عارض رخشان نست فتنه شمس و قمر
 چون تو خرای بناز پای نمی بر زمین
 سرو سہی پیش تو دست زند در کمر
 قد چو تیر تو کرد پشت مرا چون کمان
 عارض چون سیم تو کرد رخ من چو زر
 در پی وصل تو ام بسته دل و خسته جان
 از غم هجر تو ام خشک لب و دیده تر
 ناولک دل دوز تو بی سہی هر زمان
 از پی بی رحمتی زخم زند بر جگر

چون وصف مشک آن گل کردم سزد که بام
از تو گلی و مشکی وز شاه نام و نانی

(۱۱۰) جمال الشعرا عبد المجید عبهری،

عبهر بوستان فضل و اختر آسمان هنر بود، لطایف شعر او طرب انگیز
و بدایع سحر او جان آویز، این يك غزل بر منوال شعر ختم الشعرا
گفته است که امروز زمانه نوبت ماست بر مطالع و مقاطع و دقت و رکت
و حسن و قبح سخن او دلیلی واضح است، غزل

تا عشق تو در دلم مهیاست * بر دل بد و نیک عشق پیدا است
تا صبر در صلاح بر بست * اندر دل من هزار سودا است
تا قافله وصال بگذشت * آواز فراق دوست بر خاست
با دل چو فراق او قرین شد * زین روی شد این تنم کم و کاست
از صحبت عشق شاد گشتم * تا عشق بخود دلبر بیاراست
چون نام تو بر دلم رقم شد * عیشم چو زمانه در مداراست
چشم سوی جام و دست زی رطل * دل سوی نشاط و زی تماشا است
بر دار پیاله نوش کن می * چه وقت عبادت و مصلّا است
شادان بنشین و می هی نوش * گر دیده عشرت تو بینا است

(۱۱۱) جمال الشعرا اسمعیل بن ابراهیم الغزنوی المعروف بزرریس،

اسمعیل که شعر او عذوبت سلسیل و طراوت زلال و فرات و نیل
داشت جزالت با سلاست آمیخته و لطافت با متانت جمع آمد و این چند
غزل چون در منظوم از آن سلك است و این ابیات چون لؤلؤ منشور
نتیجه آن كلك، میگوید غزل

جان هر شراب وصل کزو نوش میکند
دل حلقه ز زلفش در گوش میکند

ور چو زهره عارض را مشتري آيد سزد
 مشتري گر پيش آن خرشيد خوبان ايستد
 برگش هر لحظه شرمش قطره آرد پديد
 ناکه گرد آيد که در چاه زنجندان ايستد
 گر به پيش خد گزنگش قهر بندد کمر
 بنده باشد که پيش تخت سلطان ايستد
 خسروی کر عدل و احسان ملک را پيرايه ساخت
 ز آنک شاهانرا قيامت عدل و احسان ايستد
 آن جهانداري که چون عدلش بکان اندر کشد
 نوک پيگانش عدورا در دل و جان ايستد
 آن سپهر ايوان مهر افسر که روز بار او
 قيصر روی بخدمت پيش دربان ايستد

و اين نیز شعراوست

شعر

ای زلف و عارض تو از مشک و گل نشانی
 بر گل چو مشک باشد گردد عطر جهانی
 مشک اگر بگیرم دست از گلت ندارم
 تا مشک گل نسبت بدهد مرا اماني
 گل خد و مشک خطی چون تو بقی که دارد
 بر آفتاب گل بوی از مشک سابهانی
 مشک گلی که دارد آن گل بجان خرد دل
 کان گل که مشک ساید ارزان بود بجانی
 مشک ترا چه خواند گل طرفه نقش بندی
 تا مشک باز آری بر طرفه گل ستانی
 چون گل رخت ببوسم بام ز مشک بوئی
 چون مشک تو ببوسم بام ز گل نشانی

سلطان بهرامشاه آنکه جهان گویدش
 کای فلک کامران بنده فرمان تو
 ای ملک شرق و غرب سایه ایزد که هست
 مایه دریای فتح چشمه پیکان تو
 هر ملکی که شرف پای نهد بر فلک
 باد مقیم آن ملک چاکر دربان تو
 شیر فلک کی سزد طعمه شمیر تو
 چرخ گران کی کشد حمله یکران تو
 تنگ شود چون زیم عالم بر پر دلان
 باد جهان ظفر عرصه میدان تو
 اے زده بر کارزار دائره صد هزار
 روز و غا بر زمین مرکب گردان تو
 تا که زمین را قرار هست ز دور فلک
 در همه احوال باد یار تو یزدان تو
 ملک ملوک جهان بادا در ملک تو
 جان سلاطین عصر بادا در جان تو

شعر

ماه اگر نظاره آن شمع خوبان ایستد
 چون شود پیدا رخس از شرم پنهان ایستد
 دل ز چوگان دو زلفش زان نیاساید که گوی
 کم بود ساکن که پیش زخم چوگان ایستد
 پیش چشمش دسته نرگس بخدمت ایستاد
 در چمن چون پیش لاله سرو بستان ایستد
 سر کجا باشد بنامیزد ز روی و زلف او
 مشک گلریزان نشیند بوسه ریزان ایستد

عاقبت کارش چو اسم جدّ شهریارش محمود دو قصیده در مدح سلطان
گفته

شعر

دوش بوقت سحر جان تو هم جان تو
کر غم تو خون فشاند دیده ز هجران تو
جمع بد احوال من چونکه بدیدم رخت
کرد پریشان مرا زلف پریشان تو
نا دل مسکین من مسکن مهر تو شد
چشمه چشم کشاد چاه زخندان تو
جان تو کان آرزوست در همه عالم مرا
تا که شکر بر چند لب ز نمکدان تو
طیره شود آفتاب چونکه بهر بامداد
ماه رخت بر کند سر ز گریبان تو
وعده وصلم بده تا که نماشا کند
دیده چون ابر من گرد گلستان تو
دی صنایا ناگهان فتنه شد از یک نظر
دیده گریان من بر لب خندان تو
ای صنم از لطف تو راز دلت دیدمی
گر نشده مانع صدره کتان تو
از قبل شعر نیک شهری جوان من
وز بی روز وصال من شد جوان تو
جان و دل برده ز آنکه نبردی بکار
آب عقیق بمن لعل درافشان تو
جور مکن بر دلم ز آنکه ندارد روا
شاه جهان هیچ حال جور فراوان تو

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

سى ذات كشان دامن و برجسته میان
اندر نگ و پوی بسته پیوسته میان
این طرفه که میکنند بنشسته میان
سه چشم کشاده حُکم سى بسته میان

در صفت ندماء سلطان و فضلاى گیهان میگوید این رباعی

قوی که ز خاطر آب آتش ببرند * با جوزا دست دانش اندر کمرند
از گوهر لفظ خویش کان گهرند * کر نظم لطیف رشك نظم گهرند
و این رباعی که تیر فلک را در استماع آن از تحیر چون تیر دهان باز بماند
در وصف کمانچه می پردازد رباعی

۱۰ ساز تو چو نون و می آمد بئال
وین قامت چون الف از آن هر دو چو دال
خورشید چو تو نبیند اندر بکمال
بك دست گرفته بدر و يك دست هلال

و در صفت بریط پردازد رباعی

۱۵ شکر سخنی که نیمه بادامست * بی پخته سخنهاش طریها خامست
از هشت زبان او بدل پیغامست * کین هفت اقلیم بی دم من دامست
و در وصف چنگ این ترانه گفته است و این گوهر سفته رباعی
ای چنگ سر افکنده چو هر مفتحنی * در پای کشان زلف چو معشوق منی
گر ضد ترست خشك پس در چه فنی * هم خشك زبانی تو و هم تر سخنی

۲۰ (۱۰۹) الاجل المحترم سعد الدين مختار الشعراء مسعود النوكى،

نوكى که نوكِ ناوكِ تقريرِ او ديكُ سُهارا بدین بساطِ خضرا بدوختی و
شعاعِ آتشِ قریمتِ او خس و خاشاكِ نوكِ جهل را بسوختی و تباشیر
۲۲ تنویرِ اصطناعِ سلطانِ بهرامشاه اختر طالعی چون نام او مسعود بود و

شاه گردون چو ز نیهار تو روبه گردد
چکند فتنه که در سایه سامان نشود

غزل

و هم اوراست این غزل،

حلقه حلقه مشک دارد بر کران ارغوان
توده توده لاله دارد در میان ضمیران
خیره گشت از خدّ او ماه دو هفته بر فلک
طیره شد از قدّ او سرو سہی در بوستان
گه سخن گوید بمجلس چون عطار دبی دهن
گه کمر بندد بمیدان همچو جوڑا بی میان
جز ز نخلدانش شنیدستی ز سیم ساده گوی
جز ز زلفش دیه از مشک سوده صولجان
سنبل پستش کشاده بر دل و دیم کین
نرگس مستش کشید بر تن و جانم کمان

غزل

و هم اوراست این غزل

ای دوست عاشق از بر تو زار میرود
دل پر ز رنج و حسرت و تیار میرود
مسکین کسی که در همه عالم رهین چو من
در صحبت فراق ستمکار میرود
بی یار و دل منم خنک آن کس که در جهان
با دل ہی خرامد و با بار میرود
از مهر تو تعدی و از عشق تو ستم
بر بنده تو بیعت و بسیار میرود
خوبی بمجلس تو ہی آید عجب
آرے سزا بنزد سزاوار میرود

رباعی

۲۵ و این رباعی در معنی نرد گفته است

جدّ رایش در مآثر جدّ دانش در جهان
 جود بذلش در مفاخر جود کفّش در نظر
 همچو رُوح اندر طبایع همچو رُوح اندر بدن
 همچو راح اندر قنینه همچو ریج اندر خُضر
 ای نهاده از سعود گنبد فیروزه کار
 وی رسیده از سعود دولت فیروزه گر
 رای میمون ترا بر فوق فرق چرخ جای
 رایت مجد ترا در تحت ساقی عرش سر
 هر مهبی در ساحت گردون برای لعب تو
 از هلال و بدر چون چوگان و گوی آید مهر
 کاخ اقبال از کمال طبع شادت دل کشای
 شاخ آمال از نوال دست رادت بآرور
 نسر طاہرا شکار خویش پندارد ز کبر
 باز چتر تو چو بکشايد بهیجا بال و پر

غزل

۱۰ و این غزل هم اوراست

دل من بی رخ تو محرم ایمن نشود
 درد من بی لب تو مرهم درمان نشود
 کیست بر گوی زمین در خم چوگان فلک
 کش قد از گوی زنخداں تو چوگان نشود
 گیرد مفشان ز سر زلف چو آئی ز شکار
 تا ز بوی خوش او آب گلستان نشود
 بی پشیمانی پیش تو کشیدم دل اگر
 دلت از بردن دل باز پشیمان نشود
 کیش و قربان نکشائی ز میان تا ز غمت
 صد دل از کیش برون نآید و قربان نشود

۲۰

۲۵

اوج خضراء بسط از وے ملّٰع در نجوم
 موج دریاے محیط از وے مرصّع از در
 گه دلِ گل از سمومِ عنف او آید بجوش
 گه گلِ دل از نسیمِ لطف او آید بیر
 شد عروس طاعت ابلیس ز امرش خاکسار
 گشت شاهِ توبت آدم ز فضلش ناجور
 دین احمد از جلالِ قدر او شد کامکار
 ملک محمود از کمالِ صنع او شد مشنهر
 از قبولِ اوست کز اقبالِ شاهنشہ فرود
 ملک محمودی و دین احمدی را فخر و فر
 ظلّ حق بهرامشہ خورشیدِ ملّت آنکہ هست
 نارِ عنف و نورِ لطفش دلفروز و جانِ شکر
 آن جوانِ بختی کہ آمد نیغِ گوهردار او
 برجِ حشمت را نجوم و درجِ نصرت را گھر
 آن جهانِ بخشی کہ آمد کفِّ گوهریار او
 کاخِ همت را نگار و شاخِ دولت را ثمر
 دولتِ سرمد گرفت از رایِ منصورش جلال
 ملّت احمد فرود از رایتِ فتحش ظفر
 چون ز لؤلؤ بحرِ بحر و از کواکبِ حوضِ حوض
 چون ز ریحانِ عرضِ ارض و از گھرِ حجرِ حجر
 جودِ جود و خلقِ او روحی است در طبعِ امل
 عرفِ عرفِ خلقِ او روحی است در جسمِ هنر
 آبگیر از بیمِ او پیوستہ با سیمینِ زرہ
 آسمان از بآسِ او ہوارہ با زرّینِ سپر

۵

۱۵

۲۰

۲۴

(۱۰۸) العید المحترم محمد بن عثمان العتبی الکاتب،

یمنی که قلم از یمن یش مایه دار بود و جهان جان را از مدد بیان او
 همیشه بهار عروس فضل از معانی او سوار و خلخال یافته و لباس هنر
 از معانی او طراز جمال گرفته و او را چند تألیف است که هر یک بر
 روی فضل چون دین بصیرند و بر آسمان لطف چون بدر منیر و یکی
 از آن جمله بزم آرای فخری است که در بدایع تشبیهات و روائع اوصاف
 داد فضل داده است و حقّ بیان گرانده و این قصیده از بدایع بیان
 شانی و ودایع ضمیر صافی اوست که ابتداءً آن بتوحید خالق بی چون و
 آفریدگار این فرش بوقلمون میکند و تخلص بمدح پادشاه جهان پناه و
 ۱۰ زینت تاج و گاه و تخت و کلاه بهرامشاه میگوید، شعر

مَنّت و شکر و سپاس بی قیاس و حدّ و مر
 ذو الجلالی را که بی حکمش نباشد خیر و شر
 مالک الملکی که هر روزی زند چون لاله چاک
 دست چرخ از حکمت حکمش گریبان سحر
 ۱۵ هم مبتداً ذات او از موت و فوت و عزل و هزل
 هم منزّه نعت او از عیب و ریب و خواب و خور
 بر اقصای جلالش و همرا نبود مجال
 بر مبادی کمالش فهمرا نبود ممر
 یافته نمکین و تسکین از کمالش فرش و عرش
 خواسته تنویر و تدویر از نوالش ماه و خور
 ۲۰ بی نیازست از وجود و بی زیانست از عدم
 نز وجود او راست نفع و نز عدم او را ضرر
 هم ز ریب و لهو فعل او مبتداً یک یک
 ۲۴ هم ز عیب و سهو قول او معرّا سر بسر

وله ایضاً،

ای ماه روی خوب تو بستان دیگرست
 مارا لب تو چشمه حیوان دیگرست
 چاک از فراق روی چو خورشیدت ای پسر
 چون صبح صد هزار گریبان دیگرست
 چشم بد از تو دور که در چشم روزگار
 از عکس چهره تو گلستان دیگرست
 سوی تو همچو گوی روان آمدم بسر
 از بهر آنکه زلف تو چو گان دیگرست
 خورشید هم ز عشق تو بی صبر شد از آنک
 بر تو ز سایه تو نگهبان دیگرست
 یا رب چه طالعست که هر ساعتی مرا
 در کفر آن دو زلف تو ایمان دیگرست

۵

۱۰

شعر

و هم اوراست این شعر

زهی چاک از فراق تو غریبان را گریبانها
 یکی بر دار و فرمان کن نقاب از جمله جاتها
 چه بادست آنکه در سر کرد خاک بوستان از گل
 بر افروز آتشی از گل ببر آب گلستانها
 چو لعلت جنبش آغارد خهی پر نوش ساغرها
 چو جزعت ناوک اندازد زهی پر زهر پیگانها
 تو در پشت پدر بودی که از مهر تو دایه ات را
 بجای شیر خون دل فرود آمد پیستانها
 چو اندر بزم بنشستی خهی ناهید مجلسها
 چو اندر رزم بر خیزی زهی بهرام میدانها

۱۵

۲۰

۲۴

در حرم دولش يك جو نیندیشد هی
 مار افعی از زمرد برگ کاه از کهریا
 ای نهاده جاه تو بر تارك گردون قدم
 وای کشید دست تو در چشم رادی توتیا
 از برای صُفّه جاه تو در برج شرف
 وائی گردون هی بافد بساط کبریا
 نافه آهوی سنبل خورده اندر خاک هند
 بوی ندهد بی نسیم خلق تو اندر خطا

شعر

هم اوراست این شعر

اے نور بناگوش تو خندان بفر بر
 طوبی لك یاقوت چه پوشی بدر بر
 چون نقش تو در آئینه روح بخندد
 نقّاش خیال تو بگرید بصور بر
 ای رشك گل روی تو از تاب بنفشه
 چون لاله مرا داغ نهاده بچگر بر
 صد نافه سر بسته کشاید چو نشیند
 عطار سر زلف تو بر باد سحر بر
 از رشك تو در دین خورشید زخم خاک
 تا سایه تو با تو نیاید باثر بر
 آمیخته اند آن خط و این چشم بخوی
 هم دود باتش بر و هم سیم بزر بر
 هم کوبل سیمین زن و هم کوکب زرین
 از چشم و رخ من بکلاه و بکمر بر
 ای در چمن عشق تو چون سرو خردا
 هم پای بگل مانده و هم دست بسر بر

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

روزی که روزگار بنای تو ی نهاد * ناهید رودها زد و خورشید فالها
بر نخته جمال تو هر روز آفتاب * از حسن جیها کشد از لطف دالها
شکل تو چرخ را ببلندی و راستی * چون روی شهریار نماید مثالها
چون باغ ابر شسته بختدید حالها * چون سرو آب دیک ببالید بالها
تا چرخ مژده داد جهان را بعدل تو * شد ملک دین و دولت را نازه حالها
در جویبار عدل روان گشت آبها * در باغهای دین ببر آمد نهالها
و هم اوراست این شعر

ای بناگوش تو داده ماها نور و صفا
سرو مشکین طره و گلبن سیمین قفا
حلقه زلفت برنگ و شعله نورت بروی
تیرگی را مایه آمد روشنی را کیمیا
هست نفّاس از هوای روی تو دست بهار
گشت عطار از کند زلف تو باد صبا
آسمانی بهر آن سیاهگون بندی کمر
آفتابی بهر آن زنگار گون پوشی قبا
تا ترا روی چو خورشیدست مارا عار نیست
همچو نیلوفر در آب دیک کردن آشنا
چشم جز در چهره خوب تو نکشاید خرد
از برای آنکه تو ماهی و او مردم گیا
ای ز بهر جان خلقی بی دل و خسته جگر
چشم بی آب تو داده آب شمشیر جفا
هم ز دست جور تو مارا بود فریاد رس
مرکز انصاف و قطب دولت و چرخ سخا
گلبن طبعش دهد هر فصل دیگر گون ثمر
بلبل جودش زند هر روز دیگر گون نوا

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

اصلش از خاکست و آب و روز شب زان گل خورد
 تا شگفتی نایدت کو زرد و لاغر میشود
 او چه غواص است یا رب ز آنکه چون او غوطه خورد
 نور جان در بحر ظلمت آشناور میشود
 خشک میگردد عطار در دهان بر آسمان
 چون زبان او بمدح پادشا نر میشود
 آن جهاننداری که هر شب از جواهر آسمان
 بی سوال از عکس تاج او منور میشود
 آن خداوندی که از تأیید دولت هر زمان
 بر همه خصمان ملک و دین مظفر میشود
 تربیت باید هی از ابر خلقش ساعتی
 آنکه اندر ناف آهو خون معطر میشود
 تا های عدل او پرواز کرد اندر جهان
 باز جرّه بنده بر طوق کبوتر میشود
 لشکر منصور او هرجا که صف بر میکشد
 قلب شیر آسمانش قلب لشکر میشود
 ای خداوندی که پیک فخر را در ملک تو
 از برای مژده دادن پایها پر میشود
 از بخار ناچخت روی هوا کل میدمد
 وز نهیب موکبت گوش فلک کر میشود
 گر پری خواهد که آسیبی زند ملک ترا
 نا زده از شور بختی دیو منظر میشود

شعر

و این شعر اوراست

ای چرخ را نموده برفعت مثالها * در شکل دلبریء تو جان را دلاها
 ۲۵ جائی رسید که نگرده محیط تو * گر سوی چرخ بر رود اندیشه سالها

شاه گفتا غلط نکردستم * ور غلط کرده‌ام جواب هست
شرط باشد بوقت کردن فصد * گوی سپین گرفتن اندر دست

(۱۰۷) الاجل الافضل تاج الحکماء عطار الدانی ابو بکر بن

محمد بن علی الروحانی،

روحانی که روح کلام او قالب را روح بود و شعر او راحت نفس صباح
و لذت صبح خاطر او بحری بود که از جواهر منظوم ی زاد و طبع او
کافی بود که همه لائیء معالی ی داد از زبان سلطان یمن الدولة بهرامشاه
گفته است این شعر

منت خدایا که جهان در پناه ماست * سجن گه ملوک زمین بارگاه ماست
۱۰ روزی سپید را همه امید روشنی * در سایه سعادت چتر سیاه ماست
امید همت کثور و اقبال هشت چرخ * اندر چهار گوشه ترک کلاه ماست
ما روی علیم و بتأیید کردگار * نصرت بروز معرکه پشت سپاه ماست
اندیشه چون ز عالم علوی گذر کند * آنجا رسد که پایه اول ز جاه ماست
ما آفتاب دولت و باران رحمتیم * صحرای ملک سبز و دولت گیاه ماست
۱۰ و هم اوراست در نشیبه قلم این شعر

چيست آن مرغی که چون منقار او تر میشود
چشم و گوش اهل معنی دُرُجِ گوهر میشود
آب را ماند بگاه جستن و رفتن و لیک
هر زمان دودیش چون آتش بسر بر میشود
۲۰ تا بدست آید سخن را آب حیوان در جهان
همچو ذو القرنین اندر تیرگی در میشود
عقل جادوکار دور اندیش رنگ آمیز را
۲۲ بند کردن باد را از وے مصور میشود

برای ملك روا باشد ار جهاد کنی
 بروی گل سزد ار مالش ز کام کشند
 همیشه تا بخرد و فروخت باشد نرخ
 که هرچه میشود آنرا ربا و وام کشند
 بان بشاهی چندان بزی که ی سرکه
 شود حلال برین چیزکت حرام کشند

و هم اوراست این بیت

ز برگ نسترش چون بنفشه سر بر زد
 هزار عاشق دیدم که دست بر سر زد
 ۱۰ و این قطعه وقتی گفت که بهرامشاه قصد قصد کرد
 ملك بخوردن باده چو مطربان بنشانند
 ببر گرفتن خون قصد کرد و رگ زن خواند
 بجشك فرخ فرخنده مبارك پی
 بجوی سیم درون شاخ سرخ بید نشانند
 بنوك آهن پولاد جوے سیم بکند
 ۱۵ ز دست زر نشان ملك عقیق فشانند
 قطعه

آمد آن کودک مسیح پرست * نیش الماس گون گرفته بدست
 طشت زرین و آبدستان خواست * بازوے شهریار عالم بست
 ۲۰ نیش بگریست گفت عزّ علیّه * اینچنین دست را که یارد خست
 سر فرو برد و بوسه داد برو * وز سر نوك نیش خون بر جست
 و هم درین معنی گوید این

این عجب بین که * کز سمن شاخ ارغوان بر جست
 بود فصّاد همچو شاه تمام * ذقن ساده اش گرفت بدست
 ۲۵ گفت فصّاد این روا نبود * دست هر سوزدن چو مردم مست

ز دشمنانش شب و روز آفتاب و بخار
 بجای فضله حیات از ره مسام کشند
 چنان نمایش دارد بمخجروش خورشید
 که از نیامش هر روز لعل فام کشند
 اگر بمشرق در يك نیام بیندش
 بوقت صبح ندانند کز کدام کشند
 زهی مظفر و منصور خسروی کافلاک
 غبار جیش تو در دبه ز احترام کشند
 ز انتصاف و ز انصاف تو شگفتی نیست
 ذوات مخلب اگر چینه حمام کشند
 سگان صید نورا چون قلاده نو باید
 ز یال شیر بروز شکار خام کشند
 بنفع صور چو بختی العظام بر خوانند
 بمشرگاه در از رزم تو عظام کشند
 مظنرا ملکا در جهان سپاهی کش
 که بر و بحر از آن کوب ازدحام کشند
 فلك فزون شود از لشکرت سپاه زنند
 زمین کم آید اگر دامن خیام کشند
 چو هند و سند گرفتی مثال ده سپاه
 که تا ز چین و بین سوی مصر و شام کشند
 ز تیغ دست مکش نامجوی از آن بجهان
 که پادشاهان تیغ از برای نام کشند
 برنج نفس جهان را فگن باسایش
 که رنج نفس بلك اندرون کرام کشند

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز پیش صبح چنان بر دمد هی گوئی
 که ز آشیانه عقق هی لحام کشند
 ستارگان را بیک ز پشت لشکر حام
 ز روی چرخ یکایک میان دام کشند
 بدست حارم چو یابند سام را مظلوم
 ز ابتسام صبا انتقام سام کشند
 گهی ز ماه برآن ناخج و سپر سازند
 گهی ز مهر برآن نیزه و حسام کشند
 ز عدل سلطان مانا خبر نداشته اند
 که صبح و شام ز یکدیگر انتقام کشند
 خدایگان سلاطین که مرکب ظفرش
 بگاه رنبت بر مسند انام کشند
 ابو المظفر بهرام شاه بن مسعود
 که بار نعمتش از شکر خاص و عام کشند
 عین دولت شاهی که خسروان جهان
 بیاد بزمش بر پای می ز جام کشند
 بروز هیجا اقبال و فتح و نصرت و بخت
 نجیب موکب میونش را زمام کشند
 گو بساقی بگلگون و ابرشش برسد
 سیاه و خنگ شب و روز اگرچه گام کشند
 کمان دولت و بختش هنوز نیم کش است
 جهان چو تیر شود راست چون تمام کشند
 زبان آنکه بملکش چو سوسنست دو سر
 بنفشه وار ز سوی قفا ز کام کشند

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

آن صدف بود بیضه تیغش * که ز نصرت سرشته شد گهرش
از فراوان که جان خورد چه عجب * گر کند جان ز خورد جانورش
فی فی او خود ز اصل جان بوده است * زان طبیعت ز جان نهاد خورش
اصل جان گر ز خون و باد بود * هست جان مرکب جهان سپرش
آن کمان گام و هم تگ خنگی * که نیابند ابر و باد درش
ای هنرمند خسروی که جهان * چون ترا دید عیب شد هنرش
خواهدی آفتاب تا شودی * گوشه افسر تو مستقرش
پای مالی ز عدلت ار دیدی * مسند خویش ساختی عمرش
خسرو نیست دشمن و هست * چون به بینی ز نیست سان شمرش
۱۰ خون که بر کین تو بجوش آید * ایزد از خنجرت کند هدرش
در سر ار هیچ گرددش بادے * گشت خواهد میان خاک سرش
تیغ آنرا که او یکی افیست * بزمرد برون کنان بصرش
تو برو چون قضائی از ایزد * نکند سود با قضا حذرش
تا بگوید کسی که برق چو جست * رعد باشد بحکم بر اثرش
۱۵ بر جهان باش دادگر که بداد * بتو ماند این جهان دادگرش
ای ملک باش حافظ ملکش * وای فلک باش صاحب خبرش
و این قصید هم اوراست که گفت

سپیک دم که خط نور بر ظلام کشند
براق خسرو سیاره در لگام کشند
۲۰ همی بر آید خورشید از ممالك شرق
چو خنجری که بتدریجش از نیام کشند
چنان نماید اطراف لاجورد سپهر
چو سوده که شگرفیش بر رخام کشند
ز آفتاب فلک زان سبب چنان گردد
چو زر پخته که بر روی سیم خام کشند

رُوح و عقل را ذوق بخشید و صفاء خاطر او کوثر را مکدر خواند و تمامت دیوان او مقبولست و کئی اشعار او معسول اما طرفی از آن طرف و بعضی از آن نیف ایراد کرده آمد و این قصیده از غرایب قصاید ویست میگوید

شعر

۵ نازنین سرو بارور نگرش * که برد سجده سرو غافرش

زیر آن بگذر و شگفتی بین * کافتابی شگفته بر زبرش

کس ندیدست بارور سروی * کافتابی دمد ز برگ و برش

زیر هر سرو اگر ثمر باشد * دیده کرد از کنار من ثمرش

آفتاب از پچشه گردد باز * چشم بنهاده ام بره گذرش

۱۰ ز آن نیاید هی بچشم درم * که نیام هی بچشم درش

هست گوئی زمرد و مرجان * سبز خط و لب شکر شکرش

یا چو پر زاده طوطی که بود * مانده متعار در میان پرش

بس غریبست اینچنین طوطی * که ز متعار بر دمد شکرش

نمکین از چه شد لب شکرینش * گر نکردم بآب دیده ترش

۱۵ سحر از شب بر آمدی زین پیش * می بر آید کون شب از سحرش

آتش از سنگ اگر جدا نشود * پس دلم بایدی میان برش

خواهی کر رُخ کمر زنده * تا کنم دیده گوهر کمرش

فی فی آن زر که از رخ خیزد * بکمر کی کند لب خطرش

شاه داند بهاش کرد که هست * رخ من بر عیار تخت زرش

۲۰ شاه بهرامشاه بن مسعود * آنک نفاید آسمان دگرش

پادشاهی که آفتاب و مهست * روز پیگار خنجر و سپرش

آن مین است ملک را که بچود * بر نتابد یسار بحر و برش

رعد و ابرست طبل زیر گلیم * چون بغرید موکب ظفرش

کردی ابلیس سجده گر بودی * گیل آدم ز خاک صحن درش

۲۵ دشمن از نام خنجرش گوید * خسته گردد زبان بکام درش

نا آنکه نوش کردم آب حیات عدل
 بی آب میناید ملک سکندرم
 بوسید تاج و تخت سرو پای من از آنک
 چون تخت پایدارم و چون تاج سرورم
 جز خیر ناید از من و گرنستی چنین
 در ملک و دین خدای نکردی مخیرم
 قصدی همی کند ز کوتاه دیدگی
 تا در حسن بچشم کرم بیش ننگم
 گر هست بنه که بگوید جواب این
 پذیرفتم از خدای که اورا پرورم

و گویند که دران وقت که سلطان بهرام شاه لشکر سلطان سوری را
 بشکست و رایت فتح و ظفر معللاً گردانید و سر سوری روان کرد بخدمت
 سلطان سنجر و جماعتی از ارکان آن دولت را اسیر کردند سید حسن در
 میان آن اسیران بود، سلطان بهرامشاه فرمود تا اسیران را سیاست کنند،
 ۱۰ حسن گفت من کله دارم در خدمت پادشاه اگر مرا بنزدیک او برید
 عرضه دارم، اورا بخدمت بهرامشاه بردند، سر بر زمین نهاد و این رباعی
 ادا کرد که
 آنی که فلک به پیش تیغت ناید * بخشش بجز از کف چو میغت ناید
 زخم تو که پیل کوه پیکر نکشد * برپشه همی زنی دریغت ناید
 ۲۰ سلطان در حال اورا عفو فرمود و تشریف منادمت ارزانی داشت،

(۱۰۶) المحکم شهاب الدین شاه علی ابی رجاء الغزنوی،

اگر شعرای ممالك بیان بپهلوانند او شاه بود و اگر فضلا بر آسمان فضل
 اخترانند او ماه بود، شعرا و سحر حلال و آب زلال را تعبیر کرده است
 ۲۴ و نظم او عقد منظوم و در مشور را تنفیر کرده معانی دل فریب او روح را

نثر دروغ بر چو منی افترا کنند
کز نظر راست گرد ز دریا بر آورم
سر شستی دهم ههرا ز آتش ضمیر
گر هم بر آب کار نشویند محضرم
از کس چو ماه و مهر سپر نفگم از آنک
چون نیغ صبر و تیر سحرگه دلاورم
از باطل زمانه کیم سایه بر فتد
کاندر پناه سایه حق بو المظفرم
سلطان بین دولت بهرامشاه شاه
کاقبال او گرفت بانصاف در برم
در آرزوی آرزو اندر نیامدست
آنها که شد ز قوت عقلش مصورم
ای کاشکی پذیری و کارش آمدی
نا جان نهاده بر طبقی پیش او برم
گوید حنو بشکر و خود او را سزد که هست
از آسمان سریر و ز خورشید افسرم
ماه خجسته ام نه که مهر مبارکم
جان محسّم نه که عقل مصورم
در منزلت رفیع تر از چرخ اعظم
در مرتبت خجسته تر از سعد اکبرم
هم سایه خدام و همسایه های
کردست ازین دو سایه سعادت منورم
همچون حواس نوبت من پنج ازان شدست
کامداد بخت يك دله هستند لشکر

۵

۱۵

۲۰

۲۴

چون سر فگنده گرم گوئی صُراحی
 چون خون گرفته خندم گوئی که ساغر
 در قهقهه ز گریه دل چون گلاب زن
 در خرمی ز سوز جگر همچو مجرم
 از روی آنکه روی دلم سوی هزل نیست
 من در گه ز توبه بسی بی گه نرم
 استغفر الله ار بثل زلتی کم
 الحمد لله از سر آن زود بگردم
 در خواب کم شود دل آگاه من از آنک
 بیدار کرده نفس صبح محرم
 احوال خویش اگرچه بگفتم بیکان بیکان
 سوگند میخورم که ندارند باورم
 ناورده بشعر چو من در هزار سال
 اینک تو ایدرے فاکا و من ایدرم
 در عهد من هر آنک کند دعوی سخن
 خصم خدای گر بشنید برابرم
 بر خلق داوری نکنم بهر نظر و نثر
 ایرا که من نخواسته داداست داورم
 مردانگی باز و جوانمردی خروس
 خرسندے ها و وفاء کیوترم
 منت خدایرا که نیفکد دست حرص
 اندر نشیب وقف ز بالاء منبرم
 سردی زرق و خشکی سالوس چون نبود
 حاجت نبوفتاد بزهد مزورم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

از تاب آفتاب دل کوه خون گرفت
آوازه در فکند که یاقوت احمر
آب دهان کرم گره شد بجلیتی
بفشاند مهر لاف که دیاء ششترم
نقش طراز خانه دنیا است هست نیست
یا رب تو نیستی ده کین نیست در خورم
تا یش جز برای عروسان قدس را
در دل که هست آئینه غیب ننگرم
چند از زبان برای دل دیو مردمان
در دیو لاخ غیبت مردم گیا چرم
ران تا ای سپید کند هر سیه زبان
دردا که چون زبان قلم گشت دفترم
زین آبگون قفص که شب و روز می پرد
چون عم خویش جعفر طیار بر پر
چندین درین مشبک خود گیر مانده ام
کز بند زال طبع کشایند شپیرم
زین نه سرای پرده نیلوفری برون
يك طاق گلشنی است که آنجاست منظم
سر چون قلم ز لوح وجودم بریده باد
گر خود بساق عرش فرود آید این سرم
با این شرف ز غصه طفلان روزگار
خونابه چون جنین دهن بسته می خورم
چون سرو پاک دامن خواهم هزار دست
تا از درون چو غنچه گریه دارم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بی نقش همچو آینه آبی منقش
 بی عطر چون فرشته جانی معطر
 خون در تنم چو نافه ز اندیشه خشک شد
 جرم همین که هم نفس مشک اذفرم
 هر لحظه دور جام نبی در دهد چو گل
 این پر شکوفه گلشن سبز مدور
 گردون بد حریفم سز سرهی زند
 وین کفر بین که گوید بر زخم نشدم
 گفתי چو گوشوارت دریست در دهان
 دُر در دهان چه سود که چون حلقه بر درم
 بر گوشمال چرخ نبی چنم همچو ناله
 اینک رگبست راست نهاده چو مزمر
 بر سر نیاید از من يك ذره تیرگی
 چرخ ار فرو گدازد صد بار دیگر
 گفתי در رخ حسن هم گرافه نیست
 آخر بیوه رنگی این رخ میبزم
 گر من بنم جو بخرم خنک چرخ را
 پس همدم مسیح نیم هم ننگِ خرم
 گر هستم نیست چه باکست گو مباش
 چون حاجنم نیست بهستی توانگرم
 خاکبست رنگ دنیا پاکبست نقش دین
 خاکی هی فروشم و پاکی هی خرم
 آبی معتدست چه زیور دهد دُر
 خاکی ملون است چه سنگ آورد زرم

۵

۱۵

۲۰

۲۴

تبرّز او درین شیوه واقف گردد،

شعر

داند جهان که قرّة عین پیبم
شایسته میوه دل زهرا و خیدرم
دریا چو ابر بار دگر آب شد ز شرم
چون گشت روشنش که چه پاکیزه گوهرم
طبعم چو آتش تر و هر دم خلیل وار
هر خوش گلی دگر دمد از آتش نسم
دُری پر از عجایب دریا شود ز حکم
هر قطره که در صدف جان پرورم
روید نبات فی شکر از جویبار گوش
چون نایزه کشاد زبان شکرگرم
گر طبع آب خوردن شکر بود چراست
از آب طبع زادن لفظ چو شکر
تیر فلك که هست سخن را کمان سخت
می بنگد سپر ز زبان چو خنجر
گر صد هزار پیکر لفظست جانشان
بخشیده منست که جان دو پیکرم
پی کور کرد چشم بدان را و چون صدف
پیرایه دار حق ز درون بست زیورم
سهلست اگر بمنظر من بنگری از آنک
منظوم عالم ملکوتست مخبرم
گل بللی گریند در باغ سیرم
مه اخترے پسندد در پیش اخترم
دارم زبان ژاژ نجام که سوسنم
بینم بچشم و عشق نیازم که عیبرم

۵

۱۵

۲۰

۲۵

سهم تو بکشاده خون از هیأت باد وزان
 بیم تو بر بسته راه جان بر اعضا جبین
 بس کسا کو رفعت عیسی هی جست از فلک
 زخم گرز تو مر اورا کرد با قارون قرین
 تاجداران را پناه درگهت جنات عدن
 شهریاران را سیل خدمتت خیل متین
 هرکه خواهد تا به بیند آفتاب زر فشان
 گو بیا و مر ترا در مسند شاهی بین
 جود تو بر بست دست ابر و بحر و آفتاب
 تیغ تو بکشد پای عدل و داد و امن و دین

و هم او گوید این قطعه در
 بیمار است دیهم کینسروے را * بفرخنده آئین نوشین روانی
 یکی صورت آمد هایون کمالش * که جز جان نخواندش انسی و جانی
 ملائک ز سبع السموات دایم * مدد کرده اندش بسبع المثانی
 ۱۵ بقا گویدش هر زمان ربّ آر نی * فنا گویدش تا ابد کن ترانی

(۱۰۵) سید الاجل اشرف الدین فخر السّادة ابی الحسن بن ناصر العلوی،

آن حسن نام عالی کلام که نتیجه ناصر بود و عالم فصاحت را یکی از عناصر
 بلاغت طبع ذکی اورا در ایام کودکی گردن داده و فصاحت سر بر خطّ
 بیان او نهاده جهان پیر جوانی چو نندید و مادر زمان فرزندش مثل او نا
 ۲۰ پرورید تا خازن زبان در خزانه بیان او بر کشاد دامن و کنار فضلا پُر
 دُرّ غرر نقود لطایف شد و تا کاتب ادیب وار فلک اشعار تر آبدار
 اورا بر اوراق اطباق جهان تحریر کرد آبر در لطافت آبی نماند و اورا
 یک قصیده مفاخرت با چندان معانی بکر و بنات فکر تمامست و عاقل
 ۲۵ باید که این قصیده را بتأمل بخواند و در معانی او تفکر بلیغ کند تا بر کمال

چه جوهرست که دارندش از عزیزی و ناز
 چو دیک در سرو چون جانش در بر آتش و آب
 طبایعی چو درو بنگرد گمانش افتد
 که کرده اند همدون مصور آتش و آب
 ایا بهار سعادت بهار نازه دمید
 باعتدال جهان شد مخیر آتش و آب
 نما بتقویت آمد بدانک باز دهد
 بود و لاله و سرو و صنوبر آتش و آب
 نماید اکنون هرجا ز عطف دامن برف
 چو جیب و چهره موسی منور آتش و آب
 چو لعل و مینا اندر لباس سبزه و گل
 پدید گردد بر جوی و بر جر آتش و آب
 سزد شها که نمائی بنو بهار بدیع
 ز عکس صها وز نور ساغر آتش و آب
 نشاط جوئی رامش کنی که بر دشمن
 شکوه نست چو بر عود و شکر آتش و آب

و هم او میگوید این

شعر

ای بیک حمله گرفته ملکت روی زمین
 ز آسمان بر دست و تیغ آفرین باد آفرین
 خوار کرده پیلک تو پوست بر پیل دمان
 خار کرده نیزه تو موے بر شیر عربین
 حلقه کرده پهناور بر اعدا همچو مہم
 رخنه کرده کالبدها شان بناچخ همچو شین
 دو ملک را بر شکسته سهم تو در یک مصاف
 هفت کشور بر کشاده تیغ تو بر یک کین

چو در مصاف با بطلال حرب روئے نمود
 ازو بخیزد اندر دو لشکر آتش و آب
 هی نماید از عکس لون گوهر او
 هوای فتنه چو گردون و اختر آتش و آب
 ۵ مرصعت همه جرم او بگوهر و نور
 جنان کجا بجاب و باخگر آتش و آب
 بابر و صاعقه ماند ازان قبل که درو
 بود همیشه چو در ابر مضر آتش و آب
 تبارک الله از آن صعب ساعتی که بود
 عروس ثاقبه را زر و زیور آتش و آب
 ۱۰ سپرده پای بریدان بتل خاک و هوا
 نموده دست دلیران ز خنجر آتش و آب
 قضا چو گردون کوشان و در کف آمل
 اجل چو رعد خروشان و در سر آتش و آب
 ۱۵ بجاک و باد نگاور سپرده بهر ظفر
 سنان نیزه شاه مظفر آتش و آب
 بریست مرکب رزم آزمای آهن خای
 نه مرکب از صفت الا نگاور آتش و آب
 یکی نگاور کاندردو عالم اوست که زد
 جهان ز نعلش در هفت کشور آتش و آب
 ۲۰ چو مه نمود باقصاء باختر نگ و تاب
 چو خور فگند در آفاق خاور آتش و آب
 گراز مزاج عناصر شده نکار پدید
 ز فعل او شده اندی مقرر آتش و آب
 ۲۴

ایشان بتیر و نیزه شکستند بهر آنک
 صدر جهان بخامه از آن بیشتر شکست
 هر چند شاه نیست برای کسی گرو
 از رای خواجه دشمن بی حد و مر شکست
 گرچه محمد آلت دعوی تمام داشت
 ناموس کفر دره سهم عمر شکست
 ای خسروی که تا بتو دادند تاج و تخت
 ظلم آن محل نیافت که آهن حجر شکست
 دانسته که بنده عمادی بمدح تو
 در کام روزگار بغمی شکر شکست
 اندر سحر دعا بخیر از پی تو باد
 کادریس چرخ را بدعا سحر شکست

۵

۱۰

(۱.۴) السید الاجل جمال الدین اکمل الشعراء محمد بن ناصر العلوی،

محمد ناصر ریاض فضایل هنر بمکان او ناضر بود و دیده اقبال بجمال
 ۱۵ او ناظر، برادر بزرگ سید حسن که در حسن کلام و لطف بیان و
 عذوبت لفظ و رقت معنی از افراد ایجاد عصر بر سر آمده بود و در
 خدمت سلطان تخت و گاه و زینت تاج و کلاه بهرام شاه محلی عالی و
 زینتی سالی یافته و شعر او بحکم قلت مدون نیست فلما هر فردی از افراد
 آن در حسن ترصیع و لطف تسبیح و مراعات نظیر بستان تماشاء ضمیر
 ۲۰ فضلاست و این چند بیت از قصیده که ایراد کرده آمد عنوان صحیفه
 و برهان لطیفه فصاحت اوست در مدح سلطان علاء الدولة گفت

شعر

جو خاک و باد کند نور و نم در آتش و آب
 شکوه آن عرضی باد و جوهر آتش و آب

از بندگان خسرو گویم که روز حرب
 عزم درستان دل آن بیخطر شکست
 پرتو چو گرم گشت بر آن شوخ دیدگان
 آن تیر حمله را نظر اندر بصر شکست
 چون جان شان بدید گذرگاه آفتاب
 با قوتی که بند کمر در کمر شکست
 بی شبهتی ستان قرا سفر سترگ
 آن روز بند چرخ حوادث شمر شکست
 در باغ عمر دشمن شاه جهان طراز
 بغرا بنوک نیزه نهیت شجر شکست
 عجز شکسته بند طبیعت درست شد
 آنکه که میر بار صف آن نفر شکست
 شب همچو پشم سوخته زان آشکاره شد
 کز قاف مایه بسر گرز در شکست
 بازو منکر زده بد سگال را
 از ناف خاک در افق باختر شکست
 از سشکین که بهلو گنیست آگهم
 کر جمله دو کشور در یکدگر شکست
 در پیش آن ستیزه کشان فریب دوست
 دیوار آهین چین نامور شکست
 از سنگ سفت کانش خذلان ازو جهد
 بر خصم خنجر ظفر شکست
 آوازه رسید پای بر آسمان
 بازار آق سفر آشوب خر شکست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

گیتی بسان دشمن شه روز کور شد
 از بس که نوک ناوک در چشم خور شکست
 در ماه کاست کرده گمان بردم آن زمان
 کز گرز شهریار بعرض سپهر شکست
 دست سعادت از پی آرایش جهان
 بر روی تیغ خسرو زلف ظفر شکست
 شاه بهشت مجلس طغرل که روز رزم
 از نعل پاره گنبد کوکب حشر شکست
 آن بغی پیشه تبه اندیشه کز غرور
 در کین شاه قاعده خواب و خور شکست
 قوی چو خویشتن بهم آورد جلد و چست
 مالک بیامد و همه را در سقر شکست
 سرگشته قدر شد و در وهم آدمی
 کی گنجد آن فنون که طلسم قدر شکست
 آن طفل را بترکه ز شوئی کار او
 در آکل امید سر نیست ز شکست
 بر حال او بترس چو کارش چنین کنند
 بر جوهری بنال چو نادان گهر شکست
 در مدح شاه عالم نقصان بود که من
 گویم صف غلام غلام تو بر شکست
 اندر شکسته بسته چه مایه ستایش است
 آنرا که از نهیش سپهر پر شکست
 چون گویم او که شاه بهنگام تیغ او
 از بهر چوب خشکی نحاس زر شکست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

تا ز سر خصم ساخت آتش تیغش سپند
 چشم بد روزگار از بد آن زایل است
 خسرو کسری غلام دانند کر شرق و غرب
 بنده عمارت بشعر خوبترین قابل است
 شعر بلند آورد لیک درین بارگاه
 عذر صعود شهست ز آن سخفش نازل است
 سرخی مغرب خبر داد بهنگام شام
 کر سر شمشیر شاه حلقی زحل بسم است
 نا گذران شد جهان چون بدر او رسید
 ز آنکه ز بس نام و بانگ ره گذرش مشکل است
 زاده چرخش مدان داده او دان خرد
 نا شنوند از تو آنک فعل کم از فاعل است
 مدحت شاه جهان هست فزون زین و لیک
 در ره و هم این سخن باز پسین منزل است

وله

دیدی چه زره بود که از تیغ در شکست
 کرده گلو خراش دم اندر جگر شکست
 نیر از خم کمان صدف سینه بر کشاد
 ریح از تف سنان ورق عمر در شکست
 گرز نبرد حمله بسوی سپهر برد
 چون ذم مار طرف کلاه و کمر شکست
 بانگ دهل کلید سرای هلاک شد
 فریاد نای قفل در گوش کر شکست
 خورشید گفتی از قبل طعمه اجل
 خود را نریدوار بخونابه در شکست

چرخ نهادش ملان گرچه خور از دست اوست
 ز آنکه یقینم که چرخ سوی بلا مایلست
 تا رقم ملک او یافت گل تیره رنگ
 سنگ چو به بنگری جانورے عاقلست
 گنج و سپاهش بسی است نر قبل روز عجز
 زوست تمامی او گنج و سپه فاضلست
 آنکه بدرگاه او بنده بندش نبود
 آرزوی تخت شاه در دل او چون سلسست
 حجت خسرو برو تیغ بگوید بدانک
 حق که نه با حجتست مشتبّه و باطل است
 درگاه او فضله ایست گرهوس ملک خواست
 مایه آن فضل را گرز گران مُسَهِّل است
 گرچه برون اوفتاد چرخ ز پرگار عقل
 در خط فرمان شاه خارج او داخل است
 رای متیش بدان گر بتوانی شناخت
 کانک درین دولتست تا بچه حد مقبلست
 عفو درین مملکت باز پذیرد ز جرم
 ز آنک دل شهریار با کرم شامل است
 ظلم سیاه آستین دست بینداختست
 نیست پدیدار از آنک خیر او حائلست
 چرخ حوادث سگال در ستد و داد خویش
 بر سر کوه قضا از کف او سائلست
 بحر نماند بدو ز آنکه یغیر کنش
 گنبد اخضر چو کف در طلب ساحل است

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

شعر بدین چاشنی خواه ز گویندگان
گفته بنده بیاد بهر نمودار دار
بر در تو میرود عمر عمارت خوشست
گرچه یقین داند آنک عمر نباشد دو بار
گرچه قوی دشمنی قصد تو دارد چه باک
گو بکینه غلام تا کندش نار نار
چون بود امر از خدای طیر ابایل را
بر در بیت الحرام پیل شود سنگبار
تا طلب عیش تو فرض ندید آفتاب
توده گل را نداد بر در تو روز بار
چون نهد هیچ و هم مدح ترا خاتمت
خاطر من شد بجز حمله اختصار

و هم او میگوید این شعر

کار خرد ساختست کامر هنر حاصلست
هیچ بهانه نماند شاه جهان طغرلست
نیست زمانه ز نقص خشک لب و تر مژه
ز آنک تر و خشک او ملک شه کاملست
خاک نجید ز باد ملک جهان ثابتست
آب نکاهد ز نار شاه چنان عادلست
خسرو گردون رکاب طغرل عرش آستان
کر تپش خصم او نوش چو سم قاتلست
مدحت او را چه حد کر شرف قدر او
عقل و شریعت پذیر صیقل آب و گلست
کار فلک یک دلیست در صف پیمان او
روز بدان مذهبست از پی آن یک دلست

۱۵

۲۰

۲۵

باد و گل و آب و نار هیچ نرایند بیش
 گر نبود بخت نو قَابِلَهٗ هر چهار
 اشتلم آسمان نام تو بود آن زمان
 کز جگر دو الخمار یافت تنش ذو الفقار
 یاد ز یال تو کرد چرخ چو کردند دست
 در کمر یکدگر رسم و اسفندیار
 گر نشدی در نیام تیغ تو از ننگ وقت
 کی رودی در جهان فتنه خلیع العذار
 نیست شگفت ار ترا ننگ شریکان دون
 گفت دریغی مکن ملک جهان خواستار
 گر طلبی راه آنک ملک جهان بر کنی
 دست در افکن بزور در کمر کوهسار
 از پس عرض سخا همت تو بر نکرد
 در شب روی و ریا مشعلۀ اعتذار
 تا شود انبوه تر در گهت از بندگان
 مرغ سقنور گشت در چگل و قندهار
 از در تو بگذرم چون گذرم کز هوا
 جز بشاء تو نیست یلک نفس را گذار
 کس نتواند گرفت چون تو عیار سخن
 دامن و دانی که نیست گفته من کم عیار
 گشت معین مرا از کرم خون بها
 ز آنک درین شعر کرد خاطر من جان سپار
 در هوس مدح تو جان منست این سخن
 کرده بدست زبان بر سر عالم نثار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ناخنه آرد بچشم روز دل افروز را
 جوشن ناخن نمای در کف خون و غبار
 رای جهان دیدگان هر گری را جدا
 در در هر مصلحت پند دهد صد هزار
 ای دلتان بو الفضول کار مدارید خُرد
 وای سرنان پر خمار خصم مدارید خوار
 کوس چو افسونگری درس عزیمت کند
 بر خط بیان او تیر نهد سر چو مار
 بر سر بیرق ز لاف پرچم گوید منم
 طُورَه خاتونِ فتح در تُقِ کارزار
 تا شود اندر زمین صورت خصمیت نهان
 در سر پیکان کنی صورت مرگ آشکار
 صعب محالی بود رهبر بدخواه نو
 گر سپر آهین پیش نو گیرد حصار
 در کف او گر سپر قلعه نهان بود
 هم نشود گاه زخم بازوی تو شرمسار
 پنجه بربط شود پنجه شیر عرین
 چون تو گوزن افگنی شیروش اندر شکار
 ای اثر کین تو پشت شکن تر ز وام
 وی نظر قهر تو مرد فگن تر ز عار
 وز سر تعظیم کرد قدر تو ترتیب آنک
 ماه پیاده شود چون تو بیابانی سوار
 گر تو بآئین لطف سوی گل آری نظر
 باز رهد تا ابد رنگ گل از ننگ خار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

گل و سر طنز گفت چیست بدامن ترا
 گفتم ز رست گفت نیست بدین اختصار
 بو العجب آمد بچشم شکل بنفشه مرا
 گفتم این چیست گفت حلقه زلف نگار
 گرد رخ شنید داشت نسیم از بهشت
 گفتم مشکست گفت خاک در شهریار
 خسرو گردون کند شاه جهان پهلوان
 آنکه کند کوه را هیبت او اشکبار
 بزم کانی نبرد بهتر ازو کامران
 رزم نشانی نداد برتر ازو کامکار
 ای در میمون تو همچو خرد حق شناس
 وی کف رخشان تو همچو هنر حق گذار
 کین تو آورد راه یافتن موی لیل
 مهر تو آورد رسم شستن روی بهار
 چاشتگاهی که خروش خاک بچوشد چو آب
 وز علم زنگ رنگ باد نماید چو نار
 دوش فلک را ز گرد نعل دهد طلیسان
 گوش یلان را ز مغز گرز دهد گوشوار
 بر کتف کشتگان دام نماید زره
 ناوک پر خون درو گشته نوان مرغ وار
 تیر کند عزم راه از پی رسم وداع
 قامت او را همان آورد اندر کار
 جامه و جان خرد تیر بشوید ز خون
 میوه سمع و بصر تیغ بریزد ز بار

۵

۱۵

۲۰

۲۴

گفت باحوال خویش سخت فرو مانده
گفتم تدبیر گفت سُست نبودن بکار
گفت در اندوه عشق شهنه کار تو کیست
گفتم صبرست گفت صبر کند زیر بار
گفت نپنداشتم کار ترا با خلل
گفتم شکرست گفت شکر بسی گشت زار
گفت نگویی که چیست با تو دلارام را
گفتم عهدست گفت نیست بعهده استوار
گفت فراوان غمت نامزد عشق تو
گفتم چندست گفت عاشق و غمرا شمار
پیش شکوفه شدم ریختن آغاز کرد
گفتم این چیست گفت قاعده روزگار
یاسمن اندر عرق راند بر آهنگ او
گفتم مشتاق گفت قافله بر بست بار
سبزه میان سرشک موج نماینده بود
گفتم دریاست گفت چون غم تو بی کنار
لاله بدیدار شد رنگ قبا چون عقیق
گفتم چونست گفت ریخته انتظار
نرگس چون چشم دوست غمزه بن بر گاشت
گفتم زندهار گفت شرط بود زندهار
بر چمن از پای بط بود فراوان رقم
گفتم مهرست گفت قالب دست چنار
بلبل رنگین سخن راند بر آهنگ او
گفتم مقصود گفت یافتن غمگسار

۵

۱۰

۵

۲۰

۲۴

غور سر بی مغز را صفرا بشورید و بگفت
 کای نمونه باشگونه باوه گوی و هرزه لا
 ریش تو داند که تیزی بی نمکمان در مزه
 کم نیاید آخر از تیر نمک سود شما
 ه اشعار حکیم سنائی شهرتی دارد برین بیتی چند اقتصار کرده آمد،

(۱۰۴) استاد الاثمّه عماد الدین الغزنوی،

عمادی که عماد سراپرده فضل و عمید ولایت دانش بود استاد شعرای
 عصر و مقتدای فضلالی دهر بر سپاه دانش شاه بر آسمان بیان ماه و بر
 ولایت حقیقت امیر و بر کشور هنر قهرمان و دیوان اشعار او دیده را نور
 ۱۰ افزایش و دل بسته بمطالعۀ آن بکشاید و اشعار او عذب و دل آویز و
 سلیس و طرب انگیز است و از قلاید قصاید او این چند بیت اثبات
 افتاد، شعر

گنبد مشکین شدست چرخ ز بوی بهار
 غلبه پیوند گشت باد ز رخسار یار
 ۱۵ جدول تقویم باغ کرد هوا پُر نقط
 فلسفۀ زرّین گل کرد صبا بر کنار
 ترک فریبست برگ از کله بوستان
 حرف نشاطست سرو بر ورق جویبار
 ز آتش لاله شمال سوخت سحرگه بخور
 ۲۰ قرصۀ خورشید را خنخله کرد از بخار
 دی بتمنا دوست خیمه بیباغی زدم
 تا بکف آرم گلی از ریخ او یادگار
 از سر دل سوزگی فاخته آمد بمن
 داد مرا از سخن شربت انده گسار
 ۲۴

گرد تو کردم هی زیرا مرا هنگام سعی
 از مروّت وز صفا هم مروء و هم صفا
 اندرین غربت مرا همچون عصای موسوی
 دوستانم را عصاء و دشمنان را ازدها
 از تو بودم باستان خواجه عارف معرفت
 وز تو کردم در فرات نعمت او آشنا
 با تو خوانم شعر آن شعری شعار چرخ قدر
 با تو گویم شکر آن شکر شکار خوش لقا
 پارسا خواندستم اندر شعر و من در صدر او
 هرکه در فردوس باشد چون بود نا پارسا
 با حیا گفت او مرا و چشم من روشن بدو
 هرکه روشن دیدنتر شد پیشوا دارد حیا
 چون عصای موسی و برهان عیسی گفت او
 ساحرانرا ازدها و شاعرانرا متکا
 خاصه اندر حق من خادم که هست از مکرمت
 دیگرانرا يك ولی نعمت مرا خود اولیا
 هم ولی اکرام و نعمت هم ولی کتب و علوم
 هم ولی درد و درمان هم ولی شکر و ثنا
 هست کار او و من چونان که وقتی پیش ازین
 ده خدائی گفت با غوری فضولی در نسا
 کای فضولی کو خراجت غور گشتا بر گرفت
 شاه و پیغمبر زکوة از غور و احلال از نسا
 ده خدا گفت از نمک زاری شود انبار گرز
 کوزه های بی نمک پر اند اهل روستا

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

خاک آدم ز آفتاب جود او زر گشت زانک
 خاک آدم را چنان بود او که مس را کیمیا
 باز چون خود ز آفتاب علم زرین رخ شدی
 عارف زرگرش خواندی پرده دار کبریا
 عارف و زرگری گوئی ازو آموختست
 خواجه و حاجی و صدر و مهتر و استاد ما
 شکرها با بدل او چون پیش موسی جادوی
 شعرها با فضل او چون پیش عیسی توتیا
 بخشش خود را بشکر کس نیالاید که هست
 در ره آزاد مردان شکر جزوی از جزا
 این همه تابش ز روی و رای او نشگفت زانک
 بدر گردد مه چو با خورشید گردد ملقا
 مقتداء عالم آمد مقتدی در راه دین
 من غلام مقتدی و خاک پای مقتدا
 فضل یحیی صاعد آن قاضی که خود بیرون ز فضل
 صد هزاران فضل یحیی برمکیست اندر سخا
 قاضی مکرم که چون فوت صلاتش نزد او
 هست اندر شرع مرفوت صلاتش را قضا
 روح او بر غیب واقف همچو لوح آسمان
 کَلک او در شرع منصف همچو خط استوا
 مربع علمش چرا خواران صورت را ربیع
 مربع حلمش چرا گوینان معنی را چرا
 ای مرا ممدوح و ممدوح ای مرا پیر و مرید
 ای مرا قاضی و مقتضی ای مرا خصم و گویا

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

در حرم مصطفیٰ بو بکر وار اندر خرام
 تا سیه روی جفا گردی و خوش روی وفا
 عشق را بینی عَلم بر کرده در میدان صدق
 عقل را بینی قلم بشکسته در صدر رضا
 این یکی گویان بفرمان کاستَجِیْبُوا لِلرَّسُولِ
 و آن دگر خوانان بایمان یَفْعَلُ اللَّهُ مَا یَشَاءُ
 تا بر آن جایب فرود آرد که باشد اندرو
 ناولک اندازانش قهر و خنجر آهنگان بلا
 زهره مردان چو بر زنگار پاشی ناردان
 گرده گردان چو در سنگرف مالی لویسا
 حربه بهرام را بشکسته لطفش قبضه گاه
 بریط ناهید را بشکسته قهرش گردنا
 بارگاه او دو در دارد که مردان در روند
 یک در اندر کوفه یابی و دگر در کربلا
 با وفاداران دین چندان پیر در راه او
 تا نه بال خوف ماند با تو نه پر رجا
 دور کن بوی ربا از خود که تا آزادوار
 مسجد و میخانه را محرم شوی چون بوربا
 تو چه دیدستی هنوز از طول و عرض ملک او
 کانک در سدره است آنرا هم نداند منتها
 گر دو عالم را به بیند با ولایت های او
 هفت گلخن دیدک باشد زان همه هشت آسیا
 صورت احمد ز آدم بود لیک اندر صفت
 آدم از احمد پدید آمد چو ز آصف برخیا

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

مصطفی اندر جهان آنکه کسی گوید که عقل
 آفتاب اندر فلک آنکه کسی گوید سها
 طوق داران الهی از کمال شوق و ذوق
 عقل را در شرع او خوانند غم خوار کیا
 در شریعت ذوق دین یابی نه اندر عقل زانک
 قشر عالم عقل دارد مغز روح انبیا
 در خدا آباد یابی امر و نهی و دین و کفر
 و احمد مرسل خدای آباد را بس پادشا
 چون نباشی خاک درگاه سرای او که هست
 پاسبان بام روح القدس و دربان مرتضا
 دی همه او بوده امروز چون دوری ازو
 نا جوانمردی بود دی دوست و اکنون نا شنا
 رحمة للعاطین آمد طیبی زو طلب
 چه ازین آسی و زان آسی هی جوئی دوا
 کان نجات و کان شفا کارباب سنت جسته اند
 بو علی سینا نیارد در نجات و در شفا
 ناشتا نزدیک او شو زانکه نبود بر طیب
 مفتی ذوق و دلیل نبض جز در ناشتا
 مسجد حاجت روا جوئی مجو اینجا که نیست
 راه سنت گیر و آنک مسجد حاجت روا
 چنگ در فترک او زن تا بحق یابی ره
 سنگ بر قندیل خود زن تا ز خود گردی رها
 کانک رست از رسم و عادت گوید اورا سنتش
 کای قفس بشکسته اینک شاخ طوبی مرحبا

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

تا در سر من گشت که در بر کشت تنگ
 گه دست بسر بر زخم و گاه ببر بر
 چندان غم و اندوه فراز آمد در دل
 تا توده شدست آنده و غم يك بدگر بر
 دل شد سپر جان ز نهیب مژه تو
 تا چون مژه زخمی زند آید بسپر بر
 تا هجر نشستست بنزد يك تو ساکن
 آن وصل سراسیمه بماندست بدر بر
 من بر تو هی هرچه کم دست نیام
 ای رشك قمر دست که نآید بقر بر

۵

۱۰

(۱۰۲) استاد الحكماء ختم الشعراء مجد الدین آدم السنائی الغزنوی،

سنائی که در دیده حکمت روشنائی بود و در حدقه بینائی چون قلب او
 همه انس بود بقلب انس منسوب شد از قعر بحر خاطر خود گهجا نهاد و
 بدست بیان بر جهانیان گوهر پاشید محققان را از نصاب تحقیق خود نصیبی
 داد و مذکران را از لطایف الفاظ خود خطی بخشید و راویان را از خزانه
 لطف خود مستظهر گردانید و حکما را از بیان خود در خوی خجلت غرق
 کرد و اشعار او مشهورست و بر زبانها فضلاء مذکور و بحکم شهرت از
 ایراد اکثر آن امتناع نموده آمد تا باطالت نیجامد و این قصید در نعت
 مصطفی صلی الله علیه و سلم گفته

۲۰

ای سنائی گر هی از لطف حق جوئی سنا
 عقل را قربان کن اندر بارگاه مصطفی
 هیچ مندیش از چنین عیاری ایرا بس بود
 عاقله عقل ترا ایمان و ست خون بها

۲۲

گر زر ز آفتاب زیادت شود همی
نقصان چرا شود زرم از آفتاب او
چنگ عقاب زلفش و روی تذرو رخ
ایمن رخ تذرو ز چنگ عقاب او
باز سپید روی و غراب سیاه زلف
وز بیم باز او شده لرزان غراب او
و در مدح میگوید هم درین قصید

تخنش سپهر و در وے خلقش نجوم او
چشمش اثیر و تیزی در وی شهاب او
کشتش سحاب و تازه ازو بوسیای ملک
زحمت ندید صاعقه اندر سحاب او
باشد هوا گران چو سبک شد عنان او
گردد زمین سبک چو گران شد رکاب او
آبست و آتشست حسامش بگاه رزم
روی زمین و چرخ پراز موج و تاب او
صاف شدست آب جلالت ز آتشش
و افروخته است آتش هیبت ز آب او

نظم

این غزل که گل چمن لطافتست هو گفته است،
ای سلسله مشک فگنده بقمر بر
خندیده لب پر شکر تو بشکر بر
چون قامت تو نیست سہی سرو خرامان
چون چہرہ تو نیست گل لعل بیر بر
گل از سبق چہرہ تو شسته بخون رخ
سرو از حسد قامت تو دست بسر بر

سیف دول آن شاه که از رای رفیعش
گشتست جهان هنر و رادے انور
آن شاه سخنی دست که در گاه سخاوت
لفظش گهر افشاند و دستش زر و گوهر
ای شاه تو خورشیدی زیرا که چو خورشید
نور تو در آفاق رسیدست سراسر
لرزان شده از ترس سر تیغ تو فغفور
ترسان شده از هول سرگز تو قیصر
ای چتر ترا نصرت و تأیید شده یار
وی تیغ ترا فتح و سعادت شده یاور
حیران شد از وصف تو و صاف سخن گوی
عاجز شد از نعت تو دانای سخن ور

و هم او میگوید

نظم

با من بتافت یار و تمام ز تاب او
ظاقت نماند یش مرا با عتاب او
از رشک آن نقاب که بر روی او رسد
گشت این تم ضعیف چو تار نقاب او
چون نوشم آید ارچه چو زهرم دهد جواب
زیرا که هست بر لب راه جواب او
داند که هست بسته بزلفین او دلم
هر ساعتی فزون کند آن پیچ تاب او
خوردم شراب عشقش یک جام و زان هنوز
اندر سر منست خمار شراب او
چون زر پخته شد رخ و چون مشک خام تن
ز آن آفتاب تابان وز مشکتاب او

۱۰

۲۰

۲۵

این ساز مرصع مدیحت را * بر مرکب نیز نگ دوان بندم
 هرگاه که بکر معنی یام * زود از نامت برو نشان بندم
 پیوسته شراع صیت جاهت را * بر کشتی بحری کران بندم
 نا در گران بهای دربارا * در گوهر قیمتی کان بندم
 گردون همه میهمات بکشد * چون همت خویش در میان بندم
 بس خاطر و دل که متعین گردد * چون خاطر و دل در امتحان بندم
 صد آتش با دخان بر انگیزم * چون آتش کلک در دخان بندم
 گر من ز مناقب تو نعوذم * بر بازوی شرزه زبان بندم
 در کرد وحوش من سپس از آن * سدی ز سلامت و امان بندم
 ۱۰ من گوهرم و چو جزع پیوسته * در خدمت تو همی میان بندم
 دارم گلهاء و راست پندارم * کز دست هوای تو زبان بندم
 یا چار امید کز رود چون من * در گنبد کز روکیان بندم
 آن به که برستی همه نهیت * در صنع خدای کامران بندم
 و این ابیات در حق سیف الدولة محمد بن مسعود گفته است و درین
 ۱۵ قصیده که بحسن صناعت و لطف صباغت موصوفست با و میم محذوفست
 چنانکه در وقت خواندن اولب بالا بر لب زیرین نیاید و ما بیتی چند
 ازین قصیده بیاریم تا که آن صفت او معلوم شود

شعر

اے آذر تو یافته از غایبه چادر
 اندر دل عشاق زدست آذرت آذر

نه سرو سہی چون تو و نه لاله خودروی

۲۰

نه طرفه چین چون تو و نه صورت آذر

زلفین تو ریحان دل عشاق تو جنت

دبدار تو خور دیک عشاق تو خاور

اندر دل عشاق تو آنست ز عشقت

کاندر دل حساد شهنشاه ز خنجر

۲۵

بدھا کہ ہی رسد ز من بر من * بر گردش چرخ و بر زمان بندم
 ممکن نبود کہ بوستان گردد * گر آب در اصل خاکدان بندم
 افتاد خم چرا هوس چندین * در قامت سرو بوستان بندم
 وین لاشه خضعیف بدرورا * اندر دم رفته کاروان بندم
 چند از غم وصل در فراق افتم * و هم از پی سود در زیان بندم
 وز عجز دو گوش تا سپیده دم * در نعره و بانگ پاسبان بندم
 وین سستی بخت بین کہ هر ساعت * در قوت خاطر جوان بندم
 چون اشک ز دیدہ بردو رخ بام * باران بہار در خزان بندم
 جوئی کہ ز سرخ لالہ بکشایم * اندر دم زرد زعفران بندم
 ۱۰ بر چہرہ چین گرفته از دیدہ * ہر گاہ کہ لعل ناردان بندم
 گوئی کہ ہمہ گریدہ گوہرہا * بر چرم درفش کاویان بندم
 اندوہ و نیاز دل چرا چندین * اندر تن زار ناتوان بندم
 از کالبد تن استخوان ماندم * امید درین تن از چہ سان بندم
 زین پس کمرے اگر بچک آرم * چون کلک کمر بر استخوان بندم
 ۱۵ وز ضعف چنان شدم کہ گر خواہی * ز اندام گرہ چو خیزران بندم
 در طعنہ چو نیزہ ام کہ پیوستہ * چون نیزہ میان برایگان بندم
 کار از سختست ناروان تا کی * دل در سخنان ناروان بندم
 در خور بودم اگر دہان بندے * مانند قرابہ بر دہان بندم
 یک تیر نمائد و من کمان گشتم * تا کی زہ چنگ بر کمان بندم
 ۲۰ نہ دل تنگ شود از اندیشہ * ہر گاہ کہ در غم کران بندم
 شاید کہ دل از جہان پردازم * در مدح یگانہ جہان بندم
 منصور کہ حرز مدح او دایم * بر گردن عقل و طبع و جان بندم
 ای آنکہ ستایش تو در خامہ * بر باد جہندہ بزبان بندم
 بر درج من آشکارہ بکشاید * بندی کہ ز فکرت نہان بندم
 ۲۵ در وصف تو شکل بہرمان سازم * وز نعت تو نقش بہرمان بندم

قطعه

احوال جهان باد گیر باد * وین قصه ز من یاد گیر یاد
چون طبع جهان باشکونه بود * کردار همه باشکونه زاد
از روی عزیزست بسته باز * وز خواری باشد کشاده خاد
در خوض بیانش چشم و گوش * ماند بشگفتی از آب و باد
دیوانه شوریده باد بود * زنجیر هی آبراه نهاد
هم اوراست این قطعه

قطعه

چو من جریده اشعار خویش عرضه کنم
نخست یام نام تو بر سر دیوان
سزد که نام من ای نامدار ثبت کنی
بکلك غفلت در متن دفتر نسیان
مرا مدار بطبع و هنر گران و سبک
که من بسایه سبک نیستم بطبع گران
همیشه تا بجهان خالی و تهی نبود
جواهر از اعراض و عناصر از ألوان
دو حال نیک و بد آید هی ز سمت فلک
بهفت کوکب و در پنج حس و چار ارکان
چو سرو و لاله بناز و چو صبح و باغ بخند
چو ماه و مهر بتاب و چو عقل و روح بمان
نخسته دولت و فرخنده بخت تو همه سال
چو آفتاب منیر و چو نو بهار جوان
بخر مرا و نکوئی نکو بدار که من
بهر نکوئی حتم بهر بها ارزان

شعر

۲۵ تا کی دل خسته در کان بندم * جری که کم بر این و آن بندم

(۱.۱) الحمید الاجل سعد الدولة و الدین مسعود سعد

سلمان رحمه الله،

مسعود سعد که از نوادر ایام و افاضل انام بود گاه ببال اقبال در فضای هوای جلال پرواز کردی و گاه در صباح و رواح از حوادث زمانه مقصود الجناح شدی، گاه چون فی بشکر فضل و افضال کام جان جهان را شیرین کردی و گاه در قلعه نای ثقی زهر حادثه تجرع نمودی و در بلاد هند کارهء بانام میکرد و زندگانی بنیکو نای و دوستکای میگذرانید و بر اورنگ ولایت بیان سلطان بود بیک رباعی و بیک قطعه کاروانهء نعت بسایان بخشید و دیرست که گفته اند

۱۰ وَ اَلَسَّخْ مَهْمَا ذَاقَ قَهْوَةَ مَدْحِهِ * يَعْرِوُهُ سَكْرٌ يَنْهَبُ اَلْأَمْوَالَ

و اگرچه مولد او همدان بود اما چون همدانی کار او را در بلاد مشرق طراوتی داد و ذکر او از فضلاء این عهد برآمد و در کتب تواریخ او را از جمله شعرای این بلاد داشته اند بدان سبب ذکر او درین طبقه آورده شد و نیز حق او آن بود که او را در زمرهء صدور آورده شدی ۱۰ فاما چون اشعار او از جمله شعرا زیادتست و او را سه دیوانست یکی بنازی و یکی پیاری و یکی بهندوئی بدان سبب او را در سلك شعراء این طبقه منخرط گردانیدند و آنچه از شعر او استماع افتادست هم استادانه و مطبوعست و بیتی چند از لطایف اشعار او ایراد کرده آمد این قطعه در حق ثقة الملك گوید وقتی که صدر دیوان وزارت بجال او آراسته گشت میگوید ۲۰

ثقة الملك نا بصدر نشست * دهر پیشش میان بطوع بیست
نا هایون دوات پیش نهاد * الفش را فلك بتا پیوست
درد دشمن شدست و داروی دوست * تاش پیسود آن مبارک دست
۲۴ بنگر اکنون بتازگی عجی * کاندرو لفظ درد و دارو بست

جشن فرخنده قَرَوَرْدینست * روز بازار گل و نسربست
 آب چون آتش عود افروزست * باد چون خاک عیر آگینست
 باغ پیراسته گلزار بهشت * گلبن آراسته حور العینست
 برج ثور است مگر شاخ سمن * که گلش را شبه پروینست
 آب چین یافته درحوض از باد * همچو پرکار حریر چینست
 بچه ماند بعروسی عالم * که سبک روح و گران کابینست
 شبه او زبید منصور سعید * زآنکه او خسرو و این شیرینست
 ذوفنون شاهی کاندرفن ملک * بر شاه عجبش تمکینست
 نه چین باشد و مانده او * او شه و هرکه جز او فرزینست

۱۰ این رباعی اوراست رباعی

چون زورِ مَلِک چرخ در آورد بزه * از چرخ مَلِک بانگ بر آورد که زه
 خم داد زشت تیر و برداشت گره * بکشاد کشاد او مسامر دو زره
 رباعی

این پند نگاه دار هموار ای تن * برگرد کسی که خصم تو هست متن
 ۱۵ عضوی ز نوگربار شود با دشمن * دشمن دوشتر تیغ دوکش زخم دوزن
 رباعی چون یار به بوسه دادم بار گرفت
 زلفش بگرفتم از من آزار گرفت
 چون یاری من یار هی خوار گرفت
 ز آن خواست بدست من هی سار گرفت
 رباعی

نا چون گل لعل گونه بفروخته ام * چون نیلوفر جامه غم دوخته ام
 بیداری شب ز نرگس آموخته ام * زیرا که چو لاله با دل سوخته ام

قصید

مال دادن جز بحق اسراف دان * اینک از قرآن بخوان لَا تُسْرِفُوا
 ۲۵ از برای دین همه دنیا بده * لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا

تا روے بگفتار نهد رایت اسلام
تا پشت بعباس کند نسبت سَفاح
اندر عمل خیر تی بادت کوشان
و اندر اجل خیر دلی بادت مریاح
دست تو و طبعِ تومه و سال و شب و روز
با دسته ریحان زده و با قدح راح

هم اوراست این شعر

ای پیشکار تخت تو کیوان و مشتری
ای نجر شرق و شرق ترا گشته مشتری
در جرم عقل طبعی و در جسم عدل جان
بر شخص فضل دستی و بر عرض حق سری
اقبال را بهمت بهتر طلعه

اسلام را بنصرت مهتر برادرے
آزرا که کارزار شود روی راحتی
و آنجا که کار زار بود دست لشکری

اندر تواضع آب روانی نشیب جوی
گرچه بقدر ز آتش رخشنده برزے
دریا که دید هرگز گوهر مکانِ او
اینک دل تو دریا و اینک تو گوهری

عشریست از تو عالم سفلی که تو بنضل
سر جمله فواید هفتاد کشورے
پیراهن تو مشرق دیگر شمرده اند

کز وی که طلوع تو خورشید دیگری

و هموراست در حق خواجه عمید منصور بن مسعود بن احمد الحسن

نظم

۲۵ المیندی العارض

از حرفهء ابجد عقدش برآستی
مانند وتر و حرف نخستین ابجدست

و در خاتمت میگوید

نا بر سپهر اعظم نقاش لوح را * دایم قلم نه کند زبان و نه ادر دست
ه پاینده باد صاحب در ظل عصمتی * کش دامن مظلّه ز عزّ مخلّدست

نیز قطعه

اے نام تو بخشنده بخشنده ارواح
آیات رسالت را ز انفاس تو الواح
بر نامه دیوان هنر فضل تو عنوان
در کشتی دریای سخا رای تو ملاح
انعام تو بر خسته دل سایل مرهم
احسان تو بر قفل در روزی مفتاح
چون قطب فلک عرض ترا راحت ساکن
چون جزم قمر ذکر ترا سرعت سیاح
مهتاب نیارد که بتفاح دهد رنگ
نا خلق تو اندر ندمد بوی بتفاح
در جاه عریض تو مساحت ننهد پی
هر چند که با وهم مسیح آید مساح
نا خواسته از کج عروس تو چو شاهان
با خواسته خیزند همی زایر و مداح
نا آینه بچ تو بازار گرفته است
آزار ندادست بدو صیقل انجاح
آی که رسیدست بتائید الهی
نهی نو و امر تو بافساد و باصلاح

۱۰

۲۰

۲۴

شهریاری که طول و عرض فلک * همتش را نیامدست جسم
 کوه با حلر او بایه سبک * بحر با عزم او بعبره سلیم
 پیش سلطاناش آسمان عاجز * بر معروفش آفتاب لثیم
 مهر او منهل شراب ظهور * کین او حفره عذاب الیم
 مفلسانرا بمالش اندر قسم * ظالمانرا بمالش او بیم
 گرز جودش مطر مدد یابد * ژاله زرین دهد هواء عقیم
 وز خطابش که رفیق مذهب اوست * در پاسخ زند عظام ریم
 ور ز تیغش مزاحمت بیند * چون دو پیکر شود اسد بدو نیم
 راء او عاطفت بکار آورد * هر کجا دید سلك در یتیم
 ۱۰ و در مدح وزیر مملکت خواجه محمد بن بهروز بن احمد رحمه الله
 گفته است
 شعر

گر بخت را و جاهت و اقبال را بدست
 از خدمت محمد بهروز احمدست
 بجری که میخ رزق بجودش مَطیر گشت
 صدی که سطح ملک برایش مغدست
 هر فضله ز عزمش رختی است باد پا
 هر بذله ز حزمش درعی مزردست
 با بذل طبع مکرم او آفتاب دون
 با سیر ذکر مُسرع او ماه مُفَعَدست
 ۲۰ گرد سرای مصطفی طوق رعایتش
 چون پیش چشم افعی میل زمردست
 پیش هواے مفسد سد کفایتش
 چون کرد جوف کوه بنای مشیدست
 و بحک چه موجب آمد کلکش که سلك او
 ۲۵ بر گوهر مسلسل و ذرع مجعَدست

فصل چهارم، در ذکر شعرای غزنه و لوهور،

(۱۰۰) العمید الاجل الکامل ابو الفرج بن مسعود الرّونی،

مولد و منشاء او خطّه لوهور بود و این خطّه بفضل لا تناهی او بر سایر بلاد مفاخر و مباهی در دولت سلطان رضی ابراهیم تعالی الله برحمته دولتها دید و قصاید او اکثر در مدح اوست و انوری پیوسته تتبع سخن او کردی و دیوان او همواره در نظر داشتی و در آن قصیده که گفته است،

ویحک ای صورت منصور نه باغی نه سرای
بل بهشتی که بدنیات فرستاد خدای

۱۰. يك بيت تمام بعینه از شعر ابو الفرج بیاورده است بی تضمین اگر توارد خاطرست بغایت نادرست و در آن قطعه که گفته است

اندران مجلس که من داعی بشعر بو الفرج
نا شنیدستم ولوعی داشتستم بس تمام

دلیل است که او پیوسته در بوستان دیوان ابو الفرج تفرّج کردی و ابو الفرج را این دو بیت در تمامت دیوان که در قصیده مندرج کردست تمامست میگوید

نعل اسپ تو هلالست و ستامش کوکبست
آفتابست او و اسپش آسمانها را مدار
آسمانی پر کواکب بر زمین هرگز که دید
کآفتاب او یکی باشد هلال او چهار

و این قصیده که مطلع دیوان اوست در مدح سلطان رضی الدولة ابراهیم مسعود تعالی الله برحمته گفته

روی بازار ملک هفت اقلیم * پشت حق بو المظفر ابراهیم

(۹۸) المحکم الکامل فخر الدین اسعد المجرانی،

فخر الدین جرجانی که [از] امثال شعرای جهانست خاطر او که بدرر معانی لطیف محیط بود غیرت قلزم و محیط بود کمال فضل و جمال هنر و غایت ذکا و ذوق شعر او در تالیف کتاب ویس و رامین ظاهر و مکشوف شده است که جان معنی را در آن قالب چنان مفرغ گردانیده است که دست زوال بدامن آن کمال نرسد و بلاء بلی بدو راه نیابد و آنچه از غرر اوصاف و درر تشبیهات در آنجا ایراد کرده است مقومان ضمیر افاضل از تقویم آن عاجزاند و جوهریان صنعت از ترصیع معارضه آن قاصر و از اشعار او جز ویس و رای دیگر مطالعه نیفتاد جز این یک قطعه نظم

۱۰. بسیار شعر گفتم و خواندم بروزگار * یک یک بجهد بر ثقه الملك شهریار
شاخی تر از امید بگشتم بخدمتش * آن شاخ خشک گشت و نیاورد هیچ بار
دعوی شعر کرد و ندانست شاعری * و آنگاه کرد نیز بنادانی افتخار
زوگاو تر ندیدم و نشنیدم آدی * در دولتش عجب غلطی کرد روزگار
امید من دریغ بدان خام قلیبان * اشعار من دریغ بدان روسپی تبار

(۹۹) کوهیاری طبری،

او در متانت بدان مثبت بود که راوی شعر کوهیاری را بصدا کوه باری دادی و اگرچه ساکن آمل بود اما خزاین گوهر بسایر و ساری دادی، این دو بیت او گفته است که

۱. فی روز وصال را ز تو خروء * فی تیره شب هیر ترا بی غمی
۲. فی برگز و عده تو محکم * کس چون تو ندید بی وفا آدی

رباعی

چندان غم و ریج من پیرویدن تو * و اندیشه چه آنک آدی کردن تو
۲۲ کی دانستم که وقت پیرویدن تو * سرگشته شوم ز سر بر آوردن تو

فصاحت بگوش جان مشتاقان بی نوا رسیدست همه طرب انگیز و دل آویز
 بودست و چون در انقراض دهور و انقضاء سرور نا پایداری ایام دولت
 و سرعت زوال موسم راحت بچشم حقیقت نظر کرد از برای تسلیت مهجوران
 و تنبیه مسروران این ابیات لطیف آبدار پرداخت و این قلاید درو
 ۵ غرر بدست صنعت بیان بساخت، میگوید شعر

غم مخور ای دوست کین جهان بنماید * هرچه تویی بینی آن چنان بنماید
 راحت و شادیش پایدار نباشد * گریه و زاریش جاودان بنماید
 هر طرب افزای و شادمان که تویی * از صف اندوه بر کران بنماید
 برق شکر خنک گرچه ژاله بیارد * زهر کند آب و یک زمان بنماید
 ۱۰ هیچ گل و لاله ز انجم رخشان * بر چمن سبز آسمان بنماید
 در بن این حقیقت بی سر مینا * این مه و خورشید مهرسان بنماید
 هندوی کیوان فراز قلعه هفتم * یک دوشی پیش پاسبان بنماید
 امتعه اورمزد را پس ازین دور * مشتری در همه جهان بنماید
 خنجر مرنج سست گردد و هر شب * از شفقت خون بر آستان بنماید
 ۱۵ صنعت خورشید را که لعل کند سنگ * هیچ اثر در ضمیر کان بنماید
 مطرب ناهید را بساز طرب بر * زخمه انگشته روان بنماید
 تیر زشت سپهر پیر مقوس * هم بشود زود و در کان بنماید
 ماه دوان هم گران رکاب نباشد * باش که چندان سبک عنان بنماید
 نامیه گردد سترون و همه ارکان * پیر شوند و یکی جوان بنماید
 ۲۰ ناطقه گردد خموش و غاذیه ساکن * وین همه آشوب انس و جان بنماید
 نیم جو از کاینات حسی و عقلی * در همه بازار کُن فکان بنماید
 جهد کن امروز تا های هوایت * بر سر این خشک استخوان بنماید
 جان عزیزت که آب خورده قدس است * در غم این کهنه خاک دان بنماید
 ۲۵ رخت نهادت بزیر سدره فرو گیر * خیز که این سبز سایه بان بنماید

عتابش را نمیدانم چه گویم * ولیکن پیش عذرش جان توان داد

(۹۶) العمید الاجل کافی ابو الفرج الرونی،

کافی با فضلی وافی و ذهنی صافی بود و در ورع و فضایل اوصاف بر ولایت بیان قهرمان و در خطه فصاحت نافذ فرمان وقتی لطیف الدین ذکی مراغی بنزدیک او این بیت فرستاد،
قطعه

صاحب قران عالم کافی توئی که هست * گلزار دار خلد نمودار شعر تو
و این قطعه در جواب آن انشاء کرد و بفرستاد،
قطعه

سلطان نظم و نثر زکی آنک در جهان

داد سخن بداد بمیعار شعر خویش

در دیده افاضل خار و خشک نهاد

از گلبن ضمیر و ز گلزار شعر خویش

در فضل و در لطافت حقا که در جهان

نی مثل خویش دارد و نی یار شعر خویش

چون دیده ام هزار معانی بکراو

بیزار شاعری شدم از عار شعر خویش

گر گل کند بمجلس او عرض از ابلهی

چون چشمه پیش دریا اسرار شعر خویش

بدان زمین که تو بر مردمانش خوار شوی

مکن درنگ و از آنجا بشو تو جای دگر

درخت اگر متحرک بدی ز جای بجای

نه ریخ ازه کشیدی و نی بلاه دگر

(۹۷) الحکیم الکامل زین الشعرا سعید الطائی،

۲۴ شعر سعید طائی مایه دریائی است هر نوائی که از ان عندلیب بستان

خداوندی که گر نامت جهان بر بازوت بندد
 فلک را دست بر بندی طلسم چرخ بکشائی
 ضمیر خویش را از وهم خود گر خاصیت بخشی
 همه محسوس عالم را بیک فکرت به پیائی
 ز رشک سقف ایوانش فلک سرگشته و حیران
 و گر نی هم روا بودی فلک را پای بر جائی
 ز خاک سم یکرانش جنیبت بس بود گردی
 اگر خواهی که چون آتش سر اندر آسمان سائی
 خداوندا خداوندا تو از ارباب این دولت
 بفر و یمن و روی و رای چون خورشید پیدائی
 صفت طغرا میکند

تو از تیری قلم سازی کمانی را که بر دارد
 همه احکام این تیر و کمان چرخ مینائی
 فلک با قدرتش بر زه نداند کرد چرخ را
 که هر ساعت کشند آنرا بیک انگشت تنهائی
 خطا گفتم کمان چون باشد این خطی که پنداری
 خط دلبنده ترکناست گرد روی زیبائی

و این غزل آیدار هم پرتو آتش طبع و یست غزل

دیدها آرزوست دیدارش * گوش را راحتست گفتارش
 جان و دل جوق جوق هی آید * بتمشای باغ رخسارش
 بر لبش لب نمی که کند * از لطیفی که هست افکارش
 لب او طوطی که می ریزد * تنگهای شکر ز منقارش
 جان من خواست او سزاوارست * کاشکی باشدی سزاوارش

قطعه

۲۵ بخطش رقعۀ دیدم نبشته * که خط بندگی با آن توان داد

ای ز احسان تو با رامش و با شادی دل
خلق را با شادی و رامش همه ساله گذار

(۹۵) الاجل بدرالدین شرف الشعراء التوای الرازی رحمه الله

امیر قوای که قدّ فضل از وی با قوام و خدّ هنر بدو با قوام بود ذات
او در احسان فصاحت هم عتاف حسان و طبع او در شمایل لطافت هم
مزاج شمال وزان و آب روان، روان از گفته اش بر سریر سرور تکیه زنان
و دل از منشآت او روح روح یابد و مخدوم او قوام الملك طغرائی بود
و او را بوی نسبت کرده اند و آن ایات که طغرای منشور فصاحتست
در مدح او میگوید برین منوال که قصیده انوری که

سحرگه باده نوشان دوش با صد لطف و زیبائی
ببالینم فراز آمد دو هفته ماه یغائی
کشاده از سر مستی همه بند بغلطاقش
کله کز کرده بر تارک عیان صد گونه رعنائی
رُخی چونانک از خورشید بر گل کله بندے
قدی چونانک از شمشاد شاخ نو به پیرائی
هزاران زنگی اندر زلف و آنکه جمله سرگردان
هزاران هندو اندر چشم و آنکه جمله سودائی
ز عنبر عارض سیمین او ز نثار بر بسته
ز سنبل زلف مفتولش نموده صد چلیپائی
فلک بر آتش رویش سپند خال افگده
ز بیم چشم بد گوئی همی ترسید ترسائی
ز زر مغربی بسته کمر یعنی که خورشیدم
که در سالی مہی دارد کمر آنگاه جوزائی
۲۴ در مدح مخدوم خود میگوید درین قصیده

چاکر و بند کجا کم بود آنرا که بود
 چاکر و بنده فخر ام و شمع تبار
 مفر عالم ابو الفتح مظفر که ازو
 ظفر و فتح همی تابد چون نور از نار
 آنکه با حاسد او کار ندارد شادی
 و آنکه زی ناصح او راه نیابد تیار
 آفتاب سخنش را فلک فضل مسیر
 آسمان هنرش را زئی فخر مدار
 همتش جهد کند تا بنهد گنج گهر
 سیرنش قصد کند تا بکند بیخ عوار
 چنفا میل کند گر دمد از نار نیات
 وز وفا دور شود گر بود از آب عبار
 ای شریفی که جهان هست در آثار تو دون
 وای عزیزی که درم هست بتزدیک تو خوار
 عالم از قدر بلند تو بمقدار کهست
 گرچه زو پیش مهندس نشناسد مقدار
 همچو ماری بود آنکس که بود با تو درشت
 که بزخمش نشود جز دل او هیچ فگار
 تا ز پیگار فلک تن ز عنا آرد بهر
 تا ز پیوند جهان دل بطرب یابد بار
 با ولی تو همی باد جهان را پیوند
 با عدو تو همی باد فلک را پیگار
 روز و شب در دل تو مهر بتی حور نژاد
 سال و مه بر لب تو جام ی نوش گوار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

او بن سنگ رها کرده ز بیم تهدید
 من بدو کفش رها کرده ز بیم دستار
 از تمتع شده فارغ بوئاق آیم زود
 مرد جویم که بگرامبه برد سطل و ازار
 و ر بآماجگهی در پسرے بینم خوش
 راست گوئی که ندیدست دلم صبر و قرار
 از کانش سه صفت بهره بگیرم چو کشد
 زردی روی و خمیک قدی و ناله زار
 راست گوئی که برو عشق هی بازد تیر
 که خروشنه رود از بر او عاشق وار
 غایت عشرت و عیشم بلب رود بود
 که بدانجا میرسد بهره تمام از دیدار
 اینست عیشی که به پایه ازو خوشتر مرگ
 وینست فخری که به مایه ازو بهتر عار
 فرد گردان دل من زین فکر ای ایزد فرد
 بفگن این بار غم از جان من ای واحد بار
 روی غزبه گر ندهی ترک هی
 یا یکی چاکرکی خوش لب و شیرین گفتار
 ای بفلاشی و رندی شده در عالم فاش
 چون تو مردی را با چاکر و با بنک چه کار
 درمی چند سیه چون بنهی در بن جیب
 بابت خویش طلب چون بکی در بازار
 فی نی یکباره سپر مفکن و امید مبر
 دل من تنگ درین فکرت و اندیشه مدار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

اندرو از غُز و خنْجاق بت سیم ذقن
 و اندرو از قی و کِیاک مَه مشک عذار
 یا رب این بچه ترکان چه بتانند که هست
 دیده مردم نظاره از ایشان چو بهار
 همه آمیخته با توده گل توده مشک
 همه آویخته از دانه در دانه نار
 نظر زهره و مریخ بهم بافته اند
 که همه رود نوازند و همه تیغ گذار
 بگه رزم ندارند بجز اسپ و سلاح
 بگه بزم ندانند مگر بوس و کنار
 حبذا عشرت ایشان که ظریفند و لطیف
 خرمای شوکت ایشان که شگرفند و عیار
 آفرین باد برین دل که ازین دارد دوست
 آفرین باد بدان کس که چنین خواهد یار
 منم آن کس که همه ساله در آن اندوهم
 که ازین سان صنی بینم اندوه گسار
 هر کجا بینم ازین گونه نو آئین پسری
 دهم اورا دم همچون دم حاجی طرار
 از پی صحبت او چیست درو بندم دل
 بدر خیمه او زود فرو گیرم بار
 او جز از اشک نیابد بر من سیم سپید
 او بجز روه نیند بر من زر عیار
 سنگ بر دارد معشوق من و من فریاد
 جنگ در گیرد مه روی من و من زنهار

۵

۱۰

۱۵

۲

۲۴

بود چو خلق لطیف نو عنبر سارا
 بود چو لطف بدیع تو لؤلؤ خوشاب
 همی ز نفس تو آداب را شرف خیزد
 ازین شریف شود نفس مردم از آداب
 بعید گشته کریا بلا ز جانب من
 بفرقی که گریدم بدان کریم جناب
 همه قضیت من در نشاط سال به بود
 خجسته خدمت تو کرد سلب را ایجاب
 همیشه تا به نبرد اندرون سواران را
 بود عنان و رکاب آلت درنگ و شتاب
 بدست بخت تو اندر ستاره باد عنان
 پیای عز تو اندر سپهر باد رکاب
 بعید قربان از سر قریب شو بنشاط
 متاب دل ز عدو وز عدو مشو در تاب
 کز آن قبل که عَدُوّ ترا کند قربان
 زمانه تیغ بلا بر کشد همی ز قراب

قصیده،

حَبْذا خسرو ایران و نشستنگه بار
 که کند دیدن او دین پر از رنگ و نگار
 از فراوان زر و دینا که درو حمله شدست
 طبع گوئی که در آمیخت خزان را بهار
 مرغزار است پر از سنبل با بند فسوس
 بوستانیست پُر از نرگس با خواب و خمار
 سروهای همرا بهج بخیر و بچین
 گل بتانی همرا تخم ز بغا و تار

ز اولیا بامارت جز او که بود سزا
 ز مصطفی بامامت جز او که یافت خطاب
 ایا همیشه بامید آنک در محشر
 بمصطفی برسی تا رساندت بصواب
 بمصطفی نرسی تا برنهی نشوے
 مثال این بناید ترا مدینه و یاب
 بافتاب و بهتاب ره توانی یافت
 جز از ستاره توانی شدن بر مهتاب
 نگاه دار طریق مراتب اندر دین
 برو چنانک رود خواجه بر طریق ثواب
 ستوده که باسباب دین و دانش و داد
 نیافرید نظیرش مسبب الاسباب
 ز فرّ طلعت او زینت زمان و زمین
 بهر و منت او قوّتِ قلوب و رقاب
 سزد که فخر کند رسم و عادتش بهنر
 سزد که فخر کند نام و گنیش بتراب
 کزان دو مر خرد و جود را بُود اجمال
 و زین دو مر ظفر و فخر را نُودِ اعجاب
 ایا ز خلق لقاء تو چون ز سال بهار
 و یا ز لطف کلام تو چون ز عمر شباب
 توئی که گنج علوم تو هست بی پایان
 توئی که بحر سخا تو هست بی پایاب
 اگر ز لؤلؤ خوشاب نازه گردد روح
 و گر بعنبر سارا بدن نماید شاب

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

مثال من که بدیوار بر نگاشته
 اگر نه از غم هجران آن ندارد تاب
 چرا بریده شد از شکل و از ملاحیت و زیب
 چرا گسسته شد از زنگ و از طراوت و آب
 همیشه زیر نقاب اندرست چهره او
 ز بس نشسته بر آن صورت بدیع تراب
 هنی نخواست که کس جز نو روی او بیند
 بغیبت تو از بهر آن بیست نقاب
 شگافته شده دیوار بر پرش گوئی
 ز داغ هجر تو بر تن دریده کرد ثیاب
 یکی بنامه خبر کن که چند باید بود
 مرا بهر تو در وصل جوی و هجران یاب
 فدا لکی بنمای این حساب هجران را
 بحق آنکه امیدت بدوست روز حساب
 وصی و حجت و داماد و ابن عم رسول
 ابو الحسن علی آن سید اولو الالباب
 قسم جنت و نار آنک مهر و کینه او
 چو دین و کفر کشاید در ثواب و عقاب
 ز شرم او همه آفاق را ز خیر مثال
 مثال او همه اسلاف را بخلد مآب
 درست گشت ز فضلش دیانت اسلاف
 شرف گرفته بعزمش امامت اعقاب
 جز او که کرد بوجه اندرون بوجه سوال
 جز او که داد بعلم اندرون برسم جواب

۵

۱۰

۱۵

۲۰

ایا بطوع طلب کرده راحت اعدا
 و یا بطبع زها کرده صحبت اصحاب
 بریدی از دل من راحت و نشاط سماع
 گسستی از تن من لذت طعام و شراب
 همی نجوم لُهو و همی نخواستار عیش
 همی ندارم صبر و همی نیام خواب
 سرشک من که بسیاب نستی دارد
 چو بر چکد برخ زرد من شود زر ناب
 طبعیان را از اشک چشم و رنگ زخم
 همی دُرست شود کاصل زر بود سیاب
 دیار نیز شد از گشت روزگار چنان
 که روزگار بماند درو همی بعجاب
 گمان برند که آن جایگاه راحت و امن
 شده ز دوری تو سر بسریاب و خراب
 گرفته خار همه معدن گل خود روی
 شده سراب همه جای لاله سیراب
 ز خرّمی که نمودی نگار خانه تو
 نگار باغ ز شرمش درون شدی بحجاب
 به نمود همی صنعت سحاب از وی
 برین ستیزه همه نقش آشت سحاب
 نگارگاه بصورت شکارگاه شدست
 درو بطبع شکاری وطن گرفته کلاب
 همان وحوش بنفش اندران وجود آباد
 جگر شدند همه جانور چو کشت بتاب

۵

۱۵

۲۰

۲۴

من برین تهمت اگر کشته شوم باکی نیست
 همه سر سبزئ کمتر سگِ دربان تو باد
 عافیت خواستی از من خیرَ الله جَزَاكَ
 او هان شب بَعْدَم رفت که حُسنِ تو بزاد
 گِلَه وصل تو با هجرِ تو می گفتم دوش
 که ستد عمر و زو هیچ بجز غم نکشاد
 در میان روی من کرد خیالت که انیر
 زین سخن بگذر و این واقعه بگذار ز یاد
 عشق ما مظلّمه کس بقیامت نبرد
 که ز تو عمر ستد در عوضش عشق بداد

۵

۱۰

(۹۴) ده خدای ابوالمعالی الرازی،

از فضلاء عراق و شعرای آفاق بود و بوفور فضل و ذكاء خاطر ابن
 دُکارا نعیری کرد و شعراء آن عصر خوشه چین خرمن فواید و ریزه
 خوار مائتۀ عواید او بودند و از غُررِ قصاید او اینست که میگوید، شعر

۱۵

خروش من همه از چیست از نعیب غراب
 که دور ساخت مرا از دیار و از احباب
 کنون که کرد نعیب غراب هجر انگیز
 دلبر بر آتش هجران آن تذرو کباب
 سزد که روز من از خون بود چو روی تذرو
 سزد که روز من از غم بود چو پرّ غراب
 عتاب کرد خرد بنا دلبر ز دورئ دوست
 چو دوست نامه فرستاد نزد من بعتاب
 بطعنه گفت که ای بی وقای بی معنی
 کم از درود و سلام و کم از رسول و کتاب

۲۰

۲۴

دو کمند عنبريش نر خمر و گره مسلسل
 دو عقیق شکریش نر در و گهر مرکب
 قدم نظر شکسته رخس از فروغ بی حد
 گذر سخن بیسته دهندش ز تنگی لب
 دو هزار جان تشنه نگرد درو و اورا
 پُر از آب زندگانی شده روی و چاه غیغب
 شده کیسه دار دلها لبش از طویله در
 زده کاروان جانها مهش از میان عقرب
 بنشستم و زمانی برخش نگاه کردم
 دل ازین نشست درخون من از آن فتاده در تب
 چو سوال بوسه کردم بکرشمه گفت با من
 تو نه مرد این حدیثی فَإِذَا فَرَّغْتَ فَأَنْصَبْ
 غزل،

یاد می دار که از مات نمی آید یاد
 ای امید من و عهد تو سراسر همه باد
 نکتی يك طرف از قصه من هرگز گوش
 نرغم يك نفس از غصه تو هرگز شاد
 یاوری نیست که با خصم تو بر دارم تیغ
 داوری نیست که از هجر تو بستانم داد
 تو نگفتی که وصال برساند بخودت
 راستی نيك رسانید که چشمه مرصاد
 گفتمی ار فاش کنی عشق پری جان نبوی
 نهرم خود نهرم حسن تو جاوید ز یاد
 گر غرض خون منست از سر اینك سرو طشت
 ورنه این طشت سه سالست که ا : ا : ا : ا :

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

کباب دید دل ریش ما بر آتش غم
لب تو هم نمکی تازه بر کباب شکست
برات دار عذار تو خط هندی ترک
بنا شناخته این در دل خراب شکست
غلام آن خط مشکر که گوئی از عدا
کسی خیال خطا در دل صواب شکست
قطعه

بخدائی که روی بند عدم * امش ار چهره جهان بکشد
باد لطفش بیباغ رحمت در * بید امید را زبان بکشد
عدهاء جواهر و اعراض * از دل کان کن فکان بکشد
هیش عقل را زبان بر بست * رحمتش عجز را دهان بکشد
ساخت مبتین و تیغ صبح و بدان * چشمه مهر از آسمان بکشد
کهر کوه را مرصع کرد * چون جواهر ز بند کان بکشد
تربت کرد نفس ناطقه را * تا بدو کشور بیان بکشد
بوی لطفش چو رنگ بط آمیخت * نبض خون از دل روان بکشد
از پی اینس و جان بدست اجل * بند ترکیب انس و جان بکشد
که مرا فرقت شما هر دم * عقدی از جزع در فشان بکشد
نعرها میزنم که سوزش آن * چرخ را خون ز دیدگان بکشد
نالها میکنم که جوژارا * کهر سیم از میان بکشد
قطعه،

بخدائی که رخت عزت او * در سرای کهن نی گجد
از عدم ذره بی اجازت او * در خم کاف گن نی گجد
کانچه اندر ضمیر شوق منست * در دهان سخن نی گجد

غزل، ز میان ببرد ناگه دل من بقی شکرلب
بدورخ برادر مه بدو زلف نایب شب

مقبل کسم که بر در دوکان روزگار
 هستم سخن فروش و مرا شاه مشتریست
 بر من گرین مکن که نیاید چو من بدست
 وز پای مفکرم که حدیثم نه سرسریست
 گفتم ز دور ماندن من دان که شاه را
 که دل سوی انیر و گهی سوی اشهریست
 عیسی و خرمم تو نپرسی که از چه روی
 ای آنکه عکس رای تو خورشید و مشتریست
 یعنی اگرچه عیسی و قتم که سخن
 نا آمدن بخدمت بزم نو از خریست
 خالی مباد عرصه عالم ز عدل تو
 تا پیشه زمانه جانی سنگریست

(۹۴) الاجل انیر الاخیسکی،

انیر که بر فروش نظم و نثر خاك آثار فضل او چون آفتاب تابان بود
 و فلک که صندوق قلاید کواکب است از عقود نظم دلفریب او حیران
 دیوان شعر او چون نگارخانه چین پر ابکار دل برند و خاتونان چین
 ضمیر او اگرچه مرد افکنند اما همه دخترند و شعر او آنچه هست
 مصنوعست و مطبوع و معانی او را ملک است و وقتی یکی از فضلا از
 داعی معنی این چند بیت که در قصیده معروف گفته است سوال کرد،

قطعه

چو طرد و عکس حروف نهی اقبال * بحفظ دامن اقبال جمله تن چنگی
 عدو اگر نبود گو مباش آن بدرگ * بریشیست برین ارغنون سرآهنگی
 بقاء جان تو خواهم که اُم آزارست * که گر بلغزد پایش قفا خورد چنگی
 ۲۴ بند را در خاطر آمد که طرد و عکس حروف اقبال لا بقا باشد یعنی لا

زر بخش و رطل خواه و طرب جوی و عیش کن
 کز دست خنجر نو عدو دست بر سرست
 بخت قوه و ملک قویم و فلک ره
 شغل طرب میسر و گردون مسترست

وقتی مجیر از خدمت سلطان قزل ارسلان تخلف نمود، سلطان فرمود تا
 اثیر اخسیکتی و جمال اشهری را طلب کردند و ایشان را بعز نظر خود
 منظور گردانید، مجیر این قطعه بحضرت فرستاد،

شاهها بدان خدای که آثار صنع او
 جان بخشی و وجود دهی و بند پروریست
 در چنبر قضاش اسیرند و متعین

۱۰

هر هستی که در خم این چرخ چنبریست
 در آرزوی بزم نو کر آسمان به است
 این خسته در شکنجه صد گونه بربریست
 گر جان او نه معتکف آستان نیست

۱۵

از رحمت و هدایت جان و تنش بریست
 گفتند کرد شاه جهان از اثیر یاد
 وز اشهری که پیشه او مدح گستریست
 داند خدایگان که سخن ختم شد بمن

تا در عراق صنعت طبع سخن وریست
 خضرم بنطق و خاطر من چشبه حیات

۲۰

بحری بچود و روضه ملک سکندریست
 هر نکته ز لفظ من اندر ثای نو
 رشک حدیث قرخی و شعر عنصریست
 در عهد تو معزئی ثانی من از آنک

بر درگه تو ددمه کوس سنجریست

۲۵

نظاره میکنم و بچک درین هنگامه طفلان
 که مشکین مهره آسوده است و نیلی حقّه گردانش
 پایان آمد این هنگام کاینک روز عالم شد
 بود هرجا که هنگامه است شب هنگام پایانش
 دلیر قصر مشبك داشت همچون خان زنبوران

برون ساده در و بام و درون نعمت فراوانش
 نه خانه عنکبوت آسا سراپرده زده بیرون
 درون ویرانه و بر خوان مگس بینند بریانش
 نه چون ماهی درون سو صفر و بیرون از درم گیش
 که بیرون چون صدف عور و درون سو از گهر کاش
 فلك هم تنگ چشبی دان که بر خوان دفعه مهانرا

ز روز و شب سگی بسته است خوان سالار دورانش
 نترسی زین سگ ابلق که درّیه است پیش از تو
 بسی شیران دندان خای و پی کردست دندان
 بچرخ گدناگون بر دو نان بینی و يك خوشه
 که يك دیگ ترا گشنیز ناید زان دوتا نانش

و له ایضاً،

در دفترست مدح تو منظوم وزین قبل
 خصمت سپید دست و سیه دل چو دفترست
 در حضرت مجیر بفرّ مدح تو
 شیرین حدیث و خوش سخن و روح پرورست
 طبعش چو تیغ دل شکرت روز روشنست
 نظمش شگفت غنّی مدح گسترست
 خرم نشین که موكبِ نوروز در رسید
 بی خور که بخت بر در و معشوق در برست

غبار باد نصیب مخالفانت از آب
 شعاع باد نصیب موافقانت از نار
 همیشه تائی و رود و شکار دارد نام
 بطبع بای و رود و شکار بادت کار

(۹۲) حسان العجم حکیم خاقانی الحفایقی،

آنکه فصاحتِ حسان با سماحتِ سَحَبان مر ویرا جمع بود و صفوتِ جَنید
 با حکمتِ لُقمان مر ویرا فراهم خاقان ولایت بیان بود از آن سبب خاقانی
 لقب یافت مُنشی کلماتِ حسان بود بدان روی حسان العجم نام یافت
 چنانکه در تحفة العراقین ذکر پدر خود میکند و بر اثر آن میگوید، بیت

چون دید که در هنر تمام * حسانِ عجم نهاد نامر

فیض انعام او عام بودی و جود جواد او بدوست و دشمن برسدی و
 آفریدگار سبحانه و تعالی صیت او را بر باد صبا سبقت داده بود و همت
 بلند او را وسیلت ثروت و نعمت او ساخته تا هر قصیده که بحضرت
 پادشاهی فرستادی هزار دینار عین صلّه آن بودی و تشریف و انعام
 ۱۰ فراخور آن و جماعتی برانند که شیوه سخن بر خاقانی ختم شده است و بعد
 از و کس بر منوال بیان چنان تنسیج نظم نبافته و اکثر اشعار او در جدّ
 و حکمت و صفت کعبه و بادیه و نعت رسول است علیه السلام و اکنون
 بعضی از اشعار او ایراد کرده آید و مطلع دیوان او این قصیده است که
 میگوید

دل من پیر تعلیمست و من طفل زبانداش

دمر تسلیم سر عشر و سر زانو دبستانش

هنوزم عقل چون طفلان سر بازیچه میدارد

که این بازیچه گون حقّه بیازی کرد حیرانش

برزم شهر کشای و بعزم دشمن بند
 به نبع ملک ستان و بدست ملک سپار
 بروز رزم بخصد ز دست او شمشیر
 بروز بزم بگرید ز دست او دینار
 شمار چرخ و شمار زمین بداند کرد
 بروز خواسته دادن نداند ایچ شمار
 شب مخالف اورا نکرد گردون روز
 گل موافق اورا نداد گیتی خار
 موافقانش بلندند لیکن از بر تخت
 مخالفانش بلندند لیکن از بر دار
 بروی جور بر آورد عدل او شمشیر
 بچشم بخل فرو خست جود او مسمار
 ایا حسام تو هنگام جنگ شیر شکن
 و یا ستان تو هنگام حرب ببر شکار
 بروز بزم توئی شمع صد هزار ملک
 بروز رزم توئی پشت صد هزار سوار
 چو مومنان بخلاف تو گر کنند بندند
 چه کافران بخلاف خدای بر زنار
 گهی شکار طرازی گهی مصاف افروز
 مگر ز بهر تو کرد آسمان مصاف و شکار
 نه دشمنانرا با تیغ تو بود آمید
 نه آهوانرا با یوز تو بود زنهار
 همیشه تا که بود در میان نار شعاع
 همیشه تا نبود در میان آب غبار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

همیشه بود نشاط دلم ز دیدن دوست
 برفت یار و مرا نب گرفت جاے قرار
 پری ندیدم همچون پری گرفته شدم
 ز درد و فرقت آن لعبت پری دیدار
 بشب ز حسرت آن روی چون ستاره او
 ستاره بارد و چشم بود ستاره شمار
 مرا بزاری گوید چه کارت آمد پیش
 هر آن کسی که به بیند که من بگرم زار
 ز دوست دورم ازین زارتر چه باشد حال
 ز یار فردم ازین صعبتر چه باشد کار
 میان آتش و آب اندرون گرفتارم
 که جانم آتش گاهست و دیده دریا بار
 ز هجر آن رخ رنگین چو نقش بر دیبا
 بمانده ام متغیر چو نقش بر دیوار
 گمان بری که ز رخسار او بیافته ام
 سرشک دیده هی باز گیرم از رخسار
 ز آب دیده ندیدم کنار خویش تهی
 از آن گهی که مرا آن صنم گرفت کنار
 هی ندانم چاره فراق و نیست عجب
 که هیچ زبرک خود کرده را نداند چار
 بیک زمان ز دلم عاشقی جدا نشود
 چنانک مردمی از طبع شاه گیتی دار
 خدایگان جهان شهریار بو نصر آن
 که اختیار ملوکست و افتخار تبار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بد سگال از بیم تو چون نال شد باریک و زرد
وز غم و تیار سال و ماه نالان نال نال
ور بشب یاد آورد جندال هند از تیغ تو
باز شناسی بروز از قامت جندال دال
وله،

جان خصانت ز بار غم بطبع سود سود
وز دل خویشانت سود خرمی بزدود دود
وله،

تا جهان آباد باشد جان و تنت آباد باد
کر همه عیب دلت را روزگار آزاد زاد
دشمنانت مانده روز و شب میان خار خار
دوستانت سال و مه با لاله و شمشاد شاد
باد همچون لاله پیش تیغ تو پولاد نرم
پیش تیغ دشمنانت سخت چون پولاد لاد
باده گلگون خور و از بد میاور هیچ یاد
تا کند بلبل فراز شاخ گل فریاد یاد
داد بستان از بهار و عمر خورم بگذران
کاسمان از خرمی روی زمین را داد داد
وله،

باده از گلگون رخان و سیمگون دستان ستان
با بتان بغنو و کام خویش در بستان ستان

و این قصیده دیگر هم از اشعار عذب اوست که گفته است،

قصیده

بلاء غربت و تیار عشق و فرقت یار
شدند با من دل خسته این سه آفت یار

وله،

آسمان با او ندارد چون زند پرتاب تاب
شیر کرد از گشتن خصمانش چون عتاب ناب

وله،

دوستانت روز بزم و رزم چون بهرام رام
دشمنان را پر شرنگ از بیم تو ناکام کام
چون شود چنگ تو جفت تیغ خون آشام چست
چون شود دست تو یار رطل و جان جامر جام
دشمنانت را شود چون دام بر اندام موم
دوستانت را شود چون حله بر اندام دام
از سخا سونام باشد نام گنجی نزد تو
وز کرم نزد تو باشد مدحت سونام نام
گر بروشن روز اهل شام تیغت بنگرند
روز روشن گردد از هیبت بر اهل شام شام

وله،

گر بگرداند ز مهر تو زمانی راے راے
باشد از غم روز و شب جان وی اندر وی وای

وله،

تا بکردت اندر آورد ایزد از اقبال بال
سایلان را بیش آگشت از حرص و از آمال مال
گر خیال تیغ نو بر بحر قلزم بگذرد
گردد اندر بحر قلزم بی روان ز احوال وال
زال زر اندر ازل زلزال شمشیر تو دید
در ازل شد جنگ ساز از هول آن زلزال زال

وله ایضاً،

اے بخوبی بر بتان کابل و کشمیر میر
ماندم از بس کاوری در وعدھا تاخیر خیر
ہست مردم را شب و شبگیر موی و روی تو
موی را شب دان مدام و روی را شبگیر گیر
گر کسی در بیر زلفین ترا بیند بخواب
پر عبیر و عنبرش باشد گہ تعبیر بیر
لالہ سرخی یافته بہر از تو ہنگام بہار
آبی از من یافتہ زردی بگاہ تیر تیر
غمزہ تو عاشقانرا دل بدوزد بر جگر
ہیچو خسرو بر زحل دوزد بنوک تیر تیر

وله ایضاً

بو الجلیل آن روی گیتی زو شنہ موجود جود
جعفر آنکش چوب گشت از طالع مسعود عود

وله ایضاً

دشمنانش را نگردد ماتم از در دور دور
دوستانش را بود رگرد سراے سور سور
وصف فضل او نباشد کردہ از سبصد یکی
گر کند چرخ برین از وصف او مسطور طور
گر ببیند چشم حور عین خیال تیغ او
باز نشناسد برنگ از غالیہ کافور فور
از رضای او شود چون فہرمان شوخ و شنگ
وز خلاف او شود چون مردم مستور حور
ہیچ نورے را نفرماید خرد پیگار او
ور بفرماید بخون اندر شود مستور نور

آب چون جوشن ز باد و میخ باران اندرو
همچو از جوشن زدایان صیقل آن زنگ زنگ
داده بود اندر خزان نارنگ را شبوی بوے
شنبلید اندر بهاران بستد از نارنگ رنگ
از صبا پُر تنگه‌اء عنبر آگین گشت دشت
آهوانرا گشت دشت از عنبر آگین تنگ تنگ
بلبل اندر باغ دارد گوئی اندر نای نای
صلصل اندر راغ دارد گوئی اندر چنگ چنگ
وله ایضاً

تا شمر گشت از صبا پُر چین چو پیر باز باز
باغ بفزود اندرو چون لعبت طناز ناز
وله ایضاً

چون بطرف جوی بنهاده گل خودروی روی
جای با معشوق می خوردن بطرف جوی جوی
برده از مرجان بگونه لاله نعان سبق
برده از مطرب بدستان بلبل خوش گوی گوی
بستد از یاقوت و بسد لاله و گلنار نار
یافت از کافور و عنبر خیری و شبوی بوے
از نسیم سوسن و گل گشت چون قرقریر باغ
وزدم و زلف بت من گشت چون مشکوی کوی
چشم من چون چشمه آموی گشت از هجر او
تن بخون در چون میان چشمه آموی موی
وله ایضاً،

کوز گردد بر سپهر از عشق او هر ماه ماه
خون دل هر شب کند زی چشم من صد راه راه

جان من خاک کف پای بتی باد که او
کرد بسمل دل من دوش بپسم اللهی
و از اشعار او بیش ازین موجود نبود بدین اقتضار افتاد،

(۹۱) الحکیم شرف الزمان قطران العسجدی التبریزی،

قطران که همه شعرا قطره بودند و او بحر و جمله فضلا ذره بودند و
او خور اشعار او در کمال صنعت و اوستادی و لطایف او محض اکرام
و رادی از اهل تبریز است و بر اقران سبقت کرد و قصاید او همه
لطیف و اغلب رعایت جانب تمجیس کردست و این قصید از مشهورات
قصاید اوست،

یافت از دریا دگر بار ابر گوهر بار بار
باغ و بستان یافت گوهر ریز [و] گوهر بار بار
گرز باریدنش هر بار این جهان خرم شود
در زمین گوهر ز چشم خویش گیرد تار تار
هر کجا گلزار بود اندر جهان گلزار شد
مرغ شبگیران سرایان بر سر گلزار زار
لاله اندر بوستان چون طوطی هندوستان
بر سر منقار خون و در بُن منقار قمار
باد بفشانند همی بر سوسن و عبهر عبیر
ابر بفروزد همی بر کله گلزار نثار
وله ایضاً

ابر نیسانی بناز اندر چمن پرورد ورد * گشت خیری با فراق نرگس او زرد زرد
وله ایضاً

کرد از سنبل سپردن پای مینا رنگ رنگ
گشت چون مرجان ز گل فرسنگ در فرسنگ سنگ

ترکان بیها گرچه گراند همه کس
در حسرت ایشان چو منم دایم ازانند
ارجو که باقبال خداوند بیام
زیشان صفی گر بیها نیک گراند
سلطان جهان خسرو گیتی که غلامانش
از محتشمی هر یک چون قیصر و خاند
آن شاه که اندر حال آیند بخدمت
شاهان و ملوکان که در اطراف جهانند
آنها که بتیر از شب ظلمت برابند
و آنها که بتیغ از مه گردون ستانند
چون رایت منجوق ملک‌شاه به بینند
چون نامه طغراء ملک‌شاه بخوانند
تسبیح ملک بر فلك ایزد نپذیرد
تا نام ملک‌شاه به تسبیح نرانند

غزل

دوش در کوچه خرابات مرا ناگاهی
بار پیش آمد [چو] سروی و برخ چون ماهی
حلقه‌ای سر زلفینش به پیرامن روی
هر درازے شده ار پیچ شکن کوتاهی
راست گوئی که سیه پوش مغانند همه
بسجود آمده پیرامن آتش گاهی
داشت با خویشی نوشین چون آب حیات
هر کرا یافت همی داد چنان دلخواهی
گفتم ای جان بر من باشی روزی مهمان
گفت بسم الله اگر خواهی باشم ماهی

مانند سهیل یمن و آتش برقند
 چون با قدح باده و با تیغ یمانند
 بی عطر همه مشک خط و مشک عذارند
 بی خشم همه تنگ دل و تنگ دهانند
 چون غالیه دانست دهان شان و همه سال
 در غالیه گون ناب سر زلف نهانند
 مانند چرا غالیه بر رخ که همه خود
 بی غالیه با غالیه و غالیه دانند
 با جام و قدح بابت بوسند و کنارند
 با کفش و کمر بابت خوفند و امانند
 از جعد و قفا همچو ضیا اند و ظلامند
 با زرد قبا همچو بهارند و خزانند
 شاهان جهان در کف شان جمله اسیرند
 شیران عربین با دل شان جمله جیانند
 در رزم بجز تیغ زدن رای نه بینند
 در بزم بجز دل ستدن کام ندانند
 مانند ایشان که بود در همه عالم
 چون در دو مکان مایه سودند و زیانند
 هرگاه کز ایشان صنی یمن با خویش
 گویم خنک آنرا که چنین نوش لبانند
 بادا همه را جمله فدا جان و روانم
 کایشان همه خود جمله مرا جان و روانند
 این مذهب آنهاست که این سیم برانرا
 ایشان بزر و سیم خریدن نتوانند

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

پدرام تر و خوب تر از سرو بهارند
 بی شرم تر و شوخ تر از خوی زمانند
 مانند تدروند چو با جام شرابند
 مانند هزبرند چو با تیغ و سنانند
 از خشم و رضا همچو زمینند و زمانند
 وز نطق و دهن همچو یقین اند و گمانند
 شیرند بیشه در چون تیغ گرانند
 ماهند بگردون بر چون اسپ دوانند
 در معرکه سوزنده تر از نار جبینند
 در مجلس سازنده تر از حور جنانند
 ز آن بابت عیشند که شایسته چو عمرند
 ز آن مایه عمرند که بایسته چو جانند
 جز بر گل و بر لاله هی مشک نریزند
 جز بر دل و بر دیده هی اسپ نرانند
 با باده چو خورشیدی [و] با آب حیاند
 بر باره چو طاوس بر کوه گرانند
 در خنده چو یاقوت معصفر بکشایند
 ور کرد چو زنجیر معنیر بفشانند
 صد سنبله از سنبل بر لاله بکارند
 سی کوبه کز کوب بر ماه نشانند
 چون سیم همه پاک تن و پاک جبینند
 چون سنگ همه سخت دل و سخت کمانند
 با قرطه روی همه چون بدر منیرند
 بر مرکب تازی همه چون براد تازند

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

فصل سیم، در ذکر شعرای عراق و نواحی آن،

(۹۰) الاجل الکافی ظفر الهدائی،

کافی ظفر همدانی که آفریدگار همه دل اورا چون صاحب ری معدن
فصاحت آفرید بود و فلک هزار دین بر روی زمین زبان آوری چون
وی ندیده در عهد ملکشاہ بر بساط بیان ملک و شاه بود و بر آسمان
فضل و فصاحت ماه و این قصیده که حسن صناعت و لطف قیافت
او آب اشعار عجمی برد از نتایج طبع ویست صفت غلامان ترک کند،

قصیده

این شوخ سواران که دل خلق ستانند

گوئی ز که زادند و بخوبی بکه مانند

۱۰

ترکند باصل اندر شک نیست و لیکن

از خوبی و زیبائی مانند بتانند

میران سپاهند و عروسان وثاقد

گردان جهانند و هزاران دمانند

مشکین خط و شیرین سخن و غالیه زلفند

۱۵

سیمین برو زرین کمر و موئے میانند

شیرند بزور و بهر گرچه غزالند

پیرند بعقل و بخرد گرچه جوانند

گر گویم حاشا که چو ماهند و چو سروند

و الله که بطلق نه چین و نه چنانند

۲۰

سروند و لیکن همه چون ماه نامند

ماهند و لیکن همه چون سرو روانند

چون راحت روحند چو با ساغر راحتند

چون حصن حصین اند چو زیر خفتانند

۲۴

موقوف که سوزنی گفته است و پیش ازو کس برآن منوال بو قلمون نظم
نیافته است زندگانی مجلس مستوفی دولت حمید الدین الجوهری تا آخر
قصیده در حق او گفته است و حمید الدین را شعر است عذب در صفت
پیری گفتست، رباعی

موئی که جوانی بشبه بنگارید * پیری شبه برد و دُر برو بگمارید
گر دُر شبه بهست پس چون بارید * از غم ز دریغ آن شبه مروارید
رباعی،

زین روی که دیدیش مرا بودی کیش
سیر و ستم چو آمدم بیرے بیش
در دیدن من کرا بود رغبت بیش
من خود چو هی گریزم از دیدن خویش
رباعی،

جانا غم و سودای جهان نیست مرا
وز عشق تو اندیشه جان نیست مرا
پیری است که بازار مرا بشکست است
ور نی ز علا چیست که آن نیست مرا
قطعه،

ای عجب طرفه جوهر است شراب * همه فرجام او نه چون آغاز
هیچ آهستگی درو ننهاد * غم سنگین بسالهای دراز
ساعتی با پیاله صحبت داشت * زو بیاموخت فاش کردن راز
قطعه،

چشم یار مرا خمار گرفت * ز آنک بد مست بود و کار شکن
سینه او دو نار بار آورد * تا کند شربت خمار شکن
۲۲

زخم انجین ز نید رضی را چنین کشید
 بادا برید دست شما کون دریدگان
 قطعه

چگوئی در علی آلی چگوئی * که خاک از خون این زن روسپی به
 چگوئی در همه عالم که از وی * شناسی در مروت هیچ کس نه
 سر و ریشی نکو دارد و لیکن * چونیکو بنگری کس نیست در ده
 دو فرزند خلف کاورا رسیدند * بنامزد زهی دو گبر سگ زه
 چه زیبا باشد اندر چشم این میل * چه نیکو باشد اندر خلق آن زه
 برون رفته سرخس از چنگ هر دو * بر آسوده جهان از ننگ هر سه
 قطعه

۱۰

بشین و بشنو از من سه بیت هجو خویش
 تا بر جهد ز خشم دو چشمت زکاینه
 از فعل شلفیه نشیندند در جهان
 آنچه از عیال خویش تو دیدی معاینه
 گوئی که مثل خود نشناسد درین جهان
 اکنون چو می بپاید گفتن هر آینه
 در خام قلیبانی و در روسپی زنی
 همتای خود نه بینی الا در آینه
 قطعه

۱۵

۲۰. خواجه احمد گمان من آن بود * که مرا دوست در جهان چو تو نیست
 چونک بر سنگ امتحانت زدم * در جهان خام قلیبان چو تو نیست

(۸۹) حمید الدین الجوهری المستوفی،

از امائل و اعیان ما وراء النهر بود و بفنون فضایل و ضروب شایل
 از اقاریر ممتاز و مبارک است و استاد سخن و مشاعرانست و آن قصیده

از پیر جهان گشته ناگشته مُهذب
وز کودک می خورده نا خورده گروگان

(۱۸) الاجل نجم الدين نظامی عروضی السمرقندی،

نظم نظامی عروضی که نقود و عروض طبع او نتیجه کان را تغییر کند سلك
دُرری است که عقد ثریا را تزییف و کمر جَوَاز را تحفیر کند، اکثر شعر
او مثنوی است و چند تالیف کردست در مثنوی و از متقدمان صنعت
است، از اشعار او آنچه در خاطر بود تحریر افتاد، از دوستی شراب
خواهد

ایا بدیع زمانه که در سخا و هنر
ترا نظیر ندانیم جز نیا و پدر
چو هفت هشت حریفیم در یکی خانه
شناخته بخراسان بهفت هشت هنر
دیر و شاعر و درزی طیب و دانشمند
ادیب و نحوی و قوال و گاذر آهنگر
سه چار گنگ نیکیو در او فتادستند
ز باداه گران مست گشته جاع دگر
شرابمان برسیدست و ما ز اندیشه
بماند ایم سر انگشتها بدنمان در
بیک دو دَوَر دگر هر سه چار گاده شوند
پنج شش منی هفت هشت بنده بخر

وقتی غلامان رضی الدین اورا کارد زدند مجروح شد اما وفات نکرد و
صحت یافت، نظامی این دو بیت بگفت، رباعی

ای مُرد کون فراخان و ای تنگ دیدگان

می از رضی عارض محنت کشیدگار

تا بود پر دهند بوسه برو * چون تہی گشت خوار بندازند

قطعه

خُمار عزل ببايد کشيد آنکس را * که بوده باشد از بادۀ عمل سرمست
هر آينه که چو بادہ گرفت با سر درد * ببايدش سر و بر کوفتن بہر دو دست

قطعه

جمال مجلس باشد ہر دم دانا * و گرچہ باشد جای نشست پایگہش
چنانک زينت ہر بيت را ز قافيه است * اگرچہ پایگہ بيت هست جایگہش

قطعه

ای خواجہ اگر نادرہ با تو بگويد
این بند نبايد بدل از بند کران داشت
خواہد کہ نگويد بتو بر نادرہ ليکن
چون عطسہ بود نادرہ کانرا نتوان داشت

قطعه

ای برادر گر عروس خوبت آبتن شد است
اندرين مدت کہ بودی غايب از نزد عروس
بر عروست بد گمان گشتن نبايد بہر آنک
ماکیان چون نيك باشد خايہ گيرد بی خروس

قطعه

چنان بود چو کسی بادۀ گران بخورد * بدانک بايد گر کس دہد بہر ضرر
چو دادہ باشد بر سہلت کسی اروغ * بود بسہلت او بو نخست کردہ گذر

قطعه

تہی دست بر کون من ميشوی * زبوجہ تو ای ہم شہ و ہم عروس
بلی چون زبوجہ شود ماکیان * بخار د بمقار کون خروس

قطعه

چیزی بر من نيست ز دو چیز عجيبتر
ہر چند عجبہاء جہان هست فراوان

قطعه

قلنبانی که نزد او آنست * که همی مردی پسندید است
نکند هیچ مردی با من * ز من ار چند مردی دید است
مگر آن روسپی زنِ جاهل * آلاّیادی قُرُوض نشید است

قطعه

چند گوئی که نیست در همه کش * مثل من هیچ خواجه و دهقان
من گرفتم که تو بکش خانی * نیز در سبیل تو ای کش خان

قطعه

ای برده علامت برخ خوب بقامت
شد ریش تو مانده منجوق علامت
چندانکه پس قامت تو من بدویدم
زاهد ندویدست بمسجد پس قامت
انصاف همه خلق بدادے بتما
ز آن روی درفشند وز آن بر شد قامت
گر شرط غُزی کردن آن بد که تو کردی
پس بر همه غُزان جهان هست ملامت
سخنم عجب آید که ترا چندین آسیب
بر کون برسیدست و تو هستی بسلامت
بر کون تو زان روی نکورنج رسیدست
بر روی تو خصمی کند آن کون بقیامت

قطعه

گر بخوای که خاصّ خواجه شوی * پیشه کن ظلم و از خدای مترس
رشوتش پیش دار و آن گاهی * زنش را پیش او بگای مترس

قطعه

دل منه بر زنان از آنکه زنان * مرد را کوزه فقع سازند

تا کون زنت را بهجا چون سر کافر * بر نیزه زده عرضه کنم بر همه آفاق

قطعه

پدران تو خاک و گل شده اند * نیست نزد تو دایم این مشکل
بهمه حال ها نشاید خورد * چو چنین باشد ای برادر گل

قطعه

يك سخن بشنو از من ای گل خوار * و آن سخن را بجان درون بنگار
گل همه مردمست و مردم گل * نکند کس بدین حدیث انکار
اگر از مردمیست بهره نرا * مردی کن مباش مردم خوار

قطعه

گر کسی گوید خاکت بدهان ای گل خوار
ز آن سخن گردد جان و دل تو فتنه و ریش
پس دهان را بکف خویش پر از گل کردن
سزد از روی تفکر بر نیک اندیش

قطعه

ای چیز جهان پیش تو نا چیز بفرمای * چیزم در آن چیز بود اندک شاید
وز اندکی چیز مخور هیچ تأسف * کامروز مرا اندک بسیار نماید

قطعه

بسر بخاک کریمان رفته رفتن به
که سوی درگاه این مهتران عصر پپای
از آنک هیچ ازین مهتران رئیس درکه
روا نگردد در هیچ حال حاجت و رای
اگر تو جمع کنی خاک آن کریمان را
روا کند بهمه حال حاجت تو خدای

۲۰

و گر بمانند این مهتران برین سیرت
چگونه عمر گذارم وای بر ما وای

۲۴

بر من سفر از حضر بهست ارچند * این شد چو نعيم و آن چو آذر شد
بس کهنه طبع و ابله اندیشه * کو کرد سفر حکيم و مهتر شد

قطعه

بجز بزدان درِ ارزاق را کس * نه بستن می تواند فی کشادن
یکی بنگر که بر مخلوق هرگز * ز بهر رزق شاید دل نهادن
چو نتوانست با چندان تکلف * سلیمان ماهی را رزق دادن

قطعه

چو بینی خصم را افتاده در آب * مگیرش دست و بر نه پای بر فرق
هانا غرق فرعون آن زمان بود * که موسی رسته گشت از آفت غرق

قطعه

چه باید بهر آداب ندیدی * مگر بر جان و دل محنت نهادن
زبان کردن بنظم و نثر جاری * ز خاطر نکمها بکر زادن
که باز آمده همه کار ندیدی * بسیلی خوردن و دشنام دادن

قطعه

ای تو با بخل همچو ماش و برنج * ساخته کبرا چه سازی باز
نا برون آمد چو ماش از پوست * چه کنی چون برنج پای دراز

قطعه

عمر دراز اگرچه ز هر نعمتی بهست * بر نعمتها که عمر درازست در نیاز
اندر نیاز عمر دراز ای برادران * عمر دراز نیست که جان کندن دراز

قطعه

مرا هوای تو و مهر تو هی دارد * نشسته بر در تو از قیاس درباری
و گر نه همچو منی هرکجا پیبوند * فرو نماند هرگز ز نان و خلقانی

قطعه

این وعده زرق تو فراوان شد و ترسم * زین کارهی آن طلبی ای سگ زرق

بحکم عقل کنون ز اهل این زمانه * دو مرد باید تا ایستد بجای زنی

نیز

مثل آنکه او بود احمق * مردمان فیلسوف دانندش
مثل سگ بود که باشد کور * مردمان جان و چشم خوانندش
قطعه

نا چند گوئیم که چه نازی بهر مقام
نزدیک من چرا که نباشی همی مقیم
گویم جواب این سخن از آن جواب
بر خاطر عزیز تو رنجی رسد عظیم
جویند تو مهتر و من بنده نیز هر
نو چاکری هنرور و من مهتر کرم

نیز

چند گوئی سخن ز بُخل حمید * سخن باوه گفت ی باید
جود ازین بیشتر چگونه بود * کو بروزی که مجلس آراید
گر منی گوشنش بری بفلان * صد منت دنبه صله فرماید
قطعه

خیر کافی چو ناصر خسرو * کرد خود را لقب حمید الدین
لقب آن برین چگونه سزد * که گو آن به از محاسن این
قطعه

یک چند بکودکی نجیب مأیون
ی داده چو هرشش پسرش خوش خوش کون
چون پیر شد و حال شدش دیگرگون
آورد دکان کس فروشی بیرون
قطعه

این بس شرف سفر که در عالم * تاریخ ز هجرت پیمبر شد

نیز

بباطن از تو جدا نیستم خداوندا * اگرچه از تو بظاهر هی جدا باشم
 تو خود شناسی تا من ره بخدمت تو * چنین جدا ز برای چه و چرا باشم
 مرا بنام تو خوانند هر کجا که روم * مرا غلام تو دانند هر کجا باشم
 ° اگر بتن نتوانم هی ترا بودن * بجان بکوشم باری که مر ترا باشم
 ز روی معنی من از شما بوم همه حال * چو از شما هر چند بی شما باشم

نیز

چند گوئی اے امیر من تو از اقبال من
 در پناهی از بدِ ایام و فارغ دل ز قوت
 گر تو ندی قوتِ جان من دهد آنکس که داد
 ۱۰ قوتِ جان یونس پیغمبر اندر بطنِ حوت
 و رنداری در پناهم دارم آنکس که داشت
 مر محمدا بغار اندر پناه عنکبوت

نیز

ز بهار بر مدار نیازت بهتری °
 کر همت و ز کبر چو شیر و پلنگ نیست
 هر مهتری که باشد چون گربه جابلوس
 سنگ را در استخوانش چنان دان که رنگ نیست

نیز

در پیش حاسدان مکن از مهتری سؤال ۲
 و ر چند مهتری بود و راد خوش جواب
 وز راویان حاسد پیش سخائ او
 چون ابر پرده گردد در پیش آفتاب

نیز

۲۵ دو زن بجای یکی مرد بیستاد هی * بحکم عقل و شریعت ز اهل هر زمینی

و در اثنای آن میگوید

دیرستانست گوئی آشیان و کودکان گنجشک
 نشسته چون یکی پیر معلم در میان لکلك
 ز مرغان بهاری هست لکلك ناخوش آوازے
 که سازد چون کند آوا زبان از استخوان لکلك
 بمنقار از برای آن کند لکلك هی آوا
 که تا جز بر دعاء خواجه نکشاید زبان لکلك
 وزیر شاه صدر الدین که بهر کشتن خصمش
 بمنقار و بگردن هست چون تیر و کمان لکلك
 بد اندیش ورا خواهم که لکلك میزبان باشد
 که مار و چغَر باشد خور چو باشد میزبان لکلك
 گریزان باد لکلك از مکان حاسدش زیرا
 مکانی کان و با گیرد گریزد زان مکان لکلك
 الا تا بی رسن آید فرود از آشیان گنجشک
 الا تا بر شود بر آسمان بی نردبان لکلك
 حسودش باد مستضعف تر از گنجشک پر کُندَه
 گریزان دشمن از پیشش چو از بادِ خزان لکلك

نیز

علم از استاد حاصل کن که از روی کتاب
 نتوانی نقطه علم بجاصل کردن
 همچو مرغی که خروشش نبود خایه کند
 چوزه نتواند از آن خایه برون آوردن
 بود آن کس که باستادان از راه علوم
 نهد از پی شاگردی کردن گردن

سبحان قادری که کند صف صفا * فضلش پی ربيع دل افروز مرحبا
 صحرا شود چو صورت دیوان دم سمور * گردد هوا ز تابش خور کام ازدها
 وز باد سرد تیر مهبی برگ بیدرا * صباغ صنع محض دهد رنگ کهربا
 سبحان قاهری که کند تیغ قهر او * دست چنار سرزده از نیل که جنا
 باد دبور بر در تأثیر حکمتش * با بیخ شاخرا کند از برگ بی نوا
 از سم سوده حکمت او در صمیم دی * مرکوه را گلّه دهد و پشته را قبا
 و هم درین قصید میگوید

احمد اگرچه سوی ثریا بدید راه * ور چند رفت یونس متی سوی ثرا
 در حضرت جلال الهی بمحض لطف * قرب دنی بحکم ندلی نشد خطا
 رباعی

در عشق تو آب دل پر درد برفت * بر خاک در تو عمر چون گرد برفت
 این درد که جان رنج ازو گشت بماند * و این صبر که دل نکیه برو کرد برفت

(۸۷) الاجل جمال الحکماء دهقان علی شطرنجی،

علی عالی سخن که لطف طبع آب آب کوثر می برد و خفت سختش شمال
 ۱۵ با روح را بدست کتابت می سپرد دهقان ده بلاغت لا بل سلطان شهر
 براعت بود و اکثر اشعار او مقطعات است در حکمت و وعظ و در ما
 وراء النهر آن روز که خورشید بحوت آید همان روز لکلك بدان دیار
 آید و خلقی برسیدن او شادی کنند و او را مبشر قدوم بهار خوانند،
 دهقان علی را امتحان کردند که قصید لکلك ردیف پرداخت در غایت
 ۲۰ لطف اما بیستی چند بر خاطر بود نبشته آمد،
 قصید

بشارت آرد از نوروز مارا هر زمان لکلك
 کند غمگین دل ما زان بشارت شادمان لکلك
 شود خالی ز برف و زاغ بهناء زمین یکسر
 ز برف و زاغ چون گردد عیان از آسمان لکلك

همیشه غالب و قاهر توئی بر اعدا بر
 مگر که اعدا کبکند و تو چو شه بازی
 بمدح تو سخن من بهشتین گردون
 رسیدی رسن از چاه هفتصد بازی
 هزار گنج یک دست اگر بدست آری
 بدست دیگر هم در زمان بر اندازی
 بنزد تو همه اعزاز اهل دانش راست
 که اهل دانشی و مستحق اعزازی
 هزار سال ترا عمر باد در اعزازی
 گر از شمار غلط کرد و از سر آغازی
 و اگر چند هزلیات او مطبوعست فاما عنان بیان از ایراد امثال آن کشیده
 داشتن اولی تر نمود،

(۱۶) المحکم جلال ...

حکیم جلال که نظم او چون سحر حلال و نثر او چون باد شمال روح
 ۱۰ افزای و دلکشای است اگرچه او را فلاید قصاید بسیار است فاما چون
 در زبان سوزنی افتاد و بیلا هجاء او مبتلا شد باخر عمر جمله اهاجی و
 هزلیات خود را بشست و استغفار کرد و قصیده چند جد گفت یکی از آن
 جمله قصیده معروفست که این ایات از آنجا انتخاب کرده آمد شعر
 پاکست ملک لم یزل از و هم ابتدا * دورست عزت ازل از خوف انتها
 ۲۰ فرمان دهی که بر ملکوت سما و ارض * وصف صفات او جبروتست و کبریا
 گوئی بصد هزار زبان بلبل خرد * هردم [فرا] زند زره شوق این ندا
 سُبْحَانَ مَنْ يُسَبِّحُهُ الْبَرُّ فِي السَّحَابِ * سُبْحَانَ مَنْ يُسَبِّحُهُ الرَّعْدُ فِي الْهَوَا
 سبحان صانع که بصنع بدیع خود * مر لعل لاله را ز زبرجد دهد ردا
 ۲۴ گوئی بیارگاه سلیمان بوستان * بلفیس وار باد صبا آمد از سبا

سپر نیفگم از خصم طاعن و طنّاز
 که خصم نبود بی طاعنی و طنّاز
 خوش است عشق تو گر آشکار و گر رازست
 خوشست با توام ار آشکار و ار رازی
 چو مشک عشق تو غمّاز من شد ای دل و جان
 بدیع نبود از مشک و عشق غمّازی
 خبر بمجلس ممدوح من رسید که تو
 چگونه بر دل مدّاح او هی نازی
 سپهر فضل علی افتخار دین که بدو
 کند تفاخر دینِ پیمبر ناز
 ز چرخ صید کند نسر طایر و واقع
 عقاب هست او از بلند پروازی
 ایا بزرگ سرافراز مهتری کت نیست
 نه در بزرگی یار و نه در سرافرازی
 نصیب خلق تو از آهوان تاناریست
 سموم خشم تو از کژدمان اهلوازی
 بطبع پاک زیادت کنده خردی
 ز کف راد ز بُن بر گشته آره
 مهیتر ز هژبری بروز رزم و باز
 لطیفتر ز غزالی بزم بگمازه
 نیاز دیده بتو نیاز دیده گردد از آنک
 نیاز دیده نه پروریده در نازی
 سخای حاتم پیش سخای تو زرقست
 نبرد رستم نزد نبرد تو باز

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

گر بوی لطف تو بخسک بر گذر کند
 نسرين تازه سر زند از تيزی خسک
 و ر بار حلم تو بزمين بر نهد خدای
 موی و پشيزه بنگد از گاو و از سمک
 يابد ز نو جوابِ نعم سایلِ نعيم
 از پير سال یافته تا طفل شیر مک
 روی زمين ز قرّ نو زينت پذير باد
 چونانک از نجوم و ز شمس و قمر فلک

قصيده،

چو تير غمزه بناز و گرشه بندازی
 نشانه از دل مسکين من گن ای غازی
 نخست با تو بدل بازی اندر آمد ام
 چو دل نماند تن در دم بجان بازی
 مرا چو جان بیازی و دست فرمانت
 بود همیشه روان را بجان من بازی
 گهم بغمزه زهر آب داده خسته کنی
 گهی بنوشين بيماده مرهمی سازه
 چو هيچ زخم توای دوست بی نوازش نيست
 مرا بغمزه بزن تا ببوسه بنوازی
 هزار عاشق داری و من هزار و بکر
 من نيائی تا زان همه نپردازی
 يگانه بنگوی يگانه کس را نی
 هي خورم غم عشق تو بانبازی
 مرا ز عشق تو طشت ای پسر زبام افتاد
 چه راز ماند طشتی برين خوش آوازه

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

از چشم گر بدان خجک تو چکد سرشک
 ترکی مکن بکشتن من بر مکش نجک
 کان گل بدین سرشک پذیرد جمال و زیب
 چون باغ علم شافعی از طاهر علك
 زین زمانه آنک شد از اهل این خطاب
 ای آدی بصورت و با سیرت ملک
 ای از ملک بسیرت و از صورت آدی
 هم آدی و هم ملکی با ز هر دو یک
 در دین طاهر ملکی لا شریک له
 چون در فنون فضل و هنر لا شریک لك
 دیرست تا ریاست اصحاب را بحق
 اندر کتاب خانه اسلاف نست چک
 تو در چکان زلفظ و بر احباب خویش پاش
 گو بر رخ اعادی تو خون دیده چک
 گل روی ترکی و من اگر ترک نیستم
 دامن همین قدر که بترکیست گل چپک
 آید صواب هرچه تو گوئی و خصم را
 بار و زهره فی که کند هیچ گونه حک
 هر حجتی که گفت بدو رد کنی و باز
 اندر دهان نهیش جو گل مهره در تنک
 بسیار علمه است که آن خاص مر تراست
 بیرون علم شرع که با خلق مشترک
 داند هر آنک باز شناسد حق از یقین
 کاند در بزرگواری نو نیست هیچ شک

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بدین تفی که گنه کردم و توانستم
 چو باب توبه نشد بسته توبه بتوانم
 بر اسپ توبه سواره شوم مبارز وار
 بس است رحمت ایزد فراخ میدانم
 ز بعد توبه در آمم بخدمت علما
 بدانکه از دل و جان دوستدار ایشانم
 بزهده سلمان اندر رسان مرا ملکا
 چو یافتم ز پدر کز نژاد سلمانم
 بفضل خویش مسلمان زیان مرا یا رب
 بری مکن ز مسلمانی ار بری جانم
 بِحَقِّ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
 چنان پیران کین قول بر زبان رانم
 وله،

مَن گن بغزه بر دل مجروح من نك
 وز من بقبله بد مكن ای قبله يك
 دامن گر آب گرم دو چشم شود روان
 بگدازی ار همه شكري يا همه نك
 ای ترك ماه چهره چه باشد اگر شي
 آئی بحجره من و گوئی قنف گرگ
 نا من بنور روی تو شب را برم بروز
 ز آن پیش گر سمور همه در کشی بلك
 نا بر تو بلك بیک شوم کام دل روا
 كف كف بكام در فگم خابه بطك
 گر پیش گل کم گله مشک بوی نو
 بر من كلك مزن كه نیندیشم از كلك

بترك شر و یائیانِ خیر دار مرا
همه مخالفِ امرست ترك و ایثام

بشرح و نیان حاجت نیایدم ببدی
از آنکه من بیدے شرح شرح و نیانم
گه بنسیان آرند بندگانِ عزیز

من ار گناه نیارم بود ز نسیانم
سیاه کردم دیوانِ عمرِ خود بگناه

از آنک بر رو دیو سیاه دیوانم
نشانه کردم خود را بگونه گونه گناه

نشانه چه که بر جاش تیر خذلام
ز بس گناه که کردم کرام را اِملاً

خجالتیست که نزد کریم بر خوانم
زبان بزیر دم آن روز دوستر دارم

کز آنچه کرده بدم بر زبان بگردانم
کسی که بود مرا ورا ازین نمذکله است

و یا منم که بدین سیرت و برین سام
بحقِ دینِ مسلمانی اے مسلمانان

که چون بخود نگریم نیک بد مسلمانم
بفضل حق نگریم تا بدی شود نیکی

بدانک ارچه بُدم نیک بد پشیمانم
رسول گفت پشیمانی از بدی توبه است

برین حدیث اگر نایب است من آنم
فلان و بهمان گوئی که توبه یافته اند

چه مانع است مرا من فلان و مسام

غلام نیست بفرمان خواجه رام چنانک
 من این نپهره تن خویش را بفرمانم
 مرا نماند روزی هوای دامن گیر
 که بی گناه بر آید سر از گریبانم
 بیک صغیره مرا رهنمای شیطان بود
 بصد کیره کنون راه نمای شیطانم
 هواست دانه و من دانه چین و هاویه دام
 اگر که دانه نمانم بدام در مانم
 هوا نماند که نا بر رسم ز عقل که من
 کیم چیم چه کسم بر چیم کرا مانم
 هوا نماند نا ساعتی بحضرت هو
 هو اللهی بزغم حلقه بجنبانم
 هوا بمن بر دلال معصیت گشته است
 از آنکه خواجه بازار فسق و عصیانم
 گنه بمن بر دلال وار عرضه دهد
 بدان سبب که خریدار آب دندانم
 بدی فروشد و نیکی بها ستاند و من
 برین تجارت ازو شادمان و خندانم
 اگر بسنجم خود را ز نیک و بد امروز
 بر آن تهم که در آن روز حشر میزنم
 منم پیله نیکی ز یک سپندان کمر
 پیله بده اندر هزار سندانم
 چه مایه بند سندان دلم ترا ملکا
 که در ترازوی نیکی کم از سپندانم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ای خداوندی که ایزد مرترازان بر گرید
تا همه دشوارها بر بندگان آسان کنی

(۱۵) الحکیم تاج الشعراء محمد بن علی السوزنی،

سوزنی که در جدّ و هزل و رقیق و جزل نادره زمان و اعجوبه گیهان
بود و مولد او NSF بود و روح عنصری از رشك او در اسف بخارا
بتحصیل علم آمد و مدتی در مدرسه بود و در نعم خوض نمود و طبعی
لطیف داشت چنانکه در هرچه نصرف کردی آنرا بانام رسانیدی، روزی
بر درِ دوکان سوزن‌گری بگذشت، آن سوزن‌گر شاگردی داشت که آفتاب
چاکر آن پسر بود و ماه غلام رخساره خون خوار او، حکیم سوزنی در
۱۰ نظر اول دل بیاد داد و از عشق سوزن‌گر سر رشته تدبیر از دست بداد
و آخر بخیه عشق او بر روی آمد، بتزدیک آن استاد سوزن‌گر رفت
و گفت این حرفت مرا بیاموز و بتعلیم آن صنعت مشغول شد و
سوزن‌گری بآموخت و در آن حرفت بر جمله استادان تقدّم یافت و عشق
که خاطرها پلید کنده در نظرمی آرد او را بر شعر تحریص کرد و
۱۵ قصاید پرداخت و اگرچه هزل بر جدّ او غالبست فاما دو سه قصیده
توحید که گفته است و عذر آن خواسته امید باشد که بدان سبب خداوند
عزّ و جلّ بر وی رحمت کند، این قصیده اوراست در توحید باری عزّ
قصیده

ز هر بدی که تو دانی هزار چندانم
مرا نداند ز آن گونه کس که من دانم
باشکار بدم در نهان ز بد بترم
خدای داند و من ز آشکار و پنهان
تن منست چو سلطان معصیت فرما
من از قیاس غلام و مطیع سلطانم

ای صنوبر قد ندانی تو چگونه فتنه
یا هی دانی بعدا خویشتن نادان کنی
که کنار دلبران چون حلقه گوهر کنی
گاه چشم بیدلان چون چشمه طوفان کنی
هر زمان در دلبری بند دگر گون افکنی
هر زمان در جادویی رنگی بدیگر سان کنی
خستگیماء سر زلف تو نا به گشته تو
خط فرود آری هی نا درد بی درمان کنی
خوش بدی خوشتر شدی زین پس بسی خوشتر شوی
خوب رویا جهد کن تا سیرتی خوبان کنی
دل فشام پیش زلفت جان فشام پیش خط
هرچه خواهی کن که تو هرچه بخواهی آن کنی
خدمت خاك كف پای تو از دیده کم
ز آنك امروز ای صنم تو خدمت سلطان کنی
شاه شمس الملك نصر آن ناصر دین رسول
آن امینی کز امانش عهد ایمان کنی
حافظ اسلام و سلطان زمین شرق و چین
بو الحسن نصر آنك احسانش ز کف برهان کنی
آن بزرگی کز بزرگی پستش آید پیش چشم
گر تو قدرش را قرین گنبد گردان کنی
ور دوال تازیانه اش را زلف بر شاخ خشک
در زمان آنرا عصاء موسی عمران کنی
ور بروی آسمان دارے تو گرز شیر سار
شیر گردون را مطیع شیر شادروان کنی

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

چه چیزی که نه جسم داری و نه جان * چه مرغی که نه بال داری و نه پر
 الایا نجسته برید سلیمان * یکی بر سر کوی معشوق بگذر
 یکی صورت انگیز بر خاکش از خون * نزار و جگر خسته و زرد و لاغر
 یکی صورتی چون هلالی مزرد * یکی صورتی چون خیال مزور

وله، قصیده

ای نگار از بس که اندر دلبری دستان کنی
 هر زمان مارا بعشقی خویش سرگردان کنی
 عاشقی با تو خطر کردن بود بر جان خویش
 زآنکه نپسندی تو دل تنها که قصد جان کنی

زرق و افسون تو ای جادو نسب یک رویه نیست
 روزگاری تو که هر روزی دگر دستان کنی
 گه ز گرد مشک بر خورشید نقاشی کنی
 گه ز عنبر بر گل صد برگ بر جولان کنی
 گاه سنبل را حجاب توده نسرين کنی

گاه میدان را نقاب خرمن مرجان کنی
 بند دلهای بگلی چون زلف بر بند افگنی
 نرخ لولو بشکنی چون آن دو لب خندان کنی

دیده روید مجلس ار تو پای در مجلس نهی
 گل دمدم میدان اگر تو روی زی میدان کنی
 بخت خدمتگار گشت آنرا که تو خدمت کنی

چرخ فرمان بر بود آنرا که تو فرمان کنی
 زلف شهر آشوب تو بر گل هی جولان کند
 تو هی گرد روان و جان و دل جولان کنی

آیت حسنی که هر که روی بنهائی بخلاق
 دیده‌ها خلق را یکسر نگارستان کنی

ای یادگار مانده مرا یاد روی خویش
یاد رهی نوشته تو بر پشت یادگار
از تو بیاد روے تو خرسند گشته ام
زان پس که می بداشتیم در دل استوار
گر يك نفس فراق تو اندیشه کردم
گشتی ز بیم هجر تن و جان من فگار
اکنون تو دوری از من و من زنگ مانده ام
سخنا که آدمیست بر احداث روزگار
شرطیست مرا که نگیرم بجز تو دوست
عهدیست مرا که نخواهم بجز تو یار
گر کالبد بخاک رساند مرا فراق
در زیر خاک باشم ای دوست دوستدار
ما بندگان شاه جهانیم و نیک عهد
جز نیک عهد نبود نزدیک شهریار
شاه جهان سپهر هنر آفتاب جود
سلطان شرق ناصر دین شمس تبار
گنج محاسن و سر احسان ابو الحسن
نصر آن نصیر دولت منصور کردگار
و در قصید میگوید و صفت بهار میکند

الایا مُشْعِدُ شَمَالٍ مَعْنَبٍ * بَخَارِ بَخُورِی تُو بِا گَرْدِ عَنَبِ
نه روحی و لکن چو روحی مصفا * نه نوری و لکن چو نوری منور
چو آرام گیری هوای تو بی جان * چو جنبش پذیری قضا بر تو جانور
نفسهائِ روحانیانی بخلقت * روانهائِ فردوسیانی بگوهر
هی پوی و پای تو در تو پنهان * هی پری و پرتو در تو مُضَمَّر
رسول بهشتی ز عالم بعالم * برید بهارے ز کشور بکشور

و آن لوحہاء موسیٰ بین گرد گرد دشت
و آن صفحہاء مانی بین بر سر چنار
از ژالہ نقش آن ہم پر گوہر بدیع
وز لالہ فرش آن ہمہ یاقوت آبدار
رنگست رنگ رنگ ہمہ کوہسار و کوہ

۵

یك کوہسار نعرہ نخییر جنت جوے
يك مرغزار نالہ و الحان مرغ زار
ہامون ستارہ رخ شد و گردون ستارہ بخش

۱۰

صحرا ستارہ بر شد و گلبن ستارہ بار
ای نو بہار عاشق آمد بہار نو
من بندہ دور ماندہ از آن روی چون بہار
گرد و داعگاہ تو ای دوست روز و شب

داودوار ماندہ خروشان و سوگوار
پیرامن ز آب دو دیدہ چو آبگیر

۱۵

پیرامن ز خون دلر همچو لالہ زار
نی بروصال روی تو ای دوست دست رس

نی بر دریغ و حسرت ہجران تو قرار
گہ لالہ بر دمد بر رخ بر ز خون دل

۲۰

گہ سبزہ بر دمد زخم دیک بر کنار
ہر قطرہ کر آب دو چشم فرو چکد

گردد ز آتش دلر اندر زمان شرار
روزی ہزار بار بہ پیش خیال تو

دیدہ کم بجائے سرشک اے صنم نثار

۲۴

خیزای بت بهشتی و آن جامه ی بیار،
 گار دیهشت کرد جهان را بهشت وار
 فرشی فگد دشت پر از نقش آفرین
 تاجی نهاد باع پر از دُر افتخار
 نقش خورنق است همه باغ و بوستان
 فرش ستبرق است همه دشت و کوهسار
 این چون بهار خانه چین پر ز نقش چین
 و آن چون نگارخانه مانی پر از نگار
 آن افسر مُرّصع شاخِ سمن نگر
 و آن پرده موّخ گلها کاکار
 این چون عذار حور پر از عنبرین شکن
 و آن چون بساط خلد پُر از عنبرین نگار
 گلبن عروس وار بیاراست خویشین
 و ابرش مشاطه وار هی شوید از غبار
 گاهی طویله آردش از گوهرین سرشک
 گاهی نقاب سازدش از پرده بخار
 آن لاله بین نهفته درو آب چشم ابر
 گوئی که جامهء عقیق است پر عقار
 یا شعلهء آتش تیزاست اندر آب
 یا موجهاء لعل بدخشی است در بحار
 يك باغ لعبتان بهشتی شدند باز
 آراسته بدُر و گهر گوش و گوشوار
 این از رداء رضوان پوشیده پهرن
 و آن از پیر فریشتگان دوخته ازار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

چو پرده حرم حرمت از میان بر خاست
 دهن بیستم چونانک عادت حکماست
 ز راه این سخن تلخ او نمودم نوش
 از آنکه در سخن راست راستی پیداست
 غلام پیر شهی ام که صد هزاران پیر
 بفتر بخت جوانش جوان دل و برناست

و هم درین قصیده میگوید

شنیدم ام که بده سال جور و ظلم ملوک
 به از دو روزه شرعام و فتنه [و] غوغاست
 کنون شد این مثل ای پادشا مرا معلوم
 بامتی که هلاکت و ملکتی که هباست
 بهفته که مثال و خطاب تو بگست
 از آن طرف که حد اوش و اوزچند و نسااست
 باهل قبله بر از کافران رسید آن ظلم
 کز آتش و نف خورشید روی بسته گیاست

نجست هیچ کس الا اسیر یا مجروح
 نماند هیچ زن الا فضیحت و رسواست
 سواد ساحت فرغانه بهشت آئین

چو کربلا همه آثار مشهد شهداست
 کز آب چشم اسیران و موج خون شهید
 نباتهاش طبرخون و خاکهاش حناست
 هزار مسجد و محراب خالیست و خراب
 هزار منبر اسلام بی دعا و ثناست

۲۴ و این قصیده از امتهات قصاید و بیست

مه وثاق من از بهر دیدن مه نو
 گرم نموده سر زلف از بر بر خاست
 دودید چون دو گهر بر رخ فلک بر دوخت
 رخ سپهر بشمع رخاں هی آراست
 بچشم نیک بدید آخر آن مه خندان
 مہی که سایه موست یا سپیل و سہاست
 چو دید ماه بعادت بگفت آنک ماه
 بشرم گفتش ای ماه چہرہ ماه کجاست
 بنواک آن قلمر سیم کند اشارت کرد
 بگفت آنک در زیر زہرہ زہراست
 نگاہ کردم فی ماه دیدم ونہ فلک
 برین چہ گفتم و گویم ہی خدای گواست
 نگار من ز سر کودکی و نیک دلی
 چہ گفت گفت کہ بینائی از خدای عطاست
 حقیقت اینست کہ پیری رسول عاقبت است
 ہمیشہ از بر پیری نہایتست و فناست
 بشوخ چشمی بگذشتی جوانی و عمر
 کنون کہ پیر شدی در دلت ہان سوداست
 ترا چہ وقت تماشا و عشرتست و سفر
 ترا نہ پایہ آسایش و نماز و دعاست
 ز خوشتن تو برنجی ہی و ما ز عنا
 نصیب ما ہمہ از دولت تو رنج و عناست
 جہان بمان بجوانان و درد سر بگسل
 کہ کار عالم تا ہست خار با خرماست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بجدّ و جهد نگرده زیادت و نقصان
 هر آنچه بر من و بر تو ز کردگار قضاست
 کمال جوئی و دانی که مردراست کمال
 ز راستی و درستی چنین کی آید راست
 صفات خاص خداوند بنده را نسزد
 بهیچ حال خدائی و بندگی نه رواست
 طریق از درازست و بار حرص گران
 بزیر هر نفسی صد هزار گونه بلاست
 اگر بدنندان ذره کمی هزاران کوه
 هر آینه نبود جز هر آنچه ایزد خواست
 قضا قضاست و شاهد درست قاضی عدل
 ترا بدانچه قضا اقتضا نمود رضاست
 بهیچ حال من از زیر بند [تو نجم]
 بهر صفت که بدارد مرا خدای سزاست
 جز آنکه طعنه و تعریض دوستان نشاط
 برین دلم بتر از صد هزار تیر جفاست
 به پیرم همه کس سرزنش کند همی
 گناه من چه درین از خدای باید خواست
 نه اختیار منست این چه اختیار کسی است
 که هر چه بر من و تو حکم کرد حکم رواست
 نماز شام شب عید چون طلایه ماه
 برآمد از فلک و نور شمع روز بکاست
 سپهر تیره بیاراست رخ بروارید
 چنانکه گفתי دریای اولئو لالاست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بیک جزو از هزاران جزو یک ذره نسجیم من
 که از ارزیز و از آهن تن من استخوان دارد
 فراق دوست بر عارض هی بنگاردم گوئی
 هر آن نقشی که روز باد راهی آبدان دارد
 ز خون دیدگان که مخمط میکنم عارض
 چنان پیراهن گلگون که سال و مه کمان دارد
 که از عارض بر افروزد هر آنچه اندر جگر دارم
 که از دیک فرو بارم هر آنچه اندر دهان دارد
 خیال ترک من هر شب شبیخون آورد بر من
 چو چشم خستگان چشم همه شب خون فشان دارد
 سحر که چون خیال او مرا پیرایه بر بندد
 از آن گوهر که نور رنگ و رنگ ناروان دارد
 مرا گوید بخیر ما را اگر زر و گهر دارم
 گهر بستان ازین چشم که زرین رخاں دارد
 از آن گوهر که من دارم درین دیک ندارد کس
 مگر شمشیر گوهر دار شاه خسروان دارد
 و این قصیده از امهات قصاید ویست که مطلع آن در حدّ توحید است،

قصیده

عنان همت مخلوق اگر بدست قضاست
 چرا دل تو چراگاه چه و چون و چراست
 گر اعتقاد درستست اعتراض محال
 و اعتقاد صوابست اضطراب خطاست
 بلاست جستن بیشی و پیش دستی و باز
 همیشه همت ما مبتلاء این دو بلاست

رباعی

این چرخ که او آب خردمند برد * در آتش اندیشه مرا چند برد
ایا بکدام خاک در خواهم جست * بادی که مرا سوی سمرقند برد

(۸۴) الاجل شهاب الدین عمیق البخاری،

استاد شعراء عصر خود عمیق بود و در دعوی سحری در شاعری بر
حق، آنچه از شعر او عذب و مطبوعست در غایت سلاست و لطافت
است و آنچه مصنوعست جمله استادان را در حیرت افکنده است و اتفاق
جمهور شعرا است که چند بیت که در مطلع این قصید گفته است پیش
از وی کس مثل آن نگفته است و بعد از وی هم نتوانسته است گفتن،
۱۰ میگوید

اگر موری سخن گوید و گر موئی روان دارد
من آن مور سخن گویم من آن موم که جان دارد
تم چون سایه مویت و دل چون دین موران
ز هجر غالیه موئی که چون موران میان دارد
اگر مر آب و آتش را مکان ممکن بود موئی،
من آن موم که [هم طوفان و] دوزخ در میان دارد
اگر با مور و با موئی شباروزی شور همه
نه مور از من خبر یابد نه موی از من نشان دارد
بچشم مور در گنجم ز بس زاری و بس سستی
اگر خواهد مرا موری بمو اندر نهان دارد
من آن موم که از زاری مرا موئی بپوشاند
من آن موم که از سستی کم از موری توان دارد
منم چون مور از اندوه از هر موی خون افشان
نه موئی کو گره گیرد نه موری کو روان دارد

۱۰

۲۰

۲۴

تا مستقیم داری کار مرا هی * شکری که کاره‌اء تو بر استفامتست
بر خون من کسی که ملامت کند ترا * نزدیک من سزای هزاران ملامتست
هرچه از تو بر من آید تسلیم کرده‌ام * عشق حقیقی را این یک علامتست
قطعه

قبول و رد تو سود و زیان بند بود * ز مدح بند نه سودست مر ترا نه زیان
مرا ز گفتن مدح تو جاه باشد و عز * ترا شنید همانست و نا شنید همان
قطعه

نار با انگور پنداری که خصمان بوده اند
هر دوان بر خون یکدیگر شده همدستان
دیدم این تا پیرخست اندرون گریان شده
آن هی بر خنده بکشاید بدین شادی دهان
قطعه

بر یاد تو بی تو این جهان گذران * بگذاشتم ای ماه و تو از بی خبران
دست از همه شستم و نشستم بکران * چون بی تو گذشت بگذرد بی دگران
وله،

چشمی دارم همه پر از صورت دوست
با دیدم مرا خوشست چون دوست دروست
از دیده و دوست فرق کردن نه نکوست
یا اوست بجای دیدم یا دیدم خود اوست
رباعی

ای چون گل سرخ دستمال هرکس * چون دیدم نرگس نگران در هر خس
مانند بنفشه سرنگونی ز هوس * چون لاله ز تو رنگ بکار آید و بس
رباعی

کس را طبع لب چو شهد تو مباد * جز فرقد و مه مرقد و مهد تو مباد
تو جهد کنی بهجر و من جد بوصال * چون نیست بجد من بجهد تو مباد

شب است خطش و معنیش روز و طرفه بود
 میان تیره شب اندر گرفته روز وطن
 دهان او افق شرق نیست ای عجبی
 چرا هی شب و روز آیدش برون ز دهن
 وله، قطعه،

۵

نو وزیر و منت مدحت گوی * دست من بی عطا روا بینی
 نو وزارت بن سپار و مرا * مدحتی گوئی تا عطا بینی
 وله،

آن نه زلفست آنکه او بر عارض رخشان نهاد
 صورت جوړست کو بر عدل نوشروان نهاد
 توبه و سوگند مارا تاب از هم باز کرد
 زلفرا تا تاب داد و بر رخ تابان نهاد
 از دل من و ز سر زلفین او اندازه کرد
 آنکه در میدان مدار گوی در چوگان نهاد
 گر زند بر سنگ بوسه سنگ گردد چون شکر
 یا رب این چندین حلاوت در لبی نتوان نهاد
 دیدمش يك روز شادان و خرامان در کشتی
 همچو مه کورا خدای اندر فلک دوران نهاد
 گفت مستم خوانی و بر وعده من دل نهی
 ساده دل مردی که دل بر وعده مستان نهاد
 وله،

۱۰

۱۵

۲۰

مارا دل ارچه خسته تیر ملامتست * اندیک مر ترا همه خیر و سلامتست
 مارا ندامتست بهجران تو ندیم * رحم آر بر کسی که ندیش ندامتست
 شهباء من چو روز شد اندر فراق تو * و آن روز گر بدانی روز قیامتست
 ۲۵ گر شرط وصل من بقیامت بد ای نگار * بر من قیامت آمد و بر تو غرامتست

نه گل که باغ بهنگام نو بهار آورد
 بنفشه و گل و شمشاد و ارغوان و سمن
 چو دولتی که بسوی کمال دارد روی
 که محنتش نتواند شدن پیرامن
 چو صورتی که کند حکم فیلسوف بدانک
 ز عقل دارد روح و ز روح دارد تن
 نه مشک و می را گفته نسیم او خوش بوی
 نه مهر و مه را خوانده فروغ او روشن
 من از فروغ و نسیمش ملوک وار شدم
 دو حسن او ز نسیم دگر شده گلشن
 نشستگاه من از رنگ و بوے او دایم
 چو کارگاه عدن گشت و بارگاه ختن
 ایا چو اصل بزرگی بزرگ در همه اصل
 ایا چو عقل تمامی تمام در هر فن
 سپاه علم ترا هست صد هزار علم
 درخت فن ترا هست صد هزار فن
 نو آن بزرگ وزیری که از بلاغت نست
 بلند قرقی معانی و راست قید سخن
 چه ساحرست که کار کلک تو که کند
 ز مشک تبّ بر سییم پخته دُر عدن
 بتیر ماند و زخمش درون شود بعدو
 و گر ز مرکز عالم کند عدوش مجن
 بظنل ماند کلکش صریر او ز دوات
 شفاء خلق جهان گشته از لباس لب

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

قطعه

شاه اعظم خسرو ترك و عجم فخر أمم
پادشاه چین قدر خان و خداوند جهان
بو المعالی جبرئیل آن شاه کورا جبرئیل

با ملايك مدح گوید هر زمان از آسمان

از زمین تا جرم کیوان صد مسافت جمع کن

هبت او برترست از جرم کیوان صد چنان

از حدیث دولت صاحب قران در عهد او

هر کسی گفتست و بر هر گونه داده نشان

من شنیدستم که آن صاحبقران مردی بود

تیز دولت صعب هیبت نیک سیرت خوب سان

پاك اصل و راد دست و شرمگین و نیک خوی

با تواضع با دیانت با مروّت با امان

گر بدین آئین بود صاحب قران میدان که نیست

مر جهان را جز خداوند جهان صاحب قران

که بسوده پای او در اوّل مشرق رکاب

که گرفته دست او در اوّل مغرب عنان

و این قطعه بنزدیک خواجه عمید مسعود سعد فرستاد و از وی اشعار
او التجا کرد،
قطعه

۲. خواجه مسعود سعد اگر ببند * که میناد از حوادث گرد

آن نتیجه کمال شعر وزیر * بفرستد بجای راه آورد

دانم اکنون که خواهد اندیشید * کاینست شوخ و گدا و مطیع مرد

پاره عود کدیه کرد و نیافت * طمع صد طویله گوهر کرد

رسید شعر نو ای تاج شاعران بر من

چو نو شگفته گل اندر بهار گرد چمن

جواب

وله،

گویند مرا که خواجه فربه شد * اسپش نکشد همی بفرسنگی
گویم که از آنچه او خورد هر شب * مردی کند ایزد از درم سنگی

فصل دوم،

در ذکر شعراء ما وراء النهر،

(۸۳) استاد ابو محمد بن محمد الرشیدی السمرقندی،

رشیدی استاد شعرای مقدم و پیشوای این طبقه بود و در صناعت سخن و بראعت عبارت بر زمره سخن سازان سبقت یافته و در علم شعر چند تصنیف ساخته است و چند تالیف پرداخته و زینت نامه یکی از نتایج ۱۰ خاطر عاطراوست و شعرا و همه مصنوعست و استادانه و از حشو و ایضا و شایکان مصون و این قصید در مدح سلطان معظم ملک شاه سنی الله قاصید نراه گفتست،

شاه ابو الفخ آسمان فغ و نائید و ظفر
و آفتاب ملک و شمع دولت دنیا و دین
ز آسمان آمد ملکشاهش لقب زیرا که هست ۱۵
طالعش بی آسمان با ملک و با شاهی قرین
پادشاهی هفت کشور هست بر وی گشته راست
راست باشد گر بخوانی پادشاه راستین
قیصر رومش ز یکسو خدمت آراید همی
وز دگر سو طاعتش دارد همی فغفور چین ۲۰
آسمان مر نخت آن شه را بتارک بر نهد
گر بخدمت پیش این شه بر زمین بنهد جبین

۲۲ و در مدح خاقان قدر خان ابو المعالی جبرئیل بن احمد رحمه الله گوید،

مانند در بلخ من اشیر غزان * با یکی ساز سخت مخروطی
وای اگر من بفاریاب رسم * کیر خر در گس خر طوطی
و هزلیات او بسیارست اما درین مجموعه تعریض بیان آن نتوان کرد بدین
قدر اقتصار افتاد،

(۸۲) ابو حنیفه اسکاف،

از شعرای مَرُو بود و در عهد دولت سجری والی ولایت سخن پروری
شد، اگرچه کفشگر بود اما طبعی لطیف داشت و ابیات و اشعار او
بسیارست، میگوید

از بس که شب و روز کشم بیدادست
چون موم شدم ز آن دل چون بودلادت
ای از در آنکه دل نیارد یادت
چندانکه مرا غمت شادست بادت

رباعی

هم اوراست،

نه گفته بُدی غم تو خواهم خوردن * غمهای ترا بطبع بنهم گردن
۱۵ من خود بیان عهد گفتم آن روز * بر گفت تو اعتماد نتوان کردن
وله،

گر کرد خلاف و نآمد امشب یارم * من نیز شراب دیدگان پیش آرم
با نومیدی غم کهن بگسارم * خود فردارا دو صد غم نو دارم
و این قطعه هم او گفته است،

۲۰ گرچه اوراست کسوت زیبا * ورچه ماراست خرقهٔ رسول
ما چو مغزیم در میانهٔ جوز * او چو خسته است در دل خرما
وله،

بخور ای سیدی بشادی و ناز * هر کجا نعمتی بچنگ آری
دهر در بردنش شتاب کند * گر تو در خوردنش درنگ آری

چون سرو و چون صنوبر با دلبران نشین
 چون آفتاب و چون مه با سروران گراز
 با نوش و ناز و نصرت و نعمت بروز و شب
 ی خور نشاط کن عدو افگن ولی نواز

(۸۱) الحکیم شرف الشعراء الکوشکی القایینی،

حکیم کوشکی که قصر هزل او رفیع العاد بود و اساس جدّ او بی اعتماد
 مدح او همه قدح و اطراء او همه هجا و آنچه گفته است همه مطبوع و
 لطیف است و اکثر اهاجیّ او در حق جماعتی است که نعمت سنجری را
 بکفران مقابله کردند و در مواقف مردی و مردی ثبات ننمودند تا خورشید
 ۱۰ دولت معزّی بکسوف مبتلا شد چون او را بفوات این دولت دلسوزی
 هزج مکامل تر بود و در حق انجاعت اشعار لطیف و هجوهای مطبوع
 گفت یکی از آن جمله اینست،
 شعر

ایا شمشیر زن ترکان بر دل * به نسبت از فی و تاتار کاشان
 یکایک در خراسان پروریده * بناز و نعمت و دولت تن آسان
 ۱۵ شمارا پادشاه هفت کشور * رسانیده بیری از نخاسان
 بروز کودکی خفته که و مه * بسی در پیش دوکان رواسان
 بهر شهری ز نام غز شنودن * شد چون دیو از آهن هراسان
 فلک کفران نعمتهای سنجر * طلب کرد از شما ناحق شناسان
 زهی درماندگان بی حیثیت * زهی خربندگان نا سپاسان
 ۲۰ کسی خود زاد و بود و ملک و اقطاع * چنین بیرون دهد از دست آسان
 مسلم بین که چون بیرون کشیدند * بشمیر از کس زنتان خراسان

ایضاً له

دی مرا گفت مردکی در بلخ * من ترا دیهام نه از قوطی
 گفتمش فی ز جام و باخرزم * مردکی شاعر و نه از لوطی

ای دیده را ز روی و ز رای تو روشنی
 وے سینه را ز نظم و ز نثر تو اهتزاز
 کلک ترا صناعت صورت گیر خطا
 خط ترا حکایت خط بت طراز
 بنشانند خاک حضرت تو باد مشک و بان
 بشکست بار نعمت تو پشت حرص و آزار
 برده بسوی دفتر و دیوان عروس طبع
 از بهر فخر مدح ترا بر سر جهاز
 معطی و اهل فضلی و مرا اهل فضل را
 از خط خدمت نبود هرگز اجتناب
 هر سالی که سوی تو تابد عنان خویش
 شکرانه را فدای رکابش کنی لکاز
 چونان فرستیش بسوی خانه باز کو
 در عمر خود ز شرم نیاید بر تو باز
 روحی که در فراق دلاویز خدمت
 روحش همی ز جسم کند قصد امتیاز
 چون شد ز گشت چرخ چو پروانه و چو شمع
 در عالم حوادث تن سوز و جان گداز
 در خدمت بطبع میان بست چون لکن
 تا چرخ در بدش بکشد جهان چو گداز
 تا دشمنی نگیرد در بر مکان دوست
 تا نیهویی نگیرد بر دست جای باز
 بر دشمنان بنصرت دادار کامران
 با دوستان بدولت بیدار عشق باز

۵

۱

۱۵

۲۰

۲۴

آن اسپ نا روان که ز بی طاقتی چو آب
 تا یافتی نشیب نرقی سوسه فراز
 بردی بهر فراز و نشیبی هزار بار
 از دست و پای لنگ زمین را بسر نماز
 نگ اینچنین و آب دریدی مرحله
 بی دلو و بی رسن ز بن چاه شست باز
 خوردی یک زمان دو جوال او ز که و لیک
 کردی ز یک جوال تپی بردن احتراز
 چون خواندی حداش [و] رجز خوش نیامدی
 زیراک بود زادن او بیش از نحاز
 حاصل چو اسپ لنگ چو ترک هزیمتی
 هر دو هی شدیم درین راه دور باز
 او حست و حست و حست و من او را پیچوب و سنگ
 سوی عزیز دولت و دین ناز و ناز و ناز
 بحر علوم افضل دولت علی کزو
 دارد چو عقل گوهر فضل الله اعتزاز
 طغرائی که هست بر خلق شرق و غرب
 فرمان شاه جامه و طغرای او طراز
 آن سرور جواد که نزد نیازمند
 با جود او نیاز زمن گشت بی نیاز
 اندر خلاف اوست عدورا بلا و رنج
 و اندر وفاق اوست ولی را نعیم و ناز
 تا حشر روی روز نه بیند شب سیاه
 گر نور خاطرش ندهد صبحرا جواز

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بشگفت پنبه زار فلک بر فلک چنانک
 زهره ز عشق دوك بهم در شکست ساز
 همچون کلاه گوشه نوشین روان مغ
 بر زد هلال سر ز پس کوه بیدواز
 دباب شوخ دیک سوی خفته شد روان
 تا کشک پخته کوبد در گوشتین جواز
 من چون چنان بدیدم جستم ز جای خواب
 ماهو بدست کرده بآشتر شدم فراز
 بگرفتمش مهار و شدم بر فراز او
 چونانکه تازه باره شود بر فراز تاز
 ده روز راه بیش گرفتم چو مردمان
 با هفت هشت گرده و ده پانزده پیاز
 راهی که نزد عاصی قواد روز حشر
 در جنب او حقیقت دوزخ بود مجاز
 کوهش بسان هره در آورده سر بهم
 دشتش بسان شله نهاده زهار باز
 خرسنگهای او همه چون کون گاو گرد
 فرسنگهای او همه چون کیر خر دراز
 در مرغزارهاش هزارهز کنان هزبر
 بر چشمه سارهاش عراعر کنان گراز
 غولان غوچه گیر ز خار و ز خس درو
 گمراه گشته چون رمه میش بی نهاز
 شبگون هیون من که مباداش دور سنگ
 مانده درو ز پاردم سست خویش باز

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

علم شاخ شاخ فصّادست * جامه چالك چالك خلفام
 پوششم انجين خورش چونانك * شش خام است مرغ بريانم
 در نشابور آخر سنگين * زنده از باد خوان سنگام
 نان نرمست و چرم خشك از آنك * بر اهل درفش مهبانم
 مير مابون محمد عاشو * كه سراي ويست زندانم
 آنكه گويد هي بزيّر دو لب * يكي از سركشان ايرانم
 با همه شاعري خويش اورا * وقت بيكار بود دستانم
 ما يلانش كه گادهام همرا * سرگسل سامر بن نريانم
 گر كند قصد جنگ من نبود * هيچ حاجت بمكر و دستانم
 زخم تيغ چو آفتابش را * بس بود سايه خود و خفتانم
 يك شي گفت كاي فلان برخيز * خارش پشت پاى بنشانم
 گنتش حلقه در خاصّ * كُند كردست تيز سوهانم
 گنت باري ز تاره پر معنى * وزن كن رختهاى دگانم
 گنتش بر نياورد يا رب * پاره و دانگ سنگ كپانم
 چون نكردم قضا در انباش * نرم بنهاد نان در انباشم
 كرد او خوان و كاسه كش نيست * دست كوته چو پايه خوانم
 گر چنين نيست نا حجامت گاه * كون دولش بر يش حمدانم
 نكنم نيز ذكر آن ناكس * كه خود از كردها پشيمانم
 از دل و جان ترا دعا گويم * كه توي وقت درد درمانم
 تا كسى با خداى خود گويد * جز در نو دره نيدانم
 باز بادا در تو در دولت * بسته بادا درو دل و جانم
 گشته تازه بباغ خدمت تو * چون گل و لاله عهد و پيمانم

قصيد

و اين قصيد از قصايد مشهور اوست،

اى كرده سوي روز بشب تار تركناز

در خس كشيد روز سر از يم شب چو راز

گرچه بودم بالکنی باقل * کرد مدحش فصیح سَخَّام
 در بهار و تموز و تیرودی است * مجلس او شگفته بستانم
 ز آن بمدح هزارگانی او * دوستان را هزار دستام
 دفتر مدح او که در خواندن * جان فزاید چو روح و ربانم
 خواندن او همی بهر باری * لذتی نو دهد چو قُرَّام
 ای کرمی که در کنار کرم * پرورانی همی چو بزدانم
 گر حق نعمت گرای نیست * بر دل و جان بسان ایمانم
 در خدا و رسول و چار کتاب * کافر و گبر و نا مسلمانم
 هر که اندر فضای فکرت من * صف زند با وفات عصیانم
 تا پذیری ز شرم دامن گیر * بر نیاید سر از گریبانم
 پس از آن کز در تو کرد بقهر * پای کوتاه دست خذلانم
 داد حرمان خدمت تو مرا * گوش مالی که گفت نتوانم
 آم از جد بهزل کاندر شعر * هست این خون و آن نمکدانم
 در دیاری که بی زر و سیمست * خایه خوار و کیر عریانم
 سنگ اندوه را ... د سپرم * و آتش غم را سپندانم
 اشد فاقه را تهیگاهم * مست بی دادرا ز نخدانم
 گرچه چون کیر درخور صدم * همچو خایه بکوی دربانم
 و ربگیم همی بصدر سران * زان که شعر است کیش و قِربانم
 بو نوام بذهب و گنه گای * کف دست است کون صیانم
 هست هنگام گرم هنگامه * مسند کون کودکانم
 کز گروگان ریمان ترکیب * سوزن جامه گاه آسانم
 تنگ و خشک است حال گائیدن * در کس سعتره گروگانم
 ز آنکه چون شکل آدی در آب * هست سر زیر زنده انبانم
 جز بقوادگی خواب همی * شاهی را قُشرد نتوانم
 غُوبَنک رنگ شد لباسم و نیست * زر صابون و سیم اشنانم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

در بجزر معاف دسوار * جد و هزل است گفتن آسانم
 زین بهر شادے و بهر جشی * بر خداوند مدحتی خوانم
 بدیج کریم و طعن لثیم * سعد برجیس و نحس کیوانم
 مرده را از مدیج زنده کنم * زنده را از هجا بیرانم
 چون سخن بر گریه نام بسخن * خواجه زان بر کشید از آن سامن
 ... بن علی که دست گرفت * بزر و دانش فراوانم
 آن طیب نبی خصال که من * نزد نعتش نظیر حسام
 دم عیسی شود بعلت مرگ * هر سخن کز علاج او دام
 علم طب کمتربنه علم ویست * شاید از این ورق نگر دام
 طوف کردم بباغ دانش او * تا درو میوه دل بر افشام
 از تعجب چو بر زمین سیاب * خاطر جمع شد پریشام
 زین بشرح ستوده سیرت او * مختصر چون زمانه عنوانم
 عربی گوهرش باهل عجم * گوید از عقل نسل اعیانم
 وز شعار نتیجه معدوم * اختیار تژاد عدنانم
 آنکه ایمان بدو درست شود * پدران ویند جدانم
 قلم او که از خطاب شریف * بسته پیشش میان بفرانم
 گوید اندر بیاض دعوی را * چون خرد راه بر به برهانم
 نیز ران را کب پیاده روم * بنده بار ابر نطع بارانم
 دوستان را شکفته شاخ گلم * دشمنان را خنده پیگانم
 هر چه مشکل مرا بود حاصل * حاصل است از گذشت طغیانم
 بی دلم همچو عاشق و برقم * غیرت زلف و جعد جانانم
 چون زرم زرد و زر برزد ز من * کز کف خواجه بر سر کانم
 مادحش گوید از مکارم اوست * کار دنیا و دین بسامانم
 دل و دست خوش و کشاده اوست * بحر فضل و سحاب احسانم
 در و دهلیز بر کشیده اوست * طاق کسری و طارم خانم

- گرمی بی تن و روان زند * شعر عالی خویش را مانم
 سالها شد که سال عالم را * بدم و دل دی و حزیرانم
 ترشبهای چرخ نا شیرین * گنبد کردست تیز دندانم
 زین چو گردون و اختر گردون * نیست خواب و قرار و امکانم
 گه بدریا و گه بهامونم * گه بایران و گه بتورانم
 گه بولولاجم ولایت خویش * گه بوخش و بکج و ختلانم
 گه بدشت هرات و نیشابور * گه بکوه طروق و طورانم
 گه به باخرز و گه به باوردن * گه به کرکاج و گه بگرگانم
 گه بلابین بلخ بامینم * گه غم آگین مرو شهجانم
 حاصل الامر همچو دولت تیز * بیعی جای گه غی مانم
 با چنین حال حاسدند هنوز * ژاژ خایان شاه گیهانم
 من خود اندر جهان کیم که بود * حاسدی چون فلان و بهانم
 نه بلشکر چو قیصر و فغفور * نه بکشور چو رای و خاقانم
 نه شهری را سپهبد و دستور * نه دهر را رئیس و دهقانم
 نه بموکب مقدم درگاه * نه بمنصب مشیر دیوانم
 نه بدولت نیرۀ کاوس * نه بدانش فرید غیلانم
 بیش ازین نیست کز سخا و سخن * خواجه مسعود سعد سلمانم
 بدهر در یکی زمان بسوال * گر دو گیتی مدح بستانم
 پاک باید ز علّت افلاس * با عطاء طیب سلطانم
 بخل ضحاک و من فریدونم * مکرمت ملک و من سلیمانم
 با امانت چو جنس با جنسم * با خیانت چو انس با جانم
 نیست بیگانگی بحمد الله * با هنر در میان اقرانم
 خواجه ناش منست فضل که من * بنده افضل خراسانم
 لقم روحیست و چون روحست * شعر پرداخته بدیوانم
 مطلع و مقطع قصابدرا * سیوم قرخی و قطرانم

وله،

امروز که محنت از در دولت * چون خرز کفه مرا هی راند
قوی ز گمان بد دل ایشان * هر مدح مرا هجا هی داند
در زیر لب ار خدای را خوانم * گویند هجای ما هی خواند
و این قصیده از غرر قصاید و درر فوائد اوست، شعر

من که از دیده ابر نیسام * بر سر آب دیده بنشام
ورنه ابرم چرا که ناشد پیر * بر جوانی خوش گریام
عمر نوح است مدت غم من * ز آن کشاد از دو دیده طوفان
شبه طوسیم بقدر و باشك * غیرت گوهر بدخشانم
چون زخونی که نام او اشکست * گشت رخسار لعل و مرجان
نا سخنهای آب دار جهان * چون فروشد چو خاک ارزانم
گرچه آبی نشد ز آبادی * اندرین خاک دان ویرانم
ورچه از روزگار رنگ آمیز * نیست حاصل گذشت حرمانم
نشگفت امر ز آتش خاطر * پخته گردد بعاقبت نامم
که بتزدیک مصر جامع ناز * داروے درد پیر کنعانم
تا نماید زمانه خود یانی * نو بهاری پس زمستانم
هی نهد خارها کنون باری * بامید گل و گلستانم
چرخ بیدادگر که پیکارش * تنگ دارد فراخ میدانم
نکشاید مرا در عیدی * تا نه بندد برای قربانم
دهر نکبت رسان کر آسایش * گاه چون گوی و گه چو چوگانم
زخم خایسک نکیت اورا * یَعْلَمُ اللَّهُ که تحت سندانم
گر بجان کسان کسی بزید * من رنجور ناتوان آنم
پیش چشم خود از نحیفی تن * چون مژه آشکار و پنهانم
گر برد فی المثل صبا چو صدا * از پی وزن هر دو وزانم
نبود در زمانه وزان را * به ز میزان و شعر میزانم

و مقطع آن لیاقت و ظرافت، یکی از معارف را هجو میکند،
 خواجه در برده زار انسانی * هست از روی ناخوشی کسی
 خانه کو بود درو تنها * خانه باشد اندرو کس فی
 وله، قطعه

میفکن نوبت عشرت بفردا * چو اسباب مهیا دارم امروز
 باستقبال انده رفته باشی * چو در دل رنج فردا داری امروز

(۸۰) المحکم الجلیل ذو الجَدِّ و الهزل روحی و لولاهی،

حکیم روحی که روح سخش روح را آسایش دادی و مطالعه اشعار او دل
 بسته را کشایش هر رتق و جزل که در جد و هزل ایراد کردی دلهای
 ۱۰ لطیف طبعان را بدان از بند غم آزاد کردی و او را معزوف کون مردم
 خواندندی و سبب آن بود که قطعه گفت در حق مکرری از مکرمان برین
 منوال، قطعه

ای هبت تو سپهر و انجم * احسان تو مایه تنعم
 سه چیز همی کنم تحکم * سیلی و کباب و کون مردم
 ۱۵ بدان سبب او را کون مردم خواندند و نیز هزل بر الفاظ او غالب بود
 و آنچه او در صنعت هزل آورد جمله لطیف طبعان از معارضه او ممتنع
 شدند و لطایف جد او هم از لطف طبع و صنعت شعر خالی نیست که
 میگوید، قطعه

بخدائی که هستش اندر ملک * آسمان کترینه ایوانی
 ۲۰ گو ز شادائی نامه تو مرا * در تن آمد بتازگی جانی
 و وقتی یکی از معارف با وی عتاب کرد که مرا هجو کرده و بد گفته و
 او این قطعه بفرستاد،

بخدائی که در حق بد و نیک * عدل او زهر و عفو تریاک است
 ۲۴ که ز بد گفتن تو نیک خصال * بند چون آب و آسمان پاک است

وے غم عاشقی نمی دانم * کر جهانی بمن چه افتادی
هر کجا محنت عروس بزید * دلم آنجا شود بدامادی
وله،

ای چو من صد هزار بیچاره * در بیابان عشقت آواره
غم هریک ز عشق صد گونه * جان هریک ز غم بصد پاره
دردشان را جمال تو درمان * کارشان را وصال تو چاره
گر شان وصل تو نگردد دست * جان چو دل رفته گیر صد باره
بر سر کوی بینازے نو * هست یک نرخ زهد و سیاره
پیر اهل خرد شود چو خورد * شیر لطف تو طفل کھواره

(۷۸) الاجل جمال الدین ابو بکر خال الترمذی،

شعر بو بکر خال چون خال جمال خویان مزین رخسار بیانست بهار از
لطف طبع او نسیبی بود و زلال از لطافت نظم او نموداری، میگوید شعر
سینه می جست تا کند قلیه * آنکه زو سینه منخن دارم
گفتنش سوی من که در غم تو * سینه قلیه کرده من دارم
قطعه

عقل پریست مرد دانارا * که بدو نیک و بد در آموزد
کشته آب جهل کی گردد * آتشی را که عقل بفروزد
مرد عاقل بسان شمع بود * که هی خندد و هی سوزد
وله،

هر که بر مردمان ستم نکند * کس برو نیز لا جرم نکند
و آنکه دین دارد و خردمندی * خویشتن خیره متهم نکند
و آنکه نکند شکایت زشتی * شکر نعمت بدانکه هم نکند

(۷۹) امام فقیهی مروزی،

۲۴ از لطیف طبعان خراسان بوده است و شعر او با ذوق و لطافت و مطلع

(۷۶) حکیم غزالی مروزی،

آنکه بدام لطف طبع غزال لطایف صید کردی و جان را از لذت شعر
و غزل او کعب الغزال بکام رسیدی این يك غزل از منشآت اوست
که میگوید

۵. [عشق تو مرا] بلا و شر دارد * در عشق تو جان کجا خطر دارد
هجر تو بکشتن من مسکین * هر روز بهانه دگر دارد
در صحبت تو کسی که دل بندد * بسیاری را که از تو بر دارد
از صحبت تو کجا پیرهیزد * آن کس که ز درد جان خبر دارد
اندر غم تو غزائی عاشق * حقا که ز جانت دوستر دارد

(۷۷) الامام الاجل فخر الدین مسعودی،

۱۰.

مسعودی که سعود آسمان از مطالع خود خوشه چین خرمن ضمیر پر نور
او بودندی و حوراء جنان حلّی و حلال خود را از لائى معائى او حالى
کردندی از معارف و بزرگان مرو بود و دیده آن دولت و غرّه آن
جهت امام شرف الدین مسعودی که در بخارا از اکابر علما و اماثل
۱۵ فضلا بود و داعی دولت او را دیده و خدمت او در یافته اگرچه بند
کودک خرد و او پیر بزرگ بود اما بحکم جوار گاه گاه اتفاق ملاقات
او افتادی و پیوسته داعی را منظور نظر خود گردانیدی و امام فخر الدین
اگرچه از معاریف و مشاهیر علماء بزرگ بود فاما شعر بلند و مطبوع
داشت و چون ذکر او از دفتر اول بحکم نسیان افتاده اینجا ایراد کرده
۲۰ آمد و این دو غزل از گفتنهای او نوشته شد،

غزل

ای وصال تو مایه شادی * وی فراق تو اصل بیدادی
من ندانم که تا بیامد * عافیت را کجا فرستادی
حق بدست تو بود در خوبی * ما را گر کلاه بنهادی
ای جفاگر چو روزگار مگرد * همه خود طالع مرا زادی

هردم که قرار از دل شیدا برود * آهم ز ثرے تا بثریا برود
جان بر سر بایست ز دست ستمت * هان گر نظری نی کنی تا برود

رباعی

در عشق اگر نه از سر افسر بنهی * ترسم که سوی وصل پری پر بنهی
شرطست که چون در حرم عشق آئی * زان پیش که پای در بنهی سر بنهی

رباعی

گفتم که کجاست شادی و تنها من * غهای تو گفت کان نیایی با من
در تنگ دل تو با کمالی که مراست * یا زحمت شادئی تو گنجد یا من

رباعی

باز آمدم ای جان جهان با دل ریش
و آورده بتزدیک تو درد سر خویش
من از پس و حاجت و نیاز اندر پیش
وین درد که کم مباد هر ساعت بیش

و این غزل او گفته است و این دُرّ او سفته غزل

ای روی خوب تو سبب زندگانیم * یک روزه وصل تو طرب جاودانیم
جز با جمال تو نبود شادمانیم * جز با وصال تو نبود کامرانیم
بی یادگار روی تو گر یک نفس زخم * محسوب نیست آن نفس از زندگانیم
درد نهانست مرا از فراق تو * ای شادی و سلامت و درد نهانیم
یک ره بگو که عاشقم از بندگان ماست * تا من کسی شوم چو بدین نام خوانیم

وله

دام گل رخسار تو بر بار نماند * وین دل شد در حسرت و تیار نماند
چندین چه کنی تکیه بر اقبال زمانه * گان روز زوال آید و بسیار نماند
چندین چه کنی ناز که نا چشم کنی باز * از عشق من و حسن تو آثار نماند
آزار مکن پیشه و بازار مکن تیز * کین نیزئی بازار تو بسیار نماند

همه غمها گساردم با تو * غم عشق تو با که بگسارم
 گه گه از غم فراغتی جویم * بخت خندد بظنر بر کارم
 چون فراغت نیافرید خدای * من بجهد از کجا بدست آرم
 وله،

آخرت شرم نیاید که هم از اول کار
 با من این جنس کنی بی سبب ای زیبا یار
 من چه گویم تو خود انصاف بد نیک بود
 که نهی جرم و دهی عشوه و گیری آزار
 هر زمانه بدروغی دگر بندگی باز
 من درین کار شدم عاجز یا رب زهار
 هیچ نپسندی بر من بجز آنکه از غم تو
 از سر عجز به بیچارگی آرم اقرار
 نه ترا برگ وصال و نه مرا طاقت هجر
 احسن الله جزاک اینت برونی سر و کار
 رباعی

زان سر که نخواستم بجز وصل تو چیز * بودی بر ما همچو دل و دیک عزیز
 رفتم و بترک تو بگفتم و سرت * در کون زن آنک ترا خواهد نیز
 رباعی

رخساره تو زرد شد ای مایه ناز * از محنت آنکه میکند ریش آغاز
 لا حول کنی چو ریش بینی هر روز * آن دیو بلا حول کجا گردد باز

(۷۵) رفیع مروزی

که در رفعت سخن از جوza در گذشته بود و حسن جمال کلام وی
 بساط حسن حورا در نوشته، این چند رباعی که از مساعی کریمان جمیل
 رباعی

ای کرده بی گاهی از دوستان کناره
 از نست جور بر من وز دوستان نظاره
 گر دوستیت جرمست آن جرم کرده آمد
 از بهر این نگیرند از دوستان کناره
 جری که از تو آمد بر خویشتن گرفتم
 بسیار جهد کردم ناخواست را چه چاره
 در ماتم فراقت در آم گاه و بیگه
 هم دیده کرده خونی هم جامه کرده پاره
 بر دوست گفت دشمن هر ساعتی شنیدن
 در مذهب ظریفان جرمیست آشکاره
 وله،

خبرت هست که تا دور فتادی ز برم
 دل ز من دور فتادست و بجان در خطر
 دل و جانم چو هی بی تو نخواهند مرا
 پس توئی جان و دل من چو هی در نگرم
 چو چنین است مرا بی تو بقائی نبود
 بد بود گر نروم زود کرائی نبرم
 دل خبر یافت که رفتی و بیامد ز پست
 جان بدو گفت که رفتی و منت بر اثرم
 تا بیکبارگی ای جان جهان باز ره
 من ازین محنت و تیار تو از درد سرم
 وله،

طاقت هر تو نمیدارم * روز و شب خون زدیده ی بارم
 جز غمت نیست مونسم بی تو * زان غمت را بجان خریدارم
 غمگسارم تو بودی اندر دهر * رونقی داشت با تو بازارم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

رباعی

چون دست اجل جان شکر آید غم تو
چون پای قضا در بدر آید غم تو
و آن روز که گویم بسر آید غم تو
سر بر زند از زمین بر آید غم تو

رباعی

جان گرز غمت چو ابر بهمن گرید * وز رنج بصد هزار شیون گرید
کو دشمن من تا بن اندر نگرد * پس بنشیند بدرد و بر من گرید

رباعی

۱۰ نزدیک من آی راحت جانم که توئی * تو آمدی و من بدانم که توئی
آخر بر من سوخته ساخته دل * چندان بنشین که من بدانم که توئی
و چون شهاب الدین ابو الحسن طلحه بعالم بقا رفت این رباعی در مرثیت
او گفته است،

جانی که مرا بی تو به مرگ ارزانیست
گر هست درین تم ز بی فرمانیست
دانی که مرا پس از تو ای راحت جان
با درد تو زیست ز بی درمانیست

۱۵

(۷۴) الحکیم علی ابن احمد السیفی النیشاپوری،

سیفی که سیف بیان او را کلالیت نبود و عقل را از استماع لطف لفظ او
۲۰ ملالت فی نظمش با نظام و نثرش با قوام و تالیفی ساخته است بصد
عشق نامه که عاشق بهمشوق نویسد در معانی و احوال که میان عاشق و
معمشوق افتد در غایت لطف آمده است و مقبول فضلا و پسندیده
امثال است و این غزل که از حصول امل خوشتر است اوراست
غزل

۲۴ میگوید،

رباعی

در عشق تو خون خوردن و غم سود نداشت
 در صبر گر بختیم هم سود نداشت
 هر حیلۀ که آدمی تواند کردن
 من با تو بکردم ای صنم سود نداشت

رباعی

چاکر چو همه نقش خیال تو نگاشت * این فرقت دردناک را چشم نداشت
 آسوده بدم با تو فلک نپسندید * خوش بود مرا با تو زمانه نگذاشت

رباعی

دل را چه دهر فریب چندین بسخن
 چون کار مرا نه سر پدیدست و نه بن
 در سال نو از رفته قیاسی میکن
 سال نو و صد هزار اندوه کهن

رباعی

تا چند ز نیکوئی بجای چو نوئی * و آنکه چو منی کشد جفای چو نوئی
 بر تارک دل خاک بلا بیخته باد * گر نیز کند قصد هوای چو نوئی

رباعی

چون دید مرا بار سراسیمه و سست
 وز جان و جهان هر دو برون آمد چست
 گفتا نه ز من شنیده بودی ز نخست
 کاندیشه چون منی نه اندازه تست

رباعی

ابریست که جز بلا نبارد غم تو * زهریست که تریاک ندارد غم تو
 در هر نفسی هزار محنت زده را * بیدل کند و ز جان بر آرد غم تو

چشم ندارم بروزگار وصال * بخت من این روز و روزگار نیاید
از تو و هجر تو زینهار نخواهم * کر تو و هجر تو زینهار نیاید
غزل

نا بکوی تو ره گذر دارم * کافر گر ز خود خبر دارم
دل ربودی و قصد جان داری * رسم و آئین تو ز بر دارم
غم از جان من نخواهد برد * غمت از جان عزیز تر دارم
جز غم عاشقی و تنهائی * صد هزاران غم دگر دارم
ابلی بین که با ضعیفی خویش * دست با چرخ در کمر دارم
نه بر اندازه سری که مراست * بسر تو که درد سر دارم
من بیچاره می نیارم گفت * آنچه زین چرخ چاره کردارم
در هنر گرچه عالمی دگرم * عالمی خصم بی هنر دارم
و این قطعه در حق گران جانی گفته است،
قطعه

چونت بخوانم نیائی اینست حماقت * چونت نخوانم بیائی اینست گرانی
دعوی دانش کنی همیشه ولیکن * هیچ ندانی هی که هیچ ندانی
قطعه

۱۵

چو روی خوب ترا ببند این دو چشم روی
پر آب گردد گوئی همی سحاب شود
که هست روی تو خورشید و هرکه در خورشید
نگه کند بزمان چشم او پر آب شود
۲۰ و این چند رباعی از کارگاه ضمیر او ببارگاه تقریر رسیده است که
رباعی میگوید،

ای دوست اگر داد کنی و بیداد
تن در همه کارهات در خواهم داد
جانم نشود مگر بدیدار تو شاد
روزی که ترا نبینم آن روز مباد

رباعی

در عشق تو دل نکرد یاد از دگری
 دیده ز وفا نشان نداد از دگری
 گرچه ستم از تو دید و داد از دگری
 غمناك هم از تو به که شاد از دگری

رباعی

ز اندیشه تو دلبر بخت فرسود * دشمن ز تو ای دوست بمن بر بخشود
 گوئی که دلم یکنفس ای جان جهان * آنجا که فراغت دلی بود نبود

رباعی

چون هجر کیم بست بچنگ دل من
 در دامن صبر دید چنگ دل من
 هان تا چه کنی تو با من ای صبر از آنک
 در گردن نست نامر و ننگ دل من

(۷۲) الاجل تاج الدین اسماعیل الباخری،

۱۰ که از اکابر و اعیان باخرز بود و ذات او مجمع فضایل و مفاخر هر
 جوهر نادری که از قعر بحر خاطر جوهری ضمیر او در سلك كلك کشیدی
 غیرت لؤلؤ لالا بودی و هر معنی بکر که نتیجه بنات فکر او بودی بانگشت
 احتقار در دیده ابکار جنان و دلبران جهان زدی این غزل از لطف لفظ
 او نمونه ایست و از گل چمن فضل او گونه، میگوید غزل

۲۰ تا خیر وصل آن نگار نیاید * گلبن اُمید من بیار نیاید
 تا که نیاید نگار من بکنارم * حسرت و درد مرا کنار نیاید
 تا سر آن زلف بی قرار نگیرم * در دل بی صبر من قرار نیاید
 تا که مرا در بر استوار نگیرم * زندگی خویشم استوار نیاید
 ۲۴ جان و جوانی مرا ز بهر تو بایست * بی تو کنون هر دوم بکار نیاید

وله،

گر در دل من ندانی اندازه درد
ای دوست سرشک سرخ بین و رخ زرد
ور نیستی آگه که بن هجر چه کرد
بر خیز و بیا گرم پیرس از دم سرد

وله،

دوش از تو دلم شاد شد ای چشمه نوش
و امشب از غم فراق آمد بخروش
چیزی که قیاس آن نشاید کردن
یا محنت امشب است یا راحت دوش

وله،

آن دل که کلید گنج هر شادی داشت * در هر کاری هزار استادی داشت
شد بند تو بدان نمانست که او * هرگز روزی نشان آزادی داشت
رباعی،

چون صبر رمیده شد پیام تو چه سود
جان رفت ز پرسش و سلام تو چه سود
در آتش هجران تو ای جان جهان
دل سوخته شد وعده خام تو چه سود
رباعی

۲۰ گه کوز چو زلف دلستان تو منم * گه نیست شده همچو دهان تو منم
ای قد تو همچو تیر آخر روزی * بر من گذری کن که کمان تو منم
رباعی

از هجر تو گر بگوئمال تو درم * گوئی ز خیالت بوصول تو درم
بر من سپه هجر ترا دستی نیست * تا من بجایت خیال تو درم

رباعی

ای عشق پر آشوب گناه تو بسی * وی چهرهٔ یار عذر خواهم تو بسی
بر روز جوانی که سیه شد ز فراق * ای موی سپید من گواهم تو بسی

رباعی

گفتم خونت بریزم ای بینائی * مانا که زبان بهر من نکشائی
آن خون ز رو دیک پیاوادم پاک * تا دست بخون چون منی نالائی

وله،

هر چند غم من از جفا کردن تست
خون من ازین حدیث در گردن تست
با این همه از مهر تو نزدیک ره
کاری که مهم ترست غم خوردن تست

وله،

تا از دل یکدگر خبر یافته ام * از کینه و مهر هر دو دل نافته ام
من در طلب رضا و او در پی خشم * انصاف بده که موی بشگافته ام

وله،

روزی بگلستان که خرامیدی مست
از زنگ رخ تو گل بیفتاد ز دست
نظارهٔ روے تو بود گل پیوست
گل را تو چنان خوشی که مارا گل هست

وله،

با درد شب دراز هم ساز منم * با سوخته دل ساخته هم راز منم
هر جانوری که در شب آواز دهد * با او بنیاز دل هم آواز منم

وله،

نام لب تو نقش نگیں باید کرد * زیر قدمت دیک زمین باید کرد
گفتی که سر تو دارم از عالم و بس * ترسم که سر اندر سر این باید کرد

نگیرند عبرت هی این جماعت * چه از سر بریدن چه از کون دریدن

(۷۲) الاجل شهاب الدین ابو الحسن طلمحه،

که در لطف طبع یگانه و در وفور هنر نادره زمانه باداد و فضایل
 قِدْوَةُ سَجَّانِ و ایل ذات او بحر براعت بود اما موج آن بحر لالی معانی
 نفیس و قصر قدر او رشک اوج کیوان و برجیس خطه مرو بیکان او
 مفاخر و وفور فضل او بر اقران او ظاهر چون سمای سخن پروری از
 خورشید ذات سمائی خالی شد و آن یگانه بجمار رحمت آفریدگار رفت
 ابو الحسن او را مرثیتی گفت،
 قطعه

ز بهر آنکه نییم همی سمائی را
 کنار من چو سمائی شد از ستاره اشک ۱۰
 برف دریا ماند ز رنج فرقت او
 کنار من که نه بینی درو کناره اشک
 چو اشک من ز صفا رنگ لفظ او دارد
 کنم ز بهر نسلی دل نظاره اشک
 ز اشک چاره همی جویم و همی دالم ۱۵
 که هم ز غایت بیچارگی است چاره اشک

و اشعار او آنچ قصاید و منطعات است نادر و کم یابست اما اکثر نظم
 او رباعیات بوده است و این رباعی چند از گفتار او در قلم آمد، رباعی
 آن دل که بدی فارغ و ساکن پیوست * برخاست چو اندرو هوای تو نشست
 آن دست که بند چرخ را بکشادی * بند سر زلف تو بیک موی بست ۲۰

رباعی

گیرم که ز زلف حلقه‌ها بافته * و آنکه برخ چو ماه بر نافته
 الماس لطافت از کجا یافته * کان لعل چنان بجهله بشگافته ۲۲

وله،

هر مهت باد فتح و فیروزی * قُرُخت باد جشن نوروزی
از همه خسروان ترا زبید * سر فرازی و عالم افروزی
چاکر روزگار تست ظفر * بنده عزم تست فیروزی
ای شب و روز بر هوا و مراد * کرده پیروزی ایزدت روزی
تا بود روز و شب نتیجه چرخ * شاد بادی چنانک امروزی

قطعه

سپاهیان ز پی کوچ اگر به شانزده مخ * چهار نعل جمازه زدند بر مرکب
ز بهر راه فتوحی زدست بر منی * چهار پاره محکم بشانزده کوکب

قطعه

بچنان رقعۀ مرا خواجه * چه عجب گر شراب نفرستاد
عجب اینست کر تکبر و جهل * رقعۀ را هم جواب نفرستاد
تا نگوم که نان فرستی نیست * هم شراب و هم آب نفرستاد

قطعه

۱۵ گر نمیی نان نرم پیش حریفان * بردگران خوان ز نانِ گرم نداری
دین خیره روی که هیچ ندارم * ای زن نو کیر خواره شرم نداری
و امیر اجل شهاب الدین ادیب صابر این دو بیت بخدمت او فرستاد

ابیات

۲۰ فتوحی ز دیدار جان پروریت * فزون شد یکی جان تو در تنم
اگر نه فتوحی توئی در جهان * چو روی تو دیدم فتوحی منم
اثیر الدین فتوحی جواب گفت،

قطعه

زهی نظم و نثر تو کرده فزون * خرد در دماغ روان در تنم
چو بشکیم از خدمت تو هی * تو صابر نه بل که صابر منم

قطعه

۲۵ هی پیش ازین اهل دیوان سلطان * گرفتند عبرت ز یک رخ دیدن

قطعه

ای مایه هنر ثقة الدین نجیب ملک
 آنی که چون کف تو بنیسان سحاب نیست
 چون نظم و نثر خلق تو پاک و لطیف و خوش
 دُرِ ثَمین و آب گل و مشک ناب نیست
 نا گشت روز و شب ز تو بیدار بخت تو
 در چشم شور بخت عدوی تو خواب نیست
 مہمانِ بنده اند گروھی که در هنر
 نزد فلک سوال یکی را جواب نیست
 از شاعر و منجّر خود ده زیادت اند
 راوی و مطرب و زنجی را حساب نیست
 بردند آب روی و شد از شرم هر یکی
 روم پر آب دید که در کیسه آب نیست
 خرجی که بود خواهد توزیع کرده اند
 بر نام خواجه پیش سبوی شراب نیست

قطعه

ایا راست گشته ز نو کار ملک * ز غم پشت بد خواه تو کوز باد
 ایا روز و شب مکتب رسم و راه * شب بد سگالانت بی روز باد
 مہر آمدی شرع را نیک خواه * ز بد خواه تو چرخ کین توز باد
 کسی را که با تو زند خون گمان * تن و روی او چون زه و توز باد
 هزار آفرین جهان آفرین * بر آن طلعت عالم افروز باد
 گو بزم کلک تو جان بخش باد * گو رزم تیر تو دل دوز باد
 می و آتش لطف و قہرت مدام * ولی ساز باد و عدو سوز باد
 بنوروز کردے نشاط شراب * ہہ روزگار تو نوروز باد

بفشاند زلف مشکین و انداخت باز پس
 یعنی که دانت چه بخاطر در آمدست
 این شکر با که گویم کان شکرین نگار
 حالی ز گردد راه بر چاکر آمدست
 با من چه گفت گفت ره آورد مر ترا
 از من همه غم دل و درد سر آمدست
 گفتم چنین مگوی که دیدار تو مرا
 چون دل موافق و چو روان درخور آمدست
 گفتم که آمدست بتو نامهء من
 گفتا بجان خسرو مشرق گر آمدست

غزل

یکدم مراعات دلم گرم نداری * يك ذره مرا رحمت و آرم نداری
 هر که که کم یاد ترا با نفس سرد * گوئی بفسوسم که دم گرم نداری
 از مصحف تندی و درشتی نه هانا * يك سوره بر آید که او آن نرم نداری
 ۱۰ من دوست ندارم که تو دوست ندارم * تو شرم نداری که ز من شرم نداری
 و این چند قطعه از مقطعات غزاء او تحریر افتاد در استحضار دوستی از
 سادات که مجمع سعادات بود این قطعه پرداخته است میگوید، قطعه

در چنین روز می پرستان را * گر صبح آرزو کند شاید
 سر بیرون شدن ندارد کس * ز آنک برنی ز سرهی آید
 قدری از می شبانه هم باقیست * هست هم وجه آنچه در باید
 قبله پیش روی ساخته ام * در رسید اینک و می آساید
 کس فرستاده ام بازرو اسپ * مطربی را که جان بینزاید
 مادحت شعر کی هی خواند * بدر دین ژاژ کی هی خاید
 هیچ ممکن بود که سید شرق * يك زمانک جمال فرماید

غزل

زلفرا تاب هی باز دهی * تا دل سوختگان باز دهی
 باز ندهی یکی و صد بیری * بهر آن تاب کرو بازی
 آن هی خواهی که تا جان مرا * بکف غمزۀ غماز دهی
 ندهی هر دو سه ماهی یک بوس * و آن یکی نیز بصد ناز دهی
 طنز و افسوس بود هر وعده * که بدان نرگس طناز دهی
 هر شبی تا بسحری نوشی * بزمرا از رخ و لب ساز دهی
 از سر بند نوازی چه شود * گر مرا یک شبی آواز دهی

غزل

۱۰ ز روی تو نصیبی گر نیام * چه پنداری که روی از تو بتام
 بهر نا خوش دلی بر گردم از تو * چه خوش باشد که این فن باز یام
 مرا گوئی که آب از کار بردی * نبردم خود ز سر تیره است آم
 مکن شادی کز آن زلفین پر تاب * برد هر روز تا شب صبر و نام
 تمامست این که چشم نیم خوابت * ببندد هر شبی تا روز خوابم
 ۱۵ سوا لی دارم اندر باب امید * که خون شد دل ز بیم آن جوام
 مرا گوئی که خواهی کرد رحمت * بر بنی یا هی داری عذابم

غزل

از عشق لشکر امروز از ره در آمدست
 وز عشق یار در دل من لشکر آمدست
 هر چند ره زدست به بینش کز آنچه رفت
 چون وجه ما نه خوبتر و خوشتر آمدست
 در چشم عاشق امروز آن دل فریب یار
 یا رب چگونه شاهد و چون دلبر آمدست
 بر عارضش چو دیدم سایه فگنده زلف
 در خاطر م گذشت که خطش بر آمدست

(۷۱) اثیر الدین شرف الحکماء الفتوحی المروزی،

اثیر فتوحی که آتش طبع او اثیرا بی اثر می گذاشت و ذکاء خاطر او
 این ذکارا در افاضت نور مخفی می داشت نثر او مفتاح قُوح فتوح بود و
 اشعار آبدار او مادّه رُوح رُوح، از معاریف و مشاهیر مَثُور بود جبال
 فضل او راسخ و لطایف فکر او صحایف ذکر عنصری و معرّی را ناسخ و
 نظم با نظام او در غایت ذوق و جزالت و نهایت رقت و سلاست و
 این چند غزل که از روز جوانی و عهد کامرانی حکایت میکند اوراست،
 میگوید

باز کی گیرم اندر آغوش * ناکِ آرام بچنگ چون دوش
 هرگر آبا بخواب خواهم دید * یک شب دیگر اندر آغوش
 اینت عشرت که دوش بود مرا * بال لب نوش بخش می نوشت
 چون بدیدم بزیر حلقه زلف * حلقه گوش بر بناگوش
 گشت یکبارگی دل ریشم * حلقه در گوش حلقه گوشت
 با شکسته دلم چه کرد هی * یا ربّ آن بر شکسته شب پوشت
 وله، غزل،

بر وعده مرا هر شب در بند روا داری
 ای ماه چین آخر نا چند روا داری
 از سنگ دلی جانان بر جان و دلم هر شب
 این واقعه پیسندی وین بند روا داری
 جورت که روان دارد بر عقل و دلم فرمان
 بر نا ببرد جانم هر چند روا داری
 عشق تو که او با جان پیوند بقا دارد
 گر بگسلد از جانم پیوند روا داری
 مژگان جگر دوزت کشند فتوحی را
 بی جرم چنونی را بکشند روا داره

دوست داری که مرا غصه دهی * زآن بمن راه رهای نکنی
 صد کرشمه بکنی در هر کام * و آن جز از رگم مرا ی نکنی
 تا بکی وعده دیدار دهی * چون بدان هیچ وفا ی نکنی
 ی توانی که کنی وعده وفا * ی ندانم که چرا ی نکنی
 با سائی ز ستم هرچه کنی * جز بتعلیم سائی نکنی
 ز آن سبب همچو سماء هر حرکت * که کنی جز بیلا ی نکنی
 وله،

با که گویم راز چون محرم نماند * ی زبم با درد چون مرهم نماند
 توبه اولیتر ز عشق شاهدان * در جهان چون شاهی هدم نماند
 ۱۰ دوستان رفتند و ز ایشان نزد ما * یادگاری بهترین جز غم نماند
 یار مغنی دار اگر نایاب شد * دوست دعوی دار آخر هم نماند
 مانده بود اندر گل شادی نمی * اندرین ایام ما آن نم نماند
 ای دریغاکز جناء روزگار * هیچ عاقل را دلی خرم نماند
 رباعی هم اوراست،

۱۰ از کار من ای زمانه بکشای گره * تا بو که شود درد دلم يك دم به
 زین بیش مرا بدست غم باز مک * چون افتادم ز پای دستی بر نه
 وله،

از درد چشیدن و کشیدن خواری * جان جوید هر دی ز تن بیزاری
 ای کاش ببردی که مُردن بهتر * زین زیستن بصد هزاران خواری
 وله، ۲۰

نه یار شی بکوی من ی آید * نه زو خبری بسوی من ی آید
 شرم آید بروی او آوردن * آنچه از غم او بروی من ی آید
 وله،

چون یار دلا میان بازار تو بست * گفتم که مگردل همه در کار تو بست
 ۲۰ آن عشوه که در جهان ازو کس نخرید * آورد و بنرخ نیک در بار نه بست

بوسی نخرم ازو بچانی * دامن که سر عطا ندارد
 زو بوسه بچان خرید باید * که بوسه کم بها ندارد
 وله،

ای دل وفا ز خود جوی از یار می چه جوئی
 نری ز برگ گل جوی از خار می چه جوئی
 در عشق آن ستمگر آرام چون بخواهی
 در چنگ شیر شرزه زنهاری چه جوئی
 چو هست تنگ باری در طبع او سرشته
 هر ساعتی بخواهش زو باری چه جوئی
 خوش بانگ از سرایش چون کن ترائی آمد
 زو هر دی بزاری دیداری چه جوئی
 خون گشتی و ندیدی در کار او کشایش
 آخر مرا نگوئی زین کاری چه جوئی
 وله،

۱۵ ترا در دلبری دستی تمام است * مرا در عاشق دردی مدامست
 اگر از من بری صد جان حلالست * و گریبتو زم یک دم حرامست
 بدام تو جهانی شد گرفتار * مرا بر گوی کآخر این چه دامست
 هانا کآسمان و روزگاری * که جور و آفت تو بر دوامست
 ز عشق تو که جاویدان بماند * بسوی دل پیام اندر پیامست
 ۲۰ سعادت بر سر کویت مقیمست * مرا زان بر سر کویت مقامست
 سائی نشکند عهد تو هرگز * اگرچه از تو کارش بی نظامست
 دروغا کن پی سود و ضالت * هر آن سودا که بخت او جمله خامست
 وله،

همه جز قصد جفا می نکنی * حاجتم هیچ روا می نکنی
 ۲۵ نکنی بر من بیچاره سلام * ورکنی جز بر بیا می نکنی

اندر هوس خاك سر كوی تو صد سال
چون زلف تو از باد پراگنده توان بود
با عشق خط و زلف تو حقّا كه قلم وار
بر پای همه عمر سر افگنده توان بود
در مجلس از جان وز دل بی دهن و لب
چون جام ی لعل همه خنده توان بود

(٧٠) الحکیم محمود ابن علی السّامی المروزی،

حکیم سائی که سیای فضل در جبین او مبین بود و سخن او عظیم محکم
و متین آسمان نثره را نثار نثر او میکرد و سلك منظوم ثریا را از رشك
۱۰ نظم او از هم می کشاد و غرلهاء آبدار او تاب در دل عشاق می آورد
و نظم آبدار او آتش در دل ارباب صنعت می زد و شعر او چون زمرد
اصفر و یاقوت احمر عزیز و کم یابست این غزل از نتایج طبع اوست،
میگوید

دل از کار خود آنگه بر گرفتم * که با تو عشق بازی در گرفتم
۱۰ ز جان خویش دست آنگاه شستم * که مهّرت را چو جان در بر گرفتم
بسا شب کز تو گفتم رو بتمام * چو روز آمد غمت از سر گرفتم
چو دانستم که با تو در نگیرد * حدیتم زود راه در گرفتم
بیای عشق شاخ وصل گشتم * ولیکن هجر ازو برتر گرفتم
مرا گفتی دل از ما بر گرفتی * گرافست یَعْلَمُ الله گر گرفتم

وله،

معشوقه سر وفا ندارد * سرمایه بجز جفا ندارد
گر در نگری بروی زیباش * آن سَرِو روان روا ندارد
گویم سخنان عشقی و پاسخ * جز توبه و جز دعا ندارد
فرخ رخ آن که هست عاشقی * معشوقه پارسا ندارد

کرده از جفا دلم ویران * آشکارست این نه پنهانی
 گنج رنج تو در دل من به * که بود جاع گنج ویرانی
 می ندانی مرا که پیش کسان * نام من بر زبان چرا رانی
 می نخواهی مرا و طرفه تر آنک * نامه نا نبشته میخوانی
 سست پیمان چو تو نمیدانم * سخت جان تر ز من کرا دانی
 بر من و بر تو ختم شد گوئی * سخت جانی و سست پیمانی
 عارض من چو زر کنی شاید * گر تو در عرض بوسه بستانی
 من چو در مدح شه در افشانم * بر من از عارض زر افشانی
 شه حسن آنکه از جلالت یافت * تاج شاهی و تخت سلطانی

۱۰ و این غزل هم اوراست،

مهرت بدل و بجان دریغست * عشق تو باین و آن دریغست
 وصل تو بدان جهان توان یافت * کان ملک بدین جهان دریغست
 با کس همگو که نام تو چیست * کاین نام بهر زبان دریغست
 کس را کسر وفا مفرمای * کان طوق بهر میان دریغست
 قدر قدمت زمین چه داند * کان فخر بآسمان دریغست
 سروی نو و بوستان تو عقل * سروی که ببوستان دریغست
 مرغیست غمت دل آشیانش * مرغی که بآشیان دریغست
 در کوی وفاء تو بانصاف * یک غم بهزار جان دریغست
 خالد سگ نست غم بدو ده * هر چند باسخوان دریغست

وله،

امروز چنانی که ترا بنده توان بود
 در وصل تو با دولت پاینده توان بود
 بی عقل بنور رخ تو راه توان یافت
 بی روح بیاد لب تو زندگ توان بود

۲۰

۲۴

چون دست بر کشاد برین نظم فارسی
 طبعم بدست خویش بزد جان عنصری
 دشمنت درد میخورد از دست حادثات
 وز دست دوست تو می روشن همی خوری
 فرخنده باد عیدت و دست بدان بدور
 زین دست گاه ملکیت کین را تو در خوری
 تا ذکر دست موسی باقیست در جهان
 ی باش چون سلیمان در دست سروری
 غزل

در خواب از آن سمن بناگوش * تشریف خیال یافتم دوش
 بی آنکه ز من کشید زحمت * تا روز کشیدمش در آغوش
 گه بوسه همی زدم بر آن چشم * گه حلقه همی شدم در آن گوش
 شد محنت هجر او مرا خوش * شد زهر فراق او مرا نوش
 دوش از قبل خیال آن مه * مه غاشیهام کشید بر دوش
 حقا که حق خیال او نیز * هرگز نشود مرا فراموش
 غزل

دوستا بر دلم نه تاوانی * که نکوتر ز ماه تابانی
 عشق را آیتست من آنم * حسن را غایتست تو آنی
 بوستان نیست عرض عارض تو * همه ریحانش راح روحانی
 مرده کن بدم چشمم * باز فرمای بوستان بانی
 يك غمت صد هزار جان ارزد * در دل من بوقت ارزانی
 جان بگیر و برابرم بنشین * که مرا تو برابر جانی
 گر فرستی خیال مهمانم * درهم آرم برای مهبانی
 کنم از خون دل تکلف می * کنم از دل چه چیز بریانی
 بنانی چو جان همی با کس * کر لطافت بجان همی مانی

شاهها بلاد کفر بدستت شود خراب
 کاسلام را بنصرت هم دست حیدری
 دست هزار رستم بر تافتی که تو
 در تاب دست مردی سهراب دیگری
 ساغر بدست در چمن لُهو مُعْطِی
 خنجر بدست در صف هیجا مظفری
 دشتی بزد مخالف ملکت که زد هی
 با تو بدست بازی لاف برابری
 يك کار نيك رفت بدست وی اينك او
 خود را بدست و بازو روزی بد اختری
 مریخ با عدوت بدو دست تیغ زد
 با طالع تو دست یکی کرد مشتری
 حصنی که می نیافت برو دست آسمان
 حق با تو بدست تو آمد که حق وری
 فالی زدم که دست تو پیش است زینهار
 کین فال را ز دست دگر فال نشهری
 يك مدح گوی نیست تہی دست از آنکه تو
 بر دست مال میدھی و مدح میخری
 دست عنایت تو فلک بر سرم نهاد
 تا دست تازه کردم در مدح گستری
 شعرم بدست گیر و فرا خوانش سر بسر
 وین دست بین که هست مرا در سخن وری
 در نظم نازیبان چو گرفتم قلم بدست
 بر دست بوسه داد مرا دست قادری

جان بدم و بندم خاک درت ز دست
هر چند باد دست بود مرد لشکری
عشقت بدست بازی سیمین بر تو کرد
دست مرا چو سوزن زرین ز لاغری
یعنی زدست کارے ہجر ستیزہ کار
معلوم گرددت کہ بدین دست بنگری
دست من است و دامن تو زانک تو مرا
چون دست بوس شاه جهان روح پروری
سلطان دست گیر محمد کہ آمدن است
خورشید پیش سایہ دستش بچاگری
سیف اللہ دگر شد کر قرّ دست او
سینی بدست زاید او زرّ جعفری
درویشی خزانه ز دست جواد اوست
ہم ز آن خجستہ دست جہانرا توانگری
دستیست دست اورا در کار بزم و رزم
برتر ز دستہا کہ فرا دست او بری
ای تیغ او کہ فتح ز تو دست موزہ ساخت
با رب بدست او چہ درفشند پیکری
آمد عروس ملک بدست ظفر بروز
دادیش دست پیماف کردیش شوہری
ای کردہ با مخالفتش [دست] در کمر
از دست برد خنجر او بردہ کیفرے
دریای طاعتش نزدی دست لا جرم
ہم پای در گلی زد و ہم دست بر سری

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

و این قصیده که از قلاید قصایدست او گفته است و در هر مصرع
دستی لازم داشته،
قصیده

ای دست برده از همه خوبان بدلبری
ناوردمت بدست و بماندم ز دل بری
کارم ز دست رفت چو بردی دلم تمام
دستی تمام داری در کار دلبره
ای در صف جمال زیر دست نیکوان
در حسن زیر دست تو هم حور و هم پری
بر خاسته بدست مراعات با تو من
از من تو شسته دست و نشسته بدآوری
جانم بدست نست خوش آمد ترا ببر
دست خوش توام که ز جانم تو خوشتری
جانی نهاده بر کف دست از پی توام
دستم بسینه باز منه از سبک سری
هجر دراز دست تو در کوه عاشقی
کوتاه کرد دست و دل من ز صابری
ماند این دل ضعیف ز هجرت بدست غم
دستی قویست هجر ترا در ستمگره
بر دست مانده بود مرا جان و دل و لیک
بر هر دوان نبود مرا دست قادری
بردی دل فگار بیک دست برد عشق
جان ماند و دست خون شد و این هم تویی بری
چون دست رس نماند مرا لشکری شدم
دنیا بدست نامد و دین رفت بررسی

۱۰

۵

۲۰

۲۴

یابد اورا نکال گرداند و امیر عمید فخر الدین را از آن حال علم بود و صورت حال بنزدیک او نمی توانست نبشت چه از سطوت قهر سلطان علاء الدین می اندیشید و مصادقت و دوستی باهمال رضا نمی داد بنزدیک او نامه نبشت مطلع آن نامه این که

هٰی الدُّنْيَا تَقُولُ بِهَلْ فِيهَا * حَذَارَ حَذَارٍ مِنْ بَطْشِي وَفَتْكِي
فَلَا يَغُرُّكَ طُولُ اَبْسَامِي * فَفَوَلِّ مَضْجِكَ وَ اَلْفِعْلُ مَبْكِي
هٰی الدُّنْيَا اَشْهَهَا بِشَهْدِي * يَسْمُ وَ جِيفَةٍ مُلِيتْ بِسِكِّ

انوری ازین بیت استدلال نمود که در ضمن آن ملاطفت ناکامی هست و شهد آن لطف حال بزهر عقوبت مآل آلوده است، شفیعان انگشت تا ۱۰ ملک طوطی را از سر آن دور کردند و چون ملک علاء الدین را از آن حال معلوم شد رسولی دیگر فرستاد و گفت هزار سر گوسپند میدهم اگر اورا بنزدیک من فرستی، ملک طوطی انوری را موکل کرد که ناکام ساخته باید شد و بغور رفت چه هزار گوسپند بمقابله تو میدهد، انوری گفت ای ملک اسلام چون من مردی اورا بهزار سر گوسپند می ارزد پادشاه را ۱۵ برایگان نمی ارزد، بگنار تا باقی عمر در سلك خدم تو منخرط باشم و بدست بیان دُر مداح در پای تو باشم، ملک طوطی را خوش آمد اورا نگاه داشت و غرض از تقریر این حکایت لطف طبع فخر الدین بود که تمامت صورت حال را در دو بیت تضمین کرد و اگرچه شعر دیگران بود فاما غرض او از ایراد آن بوفای رسید و حسن عهد را رعایت کرد و ذات انوری که ۲۰ نَورِ حَقِّهٔ فضل و نَورِ حَدیقهٔ هنر بود سالم ماند و اکنون طرفی از لطایف اشعار او در قلم آورده خواهد شد، در صفت حوض میگوید، قطعه

حوضی چو حوض کوثر و آبی درو خنك

همچون گلاب بر رخ رخشان حور عین

سیمین بران و حور و شان بر کنار حوض

چونانك در میان صدف اولوئ نین

وله، قطعه

بردم بكدوى تر بدو حاجت * انگشت نهاد پيش من بر سر
گفتا بكدوى خشك من گرهست * اندر همه باغ من كدوى تر

وله،

گویند که چیست حاصل تو * ای بی حاصل ز زندگانی
گویم خطکی و بیتکی چند * از دولتهای این جهانی
خطی نه چنان چنین که آید * شعری نه چنین چنانکه دانی

وله،

خواجه بوالفتح از کمال حرص و بخل * سیم حاصل میکند بی فایده
۱۰ وز برای نان همی گوید زرش * رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً

(۶۹) الامیر العبد العالم فخر الدین تاج الافاضل خالد بن الربیع

المکی الطولانی،

از افاضل جهان و اعیان خراسان بود بکفایت و شہامت یگانه جهانی و
در فصاحت و بلاغت نشانه عالی، الفاظ بدیع او از شعر با طراوت تر
۱۰ و اشعار رفیع او از شہد با حلاوت تر شعرش را نثره بر دل نبشته
نثرش را شعری بدایره نهاده و میان او و اوحد الدهر انوری مکاتبات و
مشاعرانست و این يك بیت برهان این دعوی است كه وقتی اول
رسالتی را بدین موئج گردانید،
شعر

سَلَامٌ عَلَیْكَ انوری کَيْفَ حَالُكَ * مرا حال بی تو نه نیکست باری

۲۰ و گویند بسمع سلطان علاء الدین ملک الحیال رسانیدند که انوری ترا
هجا گفته است و پای از حد خود فراتر نهاده و زبان بمطالب تو بر
کشاده بنزدیک ملک طوطی نبشت تا آن بلبل بستان فصاحت را بخدمت
او فرستد و لطف مجاملت در میان آورد و چنان می نمود که او را بجهت
۲۴ تعهد و تلافی استعدا میکند و در ضمیر داشت که چون بر وی دست

چو خدا این سه سگ گرسنه را حاشا کم
 باز کرد از سر من بندۀ عاجز بکرم
 غزل و مدح و هجا گویم با رب زنهار
 بس که با نفس جفا کردم و بر عقل ستم
 انوری لاف زدن پیشۀ مردان نبود
 چون زدی باری تو مردانه نگه دار قدم
 گوشه گیر و سر راه نجافی بطلب
 که نه بس دیر سر آید بتو بر این دو سه دم
 و له، قطعه

۱۰
 اے سرّوری که کوکبه کبریات را
 کمتر جبینہ ابلق ایام سرکش است
 راے تو در نظام مہالک ز راستی
 تیری که جیب گنبد گردونش ترکش است
 امروز گر کشاد فلک بر ستام ابر
 ۱۵
 پیگان بادرا گذر تیر آرش است
 وز برف ریزه گوشه هر کوه پاره
 تیغیست گوئی که بگوهر منقش است
 در حسب حال مطلع شعری گریده ام
 و آورده ام بصورت نضبین و آن خوش است
 ۲۰
 گویم هر آنکه چهره روزی چنین بدید
 خاصه کنون که طره شبها مشوش است
 بر خاطرش هر آئینه این بیت بگذرد
 کامروز روز باده و خرگاه و آتش است
 چندان بقات باد ز تاثیر نه سپهر
 ۲۵
 کاندز زمانه طبع چهار و جهت شش است

ای خداوندی که هرگز خدمت گردن کشید
از ره جیبش فلک در گردنش افکند فح
هم نکو خواهانت را دایم بروے تو نشاط
هر بد اندیشانت را دایم بکون من زخ
ساحت آفاق را اکنون که فراش سپهر
از حزیران صدر گسترد از تموزان آب بچ
میوه‌ها سر در کشند از حدت گرما بشاخ
ماهیان بیرون فتند از شدت گرما بشخ
وحش را گردد زبان در کام چون پشت کشف
طیبرا گردد نفس در حلق چون پای ملخ
اندین گرما ز تخم هیچ سردی کدیه نیست
جز یکی کان نسبی دارد بن یعنی که بچ

قطعه

هم اوراست،

دے مرا عاشقی گفت غزل میگوئی
گفتم از مدح و هجا دست بیفشاندم هر
گفت چون گفتش آن حالت گهرای بود
حالت رفته دگر باز نباید ز عدم
غزل و مدح و هجا هر سه از آن میگفتم
که مرا شهوت و حرص و غضبی بود بهم
آن یکی شب همه شب در غم و اندیشه آن
که کند وصف لبی چون شکر و زلف بجز
و آن دگر روز همه روز در آن محنت و غم
که کجا از که و چون کسب کند بچ درم
و آن سه دیگر چو سنگ خسته تسلیش بدان
که زبونی بکف آرد که ازو آید کم

۱۰

۲۰

۳۰

زین گروه آنک اهل انعامند * همه از نعمت تو جان دارند
 ز آن گروه آنچه اهل اقطاعند * همه از دست تو جهان دارند
 جود می گفت با کرم روزی * که کسانی که آن مکان دارند
 گر جهاننداری بشرط کنند * چه نکوتر که بر چه سان دارند
 کرم از سوی تو اشارت کرد * که کریمان جهان چنان دارند
 کیسه پرداز بجزر و کان کف نیست * که برو خرج جاودان دارند
 طاعت آموزانس و جان در نست * کش همه سر بر آستان دارند
 همه در مهر خازنت با دانا * هرچه اضافت بجزر و کان دارند
 همه با داغ طاعتت بادند * هر که نسبت بانس و جان دارند
 پای بر خاک هر زمین که نهی * مئی تا بآسمان دارند
 چون این قطعه بر خواندند صاحب اجل فرمود که هر که نسبت بانس
 و جان دارند چگونه راست آید هر زمین اشارت بیک زمین است و
 دارند عبارت از جمع این لفظ مناسب نیست، این قطعه در جواب آن
 نقض فرستاد،
 قطعه

۱۰
 تو آن کریمی کر التفات خاطر تو
 نیاز تا بابد در نعیم و ناز افتد
 خرد سزای تو تا معنی بنظم آرد
 هزار سال در اندیشه دراز افتد
 بیست بیت مدیح تو در کرم بینی
 چنان فتد که باصلاح آن نیاز افتد
 عجب مدار که اندر نشیب عالم کون
 گهی نشیب فتد کار و گه فراز افتد
 ز حرص مدح نو باشد که از درخت سخن
 لطیفه مثلاً نیم پخته باز افتد
 ۲۰ و این قطعه بر دوستی فرستاد و از وی بخی اقتراح کرد،
 نظم

آن نتواند نهاد و برین ایسات اقتصار افتاد و از غرر مقطعات او
قطعه چند تحریر خواهد افتاد، این قطعه در وقتی که رایت دولت
سلطان سنجر نغمه الله بر حمته بجانب طوس حرکت فرمود بوجه زیارت
مشهد امیر حکیم اوحید الدهر انشا کرد،

۵ ای خداوندی که کمتر بنده در فرمان تو
آسمان ابلقست و روزگار آبنوس
گشته قدرت رایت گردون گردان پایمال
کرده رایت را لب خورشید رخشان دست بوس
خاک طوس از نعل یکران تو باشد پر هلال
آسان هر ساعتی گوید که آوخ ای فسوس
کاشکی در ابتداء آفرینش کردگار
بنده را فرموده بودی تا که بودی خاک طوس
و در حق صاحب اجل،
قطعه

۱۵ صاحبا دین و ملک بی تو مباد * کر جهان کار این و آن دارند
ز آنک این دو دیتند که خلق * از خدای خدایگان دارند
ملک و دین را زمان تو باد * کآب رونق درین زمان دارند
توئی آن کس که زیر منت تست * تا که گویند کآن زبان دارند
اُمّی در وفاء خدمت تو * کمر عهد بر میان دارند
عالی در پناه نعمت تو * شکر شکر در دهان دارند
۲۰ دامن عرصه ایست جاه ترا * این که این چار قهرمان دارند
گوشه طار نیست قدر ترا * این که این هفت پاسبان دارند
دوستان از توانگری کرمت * خانه چون راه کهکشان دارند
دشمنان ترا کمر سخطست * فتنه در مغز استخوان دارند
ضبط عالم ز تیغ و کلک کنند * که اثرهء بی کران دارند
۲۵ کلک فرزنانگان کار گزار * تیغ ترکان کاردان دارند

هست پیگانِ گل و خنجرِ برق از پی آن
 تا بسازند کمین و بسکالند جدل
 بر محیطِ فلک از هاله سپر سازد ماه
 بر بسیطِ گره از خوید زره پوشد تل
 هر کرا فصلِ دی از شغلِ نما عزلی داد
 شهنه فصلِ ربیعیش در آرد بعمل
 میلِ اطفالِ نبات از جهتِ قوّت و قوّت
 کرده یک دید در اعلی و دگر در اسفل
 هر نمازی دگری بر افق از قوس قزح
 در گهی بینی افراشته نا اوجِ رُحل
 بمثالی که بچیزیش مثل نتوان کرد
 جز بعالی در دستور جهان صدر اجل
 آنک رایش دهد اجرامِ کواکبرا نور
 و آنکه کلکش کند اشکالِ حوادث را حل
 نطقِ پیش قلمش لال بود چونِ اخرس
 عقلِ پیش نظرش کثر نگرد چونِ احول
 ای باجناسِ شرف در همه اطراف سمر
 وی بانواع هنر در همه آفاق مثل
 جز در آینه و آبت نتوان دید نظیر
 جز در اندیشه و خوابت نتوان یافت بدل
 نه خدائی و بود کف تو رزقِ مقدور
 نه رسولی و بود نطق تو وحیِ منزل
 هست با جود تو این همه عالم و تمامت
 هست با عدل تو خالی همه گیتی ز خلل

مشتری را از شرف دولت سرای طالعش
 چون کلیم الله را خلوت سرای طور باد
 بر کنار بارگاهش در صفِ حُجَّابِ بار
 وائی عقبِ کمر بر بسته چون زنبور باد
 زهره گر در مجلس بزمش نباشد بربطی
 در میان اختران چون زادهٔ طنبور باد
 منشی کَلکِ فلک در هرچه منشوری نبشت
 کلکش اندر عهدِ توقیع آن منشور باد
 گر وزیر آفتاب از خدمتش گردن کشد
 از جمالی کآفتابش میدهد مهجور باد
 شاعران از دشمن ممدوح چون ذکری کند
 رسم را گویند کز قهر اجل مقهور باد
 بنده میگوید مبادش مرگ بل عمری دراز
 همچنین معزول این دار الغرور زور باد
 لیکن از جاه تو هر دم زیر بار غصه
 کاندران راحت شمارد مرگدرا رنجور باد
 و این قصید هم اوراست،

جرم خورشید چو از حوت در آید بجهل
 اشتهب روز کند ارهم شب را ارجل
 سبزه چون دست بهم بر زند اندر صخرا
 لاله را پای بگل در شود اندر منهل
 کوه را از مدد سایهٔ ابر و نم شب
 پُرطرایف شود اطراف چه هامون و چه تل
 ساعد و ساق عروسان چمن را بینی
 همه بر بسته حلی و همه پوشید حل

۵

۱۵

۲۰

۲۵

چنان میدان که تغافل نموده باشم از آن
 که بر تباهیِ حالم همین قصید گواست
 یکی گناه بزرگست اگرچه عذری هست
 که گر بگویم گویند بر تو جاع دعاست

و لیکن این بدنِ مردریگ نیست چنان
 که خدمت تو کند جان زار مانده کجاست
 سوالی است درین حالتِ بغایت لطف

گمان بند چنانست کان نه نا زیباست
 ز غایت کرم تست یا ز خائی من
 که با گناه چنین منکرم امید عطاست

بدین دقیقه که راندم گمان گریه میر
 به بنده گرچه گدائی شریعتِ شعراست
 سرم بظلّ عنایت پیوش بس شاید

که عمرهاست که در نف آفتاب عناست
 همیشه تا بجهان اندرون ز دورِ فلک
 شبست و روز و زین هر دو ظلمتست و ضیاست

شبست همیشه ز اقبال روز روشن باد
 که روز روشن اقبال تو شب اعداست

و در قصید میگوید در مدح صاحبِ اجلّ افتخار الدین ابو الفتح طاهر، نظم

آفرین بر حضرت دستور بر دستور باد

جاودان چشم بد از جاه و جمالش دور باد

آسمان از نیک و بد هر آیتی کمالاً کند

شان آن بر اقتضاء رای او مقصور باد

از برای پاسبان قصر او یعنی رَحَل

در نه اقلیم فلک تا روز هر شب سور باد

ز اعتدال هوایی که دولت دارد
 جمادرا چو نبات انتهاء نشو و نماست
 کف جواد ترا دهر خواست گفت سخی
 سپهر گفت مخوانش سخی که جمله سخاست
 وجود خوف و رجا فرع خشم و حلم تواند
 که خشم و حلم تو اصل مزاج خوف و رضاست
 فلک ز جود تو سازد لطیفه‌اء وجود
 مگر که منبع جود تو مصدر اشیاست
 اگر فنا در هستی بگل بر انداید
 ترا چه باک نه ذات تو مستعد فناست
 و گر بقا نبود در جهان ترا چه زیان
 بقا بذات تو باقی نه ذات تو ببقاست
 تبارک الله از آن آب سیر آتش فعل
 که با رکاب تو خاکست و با عنایت هواست
 بوقت رفتن و طی کردن مسالك ارض
 هواش فرغر و دریا سحاب و گه صحراست
 نشیب و بالا یکسان شمارد از پی آنک
 بکام او بجهان نه نشیب و نه بالاست
 جهان نوردی کامروزش ار بر انگیزی
 بعالمیت رساند که اندرو فرداست
 نه صاحب ملک از آرزوی خدمت تو
 دلبر قرین عذابست و دیده جنت بکاست
 ولیک آمدن نیست ممکن از پی آن
 که رفتن بسرین و نشستن ببقاست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز روزگار خوشست این همه جز آنکه لبم
 ز دست بوس خداوند روزگار جداست
 خدایگان وزیران مشرق و مغرب
 که در وزارت صاحب شریعت وزارت
 سپهر فضل ابو الفتح طاهر آن صاحب
 که بر سپهر کمالش سپهر کم ز سُهاست
 زمانه ملکی کر مهر خاتمش در ملک
 هزار بند و کشاد و هزار برگ و نواست
 ز بار حلهش در جرم خاک استسلام
 ز تف قهرش در طبع آب استسقااست
 ز قهر اوست که تار سپهر با بودست
 ز عدل اوست که خار زمانه با خراماست
 قضاش گفت بدست دهم زمام جهان
 زمانه گفت که او خود جهان مستوفاست
 ایاسپهر نوالی که پیش صدق و سخات
 سخاء ابر دروغ و نواء رعد خطاست
 بدرگه تو فلک را گذر پیای ادب
 بجانب تو قضا را نظر بعین رضاست
 عیار قدر تو آن اوجها که برگردون
 عیال دست تو آن ابرها که در دریاست
 ز شوق مجلس تست آن طرب که در زهره است
 ز بهر خدمت تست آن کمر که بر جواست
 بنان دست ترا موج بحر و آب سحاب
 نسیم امر ترا بال برق و پای صباست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بدست ما چو ازین حلّ و عقد چیزی نیست
 بعیش ناخوش و خوش گریضا دهیم سزاست
 که زیر گنبد خضرا چنان توان بودن
 که اقتضای قضاهاى گنبد خضراست
 چو در ولایت طبع ازو گریز نیست
 که بر طباع و موالید وائى ولاست
 کسى چه داند کین کوز پشت مینا رنگ
 چگونه مولع آزار مردم داناست
 نه هیچ عقل بر اشکالِ دَوْر او واقف
 نه هیچ دیده بر اسرارِ حُکیم او بیناست
 مرا ز گردش این چرخ آن شکایت نیست
 که شرح آن بهمه عمر ممکنست و رواست
 زمانه را خود اگر این جفاست بسیارست
 بجای من اگرش صد هزار گونه وفاست
 چو عزم خدمت آن بارگاه دید مرا
 که صحن و سقفش بیغاره زمین و سماست
 بدست حادثه بندی نهاد بر پام
 که همچو حادثه گاهی نهان و گه پیداست
 سبک بصورت و چو ناکران بقوّت طبع
 که پشت طاقتم از بار او همیشه دوتااست
 نظر بجمله ز اعضا جدا نئی کدش
 کراست بند بر اعضا که آن هم از اعضاست
 اگرچه دل هدف تیر محنتست و غمت
 و گرچه تن سپر تیغ آفتست و بلاست

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بارها از شرم رایت آسمان خورشید را
 زیر سیلاب عرق در موج طوفان یافته
 پیش چوگان مرادت گوی گردانرا قصب
 بی تصرف سالها چون گوی میدان یافته
 کرده موزون حل و عقد آفرینش را قدر
 تا ز عدل شاملت معیار و میزان یافته
 مَنَهِیان رُبْع مسکون ز آب روی عدل تو
 فتنه را پنجاه ساله نان در انبان یافته
 زلف وارش سر ز تن ببریک جلاد اجل
 بر دل هر کر خلافت خال عصیان یافته
 هم ز بیم طعمه تیغ تو جاسوس اجل
 مرگدرا در چشمه تیغ تو پنهان یافته
 تا نوان گفتن هی با خسرو سیارگان
 کای ز کیوان پاسبان و ز ماه دربان یافته
 باد یا رب خسرو سیاره از فوج حشم
 ای مَه مغیوبِ چترت قدرِ کیوان یافته

قصیده

و این قصیده از غرر قصاید اوست،

اگر محوّل حال جهانیاں نه قضاست
 چرا مجاری احوال بر خلاف رضاست
 بلی قضاست بهر نیک و بد عنان کش خلق
 بدان دلیل که تدبیرهای جمله خطاست
 هزار نقش بر آرد زمانه و نبود
 یکی چنانک در آئینه تصوّر ماست
 کسی ز چون و چرا درمی نیارد زد
 که نقش بند حوادث برون ز چون و چراست

فضایل سخن سُخْرَ بیان او بود و مرکب فصاحت زیر ران او، در آخر
دَوْر سلطان جهان سنجر نَعَمَدَ اللّٰه برحمتہ شهرتی یافت و قصیدۀ که چند
بیت برهانِ فصاحتِ اوست در مدح او پرداخت،

شعر سیصد و سیزده پیغامبر مرسل بودند

که فرستاد بهر وقت یکی را یزدان

نام سلطان بعدد چون عدد ایشانست

پس بود قاعدۀ نظم جهان چون ایشان

ور کسی گوید که مایان همه سنجر نامیم

گویش فی فی چو منکم اولی الامر برخوان

ز آنکه منکر ز شما باشد از روی لغت

باز از روی حساب ار تو بخوانی سلطان

و معنی آنست که بحساب جمل سین شست بود و نون پنجاه و جیم سه

و را دو بیست مجموع آن سیصد و سیزده باشد بر عدد انبیا و آفریدگار

تعالی فرموده است که أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ اُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ

اولو الامر را بآدمیان حوالّت فرموده بلفظ منکم یعنی آن اولو الامر از شما

باشد و میم چهل بُود و نون پنجاه و کاف بیست و میم چهل و مجموع

این عدد صد و پنجاه بود و سلطان هم بحساب جمل صد و پنجاه بود و

این دقیقه دقیق است و خاطر او در بحر فکرت غواصی کرده است و این

آیات از قصیدۀ ایست که میگوید،

شعر ای یزدان تا ابد ملک سلیمان یافته

هرچه جستی جز نظیر از فضل یزدان یافته

ملک از یادت جناب خطبه عالی داشته

دولت از نامت دهان سگّه خندان یافته

اخترانرا شوکت بر سمت طاعت رانده

آسمانرا همت در زیر فرمان یافته

آرزومندی من خدمت دیدار ترا
چون جفای فلک و محنت من بسیارست
تن من کر تو جدا ماند همه نزد خلق
چون جهان پیش دل و چشم تو بمقدارست
دل من از فرقت تو تنگ چو چشم مورست
عیشم از دوری تو تلخ چو زهر مارست
بدل خواب و خرد در دل و در دیده من
شب و روز از غم و دبدار تو خون و خارست
گوشت از گوهر الفاظ تو محروم شدست
همچو الفاظ تو چشمم همه گوهر بارست
گرچه بادم نکنی هیچ فراموش نه
که مرا بی تو به یاد تو فراوان کارست
روزگارت همه خوش بادا که بی دیدن یار
روزگار و سر و کارم همه نا هموارست

(۶۸) الامیر الاجل العید اوحید الدین محمد بن محمد الانوری،

انوری که از پرتو نور ضمیر او جهان فضایل منیر بود و شاگرد مکتب
فضایل او بخت جوان و رای پیر تیر بر آسمان در پیش طبع راست او
کمان بوده و از غایت ذکا چون تیر در سنبله و چون مشتری در سرطان،
۲۰ فضایل افاضل در پیش شمایل او قطری از بحری و نظم ثریا [در پیش
نظم] و نثر او از سوره سطری، در علم منطق عطارد پیش خدمت او
چون جوزا منطقه تعلم بستی و در هیأت افلاک افلاطون ازو اقتباس
فواید کردی، در حل اشکال اقلیدس از اقران و امثال خود در گذشته
۲۴ و در معرفت درج و دقایق نجوم از جهان بر سر آمده و با این انواع

گفتند که کرده نکوهش * آنرا که ستوده جهانست
و این فعل نه فعل این ضمیرست * و این قول نه قول این زبانست
این قصه کدام زن بردست * و این فعل کدام قلبانست
هم اوراست در حق عبادی گوید،
قطعه

عمادی دی بتزدیک من آمد * نشستم ساعتی دی با عمادی
ز دیدار عمادی دی بدیدم * مراد دل بوقت بی مرادی
چه گوئی دید خواهد دیدن من * عمادے کرده امروز مرادی
هم اوراست در مرثیه معشوق،
قطعه

دلبر بدان جهان شد تا بنگرد که هست
حورًا برو بحسن برابر بدان جهان
رضوانش بار داشت ازیرا نبود حور
چون او بنفشه زلف و سمن بر بدان جهان
رنج و عذاب هر دو جهان بر دل منست
تا من بدین جهانم و دلبر بدان جهان

۱۵ هم اوراست،
قطعه

دوات ای پسر آلت دولتست * بدو دولت تندرا رام کن
چو خواهی که دولت کنی از دوات * الف را ز پیوند تا لام کن
دوات از قلمر نامداری گرفت * قلم گیر و نام از قلم وام کن
هم اوراست،
قطعه

پیوسته از خدای جهان واجب الوجود
دیدار حور خواهم بس در سجود خویش
گوئی که جود باز عدم شد که کس نماند
کو تربیت کند چو منی را بجد خویش
چون از وجود هیچ کس نیست راحتی
در رنج مانده ام همه روز از وجود خویش

چو آب از آتش و روز از شب و حق از باطل
 چو شادی از غم و نیک از بد و یقین از شک
 از آنکه معتقد مرتضی و فاطمه ام
 باعتقاد بدید آید ابله از زیرک
 ز روزگار بدردم ز دوستان محروم
 چو مرتضی ز خلافت چو فاطمه ز فدک
 ز بس که بی نمکی کرد با من این ایام
 در آب دیده سوزان گذاختم چو نمک

قطعه

هم اوراست با شمالی عتاب کند،

۱۰ ای شمالی گرم تو نستانی * چون منی نا ستوده کی ماند
 گر تو آهنگ صیقلی نکنی * تیغ من نا زدوده کی ماند
 گر اجل جان و زر کان ببرد * کیش من نا دروده کی ماند
 ابرگر پیش آفتاب آید * نور او نا نموده کی ماند
 بد و نیک تو هر دوی شنوم * نیک و بد نا شنوده کی ماند

۱۵ در ترمذ امیری بود ظالم اخطی نام چندان آه آبتن مظلومان بدین دور
 آهنگ دخانی آسمان بر آمد که ملایکه بوکیلنداری دعوات مظلومان بر
 خاستند، روزی جشنی ساخته بود و آب آتش رنگ نوش میکرد، ناگاه
 قدری از آن در حلق او جست و در گلوئی او گرفت و هم از راه آب
 بآتش رفت، شهاب الدین ادیب صابر میگوید،

قطعه

۲۰ روزی خوردن بدوزخ رفتی ای اخطی ز بزم
 صد هزاران آفرین بر روزی خوردنت باد
 تا تو رفتی عالی از رفتن تو زنده شد
 گرچه اهل لعنتی رحمت برین مژدنت باد

و وقتی جماعتی از ظرفا در حق یکی هجوی گفتند و آن را برو بستند،

ابیات

۲۵ چون بشنید بغایت برنجید و این سه بیت بفرستاد،

بِهْمِه وَجِه مَسْلَمِ بِيَهْمِه مَجْدِ مَثَلِ
بِهْمِه فَضْلِ مَقْدَمِ بِيَهْمِه عِلْمِ عِلْمِ
مَدْحِ لَفْظِشْ نَبُودِ جَزْ هِمِه مَقْصُودِ سَخْنِ

جود دستش نبود جز همه محسود درم

حکمت و جود بدست و بدالش منسوبند

بِهْ بَكْفِ عُمْدَه جُودِ سَتِ وَ بَدَلِ گِجِ حَكَمِ
بِی كَفَشِ هَسْتِ هِمِه دَعْوِی هَمَّتِ مَشْكَلِ

بیدالش هست همه دعوی حکمت مبهم

وَقْتُ عَفْوِ وَ گِه خَشْمِشْ بَكْفِ دَشْمَنِ وَ دُوسْتِ

سم بمعنی همه چون نوش بود نوش چو سم

فَلَكِی گَشْتِ بِيَهْمَتِ مَلَكِی گَشْتِ بَخْلَقِ

ملکش بنده خلق و فلکش تحت قدم

نِیَسْتِ پِیَشِ قَلَمِشْ طَبِیعِ سَخْنِ گُویِ فَصِیحِ

نیست وقت سخنش صابج و عتبی معجم

۱۰ و این قطعه که در سلاست و لطف بی نظیر است هم اوراست، قطعه

ز حد گذشت و بغایت رسید و بپیر شد

جَنَایِ اَنَجَمِ وَ جَوْرِ جِهَانِ وَ قَصْدِ فَلَکِ

جنا و جور جهانرا بیکست میر و ملک

دَعَا وَ قَصْدِ فَلَکِرا بیکست دیو و ملک

زمانه از همگان بر منست مستولی

کِه نَزْدِ او هِمِه حَقِ مَنَسْتِ مَسْتَهْلَکِ

فسانه شد همه احوال من نبود و نبود

فَسَادِ گَشْتِ هِمِه عَمْرِ مَنِ بِلِیِ وَ بَلْکِ

ز غیر خویش بشایستگی بدید آم

بُوقْتُ تَجْرِبِه گِر بَر زَنَدِ زَر بَحْکِ

۵

۱۰

۲۰

۲۵

از طریق نور و رفعت گوئی اندر ذات تو
مختصر کرد آفتاب و آسمان را کردگار
روشن از ذهن تو گشته است آفتاب پر شعاع
زینت از بزم تو بردست آسمان پر نگار
و هم او گوید درین قصیده الف بیت

قصیده

قد من شد چو دو زلفِ یخیم دوست یخیم
دل من شد چو دو چشمِ دژم دوست دژم
عشق زلف و لبِ معشوق شکیم بستد
پیشه عشق همیشه نه چنین بود بغم
دل من وقف لب و چشم صنم گشت و سزید
کیست کو دل نکند وقف لب و چشم صنم
چشم من چون خط و زلفینش به بندند به بند
عز و ذل و بد و نیک و عمل و عزل بهم
لب و غمزه بهمه نوش همی بخشد و نیش
من بدین عیش و لعب بیش همی بینم و کم
سبب لهو و غم زلف و لبش گشت که دید
مشک و می کو سبب لهو شد و موجب غم
سخنش هست بتلخی سبب وحشت دل
دهنش هست بتنگی سبب دهشت دمر
زلف مشکینش بدل جستن من موصوفست
چون دل معتمد ملک بتوفیق و هم
بدو زلفش همه خوبی و کشتی و خوشی است
به نگیب بود همه مملکت و دولت جم
قطب فضل و فلك دولت و مجموع علوم
قبله همت و حلر و لطف و جود و کرم

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

حرمت و صبرم ببردی ز آن لب و قامت چنانک
 حرمتِ یاقوتِ رُمّانی و سروِ جویبار
 در فراق سرو تو چون خیزران گشتم نحیف
 وز غم یاقوت تو چون زرشدم زرد و نزار
 بکرمان ای سرو سیمین با قدح پیش من آی
 نامی از عکس لب یاقوت گردد آبدار
 لاله زیر سروین چون جام یاقوتین شکست
 باده یاقوت رنگ و جام یاقوتین بیار
 تا ز دست سرو سیمین میخورد یاقوت رنگ
 صدر عالی سید شرق آفتاب افتخار
 آفتابی کآسمانش در ایادی زبردست
 آسمانی کآفتابش در معانی پیشکار
 رویش چون آفتاب این ز خوف اضطراب
 همتش چون آسمان فارغ ز بیم اضطراب
 آسمان از عزم او گردد هی گرد زمین
 آفتاب از حزم او نابد هی بر روزگار
 ز آن کند تاثیر طبع آفتاب و آسمان
 سنگ را یاقوت سرخ و خاک را زرّ عیار
 ای معالی را چنان چون آسمان را آفتاب
 وی مکارم را چنان چون بوستان را نو بهار
 آسمان مجد و فضیلت اختران بی عدد
 آفتاب جود و بذلت ذرّهای بیشمار
 گوئی از راه منیر و نسبت ولاء نست
 آفتاب و آسمان را نور و رفعت مستعار

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

نیغت براه مرگ دلیست خصم را
و اندر جهان رهی نبود جز چنین دلیل

هم اوراست در مدح مجد الدین رئیس خراسان در هر بیتی از غزل سرو
و یاقوت لازم دارد و در هر بیتی از مدح آفتاب و آسمان، قصیده

- سرو سیمینی و سیمین سرورا یاقوت بار ۵
- جزع من بی سرو و بی یاقوت تو یاقوت بار
گر نه قوت از دیده یاقوت بار من گرفت
پس چرا آورد سیمین سرو تو یاقوت بار
سرو و یاقوت چو قوت از دیده من یافتند
- چون مرا ندی بدان سرو و بدان یاقوت بار ۱۰
دورئ امسال من از وصل آن بالا و لب
طعنه زد چشمم هی بر سرو و بر یاقوت پار
منت از من دار کز قد و لب تو گشته اند
هم بقامت هم بقیمت سرو و هم یاقوت خوار
- خوار چون داری مرا کز عشق سیمین سرو تو ۱۵
کرده ام با زر چهره اشک چون یاقوت یار
در خیال سایه سرو تو با این چشم و دل
بیگزندم ز آب و آتش در صفت یاقوت بار
چون بقدت سرو خواهم سرو دارد از [تو شرم]
- چون لب و وقت صفت میدارد از یاقوت عار ۲۰
خوش بخند از نیکویی کز عشق بالا و لب
جزع من گرید هی بر سرو و بر یاقوت زار
نیست با تیار قدت سرورا در باغ صبر
نیست با عشق لب یاقوت را در کان قرار ۲۴

ناهید پیش طلعت تو کی دهد فروغ
 خورشید پیش صورت تو کی بود جمیل
 از بار رنج هجر تو قدّم شده چو نال
 وز زخم دست عشق تو خدّم شک چو نیل
 آخر بلطف تربیت شاه روزگار
 یابد شفا ز اندوه و غم این دل علیل
 خورشید خسروان ملک انسز که ذات او
 در علم چون علی شد و در عقل چون عقیل
 قدر فلک بجنب معانی او حقیر
 مال جهان به پیش ایادی او قلیل
 نه همچو رای او بضیا اختر مضمی
 نه همچو عزم او بضیا خنجر صقیل
 رستم بوقت کوشش با او بود جبان
 حاتم بگاه بخشش پیشش بود بخیل
 حساد او به بند نوائب شده اسیر
 اعدای او بتیغ حوادث شده قتیل
 در صحن بیشه زهره شیران شود تباه
 چون رخس او بعرصه میدان زند صهیل
 ای طبع تو بکشف دقائق شده ضمین
 ای کف تو برزق خلائق شده کفیل
 در گرد ملک جاه تو حصنی شده حصین
 بر فرق خصم عدل تو ظلّی شده ظلیل
 اسلام در حمایت تو یافته پناه
 اقبال بر ستاره تو ساخته مقیل

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز پی آنکه مرا داشت همه حرمت حق
 شصت و سه سال مرا داشت بر آخر سلطان
 بتو بخشید مرا گر نپسندیم هی
 اسپ دیگر طلب از آخر سلطان جهان
 پادشاهی که کروار سلیمان اورا
 هست چون آدمیان دیو و پری در فرمان
 جوهری زرگر مدّاح ملوک و سلطان
 هست پیوسته ثناگوی وی و مدحت خوان
 در نشاط و طرب و نعمت و ناز و دولت
 باد گیتی براد دل او جاویدان

۵

۱۰

(۶۷) الاجلّ الافضل شهاب الدین شرف الادباء صابر بن اسمعیل

الترمذی رحمه الله علی قبره،

ادبی ادیب و فاضلی است شاه سپاه بلاغت و امیر سریر براءت و ارباب
 هنر و فضل بتقدّم او اعتراف نموده و از دریای فضایل او اعتراف
 کرده و انوری اورا پیش از خویش داشته است و خود را کم از او گفته
 در آن قطعه که میگوید

چون ستائی هستم آخر گرته همچون صابرم،
 و از قلاید قصاید او آنست که در مدح علاء الدین انسر بن محمد بن
 ملکشاه سقی الله ثراه گفته است،
 قصیده

ای روی تو چو خلد و لب تو چو سلسیل
 بر خلد و سلسیل تو جان و دلم سیل
 در طاعت هوای تو آمد دلم از آنک
 از طاعتست یافتن خلد و سلسیل

۲۰

۲۲

در عرب بودم بچند عدیل مجوم
 کر همه اسپان بگرید مرا ورا نعت
 گفت بچند مرا داشت جنبه فرعون
 گفت بچند مرا داشت بر آخر هامان
 یاد دارم که چو یوسف بعزیزی بنشست
 سوی مصر آمد یعقوب نبی از کنعان
 یاد دارم که عیسان شد در دشت حران
 همه جا دشت شد آراسته و آبادان
 لوط را دیدم در مانده بشارستانی
 چون دعا کرد نگویند گشت همه شارستان
 یاد دارم که یکی کریم شد از درهائی
 بزیمینی که نخوانند جز آنرا کرمان
 بدل رخس مرا روستم و زال بحرب
 بُرد در حربگه دیو سپید و آکوان
 برد با خویشتن آنکه که همخواست شدن
 از پی کین سیاوش بسوی ترکستان
 برد با خویشتن سوی عجم بیژن و گئو
 کر پی خوارک هبرفت بسوی ارمان
 در مثلثها دیدم نعبان بنجه باز
 مشتری را و زحل هردو هم کرده قران
 این درایات چو بر خار مخلد بگذشت
 عالی خورم و خوش گشت سراسر بر آن
 همه بودند ز من کمتر بسیار بحر
 حال و کسر کس سزد رو بحکمت لقمان

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

سرطان وار بيلك پهلو در راه رود
 كه همه دست شد و پاى بسانِ سرطان
 در سر آيد چو رسد بر شمش زخم ركاب
 بنشيند بدم آنكه چو كشي باز عنان
 نه چو اسپان دگر در خور زينست و لگام
 چون خران آمد در خورد فسار و پالان
 نزد او رفتم با زين و لگام و افسار
 گفت اے بى حق و بيجرمت پير نادان
 من ز تو پيرترم حرمت حقير بشناس
 كه ز بيجرمتى افتاده اندر حرمان
 مې نه بيني كه ز پيرى و ضعيفى گشتست
 پشت من خسته و تن كاسته و سرگردان
 مر ترا شرم نيايد كه نشيني بر من
 گاه ناورد كنى بر من و گاه جولان
 گفت من مركب طهورث بودم ز نخست
 كوهي شد ببا كردن مَرُو شَهْجَان
 گفت با نوح نبى بوده ام اندر كشتى
 بگه آنكه جهان گشت خراب از طوفان
 ياد دارم كه فريدون بر ملك ايرج را
 پادشا كرد و بدو داد سراسر گيهان
 سلم را ديدم در روم كه نبشت بملك
 نور را ديدم بر تخت شهبى در توران
 گفت بچند بدم دست كش اسكندر
 گفت بچند بدم بارگى نوشروان

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ایا از نامداران مِه چنانك از آبها زمزم
 و یا از کامرانان به چنانك از چوبها چندن
 من از گوهر فروشام نیم بد اصل و بد گوهر
 یگانه گشته در هر علم و ماهر گشته در هر فن
 چو جَنی زان نِهان باشم که در فضل چو ابن الجَن
 چو مَحجن جفته زان باشم که در شعرم ابو اَلْمَحجن
 الا تا باز بر تپه و کشاید دست بر صحرا
 الا تا یوز بر آهو به بندد راه بر مکن
 امل بادا بفرّ تو در غم بسته بر ناصح
 اجل بادا با مر تو کمین بکشاده بر دشمن
 برآن طرز آمد این شعرم که استاد سخن گوید
 الا یا پرده ناری به پیش چشمه روشن

و از مشاهیر قصاید او این قصید است که در آن صفت اسپ لِاغر
 میکند و در آن معنی غلّو عظیم کرده است و سخت لطیف و مطبوع گفته،

قصید

دے مرا آخر سالار خداوند جهان
 داد اسپ که ز پیرست بفریاد و فغان
 سفته زن اسپ که از شانه او در رفتن
 هر زمان آید در گوش دگرگون دستان
 راست مانند یکی اشتر باریک و حزین
 از سر شانه برون آمدن او را کوهان
 پشش از گوشت نمی گشته بسان تابوت
 شکر از گاه در آگه بسان گه دان
 پوست بینش پر از چین چو دم آهنگر
 اُست چون دیگش ازین پای بران پا لرزان

سخا موضع کفش دارد چو در دریا گهر ماوی
 خرد معدن دلش دارد چو اندر کوه زر معدن
 اگر دیوست بد خواهش بکین اوست چون رسم
 و گر خوگست بد گویش بقهر اوست چون بیژن
 چو ایمان در دل کافر نبوده در دهانش لا
 چو کفران بر لب مومن نرفته بر زبانش کن
 نه هر میری چنو باشد نه هر بیخی بود کنان
 نه هر شاخی چنو خیزد نه هر خزّی بود آذکن
 نه هر کرم آرد ابریشم نه از هر خاک خیزد زر
 نه در هر فی بود شکر نه در هر خار باشد من
 نباشد دور از دولت چو تف از ماه شهر بور
 نگردد زو جدا نصرت چو باران از مه بهمن
 ایا در حزم چون نوذر ایا در عزم چون کسری
 ایا در رزم چون دارا ایا در رزم چون بهمن
 بزودی زادن کودک ز بهر گفتن مدحت
 نباشد هفت ماه افزون زنِ مدّاحت آبتن
 وفای نست شایسته چو نعمت نزد دون و خیر
 هوای نست بایسته چو دولت نزد مرد و زن
 ز تو دارد دل و دست و زبان و گردن هر کس
 مجال مهر و ساز کشت و لفظ شکر و بار من
 چو طوطی رنگ می بر لب چو شاهین نقش بر سینه
 چو هدهد تاج بر تارک چو قُهری طوق بر گردن
 صدف مانند گردد جان ز مدح تو پراز لؤلؤ
 هدف کردار گردد دل ز کین تو پراز دوزخ

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بسم و زر بہ پیرائی نگار باغ را زیور
 بلبل و دُر بیارائی عروس باغ را گردن
 بخون آلودہ خنجرها ہی خاری رخ لالہ
 بسم اندودہ پیگانہا ہی سُنّی دل سوسن
 نمائی در دل نسرین برنگ معصفر کُنجِد
 بر آری از دہان گل بلون زعفران ارزن
 چو برگردے بگرد راغ و بر صحرا زنی خیمہ
 چو آری لشکر اندر باغ و برگردی بہ پیرامن
 شکوفہ برگ گل از گل دمد شاخ سمن برشخ
 بروید سوسن از خارا بر آید نرگس از آہن
 تو سازے مہرجویانرا ہی در بوستان مجلس
 تو سازی ماہ رویانرا ہی در گلستان گلشن
 بخور خوش ہی سوزد بخار تو بہر خانہ
 عروس کش ہی زاید سرشک تو بہر برزن
 ز تو مشک ختن گردد ہی ارزان بہر ماوی
 ز تو دُرّ عدن گردد ہی کاسد بہر معدن
 گہی نالی چو دین داران ز بیم شاہ دین گستر
 گہی گری چو بدخواہان ز تیغ شاہ شیر اوژن
 ملک ناج ملوک عصر فرّخ زاد فرّخ پی
 کہ بخشد نعمت قارون و دارد قوّت قارن
 خداوندی کہ شد خاشع مر اورا چرخ گردن کش
 عدو بندی کہ شد خاضع مر اورا عالم تَوَسَن
 چنان نازد ز امن او ولی کر خُلد حور العین
 چنان پیچد ز بیم او عدو کر نبع آہرمن

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

چو ریزد آبت از مژگان بدوزی دامن خفتان
 چو بینی آتش اندر دل بدری پیش پیراهن
 کنی در آستین مرجان نهی در بادبان لولو
 بیاری بربر از عبیر کنی دامن تر از لادن
 ستانی آستین از خوید و مالی بر شقایق بر
 شگافی بادبان بر بید و سائی بر سمن دامن
 بناری اسپ در میدان بزخم نعل به جهانند
 زدود تیره اسپ تو ز خال آتش روشن
 ز پهلوی شبه هر دم برون آری هی مرجان
 ز روی قیر هر ساعت کنی پیدا هی روبن
 کشف یابد ز درّ تو علا بر کوه بالاور
 صدف سازد ز اشک تو گهر در موج بحر افکن
 گهی از دیدگان ریزی هی لولو چو بالونه
 گهی از چشمها بیزی هی مرجان چو پرویزن
 ز تبت کاروان آری شوی در دشت مشک افشان
 ز شُشتر قافله گیری شوی در کوه دیبا فن
 گه از برگ گل سوری کنی بر بوستان نوی
 گه از شاخ گل خیری کنی در گلستان خرمن
 به خنجر بر سر گردون شگافی گوشه مغفر
 بناوک بر تن دریا بُسَنی عیبه جوشن
 گهی از دیدگان بیغم بیاری چون زلیخا نم
 گهی از باد چون مریم شوی بی شوی آبستن
 چرا باشد لب خندان اگر بی بهری از شاده
 چرا چشمست بود گریان اگر بیزاری از شیون

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز لاله زمین پر ز لعل سمن * ز ژاله هوا پر ز سیم حلال
يُحَاكِي حَبَابًا عَلَى قَهْوَةٍ * عَلَى صَفْحَةِ الْوَرْدِ قَطْرُ الْإِلَّالِ
بخوبی ز انواع گلهاے نو * زمین با بهشت برین شد همال
وَ أَكْنَافُهَا أَشْرَقَتْ بِالْأَشْنَا * وَ أَطْرَافُهَا أَشْرَقَتْ بِالْأَلَّالِ
کنون خواست باید ی از ساقی * سمن ساق و شکر لب و مشک خال
فَمَا زَالَ تُسَبِّى قُلُوبُ الْوَرَى * وَمَا زَالَ تُضَيِّ قُلُوبُ الزَّجَالِ
بجعد جو جیم و دهان جو میم * بابروی چون نون و زلف چو دال
لَيْنٌ جَارٍ فِي الْحُسْنِ أَفْصَى الْهَدَى * لَقَدْ جَارَ فِي الظُّلُمِ حَدَّ الْكَمَالِ
نباشد ز جان شخص آنرا خراب * که با وی بود یکدم اورا وصال
يُفِيضُ أَشْتِيَاقٌ إِلَى قُرْبِهِ * دُمُوعِي كَجَدْوَى مَلِكِ الْجِبَالِ

(۶۶) الحکیم ابو المحامد محمود بن عمر الجوهری الصایغ الهروی،

حکیم جوهری که در پیش بنان او جوهر چون عرض کم بقا بودی و
لؤلؤ لالا در مقابله صحایف اشعار چون شبه اندک بها هم در علم صیاغت
و هم در صناعت بلاغت استاد و هم در معرفت جواهر کامل و نقود
۱۰ فضایل را نقاد و از مقدمان ارباب صنعت بودست و در عهد امیر
فرخ زاد که از آل ناصر ممتاز بود به کمال دولت و جلال فطنت دولتها
دید و شنیدم که وقتی میان او و وزیر عهد نقاری بدید آمد حکیم
جوهری این جوهر یگانه را در سلك بیان کشید و بخدمت او فرستاد،
بزرگا گر خطائی آمد از من * مگیر از من و گر باشد بزرگ آن
۲۰ خطای بندگان باید بهر حال * که تا پیدا شود عفو بزرگان
و این قصیده که از اُمّهات قصاید ویست و در مطلع آن صفت ابر کد
دلیلی واضح است بر کمال تقدّم او، گوید

قصیده

الایا جزع گون خرمن بگج گوهر آستن

ز نور پاك داری دل ز دود تار داری تن

إِذَا مَا عَلَاهُ الْحَبَابُ الْتَفَى * عَفِيقُ مُذَابٍ وَ دُرُّ نُسُومٍ
 منه بر زمان و جهان دل که نیست * زمان را قرار و جهان را مقام
 فَمَا لَبِثُ بَرْقٍ سَرَى فِي الدُّجَى * وَ مَا مَكَثُ طَيْفٍ بَرَى فِي اللَّهْمِ
 غور نا توانی غم روزگار * هی خور بشادی می لعل فام
 وَ قُمْ نَسْتِطِبْ عَيْنَنَا سَاعَةً * لِقُرْبِ الْغَوَاغِي وَ شَرْبِ الْهَدَامِ
 بخاصه که دم ساز و هم راز ماست * بتی خوش زبان و مہی خوش خرام
 جَبِيلُ الْمَحْنَى طَرِيءُ الصَّبِي * مَلِجُ السَّيْنِ رَفِيقُ الْقَوَامِ
 دو جراره دارد چو مشک سیاه * دو رخساره دارد چو ماه تمام
 وَ خَصْرٌ كَقَلْبِي يُقَاسِي الصَّدَى * وَ طَرْفٌ كَجِسْمِي يُعَالِي السَّقَامِ
 برخ ماه نابان بلب لعل ناب * بقدر سرو نازان ببر سیم خام
 فَأَحْظَاهُ دَاعِيَاتُ الْهَوَى * وَ الْفَاطَةُ بَاعِثَاتُ الْغَرَامِ
 کند صید دلمای مارا ہی * که از خال دانه که از زلف دام
 الْإِمَامَ الْفَسَاوَى يُحْكِمُ الْهَوَى * عَلَى رَغَمِ أَنْفِ الْعَالِي الْإِمَامِ
 گهی حال آباده کرده خراب * گهی نفس آزاده کرده غلام
 أَلَمْ يَأْنِ أَنْ أَسْتَفِيدَ الْغِنَى * بِحُجُوبِ الْفَيَافَى وَ قَطْعِ الْإِكَامِ
 ۱۰ نهم رحل بر بختیان عریق * بتنگ چون شال و بتن چون شہام
 نَوَاجٍ إِذَا أَرَقَلْتُ أَوْسَدْتُ * سَبَقَنَ السُّعَايَ وَ فُتِنَ النَّعَامِ
 چو اذر بندی چو تندر ببانگ * چو اختر به تیزی چو صرصر بگام
 فَأَلْفَى لَدَى الصُّبْحِ أَثْقَالَهَا * يَبَابِ الْأَمِيرِ الْأَجَلِ الْهَمَامِ
 ۲۰ و هم اوراست

ملیع

لَقَدْ رَاحَتْ الرُّوضُ رِيحُ الشِّتَاءِ * وَ زَرَّتْ عَلَيْهِ قَبِصَ الْجَمَالِ
 چمن را سمن کرده گوهر نگار * هوارا صبا داده عنبر مثال
 كَانَ الْعَفِيقُ أَلْفَى وَ شَبْتُ * مَحِيَاهُ أَبَدِي الْحَيَا بِالتَّلَالِ
 رخ دلستان نیست بارند اشک * برو چشم عشاق شوریده حال
 فَفَاحَتْ أَرِيحًا بَطُونُ الرُّبَى * وَ لَاحَتْ أَجِيًّا مُتُونُ الرِّمَالِ
 ۲۰

که بر رخ تو از کف موسی بود نشان
 که بر لب تو از دم عیسی بود اثر
 این عین زندگانی و آن اصل روشنی
 چون رای خوب و لفظ خوش صدر نامور

هم اوراست

ای از بنفشه ساخته بر گل مثالها * بر آفتاب کرده ز عبیر هلالها
 باشد دلبر چو حلقهٔ میم از غان تو * تا حلقه‌های زلف تو ماند بدالها
 یاقوت تو ز معجزه دارد دلیلها * هاروت تو ز شعوده دارد مثالها
 که ساحران ز چشم تو سازند سحرها * که دلبران ز روی تو آرند فالها
 ۱۰ هر روز بامداد ز بهر مرا نمی * از مشک سوده بر سمن تازه خالها
 نارد بعاشقی و بخوی چو ما دو تن * گردون بعرها و زمانه بسالها
 در فخر و عزت نفس خود گوید

آنم که برده ام عَلِمَ عِلْمَ در جهان * از گوشهٔ ثریا تا مرکز ثری
 با عقل من نباشد مَرِیخ را توان * با فضل من نباشد خورشید را ذکا
 ۱۵ شاهان می کنند بنظم من افتخار * حبران می کنند بفضل من اقتدا
 حالست همم بهمه وقت چون فلک * صافست نظم من بهمه وقت چون هوا
 بر همت منست سخنهای من دلیل * بر نظم من بس است معانی من گوا
 و ادیب عبد الواسع ذو البلاغین بود بر نظم تازی قادر بود و در
 شعر پارسی ماهر همه فضلا بر تقدّم او يك زبان بودند اما او در نظم
 ۲۰ دو زبان بود و چند ملّیع گفته است ایراده آمد تا قدرت او بر هر دو
 زبان معلوم شود،

أَبَا قُرَّةَ الْعَيْنِ هَاتِ الْمَدَامَ * فَمَا الْعَيْشُ إِلَّا السُّرُورُ الْمَدَامَ
 شرابی که از غایت صَبُوتس * نه بیفی چو بر کف نمی جز حسام
 إِذَا فَاحَ طَبِيبًا أَرَاكَ اتَّحَشَى * وَ إِن لَّاحَ لَيْلًا أَرَاكَ الظَّلَامَ
 کند شخص بیچاره را زورمند * کند طبع غنّواره را شادکام

آفتاب اندر ازل همسایهٔ رای تو بود
 ز آن هی گیرد ازو روی زمین یکسر ضیا
 پیش حلم تو چو طبع تو سبک باشد زمین
 پیش طبع تو چو حلم تو گران باشد هوا
 ملک را رای تو چون شبر را طلوع مشتری
 خصم را عزم تو چون مه را بنان مصطفی
 همت والای تو چون رفعت ذات الحُبک
 طلعت زیباے تو با زینت شمس الضحّا
 نیست جز رسم تو عقد مکرمت را واسطه
 نیست جز سعی تو چشم مملکت را تونیا
 کرد نعل مرکبت را در هوا روح الامین
 چون بگردون بر شود گوید بر غبت مرحبا

و این غزل که مزاج نسیم شمال دارد از مہبّ فضل و افضال او متبسم
 شد است و این شکوفه در بستان قریحمت او متبسم گشته و اکثر آن مرصع
 ۱۵ است و موازنه،

ای خواب من ربوده ز یاقوت پر شکر
 وی تاب من فزوده ز هاروت دل شکر
 خیزد بگاہ غمزه ز هاروت تو بلا
 ریزد بگاہ بوسه ز یاقوت تو شکر
 در دهر نیست از تو دل افروز تر نگار
 در شهر نیست از تو جگر سوز تر پسر
 نا کرده ام بلالہٗ سیراب تو نگاه
 نا کرده ام بزرگس پر خواب تو نظر
 گاهی چو لاله ام ز وصال شگفته روی
 گاهی چو نرگس ز فراقت فگده سر

ایا شایل تو بر معالی تو گواه * و یا فضایل تو بر معانی تو دلیل
 ز طلعت تو شگفته شود روان دژم * ز مدحت تو کشاده شود زبان کیل
 نکرد غایت جاه ترا گمان معلوم * نکرد آیت عزّ ترا خرد تاویل
 زمانه صدر بزرگ ترا نهد تعظیم * ستاره قدر بلند ترا کند تجیل
 ۵ شهاب رای ترا آسمانِ فخر مسیر * سیاحِ جود ترا بوستان فضل مسیل
 کند زیر تو پوسته مار کرزه خروش * کند ز تیغ تو همواره شیر شرزه عویل
 ز همت تو بروید ز خار خشک سمن * بدولت تو بر آید ز سنگ سخت نخیل
 بدانگی که جهان از غریب کوس نبرد * چنان شود که هم آواز صور اسرافیل
 قضا نشاند یاقوت بر کرانه سیم * اجل فشاند چو شنگرف در میانه نیل
 ۱۰ شود بگونه دریای خون زمین و درو * نهنگ وار بچنبند نیزه‌اء طویل
 غبار ابر نمای و سوار سیل نهیب * حسام برق فروغ و ستور رعد صهیل
 چو عقل در سر مردان گریه گرز مقرر * چو و هم در دل گردان گرفته تیغ مقیل
 بخون تازه شود چهره مجرّه خضیب * بگرد تیره شود دیده ستاره کحیل
 بیسته رخ میان و کشاده تیر دهان * بقصد جان مبارز بحرص خون قتیل
 ۱۵ برین حلق یکی در مصاف زخم خفیف * شکسته فرق یکی در نبرد گرز ثقیل
 ز هیبت تو روانه‌اء دشمنان از تن * بزینهار گریزند نزد عزرائیل
 کند بچشم ظفر ضربت حسام تو آن * که کرد جامه یوسف بچشم اسرائیل
 هم او گوید در مدح صاحب،
 قصید

ای قلم در دست تو چون در کف موسی عصا
 وی کرم در طبع تو چون در دم عیسی دعا
 این فزاید دوستان را گاه الفت زندگی
 و آن نماید دشمنان را گاه وحشت ازدها
 صاحب ری از حشم زیبد ترا وقت هنر
 حاتم طی از خدم بیند ترا وقت سخا

ز روز عید نشانست طرفه نیست که هست
 بقدر چو عین و بصورت چو یا بشکل چو دال
 تبارک الله از آن طرفه صورتی که وراست
 ز لاجورد بساط و ز کهریا سربال
 گمان بری که فلک هست طشت فیروزه
 فکند بر تن آن از زر کشیده خلال
 فتاد گوئی بر فرش نیلگون گه رقص
 ز ساق لعبت رقاصه نیمه خلخال
 چنانکه گیری در زر حقه نعل ستور
 چنانکه مالی شنگرف در سرون غزال
 بر آن مثال که بی جهد ناچرخ زرین
 بیفکنند بصرای سبز روز قتال
 چو ماهی بدن اندوده در غدیر کبود
 بدر بچسته و آورده سر سوی دنبال
 چگونه رونق محراب گشت ازو باطل
 که دارد از خم محراب شکل او مثال
 نشاط و نزعت و شادی بی پرستان زوست
 اگرچه لاغر و زرد و دوناست چون ابدال
 چو جام زرین آمد پدید در وقتی
 که بی خورند خلائق بچام مالا مال
 بر آن امید که چون روز عید جشن کند
 بدان شراب خورد صاحب ستوده خصال
 نصیر دین و عزیز دول که اورا هست
 فلک مطیع و جهان بند و زمانه عیال

چنان شود سخن من که در معانی او
 بخیبرگی گذرد طبع جادوی محال
 و گر بخدمت آن صدر آفتاب آیین
 بکام دل رسم و رسته گردم از احوال
 ز فرّ دولت شاه از برای خدمت من
 قلاده بر نهد از ماه نو ملک بقدرال
 همیشه تا نشود عود بید و مرجان مشک
 همیشه تا نشود مشک عود و عود سنال
 بشادکاهی بنشین بین مخالفرا
 بدم مرگ مفید بداغ ننگ شکال
 ز آب تیغ نو آتش گرفت جان عدو
 ز موج دست تو گوهر فشانده ابر نوال

(۶۵) الامام الهام بدیع الزمان تاج الافاضل عبد الواسع الجبلی الادیب،

جبلی که جبل فضل و هنر بود و بر آسمان بزرگی اختر انور ادبی بود
 ۱۵ کامل و اریبی فاضل عرصه فضل اورا وسعتی تمام بود از آن عبد
 الواسع نام بود و فناء فصاحت او فسادجی داشت و بنان بیان او سماحتی
 و گفتهای او همه در ناسفته است هیچ کس بدان منوال نیج فضلی نتوانست
 بافت و هیچ سوار میدان بیان گرد جواد قریحت او شتافت و اتفاقست
 که این قصیده که گفته است

۲۰ که دارد چون تو معشوقی نگار و چابک و دلبر،
 کس از فضلا نقدی چنین بیعار قریحت نسجید است و در خاطر هیچ
 فصیح مثل این نگنجید و در مطلع این قصیده صفت هلال عید میکند، شعر
 ز عید داد خبر خلق را طلوع هلال
 باخر رمضان و باوّل شوال

ایا شبهی که ز جدّ تو شیر شاد روان
 ز دست خویش بدنندان برون کند چنگال
 اگر بدولت محمود می پدید آمد
 ز طبع عنصری آن شعرهای سحر مثال
 مرا بفرّ تو باید که در ترازوی نظر
 خواطر شعرا کمر بود ز يك مثقال
 بمدحت تو سخنهای چابک اندیشم
 نه طبع ایشان زر بود و آن من صلصال
 اگر ز خاطر من ابر قطره بر دارد
 بجای گل بر طوطی برون دمد ز نهال
 فغان من همه زین شاعران خیره سخن
 غریب بحر جهالت ز طبع تیره خیال
 و لیکن ارچه چنین است هم پدید بود
 حسك ز لؤلؤ مکنون و روبه از دیبال
 فریب نشنگی این قوم را بر آورده
 ز آفتاب نخیل بصد سراب محال
 گیاه سبز و زمرد برنگ هم باشند
 و لیک زین بنگین دان کشند و زان بجمال
 خدایگانا طبع لطیف خواهد شعر
 لطیف زود پذیرد تغیر احوال
 چو مشتری بدرفشد گه فرونی عز
 چو خال تیره نماید بگاه زشتی حال
 خدایگان اگر این چند بیت پسندد
 مرا بیاع طرب شاخ سرو گردد نال

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز ضربت تو الف وار قد دشمن تو
 دو نیمه گردد و باز او فند چو صورت دال
 پس از نبرد تو مر جستگان تیغ ترا
 بجای خون رود الماس زیره از قیقال
 چو گرمر گردد از آشوب جنگ مرکب تو
 بجای خوی ز مسامش برون جهد پر و بال
 ستاره در روش چرخ خون کند بخروش
 زمین بتارک ماهی فرو برد بنعال
 مخالفت نهد تیغ آبدار از دست
 و گرچه تیغ شود بر مخالف تو و بال
 گمان برد که اگر اشك او کمی گیرد
 ز آب تیغ کنند چشم خویش مالا مال
 بروز حرب محجوف کنی بیک فرسنگ
 بنیزه در زره تنگ حلقه نقطه حال
 سپهر چنبری از خدمت تو جوید نام
 سعود مشتری از چهره نو گیرد فال
 هزار دریا در يك سخاوت تو ضمین
 هزار گردون در يك کفایت تو عیال
 ز همت تو کم از نقطه ایست جرم فلک
 ز سیرت تو کم از ذره ایست کل کمال
 هزار جای فزون گمت عنصری که ملک
 بروز جنگ به از خان و قیصر و جیپال
 بدولت پدران تو صد هزار ملک
 نگون شدند چو جیپال و خان بروز قتال

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

مگر که در ازل ای شاه حکم رزق و اجل
 نگیف تیغ ترا داد ایزد متعال
 گر ازدها برود بر طریق لشکر تو
 نهان کند ز نهیب تو مهره در دنبال
 دو روی تیغ تو اندر دو چشم دشمن تو
 دهان کشاده نماید نهنگ مرگ خیال
 بران گهی که چو دریا بلان آهن پوش
 برون شوند خروشان هال پیش هال
 پلنگ و شیر بجنبند بر هلال علم
 تن از نسج یابی و جان ز باد شمال
 ز بهر کین زره تنگ حلقه در پوشند
 بجای پوست در ارحام مادران اطفال
 مبارزان و یلان چون ستارگان فلک
 همی کنند بدریای خون درون اذیال
 صدف ز بیم یلان در جهد بکامر نهنگ
 ز رنگ خون چو بواقیت سرخ کرده آل
 زمین چو پشت کشف پر ز عیبه و جوشن
 هوا چو قوس قزح پر علامت ابطال
 هوا چو پیکر الماس گردد از شمشیر
 زمین چو پیکر منلوج گردد از زلزال
 شجاعت تو اگر تیر در کمان راند
 چو خار پشت سر اندر کشد بتیر نصال
 بروز جنگ یک میل چشم دشمن تو
 ز عکس خنجر تو بترکد چو بسنه سفال

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز نور تابش خورشید لعل فام شود
 سرون آهوی دشتی چو آتش خلخال
 چو گرم گردد آب از هوای آتش طبع
 پشیزه نرم شود بر مسام ماهی وال
 گهان بری که برفت سموم آتش زخم
 ز زخم شاه کند بر زمانه استعجال
 گریده شمس دول شهریار کُهِف ام
 طغانشه ابن محمد سپهر مجید و جلال
 ستوده ملکان آنکه خواندش گردون
 خدایگان عجم شهریار خوب خصال
 ز گنج او بسوی زایران درگه او
 چو مور بر گذر خاک راه پوید مال
 ز جود دست وی اندر نگین خاتم او
 همی کشاده شود چشمه‌ء آب زلال
 هلال شکل ز نعل سیمند او گیرد
 ازین سبب ز خسوف اینست شکل هلال
 ستاره لفظش خوانند و آسمان مرکب
 بگاه قول و معانی بروز جنگ و جدال
 فرو گرفتن و بیرون گذاشتن عجیبت
 ستاره از سر کلك آسمان بتاب دوال
 ایا شهی که بهنگام کین رسول اجل
 ز خنجر تو برد روز نامه آجال
 شدست قابض ارواح تیغ هندی تو
 چنانك نقش نگین تو مقصد آمال

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

مگر که شاه ز بهر نگین و خاتم خویش
بدست همت عالی بدو کند آهنگ

اگرچه خاتم ملک سپهر صحن ترا
ستاره فلکی به بود ز باره سنگ

مکن شها که گر این مایه او بدست آرد
بر آفتاب کند پرده های گردون تنگ

همیشه تا نرود بر سپهر چشمه آب
همیشه تا نبود چون ستاره چوب زرنگ

موافق تو کند در سعود ناز و طرب
مخالف تو کند در غمان غریو و غرنگ

۵

۱۰

و این قصیده که از مطلع تا مقطع بدرّ تشبیهات و غرر اوصاف
حالیست و از معایب و نقایص خالی از نتایج آن طبع بدیع و همت
عالیست، میگوید،
قصیده

ز نور قبّه زرین دایره تمثال
زمین نفته فرو پوشد آتشین سربال

۱۵

فروغ چتر سپهری بیک درخشیدن
بسنگ زلزله اندر زند بگاه زوال

درر چو لاله شود لعل در دهان صدف
چو آب موج زند سیم در مسام جبال

بر بخت برگ گل مشکبوی پروین شکل
چو شکل پروین بر آسمان کشید اشکال

۲۰

ز خوید سبز نگردهد هی سرین گوزن
ز لاله سرخ نگردهد هی سرون غزال

طیور گاه پریدن ز قوت خورشید
هی کنند بمنقار آتش از پرو بال

۲۵

خدنگ را بکمان در مکش که گاه کشاد
 زمین ندارد در خورد سیر او فرسنگ
 چنان رود که ز آسیب فضل خون آلود
 کند کناره گردون چو نارگون نارنگ
 هزار لشکر داری که هر یکی زیشان
 فزون ترند ز دیو سپید و از هوشنگ
 زمانه سیرت و دریا نهیب و چرخ توان
 سهیل رایت و مه چتر و مشتری فرهنگ
 بزخم رخ ستاره سنان آتش زخم
 بچهر دیو دلیر اندر افکند آژنگ
 بیک اشارت تو در زمان کشاده شود
 ز هند تا بعراق وز روم تا کیرنگ
 توئی که ناز مخالف کنی بکینه نیاز
 توئی که شهد معادی کنی بنیزه شرنگ
 سنان خصم ترا گر ستاره وصف کم
 ستاره در روش آسمان بر آرد زنگ
 صدف چو بیند تیغ نهنگ وار ترا
 فرو رود گهر از حلق او بکام نهنگ
 برآن امل که ز اوداج دشمنت روزی
 شود چو گوهر تیغ تو ارغوانی رنگ
 شهاب را بکمان بر نهی چو چوبه تیر
 سپهر را بچنان در کشی بخلفه تنگ
 زمان زمان بفلک بر سپهر مرجان جرم
 ز سیر و از حرکت حمل باز دارد جنگ

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

زمین ز زخم صبا شد نگارخانه چین
 چمن ز شاخ سمن شد بهارخانه گنگ
 شکفت لاله نو گوئی هی که عرضه کند
 بزیر سایه رابات سرخ لشکر زنگ
 بزخم نا زده برق از مسام سنگ سیاه
 هی فشاند خون چون سنان شاه بچنگ
 گرید شمس دول شهریار کھف ام
 طغان شه ابن محمد طبایع فرهنگ
 رکاب مرکب او بر کرانه خورشید
 زبان نیزه او در دهان هفت اورنگ
 سخاوت و هم و حلم و طبع روشن او
 ز چرخ و انجم و دریا و کوه دارد ننگ
 ز رشک زین پلنگش ز چرخ بدر منیر
 سیاه و زرد نماید هی چو موی پلنگ
 نماید از دل شاه و بقا و همت او
 زمانه کوتاه و افلاک خرد و دریا تنگ
 هلاک دشمن او را ز هند و ز بلغار
 شکج و افعی روید بجای رمح و خدنگ
 بدان سبب که ورا بندگان ز چین آرند
 بشبه مردم روید بحد چین شترنگ
 ایا ز گوشه ناج تو چرخ جسته علو
 و یا ز پایه تخت تو خاک برده درنگ
 نوئی که پیش تو شیر ژیان چنان باشد
 که پیش شیر ژیان دست بسته روبه لنگ

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

تا ارغوان نثار بود خالک نو بهار
تا زعفران نثار بود باد مهرگان
افزون ز روزگار ملک شادمان زیاد
در نعمت ستوده و در دولت جوان
و این قصیده از قلاید قصاید ویست،

ز روی دریا این ابر آسمان آهنگ
کشید رایت پروین نمای بر خرچنگ
مشعبد آمد پروین او که از دل کوه
چو وهم مرد مشعبد هی نماید رنگ
سپهر رنگین زو گشت کوه سیم اندود
ستاره وار روان در سپهر رنگین رنگ
سحاب گوئی دُر منضدست بکیل
شمال گوئی عود مثلث است بتنگ
شگفت شاخ سمن کرد بوستان گوئی
هی بر آرد در ثمن سر از ارتنگ
دهان ابر بهاری هی فشانند دُر
گلوی مرغ نگارین هی نمازد چنگ
ز شاخهء سمن مرغکان باغ پرست
بلغن باربدی وار بر کشند آهنگ
دهان لاله نو گوئی گهی که نوش کند
بروی سبزه زنگار گون نبید چو زنگ
چو ابر فندق سمین بر آبدان ریزد
بر آرد از دل پیروزه شکل سمین رنگ
مشعبدیست که بر خورد مهرهای رخام
بجّهائے بلورین هی کند نپرنگ

۱۰

۱۵

۲۰

۲۵

بیرون فکندہ نیزہ خطی ز روئے دست
 و اندر کشیده کُزّه ختلی بزیر ران
 پیدا شود ز چهره دشمن بچند میل
 بر گوهر بلارک تو گنج شایگان
 پیکان بقضه در کشد از بهر جنگ تو
 در روی زه خدنگ برون پرد از کمان
 ای اختر سخا که بسیر نوال خویش
 هر روز بر سپهر نفاخر کنی قران
 دشمن چو بحر آتش بیند جهان ز تو
 در موج او نهنگ سر نیخ جان ستان
 آب حیات خورد سنان عَدُوّ تو
 کش هرکه خورد زنده یماندست جاودان
 ای خسروی که از کف راد تو زایرت
 بر صد هزار گنج فرونست قهرمان
 ریح ترا یقین خلیست روز جنگ
 گر آتش سنان تو نابد بدو زیان
 گر چشمه ز گوهر تیغ تو بر کشند
 صد جان زنگ خورده برون پرد از میان
 فردوس را بمجلس تو سرزنش کند
 آنها که در سرای تو بودند میهمان
 من بنده از زمانه نژند زمانه ام
 ارجو که گردم از هم شاه شادمان
 بیرون نکرد خواهم تا عمر من بود
 مہرّت ز جان مدیح ز دل خامه از بنان

۵

۱۰

۵

۲۰

۲۴

گر طبع جود شکل مکان گیر داری
 جود ترا هزار فلک بایدی مکان
 بر کان زر ز دست تو گر صورتی کنند
 زر نقش مهر گردد و بیرون جهد ز کان
 بر سکه گر نگار کنی شکل دست تو
 بر زر رقم شود که بخشید رایگان
 از حرص آنکه خواسته بخشی بخواستن
 خواهی که موی بر تن سایل شود زبان
 هرچه آن گمان بری تو قضا هم بدان رود
 گوئی ز کییا به قضا کرده گمان
 ز آن پایدار مانده ستاره که روز جنگ
 از عکس خنجر تو نیاید هی نشان
 در خاک هند رخ ز بیم سنان تو
 بگداخت شاخ شاخ و لقب کرد حیزران
 روزی که آب و آتش خیزد ز رخ و تیغ
 بیجاده روید از سر پیروزه گون سنان
 در باد زخم ژاله زند ابر هندوی
 بر درع لاله کارد و بر جوشن ارغوان
 از هیبت استخوان مبارز چنان شود
 کر خوردنش های کند قصد زعفران
 از نیزه‌ها رخ دگر عالی کنند
 در دامن ستاره بر افعی و افعوان
 مالک کشتان کشتان سوی دوزخ کشد نگون
 آنرا که زخم تیغ تو باز افکند ستان

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

با حلم او زمین گران چون هوا سبک
 با طبع او هوا سبک چون زمین گران
 یاقوت ناب در کف او گشته آفتاب
 میناء سبز بر سر او گشته سایه بان
 بر کف نهاد لعل مئی کر خیال او
 اندیشه لاله زار شود دیده گلستان
 از مشک و لعل شعری و پروین کند بدید
 شعری برنگ بسد و پروین برنگ بان
 گر بگذرد پری بشب اندر شعاع او
 از چشم آدمی نتواند شدن نهان
 ساقی ز نور عکسش گوئی سیاه و شست
 آتش پناه ساخته از بهر امتحان
 خوش بوی تر ز عینر و رنگین تر از عقیق
 روشن تر از ستاره و صافی تر از روان
 جامی چو بحر ژرف کزو بد گذر کند
 عفا بزخم شه پر و کشتی بیادبان
 شاهان چنان مئی پیچین جام کرده نوش
 از دست سیم ساق بقی نوش نا روان
 از صوت شعر خوان سر افلاک پر خروش
 وز زخم رود زن دل مریخ پر فغان
 ای خسروی که نام ترا بندگی کند
 در حدّ روم قیصر و در خاک نرک خان
 از پای همت تو هی تابد آفتاب
 وز دست حشمت تو هی گردد آسمان

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

و آن قصر کوه پیکر انجر لقا درو
 پهنای خاک دارد و بالای آسمان
 ز آسیب چنبر فلک اندر فراز او
 بر کنگره خمیده رود مرد پاسبان
 از صحن باغ کنگره را چو بنگرے
 ز آن هر یکی خیال خیالی کند عیان
 گوئی که خورد بچه سمرغ بی عدد
 بر کرده اند تیزه منقار ز آشیان
 و آن گردش مزمل زرین شگفت را
 آب بروشنی چو روان اندرو روان
 پیروزه همچو سیم کشیده فرو رود
 از گوشه مزمل زرین در آبدان
 گوئی ز زر پخته هی سیم بفگند
 ثعبان سیم پیکر پیروزه استخوان
 باغی بدین نشانی و حوضی بدین صفت
 پاکیزه تر ر کوثر و خرم تر از جنان
 جمشیدوار شاه نشسته میان باغ
 در بسته آدمی و پری پیش او میان
 شمس دول ستوده ایام فخر ملک
 تیغ خلیفه سایه اسلام شه طغان
 در پیش او نشسته و بر پایه صف زده
 شاهان کار دین و گردان کار دان
 دوران خود سپرده فرمان او سپهر
 اشکال، خموش، دین، توقع او چهارن

وز ماه و مشتریست همه خاک پر نگار
 نور عجیب صورت و شکل بدیع سان
 فی فی که ماه و مشتری از وی ربوده‌اند
 در روشنی فزونی و در نیکویی توان
 گوئی که بوستان بهشتست بر زمین
 رضوان بماه و مشتری آگنده بوستان
 مرجان عود سوز درو شاخ نسترن
 مینای مشک ساه درو برگ ضمیران
 باد اندرو پریده ز پهناء آبسکون
 ابر اندرو گذشته ز بالای قیروان
 در دست باد عنبر سارای بی قیاس
 در چشم ابر لؤلؤ شهرار بی کران
 از سیم خاک برگ بر آورده نسترن
 با زر بخته گونه بدل کرده انخوان
 زلف بنفشه عنبر این سوده در شکر
 رخسار لاله لؤلؤ آن کرده در دهان
 در زیر سرو نغمه کبکان رود زن
 بر شاخ یسد نعره مرغان شعر خوان
 نسرین و ارغوان ز سر لشکر سمن
 بر آسمان کشیده علم‌های پرنیان
 آن آب نیل گون معکس گمان بری
 مالیه کرنه ایست ز پیروزه بهرمان
 از دانش و ز جان اثری فی درو و لیک
 از نیکویی چو دانش و از روشنی چو جان

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

زمین پیکر از یکدیگر بگسلاند * بروز نبرد تو ز آهنگ لشکر
 ز خنجر کنی جامهٔ زندگانی * اگر نام خود بر نگاری بخنجر
 پلنگ از نهیب سنان بخواهد * بخواشگری پُر و بال از کبوتر
 بنام خلاف نوگر گل نشانی * سنان جگر دوز و خنجر دهد بر
 فری زان هایون براق شهبانسه * که با آب و آتش پیوید برابر
 بهنگام تیزی و هنگام کندی * سبکت ز کشتی گران تر ز لنگر
 بچشم و بوی و بستم و سُرین گه * چو جزع و چو مشک و چو پولاد و مرمر
 بآب اندرون همچو لؤلؤ بیضا * بآتش درون همچو یاقوت احمر
 بر افراز او شاه هنگام هیجا * چو بر کوه خارا ز پولاد عرعر
 ایا شهریاری که کوه سیه را * بشنی پیکان پولاد پیکر
 درین بزم شاهانه و رسم شاهان * بنور می لعل بفروز ساغر
 می گیر شاها که از بوی و رنگش * شود دید و مغز پر مشک و گوهر
 بلطف روان و بنور ستاره * ببوی گلاب و برنگ معصفر
 بروشن می لعل خوش بوی خوش روی * ز قرخ وزیر خردمند بر خور
 وزیری که اورا وزارت مهیا * وزیرے که اورا جلالت مسخر
 وزیری که جان سخن راست دانش * وزیری که شخص سخن راست جوهر
 وزیری که پرداخت جائی بباهی * به از قصر کسری و ایوان قیصر
 بدل ناصح ملک و پیروز دولت * بجان بندهٔ شاه فرخنده اختر
 ایا شهریاری کجا نیغ عدلت * ز گیتی بریید دست ستمگر
 میان اندرین دولت و ملک چندان * کجا آب حیوان بر آید ز اخگر
 فلک را بجز بندهٔ خویش مشتاس * زمین جز بکام دل خویش مسپر
 و هم اوراست در صفت باغ،

گوئی که ماه و مشتری از جرم آسمان
 تحویل کرده اند بیاع خدا یگان

نگوم که عین بهشت لیکن * بهشت اندر سرای مگذر
 بر افراز او چند چرخ گردان * سر پاسان را بساید بچنبر
 ز بس غزکاری چو باغ سلیمان * ز بس استواری چو سد سکندر
 تصاویر او دهشت طبع مانی * ثنائیل او حسرت جان آذر
 همه سایه و صورت و شخص ایوان * در آن برکه لاجوردین مصور
 تو گوئی مگر جام کینسروستی * منش درو شکل هر هفت کشور
 سر کنگره گرد دیوار باغش * بساید همی پیکر اندر دو پیکر
 گوزنان بالیده شاخند گوئی * بر آمیخته زخمرا یک بدیدگر
 نپرد مگر صحن اورا بسالی * مهندس باندیشه عفا بشپیر
 ۱۰ مزین درو صفهای مربع * منش درو شمشهaye مدور
 بصفه درون پیکر پهل جنگی * بشمشه درون صورت شاه سرور
 خداوند گنج و خداوند دولت * خداوند شمشیر و دیبیم و افسر
 بشمشیر او باز بسنست گیتی * عرض باز بسنست لا بد بچهر
 باندیشه اندر نگجد مدبش * که مدحش تمام است و اندیشه ابتر
 ۱۵ اگر از باختر بر کشد تیغ هندے * رسد موج خون در زمان نا بخاور
 بتشریف ملک درون عین معنی * بتصرف دولت درون لفظ مصدر
 کسی کو ندیدست مر ناوکشرا * در آتش مرکب ندیدست صرصر
 ایاشهریاری که با همت تو * ز اعراض زایل شمارند محور
 ز تف ستان تو نا زاده دشمن * چو سیاب بگریزد از ناف مادر
 ۲۰ کسی کز ستان تو جان داده باشد * ز بیم ستان تو نآید بمحشر
 اگر آب تیغ تو در رفتن آید * درو هفت دریا بود هفت فرغر
 چو نام تو خاطب ز منبر بخواند * سخن گوی گردد ز قر تو منبر
 شعاع درفش تو بر هرکه ناید * نیاید ز اولاد آن دوده دختر
 فلک را بسوزانی از عکس زوپیث * زمین را بیابارے از نعل اشقر
 ۲۵ تو آئی که شیر ژبان روز هیجا * همی بر ستان تو افسر کند سر

شاه پرداخته است هر يك در متانت و عذوبت از صفاء آب زلال و
 لطف باد شمال نشان دارد و دیوان او خود بتامت غریب و عجیب
 است و تشبیهات و نوادر او دل فریب و اگرچه او در مدت بر معزی
 سابق بود اما چون معزی در مرتبت پیش از او بود و هر دو بیکدیگر
 ۵ قریب العهد بودند معزی را ذکر سابق داشته آمد تا کسر را مجال اعتراض
 نرسد و بر جهل مؤلف حمل نکند و ممدوح او شمس الدولة طغانشاه
 بن محمد السلجوقی باغی بهشت ساحت اردیبهشت راحت ساخت و قصری
 رفیع نهاد بدیع نهاد و او را در صفت آن باغ چند قصیده غرّاست، آن
 روزگار که شاه بدان عمارت و سرای نقل کرد این قصیده بخواند، شعر
 ۱۰ بفال همایون و فرخنده اختر * بخت موفی و سعد موفر
 بوقتی که هست اندرو فال خوبی * بروزی که هست اندرو سعد اکبر
 بزم نو اندر سرای نو آمد * خداوند فرزانه شاه مظفر
 سخی شمس دولت گرین کھف ملت * ملک بو الفوارس طغانشاه صفدر
 زبان بزرگی و طبع مروّت * سپهر معالی و خورشید گوهر
 ۱۵ بیای خرامید خسرو که او را * بهار و بهشت است مولی و چاکر
 چمنها و او را ز نزهت ریاحین * روشاء او را ز خوبی صنوبر
 بگاه بهار اندرو روی لاله * بوقت خزان اندرو چشم عیبر
 ز دستان قمری درو بانگ عتقا * ز آواز بلبل درو زخم مزهر
 درختانش از عود و برگ از زمرد * نباش ز مینا و خاکش ز عنبر
 ۲۰ بکشتی چو اندیشه مرد عاشق * بخوبی چو رخساره یار دلبر
 یکی برکه ژرف در صحن بستان * چو جان خردمند و طبع سخن ور
 نهادش نه دریا و کوثر و لیکن * بژرفی چو دریا بپاکی چو کوثر
 ز پاکی چو جان و ز خوبی چو دانش * ز صفوت هوا وز لطافت چو آذر
 دوان اندرو ماهی سیم سیما * چو ماه نو اندر سپهر منور
 ۲۵ بیکسوی این باغ خرّم سرائی * پراز صفّه و کاخ و ایوان و منظر

ادوار سعود سپهر از زادن مثل او عظیم ماندی شاه سپاه بلاغت و ماه
آسمان براعت و از مخصوصان حضرت شمس الدولة و الدین طغانشاه
بود و بفر اقبال او بر مالک بیان مالک شد و شمس الدولة از ملوک
آل سلجوق در علم و حیا و وفار و وفا مستثنی بودست و اورا علّی
۵ حادث شد که بسبب آن علّت قوّت مباشرت که سرمایه معاشرت است
فتوری گرفت و نقصانی در آن راه یافت و از افتضاض ابکار که فحول
رجال را هیچ لذّت و رای آن نتواند بود محروم گشت و چندانکه اطباء
در آن معالجت کردند البتّه مفید نیفتاد، حکیم ازرقی بخدمت عرضه داشت
که ببن این را بر منوالی دیگر علاج کند اگر آنچه ببن عرضه کند پادشاه
۱۰ بر آن برود، شرف اجابت بدان پیوست، حکیم ازرقی الفیه و شلفیه را
بنظم کرد تا آنرا بخط پاکیزه نبشتند و مصوّر کرد و گشت تا غلامی از
خواص پادشاه را با کینزکی عقد کردند و ایشان را در حرم حُجّره دادند
که مشبکی بود و منظری داشت و پادشاه را فرمود تا حرکات ایشان را
مطالعه کند چنانکه ایشان آگاه نباشند و کتاب پیش ایشان نهاد تا بدان
۱۵ نهاد از مباشرت داد معاشرت بستانند و آن دو جوان نو عهد که حرارت
غریزی ایشان با رطوبت جوانی دست در هم زده بود و آتش شهوت را آب
حیا تمکین نمی کرد در کار شدند و پادشاه بنظر آن مشغول می بود و مطالعه
آن سلسله شهوت اورا می جنبانید و دواعی نفسانی در کار می آمد و آواز
نیاز قوموا لَئیک الملاح یا ایها النائمین در گوش صوفی خفته در می داد
۲۰ و قوّت طبیعی مر موکل ارادت را تحریک مینمود و موکل ارادت مران
مسکر متفکّر را تعریکی میفرمود تا آخر الامر حرارت غریزی مر آن ماده
فاسد را که مانع قیام آلت مؤلّه بود منقطع گردانید و بر مثال پنیر مایه
منجمد و منعقد از منفذ احلیل برون آمد و آن زحمت بمدد آن حکمت
بکلّ زایل گشت و حکیم ازرقی از الطاف شاهانه آن یافت که در ضمیر
۲۵ آرزو نگشته بود و هم تمنّی بخواب ندید و قصاید غزّا که در مدح آن

سخن دراز چه باید که دین و دنیا را
 دو بیت کرد قضاء مسبب الاسباب
 یکیست بیتی کز همت تو دارد وزن
 یکیست بیتی کز دولت تو دارد باب
 ز اصل شعر و ادب هر کجا بود سخنی
 مصنف الاشعار و مؤدب الآداب
 همی کند ثناء تو افتتاح کلام
 همی کند مدح تو ابتداء کتاب
 مرا مدح تو تفسیر آینی دینی است
 چه آیه آیت طوبی لهم و حسن مآب
 ز آفرین تو آراست دیوانم
 درین جهان بشنا و دران جهان بشواب
 همیشه تا که حدیث معاشرات جهان
 همه ز چنگ و رباب است و ز شراب و کباب
 دل و سرشک و قد و ناله حسود تو باد
 همیشه همچو کباب و شراب و چنگ و رباب
 ز کردگار بتوفیق باد بر تو سلام
 ز روزگار باقبال بر تو باد خطاب
 خراب کرده هر کس تو کرده آباد
 مباد تا ابد آباد کرده تو خراب
 نجسته بادت و فرخنده جشن تو روزی
 موافقات مصیب و مخالفات مصاب

(۶۴) الاجل المحکم شرف الزمان ابو المحاسن الازرقی الهروی رحمه الله،

۲۴ ازرقی که فلك ازرق دوار از رشك علو سخن او بدوار مبتلا شدی و

نه کوه حله ترا دید هیچ کس پایان
 نه بحر جود ترا دید هیچ کس پایاب
 همیشه اسپ مراد تو هست در نیاورد
 همیشه تیر بقای تو هست در پرتاب
 کسی که او بهمه قولها بود صدیق
 اگر بنقض تو یکدم زند شود کذاب
 مگر که مهر تو ایمان شدست و کین تو کفر
 که مهر و کین تو بر خلق رحمتست و عذاب
 بر آب دیده سر دشمنت هی گردد
 بلی چو دیده بود رود سر بود دولاب
 ز راه نست صلاح و صواب عالم را
 چو رای تو نبود کی بود صلاح و صواب
 توئی مجیب و همه خلق سایلان تو اند
 مباد منقطع از عالم این سوال و جواب
 سرای پرده فرمان ملک خسرو را
 بشرق و غرب کشیدست همت تو طناب
 بسوی غرب سبک کرده بود پار عنان
 هی گران کند امسال سوی شرق رکاب
 هی ز جیحون امسال بگذرد بر فتح
 چنانکه پار گذشت از فرات و دجله ز آب
 چو ژرف در نگری از ضمیر فکرت نست
 فتوح او بجهان اندرون شگفت و عجاب
 مگر جهان فلک است و فتوح شاه نجوم
 ضمیر و فکرت نست آفتاب و اضطراب

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بزرگ وار وزیرى كه دست همت او

ز روى دولت و اقبال بر گرفت نقاب

حساب ملك جهان گرچه زير جامه اوست

برون شدست هنرهای او ز حد حساب

شهاب هست بلون و بشكلك چون قلمش

فلك بفتوت آن ديورا زند بشهاب

حوادث فلكى در برابر نظرش

چنان بود كه قصب در برابر مهتاب

وزارت از قدم او فزود قيمت و قدر

كفایت از قلم او گرفت رونق و آب

شتاب چرخ كجا عزم اوست هست درنگ

درنگ خاك كجا حزم اوست هست شتاب

اگرچه پست كند كوه پيل مست بيشك

و گرچه ريزه كند سنگ شير شرزه بناب

نه با عداوت او پيل مست دارد پاى

نه با سياست او شير شرزه دارد تاب

ايا ستوده چو طاعت بروزگار مشيب

و با گريه چو نعمت بروزگار شهاب

ز نست تا گه آدم جلاليت اسلاف

ز نست تا گه محشر سعادت اعقاب

دو دست بخل ز جود تو در شدست بيند

دو چشم جور ز عدل تو در شدست بخواب

شود بامن تو آهو بره ندیم هزبر

شود بفر تو تيهو بچه قرين عقاب

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

غراب رفت و تذرو آمد و شد ای عجبی
 زمین چو پَر تذرو و هوا چو پَر غراب
 چمن شدست چو محراب و عندلیب همی
 زبور خواند داود وار در محراب
 هوا ز ابر چو پوشید جوشن و خفتان
 ز عکس خویش کان کرد مهر روشن تاب
 ز غنچه گل و از شاخ بید و باد هوا
 زمردین پیکان کرد و بُسَدین نشاب
 میان سبزه نگر برگ لاله نعان
 میان لاله نعان سرشکهای سحاب
 یکی چنانکه بزنگار بر زنی شنگرف
 یکی چنانکه بشنگرف بر زنی سیاب
 سرشک ابر گلاب و شکوفه کافورست
 چو صندلست بجوی و بعرعر اندر آب
 هنوز نا شد طبع جهان بغایت گرم
 چرا علاجش کافور و صندلست و گلاب
 همی شود مطر اندر تراب مروارید
 بفعل و طبع مگر چون صدف شدست تُراب
 همی ز سیل بهاری شود سراب چو بحر
 چنانک بحر شود پیش کف خواجه سراب
 غیاث دولت سلطان قوام دین رسول
 نظام دین هدے سید اولو الالباب
 وزیر شاه جهان صاحب زمانه که هست
 بداد و دانش و دین چون پیهر و اصحاب

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

بزرگ بار خدایا گناه من منکر
 نگاه کن کرم خویش و در گذار گناه
 اگر بنزد تو آمی سزد که آمد وقت
 و گر مدیج تو گویم سزد که آمد گاه
 بفرق بر نهم امروز فرش این مجلس
 بچشم در کشم امروز خاک این درگاه
 و گر ز غرقه شدن خط ایمنی یام
 کنم همیشه بدریای خدمت تو شناه
 دل و زبان من اندر ستایش تو یکست
 خدای عزّ و جل بس برین حدیث گواه
 همیشه نا که نحوست بود ز جورِ فلک
 همیشه نا که سعادت بود ز فضل آلّه
 عدوت را ز نحوست همیشه باد نهیب
 ولایت را ز سعادت همیشه باد پناه
 بدولت اندر خوشترت باد روز از روز
 بنعمت اندر بهترت باد ماه از ماه
 ثنا گران همه بر مدح تو کشاده زبان
 سخن و ران همه بر فرش تو نهاده جباه
 شمرده سیصد و پنجاه بار گردش چرخ
 ز سال دولت و عمر تو سیصد و پنجاه

هوراست قصیدک،

شدست باغ پر از رشتنه‌ها دُر خوشاب
 شدست راغ پر از نودها‌هے عنبر ناب
 بیباغ و راغ مگر باد و ابر دادستند
 بتوده عنبر ناب و برشته دُر خوشاب

بقدر و مرتبه پیش تو کی نماید خصم
 که پیش کوه بتعظیم کی نماید کاه
 نگاه دار جهان تا نیافرید ترا
 ز مهترے و کرم هیچ کس نبود آگاه
 چو آسمان و زمین طایعند ایزدرا
 زمانه حکم ترا طایعست بی آکراه
 عجب مدار که از بهر مدح گفتن تو
 نجوم السنه کردند و بُرجها افواه
 موافقان ترا و مخالفان ترا
 ز مهر و کین تو پاداشت است و بادافراه
 بوقت آنکه تولد هی کند فرزند
 پیش خیم تو اندر بریده گردد باه
 چنانکه نیست کف تو زاصل خالی نیست
 سرو زبان بد اندیش تو ز آهن و آه
 مسلم است بدو دانش و کفایت و عقل
 چنان کجا بشهنشاه تخت و افسر و گاه
 هم از کفایت نست این که نام و نامه خویش
 بدست و کلاک تو تسلیم کرد شاهنشاه
 خیال دولت تو گر بکوه در گذرد
 گلاب بر دمد از چشمها بجای میاه
 نسیم همت تو گر بدشت بر گذرد
 همه زمرد سبز آورد بجای گیاه
 و گر ز فر تو بر روبه افند اثری
 ز شیر شرزه خورد شیر پچه روباه

۵

۱۰

۱۵

۲

۲۴

دو چشم داشت نژند آن ستمگر دل جوی
 دو زلف داشت دونه آن سمن بر دلخواه
 چو عشق او دل مسکین من پر آتش کرد
 فراق او نفسم سرد کرد و عقل تباه
 مگر که کار فراقش فسون و جادویست
 که باد سرد بر آرد هی ز آتش گاه
 اگر بعاشقی اندر دراز شد غم من
 غم دراز مرا شاعری کند کوتاه
 و گر ز هجر جفاجوی گم رهاست دلم
 بآفرین خداوند باز یابد راه
 بزرگوار خدیو جهان مؤید ملک
 شهاب دین سر آزادگان عید الله
 مفسری که مفسر بدوست آیت حق
 مؤیدی که مؤید بدوست ملکت شاه
 کند بچشم سعادت فلک برد نظر
 چو او بچشم سعادت کند برد نگاه
 بسا فقیر که از جاه او رسید مال
 بسا حقیر که از مال او رسید بجاه
 بجنب همت عالیش گر قیاس کنی
 چه آفتاب و چه سیم بنهره اندر کاه
 سخاء مرده بدو زنده گشت و از کرشم
 درست گشت بدو میتا فاحینه
 ایا ضمیر تو شادی کشای انده بند
 ایا قبول تو بهجت فزای محنت کاه

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

اگرچه در صفت شاعری و صنعت شعر
 شدست قدرت من بر سخن مقدر او
 چو وقت شعر بود طبع شعر گستر من
 همی شود خجل از طبع جود گستر او
 ضمیر روشن او بر مثال خورشیدست
 چراغ من ندهد نور در برابر او
 همیشه تا که بود جنبش ستاره و چرخ
 ستاره بنده او باد و چرخ چاکر او
 همیشه تا که بود گردش زمانه ز بخت
 زمانه تابع او باد و بخت همبر او
 ز شاه حشمت و اقبال باد روز و شبش
 که هست حشمت و اقبال شاه درخور او

و هموراست، قصید

کشاده روی و میان بسته بامداد بگاه
 فرو گذشت بکوم بتی بروی چو ماه
 اگر ز مهر بود بامداد نور جهان
 ز ماه بود مرا نور بامداد بگاه
 مہی که بود بقدر سرو دلبران سرای
 بتی که بود برخ ماه نیکوان سپاه
 دوزلف چون دو شب و ماه در میانه شب

جبین چو مشتری و مشتری بزیر کلاه
 چهی میان زنج ساخته ز سیم سپید
 بگرد او دو رسن تافته ز مشک سیاه
 هر آینه که ز مشک سیه رسن باشد
 هر آنکھی که ز سیم سپید باشد چاه

چو سر فرزند و گردش کند میدان در
 سپهر وار بود گردش مدور او
 بابر ماند چون پی نهاد و نعره کشاد
 بود لگام درخش و زکام تندر او
 گرش برانی باد و گرش بداری کوه
 مرگبست مگر زین دو چیز گوهر او
 که دید کوه که ماند بیاد جیش او
 که دید باد که ماند بکوه پیکر او
 بگاه حمله بشیدیز و زرخش ماند راست
 ظهیر دوله چو پرویز و رستم از بر او
 بزرگوار امیری که راد مردان را
 چو حلقه در کعبه است حلقه در او
 چنانک نور دهد مهر بر سپهر ماه
 بمهر نور دهد طاعت منور او
 اگرچه منظر خوبان بود بدیع الوصف
 ز منظر همه خوبان بهست مخبر او
 اگرچه مخبر نیکان بود رفیع القدر
 ز مخبر همه نیکان بهست منظر او
 اگرچه دریا در فعل خویش هست سخی
 سخی ترست ز دریا دل توانگر او
 بسان خلد برین است مجلس گه بزم
 بمجلس اندر چون کوثرست ساغر او
 بسان خلیج و یغما چو حور عین زده صف
 میان خلد برین بر کنار کوثر او

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

ز عقد گوهر او آفتاب را حسدست
 مگر مدح امیرست عقد گوهر او
 ظهیر دولت ابو بکر بن نظام الملک
 که روشنند همه اختران ز اختر او
 اگر خلاف کند با هواش چرخ فلک
 ز هم کشاد شود بی خلاف چنبر او
 ز بهر حشمت نامش شود بگردون بر
 مه دو هفته خطیب و هجره منبر او
 گرش مراد بود کافری نهد بر سر
 ز قدر و مرتبه عیوق باشد افسر او
 ز خنجرش اجل آمد عدوش را گوئی
 طلایه ملک الموت گشت خنجر او
 چه خنجر که چو در رزم آذر افروزد
 مکابره ببرد آب دشمن آذر او
 چه آذری که که هی پی ز پی جدا نشود
 ز دیده و دل بدخواه دود آذر او
 چو پیکرش بدرفشد ز قلب لشکر مهر
 قوی شود سوی پیکار قلب لشکر او
 زمانه را عجب آید چو آهین گردد
 بکارزار درون باره نگاور او
 نگاوری که بکشتی کجا کم صفتش
 لگام و نعل بود بادبان و لنگر او
 بگاه جولان همچون عروس جلوه گریست
 ز دژ و گوهر و زر ستار زیور او

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

اگر خلیدن و افسون نیاید از عبهر
 چرا خلنده و افسون گریست عبهر او
 ز خط خویش هی بند جادویی سازد
 دو زلف پر شکن جان فریب دلبر او
 بمن نگه کن و بنگر که بسته چون ششام
 ببند جادوی اندر ز بوی عنبر او
 صنوبر است بقدر آن نگار و طرفه بود
 صنوبری که گل نسترن بود بر او
 چنار بود تن من به پیکر آگده
 چو شاخ بید شد اندر غم صنوبر او
 بقی که در سر او هست بارنامه حسن
 ز سوز عشق شدست این دلم مستخر او
 نه بر محازست این سوز عشق در دل من
 نه بر محالست آن بار نامه در سراو
 اگرچه خصم منست آن پسر نگویم من
 بهیچ حال که یا رب تو باش داور او
 هزار سجد کنم پیش آن دو عارض چون
 اگر سه بوسه زخم بر لب چو شکر او
 دلبر بود و بجان گر طمع کند چه کنم
 که هست رخت دل من بجمله درخور او
 چه آفتست که از مادرش رسید بمن
 مرا بکشت چو اورا بزاد مادر او
 ز بهر فتنه هی مادرش بیاراید
 بعقد هاه گران مایه گردن و بر او

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

از آب روی اوست قوه آتش دلم
 نشنیده ام که قوت آتش بود ز آب
 وله، غزل

دل بیقرار دارم زان زلف بیقرار
 سر پر خمار دارم زان چشم پر خمار
 ابرست تیره زلفش و سبزه است خط او
 خورم رخسار چو تازه بهارست غمگسار
 گوئی معربدیست خم جعد آن صنم
 گوئی مشعبدیست سر زلف آن نگار
 کز غایب کشید یکی بر سهیل خط
 وز مورچه نهاد یکی بر عقیق بار
 ای گشته ارغوان تو شمشاد را وطن
 وی گشته پرنیان تو پولاد را حصار
 دریست آبدار ترا زیر لاله برک
 مشکست نابدار ترا گرد لاله زار

وله، غزل

با خار نیست نرگس و بی خار نیست گل
 گویند مردمان و مرا استوار نیست
 زیرا که گرد نرگس تو هست خارها
 گرد گل شکفته تو هیچ خار نیست

این سه قصیده از عزیز قصاید معزی نبشته آمد در مدح نظام الملک
 ابو بکر بن نظام الملک گفته است،
 قصیده

سمن بری که فسون گردشست عبر او
 هی خلد دل من عبر فسونگر او

صبرم رمید کردی زان چشم پر خمار * پشتم شکسته کردی زان زلف پر شکن
گاه آمد ای نگار بمن بر وصال را * کاکون بباغ چون رخ تو بشکند بمن
مر غنچه را تو گوئی لعست در غلاف * مر لاله را تو گوئی اولوئست در دهن
یاقوت زرد دارد گلزار گوشوار * دیبای سرخ پوشد بادام پیرهن

وله، غزل

گر یار نگارنم در من نگرانستی
بار غم و رنج او بر من نه گرانستی
ور غمزه غمازش رازش نکشادستی
از خلق جهان رازم همواره نهانستی
گوئی چو بهشتی آراسته و خورم
گر دوست بکوی من که که گذرانستی
ای کاش که قوت من هستی ز دو یاقوتش
تا بر سر او چشمم یاقوت فشانستی
ای کاش که از بزم غایب نشدی هرگز
تا بزم من از رویش چون لاله ستانستی
رخساره چو ماه او بگرفت ز خط هاله
گر مه نگرفستی آن خط نه چنانستی

وله، غزل

بر ماه لاله دارد و بر لاله مشک ناب
در مشک حلقه دارد و در حلقه پیچ و ناب
میگون لبست و مغزم از آن می پُر از خُبار
گلگون رخست و چشم از آن گل پُر از گلاب
خضم منست زلفش اگر نیست پس چرا
دارد حلال خونم و دارد حرام خواب

هر دلی کر سرکشی نهاد سر بر هیچ خط
 زیر زلف او کنون سر بر خط مشکین نهاد
 من غلام آن خط مشکین که گوئی مورچه
 پای مشک آلوده بر برگ گل نسرین نهاد
 تا نبوسیدم لب شیرین او نشناختم
 کایزد آب زندگانی در لب شیرین نهاد
 هر که او از رخ من وز ناز او آگاه شد
 نام من فرهاد کرد و نام او شیرین نهاد

وله، غزل

تا دلم عاشق آن لعل شکر بار بود
 دیده من صدف لؤلؤ شهوار بود
 صدف لؤلؤ شهوار بود دیده آنک
 دل او عاشق آن لعل شکر بار بود
 نخلد ناوک آن نرگس خون خوار دلم
 تا سلاح دلم آن زلف زره دار بود
 ای نگارنده نگاری که ز تو مجلس من
 گه چو کشمیر بود گاه چو فرخار بود
 گر گه کار نشد زلف تو بر عارض تو
 چون پسندی که همه سال نگوینار بود
 ور گه کرد چرا یافت بخلد اندر جای
 خلد آراسته کی جای گنه کار بود

وله، غزل

ای بر شکسته سنبل مشکین بنسترن * ماه غزل سرای من و سرو سیم تن
 در پیچ زلف تست هزاران هزار ناب * در چشم مست تست هزاران هزار فن
 ۲۵ در بسدین دو شکر تو معجز مسیح * در نرگس دو چشم تو برهان اهرمن

دل دوستی یار دلآرام گرفتست
جان بندگی شاه جهان دار گریدست

وله، غزل

روی او ماهست اگر بر ماه مشک افشان بود
قد او سروست اگر بر سرو لالستان بود
گر روا باشد که لالستان بود بر زاد سرو
بر مه رویش روا باشد که مشک افشان بود
دل چو گوی و پشت چون چوگان بود عشاق را
تا زیندانش [چو گوی و زلف چون چوگان] بود
گر ز دو هاروت او دلهما بدرد آید هی
درد دلهارا ز دو یاقوت او درمان بود
عنبر از زلفش هی بارد چو در مجلس بود
گوهر از تیغش هی تابد چو در میدان بود
من بجان مرجان و لؤلؤ را خریداری کنم
گرچه دندان و لب او لؤلؤ و مرجان بود
بر کنار خویش رضوان پرورید او را بناز
حور باشد هرکه او پرورده رضوان بود

غزل

تا نگار من ز سنبل بر چین نهاد
داغ حسرت بر دل صورت گران چین نهاد
زلف او بر گل ز عود خام خم در خم فگند
جعد او بر مه ز مشک ناب چین بر چین نهاد
آنکه در یاقوت نوش آگین او شکر سرشت
قوت عشاقش ز آن یاقوت نوش آگین نهاد

در بزم نيفروزد بی طلعت تو مجلس
 در رزم نیارابد بی قامت تو میدان
 بی طلعت تو مجلس بی ماه بود گردون
 بی قامت تو میدان بی سرو بود بستان
 رنجیست مرا بر تن ز آن چشم پر افیونت
 دردست مرا بر دل زان زلف پراز دستان
 رنجی که ز دیدارت در وقت شود راحت
 دردی که ز گفتارت در حال شود درمان
 از نازکی و سرخی لاله است ترا چهره
 وز روشنی و پایی لؤلؤست ترا دندان
 لؤلؤ نشنیدم من در بُسَدِ نوش آگین
 لاله نشنیدم من در سنبَلِ مشک افشان
 وله، غزل

خطیست که بر عارض آن ماه تنیدست
 یا دست فلک غالیه بر ماه کشیدست
 یا ره گذر مور چکانست بگل بر
 یا بر سمن تازه بنفشه بدمیدست
 در جمله یکی خط بدیعت که زان خط
 صد توبه شکست و دو صد پرده دریدست
 من عاشق آن تُرکُ پری زاد که اورا
 هم جعد پریشیده و هر زلف خمیدست
 صورت گر چین از حسد صورت خویش
 هم خامه شکست و هم انگشت گریدست
 من در همه املاک دلی دارم و جانم
 و اندر دل و جانم گل شادی شکمیدست

۵

۱۰

۱۵۰

۲۰

۲۵

فضل بود طفلان عهد را دگر باره سیر شیر کرد و دور جور ایام هم از
 آنجا که گلدسته مراد در دست او نهاد خار جگر خار نامرادی در دلش
 خست و همدران قدح که شربت فرح مینوشید زهر قهر دهر تجرّع نمود،
 گویند سبب وفات او آن بود که روزی سلطان سعید سنجر در خرگاه تیر
 می انداخت و او بیرون خرگاه ایستاده بود ناگاه تیری از کمان شاه جدا
 شد و از جاده هدف خطا شد بی قصد تیر نشانه از جگر آن دلبند
 فضلا ساخت مرغ چهار پر تیر او از سواد دل آن سواد دید ارباب
 هنر دانه ساخت و هم در حال بر زمین افتاد و جان با آسمان رفت، آری
 تیر قصد زمانه را جز از دل فضلا نشانه نیست و در خزانه تدبیر جز
 ۱۰ حواله تقدیر هیچ بهانه نی، اکنون اکثر شعرا و مدوّن است و عالم بیان
 بدان مزین ایراد تمامت دیوان او موجب اطالت بود و اطالت در کتاب
 و مقالات سبب ملالت بغزی چند از گفتههای لطیف و نکتههای غریب او
 اختصار کنیم، میگوید،
 نظم

ای دورخ تو پروین وی دولب تو مرجان
 پروینت بلاء دل مرجانت غذای جان

۱۵

پشتم شک چون گردون اندر پی آن پروین
 چشمم شک چون دریا اندر غم آن مرجان
 دودست مگر خطّ گلبرگ درو پیدا

ابرست مگر زلفت خورشید درو پنهان
 دودی که فگندست او در خرمن من آتش

۲۰

ابری که کشادست او از دیدن من باران
 چشم تو بدل خستن کردست مرا عاجز

زلف تو بجان بردن کردست مرا حیران
 گر دل بخلد چشمش شاید که توئی دلبر

ور جان ببرد زلفت زبید که توئی جانان

۲۵

(۶۲) ابو نصر احمد بن ابراهیم الطالقانی،

از مداحان حضرت نظام الملک بود و نظم او در مدح نظام از انتظام امور در سلك مراد و از رعایت شرایط وفا در مقام وداد خوبتر و مطلوب ترست و بهر دو زبان شعر او مقبول و این دو بیت بلغت

عربی پرداخته شعر

وَ خُوطِبَ بِالْوَزَارَةِ مَنْ تَنَاهَى * إِلَيْهِ التَّجَدُّ وَ اجْتَمَعَ الْفَخَّارُ
لِعِصْدِ الدَّوْلَةِ الْهَلِكِ الْمُعْزِي * عَلَى مَاضِي الْهَلُوكِ بِهِ أَفْخَارُ

در صفت اسپ در قصید گوید،

زه رهبر رهبری که اندر نک * با وهم رود دو دست او همبر
۱۰ گنتی که بتاختن درون دارد * برگوش نهاده هر دو سُم بر سر
در وعظ گوید،

نکند با عدو مدارا سود * نه بهر حال دور باید بود
گرچه داری بنار کژدم را * بگرد هر کجا بیابد زود

(۶۳) امیر الشعراء ابو عبد الله محمد بن عبد الملک المعزی

النیشابوری،

۱۵

معزی سلطان جهان بیان و لشکرکش امراء کلام و شهسوار میدان
فصاحت و خورشید آسمان سماحت و بر فلک فضل ماهی تابان و بر سماء
سنا خورشیدی رخشان و آنچه اورا در دولت سلطان سعید معز الدین
و الدنیا ملکشاه میسر شد آن علو شان و رفعت درجت هیچ شاعری را
۲۰ میسر نشده است و گویند سه کس از شعرا در سه دولت اقبالها دیدند
و قبولها یافتند چنانکه کس را آن مرتبه میسر نبود، یکی رودگی در عهد
سامانیان و عنصری در دولت محمودیان و معزی در دولت سلطان
ملکشاه و شعر او عذب مطبوع و سلیس مصنوع است در نوبت بیان او
۳۴ طفل بلاغت بحد بلوغ رسید و دایه قلم سیاه پستان که بر سر فطام

آخر دور سنجری بود و ایشان پادشاهان بودند حامیان بیضهٔ اسلام و
داعیان زمرهٔ آنانم در تصرف ایام در تملک نواصی خاص و عام در سفر
و مقام در قبضهٔ اهتمام ایشان آمد

* * * * *

(۶۱) استاد ابو الحسن علی بهرائی سرخی،

* * * * *

بجوهر ذات تو قائم شد و نزدیک آمد که منزل احباب را وداع و ندای
اجل را سماع کند این چند بیت بدست پسر بمحضرت فرستاد، شعر

یک چند باقبال تو ای شاه جهانگیر

گردد ستم از چهرهٔ ایلم ستردم

طغرای نکوکاری و منشور سعادت

نزد ملک العرش بتوقع تو بردم

آمد چهل و شش ز قضا مدتِ عمرم

در خدمتِ درگاه تو صد سال شردم

بگذاشتم این خدمت دیرینه بفرزند

وندر سفر از علّت ده روزه بمردم

رفتم من و فرزند من آمد خلف صدق

اورا بخدا و بخداوند سپردم

۲۰ و اشعار تازی او مطبوع است و او پیوسته در مصاحبت اسمعیل بن

غصن بودی و این دو بیت تازی در مدح او گفته است،

سَقَانِي تَحْتَ غُصْنِ الْأَوْرِدِ وَرَدًا * يَكْسِبُكَ الصَّنَائِعُ ابْنَ غُصْنِ

غَزَالٍ لَوْ يَبَارِي الْبَدْرَ أَرْبِي * عَلَى الْبَدْرِ الْهَيَّيرِ بِأَلْفِ حُسْنِ

(۵۸) محسن قزوینی،

از محسنان عالم نظم و ناظران سلك فضل بود و این رباعی در صفت
شراب گفته است،
رباعی

آتش دیدی که باشدش آب نقاب
این شد آب از آتش و آتش ز آب
بنگر تو بدین شراب و آن جام شراب
تا آب فسرده بینی و آتش ناب

همو برای امروذ گفته است
قطعه

نیک ماند زبرسوی امروذ * بسنان مبارز پُر کین
و آن فرو سوش همچو ناف بُتی * که بود سال و ماه مشک آگین

(۵۹) . . بن احمد البدری الغزنوی،

انکه در وعظ و تنبیه گفته است
رباعی

زین مرتبت و جلال بردا برد * ایمن منشین ز دولت گرداگرد
امروز غمان خویش خور مردامرد * ز آن پیش که زینجا بروی دردادر

(۶۰) بهروز طبری،

در شکایت روزگار و خمول کریمان و تقدیم لثیمان گوید،
یک سخن گویمت ز روی یقین * بشنوار بشنوی سزد که سزاست
ز آن بگیتی سخن شناس نماند * که عطا دادن از میان برخاست

باب دهم، در ذکر لطایف شعراء آل سلجوق،

۲۰ و این باب مشمول است بر چهار فصل، فصل اوّل در ذکر شعراء
خراسان، فصل دوم در ذکر شعراء ما وراء النهر، فصل سیوم در ذکر
شعراء عراق، فصل چهارم در ذکر شعراء غزنین و بلاد جبال،
۲۲ و ابتداء آن دولت و مطلع خورشید آن اقبال از اوّل عهد جفری تا

که مدوح او را حبس کردند و در قلعهٔ مندیش باز داشتند ناصر این
رباعی در مدح او میگوید،

ای شاه چه بود این که ترا پیش آمد
دشمنت هم از پیرهن خویش آمد
از محنتها محنت تو بیش آمد
از مُلک پدر بهر تو مندیش آمد

(۵۷) ابو اللیث الطبری

لیث بیشهٔ هنروری و غیث صحابِ سخن پروری بود، این غزل از طبع
لطیف او زاده است و این دُر از صدف قریحَت او برون آمده،
۱۰ میگوید غزل

دلم میان دو زلفت نهان شد ای مهروری
ز بهر آنکه ز چشمت همی پرهیزد
نه بینی آنک چو تو زلفرا بشانه زنی
سر دو زلف تو در شانه می در آویزد
دل منست که با شانه کارزار کند
در آن میانه ازو باد مشک می بیند
همی بترسم کورا برون برد ز میان
چو دید چشمت زو رستخیز بر خیزد
از آن قبل همه شب مستمند تو بولیت
بهای های می خون ز دیدگان ریزد
و گر بخسپد يك چشم زخم وقت سحر
نسیم زلف تو آن خفته را بر انگیزد
و گر به بیند غماز غمزهٔ تو دلبر
هلاک جان بود از جان بنگرند

هی به بینی پوش چو بوی خوی نکو
چو سوزن آرده بر پشت دست دلبر من

(۵۴) کوکی مروزی،

شاعری معروف و بحسن بیان موصوف در کوکبه فضلا معلوم مقدم
۵ ارباب بیان و کوکب فضل او بر فلك هنر رخشان در صفت ماهی
میگوید،
قطعه

چپشت آن کو هی رود پنهان * جوشن سیمرا به بسته میان
تا نهانست جان او بر جای * چونك پیدا بود شود بچان
وله، قطعه

۱ قدح و باده هر دو از صفوت * همچو ماه دو هفته دارد اثر
یا قدح بی است یا بی ناب * بی قدح در هوا شگفت نگر
قطعه

نگاه کن بگل سرخ نا شگفته تمار
چو لعبتی که شمن را هی نماز برد
۱۵ بسان دولب معشوق سرخ و کوچك و تنگ
که گاه بوسه بعاشق هی فراز برد

(۵۵) هلیله،

قطعه

هلال مطلع هنر و زلال مشرب فضل میگوید،
ز آن باده صافئ کهن گشته بخوردند
۲۰ ز آن باده که مانند جان باشد در تن
و آن باده هی رفت در ایشان بلطفی
چونانك در آنگشت رود آتش روشن

(۵۶) ناصر لغوی،

۲۴ از شعراء امیر محمد محمود بود و شعر او را لطافتیست و در آن وقت

شعر

دراز گوش میخواهد میگوید،

بهفت کشور تا مدح پنجه گویم
 چو باد گشتم اندر زی زی پهای
 دو پای دارم چار دگر نباید از آنک
 بهفت کشور نتوان رسید بی شش پای
 در صفت آتش میگوید،

قطعه

هی به بینی آتش میان خاکستر
 چو آفتاب که گیرد ز میخ نیره حجاب
 چو روی دختر دوشیزه کو خجل گردد
 نقاب را برخ اندر کشد بوقت عتاب
 ز داغ فرقت آن چهره چو لاله و گل
 هی ز لاله و گل زرد بر کم بگلاب
 بدان نشان که بسیاب زر هی گیرند
 من از فراق تو گیرم هی بزر سیاب
 شتاب وصل تو دارد مرا هی دلتنگ
 درنگ هجر تو دارد مرا هی بشتاب
 خمار خواب چرا در دلم فراوانست
 اگر لب تو برنگ گلست و بوی شراب
 بشب ز فرقت آن قامت چو قامت رخ
 سنان شود مژه من ز بهر جستن خواب
 گهی بگریم و باشم چو نرگس نو دژم
 گهی بنالم و گردم چو سنبل تو بتاب
 وله، قطعه

نگاه کن تو بدان یاسمین شگفته به باغ
 سرش به پیش در افکنک راست چون سر من

ذکر شعراء آن طبقه که نام و نسب ایشان معلوم نیست

(۵۲) مسعود الرازی،

نادره سپهر سعود بود و در سلك مداحان سلطان سعيد مسعود شهيد
مخروط و ابيات و اشعار او در کتب متفرق است، اين رباعي اوراست،

رباعي

آن زلف نگر بر رخ آن دُرّ بيم
چون بنگاری چنانك از غاليه جيم
و آن خال بر آن عارض چون ماهي شيم
همچون نقطی ز مشك بر تخته سيم

شعر

۱۰ هوراست در صفت سيب گوید،

ز بخدانها ترکانست گويي * فراز شاخ بر آن سيب خندان
مفاکي در میان هر يك آنك * چو آن چاهی که باشد بر زخندان

در صفت انار

چو حُقه بسدين پُر گوهر سرخ * بين آويخته از شاخ مرجان
کفیه چون دهان شیر و دانش * بدو در همچو خون آلوده دندان

قطعه

ای دل برند هرچه توانی هي کنی
میدان فراخ یافته گوی زن هلا
عشق ترا وفا ز تو بیشست از آنکه تو
از من جدا شدی و نشد عشق تو جدا

۲۰

(۵۳) مظفر پنجدهی،

آن یگانه از پنج بود آب سخن او حسّاد را بی حد و مررود از چشم
۲۲ بکشادی و صیت فضل خود را از پنج بهفت کشور فرستادی، از بزرگی

و این غزل که از کعب الغزال در حلاوت زیاده‌است و از وصال یار
صاحب جمال در طراوت بیش اوراست، میگوید،

غزل

مرا بعشق هی محنتل کنی بحیل
چه حجت آری پیش خدای عزّ و جلّ
بعشقت اندر عاصی هی نیارم شد
بدینم اندر طاغی هی شوم بشل
نعیم بیتو نخواهر حجیم با تو رواست
که بی تو شکر زهرست و با تو زهر غسل
بروی نیکو نکیه مکن که نا یک چند
بسبیل اندر پنهان کند نجم زحل
هر آینه نه دروغست آنچه گفت حکیم
فَمَنْ تَكَبَّرَ يَوْمًا فَبَعْدَ عِزِّ ذَلْ
و لها،

دعوت من بر نو آن شد کایزدت عاشق کناد
بر یکی سنگین دلی نا مهربان چون خویشتن
نا بدانی درد عشق و داغ مهر و غم خواری
نا بهجر اندر به پیچی و بدانی قدر من

نظم

و این ملّح او گفته است،

شَاقِي نَاجٍ مِنَ الْأَطْيَارِ * هَاجَ سُفْيَى وَ هَاجَ لِي تَذْكَارِي
دوش بر شاخك درخت آن مرغ * نوحه میکرد و میگریست بزاری
قُلْتُ لِلطَّيْرِ لِمَ تَنُوحُ وَ تَبْكِي * فِي دُجَى اللَّيْلِ وَ الْجُومِ دَرَارِي
من جدام ز بار از آن می نالم * تو چه نالی که با مساعد یاری
من نگوم چو خون دین ببارم * تو چه گوئی چو خون دین بباری

رباعی

تا بر گل تو نگشت پیدا عبر * از مشک زره نبود وز سیم سپر
تا روی تو و لب تو نمود اثر * از لاله نمک که دید وز پسته شکر

(۵۰) ابو المنصور عبد الرشید بن احمد بن ابی یوسف الهروی،

۵ از معارف هراة بودست و نقادان سخن شعر اورا پسندیدند و اورا در
سلك شعرا کشیدند، اگرچه شعر او کم روایت کرده اند و در مطلع قصیده
میگوید،

ای قمر چهر عطارد فکر ناهید انصال
شمس فر بهرام کین برجیس اثر کیوان جلال

رباعی

گفتم که چه دارد علّت گفت قمر
گفتم که چه بارد قلّت گفت گهر
گفتم که چه دارد حشمت گفت ظفر
گفتم که چه کارد کرمّت گفت خطر

(۵۱) رابعه بنت کعب القزدارى،

دختر کعب اگرچه زن بود اما بفضل بر مردمان جهان بخندیدی، فارس
هر دو میدان و والی هر دو بیان بر نظم تازی قادر و در شعر پارسی
بغایت ماهر و با غایت ذکاء خاطر و حدّت طبع پیوسته عشق باختی
و شاهد بازی کردی و اورا مگس روئین خواندندی و سبب این نیز آن
۲۰ بود که وقتی شعری گفته بود،

خبر دهند که بارید بر سر ایوب
ز آسمان ملخان و سر همه زرّین
اگر بیارد زرّین ملح برو از صبر
سزد که بارد بر من یکی مگس روئین

سیاه اخگر میان آتشِ سُرخ * چو چشمِ دردمند از دور تابان
صفت می میگوید،

چون سیم پالک مغزش چون زَر زرد پوست
رنگش چو رنگ عاشق و بویش چو بوی دوست
صفت بوستان افروز کند،

بوستان افروز تازه در میان بوستان
هیچو خون آلوده در هیجا سنان کارزار

(۴۹) ابو الحارث حرب بن محمد الحفوری الهروی،

حفوری از معارف خراسان و مشاهیر فضلا بودست، شعرش از شعری
۱۰ در گذشته و فضالش بساط هنر عنصری در نوشته، در قصیده میگوید
و جواب و سوال را رعایت میکند

گفتم این گه گه نمودن روی جباری بود
گفت قدر مردم اندر خویشتن داری بود
گفتم این خواری چه باید کی پرستم مر ترا
گفت هرکو بُت پرستد آردَرِ خوارے بود
گفتم آن زلفین تاری زاستر بر زان دو رخ
گفت مه را روشنی اندر شب تاری بود
گفتم ای مه راست گوئی ماه را مانی همی
گفت مه را دَوَرِ خط از مشکِ ناتاری بود
گفتم این بازی گری با هر کسی چندین چراست
گفت بازی گر بُودِ کودک چو بازاری بود
گفتم آسانی و ناز از من ربود این عشق نو
گفت عشق نیکوان با رخ و دشواری بود

۱۵

۲۰

۲۲

(۴۸) ابو زید محمد بن علی الغضائری الرازی،

غضائری امیر شعراء عراق و قدوه فضلای آفاق بوده است، رواق رفعت
کلام وی برتر از طاق سپهر و خاطر روشن او مصقله آینه مهر، در مدح
سلطان بین الدولة میگوید،
نظم

با همه گیتی عدو يك تیرباران تو بس
نی غلط کردم چه حاجت تیر پیکان تو بس
و آنکهی کندر نوردند آسمان چون نامه
آسمان جاودان از سقف ایوان تو بس
دولت باقی چه گفت این عمر نا انجام را
گفت رای او بگاه درد درمان تو بس
ما بجز سلطان دگر سلطان نخواهیم آورید
و آنکه را سلطان لقب دادیم سلطان تو بس

وله، نظم

نسیم دو زلفین او بگذرد * بیامیخته با نسیم صبا
چه گویم چو بگذشت او گویش * الایا نسیم الصبا مرحبا

شعر

جام می آورد بامداد بن داد * آنک مرا با لبانش کار فتادست
گفتم مهرست گفت مهرش پرورد * گفتم ماهست گفت ماهش زادست
باده بن داد از لطافت گفتم * جام بن داد لیک باده ندادست

وله، غزل

مطربی خوب روی و بربط او * چو یکی کوز پشت عاشق پیر
نالاه شیر خوار دارد لیک * بکنار اندرون نخواهد شیر

شعر

صفت آتش و اخگر کند،

سیاه انگشت چون روز جدائی * میان آتشی چون داغ هجران

ور بجای مه و خورشید بود یار مرا
 اندرین معنی هم جای حدیث و نظریست
 ماهکی سرو قد و سیم تن و لاله رخست
 ماه کی نوش لب و نار برو جعدورست
 مهر اورا دل ما مستقرست این نه عجب
 آن شگفتست کجا مستقر او مقر است
 و آن عجب تر که طلسمیست هوارا که هی
 بنه سوزد اگر اورا چو سقر مستقرست
 و آن طلسمی که هوا زو بدل اندر میساخت
 دوستی خسرو و شیر اوژن پیروز گریست
 ملك عادل مسعود خداوند ملوک
 که بفضل از ملکان بیشتر و پیشترست

این قطعه بدرخواست شاهنشاه ابن شاه نیشابور بن ابراهیم رحمه الله
 گفته است در صفت مخنیق،
 قطعه

۱۰ چه چیزست آن که یکسو نردبانست * دگر سو راست همچون پای شیطان
 سر زانو بسان قُرضه نیر * ازو آویخته خرطوم پیلان
 دو پشک آهین بینی مر اورا * زده آن پشک را بر پای دیوان
 بر آن خرطوم وی صد زلف بینی * همه بر تافته چون زلف جانان
 چو عشاقش بدو انبوه گردند * بگیرد هر یکی یک زلف را زان
 ۲۰ بیندازد یکی سندان محکم * شود هر کس ز بیم و هول لرزان

نظم

بنرگس بنگری چون جام زرین * بزیر جام زرین چشمه چشمه
 تو گویی چشم معشوقست مخمور * ز ناز و نیکویی گشته گرشه

یا چون یکی بساط فگنگ حواصلی * و افگنگ جای جای بدو رویه سیاه
وله، قطعه

نقش خواهم کرد بر رخسار خویش * نام آن دل دار عاشق کُش بخون
تا بداند هر کسی کین یار کیست * کاف و نا و کاف دیگر یا و نون

۹. (۴۶) الامام ابو عبد الله عبد الرحمن بن محمد العطاردی

عطاردی که بکمال همت از خورشید عَطَا رَدَّ کردی و بیان تیان او در
وقت تقریر و اطناب يك سخن را صد کردی از مادحان حضرت یمنی
بود و در آن دولت اقبالها دید و در قصیدۀ میگوید، نظم
مُلْک قَلاده است و او میان قَلاده * زَبَن نگیرد قَلاده جز بمیان
۱۰. حشمت او بر دهان دهر دهانه است * فضل نیارد لگام جز بدانه
وله، رباعی

سبلی دارم برخ پر از خون جگر * آن روز که مُزگان ترا بینم تر
ای چون شکر شکسته از پای تا سر * مَسْکری که تباه گردد از آب شکر
رباعی

۱۵. شد یار و مرا بموسه خوشنود نکرد * پرسش ننمود و نیز بدرود نکرد
آن آتش افروخته جز دود نکرد * بر عشق بتان هیچ کسی سود نکرد

(۴۷) ابو عبد الله روزبه بن عبد الله النکتی اللهوری،

تقریر نکت نکتی کاری درازست چه نکات لطیف او از حد و عدّ
افزونست و نقود شعر او لطیف و موزون در مدح سلطان مسعود
۲۰. شهید میگوید، شعر

روی آن ترک نه رویست و بر او نه برست
که برین نار ببارست و بران گل ببارست
بطراز قد و خرخری زلفین دراز
رستخیز هم خوبان طراز و خزرست

علم شعر و معرفت آن مهارتی کامل بود و خجسته نامه که در علم عروض
بی نظیرست از منشآت اوست، در قصیده میگوید،

بر اسپ علم پیدان حق بتیغ کلام * کسی جز او نکند بر سوال باطل رد
اگرش مسند و کرسی بقدر فضل نهند * ز نفس کرسی وز عقل باشدش مسند

وله، شعر

نگار من آن چون قمر بر صنوبر

نه مانی چنو کرد صورت نه آزر

دو خدش بسان دو ماه منقش

دو زلفش بسان دو مار معنبر

نه دیدی نه بینی چو روی و چو قدش

نگاری بکشیر و سروی بکشیر

وله، نظم

نرگس تر نگر چگونه شگفت * نیک ماند بچشم آن عیار

ساق پیروزه و حوالی سیم * در میان ضرب جعفری دینار

وله، نظم

ما هر دو بُنا گل دو رنگیم * بنگر بچه خواست صفت کرد

یک نیمه آن نوئی بسرخ * وین نیمه دگر منم چنین زرد

وله، نظم

شاه اسپرم چو شاخ کشیک بگرد خویش

چون قبه زمرد بر شاخکی نزار

با سبز جامه که چو بر ما کند گذر

از ساق برکشد بکف او دامن ازار

وله، قطعه

۲۴ بر روی برف زاغ سیه را نگاه کن * چون زلف بر رخ بُنم آن شمس سپاه

رسم ما خفتن بروزست و من از بهر ترا
 بی وسن باشم همه شب روز باشم با وسن
 در فراق روی تو گشتم عدو آفتاب
 وز وصال در شب ناری شدستم مفتن
 من همه باران خود را آزمودم خاص و عام
 فی سخنشان راز دارد لب وفا دارد وطن
 رازدار من توئی امروز یار من توئی
 غمگسار من توئی من زان تو نو زان من
 تو همی سوزی و من بر تو همی خواهم بعشق
 هر شبی نا روز دیوان ابو القاسم حسن
 استاد استادان زمانه عنصری
 عنصرش بی عیب و دل بی غش و جانش بی فتن
 وله، شعر،

با رخت اے دلبر عیار یار * نیست مرا نیز دگر بار بار
 ۱۰ دو رخ رخشان تو گلنار گشت * بر گل من ریخته گلنار نار
 چشم تو خون خواره و هر جادویی * مانده از آن چشمک خون خوار خوار
 بنده وفادار و هوا خواه تست * بنده هوا خواه وفادار دار
 داد کن ای کودک و بر دار جور * منبر پیش آور بر دار دار
 ای تو دل آزار و من آزرده دل * دل شده را زار دل آزار زار
 ۲۰ گر دل من باز بخشی بمن * جور ممکن لشکر نیمار مار

(۴۵) الاستاد ابو الحسن علی بن البهرائی السرخسی،

بهرائی که عطارد مشترئ لطایف طبع دل نواز او بود و زهره مزهر ساز
 بریط نواز در هوای غزل جان ساز او از لولو شاهوار نظم او عروس
 ۲۴ معنی زیور یافته و خاطر دورین او بتیر فکرت موی شکافته و او را در

اندر حجاز بزم کنی در عراق رزم * اندر عرب مظلّم و اندر عجم شکار
و این قصید که در تشبیه شمع گفته است خاطر جمله فضالارا چراغ داشت
و همه چون تافته شدند البته آنرا جواب نتوانسند گفت، میگوید، شعر

ای نهاده بر میان فرق جان خویشان

جسم ما زنده بجان و جان تو زنده بتن

هر زمان روح تو لختی از بدن کمتر کند

گویی اندر روح تو مضهری گردد بدن

گر نه کوکب چرا پیدا نکرده جز بشب

ورنه عاشق چرا گرئی همی بر خویشان

کوکبی آره ولیکن آسمان نُست موم

عاشقی آره ولیکن هست معشوق لکن

پیرهن در زیر تن داری و پوشد هر کسی

پیرهن بر تن تو تن پوشی همی بر پیرهن

چون بیری آتش اندر تو زخم زنده شوه

چون شوی بیمار بهتر گردی از گردن زدن

بشگنی بی نوبهار و پژمره بی مهرگان

بگری بی دیدگان و باز خندی بی دهن

تو مرا مانی و من هر مر ترا مانم همی

دشمن خویشیم هر دو دوستدار انجمن

هر دو سوزانیم و هر دو زرد و هر دو در گداز

هر دو گریانیم و هر دو فرد و هر دو محتج

آنچه من در دل نهادم بر سرت ینم همی

و آنچه تو بر سر نهاده در دلم دارد وطن

اشک تو زری که بگدازی بزّر پخته بر

و آن من چون شنبلید پژمرده در چمن

گشتن از پرکار و چرخ و رفتن از کشتی و تیر
کشتی از طاوس و گور و جستن از خرگوش و رنگ

و هموراست که صفت قلعه کند،
قطعه

کُهی بلند و برو قلعه نهاده بلند * بلندها جهان زیر و او ز جمله زیر
باستواری زر بخیل زیر زمین * پیای داری نام سخی میان بشر
بستی دل بدخواه برج او لیکن * نکار بوده برو سنگها بسان جگر
این دو بیت در تشبیه خربزه گفته است و بهلال و بدر در دو حالت
آنها تشبیه کرده،
نظم

آن زبرجد رنگ مشکین بوی و طعمش طعم شه
رنگ دیبا دارد و بوی قمار عود خام
چون تو ببردی شود هر یک از آن ده ماه نو
ور بُری باشد او در ذات خود ماه تمار
نظم

چرا نه مردم عاقل چنان بود که بعمر
چو درد سر کندش مردمان دژم گردند
چنانچه باید بودن که گرسرش ببری
بسر بریدن او دوستان خرم گردند

(۴۴) ابو النجم احمد بن قوص بن احمد المنوچهری

منوچهری آراینده چهره بلاغت و پیرایه سرو بوستان براعت بود، اندک
۲۰ عمر بسیار فضل از نوادر ایام و عجایب روزگار و حفظی قوی و ذکاوت
تمام و قریحی نقاد در ایام کودکی چنان ذکی بود که هر نوع که ازو در
شعر امتحان کردند بدیهه بگفتی و خاطر او بمولات آن مسامحت کردی
و در قصیده میگوید در مدح سلطان بین الدولة،
شعر

۲۴ قیصر شرابدار تو جیپال پاسبان * پیغو رکاب دار تو فغفور پرده دار

و این قصیده مکرر برهان فضل وافر ویست،

باران قطره قطره همی بارم ابرو را
 هر روز خیره خیره ازین چشم سیل بار
 ز آن قطره قطره قطره باران شد خجل
 زین خیره خیره خیره دل من ز هجر بار
 یاری که ذره ذره نماید همی نظر
 هجرانش پاره پاره بن بر نهاد بار
 ز آن ذره ذره ذره چو کوه آیدم بدل
 ز آن پاره پاره پاره بچشم آیدم غبار
 دل گشته رخنه رخنه بزاری بتیغ هجر
 ز آن مشک توده توده بران گرد لاله زار
 ز آن رخنه رخنه رخنه شد عقل و دین مرا
 ز آن توده توده توده بدل بر غم نگار
 و هوراست در قصیده میگوید،

اگرچه دیده افعی بخاصیت بجهد
 بدان گهی که زمرد بدو بری بفراز
 من این ندیدم دیدم که خواجه دست بداشت
 برابر دل من بطرکید چشم نیاز
 غزل

انجیر کش از شاخ بستدی تو * وصفش تو بیک بیت بشنواز من
 چون برگ گل زرد خرد کرده * سر بسته و کرده میان پر ارزن

غزل

مرکی کش نیست جز آیین خود دادن نشان
 خاصه آنگاهی که بر زین بر کشندش تنگ تنگ

تا شاه خسروان سفر سومنات کرد
 کردار خویش را علم معجزات کرد
 آثار روشن ملکان گذشته را
 نزدیک بخردان همه از مشکلات کرد
 بزود ز اهل کفر جهان را بر اهل دین
 شکر و دعاء خویشان از واجبات کرد
 محمود شهریار کریم آنکه ملک را
 بنیاد بر محمد و بر مکرّمات کرد
 شطرنج ملک باخت ملک با هزار شاه
 هر شاه را بلعب دگر شاهبات کرد
 شاهها تو از سکندر بیش بدان جهت
 کو هر سفر که کرد بدیگر جهات کرد
 عین الرضاء ایزد جویی تو در سفر
 باز او سفر بچستن عین الحیات کرد
 تو کارها بنیزه و تیر و کان کنی
 او کارها بحیل و کلک و دوات کرد

و هموراست در صفت آتش میگوید،

ز آن آتش که بر بلندی بالا * مر ابر بلند را کند روزن
 وز ابر چو سر برون زند نورش * چون ماه بر آسمان زند خرمن
 ماندن او بیستدین ابری * زو قطره چکان چو ذره گون ارزن
 هر قطره زر که زو جدا گردد * چون سیم فروفتد به پیرامن
 باز از حرکات چون بیاساید * از لاله ستانش بر دمد سوسن

وله، غزل

یاد کرد از لطیف طبعش بحر * گشت پُر دُر و عنبر اشهب

باگران حلش آشنا شده کوه * شد مکان عقیق و کان ذهب

گفتم بروی روشن تو روی بر نهم
 گفتا نه کآب را ببرد رنگ زعفران
 گفتم مرا فراق تو ای دوست پیر کرد
 گفتا شوی بخدمت شاه جهان جوان
 گفتم ملك مؤيد مسعود کامکار
 گفتا ملك محمد محمود کامران

رباعی

خط آوردی رواست ای روی چو ماه
 خوشتر گشتی از آنچه بودی صد راه
 وز آرزوی خط تو خویان سپاه
 بر روی همی کشند خطهای سیاه

رباعی

تا در طلب دوست همی بشتام
 عمرم بکران رسید و من در خوابم
 گیرم که وصال دوست در خوابم یافت
 این عمر گذشته را کجا در بام

(۴۳) ابو نظر عبد العزيز بن منصور العسجدی المروزی،

عسجدی عسجدی کانِ بلاغت و اختر آسمان فصاحت بود، خاک مرو بوجود
 او مفاخر و ذات او منبع زلال مفاخر مقبول حضرت بین الدوله بود
 ۲۰ نقد سخن او در روز بازار دولت این شاه نیک راجع و در آن وقت که
 سلطان بین الدوله بمدد تأیید یزدانی و توفیق سجانی در اقصی بلاد
 هندوستان سومات را فتح کرد و تابش شمشیر آبدار او خاک آن زمین را
 خون آن باد پیمایان گلغونه بر کشید عسجدی این قصیده غرا در تهنیت
 ۲۴ آن فخر میگوید،

قصیده

سالار زمان فخر جهانداران محمود
آن شه که چو جم دارد صد حاجب سالار

غزل

شه زاولستان محمود غازی * سرگردن کشان هفت کشور
بنیزه کرکدن را بر کند شاخ * بزوبین بشکند سیرغ را پر

نظم

بر وعده مرا شکیب فرمائی * تا کی کنم ای صنم شکیبائی
از بهر سه بوسه مستندی را * خواهی که سه سال صبر فرمائی
راز دل خویش با تو بکشادم * باشد که برین رهی بخشائی
بر برگ سمن بشکد بنیشی * تا راز مرا بخلق بنمائی
بد مهر بتی و سنگ دل یاری * لیکن چو دل و چو دین دریائی

و در مدح امیر ابو احمد محمود سبکتگین انار الله برهانه میگوید، قصید

گفتم مرا سه بوسه ده ای شمس بتان
گفتا ز حور تو بوسه نیابی درین جهان
گفتم ز بهر بوسه جهانی دگر میخواه
گفتا بهشت را نتوان یافت رایگان
گفتم که کوز کرد مرا قدت ای رفیق
گفتا رفیق تیر نباشد مگر کهان
گفتم همی ترا نتوان دید ماه ماه
گفتا ستاره کم نتوان کرد ز آسمان
گفتم ستاره نیست نگارا سرشکهاست
گفتا سرشک بر نتوان چیدن از رخان
گفتم ز آب دیده من روی تازه
گفتا ز آب ناز نتوان داشت بوستان

همه نعیم سهرقند سر بسر دیدم
 نظاره کردم در باغ و راغ و وادی و دشت
 چو بود کیسه و جیب من از درم خالی
 دلم ز صحن امل فرش خرمی بنوشت
 بسی ز اهل هنر بارها بهر شهره
 شنیده بودم کوثر یکست و جنت هشت
 هزار کوثر دیدم هزار جنت بیس
 ولی چه سود چو من نشنه باز خواهم گشت
 چو دیده نعمت بیند بکف درم نبود
 سر بُریده بود در میان زرین طشت

شعر

و در مدح سلطان مین الدولة محمود گفته است،

پار آن اثر مشک نبودست بدیدار
 امسال دمید آنچه همی خواسته ام پار
 عطار شد آن عارض و آن خط سیه عطر
 هم عاشق عطر من و هم عاشق عطار
 بسیار دعا کردم کین روز به بینم
 این روز بدیدم ز دعا کردن بسیار
 بار غم و اندیشه همه زین دل بز خاست
 تا مشک سیه دیدم کافور ترا بار
 کار من و تو ساخته بودست و نبودست
 امروز بکام دل ما گشت همه کار
 گفتار نبودست میان من و تو هیچ
 ور بود بیکبار بیستی در گفتار
 همواره دل برده من کام تو جست
 چونانک جهان کام ملک جوید هموار

تمامست و اگر تمام کند از ذوق دور افتد و از لطف بی بهره ماند،
می گوید، بیت

گر بر کشم این فرو شده پای از گل * هرگز ندهم هیچ نامردم دل
بیت

۵ بی خوابی را بدیده بر بستنستم * وار دیدن خواب بیهوش رستنستم

بیت

لولو داری میان یاقوت اندر * ای زن که کتی مرده تابوت اندر

وله، بیت

ای خورد کل نیک ندانسته ز بد
چندان گرهت ز مشک بر لاله که زد

وله، بیت

گویند مرا که خواجکی هست کرم
یک برگ کرم به که چو شست کرم

(۴۲) الاستاد ابو الحسن علی بن جلولوغ الفرخی السجری،

۱۵ فرخی که رخ خوب روی بلاغت را مشاطة قریح او چنان آراست که
هیچ قاصد انگشت بر حرف آن نهاد شعر او عذب و پر معنی است
باوّل در صنعت سخن و بدقت معانی کوشید و در آن از اقران سابق
آمد و بآخر سخن سهل متمتع ایراد می کرد و در نوبت دولت سلطان
بین الدولة آسایشها یافت و مال خطیر بدست آورد و عزیمت تماشاء
۲۰ سمرقند کرد چون بنزدیک آن خطّه رسید طایفه قُطَاع الطریق برو زدند
و تمامت مال و متاع او بردند و او تنگ دست و بی سرمایه سمرقند
در آمد و چون اختلال بحال او راه یافته بود خود را در آنجا ظاهر نکرد
روزی چند مقام کرد و باز گشت و این قطعه که از نوادر کلامست
۲۴ پیادگار آنجا بگذاشت،
قطعه

چرا بی کرانست طول بقاش * ازیرا بود دایره بی کران

شعر

چه جادویست عنان آزمای مرکب او
که آرزوی سواران کند هی از بز
نگاوری که بیک شربت امل آراست
بدستش اندر دریاء ژرف پهناور

شعر

فرو رسید چو بچشک زرد برگ بهی
ز بیم آنکه برو زد چو باشه برگ خیار
ببرق ماند روز آفتاب در پس ابر
بافتاب درخشنده برق در شب نار

(۴۰) ابو المظفر مکی بن ابراهیم بن علی البغهری،

یکی از امثال و اعیان جهان بوده است و در نوبت دولت محمودیان بکمال
و ضروب شمایل منغلی و عالم فضل و هنر امتوالی و ذکر او در نوارنج
۱۰ مسطورست و بر زبان افاضل مذکور و او را اشعار عذاب است میگوید،

بیت

لبش خسته زوهم بوس هر کس * تو لب دیدی زوهم بوس خسته
هوراست،

شعر

باشم تا نیز چه آید دگر * مادر تقدیر چه زاید دگر
بار دگر نیز بگردد فلك * موعظه نیز نماید دگر
شاد بدانم که چو بندد دری * ایزد مان باز کشاید دگر

۲۰

(۴۱) ابو محمد عبد الله بن محمد المعروف برورده البلیخی،

از معارف بلخ و صدور خراسان بوده است و در نوبت دولت آل ناصر
۲۴ بنعم روزگار گذرانید و او را يك يك بیت فردست که در نفس خود

چو چشم باز از روشن زمین و آسمان امشب
 نقابی بست بر روی و بناگوش تذرو نر
 چه بود امشب که چون حال و سر از خاک زمین برزد
 خلوق رنگ خرسیده بشنگرف آرده پیکر
 گهی چون عبهری سمین همی بر آسمان نازد
 گهی چون ابر یاقوتین همی نالد بابر اندر
 زربین گردد از رنگش بدریا در همی لولو
 عقیقین گردد از عکسش بگردون بر همی اختر
 تو گویی هبت خسرو برای نعمت زابر
 یکی زرین فلک خواهد بر آوردن همی دیگر
 بدست و تیغ و جام و جان میاسا از چهار آئین
 چنانک از ناقه فحمت نیاساید همی رهبر
 بدست از مال بخشیدن بتیغ از کینه آهتن
 بجام از باده نوشیدن بجان از مدت بیمر

۱۰ و له هم درین معنی؛

نظم

دو چیز یافت ازین آتش سده دو حال
 ستاره یاره زرین و آسمان خخلال
 ز آفتاب یکی جام کرد چرخ امشب
 پیاد شاه بکف بر نهاد مالا مال

وله، شعر،

۲۰

چرا زرد شد دهر بی مهرگان * ازیرا که چون کوه شد آسمان
 چرا معصنر بار شد تیره شب * ازیرا که شد بارور زعفران
 چرا جام می خواست ناگاه شاه * ازیرا کش آمد سه ناگهان
 چرا از قضا برترست امر او * ازیرا یقین برترست از گمان
 چرا رخ مجدر نماید عدوش * ازیرا کش از اشک باشد نیاز

۲۵

شهاب دولت شمس الکفاهه ابو القاسم
حمید حمد هنرخواجه احمد بن حسن

وله، شعر،

بوقت نرگس ار خواند کسی فردوس گیتی را
بیک معنی روا باشد که دل مان داردش باور
ز بهر آنکه جز در خلد کی شاید بدن هرگز
درختی کش تن از مینا و برگ از سیم و بار از زر
وله،

چنانم که مجنون عامر نبود * ز تیار لیلی بلبل و نهار
وفادار مهر توام تا زیم * تو خواهی وفا دار و خواهی مدار

(۲۹) ابو سعد احمد بن محمد المنشوری السمرقندی،

منشوری که منشور شاعری بنام او بود و طایر هنر در دام او سخن نمکینش
شور در دلهاء فضلائی انداخت و بیان دل فریش رایت فصاحت بر
فلک می افراخت در مدح سلطان باین الدولة گفت و صفت آتش کرد
۱۰ چنانکه آب از او میچکد، شعر

یکی دریا پدید آمد زمین از مشک و آب از زر
معلق موج زرینش باوج اندر کشید سر
نشیب و قعر آن دریا همه پر رشته مرجان
فراز موج او هر سو همه پر زهره ازهر
نهنگ سندروسینش بسیماب اندرون غلطان
دم تمساح زرینش پریشان از گلو گوهر
برخشد سر او بی رخ بغرد غور او بی دل
چو برق از میغ بر دریا چو رعد از کوه در کشور
فلک چون قصر مدهون گشت بروی کنگره زرین
در افشان هر یکی روشن چو قصر مرد مدهون گر

چو تیغ باختر افراخته نمود هلال

چو هفت فندقی سیاب رنگ نجم پرن
مدبران فلک بر فلک چو هفت فُلک

نهاده روی بتدویر زی ده و دو وطن
یکی قرین شتاب و یکی عدیل درنگ

مسیر این بسوی هند و سیر آن بعدن
بزیر پرده آسایش اندرون شک روز

شب سیه بسر اندر کشید پیراهن
از ارتفاع شب تیره بهره چو گذشت

بیامد آن بت شادان بهار سوی چمن
بصورتی که نمازش برد ز ناز پری

بزیتی که زمین بوسدش بمهر و ثن
گرفته گنج ملاححت ز قهرمان جلال

ربوده خانم خوبی ز نیکوان ختن
بنرم نرم چنین گنت مر مرا که چرا

همی جدائی جویی بمخیره خیره ز من
مرو که با منت ایدر خزان بهار بود

که هم رخ گل سوریست هم زنج سوسن
بساغر می اگر بنگری نیاری یاد

ز برگ لاله سیراب و آبدار سمن
جواب دادم اگر ضامن روان رهی

بُسُست عهدی تا کی بری بمن بر ظن
بطبع و طوع همی سوی او روم که ندید

چنو جواد جهان و جنو کریم زمزم

۵

۱۰

۱۵

۲۰

۲۴

زره پوش ترك من آن ماه پیکر * زره دارد از مشك بر ماه انور
 كه دیدست مشك مسلسل زره سای * كه دیدست ماه منور زره ور
 بمشك اندرش تیر و بهرام و زهره * بمه اندرش سوسن و مشك و عیبر
 دو یاقوت خوانم لبش را نخوانم * كه یاقوت را کی بود طعم شکر
 ۵ بنزد من آمد كمر بسته روزی * یکی صدره پوشید يك رنگ اخضر
 فلك خواندمش ز آن كجا بود تابان * رخانش چوماه و كمر چون دو پیکر
 مرا گفت ای كوفته راه دانش * سفر کرده و گشته گیتی سراسر
 نگوئی كه این اهل معنی بدنیا * مسافرنه اندر جهان نه مجاور
 بدو گفتم ای سرو سمین ندانی * كه رخ فرمان از آنست هب
 ۱۰ كه در چرخ ساكن ز انجم بسی اند * ز هفت مسافر بود حكم اختر
 ز شاهان و از خسروان زمانه * جز آنك از مقدم جز آنك از مؤخر
 چو محمود خسرو نبود و نباشد * سفر پیشه شاه و سفر کرده بی مر
 گهی سوی جیجیون رود چون فریدون * گهی سوی ظلمت رود چون سكندر
 گهی تخت جیپال بر در بدارد * گی چتر خاقان بیاویرد از سر،
 ۱۵ گهی رایتش را پری روی بینی * امین ملك خسرو هفت کشور
 بینی كه اندر یمینش یمانی * امان داد اسلام را تا بمحشر

(۴۸) ابو الفضل مسرور بن محمد الطالقانی،

مسرور با فضلی موفور بود و سعی ثناء او در حضرت یمینی مشكور و شعر
 او عذب و عرصه بیان او رحب است در مدح وزیری كه وَرَرِ فضلا
 ۲۰ بود این قصیده غرا پرداخته و این جریده عذرا جلوه داده، شعر

چو ناپدید شد از چشم چشمه روشن
 دراز گشت شب دیر بازرا دامن
 بروی گنبد گردنده بر شدند پدید
 ستارگان قوی قوت بدیع بدن

زمانی بود مه بر زد سر از کوه * برنگ روے مهجوران مزعفر
 چو زر اندود کرده گوی سیمین * شد از انوار او گیتی منور
 بریگ اندرهی شد باره زان سان * که در غرقاب مرد آشناور
 دمنده ازدهائی پشم آمد * خروشان و بی آرام و زمین در
 شکم ملان بهامون برهی رفت * شده هامون بزیر او مقعر
 گرفته دامن خاور بدنبال * نهاده بر کران باختر سر
 بیاران بهاری بوده فربه * ز گرمای حزیران گشته لاغر
 ازو زادست هرچه اندر جهانست * زهرچه اندر جهانست او جوان تر
 مدح شاه بر خواندم بجهون * بر آمد بانگ ازو الله اکبر
 تواضع کرد بسیار و مرا گفت * ز من مشکوه و بی آزار بگذر
 که من شاگرد کف راد آم * که تر مدحش هی بر خوانی از بر
 بنر شاه ازو بیرون گذشتم * یکی موی از تن من ناسه تر
 بدین درگاه عالی چون رسیدم * رها کردم سوی جانان کبوتر
 کبوتر سوی جانان کرد پرواز * بشارت نامه زیر پرش اندر
 بنامه در نبشته کای دلارام * رسیدم دل بکام و کان گوهر
 بدرگاه سپردم کز بر او * نیارد تند رفتن چرخ محور
 بصدر اندر نبشته پادشاهی * طفر یارے بکیت بو المظفر
 بنامش بر نبشته عهد آدم * بکیش در سرشته هول محشر
 جهان را خور کند روشن ولیکن * ز رای اوست دایم روشنی خور
 ز بار همت او گشت گوئی * بدین کردار پشت چرخ چنبر

(۲۷) ابو سراقه عبد الرحمن بن احمد البلیغی الامینی الحجازی،

امین درودگر که روان رودکی دایم بر وی درودگر بود از مداحان
 سلطان بین الدولة و امین الملة بود و شعر او ذوق ایام جوانی و طراوت
 ۲۴ سماع اغانی از تحریک انامل غوانی دارد، در قصیده میگوید، قصیده

وله، شعر

آن قطره باران بارغان بر * چون خوی بناگوش نیکوان بر
و آن فاخته برشاخ او نشسته * عاشق شک بر وصف این و آن پر
و آن نرگس بین چشم باز کرده * نازان بهمه باغ و بوستان بر
عطار مگر وصل کرد عمدا * کافور رباحین بزعفران بر
برخوید چکبه سرشک باران * مانند ستاره بر آسمان بر

(٢٦) لیبی الادبی،

لیبی ادبی لیب و شاعری عجیب بود، نظمش رایق و در فضل از
افران فایق، مداح امیر ابو المظفر یوسف بن ناصر الدین رحمه الله بود
۱۰ در مدح آن شاه نیکخواه نامجوی ثناخر مداح پرور این قصیده گفته و
داد سخن بداده، شعر

چو برکندم دل از دیدار دلبر * نهادم مهر خرسندی بدل بر
شرر دیدم که بر رویم هی جست * ز مژگان همچو سوزن سونش زر
مرا گفت آن دلارام بی آرام * همیشه نازیان بی خواب و بی خور
۱۰ هوا اندوده رخساره بدوده * فرو نه یکره و بر گیر ساغر
فغان زین بادپای کوه دیدار * فغان زین ره نورد هجر گستر
خرد زین سوکشید و عشق زان سو * فرو ماندم من اندر کار مضطر
بدلبر گنم ای از جان شیرین * مرا بایسته تر وز عمر خوشتر
مخور غم میروم درویش زینجا * و لیکن زود باز آیم توانگر
۲۰ روی دور و شبی تاریک و نیره * هوا فیروز و هامون چون مقبر
فرودآ زود وزین را زین بیارام * سپهر آراسته چهره بگوهر
خم شوکه چو خم زلف جانان * مغرق گشته اندر لؤلؤ تر
مکمل گوهر اندر تاج اکلیل * بتارک بر نهاده غفر مغفر
۲۴ حجه چون بدریا بار موسی * که اندر قعر او بگذشت لشکر

ایا کسائی پنجاه بر تو پنجه گرارد
 بکند بال ترا زخم پنجه و چنگال
 تو گر بال و امل نیش ازین نداری میل
 جدا شو از امل و گوش وقت خویش بال

(۲۵) زینتی علوی محمودی،

زینتی زینت زمان و نادره گیهان از خاندان سیادت و از دودمان سعادت
 بود و در مدح سلطان بین الدولة این قصیده غرّا چون مخدّره عذرا در
 جلوه جمال آورده است، شعر

ای خداوند روزگار پناه * مطربان را بخوان و باده بخواه
 تا بدان لعل می فرو شویم * کامهارا ز گرد و خشکئی راه
 پس جوان مردوار بر سازیم * مجلسی پر نهنگ شیر آگاه
 میسره مطربان خوش سازیم * مینه دوستان نیکو خواه
 علم از ساقیان بپای کنیم * باز منجوقها ز زلف سیاه
 بدل تیره دستها گیریم * از گل و سنبل شکفته پگاه
 بدل جوشن و زره پوشیم * بر خود از دوستان خطا و گناه
 بر سر اسپر کنیم تا داریم * خوشتن را ز تیر غمزه نگاه
 غم گریزد ز پیش ما چونانک * خان و قیصر ز پیش شاهنشاه
 خسرو خسروان ملک محمود * ملّت و ملّک را همیشه پناه

و هم در حق او گفته است، شعر

ایا شهریاری که گرد سپاهت * هی چشم دین را کند توتیائی
 بود داد تو مر جهان را همیشه * چو اندام آزرده را مومیائی
 ز خون عدو کرد فتنه نشانی * بتیغت هی زنگ بدعت زدائی
 مگر نذر داری که هر مه که نوشد * شهری را ببندی و شهری گشائی
 مگر عهد داری که همچون سکندر * ملوک زمین را تو قدرت نمائی

زیبا بود ار مرو بنازد بکسائی * چونانک جهان جمله با استاد سرقد
و ختم کنیم ذکر کسائی را رحمة الله علیه برین بیتی چند که در آخر عمر
بهنگام وداع و ساعت رحیل گفته است،
شعر

بسبب و چهل و یک رسید نوبت سال

چهارشنبه و سه روز باقی از شوال

یادم بجهان تا چه گویم و چه کنم

سرود گویم و شادی کنم بنعمت و مال

ستور وار بدین سان گذاشتم همه عمر

که برده گشته فرزندم و اسیر عیال

بکف چه دارم ازین بجهت شمرده تمام

شمار نامه با صد هزار گونه و بال

من این شمار باخر چگونه فصل کنم

که ابتدش دروغست و انتهایش خجل

درم خریده آرم ستم رسیده حرص

نشانه حدثانم شکار ذلّ سوال

دریغ فرّ جوانی دریغ عمر لطیف

دریغ صورت نیکو دریغ حسن و جمال

کجا شد آن همه خوبی کجا شد آن همه عشق

کجا شد آن همه نیرو کجا شد آن همه حال

سرم بگونه شیرست و دل بگونه قیر

رخم بگونه نیلست و تن بگونه نال

نهییب مرگ بلرزاندم همی شب و روز

چو کودکان بد آموزا نهیب دوال

گذاشیم و گذشتیم و بودنی همه بود

شدم و شد سخن ما فسانه اطفال

گفت موی سپید و موی سیاه * همچو روزست در میانۀ شب
و جماعتی اورا ملامت کردند که خضاب چرا میکنی، این دو بیت در
نظم

از خضاب من و از موی سیه کردن من
گرهی رنج خوری پُش خور و رنج مهر
غرض زونه جوانیست بترسم که ز من
خرد پیران جویند و نیابند دگر

در صفت نرگس گفته، شعر

نرگس نگر چگونه هی عاشقی کند * بر چشمان آن صنم خلجی نژاد
گویی مگر کسی بشد از آب زعفران * انگشت زرد کرد و بکافور بر نهاد
و این دو بیت در حق گازر بچه گفتست بدر خواست یکی از بزرگان
آن زمان نظم

کوی و جوی از تو کوثر و فردوس * دل و جامه ز تو سیاه و سپید
رخ تو هست مایه تو اگر * مایه گازران بود خورشید
نظم

هر چند در صناعت نقش و علوم شعر * جز مر ترا رول نبود سر فراشتن
اوصاف خویشتن نتوانی بشعر گفت * تمثال خویشتن نتوانی نگاشتن
شعر

ای ز عکس رخ تو آینه ماه * شاه حسنی و عاشقانت سپاه
هر کجا بنگری دمد نرگس * هر کجا بگذری بر آید ماه
روی و موی تو نامه خو بیست * چه بود نامه جز سپید و سیاه
بلب و چشم راحتی و بلا * برخ و زلف توبه و گناه
دست ظالم ز سیم کوتاه به * ای برخ سیم زلف کن کوناه

الغرض محاسن کسائی را نهایی نیست و خیال مروزی مصداق این معنی
است در آن بیت که گفته است، پست

ای گل فروش گل چه فروشی برای سیم
وز گل عزیزتر چه ستانی بسیم گل

قطعه

همراست،

بنو بهار جهان نازه گشت و خورم گشت
درخت سبز علم گشت و خاک معلّم گشت
نسیم نیم شبان جبرئیل گشت مگر
که بیخ و شاخ درختان خشک مریم گشت

قطعه

همراست،

سرود گوی شد آن مرغک سرود سرای
چو عاشقی که بمعشوق خود دهد پیغام
هی چه گوید گوید که عاشقا شب گیر
بگیر دست دلارام و سوی باغ خرام
وله، قطعه

آن خوشه‌اء رز نگر آویخته سیاه * گوئی هی شبّه بزمرد درو زنند
۱۰ و آن بانگ خرد بشنواز باغ نیم روز * همچون سفال نو که بآتش فرو زنند
نظم

بر پیل گوش قطره باران نگاه کن * چون اشک چشم عاشق گریان می شد
گوئی که پیر باز سپیدست برگ او * منقار باز لؤلؤ نا سفته بر جبه
نظم

دستش از پرده برون آمد چون عاج سپید
گفتی از میخ هی تیغ زند زهره و ماه
پشت دستش مثل چون شکر قائم نرم
چون دم قائم کرده سر انگشت سیاه

قطعه

چون سر من سپید دید بستم * گفت نشیبه شیب و تخت عجب

جام کبود و بادۀ سرخ و شعاع زرد
گوئی شقایق است و بنفشه است و شنبلیله
آن روشنی که چون به پیاله فرو چکد
گوئی عقیق سُرخ بلولو فرو چکد
و آن صافئی که چون بکف دست بر نهی
کف از قدح ندانی نی از قدح نپید

شعر

همراست،

ای خواجه مبارک بر خواجگان شفیق
فریاد رس که خون رهی ریخت جالینق
با جام خون بچۀ ناکم فرست از آنک
هم بوی مشک دارد و هم گونه عقیق
تا ما بیاد خواجه دگر بار پر کنیم
از خون خورشه اکحل و قیفال و باسلیق

شعر

همراست،

بجام اندر تو پنداری روانست * ولیکن گر روان دانی روانی
بماهی ماند آبتن بهرّنج * بزاید چون فراز لب رسانی

قطعه

نیلوفر کبود نگه کن میان آب
چون تیغ آب داده و یاقوت آبدار
هم رنگ آسمان و بکردار آسمان
زردیش بر میانه چو ماه ده و چهار
چون راهبی که دو رخ او سال و ماه زرد
وز مطرف کبود ردا کرده و ازار

گل نعمتی است هدیه فرستاده از بهشت
مردم کریم تر شود اندر نعیم گل

نظم

سخن داده‌است و حقّ بیان بگمارده، در مدح امیر المومنین علی رضی الله
عنه میگوید،

شعر

مدحت کن و بستای کسی را که پیامبر
بستود و ثنا کرد و بدو داد همه کار
آن کیست بدین حال و که بودست و که باشد
جز شیر خداوند جهان حیدر کرار
این دین هدی را بثل دائره دان
پیغمبر ما مرکز و حیدر خط پرکار
علم همه عالم بعلی داد پیامبر
چون ابر بهاری که دهد سیل بگلزار

و در مدح سلطان غازی بین الدولة انار الله برهانه میگوید در قصیده، نظم
گفت گوئی که کان گوهرستی * کزو دایم کنی گوهر فشانی
چو جانت از جود و رادی کرد یزدان * تو بی جان زنده بودن کی توانی
و در مرثیت یکی از صدور مرو گفته است،

قطعه

جنازه تو ندانم کدام حادثه بود
که دیده‌ها همه مصقول کرد و رخ مجروح
از آب دیده چو طوفان نوح شد همه مرو
جنازه تو بر آن آب همچو کشتی نوح

قطعه

در صفت شراب گفته است،

بکشای چشم ژرف نگه کن بشنبلیله
نابان بسان گوهر اندر میان خوید
بر سان عاشقی که ز شرم رخان خویش
دیباے سبز را برخ خویش در کشید
چون خوش بود نبیذ برین تیغ آفتاب
خاصه که عکس او بنیذ اندرون بدید

مقتدای ارباب صنعت و پیشوای اصحاب فطنت و مصداق این معنی شاهنامه تمامست که ابتداء آن دقیقی کرده است و بیست هزار بیت از آن جمله گفته دقیق است و شست هزار بیت دیگر فردوسی گفته و داد سخن بداده و برهان فضل نموده و جمله گذشتگانرا در خجالت انداخته و آیندگانرا در تنگ و پوی فکر افکند و کمال صنعت در آن آنست که از اول تا آخر بر يك نسق رانده است و بر يك شبوه گفته و محنتم او ذوق مفتوح دارد و این کمال قدرت و غایت استادی بود و هر کس که اختیارات شاهنامه که خواجه مسعود سعد رحمه الله جمع کرده است مطالعه کند داند که قدرت فردوسی تا چه حد بوده است و از وی بدون شاهنامه شعر کم روایت کرده اند و در قصید میگوید در مدح سلطان یمن الدولة محمود قدس الله روحه،
نظم

دو چیز بر تو بی خطر بینم * کانرا خطرست نزد هر مهتر
دنیا را چو بر نهی بسر بر تاج * در معرکه جان چو بر نهی مغفر
و همو گفته است،

۱۵ بسی رنج دیدم بسی گفته خواندم * ز گفتار تازی و از پهلوانی
بچندین هنر شست و دو سال بودم * چه توشه برم ز آشکار و نهانی
بجز حسرت و جز وبال گناهان * ندارم کنون از جوانی نشانی
بیاد جوانی کنون مویه دارم * بر آن بیت بو طاهر خسروانی
جوانی من از کودکی یاد دارم * دریغا جوانی دریغا جوانی

(۲۴) المحکم کسائی مروتی،

۲۰

کسائی شاعری بود که کساء زهد در بر داشت و کلاه فقر بر سر غبار از عرصه دل بآستین تسلیم فرو رفته و گرد حرص از صحراء سینه بآب دو دید در نشانند و اکثر اشعار او در زهد و وعظ است و در مناقب اهل بیت نبوت و جای جای که بدایع اوصاف و روایع تشبیحات گفته است داد

۲۴

در آهن و سیمست قضا و قدر ابرا
از آهن و سیمست ترا خنجر و خانم
گویند که فرمان بر جم بود جهان پاك
دبو و پری و دام و دد و خلق دمام
گر بود چنین یا جم را جاه تو بودست
یا نامر تو بودست بر انگشتری جم

قطعه

و هموراست در معنی صبر گوید

درد مرا بگیتی دارو پدید نیست
دردی که از فراق بود درد بی دواست
گنجیست عاشقانرا صبر از ننگه کفی

کوروی زرد سرخ کند و پشت کوز راست

رباعی

و این رباعی که طراوت آیام ربیعی دارد اوراست،

بگرفت سر زلف تو رنگ از دل تو

نزدود وفا و مهر زنگ از دل تو

ناکمر نشود کبر پلنگ از دل تو

موم از دل من برند و سنگ از دل تو

و اشعار عنصری شعار فصاحت و دلیری دارد دقت معنی با رقت فحوی

جمع است و مثنویاتی که تألیف کرده است هم باسم خزانه بین الدولة چون

شاد بهر وعین الحیوة و امانی و عذرا و خنگ بت و سرخ بت هر یک

گنج بدایع و خزانه حکم و مستودع معانی دقیق و مجمع امثال رقیق است

و بدان سبب مطلوب عالیمان و مرغوب هنرمندان بود و اگر درر غرر

و فراید فواید او تمام آورده شود باطناب انجامد برین قدر اقتصار

افتاد،

(۲۴) ابو القاسم فردوسی الطوسی،

۲۵ فردوسی که فردوس فصاحت را رضوان و دعوی بلاغت را برهان بود

بصورت شبری زر حقّه اورا برگ
که از عقیق و ز یاقوت بار آن شجرت
زبانهاش چو شمشیرها زر اندود
کرو بجان خطرست ارچه زر بی خطرست
وله،

خدايگان خراسان و آفتاب کمال
که وقف کرد برو ذو الجلال عز و جلال
بین دولت و دولت بدو نموده هنر
امین ملت و ملت بدو گرفته جمال
وله،

حکایت کند نرگس اندر چمن * ز چشم دلارام روز خم
ز مینا یکی شاخ دیدی لطیف * درم برگ آن شاخ و دینار بار
چو فیروزه بر آینه بگیر * بر آورده نیلوفر سازکار
چو کافر سیه روی بر گرد او * زدوده ستانها بود آبدار
۱۰ و این ابیات در قصیده میگوید و صفت شمشیر میکند،
قطعه

آینه دیدی برو گسترده مروارید خرد
خرده الماس دیدی بافته بر پرنیان
گوهر از رنجش بچشم اندر نمایند درست
چون بآب روشن اندر پر ستاره آسمان
از خرد آگاه فی در مغز باشد چون خرد
و از گمان آگاه فی در دل بود همچون گمان
ار بجنبانش آبت ار بگردانی درخش
ار بیندازیش تیرست ار بدو بازی گمان

و در مدح سلطان بین الدولة گفتست و در اطرا و اغراق بغایت

دهانش را اثر مشتری بجای زبان
 میانش را اثر جوزهر بجای کمر
 سخاوت و سخن و طبع و رای او گوی
 ز خاک و آب و ز باد آمدند و از آذر
 ز آذر آید نور و ز باد زاید جان
 ز آب خیزد دُرّ و ز خاک زاید زر

وله، نظم،

تو آن شاهی که اندر شرق و در غرب
 جهود و کافر و گبر و مسلمان
 همی گویند در تسبیح و تهلیل
 که یا رب عاقبت محمود گردان

وله، نظم،

پُر دُرّ سفته شاخ درختان جویبار
 چون زرّ خنجه برگ درختان بوستان
 گر بوستان ز زر خزان زرد شد رواست
 آن رنگ سرخ باشد روی خدایگان

وله، نظم،

هر که نا شاعر بود چون قصد مدح او کند
 شاعری گردد که شعرش روضه رضوان بود
 ز آنکه جودش جمع گردانید معنیهای نیک
 چون معانی جمع گردد شاعری آسان بود

وله، نظم،

خدایگانا امشب نشاط ساز بدانک
 پدرش ز آهن بود است و مادرش حجرست

اولی تر که او استاد شعراء و مقدم ارباب این شیوه است،

(۲۲) الاستاد الرئيس ابو القسم حسن بن احمد العنصری،

عنصری عنصر جواهر هنر و جوهر عرض فضل بوده است، مقدم شعراء عهد و پیشوای فضلاء زمان، چون سلطان یمن الدولة اورا بنظر قبول ملاحظت فرمود همکنان بر اجلال او اقبال نمودند و نظر اصحاب دولت را آن اثر است که آفتاب را چنانکه آفتاب سنگ بی رنگ را لعل و یاقوت میگرداند اثر نظر ارباب اقبال سنگ نهاد خاملان را لعل قبول کاملان میکند، شعر عنصری مدون است و عرصه فضایل بزینت شمایل او مزین و ما قطری چند از آن سحاب و سطری چند از آن کتاب بیارم، در قصیده می گوید در صفت رزم جای سلطان یمن الدولة و امین الملة قدس الله روحه،

منتش عالی فردوس کردار * نه فرخار و همه بر نقش فرخار
هواش از طلعت ماهان پر از نور * زمیش از بوسه شاهان پر آثار
ز زر و سیم بر کردار پروین * نگر شمشیرها چون چرخ دوار
از معانی کمرها هر دوالی * ز کوبهای چون نیغی گهر دار
گروه را کمر شمشیر زرین * درو یاقوت رمالی پدیدار
بخون دیده عشاق ماند * چکیده بر رخ زرین ز تیار
صف پیلانش اندر ساز زرین * چو برکوی شگفته زعفران زار
چو مارانندشان خرطوم از ایدون * بود زرین پشیزه بر تن مار
همچو میخ رنگان تیغ دندان * بصحرا کوه جمان باد رفتار
چه جایست این مگر میدان سلطان * خداوند جهان شاه جهاندار
هموراست،

دهان کشاد و میان بست و ایستاد فلك

مدح و خدمت شاه سپهکش صندر

شاخه‌ها مورد بز رفته به بین و برگه‌هاش
 بر شکسته جعد اندر جعد چون زلفین یار
 بوستان افروز تابان از میان بوستان
 همچو خون آلوده در هیجا سنان شهریار

باب نهم، در ذکر شعراء آل ناصر رحمهم الله،

ذکر شعراء آل ناصر از اوّل عهد یمین الدولة تا آخر عهد مسعود شهید
 ایراد خواهم کرد و ایشان سه پادشاه بودند در مدتّ چهل و هفت سال
 مطلع این دولت و مفتح این اقبال بامیر غادل ناصر الدین ابو المظفر
 سبکتگین افتاد و او پنج سال صاحب الجیش امیر رضی ابو القاسم نوح بن
 ۱۰ منصور بود و وائی بلخ و طبرستان بود و کمال کمایت و شهامت او رونق
 ملک آل سامانرا که زایل شده بود بدان دولت باز آورد و طراوتی که
 بسبب هجوم ترکان و خروج بندگان دولت زایل شده بود بقرار اوّل باز
 رسانید و کارهای بانام کرد و وفات رضی و او هر دو در سنة سبع و
 ثمانین و ثلاثمائة بود، پس سلطان ماضی یمین الدولة و امین الملة ابو القاسم
 ۱۵ محمود انار الله برهان و شکر فی الاسلام سعه سی و دو سال بر سریر
 اقبال استقرار یافت دو سال نایب امیر خراسان ابو الحرث منصور بن
 نوح و سی سال باستقلال ملک راند و وفات او در ربیع الآخر سنة
 احدی و عشرين و اربعماية اتفاق افتاد و بعد از او امیر شهید ظهیر
 الدولة و مجیر الملة ابو سعد مسعود بن محمود رحمه الله که در عهد پدر
 ۲۰ وائی عراق بود و ولی عهد ملک تخت بنشست و ده سال سلطان آن زمان
 بود و او را حکمی نافذ و فرمانی جزم و عین الکمال جمال اقبال او را در
 یافت و چشم بد در صحراء دندانقان مرویرا دندان نمود در سنة احدی
 و ثلثین و اربعماية و بعد از او اغلب بلاد خراسان و ما وراء النهر بآل
 سلجوق افتاده بود و ذکر شعراء عهد ایشان در طبقه سیوم ایراد کرده‌آید
 ۲۵ آن شاء الله تعالی، اکنون بغرض شروع کنیم و افتتاح از عنصری کردن

در مدح امیر خراسان میگوید، شعر

جانست تیغ شاه که دید این چنین شگفت
جانی کزو بود تن و جان همه خراب
ارزان بجای گوهر در جرم او پدید
جانها دشمنانش چو ذره در آفتاب

در صفت شراب میگوید، قطعه

نبیدی که شناسی از آفتاب * چو با آفتابش کنی مقترن
چنان نابد از جام گوئی که هست * عقیقِ یمن در سُفیلِ یمن

(۲۹) معنوی بخاری،

۱۰ ابکار افکار او دل فریب و لطایف معانی او جان آویز، میگوید
بر خدای جهان توکل کن * دار خرسند دل روان خوشود
که از اینچیت خدای قسمت کرد * نی تغافل زیان نه کوشش سود
قطعه

هرچه آن بر تن تو زهر بود * بر تن مردمان مدار تو نوش
۱۵ ندی داد داد کس مستان * انگین خر مباح و زهر فروش

(۲۰) خبازی نیشابوری،

خبازی نیشابوری بفضل و هنر نان خبازی پخته و در فضل او بهعیار
هنر سفته، میگوید شعر

۲۰ ی بینی آن دو زلف که بادش هی برد
گویی که عاشق است که هیچش قرار نیست
یانی که دست حاجب سالار لشکرست
از دور می نماید کامروز بار نیست

(۲۱) سپهری ما وراء النهری،

۲۴ سپهر اختر و صدف در بیان بوده است، در قصید میگوید شعر

ذکر شعراء این عصر که نام و نسبت و کتبه ممدوح ایشان معلوم نیست،

(۲۵) ترکی کشتی ایلاقی

قطعه

که شراب فضل را ساقی بود میگوید،

امروز اگر مراد تو بر ناید * فردا رسی بدولت آبا بر

چندین هزار امید بنی آدم * طوقی شد بگردن فردا بر

شعر

و هوراست،

راد مردی و مرد دانی چیست * با هنرتر ز خلق گوم کیست

آنکه با دوستان بداند ساخت * و آنکه با دشمنان بداند زیست

(۲۶) بو المثل بخاری

۱۰ در سخن سازی بی مثل و در فنون هنر مثل بوده است در صفت پیری

قطعه

گفته است

بر افکند پیری ضیا بر سرت * بچشم بتان ظلمتست آن ضیا

نه بینی که باز سپیدی کنون * اگر کیک بگریزد از تو سزا

نه بینی سمن برگ نسرین شد * ز کافور پوشید برگ گیا

(۲۷) ابو المؤید البلیخی،

۱۵

بناء معانی بدین مؤید مشید بود و باز و همای معنی در دام بیان او

غزل

مقید در صفت انگشت معشوقه میگوید،

انگشت را ز خون دل من زند خضاب

کفی کرو بلاء تن و جان هر کس است

عَناب و سیم اگر نبودمان روا بود

عَناب بر سیکه سیمین او بس است

۲۰

(۲۸) ابو المؤید رونقی بخاری،

۲۲ روز بازار هنر او با رونق و گلستان شعر او رشک بستان خورنق بود،

بدور باد ہمہ روے آبگیر نگر

پشیزہ ساختہ بر شکل پشت ماہی شیم

شعر

و ہم اوراست در صفت شراب و قدح،

آتش بدیدی اے عجب و آب ممتزج

اینک نگاہ کن تو بدان جام و آن شراب

جام سپید و لعل می صاف اندرو

گوئی کہ آتشی است بر آمیختہ بآب

رباعی

آن می بدست آن بت سیمین من نگر * گوئی کہ آفتاب پیوست با قر

۱۰ و آن ساغری کہ سایہ بیفکند می برو * برگ گل سپیدست گوئی بلالہ بر

و ہم درین معنی گوید،

رباعی

بر روی او شعاع می از رطل بر فتاد

روی لطیف و نازکش از نازکی بخت

می چون میان سیمین دندان او رسید

گوئی کران ماہ پیروین درون نشست

۱۵

شعر

ہم اوراست،

شاخ بید سبز گشتہ روز باد * چون یکی مست نوان سر نگون

لالہ برگ لعل بنگر بامداد * چون سر شمشیر آلودہ بخون

قطعه

غرہ مشو بدانک جہانت عزیز کرد

۲۰

ای بس عزیزا کہ جہان کرد زود خوار

ماراست این جہان و جہانجوی مارگیر

وز مارگیر مار بر آرد شہی دمار

۲۲

و از اشعار فارسی او این چند بیت آورده شد، شعر
 شب گیر صبح را ز سر گیر * بر بانگ خروس و ناله زیر
 خورشید که بر زند سر از کوه * آن به که خورد ز جام تشویر
 از جام بجامه در شبانگاه * وز جامه بجام روز بشب گیر
 شیرست غذای کودکِ خُرد * شیر است غذای مردم پیر

(۲۴) ابو منصور عماره بن محمد المروزی،

عماره که در عارت بناء ثنا مهندسی استاد بود و شعر او از متانت رفیع
 ایوان محکم بنیاد در دولت اهل سامان چشم بخت برو ناظر و در عهد
 آل ناصر ریاض قبول او ناضر و شعراء عصر آخر او را مقتدای خود
 دانسته و شعر او را بحدوت صفت کرده چنانکه شاه بو علی رجائی گوید، مصراع
 ۱۰ من خود ترا بشعر گرفتم عماره،

و در مرثیت امیر ابو ابراهیم المنقص میگوید، بیت

از خون او چو روی زمین لعل فام شد
 روی و فاسیه شد و چهر امید زرد
 تیغش بخواست خورد هی خون مرگ را
 مرگ از نهیب خویش مر آن شاه را بخورد

۱۵

و له در مدح سلطان محمود بین الدولة، نظم

از کف شاه نور بود بر جبین خور * جودش مرا سهیل نمودست بر جبین
 گر بر کران دجله کسی نام او برد * آب انگین ناب شود گل گل انگین

در صفت بهار می گوید، نظم

۲۰

جهان ز برف اگر چند گاه سیمین بود
 زمرد آمد و بگرفت جای توده سیم
 بهار خانه کشمیریان بوقت بهار
 بیباغ کرد همه نقش خویشان تسلیم

۲۴

بدان منگر که می منع است منجور * لَوْ قَتِ الْوَرْدِ شَرِبُ الْخَمْرِ جَائِزِ
نگاری باید اکنون خلجی زاد * برخساره بت چین را مجاهر
بیدان نشاط اندر خرامد * نیشته بر قدح هَلْ مِنْ مِیَارِزِ
بیاد سید حُرَّانِ عَالِر * أَبُو بَیْحَى الَّذِی بَیْحَى بِهِ الْعِزَّ
مگرد ای چرخ گردان جز به نیکی * برین رستم دلِ حاتم جَوایزِ
و این دو بیت در وعظ گفته است،
بیت

چه پوشی جوشن غفلت که روزی * تو باشی تیر محنت را نشانه
امل با عمرت اندر نه بمعیار * نگه کن تا کجا گردد زبانه

(۲۲) ابو المظفر نصر بن محمد الاستغنائی النیشاپوری،

۱۰ از معارف و فضلاء نیشاپور بفضل و دانش مذکور و در میان طبقات
شعراء آن عصر مشهور و از گفته هاء او دو بیت، بیش استماع نیفتاده
بود آورده شد،
رباعی

بما ماندی اگر نیستیش زلف سیاه
بزهرا ماندی اگر نیستیش مشکین خال
رخانش را بیقین گفتمی که خورشید است
اگر نمودی خورشید را کسوف و زوال

۱۵

(۲۳) ابو عبد الله محمد بن عبد الله الجنیدی،

از افاضل ادبا و امثال فضلا بوده است و در تازی و پارسی اورا قدرتی
تمام و بر نظم و نثر اورا مهارتی شامل و ابو منصور ثعالبی در بیتمه الدهر
۲۰ ذکر او آورده است و در میان شعراء صاحب عباده معدود کرده و در
داریات صاحب [در] این قصیده تازی که این دو بیت برهان جودت
آنست ذکر او رفته است، میگوید
شعر

يَا دَارَ سَعْدٍ قَدْ عَلَتْ شُرْقَانَهَا * نُبَيْتُ أَنْ سُمِّيَتْ قِبْلَةَ النَّاسِ
لِوُرُودِ وَفْدٍ أَوْ لِدَفْعِ مَلِكَةٍ * أَوْ بَذْلِ مَالٍ أَوْ إِتَارَةِ كَأْسٍ

(۲۰) ابو عبد الله محمد بن صالح الولوالجی،

در شعر نفس اورا ذوق آب زلال و دم اورا اثر سحرِ حلال در عهد سلطان عین الدولة محمود جعلگی فضلا خواستند که دو بیت فارسی اورا بتازی ترجمه کنند، کس را میسر نشد تا آنگاه که خواجه ابو القاسم پسر وزیر ابو العباس اسفراینی آنرا بتازی ترجمه کرد چنانکه همه فضلا به پسندیدند و آن دو بیت محمد صالح اینست

سیم دندانك و بس دانك و خندانك و شوخ
که جهان آنك بر مالِ او زندان کرد
لب او بینی و گوئی که کسی زیر عقیق
با میان دو گل اندر شکری پنهان کرد
و ترجمه خواجه ابو القاسم اینست که میگوید،

فِضِّي تَغْرِ لَيْبَ صَاحِكْ عَرْمَ * مِنْ عِشْنِي مَبْسِيهِ أَصْبَحْتُ مَسْجُونًا
بُسْكِرٍ قَدْ رَأَيْتُ الْيَوْمَ مَبْسِيَهُ * تَحْتَ الْعَقِيقِ بِذَاكَ الْوَرْدِ مَكُونًا
هم اوراست

جعد بر سپین پیشانیش گوئی که مگر
لشکر زنگ هی غارت بغداد کند
و آن سیه زلف بر آن عارض گوئی که هی
به پر زاغ کسی آتش را باد کند

(۲۱) ابو محمد البديع بن محمد بن محمود البلخی،

شعر بدیع مصنوع و رفیع است و در زمره ارباب هنر و طبقات شعرا از امثال اعیان است و در مدح امیر ابو یحیی طاهر بن الفضل الصغانی قصیده گفته که این ابیات از آنجاست،

هوا روی زمین را شد مطرُز * بصافی آب دریای بفرمز
ننیر ابر قزویدی بر آمد * ز بانگ مرغ بانگ رود عاجز

(۱۹) ابو شکور،

او ثمر شکر و آفرین باری آورد و آفرین نامه یکی از ثمرات شجره شکر
 بو شکور است کتابی مقبول و عبارتی معمول در سنه ست و ثلثین و
 ثلثمائیه تمام کرده است آنرا و در معنی شراب و تشبیه صفای آن و لطف
 جام غم انجام این دو بیت پرداخته است و او را در دو حالت مختلف
 بهلال و بدر تشبیه کرده میگوید،

شعر

ساقیا مرا از آن می ده * که غم من بدو گسارده شد
 از قنینه برفت چون مه نو * در پیاله مه چهارده شد
 و هم اوراست در تشبیه شراب میگوید،

۱۰. بیار از آنچه بکردار دیک بود نخست * روان روشن بستد بقرآزو رزبان
 از آنچه قطره او گر فرو چکد بزمین * ضریر گوید چشم منست و مرده روان
 و هم اوراست،

از دور بدیدار تو اندر نگرستم
 مجروح شد آن چهره پر حُسن و ملاحه
 وز غمزه تو خسته شد آزرده دل من
 وین حکیم قضائست جراحه بجراحه

۱۰

و این معنی را عید ابو الفتح علی محمد البُستی الکاتب بتاری ترجمه کرده، شعر
 رَمَيْتِكَ عَنْ حُكْمِ الْقَضَاءِ بِظُرْفٍ * وَ مَا لِي عَنْ حُكْمِ الْفَصَاصِ مَنَاصُ
 فَلَمَّا جَرَحْتُ أَخَذَ مِنْكُمْ بِمَقْلِي * جَرَحْتُ قُوَادِي وَ الْجُرُوحُ فَصَاصُ
 ۲۰ و این رباعی هم اوراست،

ای گشته من از غم فراوان تو پست
 شد قامت من ز درد هجران تو شست
 ای شسته من از فریب و دستان تو دست
 خود هیچ کسی بسیرت و سان تو هست

الف بقامت و میش دهان و نونش زلف
 بنفشه جعد و برخ لاله و زنج نسرین
 بزلفش اندر مشک و بمشکش اندر خم
 بچینش اندر تاب و بتابش اندر چین
 میان حلقه زلفش معلّق است دلم
 مثال آنکه میان فلك هوا و زمین
 ز باده لب او تلخی است عهده من
 روا بود که بود تلخ می به از شیرین
 خرد ستد ز من او چون شه از معاند جان
 دلم کشد ز من او چون شه از تف می کین

(۱۸) ابو طاهر الطیب بن محمد الخسروانی،

خسروانی نوای ثنای او راه انقطاع اسم زدی و مخدرات پرده خاطر او دل
 مخالف و موافق ربودی، از امانت شعرای آل سامان بوده در دولت ایشان
 با عیشی تن آسان، در قصیده میگوید در آخر عمر و شدت مرض، شعر

چهار گونه کس از من بجز بنشستند
 کزان چهار بمن ذره شفا نرسید
 طیب و زاهد و اخترشناس و افسونگر
 بدارو و بدعا و بطالع و تعویذ
 و در معنی قناعت و رفض آرز گفته است و بالماس بیان گوهر موعظ
 شعر

۲۰ سفته،

تا باز کردم از دل زنگار آرز و طمع
 زی هر دری که روی نم در فراز نیست
 جاهست و قدر و منفعه آنرا که طمع نیست
 عزست و صدر و مرتبه آنرا که آرز نیست

همتی دارد او که پنداری * آسمان زیر و همتش زبرست
 او قضا گشت و دشمنانش حذر * در قضا مرگدرا ره حذرست
 و ر فلک بسپرد شگفت مدار * قدم همتش فلک سپرست
 کوه با حلر او بیک نسبت * مرگ با باس او ز یک گهرست
 مکرمانش بنوع ماند راست * نوع باقی و شخص برگذرست
 و هم اوراست،

اے بسا خسته کز فلک بینم * بی سلاحی همیشه افگارست
 وی بسا بسته کز نوایب چرخ * بند پنهان و او گرفتارست
 وی بسا کشتگان که گردون راست * ندود خون و کشته بسیارست
 ۱۰ و اورا قصید است در اعتقاد انقیاد و تقریر اعتقاد خود و بیان معتقد
 سنت و جماعت کرده است و فوائد بسیار را متصن است، میگوید،

شعر

مر خلاوندرا بعقل شناس * که بتوحید عقل نایبناست
 آفریننده را نیابد وهر * گر بوهم اندر آورش خطاست
 ۱۰ و هم ما بار جوهر و عرض است * وین دو بر کردگار نا زیباست
 کیف گفتن خطاست ایزدرا * کیف چون باشدش که بی اکفاست
 نیست مانند او مپرس که چیست * نا مکان گیرا مگو که کجاست
 و این قصید درازست برین چند بیت اختصار افتاد،

(۱۷) ابو القاسم زیاد بن محمد القمری الجرجانی،

۲۰ قمری قمر آسمان فصاحت و عرعرا بستان کیاست بوده است، سخن او
 بغایت عالی و جلوه گر مفاخر شمس المعالی و در قصید در مدح او می
 نویسد،

بقی که سجد برد پیش روی او بت چین
 خیال او بود اندر بهشت حور العین

از آن خورشید زرین شد که بر ملکش گذر دارد
ستاره زان هی لرزد که از تیغش حذر دارد
و هم اوراست،

درم گر جود او دانسته بودی * ز کانش نامدی بیرون ز پیمان
بدین معنی پشیمانست دینار * نه بینی زرد رویش چون پشیمان

(۱۶) ابو بکر محمد بن علی الخسروی السرخسی الحکیم

خسروی خسرو ممالك سخن بود نظم همکنان میان بد و نیک بقسمت است
و نظم او سراسر حکمت، در عرصه علاء امیر شمس المعالی کارها داشته و
در خدمت صاحب الکفاة روز بازارها دید و آن یگانه چنانکه در طبقات
۱۰ شعراء عجم مشهور است در ورفات فضلاء عرب مذکور است او گفته است،

شعر
عَجِبْتُ مِنْ رَبِّي وَ رَبِّي حَكِيمٌ * أَنْ أَحْرَمَ الْعَاقِلَ فَضْلَ الْعِیمِ
مَا ظَلَمَ الْبَارِي وَ لَكِنَّهُ * أَرَادَ أَنْ يُظْهِرَ عَجْزَ الْحَكِيمِ

و در قصید میگوید در مدیح شمس المعالی ابو الحسن قابوس بن وشمگیر
۱۰ بن زیار رحمه الله تعالی، شعر

حلقه زلفت همه قصیده عینی * حلقه جعدت همه قصیده دالی
چشم سیاهت با سپر غمی ماند * زر عیانه همه کرانش لالی
نیست بخوبی ترا نظیر و کسی نیز * نیست بچیزی نظیر شمس المعالی

در مدح کافی الکفاة ابو القاسم اسمعيل عباد رحمه الله میگوید قصید
۲۰ زلفین تو گوئی که شعر نغزیست * انور شده معنیش يك بدیگر
زیر لبیت اندر مسج پنهان * زیر مژه اندر نکیر و منکر
کس نیست در جمالت همتا * چون صاحب را در کمال هم سر

در مدیح امیر ناصر الدولة ابو الحسن محمد بن ابراهیم بن سنجور رحمه
۲۴ الله تعالی گفته است، شعر

مه گردون مگر بیمار گشتست * بنالید و تنش بگرفت نقصان
سپر کردار سمین بود و اکنون * بر آمد بر فلک چون نوک چوگان
نوگفتی خنگ صاحب تاختن کرد * فکند این نعل زرین در بیابان
و هم اوراست،

جهان داد کافی الکفاه آنکه ملک * سپارد بتدبیر و سعیش زمام
نه بی امن او عدل بیند جهان * نه بی رای او ملک دارد نظام
سخرا بدو کرد مولی عزیز * جهان را بدو داد ایزد قوام
و هم اوراست،

یک موی بدزدیدم از دو زلفت * چون زلف زدی ای صنم بشانه
چونانش بستنی همی کشیدم * چون مور که گندم کشد بخانه
با موی بخانه شدم پدر گفت * منصور کدامست ازین دوگانه
و صاحب عباد پیوسته مطالعه اشعار او کردی و در آن وقت که استاد
بدیع الزمان همدانی بخدمت او پیوست دوازده ساله بود و شعر تازی
سخت خوب میگفت و طبعی فیاض داشت چون بخدمت صاحب در آمد
۱۰ صاحب او را گفت شعری بگوی، گفت امتحان فرمای و این سه بیت
منطقی بخواند و گفت این را بتازی ترجمه کن، گفت بفرمای که بکدام
قافیه، گفت طا گفت بحر تعیین کن گفت اسرع یا بدیع فی البحر السریع،
بی تأمل گفت،
شعر

سَرَفْتُ مِنْ طَرَفِهِ شَعْرَةً * حِينَ غَدَا يَهْشُطُهَا بِالْهَيْشَاطِ
ثُمَّ تَدَخَّلْتُ بِهَا مُثْقَلًا * تَدَخَّلَ النَّهْلُ بِحَبِّ الْخِنَاطِ
قَالَ أَيْ مَنْ وَلَدِي مِنْكُمْ * كَلَّا كَمَا يَدْخُلُ سَمَّ الْخِنَاطِ

هم اوراست درین معنی سحر کرده است،

که بر سیم سکه چرا کرده اند * بدانستی من همی آن زمان
درم زان کف او بنزع اندرست * شهادت نهندش همی در دهان

(۱۴) بو عبد الله محمد بن الحسن المعروف بالبغی،

معروفی معروف بوده است بساحری در شاعری و بمقتدائی در سخن سرائی،
 شعرش چون مشاهده دوستان در صحن بوستان یا مکاشفه معشوقان پری
 زاده با عاشقان دل داده، در قصیده میگوید در مدیج امیر رشید عبد
 الملك بن نوح بن نصر رحمه الله شعر
 ای آنکه مر عدورا صبری و حظلی * وی آنکه مر ولی را شهدی و شگري
 آنجا که پیش بینی باید موفقی * و آنجا که پیش دستی باید مظنری
 و هم اوراست،

دوست با قاهت چون سرو بن بر بگذشت
 نازه گشتم چو گل و نازه شد آن مهر قدیم
 و آن دو زلفین بر آن عارض او گوئی راست
 بر گل خیریت از غلبه سر تا سر سیم
 کشت بر کشت سیه جعد چو عین اندر عین
 گشت بر تاب سیه زلف چو جیم اندر جیم
 مردمان گویند کین عشق سلیم است آری
 بزبان عرب مار گزیده است سلیم
 من همی خندم بجائی که حدیث تو کنند
 و اندرون دل دردی که نه الله علیم

(۱۵) منصور بن علی المنطقی الرازی تعرف بمورد،

۲۰ منطقی در منطقی عجیب اعجوبه عصر و نادره دهر خویش بوده است، صیت
 هنرش بعام و خاص رسیده و در حضرت صاحب کافی الکفای رحمه الله
 اختصاص تام یافته با طبعی چون آفتاب و خاطری صافی چون آب، در
 قصیده میگوید در مدیج صاحب جلیل ابو القاسم اسمعیل بن عباد بن
 عباس رحمه الله شعر

(۱۲) ابو الحسن علی بن محمد الغزالی اللوکر،

لوکری از فحول فضلا بوده است و از مقبولان شعراء و شعرا را طعم
 شهد و طیب مشك و طراوت گل و لطافت نسیم قصیده میگوید در مدیح
 امیر رضی ابو القاسم نوح بن منصور بن نوح رحمهم الله، شعر
 نگار من آن گُرد گوهر پسر * که زین است و حُسن از قدم تا بسر
 ز عنبر زره دارد او بر سبیل * ز سنبل گره دارد او بر قهر
 چو بر داشت جوزا کمر که نکر * بجست و بیست از فلاخن کمر
 برون برد از چشم سودای خواب * در آورد در دل هواے سفر
 بره کرد عزم آن بت خوش خرام * گره کرد بند سر آن خوش پسر
 بتایید سخت و به پیچید سست * بگرد کمرگاه دستار سر
 شتابان پیامد سوے کوهسار * باهستگی کرد هر سو نظر
 بر آورد از آن وهم پیکر میان * یکی زرد گویای نا جانور
 نه بلبل ز بلبل بدستان فزون * نه طوطی ز طوطی سخن گوی تر
 چو دوشیزگان زیر پرده نهان * چو دوشیز سفته همه روی و بر
 بریده سر و پای او بی گه * ز مالیدنش شادمانه پسر
 ز بسد بزرینه فی دردمید * بارسال فی داد دمرا گذر
 برخ برزد آن [زلف] عنبر فراش * بنی بر زد انگشت وقت سحر
 همو گفت در فی کاه لوکری * غم خدمت شاه خوردی مخور
 در مدیح وزیر ابو الحسن عید الله بن احمد العتبی گوید در قصیده،

عید الله بن احمد وزیر شاه سامانی

۲۰

هی تابد شعاع داد از آن پر نور پیشانی
 بصورت آدمی آمد بمعنی نور سبحانی
 خدایا چشم بد خواهم کر آن صورت بگردانی
 بخارا خوشتر از لوکر خداونداهی دانی
 ولیکن گُرد نشکبید از دوغ بیابانی

۲۵

بجامه بر به نبشتم بچار می خوردم
بجام ناله می داغ دوست ملامال
هزار دستان آواز داد گفت چه بود
مرا ز شاخ فگندی بناله بیش متال

و درینجا میگوید،

خدا یگانا فرخنده مهرگان آمد
ز باغ گشت بخوئل آفتاب احوال
بجاست آنکه پدرش آهست و مادر سنگ
عدوی عود و عیبر و جزای کفر و ضلال
سرای پرده صحبت کشیده سبب و ترنج
بطبل رحلت بر زد گل و بنفشه دوال
بگوی نا بفروزند و بر فرازانند
بدو بسوزان دی را صحیفه اعمال
بطبع چون جگر عاشقان طپیده و گرم
برنگ چون عَلمِ کاویان خجسته بفال
هم اوراست در صفت اسپ،

۱۰

۱۵

چگونه اسپ کش ماه نو بزبید نعل
فلک نه بس بودش زین کارزار از عار
دو گوش را بنهد چون دو برکِ وَرْد چنانک
زبان برون کند و زینهار خواهد مار
بگاه رفتن همچون چهار کوب سعد
دومی بر آید و دومی فرو شود هموار

۲۰

هم اوراست،

نیکو گل دو رنگ را نگه کن * دُرست بزیر عقیق ساده
یا عاشق و معشوق روز خلوت * رخساره بر رخساره بر نهاده

۲۵

لشکر برفت و آن بت لشکر شکن برفت
هرگر مباد کس که دهد دل بلشکری

و هم اوراست،

من اینجا دیر ماندم خوار گشتم * عزیز از ماندن دایم شود خوار
چو آب اندر شمر بسیار ماند * زهومت گیرد از آرام بسیار
و هم او گفته است،

ز آن تلخ می گرین که گرداند * نیروش روان تلخ را شیرین
وز طلعت او هوا چنان پر رنگ * کر خون نذرو سینه شاهین
و هم او در تشبیه شراب گفته،

ز آن مرگب که کالبد از نور * لیکن اورا روان و جان از نار
ز آن ستاره که مغربش دهشت * مشرق اورا همیشه بر رخسار
و هم او گفته است،

نگه کن آب و یخ در آبگینه * فروزان هر سه همچون شع روشن
گدازید دوتا یک تا فسرده * بیک لون این سه گوهر بین ملون

۱۰ و هم اوراست،

بزیر دیه سبز اندر آنک * ترنج سبز و زرد از بار بنگر
یکی چون حق زار از حقیقت * یکی چون بیضه بینی ز عنبر

(۱۲) ابو الحسن علی محمد الترمذی المعروف بمنجیک،

منجیک از ساحران شاعران بود شعری غریب و الفاظی خوب و معانی
۲۰ بکر و عبارتی بلیغ و استعاراتی نادر و از ملازمان جناب احسان امراء
چغانیان رحمهم الله بود و در قصیده میگوید در مدح امیر فاضل مفضل
ابو المظفر طاهر بن الفضل بن محمد بن محمد المظفر سقی الله ثراه، شعر

مرا ز دیده گرفت آفتاب خواب زوال

کجا بر آید خیل ستارگان خیال

و در مدیج امیر سعید سدید بو صالح منصور نصر احمد السامانی گفت،

شعر

ملك آن یادگار آل دارا * ملك آن قطب دور آل سامان
اگر بیند بگاه کینش ابلیس * ز بیم تیغ او پذیرد ایمان
پای لشکرش ناهید و هرمز * به پیش لشکرش مرغ و کیوان
در مدیج امیر رضی ابو القاسم نوح منصور نوح نصر رضی گوید در قصید،

شعر

چرخ گردان نهاده دارد گوش * تا ملك مر و را چه فرماید
زحل از هیبتش نمیداند * که فلک را چه گونه پیماید
۱۰ و هم اوراست

کاشکی اندر جهان شب نیستی * تا مرا هجران آن لب نیستی
زخم عقرب نیستی بر جان من * گر و را زلف معقرب نیستی
ور نبودی کوکبش در زیر لب * مونسم تا روز کوکب نیستی
ور مرکب نیستی از نیکوئی * جانم از عشقش مرکب نیستی
۱۵ و مرا بی یار باید زیستن * زندگانی کاش یا رب نیستی
و هم اوراست

ای ابر بهمنی نه بچشم من اندرے
دم زنت زمانگی و بر آسای کم گرے
این روز و شب گریستن زار بهر چیست
نی چون منی غریب و غم عشق بر سرے
دردا جدا بماندم و در غم ز عشق یار
من زین تونگرم که مباد این تونگرے
یاری گریدم از همه خلقان پری تواد
ز آن شد ز پیش چشم من امروز چون پری

ندیدم از پس دین هیچ بهتر از هستی
چنان که نیست پس از کافری بتر ز نیاز

(۱۰) ابو اسحق ابرهیم بن محمد البخاری المجویباری

جویباری پیوسته رضاجوی باری بود زرگری استاد و شاعری کامل و این
غزل که از کعب الغزال شیرین تر است از گفتهای او شنیده آمد، شعر

بابر پنهان کرد آفتاب تابان را
بسبزه بنهنت آن لاله برگ خندان را

بسوی هر دو مهش برد و شاخ ریحان بود
بشاخ مور ولی پوست شاخ ریحان را
بقی که خسته دلان را ببوسه درمان است

۱۰

دریغ دارد ازین درد دیده درمان را
بابر نیشان ما غم کنون من از غم او
سزد که صنعت خوبست ابر نیشان را
بیک گذر که سحرگاه بر گلستان کرد

بهشت کرد سراسر همه گلستان را

۱۵

(۱۱) الاستاد ابو منصور محمد بن احمد الدقیقی الطوسی،

شعر دقیقی از کار دَقّ و تار دِقّ دقیق تر است و او را بسبب دَقّت
معانی و رَقّت الفاظ دقیقی گفتندی و در خدمت امراء چغانیان بودی و
ذکر ایشان ایراد کرده آمده است و قصیده میگوید در مدح امیر ابو سعید
محمد مظفر محتاج چغانی و در اثناء آن این ابیات درج میکند، شعر

ای کرده چرخ نیغ ترا پاسبان ملک
وی کرده جود کف ترا پاسبان خویش
تقدیر گوش امر تو دارد ز آسمان

دینار قصد کف تو دارد ز کان خویش

گر چراغی ز پیش ما برداشت * باز شعی بجای او بنهاد
ور زحل نحس خویش پیدا کرد * مشتری نیز داد خویش بداد

(۹) الشیخ ابو زراعه المعمری المجرانی

ابو زراعه که مزارع او نیک بود و معمری معمار دیار فطنت و معیار دینار
صنعت بود، امیر خراسان او را گفت شعر چون رودگی گوئی، او گفت
حُسنِ نظم من از آن بیش است اما احسان و بخشش تو درمی باید که
شاعر مرضی همگان آنگاه گردد که نظر رضای مخدوم بوی متصل شود،
پس این سه بیت در آن معنی نظم داد،
نظم

اگر بدولت با رودگی نی مانم * عجب مکن سخن از رودگی نه کم دامن
اگر بکوری چشم او بیافت گیتی را * ز بهر گیتی من کور بود نتوانم
هزاریک زان کو یافت از عطاء ملوک * من دهی سخن آید هزار چندانم
و هم اوراست،

آنجا که درم باید دینار بر اندازم
و آنجا که سخن باید چون موم کنم آهن
چون باد هی گردد با باد هی گردم
که با قدح و بریط که با زره و جوشن

و هم اوراست،

هر آن کسی که نباشد ز اخترش اقبال
بود همه هنر او بخلق نا مقبول
شجاعتش همه دیوانگی فصاحت حشو
سخا گراف و کربیی فساد و فضل فضول

و هم اوراست،

جهان شناخته گشتم بروزگار دراز
نیاز و ناز بدیدم درین نشیب و فراز

شعر لغز

آن چیست بر آن طبقی هی تابد * چون ملجم زیر شعر عنائی
ساقش بمثل چو ساعد حورا * پایش بمثل چو پای مرغابی

و در قصیده میگوید شعر

شاه زی با سیاه چشمان شاد * که جهان نیست جز فسانه و باد
ز آمده شادمان نباید بود * وز گذشته نکرد باید باد
من و آن جعد موی غالیه بوی * من و آن ماه روی حور نژاد
نیکبخت آن کسی که داد و بخورد * شور بخت آنکه او نخورد و نداد
باد و ابرست این جهان افسوس * باده پیش آر هرچه بادا باد

وله، شعر

زمانه پندی آزاد وار داد مرا
زمانه را چو نکو بنگری همه پند است
بروز نیک کسان گفت تا تو غم نخوری
بسا کسا که بروز تو آرزومند است

وله، شعر

روی بمحراب نهادن چه سود * دل بخارا و بتان طراز
ایزد ما وسوسه عاشقی * از تو پذیرد نپذیرد نماز

(۸) الشیخ ابو العباس الفضل بن عباس الرّیّعی،

فضل رّیّعی از امثال و اعیان و فضلاء این عهد بوده است و شعرا و
۲ در غایت دقت و نهایت رقت و در مرثیت نصر بن احمد و تهنیت نوح
بن منصور میگوید، شعر

پادشاهی گذشت خوب نژاد * پادشاهی نشست فروخ زاد
ز آن گذشته زمانیان غمگین * زین نشسته جهانیان دل شاد
بنگر اکنون بچشم عقل و بگو * هرچه بر ما زایزد آمد داد

و در مرثیت ابو الحسن مرادی شاعر بخارا گفت و درین دو بیت از
 حکمت اثری است و از لطف طبع نشانی،
 مُرد مرادی نه هبانا که مُرد * مرگ چنان خواجه نه کاریست خُرد
 جانِ گرامی بپدر باز داد * کالبد تیره بهادر سپُرد
 و هم اوراست،
 نظم

زلف ترا جیم که کرد آنک او * خال ترا نقطه آن جیم کرد
 و آن دهن تنگ نو گوئی کسی * دانککی نار بدو نیم کرد
 نظم

بجباب اندرون شود خورشید * گر تو بر داری از دو لاله حبيب
 و آن زخندان بسیب ماند راست * اگر از مشک خال دارد سيب
 و له در صفت شراب،
 نظم

ز آن می که گر سرشکی اندر چکد بنیل
 صد سال مست باشد از بوی او نهنگ
 آهو بدشت اگر بخورد قطره ازو
 غزنه شیر گردد و نندیشد از پلنگ
 و له، نظم

رودگی چنگ بر گرفت و نواخت * باده انداز کو سرود انداخت
 و آن عقیقی می که هرکه بدید * از عقیق گداخته نشناخت
 هر دو يك گوهرند ليک بطبع * این بیفسرد و آن دگر بگداخت
 نا بسوده دو دست رنگین کرد * نا چشید بتارك اندر تاخت
 و له در صفت قلم،
 شعر

لنگ دونه است گوش فی و سخن یاب
 گنگ فصیحست چشم فی و جهان بین
 نیزِ شمشیر دارد و روشِ مار
 کالبد عاشقان و گونه غمگین

احمد السامانی که امیر خراسان بود اورا بقربت حضرت خود مخصوص گردانید و کارش بالا گرفت و ثروت و نعمت او بحد کمال رسید چنانکه گویند اورا دویست غلام بود و چهار صد شتر در زیر بَنه او میرفت و بعد از وی هیچ شاعر را این مکنت نبوده است و این اقبال روی نداده و چنین گویند و العَهْدَةُ عَلَى الرَّأْيِ که اشعار او صد دفتر بر آمده است و قلاید قصاید او مشحون است بفراید فواید و مصداق آن سخن استاد رشیدی گفته است،

گر سری یابد بعالم کس بنیکو شاعری
رودگی را بر سران شاعران زبید سری
شعر اورا من شمرم سیزده ره صد هزار
هم فزون آید اگر چونان که باید بشمری
و یکی از جُهال در نظم او طعنی کرد و عرایس نفایس و طوایف لطایف
اورا تزیینی نمود نظامی عروضی این بیت در حق او انشا کرد شعر
ای آنکه طعن کردی در شعر رودگی
این طعن کردن تو ز جهل و ز کودکیست
کآن کس که شعر داند داند که در جهان
صاحب قران شاعری استاد رودکیست

و اگرچه شعر او از حدّ و عدّ متجاوزست اما آنچه این مجموع آنرا احوال
کند ثبت افتاد، در مدح نصر بن احمد میگوید در اثناء قصید، شعر
۲۰ حاتم طایی توئی اندر سخا * رستم دستان توئی اندر نبرد
نی که حاتم نیست با جود تو راد * نی که رستم نیست در جنگ تو مرد
و در مدح وزیر ابو الطیب الطاهر مصعبی گفته است در قصید، شعر
ما جود او نازه دارد همی * مگر جودش ابرست و من کشت زار
۲۴ مگر بکسو افکن که خود همچنین * بیندیش و دید و خرد بر گمار

(٧) الاستاد ابو عبد الله جعفر محمد الرودکی السمرقندی،

رودگی از نوادر فلکی بوده است و در زمرهٔ انام از عجایب ایام، آکه بود
اما خاطرش غیرت خورشید و مه بود، بصر نداشت اما بصیرت داشت،
مکفوفی بود اسرار لطایف بر وی مکشوف محبوبی بود از غایت لطف طبع
محبوب، چشم ظاهر بسته داشت اما چشمهٔ باطن کشاده و شهید بلخی در
مدح او گفته است،

بسخن مانند شعر شعرا * رودگی را سخش تلویناست
شاعران را خه و أَحْسَنَت مدیج * رودگی را خه و أَحْسَنَت هجاست
و اورا سلطان شعرا گفتندی و معروفی بلخی در مدح او گفته است، بیت
از رودگی شنیدم سلطان شاعران
کاندلر جهان بکس مَکِرُو جز بفاطی

و دقیقی هم مدیج او گفته است،

نظم
کرا رودگی گفته باشد مدیج * امام فنون سخن بود ور
دقیقی مدیج آورد نزد او * چو خرما بود برده سوی هجر

و عنصری در مدح او گفته است،

نظم
غزل رودگی وار نیکو بود * غزلها من رودگی وار نیست
اگرچه بکوشم بباریک و هر * بدین پرده اندر مرا بار نیست

و مولد او رودک سمرقند بود و از مادر نایینا آمه اما چنان ذکی و تیز
فهم بود که در هشت سالگی قرآن تمامت حفظ کرد و قرائت پیاموخت
و شعر گفتن گرفت و معانی دقیق می گفت چنانکه خلق بران اقبال
نمودند و رغبت او زیادت شد و اورا آفریدگار تعالی آوازی خوش و
صوتی دلکش داده بود و بسبب آواز در مطربی افتاده بود و از ابو
الجبک بختیار که در آن صنعت صاحب اختیار بود بربط پیاموخت و در
آن ماهر شد و آوازهٔ او باطراف و اکثاف عالم بر رسید و امیر نصر بن

يَا مَنْ رَأَى حَرَجًا عَلَيْهِ رَعَاتِي * لَمَّا اسْتَبَانَ لَهُ عَظِيمُ كِنَاتِي
أَيَقْنَتُ أَلَى كَذِبٍ فِي مَدْحِكُمْ * فَلَذَلِكَ لَمْ يُعْجِبْكَ حُسْنُ رِوَاتِي
وَأُسْلِيَانِي أَنِّي لَا أَلْتَفِي * إِلَّا الَّذِي يَشْكُوكَ مَثَلُ شِكَايَتِي

(۵) ابو عبد الله محمد بن موسى الفرلای،

فرالای از شعرای معروف بوده است و بحسن نظم موصوف و او با شهید در يك قرن بوده اند و در يك مرتبه و رودگی هر دورا در يك سلك كشيده است و ذكر هر دو يکجا آورده چنانکه ميگويد،

شاعر شهید و شهره فرالای * وین ديگران بجمله همه راوی

ذكر ایشان در طبقات شعرا بسيارست اما نظم ایشان بسبب تقادم زمان چون کبريت احمر و ياقوت اصفر کم يابست، اين دو بيت از شعر فرالای بر خاطر بود تحرير افتاد،

چه شغل باشد واجبتر از زيارت آنک
اگرچه نيک بکوشم بواجبش نرسم
همی شفيع نيابم ازو بعدر گناه
کریم طبعی او نزد او شفيع بسم

۱۵

(۶) ابو شعیب صالح بن محمد الهروی

شعر ابو شعیب لطيف و بی بدل بود و ذات او نادره عالم غيب، در حق ترسايچه ميگويد،

دوزخی کيشی بهشتی روی و قد * آهو چشی حلقه زلفی لاله خد
لب چنان کر خامه نقاش چین * بر چکد از سیم بر شنکرف مد
گر بچشد حسن خود بر زنگیان * ترک را بی شک ز زنگ آید حسد
بیئی آن نارک ابریشمین * بسته بر تاري ز ابریشم عقد
از فرو سو گداج و از بر سو بهشت * سوزنی سپین میان هر دو خد

۲۴

وله،

دانشا چون دریغ آبی از آنک * بی بهائی و لیکن از تو بهاست
 یتو از خواسته مبادم گنج * همچنین زار وار با تو رواست
 با ادب را ادب سپاه بسست * بی ادب با هزار کس تنهاست
 ° بنزدیک ابو عبد الله محمد بن احمد جهانی نویسد این دو بیت و خود را
 بر خاطر او یاد دهد،

نظم

گر فراموش کرد خواجه مرا * خویشتر را برقعہ دادم یاد
 کودک شیر خواره نا نگر است * مادر او را بهر شیر نداد

وله، نظم،

۱۰ چون چلیپاء روم از آن شد باغ * کآبریز است باغ را علی
 ابر چون چشم هند بن عتبه است * برق مانند ذو الفقار علی

وله، نظم

ابر ہی گرید چون عاشقان * باغ ہی خندد معشوق وار
 رعد ہی نالد مانند من * چون که بنالم بسحرگاه زار

نظم

اگر غم را چو آتش دود بودی * جهان تاریک بودی جاودانه
 درین گیتی سراسر گر بگردی * خردمندے نیابی شادمانه

نظم

دانش و خواسته است نرگس و گل * که بیجای نشکفند بهم
 ۲۰ هر کرا دانش است خواسته نیست * و آنکرا خواسته است دانش کم
 و شهید را شعر نازی است و بهر دو زبان نظم پرداخته است و در هر
 دو میدان سواری نموده و در کتاب حماسه الظرفا که ابو محمد عبد
 البکافی زوزنی تالیف کرده است این سه بیت از منشآت او آورده

شعر

۲۴ است،

در معنی صیانتِ عَرَضِ خود از تعرُّضِ ابتدالِ این نظم لطیف پرداخت،

نظم

خونِ خود را گر بریزی بر زمین * به که آبِ روی ریزی در کنار
بت پرستیدن به از مردم پرست * پند گیر و کار بند و گوش دار
وله،

بژه دل ز من بدزدیدی * ای بلب قاضی و بزرگان دزد
مزد خواهی که دل ز من ببری * این شگفتی که دید دزد بزد

فصل، در ذکر شعرای آل سامان،

(۴) الشیخ ابو الحسن شهید البلخی،

۱۰ شهید شاعری شهید سخن شاهد کلام بود، چون خطبه فصاحت خواندی
همه فصحا گوش شدند و چون عروس بلاغت را خطبه کردی بی دست
پیمان دست پیمان او دادی و رودگی بتقدم او معترف بوده است و سبق
سبق او تکرار کرده و در آن وقت که شهید بعالم آخرت رفت رودگی
در مرثیت او این دو بیت انشا کرد،
نظم

۱۵ کاروانِ شهید رفت از پیش * و آن ما رفته گیر و می اندیش
از شمارِ دو چشم يك تن کم * وز حسابِ خرد هزاران بیش
و آنچه از اشعار شهید مطبوعست و لایق این مجموع ایراد کرده آمد،
در قصیده میگوید که در مدح صاحب خراسان امیر سعید ابو الحسن نصر
بن اسماعیل بن نصر السامانی پرداخته است،
نظم

جهان گواست مراورا که در جهان ملکست

۲۰

بزرگوار و سزاوار نصرت و تأیید

بداد نعمت و بس شاکرست در نعمت

بر این دو باشد سلطان تخت را پایید

۲۲

باب هشتم، در ذکر لطایف اشعار شعرائی که در عهد آل لیث و آل طاهر و آل سامان بوده اند،

(۱) المحکم حنظلة البادغیسی

آل طاهر که با کرمی ظاهر و جودی وافر بودند اگرچه فیض فضل و انعام ایشان عالم بود فاما ایشان را در پارسی و لغت دری اعتقادی نبود در آن عصر شعرا درین فن کمتر خوض کردند اما در عهد میمون ایشان شاعری شکر سخن خاست حنظله نام از بادغیس لطف لفظ او حاکم آب کوثر و زلال و شعر او را طراوت شمول و لطافت شمال و از لطایف اشعار او که انشاد را شاید و مسامع و مجامع را زبید این دو بیت روایت کرده اند،

یارم سپند اگرچه بر آتش هی فگند
از بهر چشم تا نرسد مر و را گزند
اورا سپند و آتش ناید همی بکار
با روی همچو آتش و با خال چون سپند

(۲) فیروز المشرقی،

فیروز که بر لشکر هنر فیروز بود و ضمیر او در ایراد شعر روشن چون روز اشعار او از قُبَلَه دزدید خوشترست و از نور در دیده پسندید تر، او در ایام عمرو لیث بسان غیث غث و فساد از سخن پارسی دور کرد و از لطایف اشعار اوست که در صفت تیر خدنگ میگوید، نظم

مرغیست خدنگ ای عجب دیده * مرغی که همه شکار او جانا ۲۰
داده پر خویش کرگش هدیه * تا بچه اش را برد بهمانا

(۳) ابو سلیک الکركافی،

ابو سلیک که ناظم سلیک کلام و سالک مسالک هنر بود هم در عهد عمرو لیث برون آمد و بساط سخن بسیط کرد و رایت کلام بر افراخت و

بسم الله الرحمن الرحيم * ربِّ يسر و نهم بالخیر،

شکر و سپاس و حمد بی قیاس مر قادر حکیم و صانع قدیم را که لباس هستی در بر موجودات بلندی و پستی افکند و عقل فیاض را وزیر قریشی شاه روح گردانید و بوسیلت آن فضیلت زمره بشر را بر سایر مخلوقات ترجیح و تفضیل نهاد،

أَوَّلَا الْعُقُولُ لَكَانَ أَذْنَى ضَيْغِيمٍ * أَذْنَى إِلَى شَرَفٍ مِنَ الْإِنْسَانِ

و بعد از حمد باری و سپاس جبّاری صد هزار ثنا و صلوات و درود و تحیات نثار روضه مقدّس مطهر سرور بشر و شفیع روز محشر محمد مصطفی علیه السلام باد و بر اولاد و اتباع و انصار و اشیاع او، چون بمدد اقبال و فرّ دولت صاحب کبیر عالم عادل مویّد مظفر منصور مجاهد عین الملک فخر الدولة و الدین رضی الاسلام و المسلمین عماد الملوک و السلاطین قانع العداة و المتبرّدین قاهر الکفرة و المحدثین صاحب الرأی و الکفایة آن مبارک وزیر هایون مشیر ملک الوزرا اُلُع قُتْلُع اعظم خواجه جهان ابو المکارم الحسین بن الصاحب الاجلّ الکبیر شرف الملک رضی الدولة و الدین ابو بکر الاشعری مدّ الله ظلال جلاله یک نصف از تالیف لباب الالباب پرداخته شد و طرفی از طرفِ ابیات و اشعار سلاطین و ملوک و امرا و وزرا و کفّاة و علما و صدور آفاق در قلم آمد نصف دوم ابتدا کرده شد با اشعار شعرای متقدّم و ذکر هر یک بر سیل ابجاز و اختصار بفریر خواهد پیوست و بعضی از اشعار ایشان تقریر خواهد افتاد و امید دارد که بعزّ قبول و نظر اقبال صاحبی کبیری موصول گردد ان شاء الله تعالی،

آرم و کار مقابله را با تمام برسانم ولی امید است عن قریب این منظور حاصل و بانجام مقصود نائل آید و سعی این بند در احیاء اسامی شعراء متقدمین فرس بعون الله در نظر صنایع عجم مقبول و مشکور افتد که غیر از آن مقصودی نداشته و ندارم، والسلام، وبالله التوفیق و علیه التوکل علی کلّ حال و هو المعین المستعان ذو المجد و العزّة و الجلال،

کتاب باشد از احوال صد و شصت و نه شاعر ایرانی که قبل از زمان شیخ سعدی بوده‌اند ایراد کرده و از اشعار ایشان نمونه‌ها آورده و جلد اول که ان شاء الله بعد ازین چاپ خواهد شد نظیر این جلد خواهد بود الا آنکه منحصر به اسامی سلاطین و أمراء و وزراء و علماء و غیر ایشان از اکابر رجال خواهد بود که اگرچه صنعت شاعری را نورزیدند گاه گاهی از برای تفریح خاطر شعری گفتند و مضامین جلد اول که بر هفت باب مشتمل است در مقدمه انگلیسی این جلد (صفحه ۱۲) اجمالاً مذکور شده است چنانچه اینجا باعاده آن لزومی نیست،

و این کتاب اهمیتی دیگر دارد و آن اینست که بسیار نادر و کم یاب شده است چنانچه در همه بلاد فرنگستان ظاهراً بیشتر از دو نسخه خطی نباشد که یکی از آنها در کتابخانه هایون برلین محفوظست و دیگری در شهر منچسٹر در انگلستان و بنده هر دو نسخه را بطریق عاریت گرفته استنساخ و مقابله نمودم، و شکی نیست که در ایران اقلایک نسخه از آن بهم برسد چراکه فاضل ادیب رضاقلینان لاله باشتی مرحوم در کتاب نفیس خود که بمجموع النصوص مسی است و بر دو جلد در طهران چاپ شد در سنه ۱۲۹۵ در مواضع عدید از آن کتاب ذکر نموده و از مضامین آن نقل کرده چنانچه در تصحیح بعضی اشعار که درین کتاب مندرجست و حل مشکلات آنها باعانت کتاب مشارالیه ظفر یافتم،

اما در تقدیم جلد دوم بر جلد اول که خارج از قاعده و خلاف عادت می نماید عرض می کنم که این تقدیم و تأخیر دو سبب دارد اولاً اینکه بیشتر اسامی فحول شعراء مثل رودکی و فردوسی و انوری و خاقانی و نظامی و غیرهم که صیت ایشان در آفاق دنیا منتشر است در جلد ثانی بود و لهذا آنرا بقبول ادبا و افاضل نزدیکتر دیدم و ثانیاً اینکه قبل از آنکه کار استنساخ جلد اول را انجام بدهم یکی از نسخه‌های اصلی بدست شخصی دیگر افتاده و هنوز از برای بنده ممکن نشد آنرا دوباره بدست

الرحمن بن عوف ی پیوند و ازین جهت اورا عوفی گفته اند، جدش ابو طاهر یحیی بن طاهر عوفی از قضاة مرو یا ما وراء النهر بود و خودش در عنوان شباب در بخارا تحصیل علوم کرد و بعد از تکمیل درس سفر بر حضر اختیار و باکثر شهرهای معتبر خراسان مسافرت کرد چنانچه در سنه ششصد مقیم شهر نسا بود و بعد از آن در خوارزم توقف داشت تا عازم بلاد هندوستان گردید ملازم درگاه سلطان ناصر الدین قباچه گشت و این کتاب لباب الالباب را آنجا بنام وزیر عین الملک حسین اشعری نوشت، و چون اقبال سلطان مشار الیه بر گشت تا در سنه ششصد و بیست و پنج بدست وزیر سلطان شمس الدین ایلتهش یعنی نظام الملک قوام الدین محمد بن ابی سعید الجندی مغلوب و مقهور و در حالت فرار در رودخانه غریق گردید محمد عوفی که از جمله اسرا بود سلطان شمس الدین را بیعت کرد و داخل زمره ثدما او گشته کتاب حوامع الحکایات را بنام او نوشت،

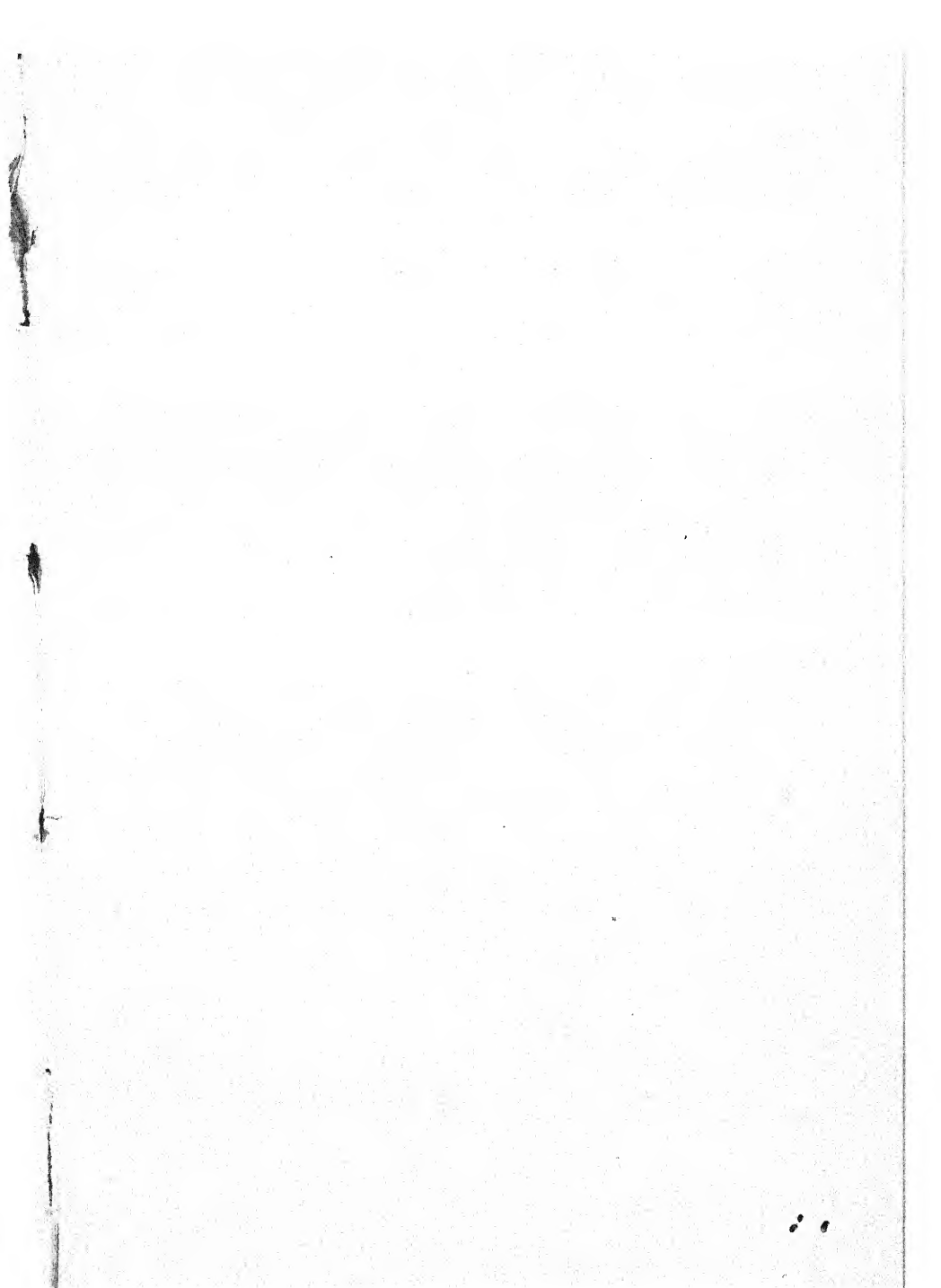
عزت این کتاب لباب الالباب در این است که در این فن تقریباً یادگار وحید است اگرچه قبل از آن چند تذکره های دیگر در احوال و مآثر شعرای فارس نوشته شده از قبیل مناقب الشعراء ابو طاهر خاتونی و غیره ولی اکثر آنها دستخوش حوادث و پامال مرور زمان گشته الا کتاب چهار مقاله نظامی عروضی سمرقندی که در اوائل قرن سادس نوشته شد و در سنه ۱۲۰۵ در دار الخلافه طهران مطبوع گردید در آن کتاب هم اگرچه ضمناً از گروهی از مشاهیر شعراء متقدمین ذکری رفته است ولی مقصود اصلی مؤلف غیر از آن بوده است بخلاف این کتاب لباب الالباب که اصل مرام مؤلف همین بوده است که حتی المقدور از عامه شعرای مشهور ذکری و از افکار ابکار و منتخب اشعار ایشان بر سیل نمونه یادگیری، در صحائف کتاب خود گذارد چنانچه درین جلد دوم که نصف

(مقدمه مصحح)

بسم الله الرحمن الرحيم،

الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على انبيائه و اوليائه اجمعين،
اما بعد، چنين گويد احقر عباد كه در كتاب تذكرة الشعراء دولتشاه
سمرقندى كه دوسه سال قبل ازين بجليه طبع آورده و آنرا نوباوه اين
كنايخانه آثار ادبى قُرس ساختم مقاصد خود را در انتشار بعضى از آثار
مؤرخين و نويسندگان ايران كه فوائدش اعظم و عوائدش اهم باشد
بتفصيل و تطويل بيان نمودم چنانچه باعاده آن احتياج نباشد، پس آنچه
در مقدمه اين جلد لازم است شرح حال مصنف كتاب و تفصيل مندرجات
آن است و بس و چون بنا بر بعضى ملاحظات جلد ثانياً اين كتاب را
بر جلد اول تقديم دادم بيشتر اين مطالب هم در مقدمه جلد اول كه
بعد ازين چاپ خواهد شد ان شاء الله تعالى گفته خواهد آمد،

اما مؤلف اين كتاب محمد عوفى كه كتاب جوامع الحكايات و لوايح
الروايات هم از تاليفات اوست يكي از افاضل اواخر قرن ششم و اوئل
قرن هفتم بود و چنانچه از آنچه ضمناً درين كتاب مذكور داشته است معلوم
ميشود در ايران خصوصاً در خراسان بسيار سفر کرده بود و بيشتر افاضل
و شعراء آن عصر را دين، لقبش بقول صاحب نگارستان و صاحب كتاب
حبيب السير و محمد قاسم بن هندوشاه صاحب تاريخ فرشته نور الدين بود
و بقول صاحب مرآة الادوار جلال الدين و نيسب بقول خودش به عبد

من
کتاب

لَبَّيْكَ يَا لَبَّيْكَ

از تصنیف
محمد عوفی

که در اوایل قرن سابع هجری نوشته شد
و حالا بتایخ ۱۳۲۱ هجری مطابق ۱۹۰۳ میلادی
بسعّی و اهتمام و توضیح

افل عباد

أَقُولُ رَبِّكَ رَبِّكَ

مدرس السنه شرقیه در دار الفنون کبیر یح
در ممال

بزیر طبع آراسته گردید

و تیسره

انشاء الله المصنف الاول

طبع فی مطبعه بریل فی مدینه لیدن